

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE
HAT SAN'ATININ TOPLUMSAL YANSIMALARI
(CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE)

DOKTORA TEZİ

Muhammet ALTINTAŞ

İstanbul
Temmuz-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE
HAT SAN’ATININ TOPLUMSAL YANSIMALARI
(CUMHURİYET’İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE)

DOKTORA TEZİ

Muhammet ALTINTAŞ

Danışman
Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN

İstanbul
Temmuz-2020

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN

Üye Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

Üye Doç. Dr. Beytullah KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul İsmail ÖKTEN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

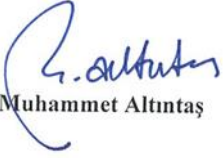
.....

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “Türkiye’de Hat San ’atının Toplumsal Yansımaları (Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Muhammet Altıntaş

ÖNSÖZ

Soru sorabilmek var olmanın ilk şartı, farkında olmanın ilk basamağıdır. İnsanın yeryüzünde olup biteni anlama ve anlamlandırma çabası onun sorular sormasına yol açmış, bu sorulara bulduğu veya bulamadığı cevaplar ise hayata ve bütün varlıklara olan bakışını belirlemiştir.

San’at ve meslek eğitimi veren bir kurumda uzun yıllar yöneticilik yaparken çok değerli bir alanda çalıştığımı Sayın Hocam Prof. Dr. Ömer Sadettin Ökten ile tanışınca tam anlamıyla anladım. Yıllar önce düzenlediğimiz bir sempozyumla başlayan diyalogun akademik alana yansıtacağı ve de san’at-medeniyet ilişkisi üzerine yoğunlaşan bir teze dönüşeceği asla aklıma gelmezdi. Bu süreçte hocamdan pek çok sorunun cevabını daha sormadan alabilmek gerçekten çok değerli idi. Ama en az onun kadar kıymetli olan ise akademik bir çalışmanın nasıl yürütüleceğini bizzat öğrenmek oldu. Kendisine çok teşekkür ediyor, ömrünün uzun ve de bereketli olmasını niyaz ediyorum. Duyan ve görenlerin ilgisini çeken bu çalışmanın takdirleri onun, bütün eksiklikleri ise benimdir. Aynı şekilde bu araştırmaya gerçekten çok değerli katkılarda bulunan tez izleme jürimdeki Doç. Dr. Beytullah Kaya ve Dr. Öğretim Üyesi Ertuğrul İsmail Ökten hocalarıma da çok teşekkür ediyorum.

Baştan beri sadece bir sanat tarihi çalışması olarak kurgulanmayan bu araştırmada Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede hat san’atının toplumsal yansımalarını ele alırken öncelikle bu san’atta yaşanan değişim-dönüşümleri anlamaya, daha sonra bu sanatın Türk toplumu için üretebileceği anlam ve faydaları akademik usullerle ortaya koymaya çalıştım. Nitel araştırma tekniklerinden “durum çalışması” olarak planlanan bu araştırmada 27 alan mensubu ile “derin görüşme” gerçekleştirdim. Hat san’atı camiasının bu kıymetli üyelerine çok değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Görüşme, gözlem ve literatür taraması yollarıyla elde ettiğim bulgu ve sonuçların bu alana ilgi gösterenlere yol göstererek yeni akademik çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Bu araştırmanın hat san’atının öneminin anlaşılmasına ve bünyesinde barındırdığı potansiyelin anlaşılmasına katkıda bulunmasını umuyorum.

Muhammet Altıntaş
Başakşehir/İstanbul
(07/07/2020)

ÖZET

TÜRKİYE’DE HAT SAN’ATININ TOPLUMSAL YANSIMALARI (CUMHURİYET’İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE)

Muhammet Altıntaş

Doktora, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN

Temmuz-2020, 571+XIV Sayfa

Çok fonksiyonlu bir sosyal gerçekleşme olan san’at insanın yeryüzünde oluşturduğu en önemli sosyal pratiklerden birisidir. San’at bireylerin kendilerini ifade etme aracı olduğu gibi aynı zamanda toplumların düşünce seyrini de ortaya koymaktadır. Birey, toplum ve san’at ilişkisi çok yönlülük arz etmekte, toplumların medeniyet tasavvurlarına dayanan san’at ortak değerleri forma aktararak görünür kılmaktadır.

İslâm medeniyetinin önemli bir san’atı olan hat san’atı özgün yapısı, güçlü gelenek ve birikimi ile Müslüman toplumlar için “bir san’attan çok öteye” anlamlar taşımaktadır. Hat san’atı tarihte “İslam insanı”nın estetik ve duygu dünyasının inşasında önemli fonksiyonlar icra ettiği gibi günümüzde de birey ve toplum bazında pek çok fayda üretebilecek potansiyele sahiptir.

“Türkiye’de Hat San’atının Toplumsal Yansımaları (Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze)” konulu bu araştırma nitel araştırma tekniklerinden “durum çalışması” ile gerçekleştirilmiş, hat san’atının söz konusu süreçte yaşadığı gelişmeler bizzat şahit olanlar ve onların öğrencileri ile görüşülerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Akademik usullerle elde edilen bulgu ve gözlemler alan taraması yapılarak ilgili literatürle karşılaştırılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar geçen süre zarfında dünya genelinde ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler hat san’atını etkilemiş, göreceli olarak toplumsal görünürlük ve meşruiyetini kaybetmiş olan bu san’at neredeyse unutulmaya yüz tutmuştur. Fakat aradan yaklaşık yarım yüzyıl geçtikten sonra Türkiye’de hat san’atı tekrar toplum gündemine gelerek ilgi ve itibar görmeye başlamıştır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra hat san’atına yönelik olarak başlayan

ilgi artışı 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlanmıştır. Söz konusu artışta sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen birkaç hat san'atkârının özverili çabalarının yanında, IRCICA ve İSMEK kurum olarak etkili olmuş, Sakıp Sabancı koleksiyonu ülkenin sermaye sahiplerinin bu alana yönelmesine katkı sağlamıştır.

Anlaşıldığı üzere hat san'atı Türkiye'de bir san'at olmaktan çok öteye anlamlar taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hat San'atı, İslâm Medeniyeti San'atları, Değişim, Dönüşüm, Kimlik İnşası.

ABSTRACT

SOCIAL REFLECTIONS OF ISLAMIC CALLIGRAPHY IN TURKEY (FROM ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC TO PRESENT DAY)

Muhammet Altıntaş

Ph. D., History and Civilization Researches

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN

July-2020, 571 +XIV Pages

Art, which is a multifunctional social realization, is one of the most important social practices created by human beings on the earth. In addition to being a means of self-expression for individuals, art also reveals the course of thought of societies. The relation among individual, society, and art is multidirectional, and the art that is based on the civilization imagination of societies makes common values visible by transferring them to form.

Islamic calligraphy that is an important art of the Islamic civilization “means much more than a mere art” for the Muslim communities thanks to its original structure, strong tradition, and accumulation. Islamic calligraphy that has performed important functions in construction of the aesthetic and emotional world of the “homo Islamicus” throughout history, also has the potential to generate numerous benefits today on individual and social basis.

This research on “Social Reflections of Islamic Calligraphy in Turkey (from Establishment of the Republic to Present Day)” is based on “case study”, which is one of the qualitative research techniques, and includes an effort to understand the developments of Islamic calligraphy in the said period through the interviews made with the primary witnesses of such developments and their students. The findings and observations collected through academic methods have been compared with the relevant literature by performing a field scanning.

According to the findings obtained, the events that have occurred across the globe as well as Turkey since the establishment of the Republic have affected Islamic calligraphy, and losing its social visibility and legitimacy relatively, this art was about to sink into oblivion. However, after almost half a century, Islamic calligraphy

has become a current issue for the society in Turkey again, and started to gain attention and respect. The rising interest in Islamic calligraphy after the 1980s in particular has gained speed starting from the mid-1990s. In this increase, in addition to self-sacrificing efforts of a few Islamic calligraphers, who can be counted on the fingers of one hand, IRCICA and ISMEK have been effective as institutions, and Sakıp Sabancı collection has encouraged the capital owners of the country to show interest in this field.

As it is seen, Islamic calligraphy has meanings that go beyond being a mere art in Turkey.

Keywords: Islamic Calligraphy, Islamic Civilization Arts, Change, Transformation, Construction of Identity.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar.....	xi
KONU ÖZETLERİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM / GİRİŞ.....1

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	1
1.2. Araştırmanın Konusu ve Soruları.....	13
1.3. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	14

İKİNCİ BÖLÜM / YÖNTEM.....16

2.1. Araştırmanın Yöntemi.....	16
2.1.1. Örneklem.....	20
2.1.2. Veri Toplama Araçlarının Oluşturulması.....	23
2.1.3. Verilerin Çözümlemesi.....	24
2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	24
2.3. Araştırmanın İçeriği.....	26
2.4. Genel Hatları ile Hat San'atı Literatürü.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / ARAŞTIRMA BULGULARI.....34

3.1. Hat San'atında Temel Dinamikler.....	34

3.1.1. Kavramsal Kurgu.....	35
3.1.1.1. San’at ve San’atkâr.....	35
3.1.1.2. Hat San’atı ve Hattat.....	41
3.1.1.3. Üst Kavram Kargaşası.....	49
3.1.1.4. Hat San’atının Ayırıştırıcı Özellikleri.....	58
3.1.2. Köken ve Tarihsel Süreç.....	70
3.1.2.1. Hat San’atını Doğuran ve Geliştiren Faktörler.....	70
3.1.2.2. Osmanlı’nın Son Döneminde Hat San’atı.....	76
3.1.2.3. Cumhuriyet’in İlanı Sonrası Hat San’atı.....	88
3.1.2.4. Hat San’atını Günümüze Taşıyan Köprü İsimler.....	102
3.2. Hat San’atının Konum ve Durumu.....	128
3.2.1. Hat San’atının Konumu.....	128
3.2.1.1. Günümüzde Hat San’atı ve Etkileyen Faktörler.....	128
3.2.1.2. IRCICA.....	157
3.2.1.3. İSMEK.....	170
3.2.1.4. Sabancı Hat Koleksiyonu.....	204
3.2.2. Hat San’atının Durumu.....	216
3.2.2.1. Hat San’atına İlgili Duyanların Profili.....	216
3.2.2.2. San’atsal Seviye	225
3.2.2.3. Hat San’atının Sorunları.....	232
3.2.2.4. Hat San’atının Geleceği.....	260
3.3. Hat San’atında Birey ve Dönüşüm.....	284
3.3.1. Hat San’atı ve Birey.....	284
3.3.1.1. Hat San’atının Kazanımları.....	284
3.3.1.2. Hat San’atının Hattatlar Üzerindeki Etkileri.....	298
3.3.1.3. Hattatların Hat San’atı İle Tanışması.....	307

3.3.1.4. Hat San'atını İcra Edenlerin Duyguları.....	333
3.3.1.5. Hat San'atında Hoca Talebe İlişkisi.....	349
3.3.2. Hat San'atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi.....	369
3.3.2.1. Hat San'atında Gelenek ve Modernlik.....	369
3.3.2.2. Hat San'atı, Medeniyet Tasavvuru ve Kimlik İnşası.....	396
3.3.2.3. Hat San'atı ve Değişim-Dönüşüm.....	422
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / TARTIŞMALAR.....	459
4.1. Hat San'atında Temel Dinamikler.....	459
4.1.1. Kavramsal Kurgu.....	459
4.1.2. Köken ve Tarihsel Süreç.....	470
4.2. Hat San'atının Konum ve Durumu.....	488
4.2.1. Hat San'atının Konumu.....	488
4.2.2. Hat San'atının Durumu.....	500
4.3. Hat San'atında Birey ve Dönüşüm.....	508
4.3.1. Hat San'atı ve Birey.....	508
4.3.2. Hat San'atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi.....	515
SONUÇ.....	537
KAYNAKÇA.....	542
EKLER.....	555
EK 1. Araştırma Görüşme Soruları.....	555
EK 2. Muvafakatnâmeler.....	559
RESİMLER.....	566
ÖZGEÇMİŞ.....	571

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Örnekleme (Katılımcı) Listesi ve Görüşme Bilgileri.....	21
Tablo 3.1: San’at ve San’atkâr.....	38
Tablo 3.2: Hat San’atı ve Hattat.....	44
Tablo 3.3: Üst Kavram Kargaşası.....	54
Tablo 3.4: Hat San’atının Ayırıştırıcı Özellikleri.....	61
Tablo 3.5: Hat San’atını Doğuran ve Geliştiren Faktörler.....	73
Tablo 3.6: Osmanlı’nın Son Döneminde Hat San’atı.....	83
Tablo 3.7: Cumhuriyet’in İlanı Sonrası Hat San’atı.....	88
Tablo 3.8: Hat San’atını Günümüze Taşıyan Köprü İsimler.....	110
Tablo 3.9: Günümüzde Hat San’atı ve Etkileyen Faktörler.....	141
Tablo 3.10: IRCICA.....	164
Tablo 3.11: İSMEK.....	184
Tablo 3.12: Sabancı Hat Koleksiyonu.....	207
Tablo 3.13: Hat San’atına İlgi Duyanların Profili.....	219
Tablo 3.14: San’atsal Seviye.....	228
Tablo 3.15: Hat San’atının Sorunları.....	244
Tablo 3.16: Hat San’atının Geleceği.....	268
Tablo 3.17: Hat San’atının Kazanımları.....	290
Tablo 3.18: Hat San’atının Hattatlar Üzerindeki Etkileri.....	302
Tablo 3.19: Hattatların Hat San’atı İle Tanışması.....	316
Tablo 3.20: Hat San’atını İcra Edenlerin Duyguları.....	340
Tablo 3.21: Hat San’atında Hoca Talebe İlişkisi.....	356

Tablo 3.22: Hat San’atında Gelenek ve Modernlik.....	380
Tablo 3.23: Hat San’atı, Medeniyet Tasavvuru ve Kimlik İnşası.....	407
Tablo 3.24: Hat San’atı ve Değişim-Dönüşüm.....	433
Tablo 4.1: IRCICA Milletlerarası Hat Yarışmaları.....	489
Tablo 4.2 İSMEK Hat Sanatı Kursiyerleri.....	497
Tablo 4.3: Hat San’atının Sorunları.....	501
Tablo 4.4: Hat San’atının Ürettiği Fayda ve Kazanımlar.....	510

KONU ÖZETLERİ

Tablo 3.1.1: Kavramsal Kurgu Konu Özeti.....	66
Tablo 3.1.2: Köken ve Tarihsel Süreç Konu Özeti.....	121
Tablo 3.2.1: Hat San’atının Konumu Konu Özeti.....	211
Tablo 3.2.2: Hat San’atının Durumu Konu Özeti.....	279
Tablo 3.3.1: Hat San’atı ve Birey Konu Özeti.....	365
Tablo 3.3.2: Hat San’atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi Konu Özeti.....	454

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Hat San’atında Önemli İsimler.....	472
Şekil 4.2: Hat San’atında Okullaşma Süreci.....	476
Şekil 4.3: Hat Sanatına Yönelik İlgiyi Etkileyen Faktörler.....	489
Şekil 4.4: IRCICA’nın Hat San’atına Katkıları.....	491
Şekil 4.5: İSMEK’in Hat San’atına Yaptığı Katkılar	498
Şekil 4.6: İSMEK’e Yöneltilen Eleştiriler.....	499
Şekil 4.7: Hat San’atının Öne Çıkan Sorunları.....	504
Şekil 4.8: Hat San’atının Öne Çıkan Fayda ve Kazanımları.....	509

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.d.m.	: Adı geçen makale
at al.	: ve diğerleri, ve arkadaşları (İngilice)
Bkz.	: Bakınız.
bs.	: Basım, Baskı
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren.
d.	: Doğumu
der.	: Derleyen
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
ed.	: Editor (Yayımlayan).
Erişim	: Erişim Tarihi
haz.	: Hazırlayan.
inc.	: Incorporated (Anonim Şirketi)
h.	: Hicrî.
m.	: Milâdi
M.Ö.	: Milattan Önce
ö.	: Ölümü.
S.	: Sayı
tr.	: Translate
trc.	: Tercüme, Tercüme eden.
ts.	: Tarihsiz
UK	: United Kingdom (Birleşik Krallık; Büyük Britanya)
USA	: United States of America (Amerika Birleşik Devletleri)
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı.
vs.	: ve saire
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Kavramsal Çerçeve

“Toplumsal pratikler” modern toplumları yakından tanımaya çalışan araştırmacıların ilk yöneldiği alanlardır. Sosyal hayatta bireylerin ortak katılım ve üretimiyle meydana gelen inanç, örf, ahlak, din, dil, san’at vb. olaylardan oluşan toplumsal pratikler, insanların günlük hayatlarındaki yaşam şekillerinden, davranış biçimlerine, inanç, ifâde ve uygulamalarından düşünce gelişimine, iktisâdi üretim tekniklerinden tüketim alışkanlıklarına kadar geniş bir yelpazede gerçekleşmektedir. Söz konusu sosyal gerçekleşmenin birbiriyle ilişkili süreçler içerisinde yaşandığı genel kabul görmekte fakat bu ilişkinin etki düzeyi tartışılmaktadır.

Toplum bilimcilerin en önemli çalışma alanları arasında yer alan toplumsal pratikler, sosyal yapıların ortak katkısı ile meydana gelmekte, çok uzun yılların birikimiyle şekillenmekte, kendinden önceki birikimlerin yanı sıra komşu sosyal gelişmelerden de istifade etmektedir. Toplumsal pratikler bu süreçte hem kendileri değişerek zenginleşmekte, hem etraflarını dönüştürmekte, yaşanan âni biçimlendirdikleri gibi aynı zamanda geçmiş birikimi de geleceğe taşımaktadır. Bu çok yönlü ilişki toplumların kültürel arka planı hakkında araştırma yapan araştırmacılar için çok önemli bir çalışma alanı teşkil etmektedir.

İnsanın eşyaya ve canlı varlıklara olan bakış açısı çoğu zaman içinde bulunduğu toplumun değer yargıları ile şekillenmektedir. Pek çok unsurun ortak katılımı ile meydana gelen bu yargılar, bireyleri etkilemekte ve sosyal kontrol yoluyla genellikle onları birbirine benzetmektedir. Bununla birlikte söz konusu değer yargıları ait oldukları toplumun birikimlerinin yansımaları olduğu için ekseriyetle toplumları birbirlerinden ayıran farkları da ortaya koymaktadır.

Toplumsal pratikleri ve onların arkasında yatan etkenleri tanımaya yönelik faaliyetler çok yönlü olmaları sebebiyle disiplinler arası bir bilimsel çabayı gerektirmektedir. Aynı zamanda bir “sosyal gerçekleşme” olan sosyal pratikler doğal olarak toplum bilimcilerin öncelikle ilgi duyduğu çalışma alanlarıdır. Özellikle bir arada yaşayan insanların sosyal hayatlarını etkileyen unsurlar ve bunların birbirleri üzerindeki etki düzeyleri konusunda günümüzde önemli bir literatür oluşmuştur. Bu konudaki

meşhur ve artık klasikleşen tartışmada toplumların iktisadi ilişkileri ve onun etrafında ortaya çıkan üretim biçimleri “alt yapı” olarak nitelendirilirken insanın etkileşimde olduğu inanç, ahlak, örf, din, san’at vb. kurumlar ise “üst yapı” olarak isimlendirilmektedir. Yaşadığımız dünyayı anlamlandırma çabasındaki düşünürlerden Marksist anlayışa sâhip olanlar alt yapının her şeyi şekillendirdiğini iddia ederken,¹ Weberyen ekolün ise üst yapının bu konuda en etkin unsur olduğunu düşündüğü ileri sürmektedir.²

Bireylerin kendini ifâde ettiği önemli toplumsal pratiklerden birisi de hiç şüphesiz “san’at”tır. San’at, en yalın anlamıyla özel yeteneklere sâhip olan san’atçının kendi zihninde sorduğu sorulara bulduğu cevapların başkaları tarafından kolayca üretilemeyen formlara bürünmesidir. Kendisinde var olan ve diğer insanlarda az bulunan yetenekleriyle duygularını formlara yansıtan sanatçı doğal yeteneklerinin gereğini icra etmektedir. Bu faaliyeti sırasında farkında olsun veya olmasın pek çok unsurun etkisi altındadır. Sanatçı “*derin bir sezgi, engin bir ruh, renkli bir duygusal dünya ve üstün yetenek sahibi*” özel bir insan olarak eserini ortaya koyarken kendisini kuşatan ve “*gelenek*” olarak da ifâde edebileceğimiz söz konusu bütünün bir parçası konumundadır.³ Bu açıdan bakıldığında san’atçının eseri, “*çağının çocuğu ve çoğu zaman duygularımızın kaynağı*”⁴ olarak görülebilir. Buna göre varlığının gereğini ortaya koyan san’atçının ürettiği eser bir yönüyle kendi toplumunun meydana getirdiği ortak birikimlerinin yansıması, diğer bir yönüyle de o

¹ Nathalie Heinich, *Sanat Sosyolojisi*, çev: Turgut Arnas, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013), 27. ; Michel Bourse, Hâlîme Yücel, *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, çev. Hâlîme Yücel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 107. Bununla birlikte bazı çevreler bizzat Marx’ın böyle bir fikrinin olmadığını fakat onun adına konuşanların kültür ve san’atın toplumun altyapısına bağlı olan üstyapısına ait olduğunu iddia ettiklerini belirtmektedir. Bkz.: Vera L. Zolberg, *Constructing A Sociology of The Arts*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 12-13.

² Söz konusu yaklaşımın sadece Batı toplumları için geçerli olduğu, Doğu toplumlarında alt yapı ve üst yapı unsurlarının etkisinin birbirine çok yaklaştığı belirtilmektedir. Bkz.: Lütfi Sunar, *Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari*, 2. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 2-16.

³ Sadettin Ökten, *Gelenek Sanat ve Medeniyet*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2015), 91.

⁴ Wassily Kandinsky, *Concerning the Spiritual in Art*, (Auckland, New Zealand: The Floating Press, 2008), 22.

toplumun geleceğinin ilk parıltıları olarak görülebilir. Bir başka ifade ile herhangi bir san'at eseri üretilirken sanatçının yetenek ve emeği sayesinde “*mâzinin birikimi*” ve “*şimdinin izleri*” yarınlara taşınmaktadır. Toplumun ortak katılımıyla gerçekleşen zenginlikleri kapsayan bu aktarım oldukça kıymetlidir. Derin bir duygusallık ve güçlü bir özgüven sahibi olan sanatçı, yetenekli olmasına rağmen başlangıçta “*ham bir cevher*” konumundadır.⁵ Eğitim ile kalıba giren sanatçıların pek çoğu yetiştikleri ekolün korunaklı şemsiyesi altında üretim yaparak gördükleri takdir ve taltifle mutlu olmaktadır. Bununla birlikte çok azı söz konusu korunaklı bölgenin dışına çıkarak yeni arayışlara yönelmektedir. Âdeta küçük bir yelkenli ile enginlerde yol almaya benzeyen bu macera sanatçıyı yok olmaya götürebileceği gibi yeni keşiflerle “*öncü san'atkâr*” da yapabilecek potansiyele sâhiptir.⁶ Öncü sanatçılar o kadar güçlüdür ki var olan geleneği tamamen değiştirebilir ve yeni bir ekol oluşturabilir. Her ne kadar bu durum büyük bir yenilik hatta bir devrim gibi gözükse de aslında geleneğin kendisini yenilemesi olarak da görülebilir.

Birey, toplum ve san'at ilişkisi oldukça girift olup çok yönlülük arz etmektedir. Öne çıkan toplumsal pratiklerden biri olan san'at, âdeta bir “*bilmece*” olup⁷, hem birey ve toplum üzerinde etkiler yapmakta hem de onlar tarafından şekillendirilmektedir. Toplumlar sâhip oldukları ortak değerlere göre san'atsal yaklaşımlar meydana getirdikleri gibi san'at tarafından da çeşitli etkilere mâruz bırakılmaktadır. Kimi toplumlarda bu etkileşim üst düzeyde kimilerinde ise daha düşük seviyede yaşanabilmektedir.

Öte yandan kültürel unsurlar insanlar arasında “*iletişim ve etkileşim zemini*” olduğu gibi aynı zamanda “*bir tahakküm aracı*” olarak da görülmektedir. San'at, bilim, din, dil gibi benzer “*simgesel sistemler*” insanların gerçeklik anlayışını şekillendirmekte, iletişimin temelini oluşturmakta, toplumsal hiyerarşisinin tesis ve idamesine katkılarda bulunmaktadır.⁸ Bu açıdan bakıldığında günümüzde san'at aynı zamanda

⁵ Sadettin Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, (İstanbul: Tuti Kitap, 2019), 81.

⁶ Turan Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 13. Ökten, *Gelenek Sanat ve Medeniyet*, 77, 82-83.

⁷ Martin Heidegger, *Sanat Eserinin Kökeni*, çev. Fatih Tepebaşı, (Ankara: De Ki Basım Yayım, 2011), 77.

⁸ David Swartz, *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, (London: University of Chicago Press, 1997), 1.

toplumsal yapının kontrol mekanizmalarından birisi konumundadır. Toplumlar san'at yoluyla arzu edilen istikamete yönlendirilebilmektedir.

Medeniyet⁹ en yalın anlamda dünyanın îmar edilmesi olup, bir hakikat duyarlılığına dayanan varoluş anlayışının tarihsel süreç boyunca ortaya koyduğu her türlü açılımı kapsamaktadır.¹⁰ Medeniyet zaman ve mekânın büyük sürekliliği kapsamında devamlı yenilenen kültürleri üreten bir üst yapı olarak görülmekte,¹¹ toplumlara düşünce, duygu, doğal bilimler vb. bütün alanlarda aynı duyarlılık, yön ve hızı veren güç olarak nitelendirilmektedir.¹² Bir inanç sistemine sâhip insanların gerek etkileşim içinde bulundukları komşu birikimlerin mirası gerekse sâhip oldukları kendi birikimleriyle ortaya koydukları inanç, düşünce ve üretimlerin bütünü olarak medeniyetler kendilerini meydana getiren toplumların değerler sistemi üzerinde yükselmektedir. Bu sebeple san'atın ait olduğu medeniyetin izlerini taşıdığını rahatlıkla söyleyebilir,¹³ biraz daha ileri giderek toplumlara mâl olmuş bazı san'atların medeniyetlerin aynası konumunda olduğunu ifâde edebiliriz. Bu açıdan bakıldığında dünyada san'atın seyri bir anlamda düşüncenin seyrini de yansıtmaktadır.¹⁴

San'at bir yönüyle toplumların bütün varlıklara bakış açısını belirleyen medeniyet tasavvurlarını oluşturan ana dinamiklerden birisi olduğu gibi, diğer bir yönüyle de

⁹ Medeniyet kavramına karşılık gelen “civilisation” kelimesinin ilk defa kim tarafından kullanıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte XVII. yüzyılda Fransızlar tarafından kullanılmaya başlandığı kabul edilmektedir. Bkz.: Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995), 12-13. Bu kavramın Türkçeye ise Osmanlı Devleti'nin batılılaşma çabaları sırasında girdiği belirtilmektedir. Bkz.: İbrahim Aslanoğlu, *Türk-İslâm Medeniyetinin Temelleri*, (Ankara, Akçağ Yayınları, 2015), 11.

¹⁰ Turan Koç, “Medeniyetin Dili”, *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı*, Y. 16, S.186-187-188, (2012): 87.

¹¹ Savaş Ş. Barkçin, *Medeniyet Akli*, 3.bs. (İstanbul: Mostar, 2019), 29.

¹² Koç, *İslâm Estetiği*, 6. bs. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015) 13.; Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 125.

¹³ Ökten, *Gelenek Sanat ve Medeniyet*, 92.; Yılmaz Can ve Recep Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 3. bs. (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 17.

¹⁴ Ananda K. Coomaraswamy, “Hristiyan, Doğulu veya Geçek Sanat Felsefesi”, *Her İnsan Bir Sanatçıdır*, haz: Brian Keeble, çev. Tahir Uluç, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 133.

medeniyet tasavvurunun çıktıkları arasında da gösterilmektedir.¹⁵ Evrensel bir olgu olan san'at¹⁶ aynı zamanda ait olduğu medeniyetin kendine özgü niteliklerini de yansıtmaktadır.¹⁷ İlk bakışta birbirine tezat teşkil ediyormuş gibi gözüken bu durum aslında san'atın ve sanatçının çok yönlü ilişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre bütün san'atkârlar aslında aynı işi yapmakta, sâhip oldukları özel yeteneklerle kendilerini ifâde etmekte, duygularını formlara dökmektedir. Dünya üzerindeki sanatçıların tamamı benzer süreçlerle eser ortaya koymakla birlikte her birinin üretimini etkileyen içinde bulunduğu toplumdan ve ait olduğu değerler sisteminden kaynaklanan “sosyal miras unsurları” bulunmaktadır. Sanatçı bu değerlerin bütünü olarak nitelendirebileceğimiz kendi medeniyet tasavvurunu benimsese de ona karşı da dursa mücadelesi kendi toplumuna aittir.¹⁸ Sanatçı var olanı ileriye de taşısa veya çok büyük bir mücadele ile toptan değiştirerek yeni bir akım da ortaya koysa ürettiği eserler öncelikle kendi toplumunu yansıtmaktadır. Bir diğer ifâde ile san'at eserleri öncelikle içinde bulundukları toplumun “*hayat ve hakikat telakkisi*”nin açık, yalın ve doğrudan dilidir.¹⁹ Kendinde serbestlik hakkı gören sanatçı bütün birikim ve yeteneklerini kullanarak eserlerinde kendini dışa vurmaktadır.

Öte yandan sanatçı içinde bulunduğu toplumun değerlerine tamamen zıt bir yaklaşım benimsediğinde söylemi yeterince güçlü olmadığı takdirde toplumdan karşılık bulmamakta ve çoğu zaman unutulup gitmektedir. San'atsal yenilik gayretleri toplum tarafından kabul görmediği takdirde önce marjinalleşmekte ardından da kaybolmaktadır. San'atı ve san'atçıyı kalıcı kılan unsur ait olduğu toplumsal değerlere dayanması, toplumdaki duygu paylaşımına katkıda bulunmasıdır. Tarihte pek çok örneğine rastlanıldığı üzere toplumlara zorla dayatılan san'atlar müşterek değerler sisteminden doğmadıkları için yeterince karşılık bulamamaktadır.

¹⁵ Nitekim ilk toplum bilimcilerden biri olarak gösterilen tanınmış tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı İbn Haldun (ö. 808/1406) bütün sanatların “*umranın âdet ve renklerinden ibaret*” olduğunu düşünmektedir. Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, 11. bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 724.

¹⁶ San'atın evrenselliğinin “*bütün insan türünü kapsayan bir anlam*” taşımasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bkz.: Sezer Tansuğ, *Sanatın Dili*, (İstanbul: Koza Yayınları, 1976), 19.

¹⁷ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 6-7.

¹⁸ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 105.

¹⁹ A.g.e., 15.

İnsanın yeryüzündeki fiziksel varlığını sürdürebilmesi için bazı nesnelere ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu ihtiyaç kadar zarûri olabilen bir diğer gereksinim ise insanın duygusal boyuttaki açlığının giderilmesidir. Bireyleri duygusal açıdan doyuracak bu beslenmenin yalnızca kişinin mensubu olduğu medeniyet tasavvurunun değerler sistemine uygun unsurlarla gerçekleştirileceği ifade edilmektedir.²⁰ Bu sebeple insanların kendi medeniyetlerine ait san'atlarla kuracağı irtibat onların duygu dünyasının güçlenmesine yol açacaktır. Çok iyi bildiğimiz üzere san'at aklın ötesine hitap ederek insanı “*duyuların dünyasından duyguların ufuklarına*”²¹ götürmektedir. Benzer bir güce sâhip sosyal pratiğin çok az olduğu düşünülürse, birey ve toplumun duygusal açıdan tatmin edilebilmesi için san'at bulunmaz bir “sosyal araç” konumundadır. Geçmişte “*zengin, huzurlu ve arsitokrat*” sınıflara ait “*lüks yaşam gereçlerinden biri*” olarak görülen san'at, günümüzde halk arasında da yaygınlaşmış, aydın ve bilinçli düşünürler tarafından ona yüklenen zengin misyonlar bakımından bir zorunluluk olarak görülmeye başlamıştır.²² Modern dünyada san'at elit sosyal sınıfların uğraşı alanı olmaktan çoktan çıkmış ve sosyal otoritenin toplumu yönlendirmekte kullandığı bir “sosyal kontrol aracı” haline gelmiştir.

İlerlemeci anlayışa sâhip yaklaşımlar yeryüzünde insanın san'at üretimi yapabilmesinin belli bir zamandan sonra gerçekleştiğini iddia etmekte, buna karşı çıkanlar ise san'atın ilk insanla başladığını düşünmektedir.²³ Her iki tarafı da destekleyecek bazı veriler elimizde bulunmasına rağmen mevcut bilgilerimiz bu konuda net bir sonuca varmamızı güçleştirmektedir. San'atın nasıl ve ne şekilde

²⁰ Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 52-53

²¹ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 125.

²² Ali Şeriatî, *Sanat*, çev. Ejder Okumuş, Sait Okumuş, Şamil Öcal, 4. bs. (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 17-18.

²³ Nitekim Avustralya Kununurra'da yakın geçmişte keşfedilen kaya resimlerinin günümüzden yaklaşık yetmiş beş bin yıl öncesine ait olduğu kabul edilmektedir. 1994'te Fransa'da Ardeche koyunda keşfedilen Chauvet Mağarası'ndaki resimlerin ise en eski sanat eserlerinden kabul edilen ve 15.000-17.000 yıllık olduğu tahmin edilen Lascaux mağaralarındaki resimlerden bile on beş bin yıl daha eski oldukları düşünülmektedir. Dahası bu ressam ve heykeltıraşların “*oldukça maharetli*” ve “*son derece zarif*” işler ürettiği düşünülürse ilerlemeci anlayışın san'atın başlangıcı ile ilgili öne sürdüğü tezlerin zora girdiği söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: John Berger, *Sanatla Direniş*, çev. Aslı Biçen (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 39.

doğduğu tam olarak bilmemekle birlikte,²⁴ tarihte çoğu toplumun basit formlarla da olsa san'atsal değer atfedilebilecek ürünler ortaya koyduğunu görmekteyiz.²⁵ Buradan hareketle san'atın her insanın başarabileceği bir uğraşı alanı olmamasına rağmen, neredeyse bütün toplumların san'at ürünü üretebilecek birikime ulaştıklarını söyleyebilmemiz mümkün gözükmemektedir.

İnsanın yeryüzündeki üretimlerinin belli bir birikimden sonra farklılaşmaya ve san'atsal değer kazanmaya başladığını düşünenler bu konuya örnek olarak “yazı”yı göstermektedir. İddia edildiğine göre, insan yeryüzünde varlığının başlamasından epey sonra yazıyı kullanmaya başlamıştır.²⁶ Bunun sebebi ise insanın önceliği yeme, içme, barınma gibi temel gereksinimlerini karşılamaya vermesi ve yazıya olan ihtiyacının daha sonraları ortaya çıkmasıdır.²⁷ Yeryüzünde yazıyla hiç tanışmamış veya çok geç tarihlerde yazıyı kullanmaya başlamış toplulukların bulunduğu dair yapılan tespitler bu iddiayı desteklemektedir. İnsanın iletişime olan ihtiyacının zamanla yazıyı ortaya çıkardığı, önceleri resim ve resim tabanlı çok temel şekillerden oluşan yazının zamanla alfabelere dayanan bir biçime kavuştuğu ve çok sonraları bir “san'at” hâline geldiği düşünülmektedir.²⁸ Bilindiği üzere insanlık tarihi üzerine

²⁴ E. H. Gombrich, *The Story Of Art*, (New York: Phaidon Publishers Inc., 1951), 19.

²⁵ Suut Kemal Yetkin, *İslâm-Türk Sanatı*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1963), 2.

²⁶ Selçuk Mülayim, “Kutsal Yazılar”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 18.

²⁷ A.g.m., 25

²⁸ Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın insana kalem ile yazmayı öğrettiğini belirtmesi sebebiyle (Bakara Sûresi, 96/4) İslam toplumları yazıyı ilk defa kullanan kişinin Hz. Âdem olduğuna inanmaktadır. Bir başka ayet-i kerimede kaleme ve yazdıklarına yemin edilmesi (Kalem Sûresi, 68/1), İslâm kültüründe yazının kutsal görülmesine yol açmıştır. Bkz.: Annemarie Schimmel, *Islamic Calligraphy*, (Leiden: Institue of Religious Iconography State University Groningen, 1970), 1. Bu sebeple kutsal olan yazının Allah tarafından inanan kimselere verilen mükâfat olarak tevfiî konumunda bulunduğu ve vahye dayandığına inanılmıştır. Allah'ın üzerine yemin ettiği bir şeyin “*elbette muazzam*” olacağı düşünülmüştür. Bkz.: Nefeszâde İbrahim Efendi, *Gülzâr-ı Savâb*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı: 1939), 30.; Muhittin Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 83-84. ; Yahyâ El-Cubûri, *El-Hat ve'l-Kitâbe*, (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmi, 1994), 17-18. Bir diğer yaygın kanaate göre yazıyı ilk kullanan İdris Peygamberdir. Bkz.: Gelibolulu, *Menakıb-ı Hünerveran*, Haz: Müjgan Cumhuri, 2 bs. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012), 47.

çalışma yapan bilim adamları yazıyı o kadar önemsemiştir ki yazının kullanılmaya başlanmasından önceki döneme “*tarih öncesi (prehistorya)*”, günümüze kadarki süreye ise “*tarih çağları*” ismini vermişlerdir.²⁹

Batı toplumlarında “yazı” (*calligraphy*) her ne kadar bir san’at olarak yer alsada büyük çaplı gelişim göstermeyerek daha çok “*işlevsel*” boyutu ile öne çıkmıştır.³⁰ Buna karşılık İslâm toplumlarında yazı daha erken dönemlerde üretilen mushaflardan da anlaşılacağı üzere özellikle Kur’ân-ı Kerîm’e gösterilen saygıdan dolayı “simgesel” bir değere kavuşarak üst düzey sayılabilecek san’atsal önem kazanmıştır.³¹ Belki de bu yüzden İslâm san’atı “*imanın artistik dildeki ifâdesi*” olarak görülmekte³² ve İslâm san’atının gerçek anlamını Kur’ân-ı Kerîm’in biçiminden değil, hakikat ve özünden aldığı düşünülmektedir.³³ Kutsal kelâmı muhâfaza gayreti³⁴ ve tasvir yasağının etkisi ile doğup gelişen³⁵ ve en üstün sanat olarak görülen³⁶ hat san’atı müslümanların estetik³⁷ duygusunu temsil etmektedir.

²⁹ Mülayim, “Kutsal Yazılar”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 17.

³⁰ Koç, *İslâm Estetiği*, 155.

³¹ Araştırma katılımcılarının da ifade ettiği üzere Hristiyanlıkta benzer konumdaki gothik Latin yazısı aynı gelişmeyi göstermemiştir.

³² Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 12.

³³ Titus Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, tr. William Stoddart, (Albany NY: State University of New York Press, 1987), 245.

³⁴ Muhammet Hamidullah, *İslâma Giriş*, 2. bs. (Ankara; Nur Yayınları, 1965)

³⁵ Oliver Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, (Indiana: University of Notre Dome Press, 2004), 2. Muhammad Marmaduke Pickthall, *İslâm Medeniyetinin Dinamikleri*, çev. Yusuf Kaplan, 2. bs. (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2014), 89.

³⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 743. ; Burckhardt, *Art of Islam Language and Meaning*, Commemorative Edition, (Indiana: World Wisdom, Inc., 2009), 52. ; Gelibolulu, *Menakıb-ı Hünerveran*, 41.

³⁷ Estetik, genel olarak değerler sitemine dayanan “*geniş kapsamlı ve zengin içerikli bir felsefî alan*” olarak görülmektedir. Bir anlamda “*duygusal bilginin bilimi*”dir. Bkz.: Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 196-198. Bu kelimenin ilk defa Alman san’at felsefecisi A. Baumgarten (1714-1762) tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz.: Selçuk Mülayim, *Sanat Tarihi Metodu*, (İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1983), 134. ; Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Uğur Derman (Yayına haz.), (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972), 108. Aynı zamanda estetik “*bedîî güzel ve güzelliğin mâhiyetinden bahseden*” , “*felsefî idrâke yol açan*”

İslâm sanatlarındaki tasvir yasağı tartışmalı bir konu olmakla birlikte yaratıcı, peygamber vb. ulvî unsurların resmedilme yasağının arkasında “putperestliğe karşı verilen amansız mücadelenin şuuru”nun bulunduğu düşünülmektedir.³⁸ Benzer bir yaklaşımla İslâm san’atındaki figüratif temsilden uzak durma gayretini sadece bir yasaklama olarak görmenin yetersiz bir açıklama olacağı, bu anlayışta tevhide ve Allah’ın hiçbir şeye benzemediği anlayışıyla tecride yöneldiği belirtilmektedir.³⁹

İslâm dünyasındaki görsel san’atların en saygın⁴⁰ ve en asil⁴¹ san’atı olarak gösterilen bu san’at tıpkı ikonun Hristiyanlıkta oynadığı role benzer bir rol oynayarak yaratıcının kelamını görünür kılmakta,⁴² ona haricî elbise⁴³ olmaktadır. Yazı san’atının bütün müslüman toplumlarda İslâm kültürünün mirası olan Arap harfleriyle yazılmış ilahi mesajın kayıt altına alınıp korunmasında çok özel bir rol oynadığı⁴⁴ ve halen de oynamaya devam ettiği, müslümanların yazıyı insana özel ve onu hayvanlardan ayırt eden özelliklerden biri olarak gördükleri belirtilmektedir.⁴⁵

İslam dünyasında hattatların fonksiyonu sadece kitap ve kağıtlarla sınırlı kalmamış, yazı pek çok defa taş, tuğla, çini vb. mimârî malzemelerle birleştirilerek anıtsal

böylelikle “san’atın inkişaf ve tekâmülü imkânlarını arayan” bir sistem olarak da tarif edilmektedir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 115. Hegel estetiğin konu olarak güzelin geniş imparatorluğuna sâhip olduğunu “güzel sanatlar felsefesi” olarak nitelendirilebileceğini düşünmektedir. Bkz.: Hegel, *Estetik Seçilmiş Metinler*, çev. Nejat Bozkurt, (İstanbul: Say Yayınları, 1982), 66.

³⁸ Bkz.: Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 22.

³⁹ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 45. ; Koç, *İslâm Estetiği*, 21-22. ; Mahmut Çetin, *İslâm Sanatı’nın Özellikleri*, (Ankara, Biyografi Net Yayıncılık, 2018), 69

⁴⁰ Alain George, *The Rise of Islamic Calligraphy*, (London: Saqi Books, 2010), 13.

⁴¹ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 213.

⁴² Burckhardt, *Doğu’da ve Batı’da Kutsal Sanat*, çev. Tahir Uluç, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 160. ; İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, (Ankara: Kazan Türkleri Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1975), 23.

⁴³ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan, 2. bs. (İstanbul: İnsan Yayınları 2017), 29.

⁴⁴ Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, (London: I.B. Tauris & Co Ltd Publishers, 1990), 35. ; İlhan Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, (İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2017) 23.

⁴⁵ Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 1.

eserlere aktarılmıştır.⁴⁶ Böylelikle yazının başlı başına bir san'at olmasının yanında özellikle mîmârî eserlerin kutsal içerikli metinlerle zengileştirilmesinde çok önemli rolü olmuştur.⁴⁷

İslâm yazısındaki harflerin bir lisanın içindeki basit parçalardan öte önem taşıdığına inanan yaklaşımlarla, hat san'atının dinî boyutunu büyük ölçüde göz ardı eden ve onun başlı başına bir estetik boyut taşıdığını ısrarla vurgulayan iddialar arasında dikkat çekici bir tezat söz konusudur. Nitekim başta Oliver Leaman olmak üzere bazı çevreler İslâm yazısının dînî boyutunun öne çıkarılmasına şiddetle itirazda bulunmuş, yazının bizzat kendisinin san'atsal değer taşıdığını ısrarla vurgulamıştır.⁴⁸ Öte yandan Annemarie Schimmel gibi isimler ise bu yazıya özel anlamlar yükleyerek Arap alfabesinin okuyabilen herkes tarafından anlaşılan bir sihri olduğunu iddia etmiştir. Buna göre müslümanlar arasında harfleri yorumlamak için neredeyse sınırsız imkânlarla sâhip bir dilde san'atsal yollarla yeni anlamlar keşfedilerek “Allah’a ibadet etmeyen hiçbir harf yoktur” fikri kabul görmüştür.⁴⁹ Yine aynı şekilde her bir harfin bir kişiliğe sâhip olduğu ve “ilâhi kâtip” olan yaratıcının bir sıfatını sembolize ettiği düşünülmüştür.⁵⁰ İslam dünyasında “harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen” Hurûfilik anlayışının oldukça eski olduğu, m. VIII. yüzyılda Allah’ı harflere benzetenlerin çıktığı belirtilmiştir. Daha sonraları İbnü’l-Arabî, İbn Haldûn ve Kâtib Çelebi gibi âlimler bu anlayışın tesirinde kalmakla birlikte, “Hurûfliği bir sistem şekline sokan ve bir fırka halinde yayan kişinin Fazlullah-ı Hurûfî” olduğu belirtilmiştir.⁵¹ Bütün müslümanlar Allah’ın sonsuz kelimelerinden açığa çıktığına inandıkları için Arap alfabesindeki harflerin önemini kabul etmiş, mutasavvıflar harf simgeciliğini benimseyerek hat san’atında harflerin her birine ayrı tasavvufi anlamlar

⁴⁶ Antony Welch, *Calligraphy in the Art of Muslim World*, (Austin USA: The Assia Society, New York University of Texas Press, 1979), 39. ; Filiz Çağman ve Şule Aksoy, *Osmanlı Sanatında Hat*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1998), 9.

⁴⁷ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, 16. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018), 387.

⁴⁸ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 35-48.

⁴⁹ Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 81-82.

⁵⁰ Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 45.

⁵¹ Hüsamettin Aksu, “Hurûfilik”, *TDVİA.*, C.XVIII, 408.

yüklemiştir.⁵² Belki de bu yüzden İslâm dünyasında hat san'atıyla ilgilenen pek çok kişinin İslâm'ın bâtinî boyutuyla ilişki içinde olduğu görülmekte,⁵³ İslâm dünyasında san'at ve sanatçı kavramlarına bakışta tasavvufî anlayışın etkili olduğu kabul edilmektedir. Bazı düşünürler İslâm san'atının şeriate dayanan fıkıh ve kelâmdan değil, İslâm'ın bâtinî boyutu (spirituality) olan tasavvuftan kaynaklandığını belirtmektedir.⁵⁴ Buna göre san'atkâr eşyanın yaratıcıdan gelen güzelliğini görünür kılmaya çalışan kişi olarak görülürken, İslâm tasavvuruna göre san'at “*bir maddeyi asilleştirme metodundan ibaret*”tir.⁵⁵ Bununla birlikte İslâm san'atının aslen tasavvufî olduğu⁵⁶ fikrine karşı çıkılmış ve bizzat mutasavvıfların san'atın tasavvufî çerçeveden yorumlanmasını kabul etmeyeceği iddia edilmiştir. Oliver Leaman bu iddiasına gerekçe olarak tasavvufun farklılık ve çeşitliliği çok önemseyip dünyanın farklı yorumlara açık olduğunu kabul etmesini göstermektedir. Ona göre mutasavvıflar dini eserlerde bile olsa belirli bir yorumda ısrar etmeyi tasavvufun genel ilkelerine aykırı görürler.⁵⁷ Leaman ve benzerlerinin bu yöndeki fikirlerinin İslâm toplumlarında yeterince karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır.

Müslümanlar tarafından sanatsal ürünler ortaya konulurken var olan birikimlerden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim İslam san'atının oluşum sürecinde İslam'dan önce var olan san'at geleneklerinin bir dizi değişiklik ve dönüşüme uğratıldığı ve bu yolla müslümanların yeni ortaya konan kimliğini koruyan ve bu kimliği savunarak ona hizmet eden bir san'at anlayışının oluşturulduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Bu durum yaşadığımız topraklarda müslüman bireyler tarafından nesilden nesile aktarılan bir gelenek dâhilinde icrâ edilen başta “hat” olmak üzere “tezhip, ebru, minyatür, cilt, sedef, katı”, çini, kalem işi” vb. san'atlar için de geçerlidir. Haklarında genel bir üst

⁵² Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions Of Islam*, (North Carolina: The University of North Carolina Press, 1975), 411.

⁵³ Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 113.

⁵⁴ Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 14-15.

⁵⁵ Burckhardt, *Doğu'da ve Batı'da Kutsal Sanat*, 142.

⁵⁶ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 39.

⁵⁷ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 8-10.

⁵⁸ Oleg Grabar, *The Formation of Islamic Art*, 3th. edition (New Haven and London, Yale University Press), 172.

kavram ittifâkı bulunmayan bu san'atlar,⁵⁹ içinde bulundukları toplumu şekillendirmiş ve toplumun ortak değerlerinin toplamından oluşan medeniyet tasavvuru tarafından çeşitli etkilere mâruz bırakılmıştır.

Hat san'atını yalnızca yazı olarak ele almamak gerekmektedir. Beraberindeki yardımcı tekniklerle birlikte kitap san'atları olarak da bilinen pek çok san'at dalının gelişimindeki en önemli unsur hat san'atı olmuş bu san'atlar müslümanların yaşamında önemli bir yer edinmiştir.⁶⁰

Bireyi etkileyip dönüştüren toplumsal pratikler arasında san'atın önemli aktörlerden biri olduğu düşünüldüğünde insan ve medeniyet ilişkisine yönelik araştırmaların kendisine san'atı konu edinmesi anlaşılabilir bir durumdur. Yazının çok önemli bir san'at dalı olduğu ve Türkiye'de çok da uzak olmayan bir geçmişte kullanılan alfabede temel bir tercih değişikliği yaşandığı düşünüldüğünde hat san'atının durumu araştırmacılar için daha da ilgi çekici hale gelmektedir. Acaba içinde bulunduğumuz topraklarda tarihsel perspektif açısından oldukça kısa sayılabilecek bir süre öncesinde en parlak dönemlerini yaşadığı belirtilen hat san'atının⁶¹ önce unutulmaya yüz tutan bir san'at hâline geldiği, daha sonra tekrar talep görmeye başladığı doğru mudur? Eğer doğruysa yaşanan hangi gelişmeler bu san'atın bireylerin ve ülkenin gündeminden tamamen çıkmasının ardından yaklaşık elli yıl geçtikten sonra tekrar kaybettiği itibarı görmeye başlamasına yol açmıştır? Dünyada ve Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler hat san'atını niçin ve nasıl etkilemiştir? Bütün bu sorulara verilecek cevaplar Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yaşanan toplumsal gelişmeleri hat san'atının üzerinden daha iyi anlamamıza katkı sağlayacak ve bize hat san'atın Türk toplumu için ne ifâde ettiğini gösterecektir.

⁵⁹ Bu konuda ilerde detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere “Geleneksel Sanatlar”, “Gelenekli Sanatlar”, “Türk İslâm Sanatları”, “İslâm Sanatları”, “İslâmi Sanatlar”, “Klasik Sanatlar”, “Kitap Sanatları”, “Güzel Sanatlar”, “Bizim Sanatlar” vb. pek çok kavram kullanılmakta, hatta bazı sanatçılar arasında tercih ettikleri kavrama göre gruplaşmalar yaşanmaktadır.

⁶⁰ Oleg Grabar, *The Formation of Islamic Art*, 210.

⁶¹ Bkz.: Muhsin Demirel, “Bir Mushaf Kitâbetinin Serancâması”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat, Sempozyum Bildiri Metinleri*, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 158.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Soruları

Bu araştırmanın konusu “Türkiye’de Hat San’atının Toplumsal Yansımaları (Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze)” olarak belirlenmiştir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen süre zarfında hat san’atının geçirdiği süreçleri ve bunun toplumsal yansımalarını ortaya koymak, özellikle son yıllarda bu san’ata ilgi artışının olup olmadığını araştırmak,⁶² böyle bir ilgi artışı varsa toplumsal sebeplerini inceleyerek bu konuda kimlerin ne tür etkiler yaptığını sorgulamak bu araştırmanın temel basamaklarını oluşturmuştur.

Araştırmanın hedefi hat san’atının belli bir süre zarfındaki gelişimini belirlemekten daha ziyade, bilimsel metotlarla elde edilecek olan somut veriler ışığında bu san’atın irtibatı olduğu insanlar ve toplum üzerindeki etkilerini sebepleriyle birlikte ortaya koymaktır. Anlaşılacağı üzere araştırma kapsamında, İslâm medeniyet tasavvurunun kendi ibdâ ettiği (yarattığı)⁶³ bir san’at olarak gösterilen hat san’atının toplumsal yansımaları üzerinden güncel bir okuma yapılmaya çalışılmış, kültürel kimliğin niteliği ve dönüşümü konusunda değerli olabilecek sonuçlar elde edilmeye gayret gösterilmiştir.

Araştırmanın konusu ve genel amacı kapsamında aşağıdaki alt problemlere çözüm aranmıştır:

1. Cumhuriyet’in ilanından sonraki gelişmelerin ve de özellikle Harf Devrimi⁶⁴’nin hat san’atı üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

⁶² Uğur Derman yayına hazırladığı Mahmud Bedreddin Yazır’ın Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli isimli eserinin 1972 tarihli giriş yazısında, “Bugün ‘Hat San’atı’ da -bir avuç meraklısı müstesna- mâzi olmuş ve artık ‘tarihi araştırma konusu’ haline gelmiştir.” demektedir. Benzer pek çok tespitler de dikkate alındığında hat san’atında eğer bir gelişme söz konusu ise bu tarihten sonra aranması gerekecektir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, X.

⁶³ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 26.

⁶⁴ 1353 numaralı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” 1 Teşrînisânî (Kasım) 1928’de kabul edilmiş ve 3 Teşrînisânî 1928 günü Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Türk toplumunun bin yıldır beklediği iddia edilen bu yasa ile Arap harfleri kullanımdan kaldırılarak Latin harflerinden oluşan yeni Türk harfleri benimsenmiştir. Bkz.: Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 157-163, 213-214.

2. Türkiye’de günümüzde hat san’atına yönelik olarak nasıl bir ilgi vardır? Bunun sebepleri nelerdir?
3. Türkiye’de hat san’atına olan ilgiyi etkileyen kişi ve kurumlar var mıdır? Nasıl bir etki söz konusudur?
4. Hat san’atının toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?
5. Hat san’atının medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı bakımından herhangi bir etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?

Tercih ettiğimiz “*nitel araştırma*” tekniğinde ön kabuller olmadığı için araştırmamızda yukarıda sorulan sorulara yönelik herhangi bir hipotez benimsenmemiş ve konunun etraflı bir şekilde incelenmesine odaklanılmıştır.

1.3. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Osmanlı’nın son döneminde kimi aydınlar kendi değerlerinden şüpheyne düşmüş ve içinde bulundukları zor durumdan kurtulmanın yolunun “*muasırlaşmak*” olduğuna inanarak yüzlerini Batı medeniyetine dönmüştür. Bu yönelişin ardında dînî “*mâni-i terakki*” olduğu, özünde yer alan değer ve hükümlerin ilerlemeye engel olduğu düşüncesi yer almıştır. Bu sebeple dînî toptan terk edilmesi gerektiği düşünülmüştür.⁶⁵ Bir imparatorluktan ulus devlete geçişte yaşanan gelişmeler dünyada eşine az rastlanır hız ve boyutta gerçekleşmiş, özellikle kullanılan alfabenin değiştirilmesi neticesinde pek çok sosyal pratik gibi hat san’atı da doğal olarak bu gelişmelerden etkilenmiştir.

Bu araştırma Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında hat san’atının geçirdiği evreleri ortaya koymanın yanı sıra aynı zamanda bu san’atın arka planda toplum için ne tür anlamlar ifade ettiğini anlamayı amaçlamıştır. Böylelikle hat san’atının İslâm medeniyeti sanatlarının temel branşı olarak kutsala tezâhür alanı oluşturduğu, kimlik inşâ edici özelliği bulunduğu ve mensubiyet duygusunun taşıyıcısı olarak kimlik beyânı fonksiyonu taşıdığı yönündeki var olan iddialarının doğru olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma neticesinde medeniyet

⁶⁵ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 133.

tasavvurunun “*kimlik ve aidiyyet belirleyicisi*” olduğuna dair var olan iddialar⁶⁶ anlaşılmış olacaktır.

Bireye kendini ifâde etme imkânı veren san’atı değerli kılan unsurlardan birisi insanın duygu dünyası ile olan irtibatıdır. Kişi san’at üretimi yaparken kendi değer ve geleneklerinden beslendiği için san’at eserleri san’atçının ait olduğu medeniyet tasavvuru ve onu oluşturan değerler ile doğrudan ilgilidir. Bireyin san’at eseri ile kurduğu ilişkinin kendi iradesiyle gerçekleşmesi kişiye o san’at eserini meydana getiren değerlerle irtibat kurma ve o eserin ait olduğu medeniyet tasavvurunu yakından tanıma fırsatı verebilmektedir. Bu sebeple toplumlar medeniyet tasavvurlarını oluştururken veya onunla bağ kurmaya çalışırken, kendilerini duygu dünyalarına taşıyacak olan san’atlarından faydalanabilirler. Hatta faydalanmak zorundadırlar. Bu açıdan bakıldığında hat san’atı toplumumuzu meydana getiren değerleri içinde barındıran kültürel kodları taşıyor olabilir. Bu sebeple hat san’atına son yıllarda herhangi bir ilgi artışının olup olmadığı, eğer varsa bunun sebeplerinin neler olduğu, toplumsal dinamiklerimizin belirlenmesi ve kuvvetlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın öncelikli unsurlarından birisi de, hat san’atının medeniyet açısından kurucu veya destekleyici bir unsur olarak görülüp görülemeyeceğinin bilimsel metotlarla ortaya konulması olacaktır. Böylelikle hat san’atının “*tarihî ve millî varlığımızı canlandırarak*” bir gücü olduğu düşüncesi⁶⁷ açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu alanda daha önce benzer bir akademik çalışmanın yapılmamış olması araştırmanın özgünlüğünü gösteren bir diğer husustur. Türkiye’de her geçen gün hat san’atının tarihçesi, gelişimi, metodu, icra usûlleri, ekolleri, icracıları, malzemeleri, sergi eserleri, koleksiyon katalogları vb. konularda birçok eserin yayınlanması sevindirici bir gelişmedir. Bununla birlikte bu alanda tezimizdeki gibi birey, toplum ve san’at ilişkisi üzerine odaklanan bir bakış açısıyla doktora düzeyinde herhangi bir çalışmaya tarafımızdan rastlanılmamıştır.

Bir sonraki bölümde bu çalışmada kullanılan yöntem etraflıca ele alınacaktır.

⁶⁶ A.g.e., 119.

⁶⁷ Mahmud Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, (İstanbul: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1974), VI.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel araştırmalarda doğru sonuçlar elde edebilmesi için kullanılan metodun büyük önemi bulunmaktadır. Bu araştırmanın sorularının en sağlıklı bir şekilde cevaplanabilmesi için hat san'atını bizzat icra eden, onun hakkında akademik çalışmalar gerçekleştiren, koleksiyonunu yapan, küratörlükle uğraşan, san'atkârların kurduğu sivil toplum kuruluşunun yöneticiliğini yapan kısaca bu alanla doğrudan meşgul olan kişilerle görüşülerek elde edilebileceği düşünülmüştür. Bu sebeple nitel araştırmanın uygun olduğuna karar verilmiştir. Araştırma konusu kapsamında sağlıklı veri elde edebilmek için “nitel” (*qualitative*) araştırma tekniklerinden “durum çalışması” (case study)’nin daha uygun olacağına kanaat getirilmiş, bu kapsamda literatür taraması ve içerik analizinin yanı sıra “derin görüşme” (*deep interview*) tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında nitel araştırma tekniğinin konuya uygun olması ve bazı avantajlar sağlayacağı düşüncesi etkili olmuştur.

Akademik çalışmalarda araştırmacılara evren üzerinde genelleme imkânı sağlayan nicel araştırma teknikleri uzun yıllar boyunca daha sık kullanılmıştır. Bununla birlikte sosyal bilimlerde insan davranışlarını anlayabilmek adına nedensellik ilkesine dayanan pozitivist¹ metotlara son yıllarda özellikle postmodern çevreler tarafından yoğun eleştiriler yöneltilmiş ve yetersiz kaldıkları iddia edilmiştir.² Bu sebeple daha esnek ve daha bütüncül bir yaklaşım ihtiyacı olduğu düşünüldükçe sosyal olguları ait oldukları çerçeve içerisinde ele alıp incelemeye çalışan tümevarımcı bir yaklaşım olarak³ nitel araştırmalar öne çıkmaya başlamıştır. Nitel

¹ Pozitivizm “geçerli bilgiyi olguların bilgisinden ibaret gören ve metafizikle dinî bilgiyi geçersiz sayan felsefe akımı” olarak görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlhan Kutluer, “Pozitivizm”, *TDVİA.*, C. XXXIV., 335-339.

² Jennifer Mason, *Qualitative Researching*, Second Edition, (London: SAGE Publications, 2002), 6.

³ John W. Creswell, *Qualitative Inquiry& Research Design Choosing Among Five Approaches*, Second Edition, (California: Sage Publications, 2007), 38.

araştırmalar, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde” ortaya konulduğu⁴ çalışmalardır. Daha ziyâde bir teori, genelleme veya yorumlamanın mâkul olduğunu göstermek için yapılırlar.⁵ Bu tür araştırmalarda açık uçlu görüşme, doğrudan gözlem ve yazılı doküman incelemesi olmak üzere üç farklı şekilde veri elde edilmektedir.⁶ Nitel araştırmalarda daha çok gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmasının sebebi sosyal olguların hiçbir şekilde durağan olmayıp zamana göre değişkenlik arz etmesi ve bu tekniklerinin söz konusu görelilik ve hareketliliği o anlık bile olsa anlamlandırmaya imkân vermesidir. Nitel araştırmalar grup veya bire bir görüşmelerin yanı sıra, şahsen veya çevrimiçi katılımcı gözlemini ve kağıt veya elektronik belge analizini de kapsayan bir “şemsiye konsept” olarak görülmektedir.⁷ Günümüzde sosyal bilimler araştırmalarının önemli bir kısmının görüşmelere dayanmasının bazı nedenleri olduğu belirtilmektedir.⁸ Nitel araştırmalarda görüşmeler yoluyla katılımcılara görüş, motivasyon ve deneyimlerini ifade etmenin yanında, eylem ve görüşleri için gerekçelerini ortaya koyma imkânı da sağlanmaktadır. Yapılan görüşmeler, özellikle gözlemlenemeyen veya etkili bir şekilde erişilemeyen konular hakkında bilgi ve arka plan sağlamaktadır.

Nitel araştırmalar bir dizi felsefi yönelim ve yaklaşımı içeren bir araştırma türü olarak daha çok antropoloji, sosyoloji, gazetecilik, eğitim, sosyal hizmet, tıp ve hukuk gibi alanlarda kullanılmaktadır.⁹ Bu metodoloji kendi içinde temel nitel araştırma, fenomenoloji, temellendirilmiş teori, etnografi, anlatı analizi ve kritik nitel araştırma olarak altı tekniği kapsayan bir şemsiye yaklaşım olarak görülmektedir.¹⁰

⁴ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2018), 41.

⁵ W. Lawrence Neuman, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, new international edition, (London: Pearson, 2014), 479.

⁶ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research & Evaluation Methods*, third edition, (California: Sage Publications, 2002), 4.

⁷ Sarah J. Tracy, *Qualitative Research Methods Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*, (West Sussex UK: John Wiley & Sons Ltd., 2013), 28-29.

⁸ Ag.e., 132.

⁹ Sharan B. Merriam, *Qualitative Research A Guide to Design and Implementation*, (San Francisco: John Wiley & Sons, Inc., 2009), 19.

¹⁰ Merriam, *Qualitative Research A Guide to Design and Implementation*, 22.

Daha çok 1960-1970'lerden sonra, yirminci yüzyılın sonlarına doğru kendi başına bir araştırma metodolojisi olarak kullanılmaya başlayan bu araştırmalar değişkenlerin çoğu zaman iç içe geçmeleri sebebiyle ölçülmesinin kolay olmadığı durumlarda kompleks konulara problemin keşfedilerek detaylı bir bakış açısı bulunması amacıyla¹¹ tercih edilmektedir. Buna göre insanlarla yaşadıkları doğal ortamlarda konuşulmakta ve bulmayı arzu edilen veya literatürde yer almayan hikâyelerin peşine düşülmektedir. Bu araştırmada ele alınan konular insan ve toplum davranışlarını anlamak, insanlar arasındaki etkileşimler gibi ölçümlenmesi kolay olmayan durumlar olup daha esnek ve bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu tür araştırmaların amacı verileri sayılara indirgemekten ziyâde, araştırılan konunun çeşitliliğinin yanı sıra, muhtemel farklılıklarını da gösteren betimsel ve gerçekçi bir tablo ortaya koymaktır.¹²

Nitel araştırma yapılırken araştırmacı alanda yoğun bir çalışma ile bireylerin sâhip oldukları deneyim ve taşıdıkları algıları onlarla konuşarak ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacı elde ettiği önemli miktardaki veriyi içerik analizine tabi tutmakta, öne çıkan tema ve kategorileri araştırmanın meyveleri olarak belirlemektedir.¹³ Bu verilerin niteliği, araştırmacının metodolojik becerisi, duyarlılığı ve dürüstlüğü ile doğru orantılıdır. Nitel araştırmalarda verileri toplamak yeterli olmamakta, muhtelif kaynaklardan elde edilen bu verilerin sistematik bir şekilde düzenlenip incelenmesi gerekmektedir. Bu aşamada detay veriler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılarak, geniş eğilimler ve temalar ortaya konularak teori geliştirilmeye çalışılmaktadır.¹⁴ Analiz aşamasında eldeki bilgilerden mantıklı bir şekilde yeni kavramlar geliştirilmekte, dâhil oldukları ana yapılar tanımlanmakta, bunların arasındaki ilişkiler belirlenerek nihayetinde teorik bir bağ zinciri elde edilmektedir.¹⁵ Temel olarak, nitel araştırmacılar, insanların inşâ ettikleri anlamı, bir diğer ifade ile insanların dünyalarını ve dünyadaki deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını anlamakla ilgilenirler. Tümevarımsal bir çabanın ürünü olarak araştırmacının gerçek

¹¹ Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, 39-40.

¹² Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 48, 118.

¹³ Patton, *Qualitative Research & Evaluation Methods*, 5.

¹⁴ Neuman, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, 477.

¹⁵ A.g.e., 209.

dünyadaki gözlem ve mülakatlarına dayanan nitel araştırmalar “kuram oluşturma”da son derece etkili olarak görülmektedir.¹⁶ Kuram oluşturma'nın nihâi gayesi ise yeni kavram ve açıklamalara ulaşabilmektir.

Bilimsel araştırmalarda olayları doğuran sebepleri detaylı bir şekilde ortaya koymak ve söz konusu olaya dair muhtemel açıklamaları geliştirmek amacıyla nitel araştırma tekniklerinden “durum çalışması” (*case study*) tercih edilmektedir. Durum çalışmaları “bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem”¹⁷ olarak nitelendirilmektedir. Durum çalışmalarında gözlem ve mülakatın yanı sıra, görsel-ışitsel materyal, doküman vb. araçlar yoluyla çoklu bilgi kaynaklarından detaylı ve derinlemesine bilgi toplanmakta,¹⁸ böylelikle ortam, birey, olay ve süreçler bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak ilgili durumdan nasıl etkilendikleri ve söz konusu durumu nasıl etkiledikleri araştırılmaktadır. “Nasıl?” ve “Niçin?” sorularını kendine esas alan durum çalışmalarının araştırmacılara kontrol edemedikleri olgu veya olayları derinlemesine inceleme imkânı vermektedir. Bununla birlikte bu araştırma metodolojisi yanlı olduğu, genellemelere izin vermediği, okunması uzun zaman alan şişkin veri seti ürettiği şeklinde eleştirilmiştir.¹⁹

İncelediğimiz konunun nitel araştırma tekniklerinden durum çalışması kapsamına girdiğini belirledikten sonra öncelikle konuyla ilgili geniş bir literatür taraması ve içerik analizi gerçekleştirilmiş, hat san'atının günümüzdeki konumunu ortaya koyabilmek için yayınlar, web siteleri, akademik organizasyonlar, eğitim kurumları incelenmiştir. Araştırmamızın cevaplandırmaya çalıştığı beş temel sorunun yanıtlarına ulaşabilmek için “derin görüşme” (*deep interview*) tekniği kullanılmıştır. Görüşülen kişinin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamayı esas alan bu görüşme tekniği bazı bilim adamlarınca “açık uçlu yoğunlaştırılmış görüşme”, “görüşme formu yaklaşımı” vb. farklı isimlerle de nitelendirilmiştir.²⁰ Bu kapsamda 9 Mart 2019 – 08 Ağustos 2019 tarihleri arasında bu san'atla ilgilenen alan

¹⁶ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research & Evaluation Methods*, 11.

¹⁷ Şener Büyükoztürk, vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 25. Baskı, (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 23.

¹⁸ Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, 73.

¹⁹ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 289-290.

²⁰ A.g.e., 130-132.

profesyonelleri ile 27 adet yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. EK 1’de yer alan görüşme soruları araştırmada cevabı aranan beş temel problemi içerecek şekilde hazırlanmış, bunun yanı sıra görüşmenin akışında ortaya çıkan duruma göre ek sorular da sorularak konunun etraflıca ele alınmasına çalışılmıştır.

2.1.1. Örneklem

Araştırma örneklemini nitel araştırmalarda en çok kullanılan yöntem olan “seçkisiz” (random) olarak seçilmiş fakat maksimum çeşitliliğin sağlanmasına çalışılmıştır. Nitel araştırmalar sayısal genelleme yapma gayretinde olmadığı için daha çok örneklem yerine araştırmaya veri zenginliği sağlayacak katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Bu sebeple hat san’atını icra eden tecrübeli/genç, erkek/ kadın hattatların yanı sıra, bu alanda çalışma yapan akademisyen, küratör, koleksiyoner, galeri sahibi, sanatçı dernek başkanı, sivil toplum kuruluşu yöneticisi, eğitmen vb. kişilere yer verilmiştir. Örneklem tespit edilirken çalışmaları ile dikkat çeken tanınmış isimlerin yanında daha genç isimlere de yer verilerek alandaki farklı kesimlerin fikirlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneklem dahil edilen isimlerin biri Konya’da, biri Amerika’nın Boston şehrinde, diğerleri İstanbul’da ikamet etmektedir. Ülkemizin diğer bazı şehirlerinde de hat san’atı icra edilmekle birlikte²¹ bu san’atın merkezi İstanbul olduğu ve günümüzde hat san’atının dinamikleri bu şehirde belirlendiği için örneklemini daha fazla genişletmeye gerek duyulmamıştır.

Bu kapsamda Tablo 2.1’de toplu listesi ve görüşme detayları verilen örneklemini oluşturan katılımcılarla 09/03/2019 ila 08/08/2019 tarihleri arasında toplam 27 adet görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar arasında hat san’atının günümüzdeki en önemli isimleri arasında gösterilen Hasan Çelebi, Fuad Başar, Hüseyin Kutlu, Turan Sevgili, Hüseyin Öksüz, Savaş Çevik, Yusuf Sezer gibi tecrübeli hattatların yanı sıra, bir sonraki kuşaktan yine çok önemli hattatlar olan Mehmed Özçay, Doç. Dr. Fatih

²¹ Türkiye’de geçmişten günümüze dikkat çeken san’at merkezleri arasında başta İstanbul olmak üzere Edirne, İzmit, Bursa, Ankara, Amasya, Sivas, Divriği, Kayseri, Erzurum, Bilecik, Eyüp, Safranbolu, Birgi, Üsküdar, Nevşehir, Manisa, Payas, Lüleburgaz, Adilcevaz, Karapınar, Babaeski, Bozüyük, Diyarbakır, Karaman, Aksaray, Niğde, Beyşehir’in ismi sayılmaktadır. (Bu listede Konya’nın bulunmaması önemli bir eksikliktir.) Bkz.: İsmail Râci Faruki ve Luis Lâmia Faruki, *İslâm Kültür Atlası*, Çev: Mustafa Okan Kibaroglu ve Zerrin Kibaroglu. 4. baskı, (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2014), 416.

Tablo 2.1: Örneklem (Katılımcı) Listesi ve Görüşme Bilgileri

	<i>Adı</i>	<i>Vasfı</i>	<i>Tarih</i>	<i>Süre (Dk.)</i>	<i>Metin (Shf)</i>
1	Hüseyin Kutlu	Hattat	09/03/2019	01:57:59	20
2	Fatih Özkafa	Hattat-Akademisyen	14/03/2019	01:13:02	18
3	M. Lütfi Şen	Küratör	22/03/2019	01:01:06	17
4	Ayten Tiryaki	Hattat	25/03/2019	00:40:05	10
5	Savaş Çevik	Hattat-Akademisyen	30/03/2019	02:23:56	36
6	Fuat Başar	Hattat	03/04/2019	02:14:34	24
7	İlhan Özkeçeci	Hattat-Akademisyen	15/04/2019	00:53:11	13
8	Hilal Kazan	Hattat-Akademisyen	16/04/2019	01:21:09	18
9	Ahmet Akcan	STK Dernek Başkanı	16/04/2019	01:07:48	15
10	Ali Rıza Özcan	Hattat-Akademisyen	19/04/2019	01:50:22	25
11	Raffi Portakal	Galeri Sahibi	30/04/2019	01:02:21	14
12	Mehmed Özçay	Hattat	04/05/2019	01:57:55	26
13	Turan Sevgili	Hattat	07/05/2019	01:21:27	18
14	Yusuf Sezer	Hattat	08/05/2019	01:18:58	22
15	Menaf Nam	Hattat	09/05/2019	00:39:51	12
16	Ömer Faruk Dere	Hattat	09/05/2019	00:56:05	16
17	M. Arif Vural	Hattat	10/05/2019	00:48:58	14
18	M. Uğur Derman	Hattat-Yazar	14/05/2019	01:51:37	19
19	Cevad Huran	Hattat	15/05/2019	01:35:14	20
20	Tahsin Kurt	Hattat	15/05/2019	00:41:31	12
21	Ekmeleddin İhsanoğlu	Yönetici	18/05/2019	01:06:19	16
22	H. Hüseyin Türkmen	Hattat	21/05/2019	00:23:48	07
23	Irvin Cemil Schick	(Araşt.,Yazar-Koleks.)	21/05/2019	01:25:34	22
24	Mehmet Çebi	Koleksiyoner-Galerici	30/05/2019	01:37:18	26
25	Aydın Ergün	Hattat	27/06/2019	01:25:34	24
26	Hasan Çelebi	Hattat	29/06/2019	00:59:33	14
27	Hüseyin Öksüz	Hattat	08/08/2019	00:51:54	14
	TOPLAM			34:15:34	492

Özkafa, Dr. Ali Rıza Özcan yer almıştır. Ayrıca hat san'atında son dönemin önemli icracıları olan Aydın Ergün, Cevad Huran (Jawad Khouran), Ömer Faruk Dere, M. Arif Vural, Tahsin Kurt, H. Hüseyin Türkmen ve Menaf Nam'ın yanı sıra kadın hattatlarımızdan Ayten Tiryaki ve aynı zamanda akademisyen olan Doç. Dr. Hilal Kazan ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Önemli bir hattat olmakla birlikte özellikle araştırma yazılarıyla alan literatürüne değerli katkılarda bulunan M. Uğur Derman'ın yanı sıra İslâm dînî ile hat san'atı vesilesiyle tanışan aynı zamanda koleksiyoner olan akademisyen yazar Irvin Cemil Schick görüşülen diğer isimler arasındadır. Ayrıca hem hattat hem akademisyen olan Prof. İlhan Özkeçeci, küratör M. Lütfi Şen ve de bu alandaki san'atçıların bir araya gelerek oluşturdukları Geleneksel San'atlar Derneği'nin Başkanı Ahmet Akcan bu araştırmaya katkı sunan diğer katılımcılar olmuştur. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler aynı zamanda görüntülü olarak kaydedilmiş ve dileyen herkesin ulaşabilmesi için bir video paylaşım sitesine yüklenmiştir.²² Böylelikle araştırmanın şeffaflık, güvenilirlik ve geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır.

Görüşmelerin tamamı yüz yüze gerçekleştirilmiş olmakla birlikte bir katılımcının şu anda Amerika'da yaşaması sebebiyle kendisi ile teknolojinin yardımı ile internet üzerinden (Skype ile) görüşme gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Nitekim araştırma tekniğinde coğrafya, maliyet, maluliyet, sosyal kaygı vb. nedenlerle bu tür görüşmelerin yapılabileceği²³ kabul edilmiştir. Yapılan görüşmeler araştırmamızın temel verilerini teşkil etmek üzere yazıya aktarılmıştır. Önemli bir kısmı alanda tanınan ve çalışmalarıyla dikkat çeken bu değerli isimlerin büyük çoğunluğu araştırma konusunu “orijinal” ve “heyecan verici” olarak nitelendirmiş, daha önce doktora düzeyinde çalışılmayan bu alanın ihmal edildiğini, benzer çalışmalara şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmaya çok değerli katkılarda bulunması mümkün olan hat san'atı ile ilgilenen başka kıymetli isimler hiç şüphesiz mevcuttur. Örnekleme dâhil etmek istediğimiz alanda çalışmalarıyla dikkat çeken birkaç isim görüşme talebimizi çeşitli

²² “Hat San'atının Toplumsal Yansımaları” adıyla açtığımız Youtube kanalı erişim adresi: https://www.youtube.com/channel/UC1i3ifT4bMhDI0Ab4KGZzgg?view_as=subscriber [08.05.2020]. (Bir katılımcı görüşmesinin yayımlanmasını kabul etmemiştir.)

²³ Tracy, *Qualitative Research Methods Collecting Evidence*, 163.

nedenlerle kabul etmemiştir. Buna rağmen örnekleme konuyu bütün yönleri ile anlamamıza imkân sağlayacak maksimum çeşitliliğin sağlandığı düşünülmüştür.

2.1.2. Veri Toplama Araçlarının Oluşturulması

Konu ile gerçekleştirilen literatür taramasının yanı sıra alan profesyonelleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular araştırmanın 5 temel sorusunu cevaplandırmak için ana veriler olmuştur. Bununla birlikte bu temel soruların cevaplarına ulaşabilmek için görüşmenin gidişatına göre katılımcılara EK 1'deki "Araştırma Görüşme Soruları" dokümanında görüleceği üzere sayısı 30'a yaklaşan bazı alt sorular sorulmuştur. Bu sorular hazırlanırken öncelikle alan taraması gerçekleştirilmiş, tez danışmanlarının öneri ve onayı alınmış, yapılan demo görüşmelerdeki tecrübeler ışığında sorulara ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Araştırmanın beş temel sorusu ile ilgili görüşülen şahsın fikirlerinin etraflıca alınabilmesi için sorular detaylandırılmış, böylelikle katılımcılarının bütün fikirlerinin alınması amaçlanmıştır. Katılımcının ilgi alanı ve tecrübesi doğrultusunda görüşme akışına göre soruların sırası değiştirilmiş ya da zaman zaman farklı sorular da sorulmuştur. Ayrıca her katılımcıya görüşme sonunda konuyla ilgili eklemek istediği herhangi bir görüşünün olup olmadığı sorularak her türlü görüşünü dile getirme imkânı sağlanmıştır.

Toplamda 34 saati aşan görüşmeler 492 sahifelik bir veri oluşturmuştur. Bu veriler yazıya geçirilirken katılımcı görüşlerine herhangi bir müdâhalede bulunulmamış, dile getirilen fikirler olduğu gibi alınmıştır. Bununla birlikte nadiren de olsa çok ufak imlâ düzeltmeleri yapılmıştır.

Görüşme metinlerinin tamamı oldukça kapsamlı bir veri oluşturduğu için araştırmaya dâhil edilmemiş, bu verilerden sadece araştırma konusu ile ilgili olanlar ilgili bölüm sonlarında tablolar halinde listelenmiştir. Söz konusu veriler araştırma tekniğine uygun olarak incelenirken önce bu teknikte öngörüldüğü üzere kodlanmış, ardından anlamlı bütünler hâline getirilerek araştırma bulguları için teoriler oluşturmaya çalışılmıştır. Her başlığın sonunda görüşmelerde katılımcıların beyan ettikleri fikirlerin konuyla ilgili olanları tablo halinde verilmiştir.

Araştırmamızda gözlem ve görüşme gibi tekniklerin yanı sıra yazılı kaynaklarla beraber muhtelif doküman analizi de yapılarak "verinin çeşitlendirilmesi" (*data*

triangulation) sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle katılımcılardan elde edilen bulguların literatürle kıyaslaması yapılmaya çalışılmıştır.

2.1.3. Verilerin Çözümlemesi

Araştırma kapsamında farklı yöntemlerle veri elde edilerek söz konusu verilerin desteklenmesi amaçlanmıştır, böylelikle sonuçların geçerlik ve güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir. Araştırmada ihtiyaç duyulan veriler belirtilen kaynaklardan verilerin özelliğine, veri kaynağının durumuna ve eldeki imkânlarla göre çeşitli araç ve tekniklerle elde edilmiş, bütün bu işlemler sırasında verilerin toplanmasında objektifliğe dikkat edilmiş, veri toplanma süreci şeffaf olarak yürütülmüştür. Teyit edilebilirliğin sağlanabilmesi için izlenen her adım bir başka araştırmacının bu veya benzeri bir araştırmayı tekrarlamasını sağlayacak açıklıkta atılmıştır. Bununla birlikte nitel araştırmaların doğası gereği olay ve olguların sürekli değişmesi sebebiyle “*tam bir geçerlilik*”ten bahsedilemeyeceği, bunun yerine “*tutarlılık incelemesi*”nin yapılabileceği²⁴ belirtilmektedir. Bu sebeple veriler araştırma tekniğine uygun toplanmış, kodlama aşamasında kavramsallaşmada benzer yaklaşım sergilenmiş, veri sonuçlarının sağlıklı şekilde ilişkilendirilmesine dikkat edilmiştir. Araştırmada toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiş, analitik genellemeler yoluyla kuramsal önermelerde bulunmaya gayret edilmiştir. Verilerin çözümülenmesi sırasında bilimsel etik kurallarına uyulmuştur. Araştırma katılımcılarından EK 2’de yer alan muvâfakatnâmeler ile görüşmelerin yazılı, sesli ve görüntülü olarak kullanım müsaadesi alınmıştır. Bununla birlikte bir katılımcı yaptığı görüşmesinin video kaydının açtığımız video paylaşım sitesinde yayınlanmasına izin vermemiştir.

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Günümüzde bazı çevreler fizik, kimya ve biyoloji vb. doğa bilimlerinin dışında kalan sosyal bilimlerin gerçek bilim olup olmadığını sorgulamaktadır.²⁵ Böyle bir ortamda sosyal alanda çalışan araştırmacıların işinin doğa bilimcilere göre daha zor olduğu

²⁴ Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 282-283.

²⁵ Neuman, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, 92.

kabul edilmektedir.²⁶ Araştırma tekniğinin insanlarla konuşmayı veya davranışlarını gözlemlemeyi gerektirmesi, verilen cevapların belirsiz olabilmesi, soru sorulmasına veya gözlemlenmesine tepki gösterebilmesi veya isteksiz davranılması araştırmacıya beraberinde bazı zorluklar getirmektedir. Nitel araştırmalarda teknik gereği örneklemelerle doğal ortamlarında bizzat konuşarak literatürde var olanların dışında detaylar yakalanmaya çalışılmaktadır. Bu durum nitel araştırma yapanlar için önemli dezavantajları beraberinde getirmekte, bu metodu tercih eden araştırmacılar detaylı bilgiye ulaşabilmek ve “içeriden” bir bakış açısı elde edebilmek gayesiyle alanda geniş zaman harcamak, oldukça kapsamlı veri toplamak, elde ettiği çok geniş veriyi son derece yorucu bir sürecin neticesinde analiz etmek zorunda kalmaktadır.²⁷ Genel kabul gördüğü üzere nitel görüşmeler “entelektüel, pratik, sosyal ve ahlaki” açıdan zorluklar barındırmakta, yoğun bir şekilde “beceri, zaman ve çaba” tüketmektedir.²⁸ Bütün araştırmacılar için geçerli olan bu durum hiç şüphesiz bizim için de geçerli olmuştur. Toplamda 27 san’atkâr ve alan profesyoneli ile en kısası yaklaşık 40 dakikadan başlayıp, bazıları iki saati aşan görüşmeler yapmak, bunları videoya kaydetmek, çözümlerini yaparak yazıya aktarmak, videoları yayına hazırlamak oldukça yoğun bir emeği ve yorucu bir çabayı gerektirmiştir. Toplamda 34 saati aşan görüşmeler çözümlendiğinde 492 sayfalık metin oluşturmuştur. Bu metinlerin araştırma tekniğine uygun olarak işlenerek söz konusu verilerden anlamlı bir sonuca varabilmek araştırmanın en zor kısmını teşkil etmiştir.

Öte yandan kanaatimizce en önemli kısıtlarımızdan birisi de daha önce bu alanda doktora düzeyinde tezimizin bakış açısına sâhip bir çalışmanın yapılmayışı olmuştur. Bazı bakış açılarına göre bir avantaj olarak değerlendirilebilecek bu durum araştırmayı gerektiği ölçüde genişletmemizi ya da daraltmamızı güçleştirmiş böylelikle kendimizi test etmemizi zorlaştırmış olabilir. Bu açıdan oluşmuş olabilecek eksiklikler özellikle tez izleme jürimdeki hocalarımın benim için çok değerli katkıları ile aşılmaya çalışılmıştır.

Değinmeden geçemeyeceğimiz bir diğer zorluk ise görüşme yaptığımız san’atkâr, akademisyen, küratör, sivil toplum kuruluşu yöneticisi vb. diğer alan mensuplarının Harf Devrimi’nden neredeyse yüzyıl geçmesine rağmen hâlâ bu san’atla ilgili

²⁶ A.g.e, 206.

²⁷ Creswell, *Qualitative Inquiry& Research Design Choosing Among Five Approaches*, 41.

²⁸ Mason, *Qualitative Researching*, 82.

yaşanan gelişmelere değinirken bir kısmının çekingen davranması, detaya girmek istememesi, bazen kaydın kesilmesini istemesi olmuştur. Bunun sebebi sorulduğunda bazılarının açık açık “*korku*”dan bahsetmesi, aradan bunca yıl geçmesine rağmen endişe duyması düşündürücüdür.

2.3. Araştırmanın İçeriği

Araştırmanın birinci bölümü teşkil eden giriş kısmında bu çalışmanın kavramsal çerçevesi, konusu ve sorunları, amaç ve önemi ele alınmıştır. Bu bölümde önemli bir toplumsal pratik olarak san’ata kavramsal çerçevede yaklaşılarak san’at, hat san’atı, kavramlarının neyi ifâde ettiği ele alınmış, üst kavram kargaşasına değinilmiş, oldukça iç içe geçmiş olan birey, toplum ve san’at ilişkisi üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bunları yaparken kavramsal bir tartışmaya girmekten ziyâde sahanın temel kavramlarının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise araştırmanın yöntemi, örneklemen nasıl seçildiği, veri toplama araçlarının oluşturulması, verilerin çözümlenmesi, araştırmanın sınırlılıkları ve araştırmanın içeriğine yer verilmiştir. Bu bölümde konu ile ilgili genel yaklaşımın yanı sıra, araştırmanın ne şekilde yürütüldüğü, hangi metodolojinin kullanıldığı, ne tür zorluk ve kısıtlar ile karşılaşıldığı vb. hususlara değinilmiştir. Ayrıca ülkemizde ve dünya genelinde hat san’atı literatürü ana hatlarıyla ele alınmış, klasik sayılan kaynaklara değinilmiş, araştırmanın temel sorularına yer veren bazı önemli eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırma bulgularına oldukça kapsamlı bir şekilde yer verilmiş ve elde edilen bulgular üç ana başlıkta toplanmıştır. İlk olarak “hat san’atında temel dinamikler” ana başlığı altında “kavramsal kurgu” konusu san’at ve sanatkâr, hat san’atı ve hattat, üst kavram kargaşası, hat san’atının ayrıştırıcı özellikleri alt başlığı ile incelenmiştir. “Köken ve tarihsel süreç” konusu ise hat san’atını doğuran ve geliştiren faktörler, Osmanlı’nın son döneminde hat san’atı, Cumhuriyet’in ilanı sonrası hat san’atı, hat san’atını günümüze taşıyan köprü isimler başlıkları ile ele alınmıştır. Bu kapsamda önce hüsn-i hat san’atının doğuşundan itibaren geçirdiği evrelere ana hatlarıyla değinilerek Osmanlı’nın son döneminde bu san’atın durumu ele alınmış, ardından Cumhuriyetle birlikte yaşanan gelişmelerin bu san’atın ve san’atçılarının üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ikinci olarak “hat san’atının konum ve durumu” ana başlığı altında günümüzde hat san’atı ve etkileyen faktörler (IRCICA, İSMEK, Sabancı Koleksiyonu), hat san’atına ilgi duyanların profili, san’atsal seviye, hat san’atının sorunları, hat san’atının geleceği konuları incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de son yıllarda hat san’atına yönelik olarak herhangi bir ilgi artışının olup olmadığı, eğer bir artış varsa bunun toplumsal sebeplerinin neler olduğu araştırılmıştır. Bu kapsamda İslâm Tarih, San’at ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)’nin yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi (İSMEK)’nin hat san’atı ile ilgili yürüttüğü faaliyetlere ve Sakıp Sabancı’nın oluşturduğu hat koleksiyonu ve yurt dışında düzenlediği sergilerin bu konuya yaptığı katkılara araştırmamızın dikkat çekici bulguları olarak değinilmiştir. Bir kurumun bir san’atın bütün dünyadaki gelişim sürecini olumlu yönde nasıl etkileyebileceğini gösteren IRCICA’nın faaliyetleri kurucu direktörü Ekmeleddin İhsanoğlu ile görüşülerek derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca hat san’atı eğitimlerini ilk defa kurumsal olarak gerçekleştirerek geniş kitleleri bu san’atla tanıştıran ve diğer yerel yönetimlere örnek olan İSMEK detaylı olarak mercek altına alınmış, bu alanda ne gibi çalışmaları olduğu etraflı bir şekilde incelenmiştir. Bir yerel yönetim kurumu olarak 1996 yılından bugüne kadar 3 milyon 450 binden fazla kişiye eğitim veren İSMEK başka çalışmalar için de kıymetli bir laboratuvar konumundadır. İstanbulluların İSMEK’in hat san’atı eğitimlerine hangi sebeplerle katıldığı, toplumun kültürel, sosyo-ekonomik, siyasi durumu ile hat san’atına gösterilen ilgi arasında nasıl bir ilişki bulunduğu, hat san’atının toplumu oluşturan bireylerin üzerinde ne tür etkiler yaptığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer dikkat çekici veri de Cumhuriyet’in ilanından sonra sonrasında uzun bir süre sadece meraklıların ilgisini çektiği, itibar görmediği, hatta “*gerici*” ve “*yobaz*” yaftasına mâruz kalmamak için uzak durulduğu belirtilen hat san’atının ülkenin sermaye sahibi elit çevrelerinin gündemine yeniden giriş hikâyesidir. Son derece ilgi çekici gözükken bu hikâye Türkiye’de Cumhuriyet sonrasında yaşanan toplumsal değişimlerin çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir.

Üçüncü bölümde üçüncü olarak “hat san’atında birey ve dönüşüm” ana başlığı altında “hat san’atı ve birey konusu” hat san’atının kazanımları, hat san’atının hattatlar üzerindeki etkileri, hattatların hat san’atı ile tanışması, hat san’atını icra edenlerin duyguları, hat san’atında hoca talebe ilişkisi alt başlıkları ile araştırılmıştır.

“Hat san’atı ve medeniyet tasavvuru ilişkisi” konusu ise hat san’atında gelenek ve modernlik, hat san’atı, medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı, hat san’atı ve değişim-dönüşüm alt başlıklarıyla ele alınmıştır. Bu kapsamda hat san’atının toplumsal dönüşüm üzerindeki etkileri araştırılmış, hat san’atının medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı üzerine ne gibi tesirleri olduğu incelenmiştir.

Bu bölümde görüşme yapılan alan profesyonellerinin tespitleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerin metin çözümlemeleri yapıldıktan sonra araştırma konularımıza göre tasnifi yapılmış, bulgular tablolar hâline getirilmiş, kodlanarak anlamlı veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde sadece bulgular ortaya konmuş her hangi bir yorum yapılmamış, metinde geçen kişi kavram ve olgular hakkında dipnotlarda bilgilendirme yapılmıştır. Hat sanatı tarihindeki önemli san’atkârlar hakkında araştırmada adı ilk geçtiği yerde haklarında detaylı bilgi edinilebilecek kaynaklar belirtilmiştir. Ayrıca tartışmalar bölümüne konuyu ana kapsamından çıkarmamak için alınmayan bazı bulgular hakkında dipnotlarda literatür bilgisi verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise araştırma bulguları bir önceki bölümün ana konuları olan üç ana başlık altında tartışılmış, araştırmanın teorik çerçevesiyle konumu hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, literatürde daha önce var olan benzer verilerle karşılaştırılmış, bazı bulguların akademik bir metodoloji ile ilk defa ortaya konduğuna değinilmiştir.

Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen sonuçlar genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar kullandığımız nitel görüşme tekniği evrenin geneline yönelik olarak genelleme yapmamıza müsaade etmese de bu araştırma alandaki genel durumu gayet kapsamlı bir şekilde ortaya koyma imkânı sağlamıştır.

2.4. Genel Hatları ile Hat San’atı Literatürü

Köklü bir mirasa sahip olan hat san’atının en önemli kaynağı hiç şüphesiz zengin tarihinde birbirinden değerli san’atkârlar tarafından ortaya konulan eserlerdir. Müze, arşiv, san’atsever uhdesi, dînî-sivil mimari yapılar vb. ortamlarda korunarak günümüze kadar ulaşan pek çok eser bugün hat san’atı ile uğraşanlara yol göstermektedir. Bununla birlikte hat san’atı literatüründe geçmişten günümüze

intikal eden yazılı kaynakların yeterli sayıda ve çeşitte olmadığı görülmektedir.²⁹ Literatürdeki eserlerin önemli bir bölümü bu san'atın tekniğini öğretmek gayesiyle hazırlanmış meşk, kıt'a ve murakkalardan oluşmaktadır. Çoğu el yazması olan bu eserlerin bazıları basılarak çoğaltılmıştır.³⁰ Bunların yanında harflerin ölçülerini ve yazılış şekillerini anlatan risâleler de kaleme alınmıştır.

Hat san'atı ile ilgili eski harflerle kaleme alınmış en önemli kaynaklardan birisi Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600) tarafından 995/1587'de yazılan *Menâkıb-ı Hünerverân* isimli eserdir. Mustafa Âlî Efendi eserinde hat ve hattatların yanı sıra müzehhip, nakkaş ve mücellitlere dair bilgilere yer vermiştir. Eserde güzel yazı, hattatın değer ve önemi, kâğıt kalem, mürekkep ve kâğıt cinsleri, hat tarihinin üstatları vb. konular aralara Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler serpiştirilerek ele alınmıştır.³¹ Çeşitli müze ve kütüphanelerde nüshaları bulunan eser İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından 1926'da tenkitli bir şekilde yayımlanmış, 1982 yılında Fatma Müjgân Cunbur tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmıştır.

Nefeszâde İbrahim (ö. 1060/1650) tarafından *Gülzâr-ı Savâb* adıyla IV. Murad'a sunulmak üzere kaleme alınan eserde hat sanatı ve malzemelerine dair kâğıt boyama ve âharlama, yazının önemi, kaynağı, fazileti, aklâm-ı sitte, hattatlar vb. bilgilere yer verilmiştir.³² Telif tarihi tam olarak belli olmayan eser Kilisli Muallim Rifat (Bilge) tarafından muhtelif nüshalar karşılaştırılarak yeni harflere aktarılmış, bazı kısaltmalarla 1939 yılında neşredilmiştir. Bu esere Suyolcuzâde Mehmed Necib tarafından 1150/1737'de *Devhatü'l-Küttâb* adıyla bir zeyl yazılmış ve hattatların

²⁹ Irvin Cemil Schick, "Türkçe Matbu Hüsn-i Hat Literatürüne Toplu Bir Bakış", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S.14, (2009): 270-271.

³⁰ Nitekim Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin *Sülûs ve Nesih Meşk Murakkai* ile Şevki Efendi'nin *Sülûs ve Nesih Meşk Murakkai* Muhiddin Serin tarafından yayına hazırlanmış ve Kubbealtı Neşriyatınca 1996 yılında basılmıştır. M. Uğur Derman tarafından yayına hazırlanan Mehmet Şevki Efendi'nin *Sülûs-Nesih Hat Meşkleri* İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) yayınları arasında 1999 ve 2010 yıllarında basılmıştır. Aynı şekilde Muhiddin Serin tarafından yayına hazırlanan Hulûsî Efendi'nin *Ta'lik Meşk Murakkai* Kubbealtı Neşriyatı tarafından 1999 ve 2015 yıllarında, Halim Efendi'nin *Nesih, Dîvânî, Celî Dîvânî, Rik'a Meşk Murakkai* ise 2000 yılında basılmıştır.

³¹ Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Menâkıb-ı Hünerverân", TDVİA., C. XXIX, 110-111.

³² Nuhoğlu, "Gülzâr-ı Savâb", TDVİA., C. XIV, 260.

hayat hikâyelerine yer verilmiştir. Kilisli Muallim Rifat bu kitabı da 1942 yılında yeni harflere aktararak yayımlamıştır.

Menâkıb-ı Hünerverân, Gülzâr-ı Savâb ve Devhatü'l-Küttâb'tan sonra Osmanlı döneminde hat ve hattatlar hakkında yazılmış en kapsamlı eserin Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi tarafından 1202/1787-1788'de tamamlanan Tuhfe-i Hattâtîn olduğu belirtilmektedir.³³ Bir kısmı günümüzde bilinmeyen 170'ten fazla kaynaktan yararlanılarak kaleme alınan bu eserin ilk bölümünde aklâm-ı sittenin yanı sıra 1697 hattat hakkında bilgiler verilmiş, ikinci bölümünde ise ta'lik yazan 372 hattat tanıtılmıştır. Eser hâlâ günümüz Türkçesine aktarılmamıştır.

Mirza Habib İsfahânî tarafından İstanbul'da 1888 yılında yazılan *Hat ve Hattâtân* başlıklı eser Osmanlı ve İranlı hattatların biyografilerinden oluşan bir diğer önemli kaynaktır. Kitapta Arap hattının doğuşu ve çeşitleri, üstatların şeceresi, İran ve Osmanlı hattatlarının biyografileri vb. konulara yer verilmiştir.³⁴

Hat san'atı tarihinin bir diğer önemli kaynağı İbnülemin Mahmud Kemal İnâl tarafından 1955 yılında yayımlanan *Son Hattatlar* isimli eserdir. Osmanlı hattatları hakkındaki en zengin biyografi kaynağı olarak gösterilen eser Müstakimzâde'nin *Tuhfe-i Hattâtîn* isimli kitabına zeyl olarak kaleme alınmış olup Türk hat sanatının yaklaşık son iki yüzyıllık dönemindeki 329 hattatı yakından tanımak isteyenler için oldukça kıymetli bir kaynaktır.

Yukarıda belirtilen eserler hat san'atının klasik kaynakları olarak kabul edilmektedir. Söz konusu ana kaynakların haricinde sonraki yıllarda daha çok hat san'atının tarihi, güzel ve doğru yazı yazmanın usulleri, kullanılan malzemeler, kullanım şekilleri, hattatların hayat hikâyeleri, eserleri, koleksiyon katalogları vb. konulara yer verilen kıymetli yayınlar gerçekleştirilmiştir. Bu eserlerin yanında nadiren de olsa bazı kitaplarda hat san'atının fikri boyutu ve nazarî arka planı konularına değinilmiştir. Bu anlamdaki ilk dikkat çeken eser Dârülfünun müderrislerinden İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından kaleme alınan ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı tarafından İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de hicri 1340 tarihinde 60 sahife olarak basılan “*Yazının Usûl-i Tedrîsi*” isimli çalışmadır.

³³ Derman, “Tuhfe-i Hattâtîn”, TDVİA., C. XLI, 351-353.

³⁴ Ali Alparslan, “Habib Efendi”, TDVİA., C. XIV, 370-371.

Bununla birlikte Mahmud Bedreddin Yazır tarafından yaklaşık dokuz yılda (20 Nisan 1942- 3 Şubat 1951 tarihleri arasında) yazılan ve M. Uğur Derman tarafından yayına hazırlanan *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* isimli eserin özellikle ilk cildi hat san'atının kültürel arka planı, bu san'atın birey ve toplum için taşıdığı anlam ve önem vb. konulara ilk defa detaylı olarak yer veren eserdir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği Osmanlı paleografyası dersleri sırasında öğrencilerin sorduğu sorular karşısında bu tür bir kitabın eksikliğinin farkına varan ve kendisinin de meşk etmişliği bulunan Mahmud Bedreddin Yazır bu san'atın felsefi arka planına derviş meşrep bir üslupla yoğunlaşarak ortaya bugün de istifade edilen çok kıymetli bir eser çıkarmıştır.³⁵ Mahmud Bedreddin Yazır eseri bitirip temize çektiği sırada vefat etmiş, telif haklarını satın alan Diyanet İşleri Başkanlığı basım için İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'ndan rapor istediğinde bazı fikirleri tenkit edildiği için Baltacıoğlu'nun olumsuz rapor vermesi üzerine eserin basımından vaz geçilmiştir. Uzun yıllar bir köşede bekleyen eser M. Uğur Derman'ın aslına müdahale etmeden yaptığı hâşiyeler ve eklediği fotoğraflarla zenginleştirilerek Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından üç cilt halinde (1972-1974-1989 yıllarında) yayımlanmış, 1981 yılında I. ve II. kitaplar bir arada yeniden basılmıştır.

Daha sonraki yıllarda hat san'atı ile ilgili A. Süheyl Ünver, Şevket Rado, Ali Alparslan, M. Uğur Derman, Muhittin Serin vb. isimler tarafından çok değerli eserler ortaya konmuş, yakın tarihte genç müellifler tarafından kaleme alınan eserlerle hat san'atı literatürü zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel şahıs ve şirketlerin destekleriyle daha çok eser ve hattat odaklı yayınlar gerçekleştirilmiştir. Basımı için önemli kaynaklar ayrılan bu yayınların bir kısmının yeterli özen gösterilmeden gerçekleştirildiği görülmekle birlikte alandaki yayın azlığı düşünüldüğünde bu yayınların da belli bir ihtiyacı karşıladığını söylemek mümkündür.

Ali Haydar Bulut'un bir bibliografya çalışması olan *Açıklamalı Hüsn-i Hat Bibliografyası Yazmalar-Kitaplar-Makaleler-Kitaplarda Hatla İlgili Bölümler- Dış Ülkelerdeki Yayınlar* isimli kitabı hat san'atı ile ilgi önemli bir eser olup 2002 yılında

³⁵ Nitekim bu araştırmanın bazı önemli katılımcıları hat san'atına bu kitaptan etkilendikleri için başladıklarını beyan etmiştir.

IRCICA tarafından neşredilmiştir.³⁶ Fakat eserin yazılış tarihi üzerinde uzun bir süre geçmesi sebebiyle yeni çalışmalar kitapta yer almamaktadır. Aynı şekilde Gazi Üniversitesi'nde Hasan Uyanık tarafından "Hat Sanatının Kaynakçası" adıyla 2009 yılında yapılan yüksek lisans tezi 1926-2007 tarihleri arasında yazılmış kaynaklarla sınırlıdır.

Türkiye'de san'at ve hat san'atına bu araştırmanın temel soruları çerçevesinde bakan yayın sayısı maalesef oldukça azdır. Bu açıdan en dikkat çekici eserler Prof. Dr. Sadettin Ökten tarafından 2015 yılında Sufi Kitap yayınları arasında neşredilen *Gelenek Sanat ve Medeniyet* ve 2019 yılında Tuti Kitap tarafından yayımlanan *Aslında Bir Sanat Var* isimli kitaplardır.³⁷ Hacim olarak çok geniş olmayan bu iki eserde san'at ve medeniyet ilişkisi oldukça kapsamlı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Söz konusu eserlerde müellif Türk hat san'atının İslâm medeniyetinin Osmanlı yorumunun çok önemli bir parçası olduğu ortaya koymuş, hatta daha da ileri giderek bireylerin hayatında kimlik belirleyici ve inşâ edici bir gücü olduğunu iddia etmiştir.³⁸

Benzer bir bakış açısıyla Turan Koç tarafından 2008 yılında kaleme alınan *İslâm Estetiği* ve 2016 yılında yazılan *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat* isimli kitaplar diğer önemli eserlerdir. Hat san'atına farklı anlamlar yükleyen bu iki yazarın da bu san'at ile bizzat meşgul olan kişiler olmaması dikkat çekicidir.

Türkiye'de akademik alanda hat san'atının arka planı hakkında Fatih Cam tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde "Türk Hat Sanatının Felsefi Arka Planı" adıyla 2016 yılında sanatta yeterlilik tezi yapılmıştır.

Dünya geneline baktığımızda bu alanda bazı isimlerin çalışmalarıyla dikkat çektiklerini görmekteyiz. Bu anlamda Seyyid Hüseyin Nasr'ın *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, Titus Burckhardt'ın *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional*

³⁶ Ali Haydar Bulut, *Açıklamalı Hüsn-i Hat Bibliyografyası Yazmalar-Kitaplar-Makaleler-Kitaplarda Hatla İlgili Bölümler-Dış Ülkelerdeki Yayınlar*, (İstanbul: IRCICA, 2002), 1-416.

³⁷ Bu kitapların temelini oluşturan makaleler ilk olarak şahsımın talebi üzerine müellif tarafından kaleme alınmış ve *İSMEK El Sanatları Dergisi*'nin ilk sayısından itibaren muhtelif sayılarında yayımlanmıştır. Bu konudaki ilk makale için bkz.: Ökten, "Geleneksel Türk El Sanatları", *İSMEK El Sanatları Dergisi*, S. 1, (2005): 62-66.

³⁸ Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 133.

Science & Sacred Art, Art of Islam Language and Meaning, Sacred Art East and West, Annemarie Schimmel'in *Islamic Calligraphy* ve *Calligraphy And Islamic Culture* isimli eserleri önemli çalışmalar olup bu araştırmada da kaynak olarak kullanılmıştır.

René Gu  non, Martin Lings, Frithjof Schuon, Titus Burckhardt, Seyyid Hüseyin Nasr gibi isimlerden oluşan gelenekselci ekol hat san'atının gelenekle olan başına sıklıkla vurgu yaparken bu alanda zıt görüşleriyle dikkat çeken bir diğer önemli isim ise Oliver Leaman'dır. Oliver Leaman *Islamic Aesthetics: an Introduction* isimli eserinde hat san'atının estetik etkisine dikkat çekerken özellikle Kur'an ile olan ba  ını önemsizleştirerek neredeyse yok saymaktadır.

Hat san'atının birey ve toplum üzerindeki etkileri konusuna odaklanan bu araştırmaya çok benzeyen bir metodoloji ile dünya genelinde Koreli araştırmacı Hee Sook Lee-Niinioja tarafından ABD'deki Syracuse   niversitesi'nde bir akademik araştırma gerçekleştirilmiştir. "Islamic Calligraphy & Muslim Identity A Case study of Kuwait" (  slam Hattı ve Müslüman Kimliği Kuveyt Durum   alı  ması/Kuveyt   rne  i) başlığı ile yapılan araştırma 2018 yılında Helsinki'de kitap olarak da yayımlanmıştır.

Anlaşılacağı üzere hat san'atı alanında literatür henüz çok yönlü bir zenginlik içinde olmamakla birlikte özellikle son yıllarda bu san'ata farklı açılardan bakan çalışmalar yapılmaya ve özgün yayınlar yayımlanmaya ba  lanmı  tır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye’de 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen süre içerisinde hat san’atının toplumsal yansımalarını ele alan bu araştırmanın “bulgular” bölümü üç temel başlıktan oluşmakta olup bunlardan ilki “hat san’atında temel dinamikler”, ikincisi “hat san’atının konum ve durumu”, üçüncüsü ise “hat san’atında birey ve dönüşüm” konularıdır. Böyle bir tasnif yapılmasının amacı araştırmanın cevabını aradığı 5 temel sorunun yanıtlarına sağlıklı bir şekilde ulaşabilmektir.

Araştırmanın ana omurgasını teşkil eden bu bölümde bazı ufak tespitlerin dışında araştırma tekniği gereği herhangi bir yorum ve değerlendirme yapılmamıştır.

Her konu başlığı altında araştırma katılımcılarının ilgili kapsamdaki görüşlerinin tamamına yer verilerek konunun etraflı bir şekilde ortaya konulmasına çalışılmıştır. Metinde tırnak içinde ve italik olarak verilen fakat dipnot belirtilmeyen alıntılar o konu başlığının hemen sonunda aynı başlıkla yer alan tablolardan alınmıştır. Metinlerde geçen kavram ve şahıs isimleri hakkında dipnotlarda bilgi verilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular arasında var olan tekrarlar yine araştırmada uygulanan teknik gereği ayıklanmamış, mümkün olduğu kadar kısa ve öz halleriyle alınmış böylelikle konuyla ilgili katılımcıların yaptıkları vurguların açığa çıkması amaçlanmıştır.

Bu bölümde sadece araştırma bulgularına yer verilmiş, bir sonraki bölüm olan “tartışmalar” kısmında söz konusu bulguların ilgili literatürle olan benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bu bölümde her ana konu başlığının sonunda bütün alt başlıkların dikkat çeken bulgularından oluşan özet tablolara yer verilerek konunun daha net bir şekilde ortaya konulmasına gayret edilmiştir.

3.1. Hat San’atında Temel Dinamikler

Araştırmada bulgularında hat san’atının temel dinamikleri konusu “kavramsal kurgu”, “köken ve tarihsel süreç” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlık altında daha çok hat san’atı çevrelerinin konuyla ilgili temel kavramlara bakışı ortaya konulmaya çalışılırken ikinci başlık altında hat çevrelerinin bu san’atın

doğuşu, gelişimi, yaşadığı sıkıntılar ve günümüzdeki durumu hakkında neler düşündükleri ele alınmıştır.

3.1.1. Kavramsal Kurgu

Hat san'atını çevrelerinin bu alandaki temel kavramlara yaklaşımı kavramsal kurgu başlığı altında incelenmiş, bu kapsamda öncelikle san'at ve san'atkâra bakışları ele alınmış, ardından hat san'atı ve hattat kavramlarını nasıl değerlendirdikleri araştırılmıştır. Daha sonra hat san'atının da içinde bulunduğu san'atların ne tür üst kavramlarla ifade edildikleri konusu ele alınmış, son olarak da hat san'atının ayrıştırıcı özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1.1.1. San'at ve San'atkâr

Bir sosyal olayın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle kavramsal temelinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Araştırma kapsamında görüş beyân eden ve hat san'atı ile yakın bağı olan katılımcıların “san'at” ve “san'atkâr” kavramları hakkındaki söylemleri incelendiğinde Tablo 3.1’de görüleceği üzere bazı terimler ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların san'atı daha çok “güzel” ve estetik” kavramları etrafında ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim akademisyen İlhan Özkeçeci san'atı “*insanın iç dünyasındaki güzelliklerin dışa yansımaları*”, hattatlar Fatih Özkafa “*özü itibarıyla bir işi güzel yapmak*”, Ayten Tiryaki yaratılıştan var olan dinamiklerle “*güzelliğin arayışı*”, Savaş Çevik “*belirli fikirlerin, belirli malzemeler kullanılarak, estetik bir görünümde, farklı bir biçimde ortaya konmuş, tasarlanmış biçimi*” olarak nitelendirmektedir. Yusuf Sezer ise san'atın Cenabı Hakk’ın kâinatta var ettiği bütün güzelliklerin aynısını yapmaya muktedir olamayan insanoğlunun benzerini ortaya koyma çabasından ibaret “*bir mücerret vakıa*” olduğunu iddia etmektedir. Öte yandan hattat Mehmed Özçay san'at için felsefede “*estetik, güzellik duygusu, güzellik*” vb. kavramların kullanıldığını ve bunların insanın tabiatında var olan özellikler olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan güzel şeyden hoşlanmakta ve bir şeyi güzel yapmayı sevmektedir. İnsanın bu kabiliyeti zaman içinde terbiye edilerek “*insanlığın bir ifade biçimi*”³⁹ hâline gelmiştir.

³⁹ Nitekim bir “*ifade biçimi*” olan san'atın “*kökleri mâzide olan örf, adet, inanç, ortak duygu ve düşüncelerin dili*” konumunda olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 2. bs. (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003), 15.

Görüldüğü üzere daha çok “güzel” ve estetik” kavramlarına vurgu yapan bu söylemlere katılımcılardan galerici ve koleksiyoner Mehmet Çebi karşı çıkmaktadır. Her ne kadar san’at “*XIX. yüzyıla kadar güzelle irtibatı olan, insanda estetik bir zevk uyandıran, insanın bütün duyularına ama özellikle gönlüne kalbine ağırlıklı olarak hitap eden bir estetik güzellikler manzumesi*” olarak görülse de özellikle Batı san’atı⁴⁰ XX. yüzyılın başlarından itibaren güzellikle irtibatını büyük ölçüde kopartmıştır. Buna göre artık san’atın en bariz vasfı “*zamanın değişmesine paralel olarak kendini tekrar etmeden ve kendini yenileyerek güzelliğin, bediyyâtın,⁴¹ o estetiğin, o hikmetin yeni formlarda yeni anlayışlarla kendini sürekli yenilemesi*” olmuştur. Kürator M. Lütfi Şen’e göre “*hangi disiplinde san’at yaparsanız yapın o disiplinde daha önce yapılanlardan farklı bir şey ortaya koyduğunuz iddiası*”na san’at, bu iddianın sahibine de sanatçı denmektedir. Sanatçı yeryüzünde daha önce şahidi olmadığımız ve alışkın olmadığımız şeyler üretmekte ve gerçek san’at eseri bizim zihnimize âdeta saldırmakta ve bizi düşünmeye zorlamaktadır. Bu sebeple san’at “*sizin yarattığınız*” olup “*biricik*” konumundadır. Dolayısıyla bu eseri üreten san’atkâr da “*yeryüzünde daha önce var olmayan şeyi yaratan, yaratma iddiasında bulunan*” kişidir.

⁴⁰ Batı dünyasında tek bir san’at algısından bahsetmek mümkün değildir. Avrupa’da bir dönem ağırlıklı olarak Hristiyan ve skolastik özelliklerin yoğun olduğu bir san’at anlayışı yaşanmışken özellikle Rönesans sonrasında bireyin öne çıktığı çok farklı bir san’at algısı oluşmuştur. Batı’da VI. yy. ile XII. yy. arası Bizans sanatı anlayışı hüküm sürmüş, Hristiyanlık temaları yaygın olarak işlenmiştir. Ardından gelen Gotik sanat ile “*ilâhî olan insanileşmiş*”, Rönesans san’at anlayışı ile insanın Allah’la nöbet değişimi yapması neticesinde “*insanın ilahlaştırılması*” anlayışına geçilmiştir. XVIII. yy. sonlarından itibaren sanat yeni bir evrilme yaşayarak “*kendine özgü kuralları olan özerk bir dünya*” konumuna yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Roger Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, çev. Cemal Aydın, 7. bs. (İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2015) 172-178. ; Ananda K. Coomaraswamy, *Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım*, çev. Nejat Özdemiroğlu, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 7. Ayrıca modern san’at anlayışının gelişimi için bkz.: Charles Harrison, Paul Wood, *Sanat ve Kuram 1900-2000 Değişen Fikirler Antolojisi*, çev. Sabri Gürses, 2. bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 1-1304.

⁴¹ Güzellik, bilimi estetik. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Beşir Ayvazoğlu, “İlmü’l Cemâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, (İstanbul: 2000) 146-148.

Bu konuda öne çıkan bir diğer tema ise “yetenek”tir. Hattat katılımcılardan Turan Sevgili san’atı toplumların üzüntü ve mutluluklarını kendi bünyesinde yaşayan san’atkârın kendisine Allah tarafından yaratılıştan verilen yeteneklerin “*çalışmakla beraber yoğrulması ile dışavurumu*”, Fuat Başar “*O’na yönelten hadiseler, bilgiler, mahâretler, beceriler topluluğu*” olarak nitelendirmektedir. Fatih Özkafa insanın kişiye göre değişen ve şahsına mahsus olan “*san’ata yönelik birtakım yeteneklerle*” donatıldığını ifade etmekte, Mehmed Özçay ise insana yaratılıştan ihsan edilen bir kısım “*hususiyet*” ve “*kabiliyet*”lerin bir şekilde tezâhür etmek istemesi ile san’atın ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Hüseyin Kutlu san’atın hayvanlar âleminde ve bitkilerde olmayıp “*insani bir boyut*” içerdiğini belirtirken aynı şekilde Irvin Cemil Schick “*insan denilen cinsin güzellikle güzelle özel bir ilişkisi*”nin bulunduğunu ve düşünebildikleri ortaya çıkan hayvanların “*bir estetik peşinde olduklarının*” henüz bilinmediğini ifade etmektedir. Fuat Başar san’atın ve kültürün toplumdaki en önemli rolünün “*sarsılmaz bir perçin olması*” olduğu ve toplumu bir arada tuttuğu kanaatinde.

San’atkâr olmanın temel şartı Irvin Cemil Schick’e göre bir şeyin “*fonksiyonel boyutunu aşıp, estetik boyutuna bakabilmek*”tir. Ali Rıza Özcan’a göre san’atkâr “*bilgi ve duygusunu bir eserde bir araya getirebilen kişi*”dir. Hilal Kazan’a göre san’atkâr içindeki bir takım duyu, ilham vb. duygular kabarak dışa vuran kimsedir. Aydın Ergün’e göre san’atkâr “*sâni sıfatının sahibi*” olup san’atkârın en belirgin özelliklerinden birisi Savaş Çevik’e göre yaptığı işi “*herkesin yapamayacağı bir biçimde ve tarzda ve estetik*” olarak “*özgün*” ve “*benzersiz*” şekilde yapmasıdır. Diğer insanlar san’atçının eserine “*haz alabilecekleri, onları gülümseten, memnun eden hayranlıkla*” bakarlarsa o ürünün san’atsal bir değeri olmaktadır. Benzerlerinden çok farklı, tasarımı son derece güzel, görenin dikkatini çeken bu özgün eserleri üreten insanlara da san’atkâr denmektedir. İlhan Özkeçeci ’ye göre san’atkâr kendi iç dünyasından dışarıya yansıyan güzellikler ile “*topluma ön açıcı, ufuk açıcı*” kimsedir. Öte yandan Yusuf Sezer “*sanatçı*” demenin “*bu işin alımını satımını yapan insan gibi*” algılanacağı için bu kavrama karşı çıkmakta ve “*san’atkâr*” terimini kullanmanın daha isabetli olacağını düşünmektedir. M. Uğur Derman ise san’atkârların “*her şeyden evvel ruhlarıyla hareket*” ettiklerini belirtmekte, “*san’atta fikir ikinci plana düşer, ruh ön plana çıkar*” vurgusunu yapmaktadır. Bütün bunların yanında Fuat Başar’ın “*Vallahi san’atın tarifi asırlar boyuna tam tamıyla yapılamadı*” iddiası ayrıca dikkat çekmektedir.

Tablo 3.1: San'at ve San'atkâr

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	...simitçi der gibi sanatçı denmesinden hiç hoşlanmıyorum. San'atkâr dururken ama devrimizde san'atkâr olamayan da çok. Onlara sanatçı denmesi yerinde bir tavsif. Fakat doğrusu bulunun san'atkâr olmalı. Simitçiden uzak olmalı. ...San'atkâr ruhunu bu dünyaya görerek çevirmiş ve bunun mahsullerini de ortaya çıkarmış kimsedir bence. ...Bu san'atkârların dediğim gibi her şeyden evvel ruhlarıyla hareket etmeleri yani san'atta fikir ikinci plana düşer, ruh ön plana çıkar. Efendim ve bunu kullanarak ortaya eserlerini vermeleri mühim olan şey bence bu.	san'atkâr
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	San'at, insana mahsus bir özellik ve insan san'ata yönelik birtakım yeteneklerle donatılmış. Bunlar, kişiye göre değişiyor. Ama özü itibariyle bir işi güzel yapmak san'at. Hangi iş olursa olsun onu, güzel yapmak esasında, genel mânâda san'atı tanımlıyor... Hani eskilerin tabiriyle 'San'at, altın bileziktir.' İnsana değer katan, onun bir katma değeri olarak ortaya çıkacaktır.	yetenek, bir işi güzel yapmak, altın bilezik, değer katan, insanın katma değeri
Fuat Başar (Hattat)	Vallahi san'atın tarifi asırlar boyuna tam tamıyla yapılamadı... Ona yönelten hadiseler, bilgiler, mahâretler, beceriler topluluğu diye tarif edebiliriz. Bu çaba içinde olan kişiye sanatçı derler. ...san'atın ve kültürün toplumdaki en önemli rolü sarsılmaz bir perçin olmasıdır.	bilgi, mahâret, beceri topluluğu
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Yani bence san'at belirli fikirlerin, belirli malzemeler kullanılarak, estetik bir görünümde, farklı bir biçimde ortaya konmuş, tasarlanmış biçimdir diyebilirim... Yani belirli insanların, herkesin yapamayacağı bir biçimde ve tarzda ve estetik olması önemli, çünkü insanların o esere yapılan işe veya söze veyahut da cisme baktıkları zaman haz alabilecekleri, onları gülümseten, memnun eden hayranlıkla baktıkları bir ürün, eser olması gerekiyor ki san'atsal bir değeri olsun. ...bir farklılık, bir özgünlük, bir benzersizlik söz konusu. Bunu yapan insanlar da san'atkâr diyoruz. ...san'at, özgünlük sahibi olması gerekiyor, özgün olması gerekiyor. Yani farklı, benzerlerinden çok farklı olması gerekiyor. Farklı teknik ile işlenmesi ve tasarımının son derece güzel olması ve farklı bir konumda, farklı bir yapıda olarak seyircisinin veyahut da algılayıcısının dikkatini çekmesi gerekiyor. Yani bir farklılık, bir özgünlük, bir benzersizlik söz konusu. Bunu yapan insanlar da san'atkâr diyoruz.	fikirlerin estetik görünümde ve farklı tasarlanması, haz veren, gülümseten, memnun eden, hayranlık uyandıran
Turan Sevgili	San'at toplumların dertlerini çilelerini sevinçlerini	san'atkârların

(Hattat)	mutluluklarını kendi bünyesinde yaşayan san'atkârların dışavurumudur. Yani bir yerde gerek mutluluk olarak gerek dert olarak sıkıntı olarak toplumunun yaşadığı şeylerin dışavurumudur. Bu vazifeyi diyelim biz san'atçılar yüklenir... İnsanlar Allah tarafından yaratılırken değişik kabiliyetlerde yeteneklerde yaratılmışlardır... Bu değişik yeteneklerin aynı zamanında çalışmakla beraber yoğunlaşması ile dışavurumu san'at dediğimiz olayı meydana getirir.	dışavurumu, kabiliyet ve yeteneğin çalışmayla yoğunlaşması
M. Lütfi Şen (Küratör)	San'at, bir meydan okumadır. Yani düpedüz varlığı bir meydan okumadır. Çünkü san'at şu demektir; hangi disipline ait san'at yapıyorsanız yapın o disiplinde daha önce yapılanlardan farklı bir şey ortaya koyduğunuz iddiasıdır. San'at, bir iddiadır aslında. Sanatçı da bu iddia sahibi kişiye diyoruz ve san'at, biriciktir. Yeryüzünde daha önce şahidi olmadığımız bir şeyi getirir bize ve alışkın olmadığımız da bir şey getirir ve gerçek san'at eseri, bizim zihnimize saldırır zaten. Çünkü yabancı bir şeydir. Dolayısıyla sanatçı da yeryüzünde daha önce var olmayan şeyi yaratan yaratma iddiasında bulunan kişidir. ...San'at sizin yarattığınızdır.	farklılık iddiası, biricik, şahit olmadığımız bir şey, zihnimize saldırı, yaratma iddiası, yarattığımız şey
Mehmed Özçay (Hattat)	Cenabı Hak insanı yaratırken ona bir kısım hususiyetler, kabiliyetler de vermiş. Bunlardan bir tanesi de san'at. Bu kabiliyetler bir şekilde tezâhür etmek istiyor... San'at kabiliyeti olan insanlarda, şahıslarda o kabiliyetlerini izhar ettikleri zaman ortaya san'at çıkmış. ...Yazının icadından önce bile san'at eserleriyle biz insanlık tarihi hakkında bilgiler edinebiliyoruz. Tabii san'atın felsefede birçok tabirleri vardır. İşte estetik, güzellik duygusu, güzellik terimi. ...Yani insan güzel şeyden hoşlanıyor veya bir şeyi güzel yapmayı seviyor. Bu kabiliyet zaman içinde terbiye edile edile insanın, insanlığın bir ifâde biçimi olmuş oluyor...	kabiliyetlerin tezâhür etmek istemesi, yazıdan önce san'atın varlığı, estetik, güzellik duygusu, güzel şeyden hoşlanma, bir ifâde biçimi
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Bir şeyin fonksiyonel boyutunu işlevsel boyutunu aşır, estetik boyutuna bakan kişi sanatçıdır benim gözümde. Yani sanatçı olmanın aslında çok uzun boylu bir tanımı yok. ...biz insanların, insan denilen cinsin güzellikle güzelle özel bir ilişkisi var. Hayvanlar da düşünüyor, artık bunu biliyoruz. Eskiden olduğu gibi insanlarla hayvanlar arasında aşılmaz duvarlar olduğuna bugün pek inanmıyoruz. Ama hayvanların bir estetik peşinde oldukları şimdilik malumumuz değildir.	fonksiyonel-işlevsel boyutu aşmak, estetik boyutuna bakmak
Ali Rıza Özcan (Hattat/	San'at bana göre bir şeylerin peşinde olandır, bir şeyleri arayandır. Bunu kendi bilgisi duygusu ve dünyaya bakışıyla eserlerine yansıtabilendir. ...San'atkâr işte bu bilgi ve duygusunu bir eserde bir araya getirebilen kişidir	aramak, bilgi ve duygusunu eserde bir

Akademisyen)	bana göre.	araya getirebilmek
Ayten Tiryaki (Hattat)	Yani san'at aslında güzelliğin arayışıdır. Allah Teâlâ'nın insanın içine verdiği bir dürtüyle yani yaratılıştan içinde var olan dinamiklerle, donanımlarla aradığı güzelliklerdir.	yaratılıştan var olan dinamiklerle güzellik arayışı
Aydın Ergün (Hattat)	...bana göre sanatçı sâni sıfatının sahibidir.	sâni sıfatının sahibi
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	San'at dediğimiz şey 19. yüzyıla kadar güzelle irtibatı olan, insanda estetik bir zevk uyandıran, insanın bütün duyularına ama özellikle gönlüne kalbine ağırlıklı olarak hitap eden bir estetik güzellikler manzumesi idi. Bu XIX. yüzyılın ortalarından itibaren XX. yüzyılın başlarından itibaren güzellikle irtibatını koparttı özellikle Batı san'atı... Şimdi san'atın bence en bariz vasfı san'at o güzellik duygusunu ortaya koyarken zamanın değişmesine paralel olarak kendini tekrar etmeden ve kendini yenileyerek güzelliğin bediyyâtın o estetiğın o hikmetin yeni formlarda yeni anlayışlarla kendini sürekli yenilemesi sonucu ortaya çıkan bir olgu bir kavram.	güzelle irtibatlı, estetik zevk uyandıran güzellikler manzumesi, güzellikle irtibatını kopartmak, yeni formlar, estetik, hikmet, sürekli yenilik
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	... san'at insanın iç dünyasındaki güzelliklerin dışa yansımasıdır diyebiliriz. ...Sanatçı toplum içerisinde kendisini farklı bir yüzle gösteren insanın sâhip olduğu estetik duyguları şahsında olabildiğince toplayan bir kimlik diye düşünüyorum... ..kendisine bahşedilen kabiliyet sezi yetenek ne dersiniz bunları değerlendirerek kendi iç dünyasından dışarıya yansıyan güzellikleri bir şekli ile topluma ön açıcı ufuk açıcı olmasını sağlayan kişidir.	güzelliklerin dışa yansıması, kabiliyet, sezi, yetenek, ön açıcı, ufuk açıcı
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Sanatçı için içinde bir takım duyu, efendim ilham vesaire kabaran bir takım duyguların bir şekilde, bazen bir şiir, bazen bir musiki, bazen bir tablo, bazen bir heykel gibi dışavurumu olarak adlandırabiliriz belki de san'atı... Sanatçı kavramı da gene san'atçıların doğup büyüdüğü kültürlerle değerlendirilmesini daha doğru buluyorum. Somut ve objektif bir sanatçı kavramı oldukça zor.	ilham, duyguların dışavurumu
Yusuf Sezer (Hattat)	San'at Cenabı Hakk'ın es-Sani-ü celle celalühü isminden yola çıkarak kâinatta var ettiği bütün güzellikleri insanoğlu çeşitli kademelerde aynısını yapmaya muktedir olamadığı için benzerini güzel bir şekilde renklendirerek veyahut da şekillendirerek ortaya koyduğu bir mücerret vakıanın	kâinatta var olan bütün güzelliklerin ortaya koyulduğu

	kendisidir... San'atkâr da bu işi yapan insan, onu üreten onunla ilgili çalışmalarını yapıp insanlığa bir şeyler sunan insan demektir. Sanatçı demek aslında bu işin alımını satımını yapan insan gibi algılanır, onun için san'atkâr demek daha isabetli bir ifade olacaktır.	bir mücerret vakıa, san'atkâr yapan insan
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Çünkü hayvanlar âleminde san'at yok. Nebatatta san'at yok. İnsanda var. Bu, insani bir boyuttur.	İnsana has

3.1.1.2. Hat San'atı ve Hattat

Hat san'atı ilgili literatürde sıklıkla “*cismâni aletlerle yapılan ruhâni bir hendese*” şeklinde⁴² tarif edilmektedir. Tablo 3.2’de görüldüğü üzere araştırma katılımcılarından Ali Rıza Özcan bu san'atın belki de arka planındaki gönül ve duygu boyutuna bir gönderme olarak “*cismâni aletlerle meydana getirilmiş bir ruh geometrisi*” olarak görüldüğünü belirtmektedir. Hat san'atını aynı şekilde Hüseyin Öksüz “*maddî hendese, ruhâni hendese*”, İlhan Özkeçeci “*elin dili, dilin eli*”⁴³, M. Arif Vural “*ruhun dış âleme tezâhür eden, elden süzülen bir hendesesi, ruhun el vasıtasıyla güzelliğinin harfler üzerindeki bir tezâhürü*” şeklinde nitelendirmektedir. Ayten Tiryaki ise hat san'atında kalem, mürekkep vb. cismâni materyallerle rûhânî bir güzellik ortaya konulduğuna dikkat çekmektedir. Buna karşılık Hüseyin Kutlu “*İşte efendim cismâni aletlerle meydana gelen ruhâni bir hendesedir. Bunlar laf.*” diyerek bu terime şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre bütün san'atlar cismâni aletlerle yapılmakta ve bu durum hat san'atına has bir özellik arz etmemektedir.

Hat san'atı ile en çok yan yana getirilen kavramlardan birisi doğal olarak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Fatih Özkafa'ya göre hat san'atı “*doğrudan Kur'ân'a dayalı*” olup “*Kur'ân'ın daha güzel yazılması, daha güzel sunulması açısından yüzyıllar içerisinde gelişmiş*” bir san'attır. Ömer Faruk Dere hat san'atının Cenab-ı Hakk'ın

⁴² Pek çok kaynakta karşılaşılan bu tarifi ilk defa 1940-1948 yılları arasında çıkan İslâm-Türk Ansiklopedisi'nin I. cildinin 155. sâhifesinde “*Yazı; cismâni âletlerle meydana çıkan rûhânî bir hendesedir*” şeklinde yer aldığı belirtilmektedir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 119.

⁴³ Benzer kullanımlar için bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 8. ; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 1.

bu dünyaya “*kendi mushafını kendi kelimini korumak için yolladığı ilâhi bir yazı*” olduğunu ifâde etmektedir. İlhan Özkeçeci’ye göre hat san’atı “*Kur’ân-ı Kerîm’in tabiri caizse resmidir yani Kur’ân’da geçen metinlerin kağıt üzerine intikalinin farklı şekillerde farklı çizgilerle yorumlanması*”dır. Yusuf Sezer ise bu san’atı “*Kur’ân-ı Kerîm’in satırlarını hattatın kalem ile ölümsüzleştirme san’atı*” olarak görmektedir. Hattatın asıl gayesi ise kendisine ihsan edilen hünerle Kur’ân-ı Kerîm hattı ile meşgul olmaktır. Hüseyin Kutlu’ya göre hat san’atı “*Kur’ân medeniyetinin temel taşı*”dır.

Katılımcıların hat san’atı için kullandığı kavramlar incelendiğinde “*güzel yazı*”, “*rûhânî güzellik*” vb. terimlere sıklıkla rastlanmaktadır. Fatih Özkafa hat san’atına eski dilimizde “*hüsn-i hat*” (güzel yazı san’atı) dendiğini belirtmektedir. Hat san’atını Mehmed Özçay “*Arap harfleri ile icra edilen güzel yazı san’atı*”, Savaş Çevik “*Arap harflerini kullanarak güzel yazı yazma san’atı... bir metni kompoze ederek güzel bir eser ortaya koyma*”, Hüseyin Türkmen “*güzel yazı yazma san’atı... güzelliği arama san’atı*”, Ömer Faruk Dere “*en güzel yazı formu*” olarak nitelendirmektedir. Hat san’atını Ali Rıza Özcan “*bir çizgi san’atı-harfleri yazma san’atı*” olarak görmekte, Hüseyin Öksüz “*ruhun gıdası*” olarak nitelendirmekte, Cevad Huran ise hat san’atının “*kalbin şiddetli ilgisi*”ni ifâde eden “*aşk*” olduğunu başka bir tarifinin olmadığını iddia etmektedir. Aynı şekilde Mehmed Özçay hattat olmayı hedefleyen kişinin kesinlikle bir “*aşk*” sahibi olması gerektiğini belirtmektedir.

M. Uğur Derman’a göre okuma yazmaya hizmet eden san’at gayesi olmayan kişilere hattat denmeyip, “*kâtip*”, “*müstensih*”, “*nâsîh*” denir. Hattı san’at olarak icra edenler muhakkak ki ortaya güzellikler çıkarmak mecburiyetindedirler. Güzel yazı okunan yazı olmakla beraber san’at olarak kabul edilen yazı güzel yazının üstünde bir kavramdır ve san’atkâr olan hattatlar bunu sağlamışlardır.

Irvin Cemil Schick ise günümüzde hat san’atına baktığımızda iki yaklaşımın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bazı kişiler hat san’atını “*teknik olarak doğrusu ve yanlış olan, neredeyse bir bilim olarak*” görürken başka bir grup bu san’atı “*güzel yazı olarak*” kabul etmekte, teknik açıdan çeşitli boyutları olmakla birlikte sonuçta maksadın güzele ulaşmak olduğunu ifâde etmektedir. Ona göre hattat “*işin tekniğini doğru yapan kişi*”dir.

Hattatı Ali Rıza Özcan “*yazı san’atı ile uğraşan ve kendi dünya görüşünü çizgileri kullanarak eserlerinde paylaşan insan*”, Hilal Kazan “*güzel yazı yazan kimse*”,

Turan Sevgili *“hat san’atını uğraşarak realize etmeye çalışan bir vatandaş”*, Ömer Faruk Dere *“kağıttaki boşluğun içinden tek bir lekeden bütün bir yazıyı çekip çıkaran adam”*, İlhan Özkeçeci *“Kur’ân-ı Kerîm’i işte 600 kûsur sayfalık bir metne yerleştiren bunu bir san’at hâline getiren kişi”*, Hüseyin Türkmen *“Allah’ın ayetlerini hadislerini yazan kişi”*, Aydın Ergün *“kalemini doğruluktan ayırmayan, doğru bildiğini yapabilen, doğru bildiğini savunabilen, her zaman kendisinin bir kontrol altında olduğunun şuuru içerisinde olan kişi”* olarak tarif etmektedir. Ayten Tiryaki ise hattatın âdeta İslâm harflerini bir araya getirerek onlarla ünsiyet kurarak ortaya güzel bir sofraya veya güzel bir yemek hazırlayan kişi gibi olduğunu, Cevad Huran her yazı yazana hattat denmeyeceğini, Tahsin Kurt ise literatürde üç yazı çeşidini *“kâmil”* olarak öğrenmeyen kimseye hattat denilmediğini belirtmektedir. M. Lütfi Şen ise hat san’atının *“harfler üzerinden yapılan bir san’at türü”* olduğunu, hattatın *“san’atsal yarattığını, harfler üzerinden inşâ etmeye çalışan sanatçı”* olduğunu vurgulamaktadır. Hattat ona göre *“büyük bir sabırla adım adım, adım adım yeryüzündeki yeni yapıyı harfler üzerinden”* kuran kişidir. Mehmed Özçay hattatın *“klasik ananevi usûlleri ile eğitimi tamamlayan ve hocasından icâzet aldıktan sonra eserlerin altına imza atma yetkisine sâhip olan”* kişi olduğunu belirtmektedir. Hattat kâşî kalem,⁴⁴ is mürekkebi, âharlı kağıt vb. kendine has aletlerin yardımıyla san’atını icra etmektedir.

Savaş Çevik kaligrafi ile hat san’atının karıştırıldığını, hattın kaligrafi olmakla birlikte sadece Arap harfleri ile yapıldığını ifâde etmektedir. Ona göre hat san’atçısı dînî veya din dışı anlamı olan herhangi bir metni alıp Arap harflerinin bir çeşidini kullanarak metne uygun esprilerle besleyerek estetik bir tablo meydana getirmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu hat san’atının İslâm medeniyetinin *“en ince, en güzel, bedîi estetik”* ifâdelerinden biri olduğunu ve birleştirici bir yönü bulunduğunu düşünmekte, *“güzel hat yazan”* hattatı da eğer kültür ve ince ruh sahibi ise *“o medeniyetin sözcüsü”* olarak görmektedir.

Arif Vural ise hat san’atını tarif etmenin aslında pek mümkün olmadığını, bunun *“ancak yaşamakla”* anlaşılabileceğini, aslından hattat diye de bir şeyin olmadığını kendisinin *“Ben hattatım.”* diyemediğini aktarmaktadır.

⁴⁴ Hat san’atında kalem, başı kesik olduğu için *“dilsiz konuşan”* ve sırrını söylenmesi gereken mutasavvıfa benzetilmiştir. Bkz.: Schimmel, *Mystical Dimensions Of Islam*, 415.

Öte yandan Fuat Başar ise hat san'atı kavramına karşı çıkmakta ve doğru kullanımın “İslâm hat ilmi” olduğunu iddia etmektedir. Buna göre Araplar bu san'at için “fenn’i hat”⁴⁵ demektedir ve bizde bunun gerçek karşılığı eski kaynaklarda bahsedildiği üzere “İslâm hat ilmi”dir.⁴⁶ Bilindiği üzere hat, çizgi mânâsındadır ve bu san'atı anlatmak için günlük işler için kullanılan “kitâbet san'atı” kavramı özellikle kullanılmamıştır. Hattat her şeyden önce kendi yağı ile kavrularak kimseye minneti eyvallahı olmayan, gece gündüz rüyası yazı ile meşgul olup “İslâm hattına hizmet aşkıyla kavrulan” kişidir.

Tablo 3.2: Hat San'atı ve Hattat

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	...bir çizgi san'atıdır, harfleri yazma san'atıdır... ...Yani hat işte ruhun geometrisi deniliyor, cismâni aletlerle meydana getirmiş bir ruh geometrisi... Yani belki arka planında bu gönül ve duygu boyutuna bir göndermedir. Bu bir parça ifâde eder ama bence sözden öte hattın tarifi yazıdır bence. Yani hattatın yazısıdır... O açıdan hattat yazı san'atı ile uğraşan ve kendi dünya görüşünü çizgileri kullanarak eserlerinde paylaşan insandır diye düşünüyorum.	çizgi san'atı, harfleri yazma san'atı, ruhun geometrisi, dünya görüşünü çizgilerle paylaşmak
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	...hat san'atı yazı ile yazıların dansı, harflerin dansı, efendim harflerle oluşturan soyut kompozisyonlar, soyut süsleme şeklinde algılanabilir. Burada bütün esas etken san'atçının Allah kelâmı ile doğrudan olan ve Allah'a olan inancı, bağı sebebiyle uğraştığı ve en güzel hale getirmeye çalıştığı bir san'attır... Hattat güzel yazı yazan kimse demektir. Yani bu nasıl oluyor? İşte hem herkes alfabeyi, yazı yazmayı öğreniyor ama bunların bir kısmı bu işin daha san'atlı, daha itinalı ve daha düzgün diğerlerinin arasında fark edilecek şekilde yazmaya başlıyor.	yazıların harflerin dansı, harflerle soyut kompozisyon, soyut süsleme güzel yazı yazmak
Savaş Çevik	Arap harflerini kullanarak güzel yazı yazma san'atı.	güzel bir eser

⁴⁵ Arapça'da “san'at” yerine daha çok teknik ve teknoloji vb. anlamlara da gelen “fenn” kelimesi kullanılmaktadır. Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 45.

⁴⁶ Nitekim Tebriz'de yaşayıp vefat eden Şeyh Hamdullah'ın hocası Abdullâh-ı Sayrâfî (ö.745-1344-45)'nin Farsça kaleme aldığı “*Ta'lim-i Usul-u Hat*” isimli kitabı Türkçeye “*Hat İlmi Kitabı*” olarak çevrilmiştir. Bkz.: Abdullâh-ı Sayrâfî, *Hat İlmi Kitabı*, çev. Mehmet Kanar, (Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018), 1-116.

(Hattat/ Akademisyen)	Arap harflerini kullanarak bir metni kompoze ederek güzel bir eser ortaya koyma. Arap harflerini kullanarak bir metnin kompozisyon hâline getirilmiş biçimi diyebiliriz hat san'atına... Kaligrafi ile hat san'atı karıştırılır. Hat san'atı da kaligrafidir ama Arap harfleri ile yapılan bir kaligrafidir... ..hat san'atçısı belirli bir metni, anlamı olan bir metni, dînî veya din dışı şart değil, konunun ne olduğu. Herhangi bir metni alıp Arap harflerinin bir çeşidini kullanarak ortaya koyduğu metne uygun esprilerle besleyerek ortaya koyduğu estetik bir tablodur.	ortaya koyma, bir metnin kompozisyon hâline getirilmiş biçimi, estetik bir tablo
Hüseyin Kutlu (Hattat)	İşte efendim cismâni aletlerle meydana gelen rûhânî bir hendesedir. Bunlar laf. Ama bakın azizim ben bunlarla uğraşmıyorum. Yani şimdi cismâni aletlerle rûhânî hendese... İyi de bütün san'atlar cismâni aletlerle yapılır. Bu hat san'atına has bir özellik değil. Bunu herkes tarif ediyor. Ben sivrilik yapmayayım. Herkes böyle şey yapmış da. Ben böyle anlamıyorum ve bunu nereye koyacağız, bunun mânâsı nedir? Bir yere oturtamıyorum... Fakat ben bunu bir Kur'ân medeniyetinin temel taşıdır diyorum.	Kur'ân medeniyetinin temel taşı
Turan Sevgili (Hattat)	Hattat kimdir? İşte bu hat san'atını uğraşarak realize etmeye çalışan bir vatandaşdır. Ne diyeyim. Bu önce bir defa Allah'ın vergisi, demin dediğim gibi Allah yaratırken ruhlarımıza bunları nakşetmiş. Bu benim değil Allah'ın bana, diğer insanlardan onlara da vermiş, diğer insanlardan belki farklı olarak bunu ruhuma nakşetmiş. Bu Allah'ın bir lütfü. Bu benim için bir emanet.	Allah'ın vergisi, ruhlara nakş, Allah'ın lütfü, emanet,
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Dolayısıyla hattat okuma yazmaya hizmet eder. Ama bu tarih boyunca ikiye ayrılmıştır. Bir san'at gayesi olmayan sadece okuma ve yazmayı halleden bir yol, ki bunlara zaten hattat denmez, kâtip denir, müstensih denir, nâsih denir. Ayrılmıştır bu şekilde. Hattı san'at olarak alanlar muhakkak ki ortaya bir güzellikler çıkarmak mecburiyetindedirler... Ama bizim san'at olarak bahsettiğimiz güzel yazının üstünde bir kavram ve san'atkâr olan hattatlar bunu sağlamışlar, bunun gayreti içinde olmuşlar asırlar boyunca.	okuma yazmaya hizmet, san'at gayesi, ortaya güzellik çıkarmak, güzel yazı
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Hat san'atı Kur'ân-ı Kerîm'in tabiri caizse resmidir yani Kur'an'da geçen metinlerin kağıt üzerine intikalinin farklı şekillerde farklı çizgilerle yorumlanmasıdır kısaca... Hatta bakıldığında sizin düşünüş ve inanış biçiminizin kağıda madde âlemine yansımaları da diyebiliriz... ..hattat kendisine verilen herhangi bir talebin herhangi bir isteğin yerine getirilmesini sağlayan başta mushaf-ı şerifleri yazan	Kur'ân-ı Kerîm'in resmi, düşünüş ve inanış biçiminizin kağıda yansımaları mushaf-ı şerif yazmak

	yani Kur'ân-ı Kerîm'i işte 600 küsur sayfalık bir metne yerleştiren bunu bir san'at hâline getiren kişidir. ...“Elin dili, dilin eli” olmak gibi üstatlar hattı tarif etmişlerdir, “ruhun hendese” diye tarif etmişlerdir, yani “ruhun geometrisi”.	
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Hat san'atı güzel yazı yazma san'atıdır, çizgidir yani, güzel yazı yazma san'atıdır. Hat san'atı deyince aklımıza İslâm yazısı geliyor, Arap harfleri geliyor. İşin özü şudur, hat güzelliği arama san'atıdır, Allah güzeldir güzeli sever, yani güzelliği arama san'atıdır hat san'atı. Hattat da Allah'ın ayetlerini hadislerini yazan kişidir.	güzel yazı yazma san'atı, güzelliği arama san'atı yazı yazan kişi
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Yani hattat, yazıyı güzel yazan, çok güzel yazan mânâsında bir kelime. Hat san'atı da yazıyı güzelleştirmek anlamında kullanılıyor. Buna eski dilimizde 'hüsn-i hat' denmiş. Yani güzel yazı san'atı. O yüzden doğrudan Kur'ân'a dayalı bir san'at ve Kur'ân'ın daha güzel yazılması, daha güzel sunulması açısından yüzyıllar içerisinde gelişmiş bir san'at.	yazıyı güzelleştirmek, güzel yazı san'atı
Mehmed Özçay (Hattat)	...güzel yazı san'atı ama bu güzel yazıdan kasıt Arap harfleri ile icra edilen güzel yazı san'atı diyebiliriz çok basit bir tabir. ...Her şeyden evvel bir sanatçı seviyesinde hattat olunması hedefleniyorsa bir aşk lazım yani yoksa olmaz. ...Hat san'atını icra eden kişiye tabi ki hattat diyoruz. Kendine has klasik ananevi usûlleri ile eğitimi tamamlayan ve hocasından icâzet aldıktan sonra eserlerin altına imza atma yetkisine sâhip olan kişiye hattat diyoruz. Kendine has aletleriyle işte kâş kâlemi, is mürekkebi ve âharlı kağıt yardımıyla san'atını icra eden kişi hattattır. Hattat ne yapar? Hattat ya kendisine verilen san'at eseri siparişlerini icra eder veya kendi karihasından kendi muhayyilesinden tasavvur ettiği, hedeflediği eserlerini üretir...	güzel yazı san'atı
Ömer Faruk Dere (Hattat)	...bize yazı formu olarak bahşedilen en güzel yazı formu aslında ve hat san'atı himmetle gelişmiş bir san'at. Vehbi bir yönü var hat san'atının. Dolayısıyla hat san'atı sadece bir çizgiden ibaret değil, hat san'atı asırlar boyunca nesilden nesile vehbi bir işaretle her dönemde bir işaretle gelişmiş ve bizatihi Cenabı Hakk'ın bu dünyaya kendi mushafını kendi kelamını korumak için yolladığı bir ilahi bir yazı... Hattat kağıttaki boşlukta, boşluğun içinden tek bir lekeden bütün bir yazıyı çekip çıkaran adamdır aslında. Bu yönüyle de Cenabı Hakk'ın hâlik sıfatının tecellisidir aslında.	himmet, ilahi yazı, en güzel yazı formu, çizgiden ibaret değil, vehbi, ilahi bir yazı, yazıyı çekip çıkarmak,

Ayten Tiryaki (Hattat/ Akademisyen)	“Cismâni aletlerle yapılan rûhânî bir hendesedir.” demişler. Cismâni aletler dediğimiz işte kalemimiz, mürekkebiz falan. Bu materyallerimiz bunlarla ortaya bir san’at dökülüyor. Ama dökülen san’at, somut olmaktan da öteye birleşiyor somut-soyut birçok şey bir araya geliyor. Yani rûhânî bir güzellik oluyor... Hattat, yani dünya üzerindeki bütün dillerdeki harflerden başka olarak İslâm harflerini, İslâm harfleri onun malzemesidir. Onlarla, onları bir araya getirerek onlarla vakit geçirerek birlikte olarak ünsiyet kurarak ortaya güzel bir sofraya mı diyelim, güzel bir yemek mi? Ortaya getiren birisidir...	rûhânî bir hendese, rûhânî bir güzellik, ilahi menşeli, İslâm harfleri ile ünsiyet kurmak
Cevad Huran (Hattat)	Hat san’atının tarifi aşktır, başka bir tarifi yok ki aşktır yani. Aşk ben Farsça tarif edebilirim. Aşk ayn-şîn-kaf. Ayn alâka ilgi anlamında. Şe şedid, şiddetli, kaf kalb. Kalbin şiddetli ilgisi, buna aşk denir... Hattat şimdi kişiye göre değişiyor. Bakın siz bu san’atı hangi hassasiyetle baktığınıza o değişiyor. Bazı insanlar var her yazana hattat demez.	Aşk, kalbin şiddetli ilgisi
Tahsin Kurt (Hattat)	...bir feyzdir, bir nurdur, bir güzelliştir. Allah’ın bize ihsan ettiği harika bir san’attır. Hattat, yani kitabı terimlere bakarsak üç tanesinden eğer üç hattı tam kâmil öğrenmemişse ona hattat denilmezmiş eskiden de.	feyz, nur, güzellik, ihsan üç hattı kâmil öğrenmek
Aydın Ergün (Hattat)	...kalemimi doğruluktan ayırmayan doğru bildiğini yapabilen doğru bildiğini savunabilen her zaman kendisinin bir kontrol altında olduğunu şuuru içerisinde olan kişidir.	kalemimi doğruluktan ayırmamak, şuur
Yusuf Sezer (Hattat)	Hat san’atının tarifi, Cenabı Hakk’ın lisanını Kur’ân-ı Kerîm’in satırlarını hattatın kalemi ile ölümsüzleştirme san’atıdır derim. ...asıl gayesi Cenabı Hakk’ın kendisine vermiş olduğu kabiliyeti hüneri Kur’ânı Kerîm’e hizmet ederek yazarak insanlığa öğretmek ve gelecek nesillerin bu güzel san’atlardan hem göz zevkini hem mânevî bereketlenme güzelliğini mahrum etmemek için gece gündüz çalışan Kuran hattı ile meşgul olan insandır.	Kur’ân-ı Kerîm’i ölümsüzleştirmek, göz zevkinden ve mânevî bereketlenmeden mahrum etmemek
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Bir defa ruhun gıdası, yani nasıl ki maddî bedenimizin bir gıdası var ruhun gıdası da san’at. Bizim için ruhumuzun gıdası hat san’atımız. Tabii çok tarifler yapılmış “maddî hendese, rûhânî hendese” demişler, bir matematiktir.	ruhun gıdası, maddî hendese, rûhânî hendese, matematik
Ekmeleddin	Hat san’atı İslâm medeniyetinin en ince san’atlarından bir tanesidir. En ince, en güzel, bedîî, estetik	ince san’at, en güzel, bedîî,

İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	ifâdelerinin birisidir ve ayrıca birleştirici bir yönü vardır... Hattat demek “güzel hat yazan” demektir, tarif pardifünüsyon dedikleri Frenklerin. ...Hattat bir de tabii kültür sahibi ise, ince ruh sahibi ise o medeniyetin sözcüsü demektir.	birleştirici yön, medeniyetin sözcüsü
M. Lütfi Şen (Küratör)	Harfler üzerinden yapılan bir san’at türü bu. Biz(im) buna ‘hat’ dememiz, ‘hüsn-i hat’ dememiz. Arap harfleri üzerinden bu san’atı icra etmemiz ile ilgili. Hattat san’atsal yaratısını, harfler üzerinden inşâ etmeye çalışan sanatçı... Büyük bir sabırla adım adım, adım adım yeryüzündeki yeni yapıyı harfler üzerinden kuran kişiye ‘hattat’ diyoruz.	Harfler üzerinden san’at yapmak, san’atsal yaratı, yeni yapıyı harflerle kurmak
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Şimdi hat san’atına baktığımız zaman iki yaklaşım olabilir günümüzde görülen... Bunun gibi bazı kişiler hat san’atını teknik olarak doğrusu ve yanlışı olan, neredeyse bir bilim olarak ele alırlar. Bazı diğer kişiler ise hat san’atını güzel yazı olarak ele alırlar ve o güzel yazının, evet teknik açıdan çeşitli boyutları vardır. Bu boyutlara bakabiliriz, ama sonuçta maksat güzele ulaşmaktır. ...Dolayısıyla yazının illaki şu veya bu şekilde olması şart değildir. Maksat güzel olmasıdır, diyenler var. Ben ikisinin arasındayım, her zaman olduğu gibi. Yani bence evet geliş güzel yazı yazmak hat san’atına girmez. ...bunların ikisi de san’atçıdır. İkisi de hattat mıdır? O tartışılabilir. Yani ikisi de san’atçıdır ama belki denilebilir ki hattat dediğin zaman işin tekniğini doğru yapan san’atçıdır. Ötekiler hattat sayılamaz. Ama ötekiler de sanatçı sayılabilir...	doğrusu ve yanlışı olan, neredeyse bir bilim, maksat güzele ulaşmak, maksat güzel olması, işin tekniğini doğru yapan sanatçı
Fuat Başar (Hattat)	...en başta hat san’atı değil hat ilmi diye tarif edilir. Araplar, sanatçı cihetini anlatmak üzere ‘fenni hat’ derler. Halbuki bizde de ‘İslâm hat ilmi’dir onun gerçek karşılığı. Eski kaynaklarda da böyle bahsedilir. Malum hat, çizgi mânâsında ismi bile özel konulmuştur. Kitâbet san’atı denilmez. Kitâbet günlük işler içindir ama bu hat ilmidir. ...bir rûhânî hendesedir bu. Yani şimdiki uyduruk tabir ile ruhsal geometri... ...en başta kendi yağı ile kavrulan, kimseye minneti, eyvallahı olmayan, gece gündüz işi, gördüğü rüyası yazı olan kişidir. İslâm hattına hizmet aşkıyla kavrulan kişidir.	hat ilmi, rûhânî hendese, ruhsal geometri kendi yağı ile kavrulan, minneti, eyvallahı olmayan, hizmet aşkıyla kavrulan
M. Arif Vural (Hattat)	...hat san’atını tarif etmek aslında pek mümkün olmuyor ya. Yani şöyle bunu ancak yaşamakla anlıyorsunuz. Her şeyde olduğu gibi yani tatmak	tarif mümkün olmamak, yaşamak,

	lazım. Fakat tarifi yapmışlar... yani işte “hendesedir, ruhun dış âleme tezâhür eden, elden süzülen bir hendesesi, ruhun el vasıtasıyla güzelliğinin harfler üzerindeki bir tezâhürüdür... Aslında hattat diye bir şey yok ya. Şöyle yok yani onu icra edenlere hattat deniyor ama inanın ben kendimden biliyorum birisi bana sorduğu zaman...“Ben hattatım.” diyemiyorum.	hendese, ruhun tezâhürü

3.1.1.3. Üst Kavram Kargaşası

Tablo 3.3 incelendiğinde hat san’atı ile ilgilenenler arasında ciddi bir kavram kargaşasının yaşandığı dikkat çekmektedir. Hat ve onun etrafında şekillenen tezhip, ebru, minyatür, çini, cilt vb. san’atlar için bir üst başlık olarak kamuoyunda daha çok “*geleneksel san’atlar*” kavramı kullanılmakla beraber tıpkı bazı katılımcılar gibi kimi hat çevreleri terime şiddetle karşı çıktığı fakat yerine konulacak kavram konusunda da görüş birliğine varamadığı anlaşılmaktadır.

Bu alanda sıklıkla kullanılan geleneksel san’atlar kavramına en şiddetli muhâliflerden biri olan M. Uğur Derman “*bir kere “sel-sal” takılarının Türkçeyi mahvettiği kanaatinde olduğum için hiç olmazsa bir kelimeyi kurtarmak gayesi ile gelenekli demeyi tercih ediyorum.*” diyerek bu kullanıma itiraz etmekte ve bunun yerine “gelenekli” kavramını önermektedir. Hat san’atı literetürüne çok önemli katkılar yapan M. Uğur Derman itirazını “*Geleneksel kelimesinde geleneğe bağlı olarak eskiden yapılmış işlerin bugün aynen tekrarlanması hatırıma geliyor. Ama gelenekli dersem gelenekten istifâde edip bugünkü zamana neler taşıyabilmişim? Eskiden aldıklarımın nasıl faydalanmışım? Ama eskiyi hiçbir surette kopya etmemişim. Mühim olan şey bu.*” şeklinde izah etmekte ve bu terim dışında “kitap san’atları” kavramının da “*su kaldıran bir tarif*” olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte önerilen bir diğer kavram olan “klasik san’atlar”a gelince işin renginin bir parça değiştiğini, kendisinin “gelenekli san’at” kavramını hepsine tercih ettiğini ifade etmektedir.

Ali Rıza Özcan geleneksiz bir san’atın olmadığını vurgulayarak nasıl ki resim, heykel, tekstil-seramik vb. san’atların başına geleneksel ekleyerek söylemiyorsak, kendi san’atlarımız için de bu “geleneksel” kelimesini veyahut ona muhalefet olsun

diye “gelenekli” ifâdesini kullanmayı doğru bulmadığını vurgulamaktadır. Ona göre “*hat hattır, tezhip tezhiptir, cilt cilttir*” ve gelenek kelimesinin anılan san’atla yan yana gelmesi doğru değildir. Hat san’atının, tezhibin, minyatürün hepsinin bir geleneği olmakla beraber “*bu geleneğin yaftalanmasının sebebi de birazcık siyâsi ve politik*”tir. Ali Rıza Özcan’a göre “geleneksel” kelimesinin bizim san’atların başına konulması çok yakın bir tarihe gerçekleşmiş olup Cumhuriyet döneminde bile hocalarının hocaları bu ifâdeyi kullanmamışlardır. Ona göre bu terim Güzel Sanatlar Akademisi’nin kuruluşu sırasında hat, tezhip, minyatür, cilt vb. kendi san’atlarımızı bir çatı altında toplayıp onları Cumhuriyetle beraber ortaya konulan diğer san’atlardan ayırıp “*ötekileştirmek*” gayesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Ali Rıza Özcan kendilerine bazı çevreler tarafından cilt, hat ve tezhip san’atlarını “kitap san’atları” adı altında bir araya getirmeleri yönünde telkinler yapıldığını belirtmekte ve bu tavrın meseleye dar bakmaktan kaynaklandığını iddia etmektedir.

Küratör M. Lütfi Şen ise geleneğe atıfta bulunan tanımlamaların “*düpedüz anlamsız galatlar*” olduğunu çünkü geleneği olmayan herhangi bir san’at bulunmadığını bu yüzden de bu san’atları kendi içerisinde kategorize etmenin bir anlamı bulunmadığını belirtmektedir. Heykel san’atının geleneği olmadığını düşünmek anlamsız bir şey olup eğer ortada san’at varsa vardır, yoksa yoktur. Ahmet Akcan ise bu san’atlara Avrupa ya da dünya genelinde geleneksel san’at denmeyip “İslâmî art” kavramının kullanıldığını ve bunların İslâm san’atı olarak görüldüğünü ifâde etmektedir.

Geleneksel san’atlar kavramının doğru bir kullanım olmadığını düşünenlerden Mehmed Özçay, bu nitelendirmenin muhtemelen 28 Şubat’tan⁴⁷ sonra bir şekilde ortaya çıktığını ve üzerinde ciddi çaba harcanarak yapılmış bir tanım olmadığını belirtmektedir. Bu kavramı “*rencide edici*” bulduğunu ve hoşlanmadığını belirten Mehmed Özçay’a göre hat san’atının “*zanaat gibi algılanmasına*” vesile olabilecek

⁴⁷ 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen, bazı çevreler tarafından “*postmodern darbe*” olarak da nitelendirilen ve “*şiddetini ustalıkla yasa ve yargı üzerinden*” gerçekleştirdiği iddia edilen askeri müdahale. Bkz.: Nuh Yılmaz, “Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat”, *Binyılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Müdahalenin Güncesi*, ed. Abdurrahman Babacan, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 211.

bu terim yerine “İslâm San’atları”⁴⁸ veya biraz daha özel olarak “Türk İslâm San’atları” kavramları kullanılabilir. İllâ bir çerçeve çizeceksek kendisinin “klasik san’atlar” terimini tercih ettiğini belirten Özçay nasıl “resim san’atı” diyorsak “hat san’atı” demenin yeterli olacağını düşünmektedir.

Geleneksel san’atlar terimine aynı şekilde karşı çıkan İlhan Özkeçeci ise bu kavrama katılmama sebebini “*bizim dışımızdaki kavram koyucu, kural koyucu toplum ve zümrelerin bir tarafa geleneksel diğer tarafa modern yaftasını yapıştırarak kendisini ayrı bir yere konumlandırması*” olarak açıklamaktadır. Ona göre “İslâm san’atı tâbiri de ayrıca tartışmaya muhtaç” olup İslâm’ın kendine ait bir san’atı bulunmamaktadır. Herhangi bir san’at önermeyen İslâm bir “*yaşam tarzı, inanış tarzı*”dır. İslâm toplumlarının ürettiği san’atların bu dinî benimsedikten sonra aldığı şekiller söz konusudur. İlhan Özkeçeci uzun yıllar göz ardı edilmiş çeşitli vesilelerle toplumun gündeminden çıkartılmış olan bu san’at değerlerinin yeniden gündeme alınması sırasında birtakım “*kavram oluşumu çabaları*”nın söz konusu olduğunu belirterek bu aşamada uzmanların bir araya gelip daha mâkul şekilde tartışarak bu kavramları yerine oturtması gerektiğini vurgulamaktadır.

Öte yandan geleneksel-gelenekli tartışmasına karşı çıkan M. Arif Vural’a göre geleneksel kavramını kullananların kastettiği mânâ geleneğimize ait olan demektir. Gelenekli demek de “*gelene ait, gelenek ile gelen anlamında*” olup bir şey fark etmemektedir. Dolayısıyla kategorize ederek kutuplaştırmak yersizdir. Bununla birlikte geleneksel terimi tıpkı Batı’dan içimize giren birçok kelime gibi dilimize yerleştiği için bunu kaldırıp atmak çok mümkün olamamaktadır. Buna da biraz nazar-ı müsâma ile bakmak gerekmektedir.

Irvin Cemil Schick ise bu san’atlara “*kültür siyaseti*”nin ağır basması sebebiyle geleneksel-gelenekli san’atlar dendiğini, her san’atın geleneği olmasına rağmen bu kavramların kullanılma sebebinin “*Bu san’atlar bizindir.*” ile eş anlamlı olduğu ve “*bizim san’atlar*” demek istendiğini iddia etmektedir. Türklerin hat san’atında çok ileri gittikleri doğru olmakla birlikte hat san’atı sonuçta Araplar tarafından ortaya çıkarılmış, aynı zamanda İran’da da çok ileri seviyelere ulaşmıştır. Dolayısıyla

⁴⁸ Benzer kullanımlar için bkz.: İlhan Özkeçeci, *Doğu Işığı*, (İstanbul: Yazıgen Yayınevi, 2006), 4, Osman Mutluel, *Güzelin Dile Geldiği Alan İslâm Sanatı*, (Ankara: Otto, 2017) 112. ; Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 6-7.

bunlar Türk İslâm san’atları olmayıp başlı başına san’attır ve illâki bir etiket yapıştırmamız gerekmemektedir.

Fatih Özkafa da aynı şekilde böyle bir üst başlığın gerekmediğini “geleneksel san’atlar, İslâm san’atları, Türk İslâm san’atları” vb. kavramlar yerine hat san’atı, tezhip san’atı, cilt san’atı gibi “o san’atın adı ne ise öyle tanımlanması”nın daha uygun olacağını düşünmektedir. Bu san’atları illa bir başlık altında toplamak şart değildir. Zaten “gelenek ve geleneksellik, geleneklilik gibi kavramlar da tartışmalı”dır. Çünkü resim, heykel vb. san’atların da gelenekleri vardır ve daha eskiye uzandıkları için “daha geleneksel” san’attırlar.

San’atçıların bir araya gelerek kurdukları bir sivil toplum kuruluşu olan Geleneksel Sanatlar Derneği’nin⁴⁹ başkanı Ahmet Akcan da bu alandaki kavram kargaşasını “Esasen geleneksel san’atlar kavramı pek çok çevreler tarafından sorunlu bir kavram olarak görülmektedir. Biz de eksik yanları olduğunu düşünüyoruz bu ve benzeri kavramların. Bu alanı tarif etmek için genelde geleneksel san’atlar, klasik san’atlar, İslâm San’atları, Türk san’atları, Türk İslâm san’atları, el san’atları gibi pek çok kavram kullanılıyor. Bu alandaki kavram kargaşasını gidermek amacıyla bizim bir yıl önce başladığımız bir proje devam etmekte...” şeklinde dile getirmektedir. Bu sebeple dernek olarak “geleneksel san’atlarda terminoloji tartışmalarını hedef alan bir seminer dizisi” gerçekleştirmektedirler.

Fuat Başar bu san’atlar için üst başlık olarak “İslâm san’atları” biraz daha daraltılmış halde “Türk İslâm San’atları” kavramlarının kullanılmasını doğru bulmaktadır. Çünkü bu san’atların bazıları Türk milletine özgü olarak İslâm dînini kabul etmeden önce de olmakla birlikte bugün onlar da artık Türk İslâm San’atları çatısı altında birleşmiştir.

⁴⁹ Kurulduğu 2007 yılından beri Türkiye’de geleneksel san’atların gelişimine katkı sağlamayı amaçlayan, düzenlediği faaliyetlerin yanı sıra çıkardığı yayınlarla dikkat çeken, kâr amacı gütmeyen, 700 civarında san’atçı üyesi olan sivil toplum kuruluşu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: www.gelenekselsanatlar.org, [08.05.2020].

Hüseyin Kutlu ise “bizde yalnız bu konuda değil, hemen hemen her konuda kavram kargaşası”nın söz konusu olduğunu bu kelimelere herkesin kendine göre anlam yüklediğini ve kendi yüklediğimiz anlamı karşı tarafa tam izah etmediğimiz için lüzumsuz birtakım tartışmaların ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre “İslâmi san’atlar” dediğimizde bu san’atları İslâm’a isnat ettirerek ona nispet etmekteyiz. İslâmi olan “Kur’âni, Kuran’a dayanan ve sünnete dayanan” şeylerdir. Herhangi bir şeye ancak bu takdirde “İslâmi” etiketi yapıştırılabilir. Hat san’atı da İslâm’a dayandığı için ona “İslâm san’atı” veya “İslâmî san’atlar” denilebilir.

Hilal Kazan ise bu konuda “çok ciddi mânâda” bir kavram kargaşası olduğunu, bazı grupların kendilerine gelenekli diye bazılarının ise geleneksel diye ayırdığını fakat daha ziyâde geleneksel kavramının yaygın olarak kullanıldığını ifade etmektedir. “Gelenekliler acaba buna mı muhâlifler onu da bilemiyorum.” diyen Hilal Kazan İslâm’ın kendine mahsus bir san’atı olmadığı için “İslâm San’atları” teriminin kendisine çok sıcak gelmediğini de eklemektedir. Suut Kemal Yetkin hocanın “İslâm ülkelerinde san’at” veya “müslüman ülkelerde san’at” terimini kullandığını aktaran Hilal Kazan kendisinin de bu kavramı daha doğru bulduğunu belirtmektedir.⁵⁰ Ona göre “İslâm San’atı” kavramı “Batı tarafından müslümanlara giydirilmiş oryantalist” bir yaklaşımın ürünüdür. Üstelik bugün İslâm san’atı dediğimiz tezhip, minyatür süsleme, bezeme, taş işçiliği vb. san’atlar, “müslümanların fethettiği topraklarda buldukları medeniyetlerden dönüştürülmüş ve kendine göre bir üsluplaştırılmış” san’atlardır. Bunların içerisinde sadece hat san’atı orijinal mânâda başlı başına bir İslâm san’atıdır.

Savaş Çevik geleneksel san’atlar terimi yerine Arap, Japon, İranlı, ve Avrupalıların da benzer san’atlar icra etmesi sebebiyle Türk san’atı demeyi tercih etmemekte ve “klasik san’atlar” kavramını kullandığını belirtmektedir.

Aydın Ergün ise bu san’atların adına “geleneksel mi diyelim, gelenekli san’atlar mı diyelim” kavgasının yapıldığı bir süreçte, iki terimi de lüzumsuz görerek “gönül san’atları” kavramını önermektedir.

⁵⁰ Suut Kemal Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984), 10. Benzer bir kullanım için bkz.: Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 8.

M. Lütfi Şen son yapılan bir sempozyumda bu konu gündeme geldiğinde bu san'atların resim, heykel gibi global san'at olmayıp “mahalli san'at” olduğu için “geleneksel san'atlar” dendiğinin ifâde edildiğini aktarmaktadır. Ona göre bu durum “kendini inkâr etmek” ya da “Kendi mahallemde top oynarım.” anlamına gelmektedir. Ortada gerçek bir san'at ve gerçekten bir sanatçı varsa bütün dünyaya meydan okumak zorundadır aksi takdirde o kişiye sanatçı denmesi mümkün değildir.

Turan Sevgili ise kavramların içeriklerinde günün şart ve anlayışlarına göre eskilerin tedâhul⁵¹ dediği birtakım girdi ve çıktılarının olabileceğini bugün kullanılan bazı terimlerin yarın kullanılmayabileceğini, bu durumun insanların meseleye bakış açısına bağlı olduğunu söylemekte ve bu konudaki görüş farklılıklarını normal kabul etmektedir.

Tablo 3.3: Üst Kavram Kargaşası

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Tabii, bir kere “sel-sal” takılarının Türkçeyi mahvettiği kanaatinde olduğum için hiç olmazsa bir kelimeyi kurtarmak gayesi ile gelenekli demeyi tercih ediyorum. Geleneksel kelimesinde geleneğe bağlı olarak eskiden yapılmış işlerin bugün aynen tekrarlanması hatırıma geliyor. Ama gelenekli dersem gelenekten istifade edip bugünkü zamana neler taşıyabilmişim? Eskiden aldıklarımın nasıl faydalanmışım? Ama eskiyi hiçbir surette kopya etmemişim. Mühim olan şey bu. Bunun dışında kitap san'atları da su kaldıran bir tarif. Klasik san'atlar deyince işin rengi bir parça değişiyor. Kitap san'atları daha güzel anlatmış oluyor ama ben gelenekli san'at demeyi hepsine tercih ediyorum.	geleneksel, gelenekli, klasik san'atlar, kitap san'atları,
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Şimdi bizde yalnız bu konuda değil, hemen hemen her konuda kavram kargaşası (var). Bu kelimelere, herkes kendine göre anlam yüklüyor ve kendi yüklediğimiz anlamı karşı tarafa tam izah etmediğimiz için lüzumsuz birtakım tartışmalar ortaya çıkıyor. Aslında aynı şeyleri konuşuyoruz fakat kelimelere sizin yüklediğiniz anlamla, karşı tarafın anladığı farklı olunca sanki farklı şeylermiş gibi bir sürü şeyler konuşuluyor. Şimdi İslâmi San'atlar dediğimiz zaman yani san'atları,	kavram kargaşası, İslâmi San'atlar, Kur'âni

⁵¹ İç içe olmak, birbiri içine girmek, karışmak. Bkz.: Abdullah Yeğin, vd., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, (İstanbul: Türdav Yayınları, 1990), 962.

	İslâm'a isnat ettirmiş ve ona nispet etmiş oluyoruz... ...ne demektir İslâmî san'atlar? Değişik şekillerde tarif edilebilir. Hep Kur'âni, Kuran'a dayanan ve sünnete dayanan şeylerdir. Eğer böyleyse, bunlara ben 'İslâmî' etiketi yapıştırabilirim.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Bu maalesef tam emin değilim ama 28 Şubat'tan sonra galiba geleneksel san'atlar tabiri işte bir şekilde ortaya çıkmış. Üzerinde hakikaten kafa yorularak yapılmış bir tanım değil bu geleneksel san'atlar. Bende rencide edici olarak buluyorum bunu hoşlanmıyorum yani geleneksel san'atlar zanaat gibi algılanmasına vesile olur diye aklıma geliyor. Yani baktığımız zaman aslında İslâm San'atları biraz daha özel dersek Türk İslâm San'atları diyebiliriz. Hele hele hat san'atı için geleneksel san'atlar tabirini kullanmak hiç doğru bir tabir olmadığını şahsen düşünüyorum... Hat san'atı, tezhip san'atı, nasıl resim san'atı diyorsak bu da hat san'atıdır, tezhip san'atıdır. Ama illa bir çerçeve çizecek isek İslâm san'atları denebilir, Türk İslâm san'atları denebilir belki bir grupta yapılacak olursa yani Batı san'atları, Batı işte resim vesaire varsa işte bizim klasik san'atlarımız yani klasik san'atlarımız diyebiliriz. O da olabilir ki ben bu tabiri kullanıyorum yani ama gelenekli geleneksiz tartışması gerek yok diye düşünüyorum şahsen.	28 Şubat, geleneksel san'atlar, İslâm San'atları, Türk İslâm San'atları, klasik san'atlar
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi böyle üst başlık çok gerekiyor mu? Önce biraz onu tartışabiliriz. Geleneksel san'atlar, İslâm san'atları, Türk İslâm san'atları birçok ad var malum. Fakat ben, bundan ziyâde o san'atın adı ne ise öyle tanımlanmasını arzu ederim. Böyle olmasının daha uygun olduğunu düşünüyorum. Diyelim ki hat san'atı, tezhip san'atı, cilt san'atı gibi... İlla bir başlık altında toplamak şart değil. Gelenek ve geleneksellik, geleneklilik gibi kavramlar da tartışmalı. Çünkü bakıyoruz resim san'atının da bir geleneği var, heykel san'atının da var, diğer san'atların da var. Hatta belki onların hat san'atından daha eskiye uzandığı için tarihleri, daha geleneksel diyebiliriz.	üst başlık gereksinimi şart değil
Ali Rıza Özcan (Hattat/Yazar)	... geleneksiz bir san'at yok. Bu kendimize ait san'atlar dediğimiz hat, tezhip, minyatür, cilt, ebru ve diğer san'ata yaklaşan hatta bir kalemtraşçılık, bir sedefkari gibi san'at çitasına epeyce yaklaşmış diğer san'atlar için de geçerli. Bunu nasıl bir geleneksel resim, geleneksel heykel, geleneksel tekstil-seramik gibi başına geleneksel ekleyerek söylemiyor isek kendi san'atlarımız için de bu "geleneksel" kelimesinin veyahut ona muhalefet olsun diye "gelenekli"	kendimize ait san'atlar, geleneksel, gelenekli, geleneğin yaftalanması siyasi ve politik, ötekileştirmek

	ifâdesinin doğru olduğunu düşünmüyorum. Çünkü hat hattır, tezhip tezhiptir, cilt cilttir. O açıdan gelenek kelimesinin anılan san’atla yan yana gelmesini kendi açımdan çok doğru bulmuyorum. O açıdan hattın bir geleneği var, tezhibin, minyatürün hepsinin bir geleneği var. Bu geleneğin yaftalanmasının sebebinin de birazcık siyasi ve politik buluyorum kendi adıma. Bunu soruşturduğumda bu ilk defa ne zaman kullanıldı, bu tabiri bu geleneksel kelimesini bizim san’atların başına kim koydu? bunu soruşturdum. Çok yakın bir tarihe gidiyor. Cumhuriyet döneminde bile bizim hocalarımızın hocaları bu ifâdeyi kullanmamışlar... ...bunun Akademi’nin kuruluşunda hat, tezhip, minyatür, cilt (vb.) bizim kendi san’atlarımızı bir çatı altında toplayıp onu ötekileştirmek adına, diğer Cumhuriyetle beraber ortaya konulan diğer san’atlardan ayırmak adına bir ötekileştirmek için yapılan bir ifâde olduğunu düşünüyorum kendi adıma... Bize arada bir yine söyleniyor, siz bu san’at dallarını birleştirin, hatta cilt, hat ve tezhip kitap san’atları adı altında bir araya gelsin ve böyle devam edin. Siz cildi hattı ve tezhibi sadece bir kitabın etrafında oluşan san’atlar olarak görürseniz bu kadar meseleye dar bakıyorsunuz demektir...	
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Ancak bugün bakıldığında uzun yıllar göz ardı edilmiş çeşitli vesilelerle toplumun gündeminden çıkartılmış olan bu san’at değerlerinin yeniden gündeme alınması sırasında birtakım kavram oluşumu çabalarını görüyoruz. Geleneksel tabiri de bunlardan birisidir. Ben bugün geleneksel tabirine şahsen pek katılmıyorum çünkü bizim dışımızdaki kavram koyucu kural koyucu toplum ve zümrelerin bir tarafa geleneksel diğer tarafa modern yaftasını yapıştırarak kendisini ayrı bir yere konumlandırması şeklinde oluyor. Bu bakımdan her san’at tarihi içerisinde devrini yaşar ve o dönemin genel geçeridir klasiğidir. Bizim de san’atımız diyebiliriz, İslâm san’atı tabiri de ayrıca tartışmaya muhtaç. Çünkü İslâm’ın bir san’atı yok. Yani İslâm bir san’at önermiyor. İslâm bir yaşam tarzı inanış tarzı ancak İslâm’a mensup olan toplumların kendi san’atlarının İslâm’a girdikten sonra oluştuğu şekiller aldığı şekiller vardır. Bu bakımdan tabirleri uzmanların zaman içerisinde bir araya gelerek daha makul şekilde tartışarak anlamını kazanıp yerine oturtması gerekir...	geleneksel veya modern yaftasını yapıştırmak, kendisini ayrı bir yere konumlandırmak, İslâm’ın san’atı yok, tabirler tartışılmalı
Turan Sevgili (Hattat)	Şu anda saydıklarınız doğru olanlar veya günün şartlarına anlayışlarına göre birtakım girdi ve çıktılar olur, eskiden tedâhul dedikleri birtakım girdi çıktılar	tedâhul

	olabilir. Yani bugün kullanılan bazı şeyler yarın kullanılmayabilir, bugün kullanılmayanlar yarın kullanılabilir. Bunlar insanların meseleye bakış açısına bağlı.	
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Esasen geleneksel san'atlar kavramı pek çok çevreler tarafından sorunlu bir kavram olarak görülmekte. Biz de eksik yanları olduğunu düşünüyoruz bu kavramların bu ve benzeri kavramların. Bu alanı tarif etmek için genelde geleneksel san'atlar, klasik san'atlar, İslâm San'atları, Türk san'atları, Türk İslâm san'atları, el san'atları gibi pek çok kavram kullanılıyor. Bu anlamındaki kavram kargaşasını gidermek amacıyla biz bir yıl önce başladığımız bir proje devam etmekte. Hatta bugün 6.'sı yapılacak o da geleneksel san'atlarda terminoloji tartışmalarını hedef alan bir seminer dizisi. ...Amacımız bu alandaki tartışmalı kavramlara katkı sunmak... ...bunların geneline aslında Avrupa ya da dünya bunları geleneksel san'at olarak nitelendirmiyor. Bunları "İslâmî Art" diyor yani İslâm san'atı başlığı altında topluyor.	geleneksel san'atlar, klasik san'atlar, İslâm San'atları, Türk san'atları, Türk İslâm san'atları, el san'atları
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Geleneksel san'atlar tabiri var. Bu tabiri tabii hep kullanıyoruz kullana geldik ama ben geleneksel san'atlar yerine klasik san'atlarımız, klasik san'atlar demeyi tercih ederim. Hatta Türk san'atı bile demeyi tercih etmem. Çünkü benzeri klasik, geleneksel san'atlar dediğimiz san'atları Araplar, İranlılar, Avrupalılar vesaireler Japonlar da buna benzer şeyler yapıyorlar. Dolayısıyla bir ırk, bir milliyet ismi kullanmak yerine klasik san'atlar diyerek bizim kastettiğimiz, başta hat olmak üzere hat, tezhip, minyatür, katı Ebru vesaire san'atlarımızı anlatabiliriz.	Geleneksel san'atlar klasik san'atlar, Türk san'atı
Aydın Ergün (Hattat)	Son senelerde adına Geleneksel mi diyelim, Gelenekli San'atlar mı diyelim kavgasının yapıldığı da bir süreçte, ben aslında iki tabiri de lüzumsuz görerek Gönül San'atları diyorum buna.	
M. Lütfi Şen (Küratör)	...heykelin geleneği yok mu? Ya da neyse yani gelenekli değil mi? Birileri gelenekli, öbürleri geleneksiz mi? Anlamsız bir şey. Eğer ortada san'at varsa vardır, yoksa yoktur. Bunu kategorize etmenin... Ama benim karşılaştığım şey, böyle kapalı devre olalım, kendi içimizde dönelim... En son bir sempozyumda bu konu gündeme geldiğinde ismini vermeyeceğim sevgili hocamız dedi ki 'Biz, Global san'at değiliz. Hani resim, heykel gibi değiliz. Biz mahalli san'atız. O yüzden biz, geleneksel san'atlar diyoruz kendimize.' dedi. Bu, kendini inkâr etmek yani kendini, 'Kendi mahalleimde top oynarım.' falan	katagorize etmek, mahalli san'at, kendini inkâr

	tadında bir şey. Anlamalı değil yani gerçek bir san'at varsa ve gerçekten bir sanatçı varsa bu, bütün dünyaya meydan okumaktır. Bunu yapmayan kişiye sanatçı manatçı demiyoruz zaten.	
Hilal Kazan (Hattat-Akademisyen)	Şimdi burada çok ciddi manada hakikaten dediğiniz gibi bir kavram kargaşası var... Fakat bazı gruplar kendilerine gelenekli diye ayırmış, bazıları geleneksel diye ayırmış ama bunların daha ziyade daha gelenekli değil geleneksel olan tabiri daha yaygın olarak kullanılıyor. Gelenekliler acaba buna mı muhalifler onu da bilemiyorum. Diğer taraftan İslam Sanatları tabiri bana çok sıcak gelmiyor. Çünkü İslam Sanatları dediğimiz zaman İslam'ın kendine mahsus bir sanatı olması lazım... Suut Kemal Yetkin Hoca İslam ülkelerinde sanat veya müslüman ülkelerde sanat tabirini kullanmış. Ben de şahsen bu tabiri daha doğru buluyorum. Çünkü "İslam Sanatı" Batı tarafından müslümanlara giydirilmiş oryantalist bir yaklaşım.	

3.1.1.4. Hat San'atının Ayırıştırıcı Özellikleri

Araştırma katılımcıların büyük çoğunluğu Tablo 3.4'de görüldüğü üzere hat san'atını diğer san'atlardan ayıran farkının "mânevî yönü" olduğunu belirtmektedir. San'atçının zihnindeki eseri kabiliyetinin tezâhürü ile üretmesi bakımından bütün san'atlar benzerlik göstermektedir. Fakat hat san'atı İslâm dînine dayanmakta, kendisine konu olarak âyet-i kerîme, hadisi şerif, kelimeleri kibar vb. unsurları seçerek kutsi, ulvi metinleri esas almaktadır.

Hat san'atı direkt İslâm ile irtibatlı olması, kendine göre bir adabı, terbiye usûlü, ahlaki boyutu ve İslâmi geleneğinin var olması yönleriyle Batı san'atlarından ayrılmaktadır. Avrupa san'atları san'atçının egosunu tatmin için uğraşmakta ve o egoyu bir müddet sonra neredeyse "*tanrı yerine*" koyarken hat san'atında enaniyet, gurur ve kibir kötü bir şey kabul edilmekte ve istenmemektedir. Bu san'atla uğraşan insan egosundan ziyâde "*Allah'ın rızasını*" tahsil etmeyi ve sadece Allah'a "*kul olmayı*" amaçlamaktadır. Diğer san'atlarda bunu göremediğimiz için hat san'atı ile aralarında her şeyden önce bu san'atlar ile hat san'atı arasında bir "*ideoloji farkı*" söz konusudur.

Öte yandan Cevad Huran hat san'atının zor olması yönüyle diğer san'atlardan ayırıldığını, Ayten Tiryaki de dünyanın en zor san'atının hat san'atı olduğunu ve hiçbir meslekte bu kadar uzun bir eğitim süresi bulunmadığını iddia etmektedir. Irvin Cemil Schick ise hat san'atının “*teknik boyutunun güçlüğü*”nün belki bir dereceye kadar doğru olmakla birlikte bu durumun hat san'atına mahsus bir şey olmadığını belirtmektedir. Ona göre hat san'atının başka hiçbir san'ata benzemediğini söylemek zor olmakla birlikte anlam ve biçimin bu kadar güzel kaynaşması hat san'atına mahsustur.

Her ne kadar başka medeniyetlerde de yazı san'atına rastlansa da hat san'atı Fatih Özkafa'ya göre müslüman toplumlara ve “*İslâm medeniyetine has*” bir san'attır. Hilal Kazan ve Arif Vural'ın da katıldığı üzere yeryüzüne gelmiş geçmiş diğer medeniyetlerde hat san'atının bir benzeri bulunmamaktadır.

İlhan Özkeçeci hattatın yaratıcıyı göremeyen insana ürettiği eserle “*görünmeyene iman*” imkânı sağladığını belirtmektedir. Hattatların mizaç, yaşam tarzları, ortaya koyduğu eser ve davranışları muhakkak ki diğer san'atkârlardan biraz daha farklıdır.

Mehmed Özçay'a göre, hat san'atı her şeyden evvel bir metne sâhiptir ve o metni san'ata dönüştürür. Bunu yaparken de Arap harflerinin “*geometrik değil organik bir hüviyete sâhip olması*”ndan yararlanır. Bu özellik “*fevkalade bir elastik kabiliyet*” sağlamak ve hat san'atını zenginleştirmektedir.

Hat san'atının soyut bir san'at olmasına dikkat çeken isimlerden M. Lütfi Şen'e göre bu san'atın diğer san'atlardan temel farkı soyut harflerden yeryüzünün şahit olmadığı yeni bir eser inşâ etmesidir. Ali Rıza Özcan'a göre ise hat san'atı tümüyle bir soyut san'at olup, yazı insan zihninin tabiatla karşılığı bulunmayan bir işaret sistemidir. Bu yönüyle hat san'atı “*Allah'ın sözlerini taşıyan bir işaretler sistemi*”dir.

Ayten Tiryaki hat san'atının soyut bir san'at olarak bakıldığında “*anlayana, anlamayana çok şeyler ifâde eden*” bir san'at olduğunu, insanlara hiç anlamasalar müslüman olmasalar bile bir “*mesaj*” verdiğini belirtmektedir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in yüzüne bakıldığında ibadet oluşu gibi “*mucizevi yönü*” bulunmakta, “*grafik anlamında güzellik*” duygusunun yanında “*yapanların bile hiç anlayamadığı başka güzellikler*” barındırmaktadır.

Irvin Cemil Schick ise hat san'atının soyut boyutuna dikkat çekerek Türklerin Allah'a “*çok soyut bir şekilde*” yaklaştığını ve bunu en güzel hat san'atının ortaya

koyduğunu iddia etmektedir. Ona göre “Allah’ın resmini çizmek, yahut Allah’ın tarifini yapmak” yerine “Allah diye bir ismi celal yazmak ve bu yazıya bakmak” son derece soyut bir ibadet şekli olup müslüman Türklere çok uygundur. Yine ona göre hat san’atında “içerik ve biçim” birbirinden ayıramayacak ölçüde bir bütünlük arz etmektedir. Biçimin güzelliğine içeriği anlamadan tam anlamıyla erişmek mümkün değildir. Eserin estetik ve grafik boyutu beğenilse de anlamı ile biçimi arasındaki ince ilişkilerin bilincine varılamazsa o eser tam anlamıyla değil “yarım yamalak” anlaşılmış olur.⁵² Buna göre bir hat eserinin anlamını bilmeden ve biçimin bu anlama kattıklarını fark etmeden de bir hat eserinden estetik bir haz duyulabilmekle birlikte bu eksik kalmağa mahkûmdur.⁵³

M. Uğur Derman’a göre hat san’atını pek çok san’at arasında ayıran ve ön plana çıkaran husus “mücerred bir san’at” olmasıdır.⁵⁴ Ona göre tıpkı mîmârînin bir san’at olmasına rağmen aynı zamanda bir vazifesinin bulunması gibi hat san’atı da öncelikle “okuyup yazma vazifesi”ne sâhiptir. Bu yönüyle diğer san’atlardan ayrılarak ön plana çıkmaktadır. Öte yandan hat san’atkârının “her şeyden evvel inançlı bir kimse” olması bu san’atın ayırıştırıcı özelliklerinden birsidir. Gayrimüslim hattatlar az da olsa çıksa da umumiyetle hattatlar inançlı ve ölçülü bir kimseler olmuştur. Çünkü hat san’atı zaten ölçülerden ibarettir.

M. Uğur Derman hat san’atının doğuşundan bugüne kadar “hiç gerilemeden” daima yükselen bir grafikte seyretmesinin sebeplerini “sağlam bir usta çırak veya üstad-tilmiz münasebeti içinde öğrenilmesi, işin içine para katılmaması, kendisini aşağı

⁵² Irvin Cemil Schick hat san’atındaki anlam ile biçim arasındaki ilişkinin önemine değinirken Oliver Leaman’a göndermede bulunmaktadır. Leaman’ın bizzat gözlemlediği üzere İrlanda Dublin’de bir müzeyi ziyareti sırasında çok istekli olmadan oraya geldikleri belli olan eğitim olanakları kısıtlı bir grup çocuk hat san’atı eserlerini görünce etkilenmiştir. Leaman bu durumdan hat san’atında insanları etkileyen şeyin İslâm değil san’atsal estetik olduğu sonucuna varmış, biçimin anlamın önüne geçtiğini iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 1-3.

⁵³ Schick, “Estetik mi Epistemoloji mi? Yahut Hüsn-i Hat Sanat mıdır İlim mi?”, *Sabah Ülkesi*, S.54 (2017): 7.

⁵⁴ Hat sanatının soyut bir sanat olduğu için öne çıktığı sıklıkla belirtilmektedir. Bkz.: Mutluel, *Güzelin Dile Geldiği Alan İslâm Sanatı*, 112.

yukarı 150 yılda bir yenileyebilmesi ve en mühim sebep de Batı’da bir karşılığının olmayışı” olarak göstermektedir. Bu özellikleri hat san’atını sürekli ilerletmiştir.

Savaş Çevik temel san’at kurallarının bütün san’at dalları için geçerli olmakla birlikte hat san’atında kullanılan malzemelerin farklı olduğuna dikkat çekmekte, Ekmeleddin İhsanoğlu ise hat san’atının “her yere tatbiki kâbil” olması ve “sembolik mânâsı” olmasına vurgu yapmaktadır.

Mehmet Çebi hat san’atı kadar “fıkrin ve mânânın bu kadar mâneviyatın yüksek şekilde anlatıldığı aktarıldığı ve o san’atta tecelli ettiği başka bir san’at yok” diyerek hattın “kutsalı anlatmaya çalışan, aktarmaya çalışan bir san’at” dalı olduğunu ifâde etmektedir. Günümüzde “kavramsal san’at” dediğimiz de aslında budur.

Hüseyin Öksüz aynı şekilde hat san’atının estetik açıdan insanı çarpan ve cezbeden tarafının yanında taşıdığı “bir mesajı” olduğuna dikkat çekmektedir. Geleneksel san’atlar içerisinde “mesajı en kuvvetli olan hat san’atı” olup hiç yoruma gerek kalmadan yazıdaki anlam muhatabına mesajı vermektedir.

Yusuf Sezer ise hattatın simasında nur bulunduğunu, hayatında çekidüzen, ailesinde derli topluluk olduğunu, insanlarla gayet ilmi ve ahlaki konuştuğunu bu özellikleriyle diğer san’atkârlardan ayrıldığını iddia etmektedir.

Tablo 3.4: Hat San’atının Ayırıştırıcı Özellikleri

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Tahsin Kurt (Hattat)	...hat san’atında ayıran husus dedim ya mânevî boyutu var bunun. Kur’ân’la bir ilişkiniz var... ...bilhassa Avrupa san’atlardan ayrıcalık tarafı, onlar egosunu tatmin için uğraşırlar san’atla ve o egoyu öyle bir büyütürler ki hâşa tanrı yerine koyar bir müddet sonra. Ama hat san’atı ile uğraşan insan egosundan ziyâde Allah’ın rızasını tahsil eder.	mânevî boyut, ego tatmini, tanrı yerine koymak, Allah’ı rızası
Turan Sevgili (Hattat)	Hat san’atını diğer san’atlardan ayıran mutlaka bir özellik var bu da işin mâneviyatı... Kur’ân bu yazı ile yazılmış, dînî neşriyatın günümüze kadar geçmişteki dînî neşriyatın bir kısmı bu yazıyla yazılmış. Bu san’at bunlara hizmet etmiş, ediyor da halen de ediyor. O halde bir ayrıcalığı vardır. Ayrıcalık bu yöndendir... Diğer san’atlara göre mânevî bir	mâneviyat

	üstünlüğü imtiyazı vardır.	
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Kesinlikle, en süzme, en anlamlı sözleri konu olarak alır. Tabii son zamanlardaki yozlaşma hariç. Ya Allah kelimidir, ya peygamber kelimidir, ya şair sözüdür, ya atasözüdür. Kelamı kibardır, ya şiirdir. Hep en güzel sözler, süzme konusu da böyledir. O bakımdan, diğer san'atlarla bu yönüyle de ayrılıyor.	en süzme, en anlamlı sözleri konu almak
Cevad Huran (Hattat)	...yaptığımız iş gereği sürekli Kuran'la haşır neşir olduğumuz için az da olsa ondan da bir şeyler koparabiliyoruz. Diğer san'atlarla arasındaki fark budur... Daha zor bir san'at. Diğer san'atlardan ayıran özelliği belki bu zorluğu olabilir...	Kuran'la haşır neşir olmak
Fatih Özkafa (Hattat - Akademisyen)	Hat san'atı, bir kere başlangıç itibari ile bir dine dayanıyor yani İslâm dînine. Onun en temel vasfı bu. Bu da ayet-i kerime temelli olduğu için kutsi, ulvi metinler esas alınarak ortaya çıkarılan bir san'at... Yani İslâm medeniyetine has bir san'attır.	İslâm medeniyetin e has
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	...bir benzerinin diğer medeniyetlerde, yeryüzüne gelmiş geçmiş diğer medeniyetlerde bir benzerinin olmaması. Ama yazı san'atı bütün medeniyetlerde var... ...ama hat san'atı dediğimiz zaman bu güzel yazı san'atı tamamen müslüman toplumlara ait.	Benzersiz, müslüman toplumlara ait
Mehmed Özçay (Hattat)	O metni san'atlı bir şekilde san'ata dönüştürüyor hat... geometrik değil organik bir hüviyete sâhip olması. Bu hat san'atını en zengin kılan özelliği aslında. Yani organik olduğu için fevkalade bir elastik kabiliyeti var hattata sonsuz imkânlar sunuyor... Tabi bir İslâmi geleneği var hat san'atının kendine göre bir adabı var terbiye usûlü var ahlaki bir boyutu var. Bu yönüyle Batı san'atlarından ayrılır. Resim san'atında Batı san'atlarında enaniyet ön plana çıkar belki denebilir, enaniyet vardır. Ama hat san'atında tam tersi enaniyet ve gurur, kibir kötü bir şeydir asla istenmez. Böyle bir ideoloji farkı vardır her şeyden evvel... san'atçının muhayyilesindeki eserleri vücuda getirme noktasında bütün san'atlar ortaktır bir kabiliyetin tezâhürü neticesinde...	metni san'ata dönüştürmek, organik, sonsuz imkân sunmak, İslâmla irtibat
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Hat çok ulvi bir san'attır, herkese nasip olmaz. Hat san'atı Kur'ân'da geçiyor tabii, "Andolsun ki o kalemle yazı yazana." Yani birtakım şeylere mazhar olmuş bir san'at, çok ulvi bir san'attır...	ulvi san'at, herkese nasip olmaz,
İlhan Özkeçeci (Hattat/Akademisyen)	Görünmeyene iman, yaratana göremeyen insan onun bu harflerle bu kelimelerle mesajlarını satırlar üzerinden alıyor. hattatların mizaçları hattatların yaşam tarzları ortaya koyduğu eserler ve davranışları muhakkak ki diğer	görünmeyene iman

	san'atkârlardan farklı olmuştur.	
M. Arif Vural (Hattat)	Sadece uğraştığı san'atın farklı oluşu itibariyle bir farkı var. ...başka medeniyetlerin harfleri üzerinde bu tarzda bir san'at pek yok...	San'at farkı
Yusuf Sezer (Hattat)	Yüzünde bir simasında nur olur, hayatında bir çekidüzen olur, ailesinde bir düzenlilik derli topluluk olur, insanlarla konuşurken de gayet ilmi ve ahlaki konuşur. Hattatın diğer san'atlardan ayrılan hattat olarak ortaya çıkan vasfı budur.	Yüzünde bir simasında nur, hayatında çekidüzen
Ayten Tiryaki (Hattat/ Akademisyen)	...hat san'atı, zorluk anlamında diğer san'atlardan ayrılıyor ve ben iddia ediyorum ki hat san'atı, dünyanın en zor san'atı. ...dünyanın bence en zor mesleği. Eğitim yönüyle en fazla fark edilen kısım eğitim yönü... ..bu yönüyle çok farklı ve bu çok ayrıştırıcı bir husus. Hiçbir alanda hiçbir meslekte bunu görmüyoruz... ..hat san'atı bir kere ilk başta soyut olarak san'at olarak bakıldığında gerçekten bakana, anlayana, anlamayana çok şeyler ifade eden bir san'at. Hiç anlamasa bile, hiç okumasını bilmese bile, Müslüman olmasa bile bir kere hat san'atı herkese mesajlar veriyor. Bu da belki Kur'ân-ı Kerîm'in de nasıl yüzüne bakıldığında da ibadet oluşu gibi bir mucizevi yönü var ya belki bununla alâkalı bilemiyorum. Yani bakınca bir güzellik var onda. Grafik anlamında güzellik var veya yani biz yapanların bile hiç anlayamadığı başka güzellikler var.	en zor san'at, yapanların bile hiç anlayamadığı başka güzellikler
Fuat Başar (Hattat)	Valla san'atın şimdi ortak yönleri var. O ortak yönleri taşıyanlarla sanatçı ünvanı ortaklığında görülebilir. Ama bir hat san'atçısı çok daha ayrıdır.	sanatçı ünvanı ortaklığı
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Temel san'at kuralları bütün san'at dalları için geçerli... kullandıkları malzemeler farklı tabii. Biri Latin yazısını kullanıyor, harflerini kullanıyor; öteki taraf Arap harfleri kullanıyor. Aradaki fark o. Bütün san'atların ortak yönleri var ama görünüşleri, yapıları, malzemeleri, imajları vesaire açısından tamamen birbirinden farklı...	malzeme farklılığı birbirinden farklı
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Müşterek tarafları olmakla birlikte musiki ile resim bir mi? Her şey tabii var. Fakat hat san'atının çok yere girdiğini mesela mîmârîden başlayınız, mushaf yazmaya, güzel şiir yazmaya, kapların üzerine seramiklerin üzerine her yere tatbiki kabil olan bir şeydir. Onun için sembolik mânâsı da var dedim.	çok yere girmek,
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Hat san'atını pek çok san'at arasında ayıran husus, ön plana çıkaran husus bir kere mücerred bir san'at oluşu, diğerleri ile bağ kurmadan hani bir resimle münasebetini düşünmeden	mücerred bir san'at, vazifeli

	ortaya çıkartılan bir fiiliyat olarak görürüm... Mîmârî bir san'attır ama her şeyden evvel bir vazifesi vardır. Hat da böyle, bir san'at ama bir okuyup yazma vazifesi vardır. Böylece diğer san'atlardan ayrılık göstermiş oluyor... Bir kere hat san'atkârı yani her şeyden evvel inançlı bir kimse olur. Gerçi gayrimüslim uğraşan kimseler de hatla çıkmış ama umumiyetle bu böyle olmuştur. Bu değişmez bir kaidedir. Ölçülü bir kimse olur. Çünkü hat san'atı zaten ölçülerden ibaret. Zaten hat san'atının bir hususiyeti var, niye hiç gerilemeden daima grafik böyle çıkmıştır? Bir sağlam bir usta çırak veya üstad tilmiz münasebeti içinde öğrenilmesi. İşin içine para katılmaması, kendisini aşağı yukarı 150 yılda bir yenileyebilmesi ve en mühim sebep de Batı'da bir karşılığının olmayışı. Onun bize gelmeyişi hattı kurtarmış, yoksa biterdi.	san'at
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	...teknik boyutunun güçlülüğü belki bir dereceye kadar. Ama bu da sadece hat san'atına mahsus bir şey değil... ..hat san'atı başka hiçbir san'ata benzemez demek biraz zor. Şöyle bir boyutu var hat san'atının diğer san'atlardan ayrılan. İçeriği ile biçimi arasındaki ilişki... ..yani biçimle içeriğin bu kadar güzel kaynaştığı bir biçimde vermek belki hat san'atına mahsus bir şeydir denilebilir. ...Yani içerik ve biçim birbirinden ayrılamaz. Biçimin güzelliğine içeriği anlamadan zaten erişemezsiniz. Yani bir hat eserine evet siyah beyaz çizgilerden lekelerden oluşan bir şey olarak bakabilirsiniz. Aman ne güzel dersiniz. Buna bir itirazım olamaz ama o eseri lâıykı ile anladığınız ve beğendiğiniz anlamına gelmez bu. O eserin estetik, grafik boyutunu beğenmiş olabilirsiniz ama anlamı ile biçimi arasındaki bu çok ince ilişkilerin bilincine varamazsınız o eseri yarım yamalak anlamış olursunuz.	zorluk, içerik ve biçim ilişkisi
M. Lütfi Şen (Küratör)	...hat san'atının, diğer san'atlardan temel farkı soyut harfleri alarak bu soyut harflerden yeryüzünün şahit olmadığı yeni bir eser inşâ etme yöntemi...	harflerden yeni bir eser
Ali Rıza Özcan (Hattat/Akademi syen)	Hat san'atını diğer san'atlardan bana göre en büyük ayrılan özelliği bunun tümüyle bir soyut san'at olması. Yani yazı insan zihninin tabiatıta olmayan ya da tabiatıta karşılığı bulunmayan bir işaret sistemi. ...çünkü hat san'atı Allah'ın sözlerini taşıyan bir işaretler sistemi.	soyut san'at
Mehmet Çebi (Galerici/Koleksiyoner)	...fikrin ve mânânın bu kadar mâneviyatın yüksek şekilde anlatıldığı aktarıldığı ve o san'atta tecelli ettiği başka bir san'at yok... ..hat dediğimiz olay yani bir kutsal anlatmaya çalışan aktarmaya çalışan bir san'at dalı. Hani kavramsal san'at filan dediğimiz olay var ya, aslında onun tam göbeğinde tam membağında olan bir san'at dalı.	kutsal anlatmaya çalışmak, kavramsal san'at

Hüseyin Öksüz (Hattat)	Yani estetik açıdan önce estetik güzellik var çarpan tarafı cezbeden tarafı var. Ondan sonra onu geçtik bir mesajı var. Şimdi diyelim ki geleneksel san'atlar içerisinde mesajı en kuvvetli olan hat san'atıdır derim ben her zaman talebelere söylerim. Bizim hat san'atımız mesajı en kuvvetli olan (san'attır). Çünkü yoruma gerek yok, yazının altındaki mesajı okuduğun zaman mesajı vermiş oluyor.	

Tablo 3.1.1: Kavramsal Kurgu Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.1.1.San’at /San’atkâr	3.1.2.Hat San’atı/ Hattat	3.1.3.Üst Kavram K.	3.1.4.Ayrıştırıcı Özel.
1	Akcan A.	insanın iç dünyasındaki güzelliklerin dışa yansıması	-	geleneksel san’atlar kavramı pek çok çevreler tarafından sorunlu bir kavram	İslâm medeniyetine has
2	Başar F.	O’na yönelten hadiseler, bilgiler, mahâretler, beceriler/sarsılmaz bir perçin	hat ilmi/ bir rûhânî hendese/ gördüğü rüyası yazı olan kişi/İslâm hattına hizmet aşkıyla kavru lan kişi	İslâm san’atları/Türk İslâm San’atları	hat san’atçısı çok daha ayrı
3	Çebi M.	o estetiğin, o hikmetin yeni formlarda yeni anlayışlarla kendini sürekli yenilemesi	-	-	kutsalı anlatmaya aktarmaya çalışan bir san’at
5	Çevik S.	“özgün” ve “benzersiz”	Arap harflerini kullanarak güzel yazı yazma san’atı	klasik san’atlar	her yere tatbiki kâbil/ sembolik mânâsı/ Arap harfleri kullanıyor
6	Dere Ö.	san’at ötelere n ötesinden bu dünyada bir şeyleri görünür kılabilmek	ilâhi bir yazı/ en güzel yazı formu/ tek bir lekeden bütün bir yazıyı çekip çıkaran	-	-
7	Derman U.	San’atkâr ruhunu bu dünyaya görerek çevirmiş ve bunun	san’at olarak bahsettiğimiz	gelenekli demeyi tercih ediyorum	mücerred bir san’at/ her

		mahsullerini de ortaya çıkarmış kimse	güzel yazının üstünde bir kavram ve san'atkâr olan hattatlar bunu sağlamışlar		şeyden evvel inançlı bir kimse/ Batı'da bir karşılığının olmayışı
8	Ergün A.	sâni sıfatının sahibi	her zaman kendisinin bir kontrol altında olduğunun şuuru içerisinde olan kişi	gönül san'atları	-
9	Huran C.	-	“kalbin şiddetli ilgisi”ni ifâde eden “aşk”	-	daha zor bir san'at
10	İhsanoğlu E.	-	en güzel, bedîî estetik” ifâde/ güzel hat yazan/ medeniyetin sözcüsü	-	sembolik mânâsı
11	Kazan H.	içinde bir takım duyu, ilham vesaire kabaran bir takım duyguların bir şekilde ... dışavurumu	harflerin dansı/güzel yazı yazan kimse	İslâm ülkelerinde san'at/ müslümanlara giydirilmiş oryantalist bir yaklaşımın ürünü	yeryüzüne gelmiş geçmiş diğer medeniyetlerde bir benzerinin olmaması/
12	Kurt T.	-	bir feyzdir, bir nurdur/ Allah'ın bize ihsan ettiği harika bir san'attır.	-	mânevî boyutu
13	Kutlu H.	insani bir boyut	Kur'ân medeniyetinin temel taşı	hemen hemen her konuda kavram kargaşası/ İslâm san'atı” veya “İslâmî san'atlar	en süzme, en anlamlı sözleri konu olarak alır

15	Öksüz H.	-	ruhun gıdası maddî hendese /bir matematik	-	mesajı en kuvvetli olan hat san'atı
16	Özcan A. R.	bilgi ve duygusunu bir eserde bir araya getirebilen kişi	bir çizgi san'atı/harfleri yazma san'atı/kendi dünya görüşünü çizgileri kullanarak paylaşan insan	gelenegin yaftalanmasının sebebi de birazcık siyâsi ve politik/ ötekileştirmek	Allah'ın sözlerini taşıyan bir işaretler sistemi/ tümüyle bir soyut san'at olması
17	Özçay M.	estetik, güzellik duygusu, güzellik/ insanlığın bir ifâde biçimi	Arap harfleri ile icra edilen güzel yazı san'atı	rencide edici/ İslâm San'atları	geometrik değil organik bir hüviyete sâhip olması/ fevkalade bir elastik kabiliyet
18	Özkafa F.	bir işi güzel yapmak/	hattat, yazıyı güzel yazan, çok güzel yazan/doğrudan Kur'ân'a dayalı bir san'at	gelenek ve geleneksellik, geleneklilik gibi kavramlar da tartışmalı	İslâm medeniyetine has bir san'at
19	Özkeçeci İ.	“topluma ön açıcı, ufuk açıcı” kimse	elin dili, dilin eli/Kur'ân-ı Kerîm'in tabiri caizse resmi/Kur'ân-ı Kerîm'i işte 600 küsur sayfalık bir metne yerleştiren kişi	kural koyucu toplum ve zümrelerin bir tarafa geleneksel diğer tarafa modern yaftasını yapııştırarak kendisini ayrı bir yere konumlandırması	görünmeyene iman
21	Schick I. C.	insan denilen cinsin güzellikle güzelle özel bir ilişkisi	teknik olarak doğrusu ve yanlış olan, neredeyse bir	kültür siyaseti	içeriği ile biçimi arasındaki ilişki

			bilim/ işin teknîğini doğru yapan kişi		
22	Sevgili T.	yeteneklerin çalışmakla beraber yoğrulması ile dışavurumu	Allah'ın bir lütfu/ benim için bir emanet	günün şartlarına göre birtakım girdi ve çıktılar olur	işin mâneviyatı
23	Sezer Y.	bir mücerret vakıa/	Kur'ân-ı Kerîm'in satırlarını ölümsüzleştirme san'atı/ Kur'ân medeniyetinin temel taşı	-	simasında nur/ hayatında bir çekidüzen/ ailesinde bir düzenlilik derli topluluk
24	Şen M. L.	farklı bir şey ortaya koyduğunuz iddiası/ bir	/san'atsal yaratısını, harfler üzerinden inşâ etmeye çalışan sanatçı	düpedüz anlamsız galatlar/ İslâm san'atı	soyut harfleri alarak yeryüzünün şahit olmadığı yeni bir eser inşâ etme
25	Tiryaki A.	güzelliğin arayışı/	rûhânî bir güzellik	-	çok şeyler ifâde eden/ mucizevi/ dünyanın en zor san'atı / eğitim yönü
26	Türkmen H.	-	güzel yazı yazma san'atı/ güzelliği arama san'atı	-	ulvi bir san'at
27	Vural M. A.	-	ruhun el vasıtasıyla güzelliğinin harfler üzerindeki tezâhürü/ Aslında hattat diye bir şey yok.	-	başka medeniyetlerin harfleri üzerinde bu tarzda bir san'at pek yok...

3.1.2. Köken ve Tarihsel Süreç

Hat san'atının nasıl doğduğu ve hangi nedenlerle geliştiği, onun nasıl bir san'at olduğunu anlayabilmek için öncelikle ele alınması gereken konulardandır. Bu sebeple “köken ve tarihsel” süreç başlığı altında hat san'atını doğuran ve geliştiren faktörler, Osmanlı'nın son döneminde hat san'atı, Cumhuriyet'in ilanı sonrası hat san'atı, hat san'atını günümüze taşıyan köprü isimler konuları incelenecektir. Bu bölümde amaç hat san'atının tarihsel gelişimini anlamaktan öteye Türkiye'de bu san'atın gelişimini etkileyen toplumsal unsurların tespit edilmesidir.

3.1.2.1. Hat San'atını Doğuran ve Geliştiren Faktörler

Hat san'atını ortaya çıkaran ve geliştiren faktörleri ele alan Tablo 3.5'de görüleceği üzere görüş beyân eden katılımcıların tamamı hat san'atının doğuşunu büyük ölçüde İslâm dîninin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm ile doğrudan irtibatlandırmaktadır.

Hilal Kazan Kur'ân-ı Kerîm'in nazil oluşuyla birlikte kayıt altına geçirilmesi ihtiyacından dolayı müslümanların yazı ile olan ilişkisinin başladığını, İslâm'ın doğuşu ile müslüman san'atçıların Allah kelamını en iyi ve en güzel şekilde yazma gayreti içerisine girdiğini bunun neticesinde yazının geliştiğini belirtmektedir. Aynı şekilde Fatih Özkafa Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak nazil olduktan sonra yazı olarak kayda geçirildiğini önceleri pek san'atsal hüviyeti olmamakla birlikte⁵⁵ daha sonra Kur'ân'a gösterilen hürmet sebebiyle özenerek yazılmaya başlandığını aktarmaktadır. Hüseyin Kutlu ise vahyin ilk kayıtlarının yapıldığı dönemde insanlardaki Kuran'a olan saygı, hürmet ve aşkın tezâhürü ile bir “*yazı medeniyetinin tohumları*”nın atıldığını⁵⁶ ifâde etmektedir. Aynı şekilde Cevad Huran bu san'atın başlangıcında levha olarak ortaya çıkmadığını, ilk olarak Kur'ân'ı muhâfaza edebilmek amacıyla sadece mushaf yani Kur'ân-ı Kerîm yazıldığını, bunun da zamanla san'at hâline geldiğini vurgulamaktadır.

⁵⁵ İbn Haldun Arapların bedevî olmaları hasebiyle sanattan uzak kaldıklarını bu durumun onların yazılarına yansıdığını belirtmektedir. O'na göre Araplar şehirler fethedip ülkelere hâkim olunca mülk sahibi olmuşlar ve yazıya ihtiyaç duymuşlardır. Yazı Kûfe ve Basra'da gelişme göstermiş, Bağdat'ta da mükemmelliğin son seviyesine ulaşmıştır. Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, 745-747.

⁵⁶ Nitekim bir müslüman için en değerli hazinenin Kur'an'ın Arapça yazısı olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 81.

M. Uğur Derman'a göre İslâm'dan önce Nabatiler tarafından kullanılan Arap asıllı harflerin kökeni Fenike alfabesine dayanmakta olup bu yazıda İslâm'ı müteakip “*estetik*” unsurların ortaya çıktığı görülmektedir. Yusuf Sezer hat san'atının sihrinin Kur'ân'ın kendisinden ve mucizevi oluşundan geldiğini, Mehmed Özçay ise bu san'atla çok güzel eserler ortaya çıkmasının Kur'ânla gerçekleştiğini aksi takdirde hat san'atının bu seviyede olamayacağını iddia etmektedir.

Irvin Cemil Schick'e göre hat san'atının ortaya çıkışı konusunda muhtelif görüşler olmakla birlikte Hz. Peygamber döneminde güzel yazı diye bir şey söz konusu olmayıp hattın san'atsal bir boyut kazanmadığını görmekteyiz. O zamandan kalan belge ve mektuplara baktığımızda bu yazıların “*anlaşılma*” veya “*iletişim kurma*” için yazıldığı, “*güzellik amacının gözetilmediği*” anlaşılmaktadır. Fakat yaklaşık Hicri II. yüzyılın sonlarına doğru⁵⁷ özellikle Irak ve Mısır'da “*son derece güzel*” yazılar ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Bu yazılara baktığımızda bunların öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasının ötesinde bir amaç gözetildiği görülmektedir. Anlaşıldığı üzere Irvin Cemil Schick hat san'atının Kur'ân-ı Kerîm'i ona lâyık olacak güzellikte yazma gayretinin sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu çabanın sebebi ise İslâm kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'in bizatihi Allah'ın sözü olduğu inancıdır. Birçok dînî yazılı kaynakları olmakla birlikte kitabının “Allah'ın lafzı olduğunu düşünen” ve buna inanan tek din İslâm'dır. Tevrat yahut İncil kutsal kitap olarak görülmekte fakat Allah'ın bizzat kelamı olarak kabul edilmemektedir. Oysa Kur'ân-ı Kerîm müslümanların inancına göre “*doğrudan doğruya Allah'ın kelamı*”dır. Allah bize böyle bir hediye verdiğine göre bir emanet olan bu sözü elbette “*Allah'a lâyık bir şekilde muhâfaza etmemiz*” gerekir. Bunun için yazının hem “*hatalı okumaya izin vermemesi*” hem de “*mümkün mertebe güzel ve okunur*” olması gerekmektedir.

⁵⁷ Müslümanların kullandığı yazının hicri I. ve II. yüzyılla birlikte gerek şekil ve imlâ yönüyle gerekse san'atsal açıdan ilerleme kaydettiği belirtilmektedir. Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 17. Irvin Cemil Schick bir başka makalesinde hicri II. ve III. yüzyıllarda Irak ve Mısır'da istinsah edilen Mushaf-ı Şerifler arasında “*büyüleyici güzellikte olanlar*” bulunduğunu fakat noktalama ve harekelendirme olmadığı için doğru okunmasında zorluklar yaşandığını belirtmektedir. Bkz.: Schick, “Estetik mi Epistemoloji mi? Yahut Hüsn-i Hat Sanat mıdır İlim mi?”, *Sabah Ülkesi*, S. 54 (2017): 5.

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim yazımı Milâdî VII. (Hicrî I.) yy.'da başlayıp Milâdî XX. (Hicrî XIV.) yy.'a kadar önemli değişiklikler geçirmiştir. Bilinen en erken Kur'an-ı Kerimlerin İslâmiyet'in ilk üçyüz yılına ait olduğu kabul edilmektedir. Bkz.: Özkeçeci, *Doğu Işığı*, 286.

Dolayısıyla hat san'atı “Allah'ın kelimini en güzel biçimde muhâfaza etmek kaygısından ortaya çıkmış olan” bir san'attır.

Aynı şekilde İlhan Özkeçeci de hat san'atının “İslâm dairesine girdiğimiz zamandan itibaren mukaddes kitabımız Kur'an'ın en güzel şekilde yazılması yarışında” ortaya çıktığını belirtmektedir. Fuat Başar hattın en başta Kur'an hattı olduğunu sonraki dönemlerde hadis-i şerifleri kayıt altına almak için kullanıldığını ve bu yüzden “kutsal” olduğunu vurgulamaktadır. Benzer görüş serdeden Mehmed Özçay da bu san'atı doğuran sebebin “her şeyden evvel Kur'an'ı ona lâyık güzellikte yazma azmi, aşkı, isteği” olduğunu fakat daha sonradan bu san'atın lâdînî alanlara da yayıldığını ifâde etmektedir. Hüseyin Kutlu'ya göre hat san'atı “İslâmi bir san'at” olup “Kur'an san'atı”dır ve Kuran'a olan saygı, hürmet ve aşkın tezâhürüdür. Nitekim Ali Rıza Özcan ve Ayten Tiryaki'nin de belirttiği üzere her hattatın ana hedefi ve rüyası bir Kur'an-ı Kerîm'i en güzel şekilde yazarak insanların istifâdesine sunmaktır. Bununla birlikte Ali Rıza Özcan hocası Hüseyin Kutlu'nun Kur'an-ı Kerîmi “gaflet” anlarında yazdığını söylediğini aktarmaktadır. Buna göre eğer gaflet olmazsa Kur'an'ı Kerim yazılamaz. Çünkü yazı yazan hattat tıpkı Hira'daki Cebrâil'in vahye muhâtap olması gibi bir durumdadır.

Ali Rıza Özcan'a göre İslâm yazısı tarihi seyir içerisinde Arapların, İranlıların ve Türklerin büyük katkılarıyla gelişmiş, Atlas Okyanusu'ndan dünyanın öbür ucundaki Japon Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyada kullanılmıştır.⁵⁹ Ona göre bu yazı “şekil zenginliği” ve “ifâde ettiği seseler” açısından “tarihi seyir içerisinde epeyce bir yoğrulmuş ve estetik olarak dünya yazıları içerisinde hepsinin üstüne” çıkmıştır. Özellikle Kur'an'ın en güzel ifâde edilebilir alfabesi İslâm yazısı olduğu için bu seviye çok daha yukarıya doğru çıkmıştır.

⁵⁹ İslam medeniyetinin büyük bir hızla yaklaşık bir asır gibi çok kısa sayılabilecek bir sürede İndüs nehrinden Atlas okyanusuna kadar yayılarak geliştiği ve güçlendiği belirtilmektedir. Bkz.: Barbara Brend, *Islamic Art*, (Cambridge, Massachusetts: Harward University, 1991), 10. ; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi*, (Ankara: Güven Basımevi, 1942), 5.

Tablo 3.5: Hat San'atını Doğuran ve Geliştiren Faktörler

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Çünkü İslâm'ın yazı ile olan ilişkisi, müslümanların yazı ile olan ilişkisi veya Arapların, İslâm'ın doğuşu ile Kur'ân'ın nuzulü ile başladığı için, bunların kayıt altına geçirilmesi ihtiyacından doğduğu için, buna benzer bir san'at da bu harfler seçildikten sonra çevre kültürlerde bulunmadığından dolayı tamamen müslüman san'atçıların Allah kelamını en iyi ve en güzel şekilde yazma çabası neticesinde gelişmiş bir san'attır.	İslâm'ın doğuşu, Kur'ân'ın nuzulü, Allah kelamını yazma gayreti
Hüseyin Kutlu (Hattat)	...daha ilk vahiy kayıtları yapılırken aslında bir yazı medeniyetinin tohumları atılmış oldu. Ayrıca bütün İslâmi ilimler hep... Hep bunlar Kuran'a olan saygı, hürmet ve o insanlardaki aşkın, hürmetin bir tezâhürü. Ona lââyık görmüyorlar basit şeyleri... İslâmi bir san'at, hat san'atı, Kur'ân san'atı... ..Hep bunlar Kuran'a olan saygı, hürmet ve o insanlardaki aşkın, hürmetin bir tezâhürü.	yazı medeniyeti, Kuran'a olan saygı, hürmet
Cevad Huran (Hattat)	...bu san'atın başlangıcı tarihe baktığımızda başta levha olarak ortaya çıkmamıştır. Hep ne yazılmıştır? Mushaf, Kur'ân-ı Kerim yazılmıştır. Zamanla zaten bu san'at hâline gelmiştir, ilk önce amaç başka bir şeydir. Kur'ân'ı muhâfaza edebilmek... ..Sonra işte san'at hâline gelmeye başladı.	Kur'ân'ı muhâfaza edebilmek, değişim
Yusuf Sezer (Hattat)	Hattın sihri Kur'ân'ın kendisinden geliyor, mucizevi oluşundan geliyor.	mucizevi oluş
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Arap asıllı harflerin bir ilahi tarafı var. Bu tabii ilk eskiden İslâm'dan önce nabatiler tarafından kullanılmış, aslı Fenike alfabesine dayanıyor, bilmem ne. Ama İslâm'ı müteakip hemen değil ondaki bedîi unsurlar ortaya çıkmaya başlıyor, estetik unsurlar ortaya çıkmaya başlıyor.	bedîi unsur estetik unsur
Mehmed Özçay (Hattat)	Çok güzel eserler ortaya çıkmış ama onu o boyuta getiren dînî olması mesela Kur'ân olmasaydı hat san'atı bugün olur muydu? Herhalde olmazdı diye düşünüyorum olsa bile farklı bir şey olurdu ve bu seviyede olmazdı. ...Ama bu san'atı doğuran nedir? dersek tabi ki Kur'ân'ı her şeyden evvel Kur'ân'ı ona lââyık güzellikte yazma azmi, aşkı, isteği ile ortaya çıkmış bir san'at. Menşei itibariyle buna dayanıyor ama sonradan tabi ki daha lâdînî alanlara da yayılıyor hat san'atı.	dînî san'at, lâdînî san'at, Kur'ân

Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Hat san'atının ortaya çıkışı konusunda muhtelif görüşler vardır. Fakat şunu söyleyebiliriz ki Hz. Peygamber döneminde hat san'atı diye bir şey yok, yani güzel yazı diye bir şey yok. O zamandan kalma belgelere mektuplara baktığımızda bunların anlaşılacak için, ne bileyim iletişim kurmak için yazıldığı, güzellik amacının gözetilmediği anlaşılıyor. Fakat aşağı yukarı Hicret'in 2. yüzyılına bakıldığında 2. yüzyılın sonlarına doğru son derece güzel yazılar çıkıyor ortaya. Özellikle bunlar Irak'ta ve Mısır'da görünüyor ve bu eserlere baktığımızda birincisi Kur'ân-ı Kerîm oldukları görülüyor. İkincisi de bu yazıların okumanın ötesinde bir amaç gözettileri anlaşılıyor. Öyle bir şey ki bakıyorsunuz bunun okunmakla alakası yok, bunu güzel olsun diye yazmış yazan diye hemen fark edebiliyorsunuz. Hat san'atı bu şekilde ortaya çıkıyor. Peki niye ortaya çıkıyor? İslâm'ın şöyle bir özelliği var, birçok dinin yazılı kaynakları vardır. Fakat İslâm kitabının bizatihi Allah'ın sözü, Allah'ın lafzı olduğunu düşünen buna inanan tek din benim bildiğim. Yani Tevrat'a baktığımızda yahut İncil'e baktığımızda bunlar kutsal kitaplar addedilebilir, ama bunlar Allah'ın kelamı değildir. Oysa Kur'ân-ı Kerîm doğrudan doğruya Allah'ın kelamıdır. Peki Allah bize böyle bir şey vermiş, böyle bir hediye vermiş, böyle bir emanet vermiş. Yani kendi sözü. Bu sözü nasıl muhâfaza edeceğiz? Elbette Allah'a lâayık bir şekilde muhâfaza etmemiz lazım. Allah'a lâayık bir şekilde muhâfaza etmek için de yazının mümkün mertebe güzel ve okunur olması lazım. Hem hatalı okumaya izin vermemesi lazım hem de mümkün mertebe güzel olması lazım. Dolayısıyla hat san'atı benim ve birçok kişinin görüşüne göre Allah'ın kelamını en güzel biçimde muhâfaza etmek kaygısından ortaya çıkmış olan bir san'attir. ...Çünkü zaten asıl ortaya çıkışını görüyoruz, Kur'ân-ı Kerîm mushafları yazmakla ortaya çıkıyor.	okumanın ötesinde bir amaç gözetmek, Allah'a lâayık, güzel ve okunur olmak, Allah'ın kelamını en güzel biçimde muhâfaza etmek
Fatih Özkafa (Hattat/Akademisyen)	Hat san'atı, İslâm'a has bir san'at. Kur'ân-ı Kerîm, Arapça olarak nazil olduktan sonra, önce pek san'atsal hüviyeti olmamakla birlikte, yazı olarak kayda geçiriliyor. Fakat daha sonra, Kur'ân'a verilen hürmet gereğince, vahiy katipleri, onu, özenerek yazmaya başlıyorlar. Kur'ân'a dayalı bir san'at ve Kur'ân'ın daha güzel yazılması, daha güzel sunulması açısından yüzyıllar içerisinde gelişmiş bir san'at.	Kur'ân'a hürmet, özenerek yazmak
Mehmet Çebi (Galerici/)	Hat san'atı kutsalla irtibatı olan ve kutsalı anlamaya anlatmaya tanıtmaya birinci dereceden vesile olan bir	kutsalla irtibat,

Koleksiyoner)	san'at dalı. Ne demek bu? Şu demek, yani hat san'atı ne için var? Önce Kur'ân'ı yazmak için var...1400 senelik zaman zarfı içerisinde bütün hattatların yazılarını toplasak en çok ne yazmışlar? En çok Kur'ân yazmışlar, Kur'ân ayeti yazmışlar âyet-i kerîme yazmışlar.	Kur'ân'ı yazmak
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	İslâm dairesine girdiğimiz zamandan itibaren mukaddes kitabımız Kur'ân'ın en güzel şekilde yazılması yarışında ortaya çıkan başta hat san'atı olmak üzere diğer kitap san'atları kendi müstesna yerini korumaktadır.	mukaddes
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Her hattatın bir rüyası vardır bir Kur'ân yazayım, işte Allah'ın sözlerini en güzel şekilde yazabileyim ki insanlar da bundan istifa etsinler. Hüseyin Hocam Kur'ân yazarken gaflet anlarımda yazdım diye söylemişti. Hocam ne diyorsunuz diye ben sorduğumda da dedi ki, "Bu eğer gaflet olmazsa yazılamaz. Çünkü yani Hira'daki Cebrâil'in bir vahye muhâtap oluyor gibi bir şey olacak. Yani Allah'ın kelimasını yazıyorsunuz, vahiy oluyor gibi. Ama işte biz onu öyle yazıyoruz demişti. İslâm yazısı dediğimiz tarihi seyir içerisinde Arapların, İranlıların, Türklerin büyük katkılarının bulunduğu ve ta Atlas Okyanusu'ndan ta dünyanın öbür ucuna Japon Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyada dünyanın hemen hemen her yerinde kullanılan bu yazı tarihi seyir içerisinde epeyce bir yoğrulmuş ve estetik olarak dünya yazıları içerisinde hepsinin üstüne çıkmıştır. Bir şekil zenginliği açısından, iki ifâde ettiği sesler açısından. O açıdan Kur'ân'ın en güzel ifâde edilebilir alfabesi İslâm yazısı olduğu için çok daha yukarıya çıkar.	Kur'ân yazma rüyası, şekil zenginliği, en güzel ifâde edilebilmesi
Ayten Tiryaki (Hattat/ Akademisyen)	...hattatların isteyebileceği en güzel hedef, Kur'ân-ı Kerîm yazmaktır.	en güzel hedef
Fuat Başar (Hattat)	...en başta bu Kur'ân hattıdır. İslâm yazısı Kur'ân hattı olarak ayetleri sonraki dönemlerde hadis-i şerifleri zabtu rabt altına almak için o yönden kutsal.	kutsal

3.1.2.2. Osmanlı'nın Son Döneminde Hat San'atı

Hat san'atı açısından Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen sürede yaşanan gelişmeleri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle Osmanlı'nın son dönemini genel hatları ile ele almak gerekmektedir. Bu dönemle ilgili görüşleri ihtiva eden Tablo 3.6'da katılımcıların büyük bir bölümünün hat san'atının XIX. yüzyılda Osmanlı'da zirveye ulaştığı şeklinde görüş bildirdiğini görmekteyiz. Bununla birlikte hat san'atının XX. yüzyılın başındaki dönemde durgunluğa girdiği ve açılan bazı okullarla yeniden canlandırılmaya çalışıldığı iddia edilmektedir.

Hasan Çelebi'ye göre hat san'atı bidâyetinden bugüne kadar yaklaşık 1500 seneye yakın bir süredir varlığını sürdürmüş, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve ardından Osmanlı'nın ilk yarı dönemine kadar⁶⁰ biraz “*kaba saba*” olmakla birlikte daha sonra değişime uğrayarak narinleşmiş ve güzelleşmiştir. Dolayısıyla hat san'atının bu hale gelmesini Türkler sağlamıştır. Aynı şekilde Ali Rıza Özcan da yaklaşık 1400 yıllık hat san'atı tarihinde ilk 500 yıllık dönemden sonrasının “*Türklerin ve Osmanlı'nın elinde*” şekillendiğine dikkat çekmektedir. Mehmed Özçay bu san'ata en büyük emeği vermiş ve en ileri seviyeye götürmüş olan Osmanlı'nın bir imparatorluk olarak Türk, Arab, Acem vb. birçok milletten oluşmakla birlikte bunları kendi potasında özellikle de İstanbul'da buluşturarak hat san'atını en üst noktaya getiren bir medeniyet olduğunu düşünmektedir. Ona göre bir Osmanlı hat san'atından bahsedebileceğimiz gibi İran hat san'atından, Arap hat san'atından da bahsedebilmekle birlikte bunların en üst noktasını Osmanlı teşkil etmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu'na göre hat san'atı Osmanlı zamanında “*zirvesine ulaşmış*” olup “*İstanbul hat san'atının başkenti*” konumunda idi.⁶¹ Çok meşhur bir sözde

⁶⁰ Osmanlı'da hat san'atında ilk yıllarda Yâkût-el Musta'simî ve öğrencilerinin yolu takip edilmiş, Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) dönemine kadar yeni bir üslup geliştirilememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Osmanlı Sanatının Oluşumunda Yazı”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, 62. ; Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 5. bs. (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016), 17-18.

⁶¹ İbn. Haldun'un XIV. yüzyılın sonlarında medeniyetin dolayısıyla yazının merkezinin Kahire olduğunu söylemesine rağmen bunu 1500'den itibaren İstanbul için söylemenin daha doğru olacağı belirtilmektedir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 72.

“Kur’ân-ı Kerîm Mekke’de nazil oldu, Mısır’da okundu ve İstanbul’da yazıldı”⁶² denmektedir. Osmanlı hat üslûbu o dönemde Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz’da kısmen benimsenmiş fakat Libya, Tunus ve Cezayir’e girememiştir.

M. Uğur Derman ise fetih öncesinde Amasya’da çok revaç bulan hat san’atının İstanbul’un fethinin ardından bu şehre taşındığını belirtmektedir. II. Bayezid (1448-1512)⁶³ bizzat hatla uğraşmış, sultan olduktan sonra Amasyalı olan Şeyh Hamdullah (1429-1520)’a⁶⁴ “Yâkût’un hattından acaba yeni bir hat ihdası mümkün olur mu?” diyerek hocasından bu san’atta yenilik yapmasını istemiştir.⁶⁵ Şeyh Hamdullah bu hususta kapalı davranarak “Yâkût yapılacak her şeyi yapmış.” demesine rağmen Beyazıt, “Ben hazinedeki Yâkût yazılarını size vereyim de bir üzerinde teemmül buyurun.” demiştir. Bunun üzerine Şeyh Hamdullah kendisine gelir olarak verilmiş Alemdağ’da birkaç ay ibadet yalnızlığı içinde kalarak⁶⁶ Yâkût el-Musta’sımî (ö.697-698/1298)⁶⁷ yazılarının üzerinde çalışıp ortaya ona muhâlif olmayan fakat onunla

⁶² Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, 132. ; Yılmaz Can ve Recep Gün, *Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 295.

⁶³ Osmanlı padişahı (1481-1512). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şerafettin Turan, “Bayezid II”, *TDVİA.*, C. V, 234-238.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nefeszâde, *Gülzâr-ı Savâb*, 48-53. ; Süleyman Sâdeddin Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (İstanbul: Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı), 185-187. ; Suyolcuzaade Mehmed Necib, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı:1942), 8” Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 47-58. ; Melek Celâl, *Şeyh Hamdullah*, (İstanbul: Kenan Matbaası, 1948), 1-16. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 17. ; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, 2. bs. (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007), 1-240. ; Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1, 4. bs. (İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2017), 79-87. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 193-222.

⁶⁵ Derman, , *Ömrümün Bereketi*: 1, 84. ; Celâl, *Şeyh Hamdullah*, 8-9. ; Aslanapa, *Türk Sanatı*, 387. ; Hicabi Gülgen, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Tarihi*, 6.bs. (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 88.

⁶⁶ Muammer Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987), 18-19.

⁶⁷ Hat sanatında çok önemli yenilikler gerçekleştiren hattat, Ebü’l-Mecd Cemâlüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Musta’sımî (ö. 698/1299). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Suyolcuzaade, *Devhatü’l-Küttâb*, 8. ; Nefeszâde, *Gülzâr-ı Savâb*, 41-42. ; Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 576. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 61-67. ; Serin, “Yâkût-el Musta’simî”, *TDVİA.*, C.

farklılıklar gösteren yeni bir yazı anlayışı meydana getirmiş, Osmanlı-Türk hat anlayışı XVI. asrın başlarında bu şekilde doğmuştur. Hilal Kazan da bu görüşleri desteklemekte ve Şeyh Hamdullah'ın II. Bayezid'in kendisini yönlendirmesi ve desteklemesi neticesinde oluşturduğu ekolün zamanla “*Türk ekolü*” veya “*Osmanlı Mektebi*” hâline gelerek günümüzde de hâlâ tesirini sürdürdüğünü ifade etmektedir. Mehmet Çebi ise Osmanlı hattının kurucusu olarak Şeyh Hamdullah'ın kabul edildiğini ondan sonraki ikinci büyük ismin ise XVII. yüzyılda yaşamış büyük bir san'atkâr olan Hâfız Osman (1642-1698)⁶⁸ olduğunu belirtmektedir. Şeyh-i Sâni de denilen⁶⁹ Hâfız Osman ilk defa levha hâlinde hilye-i şerif metnini yazmış ve daha sonra bu metin klasik hale gelmiştir.⁷⁰ Mehmed Özçay'a göre Osmanlı hat ekolünde sülüs-nesih yazı çeşidinde Şevkî Efendi (1840-1889)⁷¹, celi sülüs'de de Mustafa Râkım (1758-1826)⁷² ve o ekolün tamamlayıcısı Sâmi Efendi (1838-1912)⁷³ zirve

XLIII, 291-293. , Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 129-131. Yâkût-el Musta'simî 'nin 1001 adet Kur'an yazdığı rivayet edilmektedir. Bunun ayda iki Kur'an-ı Kerîm yazmaya denk gelmesi bu rakamın çok yazdığını göstermek için belirtildiği izlenimi vermektedir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 57.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Suyolcuzâde, *Devhatü'l-Küttâb*, 36-37. ; Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 301-304. ; Habib, *Hat ve Hattâtân*, (İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1305), 121-123. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 124-129. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 93-105. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 281-297. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 124-129. ; Ömer Faruk Dere, *Hattat Hâfız Osman Efendi*, (İstanbul: Korpus, 2009), 1-234. ; Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 27-28. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, (İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2019), 293-300.

⁶⁹ Gülgen, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Tarihi*, 89. ; Çağman ve Aksoy, *Osmanlı Sanatında Hat*, 11.

⁷⁰ Shelia S. Blair, *Islamic Calligraphy*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), 484-485.

⁷¹ Sülüs, nesih ve rik'ada “Şevki mektebi” ismiyle anılan bir üslûbun sahibi hattat Mehmed Şevki Efendi. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 397-399. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 423-425.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 269-285. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 163-165. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 156-157. ; Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003), 1-182. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 377-381.

isimlerdir. Fuat Başar ise Osmanlı devrinde bir sürü hattatın bulunduğunu, onların içinde en yaşlı, en usta olanına “*Şeyü’l Hattatîn, Reisü’l Hattatîn*” dendiğini⁷⁴, bu san’atla ilgili her türlü işin onun gözetimi altında yapıldığını aktarmaktadır.

Ali Rıza Özcan san’atın her zaman bir hâmî tarafından desteklendiğini aynı şekilde Osmanlı’nın bütün cihan devletleri gibi san’atın hâmîsi olduğunu belirtmektedir. Fakat ona göre Osmanlı medeniyetinde san’ata hâmîlik yapmanın ötesine geçilmiş, II. Mahmud (1785-1839)⁷⁵ gibi, Abdülaziz (1830-1876)⁷⁶ gibi bizzat san’at icra eden padişahlar, büyük hattatlar ortaya çıkmıştır. Hat san’atında Bağdat ekolü hâkim iken Fatih döneminde İstanbul yazının başkenti olmuştur.⁷⁷

Fuat Başar ise bütün padişahların yazı yazdığını, yazarlara hürmet gösterdiğini, koruyup kolladığını bu san’atın Osmanlı Türkünün elinde zirveye ulaştığını belirtmektedir. Ali Rıza Özcan da Osmanlı padişahları arasında II. Mahmud’un hat san’atında en ön plana çıkan padişah olduğunu ve yazmak için kendisine “*İnsanlar*

⁷³ “Câmiü’l-hutut, bütün yazı çeşitlerinin kendinde toplayan üstâd kabul edilen hattat İsmâil Hakkı Sâmi Efendi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 355-365. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 71-77, 305-317. ; Derman, *Medresetü’l Hattatîn Yüz Yaşında*, 2. bs. (İstanbul: Kubbealtı, 2016), 71-82. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 187-194.

⁷⁴ En güzel yazıyı yazan hattatların başı, şeyhi. Bkz.: Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, 24.

⁷⁵ Sultan II. Mahmud’un hattatlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi: 2*, (İstanbul: Kubbealtı, 2019), 327-341.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cevdet Küçük, “Abdülaziz”, *TDVİA.*, C. I, 179-185.

⁷⁷ Hat san’atında Abbasilerin siyasi hayatının sona ermesiyle Bağdat’ın beş asırlık san’at merkezi olma vasfını kaybettiği, daha sonra Kahire’nin ardından da İstanbul’un yazı sanatının merkezi haline geldiği belirtilmektedir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 187. ; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, 14. Öte yandan İslam san’atlarına yön veren kültür merkezleri olarak Şam, Bağdat, Kahire, İsfahan, Tebriz, Meşhed, Herat gibi şehirlerin adı geçmekte, İstanbul’un en büyük medeniyet merkezlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 10. Bununla birlikte Hilmi Ziya Ülken ise İslam medeniyetindeki san’at okullarını (ekol) Suriye, Irak, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs, İran, Hind-Türk, Selçuk ve Osmanlı olarak tasnif etmektedir. Bkz.: Hilmi Ziya Ülken, *İslam Sanatı*, (İstanbul: TC. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1948), V.

arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin.” gibi bir âyet-i kerîme seçmesinin çok manidar olduğunu vurgulamaktadır.

M. Lütü Şen hat san’atının İstanbul’da XVIII. yüzyılda zirveye ulaştığını belirtmektedir. Neredeyse bütün yazı çeşitlerinde zirve seviyelere İstanbul’da ulaşılmasına rağmen Osmanlı’nın son döneminde yine de harf değişikliği tartışmaları meydana gelmiştir.

Irvin Cemil Schick hat san’atının Osmanlı’da revaç bulup ilerlemesinin müslüman Türklerin dine ve Allah’ü Teâla’ya yaklaşımları ile alâkalı olduğunu düşünmektedir. Birçok başka dinde ve hatta Türk olmayan bazı müslümanlarda “*çok daha cismâni bir Allah kavramı*” mevcut iken Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih eden Türklerde “*çok soyut bir Allah kavramı*” vardır. Bu soyut anlayışı hat san’atı çok güzel bir şekilde karşılamaktadır. “*Allah’ın resmini çizmek yahut Allah’ın tarifini yapmak*” yerine “*Allah diye bir ismi celal yazmak ve bu yazıya bakmak*” son derece soyut bir ibadet şekli olduğu için hat san’atı “*müslüman Türklere çok uygun bir san’at*” olmuştur.

Fuat Başar Osmanlı devrinde hat hocalarının pek çok öğrencisi olmasına rağmen içlerinden çok azının san’atkâr boyutuna ulaşabildiğini, o zamanların ortaokul, lise gibi okullarında da hüsn-i hat derslerinin olduğunu fakat oralardan çıkan bir tane hattatın olmadığını iddia ederek, “*resmi olarak bu iş olmuyor. Yani not değerlendirme, devamsızlık, devam etme mecburiyeti üniversitelerin uyduğu genel eğitim kaideleri bu işte sökmüyor. Olmaz bu iş imtihanla. Olmaz bu işte.*” demektedir.

Savaş Çevik ise daha farklı bir ayrıntıya dikkat çekmektedir. Ona göre Osmanlı büyük hattatlarına baktığımız zaman “*her birinin bir işi*”nin olduğunu kiminin tüccar, kiminin devlet dairesinde memur, kiminin yüksek dereceli memur, kiminin sadrâzam, kiminin Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)⁷⁸ gibi kadiasker, kiminin Arif Efendi gibi bakkal olduğunu yani din adamı olmadıklarını görmekteyiz.

⁷⁸ Osmanlı hat ve mûsikisinin büyük isimlerinden olan Mustafa İzzet aynı zamanda kazaskerlik yapmış sûfî meşrep bir kişi olarak tanınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 154-162. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 191-195. ; Derman, *Osmanlı Hat Sanatı*, (New York: Guggenheim Museum Publications 2001), 116-119. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 161-168. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 391-401.

M. Uğur Derman Osmanlı'nın son döneminde 20 Mayıs 1915 tarihinde Hattat Ârif Bey'in önerisi ile evkaf nâzırı Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin gayretleriyle İstanbul'da başta hat olmak üzere tezhip, ebru, cilt, minyatür ve ahar san'atlarının eğitimini vermek üzere Medreset'ül-Hattatîn' adında bir okul açılmasını⁷⁹ XIX. asırda hat san'atının “*bir durgunluğa*” girmesine bağlamaktadır. O'na göre bu durgunluğun neticesinde “*çok yerinde bir hareketle*” açılan Medreset'ül-Hattatîn'de yalnız hat değil, gelenekli san'atların diğer dalları da öğretildiği için bu hareket “*çok feyizli*” olmuştur. Fakat medreselerin kapatılmasını da içeren Tevhîd-i Tedrîsât Kânunu'nun 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe girmesiyle adındaki “*medrese*”den dolayı Medreset'ül-Hattatîn de kapatılmıştır. O devrin müzeler müdürü Hâil Ethem Bey'in gayretleriyle “*bunun başka bir şey olduğu*” Ankara'ya gidip anlatılınca “*Hattat Mektebi*” adıyla yine aynı yerde 8 ay sonra bu faaliyet devam etmiştir. Ardından 1927'de çıkarılan “*Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bilumum Mebani-i Resmîye ve Millîye Üzerindeki Tuğra ve Medhiyyelerin Kaldırılması Hakkında(ki) Kanun*” neticesinde kötü tecrübeler yaşanmakla beraber bu okulun kapatılmasına yol açamamıştır. Fakat 1928'deki Harf Devrimi ile Medreset'ül-Hattatîn tekrar kapatılmıştır. Her ne kadar adı Şark Tezyini San'atlar Mektebi'ne döndürülse de eğitim müfredatından hat san'atı çıkarılmıştır.

Irvin Cemil Schick ise kendi deyimiyle “*uzun XIX. yüzyıl*” olarak isimlendirdiği⁸⁰ XVIII. yüzyılın sonunda başlayıp XX. yüzyılın başlarında biten dönemde hat san'atı parladığını düşünmekte ve Medreset'ül-Hattatîn'in “*hat eğitime kitlesel boyutlar kazandırmaya yönelik çaba*” sebebiyle kurulduğunu düşünmektedir. Hat san'atı eskiden beri usta-çırak eğitimi ile nesilden nesile intikal ettirilmiştir. Bu kalite kontrolü açısından iyi bir şey olmakla birlikte nüfusun artıp toplumun genişlemesi beraberinde birtakım zorlukları getirmiştir. Sultan II. Abdülhamid (1842-1918) döneminde (1876-1909) kitlesel eğitime çok önem verilmiş, birçok okul açılmış ve okuryazarlık artmıştır. Bu dönemde taşbaskısı kullanılarak pek çok hat meşki basılmıştır. Medreset'ül-Hattatîn benzer bir çabanın ürünü olup hat eğitimini kurumsallaştırmaya çalışmanın mahsulüdür. Medreset'ül-Hattatîn'de çok büyük

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Medresetü'l Hattatîn Yüz Yaşında*, 11-12.

⁸⁰ Benzer bir tespit için bkz.: Schick, “Hat San'atının “Altın Çağ”ından Bahsedilebilir mi?”, *Sabah Ülkesi*, S.54 (2015): 76.

hattatlar ders vermekle birlikte, icâzet değil diploma⁸¹ verilmiştir. Bir okul binâsı vardır, gidip oradaki hocalardan ders alınır. Anlaşılabacağı üzere biraz Batı üslûbunda okullaşma, kurumlaşma çabası söz konusudur. Yoksa Medreset'ül-Hattâtîn hat san'atı duraksadığı için onu kurtarmak adına kurulmuş bir kurum değildir. O döneme veya ondan hemen öncesine baktığımızda Çırçırılılar⁸², Sâmi Efendiler, Nazif Beyler⁸³ gibi çok yetenekli san'atçılar hayattadır.⁸⁴ Cumhuriyet döneminde genel olarak toplumun fakirleşmesi, savaşlar vb. sebeplerle bu san'atın yeniden canlandırılmasına ihtiyaç olabilir ama önceki dönemde bunu hat san'atını canlandırma çabası olarak görmek anlşılır değildir. Benzer şekilde Aydın Ergün de Medreset'ül-Hattâtîn'in kuruluşunu “*bir ihtiyaçtan ziyâde bir metoda oturması*” çabasına dayandırmaktadır. O'na göre dönemin şartları, dünya savaşları, ekonomik sebepler, Batı ile aradaki farklı yaklaşımlar böyle bir kurumun kurulma ihtiyacını doğurmuş olabilir.

Mehmet Özçay'a göre XIX. yüzyılda hat san'atı en mükemmel seviyesine ulaşmıştı ve Harf Devrimi yapıldığında bazı büyük üstatlar hayattaydı. Osmanlı'da mîmârî, müzik, tezyinat, tezhip vb. pek çok alanda Batı'dan etkilenmekle birlikte kendi hüviyetini, kimliğini koruyan, bozulmayan bir tek hat san'atı kalmıştır. O yoluna hep ilerleyerek devam etmiştir.

⁸¹ Medreset'ül-Hattâtîn'de sadece ilk iki dönem mezunlarına mezuniyet belgesi verilmiş, daha sonraki mezunlara herhangi bir belge verilmemiştir. Her ne kadar en başında “icâzetnâme” yazsa da bu belgelerin klasik icâzetnâmeden daha çok diplomaya benzediği (Resim 7) görülmektedir. Bkz: Derman, *Medresetü'l Hattâtîn Yüz Yaşında*, 39-45.

⁸² Çırçırılı Ali Efendi (ö. 1320/1902). Bkz.: Derman, *Osmanlı Hat Sanatı*, 132-133.

⁸³ Her türlü yazıda mâhir olan fakat celî yazı ve taklitleriyle tanınan Osmanlı Hattatı Mehmed Nazif Bey (1846-1912). Bkz. Derman, “Mehmed Nazif Bey”, *TDVİA.*, C. XXVIII, 502-503.

⁸⁴ Nitekim bahsedilen hattatlardan Çırçırılı Ali Efendi 1902'de, Sâmi Efendi 1912'de, Nazif Bey 1913'de vefat etmiştir.

Tablo 3.6: Osmanlı'nın Son Döneminde Hat San'atı

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Osmanlı zamanında da bu zirvesine ulaşmıştır. Yani hem İslâm'dan geliyor, hem Osmanlı'nın zamanında zirveye ulaşıyor bu, bu san'at... Osmanlı zamanında İstanbul hat san'atının başkentiydi. Siyasi dînî konular farklı şeyler ama hat san'atı bakımından, hatta çok meşhur bir sözdür, "Kur'ân-ı Kerîm Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu ve İstanbul'da yazıldı" yani en güzel hafızlar Mısır'da yetişiyor en güzel hatlar da İstanbul'da Türkiye'de yetişiyor. Bunu tekrar canlandırmak ve standartları yaymak. Çünkü şimdi hat san'atının bir Osmanlı geleneğinin geliştirdiği standartlar var... Osmanlı döneminde hat san'atı Osmanlı ile beraber bazı yerlere girdi. Mesela Suriye'ye girdi, Irak'a girdi, Mısır'a girdi ama Libya'ya Tunus'a Cezayir'e girmedi. Hicaz'a girdi biraz.	Osmanlı'da zirveye ulaştı, hattın başkenti, Osmanlı geleneği
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	...tarihine baktığınız zaman 1400 yıllık bir süreç, bu 1400'ün de 500'den sonrası Türklerin ve Osmanlı elinde gerçekleşmiştir. Bu noktada hani bir milliyetçilik yapacaksak Türklerin İslâm yazısına ciddi mânâda katkısı vardır... ...hattat Osmanlı padişahları var. İkinci Mahmud bunlar içerisinde en ön plana çıkan. "İnsanlar arasında hükümettiğiniz zaman adaletle hükmedin" gibi bir âyet-i kerîme seçiyor. Bir padişahın seçmesi çok manidar... ... o tarihe kadar Bağdat ekolünün hâkim olduğu bir yazı kültürünün günümüzde, yani günümüzde derken Fatih döneminde İstanbul'a taşındığını ve yazı başkentinin o tarihten sonra İstanbul olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.	yazı başkenti İstanbul
Mehmed Özçay (Hattat)	Bir İslâm san'atı ama bu san'ata da en büyük emeği vermiş, bu san'atı en ileri seviyeye götürmüş Osmanlıdır. Yani Türk milleti diyeyim ama Osmanlı aslında bir imparatorluk burada sadece Türkler yok; Arabı da var Acemi de var, birçok milletten insanlar var ama kendi potasında bunları özellikle de İstanbul'da buluşturmuş ve hat san'atını en üst noktaya getirmiş bir medeniyet diyeyim Osmanlı. Bir Osmanlı san'atı, Türk san'atı tabi ki diyebiliriz. Hat san'atında farklı ekoller de vardır. Bir Osmanlı hat san'atı diyebileceğimiz gibi İran hat san'atı da diyebiliriz. Arap hat san'atı da vardır ama Osmanlı bunların belki en üst noktasını teşkil eder diyebiliriz... ...hat ekolleri içinde mesela sülüs-nesih de Şevki Efendi bizde zirve kabul edilir yani Osmanlı hat ekolünün sülüs-nesih'deki zirvesi kabul edilir. Celi sülüs'de de	Osmanlı san'atı, İslâm san'atı, Batı'dan etkilenmeme

	Mustafa Râkım ve o ekolün tamamlayıcısı Sâmi Efendi... Harf İnkılabı yapıldığı zaman hat san'atı en mükemmel seviyesindeydi. Yani en büyük ustalar vardı o zaman. 19. yüzyıl hat san'atının zirvesi kabul edilir bizde... ..Malumunuz Osmanlı'da her şey batıdan etkilenmiş; mîmârî, müzik, tezyinat, tezhip de öyledir mesela etkilenmeyen bir tek hat san'atı var. Kendi hüviyetini, kimliğini koruyan, etkilenmeyen, bozulmayan o noktada geleneği bozulmayan bir tek hat san'atı var. O hep ilerleyerek gelmiş.	
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Bizde de İstanbul'un fethinden sonra daha evvel Amasya'da çok revaç bulan hat san'atı İstanbul'a taşınıyor. İkinci Beyazıt şahsen hatla uğraşıyor ve onun bir hocası var Şeyh Hamdullah diye Amasyalı. O zat İstanbul'a geliyor II. Bayezid sultan olduktan sonra ve şu alâkaya bakın ki hocam diyor "Yâkût'un hattından acaba yeni bir hat ihdası mümkün olur mu?" diyor. Şeyh Hamdullah bu hususta kapalı davranıyor. "Yâkût yapılacak her şeyi yapmış." diyor. Bir lüzumu yok demesine karşılık Bayazıt, "Ben hazinedeki Yâkût yazılarını size vereyim de bir üzerinde teemmül buyurun." diyor. O yazılarla burada bizim yakınlarımızda Alemdağ var ya, orası kendisine bir gelir olarak verilmiş Şeyh Hamdullah'ın vaktiyle. Oraya çekiliyor ve birkaç ay ibadet yalnızlığı içinde kalarak Yâkût'un yazıları üzerinde çalışıp ortaya Yâkût'a muhâlif olmayan fakat ona farklılıklar gösteren yeni bir yazı anlayışı çıkartıyor ki işte Osmanlı-Türk hat anlayışı da Şeyh Hamdullah'la başlar XVI. asrın başlarında... Bir durgunluğa girdiği muhakkak. Bilhassa XIX. asır, yani tanzimatın tesirleri de diye bakılabilir bu işe. Efendim o durgunluğa girişin neticesinde çok yerinde bir hareketle Medreset'ül-Hattâtîn açılıyor. Yalnız hat değil, gelenekli san'atların diğer dalları da burada öğretildiği için çok feyizli bir hareket oluyor. Ama işte 1925'te medreselerin kapatılması kanunu ortaya çıkınca onun da adındaki medreseden dolayı kapatıyorlar. O devrin müzeler müdürü Hâlil Ethem Bey öne düşüyor, bunun başka bir şey olduğunu Ankara'ya gidip anlatıyor ve Hattat Mektebi adıyla yine aynı yerde 8 ay sonra devam ediyor bu faaliyet. Bu defa 1927'de Tuğraların ve Kitabelerin Kaldırılması Kanunu çok kötü örnekler vermekle beraber hat san'atına bir tesiri olmuyor doğrudan doğruya. Fakat en büyük tesir 1928'deki Harf İnkılabı'dır. Birden bire önü kesiliyor, mektep kapatılıyor tekrar. Şart Tezyini San'atlar Mektebi adıyla Hattat Mektebi'nden sonra devam... ..Yanlış söyledim. Hattat Mektebi adıyla tekrar açılan 1925'te	daha evvel Amasya, Osmanlı-Türk hat anlayışı, Tanzimat

	mektepe 928'e kadar geliyor, bu defa hat kaldırılıyord, Şark Tezyini San'atlar Mektebi'ne döndürölüp devam ediyor ama hat yok.	
M. Lutfi Şen (Küratör)	Osmanlı'nın son dönemlerinde XVIII. yüzyılda tamamen zirve değere ulaşılıyor. Her bir tarzın zirvesi bu İstanbul şehrinde yaşıyor. Cumhuriyetin ilanı, harf kullanma seçenekleri ile ilgili tartışmalar ki Osmanlı'nın son dönemlerinde bunlar başlıyor... ...San'at her zaman bir hâmi tarafından sırtlanılmıştır. İşte biliyorsunuz Osmanlı, bütün cihan devletleri, san'atın hâmleridir aynı zamanda ama bizim geleneğimiz çok başka burada. Bizim medeniyetimizde san'atın hâmi olmanın ötesine geçmiş bir yapı var. San'at icra eden padişahlar var, büyük hattatlarımız var. İkinci Mahmud gibi, Abdülaziz gibi hem san'atı hâmi ediyor, hem de icra ettiği san'at alanında zirve eserler üreten gerçekten sanatçı olan hükümdarlara, padişahlara sâhip bir gelenekten geliyoruz.	Osmanlı'da zirveye ulaştı, san'at icra eden padişahlar
Fuat Başar (Hattat)	Osmanlı devrinde bir sürü hattat vardı. Onların içinde en yaşlı, en usta olanlarına 'Şeyhü'l Hattatîn, Reisü'l Hattatîn' derlerdi. Onun gözetimi altında işlerini yaparlardı. Müşkül olunca ona sorulurdu. Kendi müşkülleri olduğunda reisleri el uzatırdı ve arada mutlaka bir muhabbet temin edilirdi... ..Osmanlı devrinde de hocaların o kadar öğrencisi olmuş içlerinden çok azı çıkmış. Yalnız okullarda da hüsn-i hat dersleri var. Yani o zamanın ortaokulu, lisesi oralardan çıkan bir tane yok. Resmi olarak bu iş olmuyor. Yani not değerlendirme, devamsızlık, devam etme mecburiyeti üniversitelerin uyduğu genel eğitim kaideleri bu işte sökmez. Olmaz bu iş imtihanında. Olmaz bu işte... Bütün padişahlar yazı yazmış. Bakın yazanlara hürmet göstermiş, korumuş, kollamışlar, rağbet bulmuş o devirde. Osmanlı Türkü'nün elinde bu işin zirvesi...	bu işin zirvesi Osmanlı Türkü'nün elinde
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Osmanlı büyük hattatlarına baktığımız zaman da her birinin bir işi var. Kimi tüccar, kimi devlet dairesinde memur, kimi yüksek dereceli memur, kimi sadrâzam, kimi Kadiasker Mustafa İzzet Efendi olduğu gibi kimi Bakkal, Bakkal Arif Efendi olduğu gibi vesaire. Yani din adamı olma özelliği yok.	her birinin bir işi olmak, din adamı olmamak
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-	Evet uzun 19. yüzyıl, yani 18. yüzyılın sonunda başlayıp da 20. yüzyılın başlarında biten döneme bakarsak bu çağda hat san'atı parlıyor. Medreset'ül-Hattatîn niye var? Bence orada biraz amaç farklı. Şöyle ki hat san'atı biliyorsunuz eskiden beri usta-	hat eğitimini kurumsallaştı r-maya çalışmak, Batı

Koleksiyoner)	çırak biçiminde nesilden nesile intikal intikal ettirilen bir san'at. Bu kalite kontrolü açısından iyi bir şey ama toplum yani nüfus arttıkça toplum genişledikçe bu birtakım sınırlar getiriyor tabii ki. Sultan II. Abdülhamid döneminde kitlesel eğitime çok önem verildiğini biliyoruz. Birçok okullar açılıyor çeşit çeşit ve okuryazarlık artıyor. Mesela o dönemde taşbaskısı kullanılarak bir sürü hat meşki basılıyor. Ve bütün bunlar bence hat eğitimine kitlesel boyutlar kazandırmaya yönelik çabalar. Bence Medreset'ül-Hattâtîn de bir dereceye kadar böyle bir şey. Yani kurumsallaştırmaya çalışıyorlar hat eğitimini. Gerçi Medreset'ül-Hattâtîn'de çok büyük hattatlar ders veriyor, alelâde insanlar değil. Fakat diploma veriyorlar mesela, icâzet değil, böyle bir diploma. Bir okul bu, bir binası var, odaları var, gidiyorsunuz orada hocalardan ders alıyorsunuz. Yani biraz Batı üslubunda okullaşma kurumlaşma vesaire çabaları var, bence nedeni o. Yoksa Medreset'ül-Hattâtîn san'at kaybolduğu için, onu kurtarmak için kurulmuş bir kurum değil de, daha ziyâde kurumsallaşmak için yapılmış bir şey. ...Bunu ben pek anlayamıyorum. Çünkü o döneme bakalım veya ondan hemen önceki döneme bakalım. Yani Sâmî Efendiler, Nazif Beyler, inanılmaz san'atçılar hayatta... ..Yani tabii Uğur Bey daha iyi bilir. Fakat ben yeniden canlandırılmasına gerek olduğunu hiç düşünmüyorum o dönemde. Yeniden canlandırılması Cumhuriyet döneminde gerekiyor, çünkü malum yazı değişiyor falan filan. Ama Osmanlı'nın son döneminde genel olarak toplumun fakirleşmesi, savaşlar falan filan çok kötü bir dönemden geçiyor Osmanlılar. Belki o dönemde hat san'atına destek vermek ihtiyacı olabilir ama, yani bu büyük hattatların, büyük san'atçıların, Çirçirhıların, Sâmîlerin, Naziflerin filan akabinde böyle bir kuruluşun hat san'atının yeniden canlandırmaya yönelik olduğunu düşünemiyorum ben şahsen, yani hiç anlamıyorum bunu neden öyle olabileceğini. ...birçok başka dinde ve hatta Türk olmayan bazı müslümanlarda çok daha cismâni bir Allah kavramı vardır. Türklerin ise çok soyut bir Allah kavramı vardır. Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim diyen bir ulus var. Süphanallah, şimdi Araplar bunu bu şekilde söylemiyor. Hatta Hanbeliler ki aslında Araplar arasında en Ortodoks sayılabilecek mezheptir. Allah'a çok daha cismâni bir şekilde yaklaşabiliyorlar. Oysa Türkler Allah'a çok soyut bir şekilde yaklaşıyor ve bunu bence hat san'atı çok güzel bir şekilde veriyor. Allah'ın resmini çizmek yahut Allah'ın tarifini yapmak değil, Allah diye bir ismi celal yazmak ve bu	üslubunda okullaşma kurumlaşma, soyut Allah inancı, Allah'ın resmini çizmek

	yazıya bakmak son derece soyut bir ibadet şekli bana sorarsanız. Dolayısıyla Müslüman Türklere çok uygun bir san’at hat san’atı.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Hâfız Osman diye birisi çıkıyor, 17. yüzyılda yaşamış tarihin en büyük hattatlarından bir tanesi değil mi? Osmanlı hattının kurucusu olarak Şeyh Hamdullah kabul ediliyor. Ondan sonra ikinci büyük isim Hâfız Osman ve 17. yüzyılda yaşamış bir büyük zat, mübarek bir insan büyük sanatçı ve ilk defa levha hâlinde hilyeyi şerif metnini yazıyor. Ondan sonra klasik hale geliyor bu metin.	Osmanlı hattının kurucusu
Hasan Çelebi (Hattat)	...hat san’atının bidayetine baktığınız zaman 1500 seneye yakın bir müddettir bu hat san’atı insanlar elinde devam ediyor. Bu Emevilerden başlıyor, Abbasilere geçiyor, Selçuklulara geçiyor. Selçuklulardan Osmanlı’ya geçiyor ama görüyoruz ki Osmanlı’nın da yarı dönemine kadar o eski dönemin yazıları böyle kaba saba. Ondan sonra yazı bir tahavvülât geçiriyor narinleşiyor güzelleşiyor gayet güzel yazılıyor. Bu bir kültür değeridir ve bunu bu hale Türkler getirmiştir. Hatta çok söyleniyor biliyorsunuz, “Kur’ân Mekke’de indi, Kahire’de okundu, İstanbul’da yazıldı.” Ben diyorum ki “ve okundu” yazıldı İstanbul’da da okundu. Şimdi bu hale bu sözü söyleten Türklerin gayretidir.	Türklerin gayreti
Aydın Ergün (Hattat)	Aslında bir ihtiyaçtan ziyâde bir metoda oturması prensibine dayanıyor... İşte bir okullaşma bir metot her şeyi bir metot içerisinde bırakmak, işte askeri okullardan tutun, ondan sonra Osmanlı zamanında aslında bunlar kendi içerisinde okulları varmış zaten. Hat eğitimi alan mektep dedikleri işte Şeyh Hamdullah’a intisap etmiş, Şeyh Hamdullah’tan devam eden geleneksel yapı içerisinde devam eden bir süreç var. Belki de bu o dönemi yaşamadığımız için bilemiyorum ama ihtimalen o dönemin geçmiş olduğu süreçler işte Dünya Savaşları ekonomik şeyler Batı ile aralarındaki farklı yaklaşımlar bunlar da olmuş olabilir.	bir metoda oturma gayreti
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Ya’kût-u Musta’simi’den sonra ve özellikle Şeyh Hamdullah’ın ve II Beyazıt’ın yönlendirmesi ve desteklemesi ile Şeyh Hamdullah’ın yoğun çabası neticesinde bu artık bir Türk ekolü veya Osmanlı Mektebi hâline gelmiş. Günümüzde de hâlâ daha tesirini sürdüren ekol budur hat san’atında.	Türk ekolü, Osmanlı Mektebi

3.1.2.3. Cumhuriyet'in İlanı Sonrası Hat San'atı

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra yaşanan gelişmelerin hat san’atını nasıl etkilediğini ele alan Tablo 3.7 incelendiğinde bu konu hakkında farklı değerlendirmelerin bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre katılımcıların çok büyük bir kısmı özellikle 1 Kasım 1928’de gerçekleşen Harf Devrimi’nin yazı san’atını olumsuz yönde etkilediğini, bu san’atla ilgilenen hattatların işsiz kalarak büyük travmalar yaşadığını belirtmektedir. Öte yandan bazı katılımcılar bunun müsebbibinin Cumhuriyet ve Harf Devrimi olmadığını, toplumun kendi dinamiklerini kaybetmesi sebebiyle değişimin kaçınılmaz olduğunu iddia etmekte hatta hattın gündelik hayattan çekilmesinin onun san’atsal boyutunun yükselmesine yol açtığını öne sürmektedir.

Bu dönemde yaşananları Ekmeleddin İhsanoğlu “*çok büyük kırılma*”, Hüseyin Kutlu “*tsunami*”, Savaş Çevik “*hak etmediğimiz*” ve “*şanssız bir dönem*”, Turan Sevgili ve Ahmet Akcan “*fetret devri*”, Irvin Cemil Schick “*çok üzücü bir dönem*”, Fatih Özkafa “*inkitâ*” dönemi, Mehmed Özçay “*çok ciddi bir kırılma noktası*”, Yusuf Sezer “*dinlenme*”ye geçiş olarak nitelendirmektedir. Bu kavramlardan anlaşılacağı üzere Cumhuriyet sonrasında yaşananlar hat camiasında olumlu olarak değerlendirilmemektedir.

Ali Rıza Özcan kullanılan alfabeyi bir kenara koyarak yeni harflerin kabulünü “*yumuşak bir geçiş*” yerine “*tümüyle sert bir şekilde*” yaptığımızı ve eskisini hemen elimizin tersiyle kenara itmemizin toplumda ciddi bir kırılmaya sebep olduğunu iddia etmektedir. Ona göre belli dönem yine İslâm yazısı kullanılarak “*daha yumuşak bir geçiş*” yapılabilirdi. Bu sert geçiş ciddi mânâda toplumsal yaraların oluşmasına yol açmıştır.

Hilal Kazan ise Harf Devrimi’nin ardından İstanbul’da Cağaloğlu’ndaki bütün hattat dükkânlarının kapandığına⁸⁵, bazı hattatların diğer İslâm ülkelerine göç etmek zorunda kaldığına, geride kalanların sessizlik içerisinde eş dost ahabap taleplerini yerine getirerek san’atlarını devam ettirmeye çalıştığına dikkat çekmektedir. Bu

⁸⁵ Osmanlı müstensih ve hattatları güçlü loncaları sayesinde ülkeye matbaanın gelmesini engellemekle suçlanmıştır. Bkz.: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 5. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 51-52.

dönemde insanlar evlerindeki eskiye ait bütün el yazması, levha vesaireleri eskicilere vererek onlardan kurtulma yoluna gitmiştir.

Turan Sevgili iyi veya kötü olmuş tartışmasına girmeden Türkiye’de yeni bir alfabeye geçildiğinde yeni harflere karşı bir iticilik duyularak “*kabullenmeme durumu*”nın oluştuğunu aktarmaktadır. Bu geçiş sürecinde hat san’atına rağbet zorunlu olarak azalmış, bu alanda “*kopma ve zayıflamalar*” yaşanmıştır.

Bu dönemde yaşananlara en yüksek perdeden itiraz edenlerden biri olan Hüseyin Kutlu, “...hangi yazıyla yazarsan yaz. Hangi yazıyla okursan oku. Harfi değiştiriyorsan değiştir. Peki san’attan ne istiyorsun? Bin senelik bir birikimi, Moğollar ne yaptılar? İslâm şehirlerinde ne kadar kütüphane varsa, hepsini yaktılar, yok ettiler. Biz ne yaptık? Biz de kapısına kilit vurduk” demektedir. Ona göre Cihan devleti kuran, bütün dünyaya medeniyet-insanlık öğreten, hukuk-adalet götüren, ilim irfan taşıyan şanlı bir mâzînin sâhiplerinin utanacağı bir şey yoktur. Büyük Millet Meclisi’nde 1927 yılında çıkarılan “Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebani-i Resmîyye ve Milliyye Üzerindeki Tuğra ve Medhiyyelerin Kaldırılması Hakkında(ki) Kanun” u da eleştiren Kutlu, diğer milletlerin “*iki yüz elli senelik tarihine şan, şeref kazandırmak için eften püften şeyleri san’at eseri*” olarak yutturduğunu düşünmektedir. Aslında bir padişah imzası olan tuğralara düşmanlık beslenmesini anlayamayan Hüseyin Kutlu bunların san’at açısından kıymetli oluşlarına “*İnsanlık tarihinde devlet başkanının san’at olmuş imzası var mı?*” sorusunu sorarak dikkat çekmektedir. Yine ona göre hat san’atının zirveye ulaştığı bu dönemde zamanın dev hattatları bir sabah kalktıklarında okuryazarlıklarını kaybetmiş, yapacak hiçbir işleri olmadığı için mağdur duruma düşmüşlerdir. Ali Ulvi Kurucu (1922-2002)’nun⁸⁶ hatıralarında da bahsettiği üzere Arnavut bir hattat⁸⁷ İstanbul’da meşk ettikten sonra memleketine gitmiş, Harf Devrimi sonrası İstanbul’a geri döndüğünde hattatların hiçbirini Nuruosmaniye civarındaki yerlerinde

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Âlim Kahraman, “Kurucu, Ali Ulvi”, *TDVİA.*, C. XXVI, 457-458.

⁸⁷ Ali Ulvi Kurucu hatıratında bu hattatın Arnavut değil, Boşnak Hattat Vehbi bey olduğunu aktarmaktadır. İnkılâpların Müslüman-Türk’ün sinesinde derin yaralar meydana getirdiğini belirten Vehbi bey, 1938’de hocası Hulûsi Efendi’yi ziyâretinde kendisini görebilmekten memnuniyetini belirtince Hulûsi Efendi, “*Evlat hepsi gittiler de, ben geberemedim. Maalesef bu günleri gördüm...*” demiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar 4*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 235-236.

bulamamış, sorup soruşturup Yavuz Selim Camii'nde kayyım olduğunu öğrendiği Hattat Hulûsi Yazgan Efendi (1869-1940)'ye⁸⁸ ulaşmıştır. Gelmiş geçmiş ta'lik hattatların en üstünü olan Hattat Hulûsi (Yazgan) Efendi'nin kapısını çaldığında “*Hele şükür, hiç kimseyi bulamadım kimi ölmüş...*” deyince Hulûsi Efendi son derece mahzun olarak “*Ya Azizim, geberemedim de ben bugünleri gördüm.*” demiştir. “*Kırılmanın derecesini anlatıyor mu bu?*” diyen Hüseyin Kutlu anlaşıldığı üzere yaşananlardan büyük üzüntü duymaktadır.

Savaş Çevik ise Harf Devrimi ile Arap harflerinin kullanımdan kaldırılmasının hat san'atının da ortadan kaldırılması anlamına geldiğini, bu değişim sırasında bir “*kavram kargaşası*” yaşandığını belirtir. Ona göre “*Harflerin gündelik hayattan kaldırılmasıyla, o harflerle yapılmış tarihsel san'at eserlerinin kaldırılması aynı şey değil*”di ve bunun “*san'at olarak*” devam etmesi mümkün idi. Savaş Çevik bir şeyin tedavülden kaldırılması ile “*tamamen kültürden ve tarihten arındırılması*”nın birbirinden ayrı şeyler olduğunu düşünmektedir. Belki de bunu gerçekleştirenlerin bile yaptıkları işin farkında olmadıkları bu süreçte hattatlar “*bu iş bitti*” diyerek her biri başka bir yere dağılmıştır. Savaş Çevik'e göre bu dönemde halk korkutulduğu için bu işlerle uğraşmaktan çekinmiş, “*devletin kararlarına karşı bir hareket*” yapmak ve devletin düzenine karşı çıkmakla suçlanmaktan endişe etmiş, “*panikleme ve korku havası*”na kapılıp sinmiştir. Ona göre bu uzak durma çabası bu işlerin siyasetle hiçbir alâkasının olmadığı, tamamen bir san'atsal olgu olduğu ortaya çıkıncaya kadar devam etmiştir.

M. Uğur Derman ise 1928'deki Harf Devrimi sonrasında “*umumi bir korku*” oluştuğunu, bu san'atın birdenbire önünün kesildiğini, mekteplerin açılıp kapatıldığını, ders içeriklerinden hattın kaldırıldığını, hocası Necmeddin Okyay (1883-1976)'in⁸⁹ 1930'lu yıllar için “*hattatız demeye korktuğumuz yıllar*” dediğini

⁸⁸ Medreset'ül-Hattatîn'in ilk hocalarından olan Osmanlı nesta'lik (ta'lik) hattının en büyük üstatlarından kabul edilen hattat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 254-255. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 307-310. ; Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1, 199-221. ; Derman, *Medreset'ül Hattatîn Yüz Yaşında*, 90-97. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.2, 741-751.

⁸⁹ Ebru ve kitap sanatlarında üstad kabul edilen ve okçuluğuyla da tanınan hattat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 597-601. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 311-315. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 256-260. ; Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1,

belirtmektedir. O yıllarda hattatların üzerlerinde büyük baskı olduğunu aktaran M. Uğur Derman 1934'te İstanbul'a gelen İran Şahı için Galata Köprüsü üzerine Farsça olarak Necmeddin (Okuy) Hoca'ya celî tâ'lik bir yazı yazdırıldığını fakat altına attığı imzasının İstanbul müdde-i umûmisi Ken'an Bey⁹⁰ tarafından zorla sildirildiğini bildirmektedir. Bütün bu çabaların altında ona göre insanları “*dinden koparmak*” gayreti yatmaktadır.

Nitekim Yusuf Sezer de söz konusu dönemde yeni bir kültür arayışının başladığı için hattatlığın günlük alandan çıkarıldığını iddia etmektedir. Benzer bir görüş öne süren Irvin Cemil Schick'e göre hem İstiklal Savaşı'nda hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında henüz “*militan laiklik*” anlayışı olmamasına rağmen bir süre sonra bu durum değişerek militan bir laiklik tavrı benimsenmiştir. Yazı büyük bir ihtimalle “*Batı'ya benzemek ve Batı ile bütünleşmek için*” değiştirilmiştir.

Fatih Özkafa ise 1928'deki Harf Devrimi'nin “*hat san'atı açısından çok olumsuz bir takım gelişmelere*” sebep olduğunu, Medreset'ül-Hattatîn'in kapatıldığını, orada ders veren hocaların işine son verildiğini ve devrin en büyük hattatlarının mali yönden bakıma muhtaç bir duruma düştüğünü aktarmaktadır. Türkiye bu bocalama devresinde az öğrenci yetiştirip az koleksiyoncu ortaya çıkartırken diğer İslâm ülkelerinde böyle bir inkıta olmadığı için onlar Arap harfleri ile devam etmişlerdir. Bu sebeple eskiden İstanbul'un hat san'atı alanında ciddi bir üstünlüğü varken İstanbul ve Türkiye coğrafyası, İslâm âleminde yazı bakımından “*biraz geriye*” düşmüştür.

Ahmet Akcan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bazı sıkıntıların yaşandığını belirterek Harf Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından hat san'atı birikimimizle olan bağımızın çok zayıfladığını fakat kopmadığını belirtmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşanan “*dönüşüm, değişim ve dış müdahalelerin yol açtığı travmalar*” sebebiyle bu san'atlar neredeyse “*unutulmaya yüz tutmuş*” duruma gelmiştir.

353-369. ; Derman, *Medresetü'l Hattatîn Yüz Yaşında*, 116-130. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.2, 753-761.

⁹⁰ Uğur Derman aynı olaya kitabında da yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi*: 2, 183.

İlhan Özkeçeci aynı şekilde toplumun ana omurgasında yer alan bir yazının Harf Devrimi ile kaldırılması neticesinde çok meşhur büyük hattatların işsiz kaldığını, kimisinin türbedar, kimisinin bekçi olup mesleklerini yapamaz hale geldiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte İlhan Özkeçeci farklı bir değerlendirmeye giderek bu dönemde yaşanan sıkıntıların sebebini sadece Cumhuriyet’e bağlamanın doğru olmadığını ifade etmektedir. O günün toplumunda sadece hatta değil, mânevî değerlere ve geçmiş kültüre karşı bir antipati, Batı kültürüne karşı da sempati oluşturulmuş, yüzlerce yılın mahsulü olan bu düşüncelerle irtibâtı kopan toplum “*kendi dinamiğini*” kaybetmiştir. Bir değişimin yaşanması zaten beklenen bir şeydir fakat bu değişimin dışarıdan değil de kendi içinden gelmesi, yavaş yavaş kendini yenilemesi toplumlar için en makul olanıdır. Aksi takdirde tıpkı “*organ naklinde organı kabul etmeyen bünye gibi*” sorunlar çıkmaktadır.⁹¹

M. Lütfi Şen’e göre 1928’de Harf Devrimi ile “*Osmanlı’nın dünya mirası hat san’atı yok olma tehlikesiyle tam karşı karşıya*” kalmış, jandarma baskılarının olduğu o dönemde sadece “*kelleyi koltuğa almış bir-iki insan*” hat san’atını icra etmeye cesaret edebilmiştir.

Raffi Portakal ise Cumhuriyet dönemini değerlendirirken o yıllarda Batı’da yaşananlara da bakmanın gerektiğini vurgulamaktadır. “*Fransız İhtilâli 1789’da olduktan sonra Fransa neler yaşadı? Kendi kültürüne nasıl baktı? Nasıl sâhip çıktı? Nasıl değişiklikler yaşadı?*” şeklinde sorular soran Raffi Portakal Türkiye’de yazının değişmesinin önemli bir şey ve belki de “*gerek şart*” olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti 1923’te kuruluşunda yaklaşık 12 milyon nüfusa sâhipti ve sadece %8’i okuma yazma biliyordu.⁹² Harf Devrimi ile kültürün koptuğu iddiaları doğru olmakla birlikte işin bu tarafını da görmek gerekmektedir.

⁹¹Nitekim modernleşmenin İslâm dünyasında yol açtığı ciddi kırılma ve değişimlerin bir benzeri Yemen’de yaşanmış, Brinkley Messick Müslüman bir toplumda yazı ve otorite arasında değişen ilişkiyi araştırmış, yazı devletinin “*hem bir siyasi yapı hem de söylemsel bir durum*” olduğunu kitabında ortaya koymuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Brinkley Messick, *Yazı Devleti Müslüman Bir Toplumda Metinsel Tahakküm ve Tarih*, çev. M. Fatih Karakaya, Emir Karakaya, (İstanbul: Açılım Kitap, 2016), 1-398.

⁹² Harf Devrimi ardından 1927 nüfus sayımına göre okur-yazar olması gereken toplam 10,5 milyon kişinin olduğu ve bunlardan bir milyonunun okuma yazma bildiği belirtilmektedir. Söz konusu dönemde Türk toplumunun okuma yazma oranının %19’a ancak ulaştığı

Harf Devrimi sonrasında hat san'atı açısından yaşanan gelişmelere belki de “en ilginç ve farklı” yorumu Irvin Cemil Schick’in getirdiğini görmekteyiz. Ona göre 1928’de Latin harflerine geçiş bir kırılma noktası olmakla birlikte “*çok çelişkili*” gibi gözüke de gündelik yazı olmaktan çıkan Arap harflerinin çirkinleşmekten kurtularak “*bir san’at yazısı*” hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün Mısır, Cezayir, Suriye gibi ülkelere baktığımızda bu ülkelerin hat san'atı konusunda daha çok Türkiye’ye baktığını görmekteyiz. Kendi üretimleri kısıtlı olan bu ülkelerde hele hele sokakta gördüğümüz işaretler, dükkân isimleri, sokak isimleri, gazetelerin kullandığı fontlar vb. “*son derece çirkin*”dir. Oysa Türkiye’de hat san'atı gündelik çirkinliklere alet olmayarak bir san'at hâline gelmiş ve yoluna devam etmiştir.⁹³

M. Uğur Derman bu dönemde halkta hat san'atına olan ilgiyi “*Hiç, hiç, sıfır. Bir kere eski harfi bilmiyor ki nasıl alâkası olacak? Ne olduğunun bile farkında değil.*” şeklinde aktarmaktadır. Ona göre eski harfleri halk bilmediği için bu san'ata olan ilgi sıfıra düşmüştür. Zaten ülke genelinde bu harflerin eğitimi sadece İstanbul’da Edebiyat Fakültesi’nde bir de Ankara’da Dil Tarih Coğrafya’da Şarkiyat bölümünde Arapça-Farsça’ya 20’şer kişiye verilmektedir.

Ali Rıza Özcan bu dönemde yaşananlara “*hattatların ciddi bir direnci*” olduğunu belirtmektedir. Buna göre Hâmid Aytaç (1891-1982)⁹⁴, Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964),⁹⁵ Necmeddin Okyay, İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946),⁹⁶ Mâcid

anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamına Etkisi”, *“Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu*, 2. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 114.

⁹³ Irvin Cemil Schick bu konudaki benzer görüşlerini 23 Haziran 2007 tarihinde İSMEK tarafından düzenlenen Türk Kitap Sanatları Sempozyumu’nda da dile getirmiştir. Bkz.: Schick, “Geçmişten Geleceğe Hat San’atı”, *Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Muhammet Altıntaş, (İstanbul: İSMEK Yayınları, 2007), 31.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 119-123. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 233-237. ; Muin N. Eriş, *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, (İstanbul: Kültür A.Ş., 2011), 62-247. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 4. bs. (İstanbul: Kubbealtı, 2017), 415-423. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 558-563.

⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 104-106., 816-817. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 23-33. ; Derman, *Medresetü’l Hattatîn Yüz Yaşında*, 155-163. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 227-232. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 539-551.

Ayral (1891-1961)⁹⁷ gibi ustalar eski mesleklerini icra ederken suç işleme iddiasıyla karşı karşıya kalsalar da “*çok önemli bir mücadele*” göstererek bu san’atı günümüze taşımışlardır.

Fuat Başar “*garip bir tecelli*” diye nitelendirerek Harf Devrimi sonrasında matbaalarda Osmanlı harfleri ile basılan son kitabın Müstakimzâde’nin (ö.1202/1788)⁹⁸ “*Tuhfe-i Hattatîn*”⁹⁹ kitabı olduğuna¹⁰⁰ dikkat çekmektedir.

Ayten Tiryaki ise hat san’atının başlangıcından itibaren hiç geriye doğru gitmediğini, Cumhuriyet döneminde 20-30 yıl duraksamakla birlikte grafiğinin hep yukarı doğru geliştiğini belirtmektedir.

⁹⁶ Divân-ı Hümâyûn’da tuğrakeşlik, Medreset’ül-Hattâtîn’de hat muallimliği, Akademi’de tezhip hocalığı yapmış, devrin meşhur hattatlarından. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 97-101. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 93-111. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 220-223. ; Derman, *Medresetü’l Hattatîn Yüz Yaşında*, 100-108. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 515-521.

⁹⁷ Medreset’ül-Hattâtîn’den yetişen İstanbul’un yanı sıra Bağdat’ta da san’atını icrâ eden hattat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 179-182. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 223-231. ; Derman, *Medresetü’l Hattatîn Yüz Yaşında*, 187-195. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 226-227. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 535-537. Mâcid Ayral XX. yüzyılın sülüs ve celi-sülüste önde gelen Türk hattatlarından kabul edilmektedir. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 179-182. ; M. Hüsrev Subaşı, “AYRAL, Macit”, *TDVİA.*, C. IV., 284, 211-212.

⁹⁸ Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi. bkz.: M. Ahmet Yılmaz, “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *TDVİA.*, C. XXXII, 113-115.

⁹⁹ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi tarafından 1759-60’da yazmaya başlanıp 1770’de bitirilen Osmanlı’da hat san’atı hakkındaki en kapsamlı eserlerden biri olarak görülen kitabın İstanbul’da Millet Kütüphanesi’nde (796-8) numara ile, Topkapı Sarayı Müzesi’nde (Yeniler, nr. 722) ve İstanbul Üniversitesi’nde (TY, nr. 6194) numaraları ile kayıtlı yazma nüshaları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, “*Tuhfe-i Hattâtîn*”, *TDVİA.*, C. XLI, 351-353.

¹⁰⁰ Bu konuya İbnülemin Mahmud Kemal İnal da değinmiştir. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 9.

Tablo 3.7: Cumhuriyet'in İlanı Sonrası Hat San'atı

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Gayet tabii. Çok büyük kırılma yaşandı. Ben biraz önce arz ettiğim gibi 70'li yıllarda İstanbul'a geldiğimizde Hâmid Bey'den yazı yazdıran üç beş kişi vardı...	çok büyük kırılma
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Biz 1928'de Harf İnkılabı yaptık ve Osmanlı'nın kuruluşundan daha da geri gidersiniz İslâm olduğumuz andan itibaren kullandığımız alfabeyi şöyle bir kenara koyduk ve yeni bir harf kabulüne gittik ve bunu da yumuşak bir geçiş olarak değil tümüyle sert bir şekilde yaptık. Onu hemen elimizin tersiyle kenara ittik ve yeni yazıyı hemen kabul ettik. Bu tabii toplum gönlünde, toplumda ciddi bir kırılmaya sebep oldu diye düşünüyorum. Daha yumuşak bir geçiş olabilirdi. Belli dönem yine İslâm yazısı kullanılabilirdi. Bu teklif edilebilirdi. Toplumun geçişi daha yumuşak olabilirdi. Ama maalesef bu çok sert oldu. Burada ciddi mânâda yaralar da alındı. Bunu görmek için mîmârî yapıların üzerine bakın kazınmış tuğralar kazınmış kitabeler hemen hemen İstanbul'un her köşesinde karşınıza çıkıyor... Böyle bir şeye ihtiyaç var mıydı, yani gerek var mıydı bu hiç sorgulanmadı. Yani biz niçin yazı değiştirdik? Yazı, kullandığımız yazı hangi ihtiyacımıza cevap vermiyordu da biz bunu rafa kaldırdık? Ya da bu yeni kabul ettiğimizle neyi çözdük çözemediğimiz? Bunlar hiç sorgulanmadı. Ben bir akademisyen olarak baktığımda böyle bir şeye ihtiyaç duyulmasını anlayamıyorum. İki buna döndükten sonra meselelerin hal olduğunu da düşünmüyorum... ...Hattatların ciddi bir direnci var. Yani bir Hâmid Bey'in bir Halim Efendi'nin bir Necmeddin Hoca'nın o dönemdeki işte İsmail Hakkı Altunbezerler, Macit beyler o dönemi yaşamış ustalara baktığınızda Hulûsi Efendi mesela, yani meşgul olduğunuz bir meslek var ve o sizin elinizden alınmış. Sizden artık bir yazı talep eden yok ve hatta bu bir düşmanca tavırla onu yapmak bir zül hale gelmiş. Yani siz onu yaptığınızda bir suç işliyor gibi oluyorsunuz. O noktada yani ustalarımızı bugün rahmetle yâd ediyorum. Çok önemli bir mücadele bir cihat yaptıklarını düşünüyorum kendi adıma. Onun için onların bu san'atın günümüze taşınmasındaki emekleri tarif edilemez.	Harf İnkılabı, yumuşak geçiş, sert, rafa kaldırmak, mücadele vermek, direnç göstermek
Hilal Kazan (Hattat/	1928 yılındaki Harf İnkılabı'ndan sonra, bunu mutlaka bütün hocalar da söyler Cağaloğlu'ndaki bütün hattat dükkânlarının kapanması, bazı hattatların diğer İslâm	dükkân kapatmak, göç etmek,

Akademisyen)	lkelerine göç etmeleri, san'atlarını orada icra etmeleri, burada kalanların ise bir sessizlik içerisinde san'atlarına devam etme çalışmaları, eş dost ahabın taleplerini yerine getirmeleri bütün bunlar tabii bizim kişilerin ağızından ya birinci ağızdan veya ikinci ağızdan duyduğumuz hususiyetler özellikler dönem. ...insanlar malum olduğu üzere evlerindeki bütün eskiye ait el yazmalarını, levhaları, vesaireleri çıkıp eskicilere sattıkları gtrdkleri verdikleri bir dönem.	
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Kırılma ne yahu? Tsunami geçti üstünden. Ne demek kırılma? ...Adam ol da hangi yazıyla yazarsan yaz. Hangi yazıyla okursan oku. Harfi değiştiriyorsan değiştir. Peki san'attan ne istiyorsun? Bin senelik bir birikimi, Moğollar ne yaptılar? İslâm şehirlerinde ne kadar kütüphane varsa, hepsini yaktılar, yok ettiler. Biz ne yaptık? Biz de kapısına kilit vurduk. Bunun adına tsunami denir. Bütün mz ile ki şanlı bir mzdir. Cihan devleti kurmuşsun, bütün dünyaya medeniyet ğretmişsin, insanlık ğretmişsin, hukuk gtrmşsn, adalet gtrmşsn, ilim irfan taşımışsin neyinden utanıyorsun? Bunun kapısına kilit vurmaktır. Onun ötesinde de Büyük Millet Meclisi'nde çıkarılmış kanun var. Resmi binalarda, mebanideki tuğra ve kitabelerin kazınması diye. Herkes iki yüz elli senelik tarihine şan, şeref kazandırmak için eftten püften şeyleri san'at eseri diye yuttururken sen, dünya çapında hatta benzeri olmayan bir şeydir. Tuğra nedir? Padişahın imzası. İnsanlık tarihinde devlet başkanının san'at olmuş imzası var mı? ...Dşnebiliyor musun? Dev hattatlar var o zaman. Hat san'atının zirvesine ulaştığı, en tatlı kıvamına geldiği dönemler... Sabahleyin okuryazar değil. Yapacak hiçbir işi de yok. O kadar mağdur duruma düşmüşler ki Ali Ulvi Kurucu'nun hatıralarında vardır. Arnavut bir hattat, buralarda meşk etmiş. Sonra memleketine gitmiş. Harf değişikliğinden sonra gelmiş İstanbül'a. Tabii Nuruosmaniye civarında bir sürü hattat yerleri var. Bakıyor hiç kimse yok. Onu sorar yok, bunu sorar yok. Herkes dağılmış. Hattat Hulûsi Efendi'nin, Yavuz Selim Camii'nde görevli olduğunu duymuş. Görevi de kayyım, yani hademe. Orada bir odaya sığınmış, gitmiş. Hatta Hulûsi Efendi kim? Gelmiş, geçmiş ta'lik hattatların en üstünü. Müthiş. Böyle bir insan. Gitmiş, kapısını vurmış. Hulûsi Efendi ıkınca 'Hele şükür' demiş. 'Hiç kimseyi bulamadım kimi ölmüş.' Hulûsi Efendi son derece mahzun 'Ya Azizim, geberemedim de ben bugünleri gördüm.' demiş. Kırılmanın derecesini anlatıyor mu bu?	stnden tsunami geçmek, bin senelik bir birikim, tuğra ve kitabelerin kazınması
Savaş evik (Hattat/	Cumhuriyetten sonra biliyorsunuz Harf İnkılabı ile bir kere Arap harfleri kaldırılması Hat san'atının da kaldırılması anlamına geldi. Gelmemesi gerekiyordu ama o anlama geldi. Karıştırıldı orada anlam kavram kargaşası	tedavülden kalkmak, hayattan kaldırılmak,

Akademisyen)	oldu. Yani harflerin gündelik hayattan kaldırılmasıyla, o harflerle yapılmış tarihsel san'at eserlerinin kaldırılması aynı şey değil. O san'at olarak devam edebilir; uygulanabilir. Hatta yabancı dil olarak, bir bilim dersi, san'at dersi olarak eski Türkçe okutulabilir, anlatabilir, yine insanlara gösterilebilir de. Tedavülden kalkması başka bir şey, hayattan kaldırılması, tamamen kültürden ve tarihten arındırılması başka bir şey... ...Bir şanssız bir dönem geçirdik orada; hak etmediğimiz bir dönem geçirdik. Bunu yapanlar da belki bilinçli yapmadılar. Onlar da işin farkında değillerdi. Böyle bir kırılma noktası oldu. Çok kötü bir evreden geçti... ...Harf İnkılabı olunca Cağaloğlu'ndaki bütün hattatlar kepenklerini kapatıp bu iş bitti deyip, her biri başka bir yerlere gidip dağılmışlar. Çünkü artık o işi yapacak profesyonel sanatçı olmaktan çıkmışlar ve dolayısıyla iş dumura uğramış. Bir süre hiç yazı yazılmamış. Ama 1950'lerden sonra 60'lardan sonra, daha çok biraz biraz ilgi duymaya başlamış ve giderek artan bir ivmeyle, artan bir diziyle çoğalarak bu ilgi bugüne kadar gelmiş oldu. Tabii işin siyasi yönünü düşünürsek, halk biraz tabii korkutulmuş yani çekilmişler bu işlerle uğraşmaktan. Bunlarla uğraşıldığını zaman sanki devletin kararlarına karşı bir hareket yapmış gibi düşünmüşler... halk biraz çekilmiş devletin düzenini acaba karşı mı çıkarız bunlara ilgi göstermemiz nedeniyle gibi, halkta bir panikleme ve korku havasıyla bir sinme görüyoruz. Ama vaktaki bir dönem sonra yapılan işlerin siyasetle veya bilmem devlet otoritesi ile hiçbir alâkası yok... halk o zaman ilgi duymaya başlanmış	şanssız bir dönem, kötü bir evre, korkutulmuş, sinmiş, panikleme ve korku
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	...en büyük tesir 928'deki Harf İnkılabı'dır. Birden bire önü kesiliyor, mektep kapatılıyor tekrar... ...Hattat Mektebi adıyla tekrar açılan 925'te mektep 928'e kadar geliyor, bu defa hat kaldırılıyor, adı Şark Tezyini San'atlar Mektebi'ne döndürülüp devam ediyor ama hat yok. Necmeddin hocam öyle derdi, "1930'lu yıllarda hattatız demeye korktuğumuz yıllar" derdi. Büyük baskı var üzerlerinde. Mesela İran Şahı gelmiş 934'te İstanbul'a. Köprü üstüne Farsça olarak, memleketimize hoş geldiğini kardeş ülkenin büyüğünün gösteren bir cümle yazılmış. Bunu Necmeddin Hoca'ya yazdırmışlar celi tâ'lik'ini. Altına da haklı olarak "Necmeddin" diye imzasını koymuş Hoca. İstanbul müdde-i umûmisi yani savcısı Ken'an, "Bu imza buradan silinecek." diyor sildirtiyor. Çünkü bir Türkün imza koymaya selahiyeti yok, düşünebiliyor musunuz? Hiç, hiç, sıfır. Bir kere eski harfi bilmiyor ki nasıl alâkası	önü kesilmek, hattatız demeye korkmak, büyük baskı, dinden koparmak

	olacak? Ne olduğunun bile farkında değil. Edebiyat Fakültesi'nde bir de Ankara'da Dil Tarih Coğrafya'da 20'şer kişi Arapça-Farsça'ya talebe olarak alınır şarkiyat bölümüne. İmam Hatip mektepleri falan yoktu, 50'den sonra olan şey bunlar. Tabii umumi bir korku var... Tabii resmen korku... ...“Hoh hoh ho. Bugünleri de gördük diyor İsmet Paşa. Milli Eğitim Bakanı ben bu harfleri okuyamam Efendim.” deyince. İstenen bu. Onun da altında benim kanaatim dinden koparmak. Daha çok çıkıyor meydana şimdi.	
Yusuf Sezer (Hattat)	Bu hat san'atı tabii ki uzun bir vade duraklamaya girmiş Harf Devrimi'nin getirdiği o sıkıntılarla. Orada şunu ve tarif ediyorum, hat san'atı dinlenmeye geçmiş aslında... ..Efendim o dönemde yeni bir kültür arayışı başlıyor. Evet hattatlık günlük alandan çıkarılıyor.	dinlenmeye geçmek, yeni bir kültür arayışı
Turan Sevgili (Hattat)	Tabii bir “fetret devri” diyelim biz ona, yaşanmıştır. Yeni bir alfabe, bu alfabeye rağbetin daha önceki alfabeye göre bir iticiliği oluyor tabii. Yani kabullenmeme durumu oluyor. O iyi mi olmuştur, kötü olmuştur? O bahsi diğer. Ama bu geçiş süresinde kopmalar, zayıflamalar olmuştur... ..birden Latin alfabesine dönülmüş, dolayısıyla buna olan itibar zorunlu olarak rağbet azalmış.	fetret devri, kopma, zayıflama, rağbet azalması
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Cumhuriyetle başlayan süreç şöyle şimdi Cumhuriyetin ilk yıllarında, hem İstiklal Savaşı'nda hem Cumhuriyetin ilk yıllarında henüz Cumhuriyet Dönemi ile Kemalizmle 1930'larla falan özdeşleştireceğimiz militan laiklik yok en başlarda... ..Fakat bir süre sonra bu tabii ki değişiyor ve dediğim gibi militan bir laiklik başlıyor... ..Bu militan laiklik döneminde birçok şey oluyor, işte takvim değişiyor, şu değişiyor, bu değişiyor, tabii ki de yazı değişiyor. Yazı niye değişiyor? Büyük bir ihtimalle Batı'ya benzemek ve Batı ile bütünleşmek için değişiyor. Şimdi şu an baktığımızda Japonya Batı'ya bizden çok daha yakın ve yazısı değişmemiş. Ne bileyim Yunanistan Avrupa'nın bir parçası ama yazısı değişmemiş. İsrail Batı ile çok yakın ilişkiler içinde ama yazısı Latin alfabesi değil. Bu gerekli bir şey değildi elbette. Ama o dönemde o dönemin zihniyetiyle bu gerekli görülmüş. Yazı değişince tabii hat san'atı birdenbire marjinal hale geldi... ..Bu çok üzücü bir dönem tabii... Kırılma noktası, tabii ki 1928'de Latin harflerine geçiş var ama şöyle bir şey var, bu çok çelişkili bir cümle olacak ama, şimdi bugün mesela Mısır'a bakarsanız, Cezayir'e bakarsanız, Suriye'ye bakarsanız hat san'atı konusunda bu ülkeler daha çok Türkiye'ye bakıyor. Yani kendi üretimleri kısıtlı. Hele hele sokakta, mesela Kahire'de sokağa çıksanız, gördüğünüz işaretler, dükkân isimleri,	militan laiklik, Batı'ya benzemek, Batı ile bütünleşmek, marjinal hale gelmek, aç kalmak, san'at yazısı olmak, gündelik çirkinliklere alet olmak

	sokak isimleri, bilmem neler, şunlar bunlar, son derece çirkin. Gazetelerin kullandığı fontlar son derece çirkin. Bir açıdan yani çok çelişkili bir şekilde Türkiye’de Latin alfabesine geçiş şunu getirdi; Arap harfleri bir san’at yazısı oldu. Gündelik yazı olmaktan çıktı. Dolayısıyla bu çirkinleşmekten kurtuldu. Gerçekten de hat san’atı gündelik çirkinliklere alet olacağına bir san’at olarak devam etti.	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Cumhuriyetin ilanı zaten bir kırılma noktası oldu. Ondan sonraki Harf İnkılabı senelerinde kırıldı. Yani hattatlar tabi ki vazifelerini, mesleklerini yapamaz oldular biliyorsunuz. ...hat san’atı, ilk başlangıcından itibaren hiç geriye doğru yani grafik hep yukarı doğru gitti hep gelişme sürdü. Bu biraz duraksadı sadece Cumhuriyet döneminde sadece duraksadı ama gerilemedi yani bir 20 yıl 30 yıl bir duraksama oldu.	hep yukarı doğru gelişme, kırılma noktası, üstünlüğü kaybetme
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	1928’deki Harf İnkılabı, hat san’atı açısından çok olumsuz bir takım gelişmelere sebep oldu. Daha sonra Medresetü’l-Hattatin kapatıldı. Orada ders veren hocaların işine son verildi ve devrin en büyük hattatları işsiz, bakıma muhtaç bir duruma düştü... Ancak böyle tökezlemeler yaşandı. Fakat biz, bu bocalama devresinde az öğrenci yetiştirip az koleksiyoncu ortaya çıkartırken Türkiye dışındaki İslâm ülkelerinde böyle bir inkıta olmadı. Onlar eski yazıyla devam ettiler ve tabii eskiden İstanbul’un bu konuda ciddi bir üstünlüğü varken ne oldu? İstanbul ve Türkiye coğrafyası, İslâm âleminde yazı bakımından biraz geriye düştü. Sonra işte 30 yıl içerisinde bir takım uluslararası yarışmalar, bu san’ata gösterilen rağbetin artması gibi faktörlerle Türkiye’de yeniden toparlandı, yeniden iyi san’atçılar yetişmeye başladı.	İşsiz kalmak, bakıma muhtaç, tökezleme, bocalama, geriye düşme
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Malumunuz işte Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu aşamada pek çok sıkıntı yaşandığından dolayı Harf İnkılabı ve benzeri sıkıntılardan dolayı bu san’ata da yansıması maalesef. Bu birikim (ile) bir nevi bir dönem bağımız çok zayıflamıştır ama hiçbir zaman kopmamıştır. Bunu rahatlıkla söyleyebiliriz... Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki dönüşüm değişim ve dış müdahalelerin yol açtığı travmalar nedeniyle bu san’atlar neredeyse tabiri caizse o dönem, popüler bir kullanım olduğu için söylüyorum, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş durumda idi. ...Dolayısıyla o “fetret devri” olarak nitelendirdiğimiz Cumhuriyet’in kuruluş yılları ki doğal olarak yeni bir Cumhuriyet kuruluyor. Bu Cumhuriyet’in kuruluşu pek sancılı oluyor bu süreçler...	birikimle bağı zayıflamak, dönüşüm değişim travma, fetret devri, sancılı olmak
İlhan Özkeçeci (Hattat/	Zaten kırılmış, yani noktası diye bir şey kalmamış şöyle ki toplumun bünyesinde ana omurgasında yer alan bir yazı, yazı inkılabı ile Harf İnkılabı ile kaldırılmış. Bu günlük	işsiz kalmak, geçmiş kültürene

Akademisyen)	yazılar için söylenecek olursa da beri yanında da san'at icra edenler hattı san'at olarak yapanlar da tabii ki bir büyük şeye uğramış oluyor. Mesela çok meşhur büyük hattatlar işsiz kalıyorlar o dönemlerde. Kimisi türbedar oluyor kimisi bekçi oluyor kimisi bir şey oluyor. Yani mesleğini terk eden insanlar var. Bunlar da var. Fakat bunu sadece Cumhuriyet'in başlangıcı ile sınırlamak doğru değil. Bu toplumda sadece hatta değil, bu toplumun mânevî kültürüne geçmiş kültürüne karşı oluşturulan antipati veyahut Batı kültürüne karşı oluşan sempati yeni değil. Yüzlerce yılın mahsulü, işte bir evvelki yüzyılda yaşananlar var, Tanzimatlar var, devam eden meşrutiyetler var, modalar var. O gününün itibarıyla en popüler dilin Fransızca olması, Fransızca birtakım şeylerin yazılması, aydınların o dillerde eserler yazması filan toplumda ana doğrultuyu ana çizgiyi kaybeden işaretler var. Cumhuriyet'e gelmiş de ne olmuş? Şöyle olmuş böyle olmuş, olabilir. Benim kanaatim bu, toplum kendi dinamiğini kaybetti. Medresesinden mektebinden eğitiminden şunundan bunundan. Bir de değişim olmayacak mıydı? Olacaktı ama o değişimin dışarıdan değil de kendi içinden gelmesi yavaş yavaş kendini yenilemesi toplumlar için en makul olanıdır. Öteki türlü kabul olmaz, yani organ naklinde organı kabul etmeyen bünye gibi. Bilmem ne nakil oluyor da diyorlar ya kabul etmedi bir türlü, itiyor böyle falan organı. Onun gibi yani içeriden gelmesi temelden gelmesi lazım ve toplum özüne dönmesi lazım, benim kanaatim bu.	karşı oluşturulan antipati, Batı kültürüne karşı sempati, toplumun kendi dinamiğini kaybetmesi, değişim, organ nakli
M. Lütfi Şen (Küratör)	Cumhuriyetin ilanı, harf kullanma seçenekleri ile ilgili tartışmalar ki Osmanlı'nın son dönemlerinde bunlar başlıyor biliyorsunuz ve nihayet 28 de Harf Devrimi olduğu anda o, Osmanlı'nın dünya mirası hat san'atı yok olma tehlikesiyle tam karşı karşıya kalıyor. Birçok (kere) yaşandı. Bir kere hani Arapça harfli kitapların yasaklandığı, jandarma baskınlarının olduğu dönemi düşünün. O dönemde işte sadece kelleyi koltuğa almış bir-iki insan hat san'atını halen icra etmeye cesaret etti	yok olma tehlikesi, yasaklama, kelleyi koltuğa almış bir-iki insan
Fuat Başar (Hattat)	Olmak üzereyken olmadı. Cenabı Hak muhâfaza etti. Çünkü bu Kur'ân hattıdır. Cenabı Hakk'ın sözü var. 'Kur'ân-ı Kerîm'i ben indirdim.' buyuruyor. 'Kıyamete kadar onu ben muhâfaza edeceğim.' Bakın ayrı bir âyet-i kerîmede de 'nun'a, kaleme, satıra dizilenlere ve satıra dizilenlere...' yemin ediyor Cenabı Hak. Yazı o kadar muazzam bir şey yani. Yazı hakkında yemin var. Peki Harf İnkılabı oldu. Çok garip bir şey söyleyeyim, matbaalardan Osmanlı harfleri ile çıkan son matbuu kitap 'Tuhfe-i Hattatin' kitabı Müstakimzade'nin 'Tuhfe-i	muhâfaza etmek, kanunen yasak, bitti bitecek seviyesine gelmek, tükenmek, tarihe gömülmek,

	<i>Hattatin'</i> kitabıdır. Garip bir tecellidir. 28 harf vardır İslâm harflerinde, 1928'de olmuştur Harf İnkılabı. Bakın yazı kelimesi, Türkçe yazı kelimesi ebcedden hesaplayın oda 28... Garip garip tecelliler. Harf İnkılabı oldu. Herkes açıkta mı? Yasak. Çünkü kanunen yasak. Yazı yazan 350 hattat Cağaloğlu'nda dükkânını kapattı. İşsizler bunlar. Ressamlıkla veya kendi kendine yazarak tanıdık bildiklerin desteğiyle bir kısmı resmi görevi olduğu için hayata tutunabildi. Ama asıl işi bu olanlar epey perişan oldular. Şimdi hakikaten neredeyse bitti bitecek seviyesine geldi. Tükeniyordu, tarihe gömülüyordu.	
Mehmed Özçay (Hattat)	...hem de çok büyük bir kırılma, bu da Harf İnkılabı ile başlayan süreçtir. Maalesef büyük bir talihsizlik olmuştur bizim tarihimizde. Harf İnkılabı yapıldığı zaman hat san'atı en mükemmel seviyesindeydi. Yani en büyük üstatlar vardı o zaman. 19. yüzyıl hat san'atının zirvesi kabul edilir bizde. İnkılapla beraber büyük üstatlar işte; Mustafa Halim, Hakkı Bey, Necmeddin Efendi, Hâmid Aytaç, Kâmil Efendi, bu büyük üstatlar vardı, yaşıyorlardı. İnkılap ile hepsi onun tabi sayamadığımız bir sürü hattat vardı, hepsi işsiz kaldı ve hat san'atı horlandı hatta hocam M. Uğur Derman Necmeddin Efendi'den naklen şöyle diyor; Yani bu iş tamamen bitmiştir artık diye tamamen ümitsiz olarak onlar bu dünyadan gittiler. Çok ciddi bir kırılma noktasıdır bizde. Bizler belki 20 yılımızı ben şahsen benim ve benim neslim hat san'atını tekrar eski o seviyesine yani harflerini diyelim getirmek için öğrenmek için geçirdik. Hat san'atının birçok sırrını o büyük üstatlar olsaydı bir lahzada öğreneceğimiz birçok sırrını biz uzun yıllardan sonra keşfederek öğrendik. Yani ben kendi yaşadığım tecrübelerim var yani mesela bazı harfleri nasıl bu hattat yazıyor acaba bu nasıl çıkıyor ben uğraşıyorum olmuyor, uğraşıyorum olmuyor, uzun yıllar sonra bu böyle yazılıyormuş. Halbuki ben eğer o büyük üstatlar olsaydı onlardan belki yazacaktı, birkaç bir iki derste onu öğrenecektim. Dolayısıyla ciddi bir zaman kaybıdır bizde, çok büyük bir kayıptır aslında. Eğer biz Harf İnkılabı'nı yaşamasaydık, hat san'atına olan hat san'atının toplumdaki itibarı aynı şekilde devam etseydi bugün çok farklı bir noktada olacaktık. Artık ve tabi bir defa hattat adedi, sanatçı adedi çok daha fazla olacaktı. Fazla olunca da rekabet artacaktı, çok daha büyük üstatlar yetişecekti, dünya çapında büyük üstatlar olacaktı. Hat çok daha farklı noktalara gelecekti. Bugün belki hani yeni denemeler, teşebbüsler, heykeller şunlardan bahsediyoruz belki bunlar çok daha öncesinden yapılacak, çok daha ileri noktalarda belki olacaktık.	talihsizlik, işsiz kalmak, zaman kaybı, bu iş tamamen bitmiştir, keşfederek öğrenme

Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Cumhuriyetle beraber tabii meselelere bakarken Batı’ya da bakmak lazım, Fransız İhtilali 1789’da olduktan sonra Fransa neler yaşadı? Kendi kültürüne nasıl baktı? Nasıl sâhip çıktı? Nasıl değişiklikler yaşadı? Ama Türkiye’de önemli bir şey belki gerek şarttı, yazı değişti. Okuma yazma meselesi fark edilir oldu. Yalnız şunu söyleyelim ki yani Türkiye Cumhuriyeti yanılmıyorsam 12 milyonu kuruluşunda 1923’te, sadece %8’i benim bildiğim okuma yazma biliyordu. Yani korkunç ve ne okuyup ne yazıyor? O da ayrı bir şey, bilimle ilgisi vesaire, evlerde hangi kitaplar var? Var mı kitap? Bunları bir kere göz önüne almak lazım. Sadece kültür koptu vesaire, doğrudur bunlar ama işin bu tarafı var. Bilimsel olarak onu da bilmek lazım. ...Osmanlı hattı gelişme gösterdiyse, fermanındaki tuğrasından yazı şekline varıncaya kadar ve yani benim söylemem değil ama özellikle Uğur Hoca’nın, M. Uğur Derman Hoca’nın söylediği Emin Barın Hoca’nın söylediği en yüksek seviyesi XIX. yüzyıldır derler yani hat san’atının.	Fransız İhtilali, kültürel kopuş, işin diğer tarafı, gerek şart, toplum ve kültür ilişkisi, okuryazarlık
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Son dönemde 1926’da Harf Devrimi yapıldı. İşte mesela yeni bir araba alsak “Niye aldın?” derlerse eski arabamızı kötüleriz biraz, şöyle bozuktu da şuydu da buydu deriz. Niye? Yeni arabamızı tutturmak için veya yeni bir şeyi kabullendirmek için eskiyi kötüleriz. Biz de bu kötüleme biraz uzun sürdü.	eskiyi kötülemek

3.1.2.4. Hat San’atını Günümüze Taşıyan Köprü İsimler

Hat san’atının Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen süredeki toplumsal yansımalarını elen alan bu araştırmanın ortaya koyduğu bulgulara göre Tablo 3.8’de gayet açık bir şekilde görüldüğü üzere bu san’atın özellikle Harf Devrimi sonrasında içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulmasında bir avuç insanın çabaları etkili olmuştur. Osmanlı hat geleneğinin son temsilcileri olarak geçmiş birikimin Cumhuriyet dönemine aktarılmasını sağlayan bu isimler arasında araştırma katılımcılarının tamamının ortak görüşüne göre Hâmid Aytaç öne çıkmaktadır. Katılımcıların hat san’atına çok önemli katkılar yaptıklarını belirttikleri isimler arasında Hâmid Aytaç’ın yanı sıra Halim Özyazıcı, Kemal Batanay (1893-1981)¹⁰¹,

¹⁰¹ Sayıları 50’den fazla olan besteye sâhip Türk mûsikisi bestekârı ve hattat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 572-574. ; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 425-431. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 319-321.

Hüseyin Mâcid Ayrar, Necmeddin Okyay, Kâmil Akdik (1862-1941)¹⁰², İsmail Hakkı Altunbezer, Nûri Korman (1868/1869-1952)¹⁰³, Hulûsi Yazgan vb. isimler bulunmaktadır. Bu hattatların büyük bir aşk, sabır ile, ciddi fedakarlıklar göstererek Osmanlı'dan Cumhuriyete bir köprü kurdukları anlaşılmaktadır. Bu isimlerin yanı sıra Emin Barın (1913-1987)¹⁰⁴, Ali Alparslan (1921/1922-2006)¹⁰⁵, Ali Rüştü (Oran) Bey (1925-1988), Mustafa Bekir Pekten (1912/1913-1994)¹⁰⁶, Muhittin Serin (d. 1945) ve M. Uğur Derman (d. 1935) araştırmada adı geçen diğer isimlerdir. Özellikle Hâmid Aytaç'ın talebelerinden Hasan Çelebi (d.1937), Hüseyin Kutlu (d. 1949), Fuat Başar (d. 1949), Turan Sevgili (d. 1945), Hüseyin Gündüz (d. 1961), Savaş Çevik (d. 1953), Hüsrev Subaşı (d. 1953), Muhsin Demirel (d. 1954), İsmail Yazıcı bu san'ata katkı yapan hattatlar olarak gösterilmektedir. Yine son dönem hattatlarından Ali Toy (d. 1960), Mehmed Özçay (d. 1945) ve Davut Bektaş (d. 1963) katılımcıların kendilerinden bahsettikleri diğer önemli isimler arasındadır.

Ekmeleddin İhsanoğlu 60-70'li yıllarda Ankara Fen Fakültesi'nde genç bir öğretim üyesi iken Hâmid Aytaç ve Kemal Batanay'ı tanıdığını, Halim Özyazıcı'nın vefat ettiğini, ayrıca Zincirlikuyu'da mezar taşı yazılarını yazan Mahmud Uncu Bey ile birlikte şoförlük yapan Bekir Pekten'in olduğunu hat san'atıyla uğraşan başka hiç kimsenin bulunmadığını aktarmaktadır. İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki yerinde “çok zor şartlarda yaşayan” Hâmid Aytaç'ın kendisinde “ayrı bir yeri” olduğunu

¹⁰² Henüz hayatta iken hakkında ilk defa müstakil eser yazılan ve adına pul bastırılan Türk hattatı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 68-174. ; Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1, 113-123. Derman, *Medresetü'l Hattatîn Yüz Yaşında*, 84-89, Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 214-217.

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Medresetü'l Hattatîn Yüz Yaşında*, 144-147. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 224-225. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 528-533.

¹⁰⁴ Yenilikçi tasarımlarıyla tanınan son devrin önemli hattat, mücellit ve kaligrafi. Bkz.: Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 45. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.2, 769-777. Emin Barın'ın bir eseri için bkz.: Resim 1.

¹⁰⁵ Nesta'lik, divânî, celî divânî ve rik'a yazılarının yanında iyi bir hattat olarak tanınan Ali Alparslan, bilim adamı olarak da önemli eserler vermiş bir akademisyendir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.2, 779-784.

¹⁰⁶ Hayatı sıkıntılarla geçen Bekir Pekten uzun süre şoförlük, oto radyatör tamirciliği ve yedek parça ticareti gibi çeşitli işler yapmıştır. Bkz.: Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 42. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 564.

sözlerine ekleyen Ekmeleddin İhsanoğlu Ankara’da hat muhîti olmadığı için İstanbul’a gelerek Hâmid Aytaç’a siparişler verdiğini ifâde etmektedir.

Ali Rıza Özcan’a göre her birinin gayret ve aşkı çok fazla olmakla birlikte san’at noktasına baktığımızda bu dönemde Hattat Hâmid Aytaç ön plana çıkmaktadır. Cağaloğlu’ndaki atölyesinde dükkânı kapatmadan *“bir bayraktar gibi”* yazı yazmaya devam eden Hâmid Aytaç çok önemli talebeler yetiştirmiştir. İlhan Özkeçeci Hattat Hâmid’in inkılâplar döneminin çekingenliklerinde üstatların meydanı bırakmalarına rağmen hiçbir zaman kalemini bırakmadığı için devrin *“en önemli hattatı”* olduğunu belirtmektedir. Fuat Başar’a göre hepsinin *“olağanüstü emekleri”* bulunmakla birlikte *“çile çekme, uzun ömür ve ibretlik bir kabiliyet”* olarak Hâmid Aytaç dikkat çekmektedir. Savaş Çevik’in de belirttiği üzere Osmanlı döneminde doğmuş ve Cumhuriyet döneminde de yaşamış hattatlar arasında ömrü en uzun olanı Hâmid Aytaç olmuştur. San’atsal yönü çok kuvvetli olan Hâmid Aytaç M. Uğur Derman’ın tabiri ile *“çok büyük bir san’atkâr”* olup *“gözü eli ve beyni son derecede kabiliyetle”* çalışmakta ve benzersiz bir şekilde *“yazının en güzelini”* yazmaktadır.

Buna rağmen hayatında doğru dürüst meşk etmişliği bulunmayan Hâmid Aytaç’ın *“taallüm görmediği için talim etmeyi de”* bilmediği iddia edilmektedir. Ona giden epey talebe olmakla birlikte *“bir Halim hayatta olsaydı da o öğretebilseydi bugün hat san’atının bambaşka bir mevkii olurdu”* diyen M. Uğur Derman, Hâmid Aytaç’ın öğretmekle değil *“yazmakla mükellef”* olduğunu belirtmektedir. Bu konuda Hâmid Aytaç’ın halen hayattaki en yaşlı talebesi olan Hasan Çelebi ise *“Halim Hoca’dan gördüğümü Hâmid Bey’den göremedim. Halim Hoca hat san’atını çok iyi hazmetmiş, iyi bir ders almış, meşk görmüş. Onun için harfleri iyi tarif ederdi. Kalemin tutuşunu tarif ederdi, şurada şunu şöyle yap, burada böyle yap, Hâmid Bey’den bunu duymazdım. Hâmid Aytaç bunları yapmazdı, Hâmid Bey’in sükûtundan öğrendim ben.”* diyerek benzer cümleler kurmaktadır. Hasan Çelebi’ye göre Hâmid Aytaç *“kendi başına yaşayan bir insandı”*, 18 sene süren beraberlikleri esnasında hocasının yanına ders almak için bir sürü gelenler olmuş, 2-3 derse gelip, 3. hafta gelmeyerek devam etmemişlerdir. Hocası da onu diğerleri gibi zannederek ders geçirmemiş ve fazla bir şey öğretmemeye başlamıştır. Fakat kendisinin bırakmadığını görünce derslerine biraz daha dikkatli bakmaya başlamıştır. Hasan Çelebi hocasının geleninin gideninin olmadığını, bir hana kapandığını, haftada bir yazdığı yazıları alıp

Sultanhamam'daki zenginlere götürdüğünü, onların takdir ettikleri üç-beş kuruş parayla geçinmeye çalıştığını başka bir gelirinin de olmadığını belirtmektedir. Hocasının İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki Aşirefendi hanında 8-10 metre karelik bir odayı hem ev hem atölye olarak kullandığını aktaran Hasan Çelebi Hâmid Aytaç'ın Latin harflerini de çok iyi yazdığı için bazı kitapların klişelerini de yaparak geçimini temin etmeye çalıştığını aktarmaktadır. Cihan Harbi'nde Almanya'ya askere giden Hâmid Aytaç oradan Türkiye'ye gelirken kabartma kartvizit basan ilk makineyi beraberinde getirmiş, daha ziyâde Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır gibi Arap ülkelerinden gelenlere bu tür baskılar yaparak geçimini temin etmeye çalışmış, bu san'ata ömrünü vermesine rağmen kendisinden Türkiye'de kimsenin haberi olmamıştır.

Hâmid Aytaç'ın bir diğer öğrencisi Fuat Başar'a göre hocası o kadar ibretlik bir kabiliyettir ki *“mezar taşlarının karşısına geçer, üstatların yazılarını hafızasına alır, bazen kalıbını alır, atölyesinde baka baka yazısını geliştirmeye çalışır”*dı. Hâmid Aytaç bu üstün kabiliyetine rağmen yokluk içinde dapdaracak bir yerde yaşamış, yangın tehlikeleri geçirmiş, başından bir sürü hüznü macera geçirmiş, ressamlıkla, etiket basarak hayatını sürdürmeye çalışmıştır. Parasızlıktan üç gün aç kaldığı günler olmuş, öğrencisinin götürdüğü yiyecekleri iştahla yemiştir. Konya'nın köklü ailelerinden biri zaman zaman Hâmid Aytaç'a yazı ve Kur'ân-ı Kerîm yazdırarak ayakta kalmasını sağlamış fakat Kur'ân-ı Kerîm'den aldığı 65 bin lira yastığının altından peyderpey çalınmıştır. Hâmid Aytaç alanı bilmesine rağmen Allah'a havale etmiştir. Fuat Başar, *'Evladım Allah beni vazifeli gönderdi.'* diyen hocası Hâmid Aytaç'ın tek başına Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir köprü kurduğunu, bugün yazıya hizmet edenlerin neredeyse tamamının Hâmid Aytaç'ın öğrencisi olduğunu ayrıca belirtmektedir. Hâmid Aytaç'ın bizzat kendisinin yakın çevresine sözlü olarak ifade ettiği üzere *“en güzel yazıları Şişli Camii'nin yazıları”* olup özellikle *“mânevî yardım”* aldığı¹⁰⁷ *“kapı üstündeki müsenna yazısı”* bambaşkadır. (Bkz.: Resim 2)

Yine Hüseyin Kutlu'nun bizzat kendisinden dinleyerek aktardığına göre hocası Hattat Hâmid bir Kurban Bayramı arifesinde yasak olması sebebiyle yazı yazdıran olmadığı için parasızlıktan aç kalmış, kirasını verememiştir. Bir taraftan da *'Rabbim*

¹⁰⁷ Uğur Derman'ın aktardığına göre Hâmid Aytaç bu yazıyı yazarken lamelifleri yerleştirememiş, yorgunluktan uyku ile uyanıklık halinde iken manevî bir yardımla istif gözüünün önünde belirmiştir. Bkz.: Eriş, *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, 161.

beni görüyor, beni mahrum etmez’ diye niyaz ederken mesai saati bittiği halde bir konsolosluktan davet edilmiş ve kendisine verilen siparişlerin parasını peşin alınca eli rahatlamıştır. Zor şartlar ve kısıtlı imkânlardan dolayı fitilli gaz ocakları ile ısınmaya çalışan hocasına öğrencisi Hüseyin Kutlu utana sıkıla elektrik sobası getirmeyi teklif edince *‘Çok yakar evladım, onun parasını ödeyemeyiz.’* demiştir. Palto ile oturan ve üşüyen hocasına öğrencisinin piknik tüp üzerinde yanan küçük bir soba götürmesi hocası için ayrı bir konfor olmuştur.

Hüseyin Öksüz 1968’de hatta başladığı yıllarda hocası Hâmid Hoca’yı tanıdığını o dönemde etrafında kimsenin olmadığını, tek tük talebelerinin geldiğini, kendi başına toz toprak içerisinde pejmürde bir yerde yaşamasına rağmen sıkıntısını belli etmeyip hâlinden hiç şikâyet etmediğini ve sürekli neşe içerisinde görüldüğünü aktarmaktadır. Anlatıldığına göre onun her şeyi hat olup, bütün derdi güzel bir yazı görmektir. Hatta olan tutkusu o kadar büyüktü ki biri gelip *“alın bu yazı aletlerini şuradan kaldırın götürün yazmasın”* dese Hâmid Hoca herhalde ertesi gün öldü.

M. Lütfi Şen’e göre 1928’de Harf Devrimi olduğunda Osmanlı’nın dünya mirası hat san’atı yok olma tehlikesiyle karşıya kaldığında bütün bu geleneği taşıyan en önemli hattat Hâmid Aytaç olmuştur. Sirkeci’den Cağaloğlu’na giden caddedeki üç yüz tane hat dükkânının iki yüz doksan dokuz tanesi kapıya kilit vurmasına rağmen¹⁰⁸ *“Allah’ın elçisi olduğunu”* düşündüğü Hâmid Aytaç on metre kare ışık görmeyen bir han odasında sadece Türkiye’den değil, Japonya, Fransa, Malezya vb. dünyanın her tarafından gelen insanlara hat değerlerini öğretmeye devam etmiştir. Ona göre Hâmid Aytaç, Allah’ın verdiği inanılmaz bir meziyet ve kabiliyetle bütün yazı çeşitlerinde zirve seviyede yazmıştır. Bugün, bir hat san’atından bahsediyorsak ve halen gerçekten dünya çapında hattatlarımız var diyebiliyorsak bunu en çok Hâmid Aytaç’a borçluyuz.

Aynı şekilde Turan Sevgili de hocası Hâmid Aytaç’ın bu işin çilesini çeken ve hat san’atının günümüze aktarılmasında en büyük katkısı olan isim olduğunu belirtmektedir. Ona göre hocası ve diğer hattatlar eğer bu san’atla ilgilenmeselerdi büyük bir kopuş yaşanacaktı. Hayatını hat san’atına vakfederek kendi hâlinde yaşayan Hattat Hâmid aynı yerde yatıp aynı yerde çalışmış, aynı yerde yemek

¹⁰⁸ Ali Ulvi Kurucu hatıralarında bu konuyu Boşnak Hattat Hattat Vehbi Bey’den dinlediği kadarı ile aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kurucu, *Hatıralar* 4, 236.

yiyecek ömrünü çoğu insana “*hapishâne*” gelebilecek o atölye denilen küçücük odada geçirmiştir. Pekçok sıkıntı yaşamış, oldukça çileli bir ömür geçirmiş, ressamlığı da olması hasebiyle kartvizit ve baskı işleri yaparak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Sonraları yavaş yavaş bundan para kazanmaya başlasa da kibar, nazik ve yumuşak yüzlü bir insan olduğu için elindeki parayı isteyen herkesle paylaşmıştır. Çektiği ekonomik sıkıntılardan dolayı bir kısım insanlar bunu istismar ederek emeğinin hakkını yeterince vermemiştir.

Yusuf Sezer Hâmid Aytaç’ın “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bir hat san’atı köprüsü*” olduğunu ve hocasının yakın dostlarına “*Biz bu san’atta görevliyiz*” dediğini aktarmaktadır. Yusuf Sezer’in bizzat şahit olduğu üzere bir gün Beylerbeyi’nde ikâmet eden bir İstanbul hanımefendisi olan tezhip san’atkârı Rikkat Kunt¹⁰⁹ Hâmid Aytaç’ın ziyaretine geldiğinde bazı insanların yaptığı işi anlamadıklarından şikâyetle bulunmuş, “*Bu çiçekleri ne yapacaksın, sen ilkokul çocuğu musun.*” dediklerini aktararak bu durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bunun üzerine Hâmid Aytaç Rikkat hanımı “*Hanımefendi niye üzülüyorsunuz? Biz bu san’atta köprüyüz.*” diyerek teskin etmiştir. Ardından orada bulunan Yusuf Sezer’i göstererek “*Bu evlatlar bu san’atları, sizin talebeleriniz el çıktıkça sâhip oldukça, beğendikçe, çalıştıkça bunlara gönül verdikçe bu san’atlar devam edecektir.*” demiştir.

Mehmet Çebi “*XX. yüzyılın en büyük hattatının*” Mustafa Halim Özyazıcı olduğunu ve onu “*tarihin gelmiş geçmiş en önemli üç beş hattatından bir tânesi*” olarak gördüğünü belirtmektedir. Aynı şekilde Irvin Cemil Schick Mustafa Halim Özyazıcı’nın “*XX. yüzyılın en büyük hattatı*” olduğunu ifâde etmektedir. “*Alfabenin değişimi ile kenara itilip bağban olmaya mecbur edilmeseydi kim bilir neler yapardı?*” sorusunu soran Irvin Cemil Schick bu kadar büyük bir hattatın eser üretmek yerine bostana gidip sabahtan akşama kadar üzüm yetiştirmek zorunda kalmasının “*muazzam üzücü bir şey*” olduğunu sözlerine eklemektedir. Mehmed Özçay “*Halim bir dâhidir*” demektedir, Cevad Huran ise “*Keşke Halim Efendi zamanında olsaydım da gidip onun talebesi olsaydım. Bu benim için büyük bir hayaldir, rüya gibi bir şeydir.*” şeklinde Halim Özyacı’ya olan hayranlığını ifâde etmektedir. Hasan Çelebi tanıştıkları günlerde Mustafa Halim Özyazıcı’nın Güzel Sanatlar Akademisi’nden emekli olduğunu ve emekli maaşının yanı sıra

¹⁰⁹ Tezhip sanatkârı ve hocası. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1, 407-413.

Cevizlibağ'da satın aldığı bağda üzüm yetiştirerek geçinmeye çalıştığını aktarmaktadır.

M. Uğur Derman “*hakikaten XX. asrın büyük ismi*” olarak nitelendirdiği Halim Özyazıcı ’nın Akademi yıllarında yaşadığı zorlukları aktarmaktadır. Şark Tezyini San’atlar Mektebi Güzel San’atlar Akademisi’ne bağlandığında oranın Avrupa görmüş modern düşünce yapısına sâhip diğer hocaları bunu hazmedemeyerek, kendileri gibi hoca olan bu insanlara “*takunyalılar*”, “*inni minni grubu*”, “*rabbiyesirciler*” vb. çeşitli hakaretler etmiştir. Hat bölümü 1936’dan itibaren açılmakla beraber ilgisizlikten dolayı burada kimse yetişmemiş, Halim Özyazıcı 1946’da bu kuruma hoca olarak tayin edildiğinde, kendisine talebe aramış ama bulamamıştır. M. Uğur Derman “*Ben şahit olmuşumdur, çıkardı kendi yazıhanesinden odasından. Merdivenden inen mîmârî talebesine, ‘Yahu eliniz kalem, gönye tutuyor. Gelin size iki harf öğreteyim şurda.’ ‘Boşver Hoca.’ derler, yanından geçerler.*” cümleleriyle Halim Hoca’nın talebe bulmakta yaşadığı sıkıntılara dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Fatih Özkafa san’atın o dönemde “*birkaç kişinin şahsi gayretiyle*” ayakta kaldığını aktarmaktadır. Mustafa Halim Özyazıcı, Güzel Sanatlar Fakültesi’nde hoca iken diğer bölümlerde ders alan öğrencilere âdetâ yalvararak “*Gelin size de hat öğreteyim. Sizde yetenek var.*” demesine rağmen bu san’at hor görüldüğü için o öğrenciler Mustafa Halim Özyazıcı gibi “*büyük dahi bir san’atçıdan*” bile istifâde edememiştir. Mustafa Halim Özyazıcı “*dünya çapında büyük bir sanatçı*” olmasına rağmen bir bağ satın almış, orada tarım ile uğraşarak üzüm, bitki, sebze yetiştirerek geçimini sağlamaya çalışmıştır.

Ali Rıza Özcan’a göre bu dönemin dikkat çeken bir diğer ismi Necmeddin Okyay’dır. Necmeddin Hoca’nın önemi Ali Alparslan ve M. Uğur Derman’a kendi koleksiyonundan hareketle hat san’atının “*teorik bilgilerini*” aktarmasından kaynaklanmaktadır. O bu yolla hat san’atında ekollerin belirlenmesi, tarihi vb. konularda değerli katkılarda bulunmuştur. Ondan önceki yayınlara baktığınızda *Tuhfe-i Hattatîn, Hatt-ü Hattâtan*¹¹⁰ gibi klasik eserler bulunmakla birlikte bu san’atı

¹¹⁰ İran asıllı edebiyatçı Habib Efendi (ö. 1894) tarafından Türkçe olarak h.1305’te kaleme alınan İran ve Türk hattatlarının biyografilerin yanı sıra hattın ortaya çıkışı, gelişmesi, özellikle Arap hattının menşei vb. bilgilerin yer aldığı hat sanatına dair eser. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 829-830. ; Ali Alparslan, “Habib Efendi”, *TDVİA.*, C. XIV, 370-371.

“sözle günümüze aktarma noktasında” Necmeddin Okyay çok önemli bir yer tutmaktadır. Fuat Başar Necmeddin (Okyay) Hoca’nın “*acılı hatıraları*” olduğunu Güzel Sanatlar Akademisi’nde ders verirken Türk İslâm san’atlarına resmen düşman olan “*modern kafalı*” bir müdürün Necmeddin (Okyay) Hoca’ya “*Efendim bu bölümü lağvetmek için sizin gebermenizi bekliyoruz.*” dediğini aktarmaktadır. Akademide hoca olan bir meslektaşına bu sözün söylenmesi Fuat Başar’a göre muhatabı için “ölüm” demektir.

Savaş Çevik ise hat san’atının gelişmesinde bazı kişilerin önemli katkılarda bulunduğunu ve onların en başında hocası Profesör Emin Barın’ın geldiğini ifade etmektedir. Daha hiç kimse yokken, hat san’atı ile ilgili hiçbir sergi yokken, Cumhuriyet döneminin belki de ilk hat sergilerini Emin Barın açmıştır. Yeni yetişen hattatlar içerisinde 1970’lerden sonra yurtdışında ilk hat sergisini 1986 yılında Birleşik Arap Emirlikleri’nde Savaş Çevik’in kendisi açmıştır.

“*Ben Ali Alparslan’a da aşığım*” diyen M. Lütfi Şen hoca’nın öğrencilerine inanılmaz bir özgüven verdiğini belirtmektedir. Ona göre bugün dünyanın hayran kaldığı bir Ali Toy hattından bahsediyorsak bu hattın arkasında Ali Alparslan olduğu içindir çünkü öğrencisinin arkasında durmuştur.

Hilal Kazan günümüzde halen yaşayan büyük hattatlarımızdan Hasan Çelebi, Hüseyin Kutlu ve bunun gibi birkaç hattatın hocaları tarafından kurulan köprüyü güçlendiklerini ifade etmektedir. Ona göre işin ilmi tarafını Necmeddin (Okyay) Hoca’dan çok ciddi mânâda yüklendiği için M. Uğur Derman sürüklemiştir. Eli kalem tuttuğu, kolay ifade edebildiği, kolay anlatabildiği ve kolay yazabildiği için yazı konusunda Uğur Hoca’yı hiç kimsenin geçmesi mümkün değildir.

Yusuf Sezer Hasan Çelebi Hoca ve bugüne kadar Hâmid Hoca’dan icâzet alanlara “*Cumhuriyetin ilk nesli hattatlar*” dendiğini ifade ederken Hüseyin Kutlu “*Cumhuriyet döneminin hattatı yok.*” diyerek buna karşı çıkmaktadır. Ayrıca Hüseyin Kutlu hat san’atına hizmet vermiş bu köprü insanlara “*vefa göstermezsek yarın huzur-ı ilâhîde hesap veremeyiz. Çilesini onlar çekti, şimdi biz sefâsını sürüyoruz*” diyerek bu köprü insanlara olan minnetini belirtmektedir.

Hüseyin Kutlu bir diğer önemli iddiada bulunarak bugün Hattat Hâmid’in talebesi olduğunu ileri sürenlerin çoğaldığını oysa geçmişte birkaç kişi olduklarını ileri sürerek bu kişileri sahtekârlıkla suçlamaktadır. “*O gün itibariyle zaten birkaç*

kişiydik. Şimdi bakmayın, Hattat Hâmid talebesiyim diye bir sürü insan çıktı. Hepsini sahtekâr, Hattat Hâmid'e iftira ediyorlar.” diyen Hüseyin Kutlu bu şahısların aldıkları “*icâzetnâme müsveddeleri*”nin de hocasının Numûne Hastanesi’nde “*şuurunu yitirdiği zamanlara*” ait olduğunu öne sürmektedir. Benzer fikirler öne süren Hasan Çelebi ise “*Hâmid Aytaç ölene kadar ben yanında talebe olarak kimseyi görmedim ve tanımadım. Hoca öldükten sonra bir sürü talebesi çıktı. Anlayamadım herkes çıkıyor ‘Ben Hâmid Bey’in talebesiyim.’ Ben onları 18 senede Hoca’nın yanında görmedim. Bir buçuk sene hastanede yattı, ben haftada iki defa Hoca’yı ziyarete giderdim. Bazen 3 defa, bir ihtiyacı olursa çağırırsa o da ekstradan 4 defa ama kimseyi görmedim. Ölümü esnasında yıkadık arabaya konulacak 4 kişi lazım ki tabutu arabaya koyasın, 3 kişi var bir 4. kişi yok. Bu vaziyette talebelik sonradan şimdi bakarsan yüzlerce talebesi çıkıyor. Ben anlayamadım.*” demektedir.

Mehmet Çebi ise Hâmid Aytaç, Hüseyin Mâcid Ayrıl, Necmeddin Okyay ve Halim Özyazıcı’nın “*kocaman bir kültürü, medeniyeti, san’atı Cumhuriyet dönemine*” taşıdıklarını ve böylelikle bu san’atın bugün dünyanın her yerinde en güzel şekilde icra eden on binlerce san’atçıya ulaştığını belirtmektedir.

Tablo 3.8: Hat San’atını Günümüze Taşıyan Köprü İsimler

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Ben 70’li yıllarda Hâmid Bey’i tanıdım. Ankara Fen Fakültesi’nde genç öğretim üyesiydim. Ankara’dan İstanbul’a gelir rahmetli Hâmid Bey’e siparişler verirdim. O 70’li yıllarda 60-70’li yıllarda yazdıkları bende mevcuttur ve benim için çok baha biçilmez kıymetli eserlerdir. Hâmid Bey’i tanıdım, Kemal Batanay Bey’i tanıdım ve İstanbul’daki hat muhitini tanıdım. Ankara’da hat muhiti yoktu. ...O zaman Hâmid Aytaç tabii vardı, Halim Bey vefat etmişti. Kemal Batanay son günlerinde vefat etti. Ondan sonra Mahmud Uncu Bey vardı. Mahmud Uncu Bey Zincirlikuyu’da “Hüv’el Baki” yazılarını yazardı mezar taşlarına, “Fatıha” falan. Bir de Bekir Bey vardı, şoförlük yapan Bekir Bey vardı. Başka kimse yoktu. Yani işte kimse yoktu... ...Hâmid Bey’in ayrı bir yeri vardı tabii. O Bab-ı Âli Cağaloğlu’ndaki yerinde çok zor şartlarda yaşıyordu.	Ankara’da hat muhiti olmamak, başka kimse olmamak, zor şartlarda yaşamak, Hâmid Bey’in ayrı bir yeri, az sayıda hattat
Mehmet Çebi	...bir Hâmid Aytaç, bir Mâcid Ayrıl , bir Necmeddin Okyay bu üç tane adam kocaman bir kültürü medeniyeti	kültürü medeniyeti

(Galerici/ Koleksiyoner)	san'atı Cumhuriyet dönemine taşıdılar ve bugün bu san'at dünyanın her yerinde en güzel şekilde icra edilen on binlerce san'atçıya ulaştı. Üç tane adam... ..bir defa bunlar Osmanlı döneminde bu işi icra eden insanlar. Yani Necmeddin Hoca da Hâmid Aytaç de Mâcid Ayrıl da Osmanlı'nın son döneminde bu işe başlamış bir de Halim Efendi'yi de unutmayalım tabii, XX. yüzyılın en büyük hattatıdır Halim Efendi, belki tarihin gelmiş geçmiş en önemli üç beş hattatından bir tanesidir... ..bağcılık ile uğraşmak zorunda kalmış, Hâmid Aytaç kartvizit yazmış...	san'atı taşımak, hatta zirve
Fuat Başar (Hattat)	Yazıda Hâmid Aytaç, Halim Hoca, Necmeddin Hoca bunların çıraqları düne kadar zanaat olan bazı şeyler, bugün san'at mertebesine çıktı... ..Rahmetli Necmeddin Hoca'nın öyle acılı hatıraları vardır ki güzel sanatlarda ders verirken modern kafalı müdür kafayı takmış Necmeddin Hoca'ya. Türk İslâm san'atlarına düşman resmen. Necmeddin Hoca'ya şunu söylüyor, 'Efendim bu bölümü lağvetmek için sizin gebermenizi bekliyoruz.' Akademide hoca olan bir meslektaşına bunu söylüyor. Bakın o adam için ölümdür bu ya... Yazı nesli Hâmid Bey'den devam etti. Çok sıkıntılar çektiler. Hâmid Bey'in 3 gün aç kaldığını biliyorum parasızlıktan. Toplum dönüp yüzüne bakmış mı? Yok. Allah razı olsun Konya'nın köklü ailelerinden birisi zaman zaman Hâmid Bey'e yazı yazdırarak ve bir Kur'an-ı Kerim sonra bir Kur'an-ı Kerim daha yazdırılarak ayakta kalması sağlandı. Bir yerde yalnız rahmetli 'Evladım, Kur'an-ı Kerim'den 65 bin lira para aldım.' dedi. 'Parayı yastığın altına koyarım. Bir bakarım 5 bini yok, bir bakarım 25 bini yok. Paralar götürülüyor.' diyor 'Alanı da biliyorum Allah'a havale ettim.' dedi. Bakın o durumdaki bir zatın yastık altındaki parası bile götürüldü. Toplumun san'ata, san'atçıya reva gördüğü acılı durum bu. Aynı sözü Hâmid Aytaç de söylerdi 'Evladım Allah beni vazifeli gönderdi.' Vallahi bugün daha iyi şahit oluyoruz ki Osmanlı'dan Cumhuriyete bir halka, bir köprü. Bugün bir dikkat edin piyasada yazıya hizmet edenlerin neredeyse tamamı Hâmid Bey'in öğrencisidir. Vazifeli mi? Vallahi vazifeli. Biz şahidiz. ...Hepsinin olağanüstü emekleri var. Lakin çile çekme, uzun ömür ve ibretlik bir kabiliyet olarak Hâmid Bey'i söyleyebilirim. Bakın ibretlik bir kabiliyettir o. Mezar taşlarının karşısına geçer, üstatların yazılarını hafızasını alır, bazen kalıbını alır, atölyesinde baka baka yazısını geliştirmeye çalışır. O yokluk içinde. Acıktığı günler, ayranla yumuşak pasta alıp götürdüğümde onu bir iştahla yemesi gözümün önünden gitmiyor. Yerine bir bakıyorum dapdaracak bir yer. Yangın tehlikeleri geçirmiş, başından	lağvetmek, hattatın ölümünü beklemek, hatta zirve Şişli Camii

	bir sürü hüznü maceralar geçmiş. Hâmid Bey'in bizzat kendi sözlü olarak en güzel yazıları Şişli Camii'nin yazılarıdır, hele de kapı üstündeki müsenna yazısı. Mânevî yardım da almıştır o konuda.	
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Her birinin gayretinin ve aşkının çok fazla olduğunu düşünüyorum ama san'at noktasına baktığımızda Hattat Hâmid Bey'in birazcık daha ön plana çıktığını düşünüyorum. Bunun yanında işte Necmeddin hocanın da, çünkü Necmeddin Hoca'nın önemi bana göre işin teorik tarafında. Çünkü rahmetli Ali Hoca ve Allah sağlık ve selamet versin Uğur Hoca'ya bu teorik bilgileri Necmeddin hoca aktarmış ve onun kendi koleksiyonundan hareketle hat san'atında ekollerin tespiti, onun tarihi, çünkü ondan önceki yayınlara baktığımızda Evet bir <i>tuhfe-i hattatin</i> olsun bir <i>hatt-ü hattâtan</i> olsun klasik eserler var ama onu bir şifahi sözle günümüze aktarma noktasında Necmeddin hocanın da çok önemli bir yer tuttuğu düşünüyorum. Hâmid Bey'in böyle bir tarafı yok. Yani bir akademik bakış açısı belki hattın tarihi ile çok fazla meşgul olmamış ama onun da yetiştirdiği talebeler ve dediğim gibi dükkânı kapatmadan bir bayraktar gibi Cağaloğlu'nda atölyesinde yazmaya devam etmesi çok önemli bir olaydır bana göre.	Hattat Hâmid Bey'in öne çıkması, günümüze aktarma
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Cumhuriyet döneminin hattatı yok. Ama Cumhuriyet dönemine intikal etmiş, yani hepsi ayrı ayrı vasıflarda olan Sâmi Efendi'sinden tut da Hacı Kâmil Efendi, Tuğrakeş Hakkı Bey, Halim Efendi, Necmeddin Efendi, Hâmid, Kemal Batanay hepsi ayrı ayrı kıymetli insanlar. ...Sadece Hattat Hâmid, Cenabı Hakk'ın ona verdiği bir ilham Muhammet Bey. Yani hoca aç kalmış. Bir hatırasını, bizzat kendinden dinlediğim şeyi söyleyeyim. Bir Kurban Bayramı arefesinde, orada oturuyor, yazıhanesinde. Yazıhanesi dediğim de sefil hayat yaşadığı yer. Orası da bir Ermeni'ye ait. Hatta kirasını verememiş... ..hanın sahibi Ermeni, 'Hâmid, seni oradan atacağım.' demiş. 'Sen beni atamazsın. Ben orada Allah kelâmı yazıyorum.' dedim, diyor. 'Görürsün' demiş. Birkaç gün sonra ölmüş. Yeğenleri gelmiş, çocukları yokmuş. Gelmiş, demişler ki 'Hâmid amca, sen ölünceye kadar burada otur. Para da istemiyoruz.' demişler. Şimdi Kurban Bayramı arefesinde oturuyorum. O zaman hanımından falan ayrılmamış daha. Cebinde bir kuruş para yok. Niye? Çünkü yazı yazdıran yok. Zaten yasak. Fakat bir taraftan da yahu 'Rabbim beni görüyor, yani beni mahrum etmez' içinden de böyle düşünceler, duygular geçiyor derken birileri gelmiş öğleden sonra. Demişler ki 'Kuveyt Konsoloslugu muydu onu tam zapt edemedim. Filan konsolosluktan geliyoruz. Müsaitseniz	sefil hayat yaşamak, çilesini çekmek, sefâsını sürmek, dualar etmek, Cumhuriyet hattatı yok, Hâmid'in talebeliğini iddia etmek, hepsi sahtekâr

	Konsolos Bey bir takım yazılar için sizi davet ediyor.’ ‘Şimdi mesai bitti.’ diyor hoca. ‘Efendim, sizin için bekliyor.’ ‘İyi peki’ gitmişler. Bir sürü yazı sipariş vermiş. (Parasını) da peşin vermiş. Yani bunlar yaşanmış. Yahu düşünebiliyor musunuz? Ben şimdi Hâmid Hoca’ya gittiğim zaman fitilli gaz ocakları olurdu. Bilir misiniz bilmiyorum? Onunla ısıniyordu. Onunla ısınılır mı? Şimdi ben de hem vaizlik yapıyorum hem de talebeyim. Kendi harçlığımı kendim çıkarıyorum. Tabii bir şey de diyemiyorum edepsizlik olur diye. Çünkü öyle terbiye almışız. Daha bir gün ‘Hocam bir resim çekilelim?’ diyemedim. Ayıp olur diye. Düşünebiliyor musun? Biz böyle yetişmişiz. Ben, kızara bozara ‘Hocam, buraya bir elektrik sobası ben getirsem.’ ‘Çok yakar evladım, onun parasını ödeyemeyiz.’ Ben ödeyeyim de diyemiyorum. Hoca, palto ile oturuyor, üşüyor... İki tüp aldım. Bir de o sobadan gittim, hocaya taktım. ‘Bu ne evladım.’ ‘Hocam, bu soba.’ dedim. Bir tüp var, yaktım. Gerçekten soba. Konfor oldu hoca için. Ne dualar etti. Biz Hattat Hâmid’i böyle yaşattık. Kırılmayı görüyor musun sen şimdi? Bak Muhammet Bey, yarın bu günümüzde veya bizim neslimiz diyelim, eğer bu zatlara vefa göstermezsek yarın huzur-ı ilâhîde hesap veremeyiz. Çilesini onlar çekti, şimdi biz sefâsını sürüyoruz... O gün itibariyle zaten birkaç kişiydik. Şimdi bakmayın, Hattat Hâmid talebesiyim diye bir sürü insan çıktı. Hepsisi sahtekâr, Hattat Hâmid’e iftira ediyorlar. O da ayrı bir bahistir bunu tabi bilmiyorum tarihe nasıl geçecek ve aldıkları icâzetnâme müsveddeleri de Hattat Hâmid’in Numûne Hastanesi’nde şuurunu yitirdiği zamanlara aittir.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Tabi ki Osmanlı hat geleneğinin son temsilcilerini mutlaka zikretmemiz lazım ki bunlardan işte Halim ve Hâmid Aytaçlar, Hakkı Beyler vardı, Kâmil Efendiler vardı. Her birinin farklı özellikleri var. Mesela Halim bir dâhidir diyelim ki, Mustafa Halim. Hâmid şaheserler vermiştir. Hakkı Bey bir Celi Divani’nin en güzel örneklerini vermiştir, en güzel istifleri yapmıştır Hakkı Bey. Yani sadece bir hattat zikretmek yanlış olur diye düşünüyorum.	hat geleneğinin son temsilcileri
Cevad Huran (Hattat)	...bana sorsanız “Hayaliniz nedir?” ben derim ki, “Keşke Halim Efendi zamanında olsaydım da gidip onun talebesi olsaydım.” Bu benim için büyük bir hayaldir, rüya gibi bir şeydir. Bas bas bağırmış Mimarlık Fakültesi’ndeki öğrencilere “Ya sizin eliniz yatkındır, gelin ben size bu işi öğreteyim.” diye kimse gelmezmiş.	Halim Efendi’nin talebesi olmak, hayal
Hilal Kazan (Hattat/	Ama gene Allah’ın takdiri ve gayretli kişilerin yoğun çabaları ile günümüze gelmiş ve bu işi sürdüren köprü insanlara biz çok şey borçluyuz. Yeniden ihya	köprü insanlar, çok gayretli ve içten çalışmalar,

Akademisyen)	edilmesinde çok önemli rol oynayan kişilerimiz var. Bunlar bu köprü insanlar üzerinde güzel çalışmaların yapılması gerekir diye de düşünüyorum... ..o dönemdeki bir avuç insanın çok gayretli ve içten çalışmaları neticesinde olmuş. Yani burada takım tutar gibi, hani şudur budur vesaire olarak hakikaten bunu söylemek zordur. İşin ilmi tarafını Uğur Hocamız götürmüştür mesela. Bu san'atla ilgili bir sürü makaleler, efendim birtakım kitapların oluşturulması, o da Necmeddin Hoca'dan çok ciddi mânâda yüklendiği için, Necmeddin Hoca üstündeki yükü ona aktardığı için, o otomatik olarak kendini yüklenmiş buldu. Bir de eli kalem tuttuğu için, ifâde edebildiği için, kolay anlatabildiği kolay yazabildiği için, kolay anlatabildiği kolay yazabildiği için yazı kısmında Uğur Hoca'yı kimse geçemez. Sonra diyelim ki bunu aktarmada Hâmid Aytaç bunu aktarmada Hâmid Aytaç ömrünün sonuna kadar yazı ile uğraşmış birisi. Dolayısıyla talebelerine aktarmış. Ama Hâmid Bey'in aktardığı talebeler içerisinde en velûd olan da Hasan Çelebi hoca... ..Tabii diğer hocalar da var. Hüseyin Kutlu Hoca var, Hüseyin Öksüz Hoca var. Onlar da talebeler yetiştirdiler... ..M. Uğur Derman Hoca Necmeddin Okyay'dan tâlik dersi alıyor, Ali Alparslan Allah rahmet eylesin benim üniversiteden hocamdı, ondan mezun oldum. Kendisi de Necmeddin Okyay'dan, Muhittin Serin Hocamız Kemal Batanay'dan, Hasan Çelebi Hocamız hem Hâmid Aytaç'tan, hem Kemal Batanay'dan dersler alarak onların sağlığında bu san'atları kendilerinde hapsetmiş kişiler bence.	ilmi tarafını Uğur hoca, velûd olan Hasan Çelebi
Hasan Çelebi (Hattat)	Tanıştığımız günlerde Halim Hoca Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmış, oradan ayrılmış bir emekli maaşı vardı onunla geçinirdi. Ondan evvel de Cevizlibağ Topkapı'nın dışında, Cevizlibağ'ı ileri doğru geçerken sol tarafta elan bir tepe var, orada boş bir bahçe boş bir yer var, hatırlıyor musun? Köprü var bir de. Orası Halim Hoca'nın bağdır, orada üzüm yetiştirirdi, orayı almış üzüm yetiştirdi. Orada bir bağ evi vardı o bağ evinde dururdu. İşte öyle geçinirdi. Fakat Hâmid Aytaç yazmış olduğu o yazıyı alır Sultanhamam'a çıkar, Sultanhamam'daki o zenginlerin işte ona takdir edecekleri kaç kuruşa onu verir, onunla geçinir haftada bir yazı yazar onunla geçinirdi. Başka bir şeysi yoktu. Geleni yoktu gideni yoktu, bir hana kapanmıştı. Orada işte klişeler yapardı, bazı kitapların klişelerini yapardı, çintoğrafya (çinkografi) o işlerle uğraşırdı. Başlıklar yazardı bazı kitaplara, Latin harflerini de çok iyi yazardı. Onlarla uğraşırdı ve o şekilde geçimini temin ederdi ama Hâmid Bey'den kimsenin haberi yoktu. Yani o Sultanhamam'dakilerin haberi vardı ama onlar elindeki	geleni gideni yoktu, Türkiye'nin haberi yoktu, meşk görmüş, sükutundan öğrenmek, maişet, yüzlerce talebesi çıkmak

	yazıyı bulup ta almanın dışında hocanın neye ihtiyacı var? Nerede kalıyor? Ne yapıyor? Gelip gidip te sordukları baktıkları yoktu. Aşîrefendi Han vardı Cağaloğlu'nda, orada bir odada kalırdı. İşte 8-10 metrekairelik bir odanın içerisinde, evi de orasıydı atölyesi de orasıydı, orada yaşardı. Gerçi o girmiş olduğu kapıdan itibaren orası bir daire gibi üç dört odalı eskiden orayı atölye olarak kullanmış, baskı makineleri getirmiş, Türkiye'ye kabartma kartvizit basan ilk makineyi getiren Hâmid Aytaç. Almanya'ya gidiyor asker, ikinci cihan harbinde asker oluyor, Almanya'ya gönderiyorlar harita dairesi oraya gönderiyor. Oradan gelirken o makineyi getiriyor, burada kuruyor ve kartvizit basıyor. O kartvizitleri de daha ziyâde Arap ülkelerine, Bağdat'tan olsun, Suriye'den olsun, Suudi Arabistan'dan olsun, Mısır'dan olsun, gelenler oluyor, onlara bunları basarak geçimini öyle temin ediyordu. Türkiye'nin Hâmid Bey'den haberi yoktu yani. Hâmid Aytaç öyle kendi başına yaşayan bir insandı ama işte nasip oldu biz onunla tanıştık ona başladık ders almaya. 18 sene beraber olduk. Ondan sonra tabii bir sürü gelenler oldu, başladılar iki gün derse geldiler 3. hafta gelmediler bıraktılar. Beni de onlar gibi zannetti, beni de pek fazla bir şey öğretmemeye böyle bir yola girdi, ders geçirmiyordu ama baktı ki bu bırakmıyor ondan sonra derslerime biraz daha dikkatli baktı, o şekilde. Ama Halim Hoca'dan gördüğümü Hâmid Bey'den göremedim. Halim Hoca hat san'atını çok iyi hazmetmiş, iyi bir ders almış, meşk görmüş. Onun için harfleri iyi tarif ederdi. Kalemin tutuşunu tarif ederdi, şurada şunu şöyle yap, burada böyle yap, Hâmid Bey'den bunu duymazdım. Hâmid Aytaç bunları yapmazdı, Hâmid Bey'in sükûtundan öğrendim ben... ..Yalnız şunu beyân edeyim, şimdi Hâmid Aytaç ölene kadar ben yanında talebe olarak kimseyi görmedim ve tanımadım. Hoca öldükten sonra bir sürü talebesi çıktı. Anlayamadım herkes çıkıyor "Ben Hâmid Bey'in talebesiyim." Ben onları 18 senede Hoca'nın yanında görmedim. Bir buçuk sene hastanede yattı, ben haftada iki defa Hoca'yı ziyarete giderdim. Bazen 3 defa, bir ihtiyacı olursa çağırırsa o da ekstradan 4 defa ama kimseyi görmedim. Ölümü esnasında yıkadık arabaya konulacak 4 kişi lazım ki tabutu arabaya koyasın, 3 kişi var bir 4. kişi yok. Bu vaziyette talebelik sonradan şimdi bakarsan yüzlerce talebesi çıkıyor. Ben anlayamadım.	
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	...en önemli hattatı merhum Hattat Hâmid Aytaç Bey'dir. Şu sebeple Hâmid Aytaç hiçbir zaman kalemini bırakmamış, o dönemlerde inkılâplar döneminde çekingenliklerinden dolayı üstatlar meydanı bıraktıkları halde Hâmid Aytaç yazmayı bırakmamış,	önemli hattat, hiçbir zaman kalemini bırakmak

	Cağaloğlu'ndaki atölyesinde yazmış, hatta devam etmiş ve ondan sonra da işte yeni nesil onun şeyiyle gelişmiştir diyebiliriz. Bilgilerimiz bu doğrultuda, pek çok san'atçıların ismi sayılabilir gelebilir ama Hâmid Ayaç herhalde en önemli en önde gelen bir isim.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine intikal etmiş olan ve en son ölen sanatçı Hattat kimdir dersiniz Hâmid Ayaç'dır derim. ...Hâmid Hoca benim hocam. Ama ondan önce benim yetişemediğim Halim Hoca var. Şimdi Halim Hoca'yla Hâmid Hoca'yı kıyaslayın. Veyahut Altunbezer, İsmail Hakkı Altunbezer kıyaslayın veyahutta Kâmil Efendi kıyaslayın gibi bir soru, biraz zor bir soru olur... ...Tabii bilinen isimler herkesin bildiği isimler Hâmid Ayaç, Necmeddin Okyay, Kemal Batanay, Halim Özyazıcı , Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Hacı Nûri Korman, Hulûsi Efendi... ...Yaşları itibariyle söylersek, tabi ki bizim şu anda en yaşlı, hat hocamız olarak Hasan Çelebi Hoca'yı sayıyoruz. Ondan önce vefat etmiş olan Ali Rüştü Bey var. Bekir Pekten Hocamız var; vesaire, böyle birkaç isim daha var şu anda aklıma gelmeyen. Recep Bey var. Ama günümüzde en yaşlı hat üstadı olarak Hasan Çelebi'yi ve Hâmid hocanın öğrencilerini sayabiliriz. İsimleri zikretmemi isterseniz, Hüseyin Kutlu, Fuat Başar, bendeniz de tabii onun öğrencisi olma şerefine nail oldum, Hüsrev Subaşı benim aklıma gelen, inşallah unutmam bazı isimleri, Ankara'da Muhsin Demirel, yazı yazmakla beraber İsmail Yazıcı var. Turan Sevgili var. İsimleri unutursan ayıp olur diye böyle düşünerek cevap veriyorum. Başka kimler var eskilerden; bu isimler var... ...Bazı kişiler hat san'atının gelişmesinde önemli katkılarda bulundular. Bence onların en başında Profesör Emin Barın Hocam geliyor. Çünkü daha hiç kimse yokken, hat san'atı ile ilgili hiçbir gelişme, hiçbir sergi yokken, Cumhuriyet döneminin belki de ilk açılan hat sergilerini hocam açtı...Emin Hoca'nın dışında, diğer ondan önceki hattatların sergiler dışında, yeni 1970'lerden sonraki yeni yetişen hattatların içerisinde, ilk hat sergisini açan kişi de fakir oldu ve yurtdışında da ilk sergi açan ben oldum. 1986'da galiba Birleşik Arap Emirlikleri'nde, ilk yurtdışında hat sergisini bendeniz gerçekleştirdim.	intikal etmek, hat sergisi açmak, ilk sergi
Hüseyin Öksüz (Hattat)	...sıkıntılı dönemlerdi bizim başladığımız yıllar 68'de ben Hâmid Hoca'yı tanıdım. O yıllarda işte dediğim gibi pek ilgilenen yoktu, bu Hâmid Hoca'nın vefatından sonra patladı bu iş. ...Tabii Hâmid Hoca aynı zamanda İstanbul efendisi bir zat idi, nezih kibar bir kimseydi, kimseye kötü söylemez, sinirlenmez böyle... Hâmid Hoca yine de o şey içerisinde neşe içerisinde yaşıyordu yani. Sıkıntısını hiç	sıkıntılı dönemler, her şeyi hat olmak

	belli etmezdi. Hiç hâlinde şikâyet ettiği yok yani etmezdi şöyle sıkıntılıym şu var bu var diye hiç bunları mevzu etmezdi. Onun bütün konusu güzel bir yazı görsün, onu gördüğün zaman sevinir, bütün her şey ise hattı onun. ...İşte Hasan Çelebi var hepimizin kıdemlisi, kıdemlimiz o. Hüseyin Kutlu, ondan sonra Savaş Çevik, Hüsrev Subaşı onları gördük zaman zaman. Daha ismi aklıma gelmeyen 5-6 kişi var böyle çok yok.	
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Yani o güne kadar yazı yazarak hayatını kazanan insanlar vardı Hâmid Aytaç gibi, Halim Efendi gibi, ne bileyim Hulûsi Efendi gibi Necmeddin Efendi gibi. Bu insanlar aç kalıyor, Necmeddin Efendi neyse ki imam. O imamlığını devam ettiriyor. Ama ötekiler gerçekten açık kalıyor... ..Mesela düşünün bir Halim Efendi, eğer devam edebilseydi, yani bu alfabenin değişimi ile kenara itilip bağban olmaya mecbur edilmeseydi kim bilir neler yapardı? Zaten 20. yüzyılın en büyük hattatıdır Halim Efendi. Belki onun da on misli şeyler üretecekti. Ama adam sabah bostana gidip sabahtan akşama kadar üzüm yetiştiriyordu. Niye, çünkü hattatlıktan para kazanamıyordu. Bu muazzam üzücü bir şey.	bağban olmaya mecbur edilmek, muazzam üzücü
Ayten Tiryaki (Hattat)	O döneme Hâmid Aytaç sağ olsun... 360 tane hattatın Cağaloğlu'nda dükkânını kapattığını söylüyor. Ama kendisi davetiye, kartvizit gibi şeyler yaparak sürdürüyor ve o bir köprü vazifesi oluşturdu. Ondan sonra gelen günümüzde şuanda halen yaşayan büyük hattatlarımız Hasan Çelebi, Hüseyin Kutlu ve bunun gibi birkaç hattat da bu köprüyü güçlendirdiler ve bugün kim varsa bugün şu anda bu işi icra eden hep onların bereketi onların devamıdır. ...Cumhuriyet döneminde yaşayan Hâmid Aytaç, Hasan Çelebi gibi büyük hattatlar var. Hüseyin Kutlu da bunlardan birisi, Fuat Başar... Hasan Hocamız, Hacı Hasan Çelebi benim hocamdır.	360 hattatın Cağaloğlu'nda dükkân kapatması, köprüyü güçlendirmek
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Şark Tezyini San'atlar Mektebi Güzel San'atlar Akademisi'ne bağlanıyor. Fakat oranın, eski hocalar da aynen gidiyorlar. Oranın Avrupa görmüş modern kafalı diğer resimci heykeldi, şuydu buydu, falandı. Onlar bunu hazmedemiyorlar. Takunyacılar diyen mi istersin hocalara, inni minni grubu, rabbiyesirciler çeşit çeşit hakaretler ediliyor. Orda tabii hiç bölüm, hat bölümü de 36'dan itibaren açılmakla beraber kimse yetişmemiş. Sonra Halim Özyazıcı gibi hakikaten XX. asrın büyük ismi 946'da oraya hoca olarak tayin edildiğinde, adam talebe arıyor, talebe yok. Ben şahit olmuşumdur, çıkardı kendi yazıhanesinden odasından. Merdivenden inen mîmârî talebesine, "Yahu eliniz kalem, gönye tutuyor. Gelin size iki harf öğretem şurda." "Boşver Hoca." derler, yanından geçerler. Yoktu talebesi. Böyle gitti.	hazmedememek, taallüm görmediği için talim etmeyi de bilmemek, hat san'atının bambaşka bir mevkii olmak

	Halim vefat etti. Arkadan işte ilk bu işi yapan bildiğim kadarıyla Hasan Çelebi'dir. Hasan Çelebi Halim'den birkaç ders almış, o vefat etmiş. Sonra Hâmid Bey'e gitmiş. Hâmid Aytaç sadece yazı yazmakla mükellef, öğretmekle değil. Bu yaradılıştta bir kimse olduğu için... Onu da söyleyeyim Hâmid Aytaç çok büyük bir san'atkâr. Gözü eli ve Beyni son derecede kabiliyetle çalışıyor. Doğru dürüst meşk etmiş değil hayatında. Ama o kabiliyetiyle yazının en güzelini yazıyor. Fakat taallüm görmediği için talim etmeyi de bilmiyor Hâmid Aytaç. Ona giden epey talebe oldu. Ama bir Halim hayatta olsaydı da o öğretebilseydi bugün hat san'atının bambaşka bir mevki olurdu. Çelebi ve başka gençler o devirde gençtiler. Öğrendiler Hâmid Bey'den öğrenebildikleri kadar ve bugün artık onlar orta yaşı da geçtiler, yeni nesillere de onlara öğretiyorlar. ...Zaten benim de yetiştiğim Halim Özyazıcı , Hâmid Aytaç, Mâcid Ayrıl, Necmeddin Okyay bunlardır.	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	San'at, o dönemde birkaç kişinin şahsi gayretiyle ayakta kaldı. Halim Efendi, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde hoca iken orada diğer bölümlerde ders alan öğrencilere âdetâ yalvarıp yakarıyordu. 'Gelin size de hat öğretiyim. Sizde yetenek var.' diye. Ama ilgi görmediği için, hor görüldüğü için bu san'at, o öğrenciler Halim Hoca gibi büyük, dahi bir san'atçıdan bile istifade etmediler. Ne oldu daha sonra? Halim Efendi, bir bağ satın aldı. Orada tarım ile uğraştı, üzüm yetiştirdi, bitki, sebze yetiştirdi. Bu şekilde geçimini sağladı. Yani dünya çapında büyük bir san'atımızın düştüğü nokta buydu. Sonra Hâmid Hoca'dan bahsettik. O da birçok sıkıntılar çekti. Böyle bir-iki kişinin hususi çabası sayesinde Cenab-ı Hak, bu san'atın günümüze sağ salim ulaşmasını temin etmiş oldu ve eğer bu kişiler, bu köprü insanlar olmasaydı, mesela bir Necmeddin Okyay Hoca olmasaydı, onun gayretleri olmasaydı... Hâmid Hoca, Halim Efendi, Hulûsi Efendi, Kâmil Akdik vs. bunların hususi çabaları olmasaydı, Kemal Batanay, Ali Alparslan... Bu merhum hattatlarımızın gayretleri olmasaydı, bugün bu kadar gelişmiş bir hat san'atından herhalde söz edemeyecektik. Zaten günümüzde, hayatta olan bu hocalardan ders almış olan bilhassa Hâmid Aytaç'tan ders almış olan hocaların, kendileri ve öğrencileri bu san'atın bu noktaya gelmesine sebep oldular. ...Bunlardan en son Osmanlı'dan günümüze hat san'atını nakleden benim de hocamın hocası olan merhum Hâmid Aytaç, 1982'ye kadar yaşadı. Ama hayatının son demleri, belki son çeyrek asrı, daha fazlası bir fakru zaruret içerisinde geçti, hayat mücadelesi içerisinde geçti. Bazı hayırsever, yardımsever insanlar, san'atseverler hocaya çok cüzi meblağlarla yazılar yazdırarak onun geçimini sağlamasına vesile oldular.	şahsi gayretiyle ayakta kalmak, fakr-u zaruret içerisinde geçmek, hayat mücadelesi içerisinde geçmek

	Bunun gibi Hulûsi Efendi olsun Halim Efendi olsun... Belki çok daha verimli olabilecekken çok daha fazla eser verebilecekken başka işlerle uğraşmak mecburiyetinde kaldılar. Kimisi matbuatla ilgilendi kimisi kartvizit tasarladı. Onların da san'atsal bir değeri var. Fakat bu san'atçılarımızın nafakaları daha güzel bir şekilde temin ediliyor olsaydı belki daha büyük şaheserler çıkacaktı ortaya...	
Yusuf Sezer (Hattat)	Rahmetle Hâmid hocam Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir hat san'atı köprüsüydü ve her zaman sözlerinde dostlarına bizi biz de yanında olduğumuz zaman "Biz bu san'atta görevliyiz" derdi. Hatta bir gün yine aynı san'at dalından tezhip san'atkârı Rikkat Kunt hanımefendi ziyaretine gelmişti. O gün de cumartesi dersteyim tevafuk, Beylerbeyi'nden gelen bir hanımefendi, İstanbul hanımefendisi, nazik narin latif bir hanımefendi. Çok böyle kılık ve kıyafetiyle hakikaten imrendiriyor. "Hamid beyciğim merhaba." dedi. "Niye uğraşıyoruz biz bu san'atla?" dedi "Niye soruyorum biliyor musunuz?" dedi. "Hayır hanımefendi, buyurun." dedi. Tezhip yapıyorum dedi, sizin eserinizin etrafını çalışıyorum dedi. Bir tane densiz, "Bu çiçekleri ne yapacaksın, sen ilkokul çocuğu musun." demez mi dedi. Tepem attı hâline gelmiş, misafirim bir şey de söylemedim ama kafam allak bullak oldu. "Hanımefendi bu uzun iş" deyip kestim sözünü bıraktım. Hem altın bitmiş, gideyim önce üstadı ziyaret edeyim, moral kazanayım, sonra da gidip altınımı alıp yola devam ederim. "Hanımefendi niye üzülüyorsunuz?" dedi. "Biz bu san'atta köprüyüz." Bak bu evlatlar, yanında talebesi olduğum için beni gösterdi. "Bu evlatlar bu san'atları, sizin talepleriniz el çıktıkça sâhip oldukça, beğendikçe, çalıştıkça bunlara gönül verdikçe bu san'atlar devam edecektir. ... Osmanlı'dan günümüze bizim gördüğümüz ki bizler Hasan Çelebi Hoca ve bugüne kadar Hâmid Hoca'dan icâzet alanlara Cumhuriyetin ilk nesli hattatlar denir. ...En önemli hattatı şüphesiz Hâmid hocam ve Hattat Kemal Batanay. Hattat Kemal Batanay 21 Haziran 1981'de vefat etti, Hâmid hocam da 18 Mayıs 1982 ve o dönemde birtakım tabii san'atkârların isimleri var ama çok erken vefat etmişler, Mâcid Ayrıl gibi Halim Hoca gibi zatlar çok erken vefat etmişler.	bir hat san'atı köprüsü
M. Lütfi Şen (Küratör)	Bence Hâmid Aytaç'tır. Tabii bütün bu geleneği taşıyan en önemli Hattat Hâmid Aytaç'tır ama bunlara... Ben Ali Alparslan'a da aşığımdır. Hocam nur içinde yatsın. İnanılmaz bir özgüven verdi öğrencilerine. Mesela bugün bir Ali Toy hattından bahsediyoruz. Dünyanın hayran kaldığı bir hattır bu. İşte o Ali Toy hattının arkasında Ali Alparslan olmasaydı biraz zor olurdu diye düşünüyorum.	bütün bu geleneği taşımak, en önemli Hattat Hâmid Aytaç, yok olma tehlikesiyle

	Hoca dağ gibi durdu arkasında... ...28'de Harf Devrimi olduğu anda o, Osmanlı'nın dünya mirası hat san'atı yok olma tehlikesiyle tam karşı karşıya kalıyor ve burada ben artık onun Allah'ın elçisi olduğunu düşünüyorum Hâmid Aytaç denilen bir kul düşünün 28'de Cağaloğlu'nda Sirkeci'den Cağaloğlu'na giden caddede üç yüz tane hat dükkânı var. Harıl harıl çalışıyorlar. Harf İnkılabı oluyor. Üç yüz tane dükkânın iki yüz doksan dokuz tanesi kapıya kilit vurup gidiyor. Bir tane on metrekare han odasında, ışık görmeyen bir han odasında bir adam kalıyor ve bu adam kartvizit basıyor, bilmem ne basıyor, matbaa işleri yapıyor, öyle yapıyor böyle yapıyor ve orada kalıyor ve orada kaldığı sürece de dünyanın her tarafından ama Türkiye'den değil sadece Japonya'dan, Fransa'dan da Malezya'dan da gelen insanlara bu Osmanlı'nın zirveye taşıdığı hat değerlerini öğretmeye, eğitmeye devam ediyor. Bu Hâmid Aytaç, şimdi bakıyorsun Allah ona öyle bir vermiş ki her hat çeşidinde zirve yazıyor. Ta'likte de yazıyor, celi sülüste de yazıyor, sülüste de yazıyor... İnanılmaz bir meziyet ve bugün işte bu birikim, işte tarihi mekânların üzerindeki o muhteşem hat yazılarının sökülmesi kanunun çıktığı bir Cumhuriyet döneminden geçtik. Ona rağmen bugün, bir hat san'atından bahsediyorsak ve halen gerçekten dünya çapında hattatlarımız var diyebiliyorsak bence bunu en çok rahmetli Hâmid Aytaç'a borçluyuz. O bunun önüne inanılmaz, bir tek başına bunun önüne set çekiyor ve bugün mesela önemli hattat dediğimiz arkadaşlarımız, gençlerimiz hepsi bir nevi bir şekilde Halim Özyazıcı'dan, Hâmid Aytaç'tan el almış hocaların, öğrencileri var. Bugün gerçekten büyük sanatçı olanlar bu şekilde devam edebilen bir hat geleneğimiz ve ihtişamımız var diyeyim.	karşı karşıya kalmak

Tablo: 3.1.2: Köken ve Tarihsel Süreç Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.1.2.1.Hat San’atını Doğuran ve Geliştiren Faktörler	3.1.2.2.Osmanlı’nın Son Döneminde Hat San’atı	3.1.2.3.Cumhuriyet’in İlanı Sonrası H. S.	3.1.2.4.H. S. Günümüze Taşıyan Köprü İsimler
1	Akcan A.	hat sanatı İslâm'ın kelamı Kur'anı Kerim'den çıktığı için, bir değerler silsilesinin parçası olduğu için...	Osmanlı'ya geldiğimizde sarayda bunların en mükemmel şekilde icra edildiğini görmekteyiz.	fetret devri/ unutulmaya yüz tutmuş/ değişim ve dış müdahalelerin yol açtığı travmalar	toplum kendi geçmişini keşfediyor, kendi geçmişine sahip çıkıyor
2	Başar F.	en başta bu Kur’ân hattıdır	Osmanlı Türkü’nün elinde bu işin zirvesi	neredeyse bitti bitecek seviyesine geldi. Tükeniyordu, tarihe gömülüyordu/Cenâb-ı Hak muhâfaza etti.	Hâmid Aytaç, Halim Hoca, Necmeddin Hoca bunların çırakları düne kadar zanaat olan bazı şeyler, bugün san’at mertebesine çıktı.
3	Çebi M.	kutsalla irtibatı olan ve kutsalı anlamaya anlatmaya tanıtmaya birinci dereceden vesile olan bir san’at	Osmanlı hattının kurucusu olarak Şeyh Hamdullah kabul ediliyor. Ondan sonra ikinci büyük isim Hâfız Osman...	bağcılık ile uğraşmak zorunda kalmış, kartvizit yazmış, Necmettin hoca Özbekler tekkesinde gül yetiştirmiş...ebru yapmış...	bir Hâmid Aytaç, bir Mâcid Ayrıl, bir Necmeddin Okyay bu üç tane adam kocaman bir kültürü medeniyeti san’atı Cumhuriyet dönemine taşıdılar.
4	Çelebi H.	-	bunu bu hale Türkler getirmiştir	1928'deki gelen bu yasaklama herkesi öyle	Türkiye’nin Hâmid Bey’den haberi yoktu

				susturmuştu ki bu hususta kimse bir yerde bir laf etmeye korkuyordu	
5	Çevik S.	hat sanatının temeli ve ruhu esas dokusu özelliği dini konular işlenmiş	her birinin bir işi var	çok kötü bir evre/ “hak etmediğimiz” ve “şanssız bir dönem/ /yapanlar da belki bilinçli yapmadılar.	Hâmid Aytaç, Necmeddin Okyay, Kemal Batanay, Halim Özyazıcı, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Hacı Nûri Korman, Hulûsi Efendi
6	Dere Ö.	Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hat sanatının bu kadar gelişmiş olması hat sanatının protest bir yönünün oluşundan kaynaklanıyor	Osmanlı medeniyetinin en önemli sanatlarından biridir bence.	Yol kesildi, büyük bir kırılma büyük bir kayma yaşadık... bu kırılma sonucunda eskiye olan ilgimizi erteledik	-
7	Derman U.	İslâm'ı müteakip hemen değil ondaki bedîi unsurlar ortaya çıkmaya başlıyor	Osmanlı-Türk hat anlayışı da Şeyh Hamdullah'la başlar/durgunluğa girişin neticesinde Medreset'ül-Hattâtîn açılıyor.	umumi bir korku/ “hattatız demeye korktuğumuz yıllar”/ dinden koparmak	Halim Özyazıcı gibi hakikaten XX. asrın büyük ismi/Hâmid Aytaç çok büyük bir san'atkâr.
8	Ergün A.	ayetler indikten sonra yazılması ve tespiti ile başlayan bir süreç/ bütün İslam coğrafyasında bunu en güzel şekilde yazabilmek gayretiyle günümüze	Şeyh Hamdullah'tan devam eden geleneksel yapı içerisinde devam eden bir süreç var/bir	-	Hafız Osman'dan, Şeyh Hamdullah'tan Hafız Osman'a ...Mahmut Celalettin'ler/Râkım

		kadar gelmiş	ihtiyaçtan ziyâde bir metoda oturması		... Kazasker...Hasan Rıza var Şefik Bey var Muhsinzade Abdullah... Halim Efendi, Nuri Korman ... Sami Efendi... Necmettin Okyaylar Hulusi Efendi
9	Huran C.	Kur'ân'ı muhâfaza edebilmek	sülûs dendiği zaman İstanbul demektir, Osmanlı demektir	İnkılap harf olduktan sonra biliyorsunuz sanat bu sanat o kadar revaçta iken bir an harfler değiştiği için hüsrana uğradı	bana sorsanız “Hayaliniz nedir?” ben derim ki, “Keşke Halim Efendi zamanında olsaydım da gidip onun talebesi olsaydım
10	İhsanoğlu E.	-	Kur'ân-ı Kerîm Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu ve İstanbul'da yazıldı	çok büyük kırılma yaşandı	Hâmid Bey'in ayrı bir yeri vardı tabii. O Bab-ı Âli Cağaloğlu'ndaki yerinde çok zor şartlarda yaşıyordu.
11	Kazan H.	müslüman san'atçıların Allah kelamını en iyi ve en güzel şekilde yazma çabası	Şeyh Hamdullah'ın yoğun çabası neticesinde bu artık bir Türk ekolü veya Osmanlı Mektebi hâline gelmiş.	Cağaloğlu'ndaki bütün hattat dükkânlarının kapanması, bazı hattatların diğer İslâm ülkelerine göç etmeleri, san'atlarını orada	İşin ilmi tarafını Uğur hocamız götürmüştür/ Hâmid Bey'in aktardığı talebeler içerisinde en velûd olan da Hasan Çelebi hoca...

				icra etmeleri...	
12	Kurt T.	size o manevi alemdede ruhunuzda böyle bir feyiz veriyor ve sürekli ona karşı muhabbet duyuyorsunuz. Zaten hat sanatı ile uğraşan insanların içindeki aşk denilen şey bu	-	-	-
13	Kutlu H.	İslâmi bir san'at, hat s Kur'ân san'atı	Padişahın imzası. İnsanlık tarihinde devlet başkanının sanat olmuş imzası var mı? Bir tek biz de var bu. Osmanlıda var, başka yok	Tsunami geçti üstünden/ Harfi değiştiriyorsan değiştir. Peki san'attan ne istiyorsun?/ kapısına kilit vurduk/ devlet başkanının san'at olmuş imzası/ geberemedim de ben bugünleri gördüm	hepsi ayrı ayrı vasıflarda olan Sâmi Efendi'sinden tut da Hacı Kâmil Efendi, Tuğrakeş Hakkı Bey, Halim Efendi, Necmeddin Efendi, Hâmid, Kemal Batanay hepsi ayrı ayrı kıymetli insanlar.
14	Nam M.	günümüzde artık bir piyasa.	-	-	-
15	Öksüz H.	estetik açıdan önce estetik güzellik var çarpan tarafı cezbeden tarafı var. Ondan sonra onu geçtik bir mesajı var.	Osmanlı zamanında da varmış böyle alelusul yapanlar ama zaman içerisinde kaybolup Gidiyor.	harf devrimi olunca birçok hattatlar bitti bu iş dediler kalemleri attılar, çoğu kalemi attı. Kalemi atmayan bir kişi vardı o da Hâmid idi ...	pek ilgilenen yoktu, bu Hâmid Hoca'nın vefatından sonra patladı bu iş
16	Özcan A. R.	Her hattatın bir rüyası bir Kur'ân yazayım	Türklerin İslâm yazısına ciddi	"yumuşak bir geçiş" yerine	Hattat Hâmid Bey'in birazcık daha

			mânâda katkısı vardır	“tümüyle sert bir şekilde”/ hattatların ciddi bir direnci	ön plana çıktığını düşünüyorum/ Necmeddin Hoca’nın önemi bana göre işin teorik tarafında.
17	Özçay M.	Kur’ân’ı ona lââyık güzellikte yazma azmi, aşkı, isteği	hat san’atını en üst noktaya getirmiş bir medeniyet Osmanlı/ etkilenmeyen bir tek hat san’atı var.	çok ciddi bir kırılma noktası/ ciddi bir zaman kaybıdır bizde	işte Halim ve Hâmid Aytaçlar, Hakkı Beyler vardı, Kâmil Efendiler vardı. Her birinin farklı özellikleri var.
18	Özkafa F.	Kur’ân’a dayalı bir san’at	“inkıtâ”dönemi	hat san’atı açısından çok olumsuz bir takım gelişmeler	Necmeddin Okyay Hoca olmasaydı, onun gayretleri olmasaydı... Hâmid Hoca, Halim Efendi, Hulûsi Efendi, Kâmil Akdik vs. bunların hususi çabaları olmasaydı, Kemal Batanay, Ali Alparslan...
19	Özkeçeci İ.	Kur’ân’ın en güzel şekilde yazılması yarışında	toplum kendi dinamiğini kaybetti.	organ naklinde organı kabul etmeyen bünye gibi	en önemli hattatı merhum Hattat Hâmid Aytaç Bey’dir
20	Portakal R.	-	en yüksek seviyesi XIX. yüzyıldır derler hat san’atının.	1923’te, sadece %8’i benim bildiğim okuma yazma biliyordu. Yani korkunç ve ne okuyup ne	-

				yazıyor?/ kültür koptu vesaire, doğrudur bunlar ama işin bu tarafı var.	
21	Schick I. C.	Allah'ın kelamını en güzel biçimde muhâfaza etmek kaygısından ortaya çıkış	müslüman Türklere çok uygun bir san'at"/"hat eğitime kitlesel boyutlar kazandırmaya yönelik çaba/ uzun 19. yüzyıl	çok üzücü bir dönem/ militan laiklik/Batı'ya benzetmek ve Batı ile bütünleşmek için	Hâmid Aytaç gibi, Halim Efendi gibi, ne bileyim Hulûsi Efendi gibi Necmeddin Efendi gibi. Bu insanlar aç kalıyor
22	Sevgili T.	-	fetret devri	kabullenmeme durumu/ kopma ve zayıflamalar	-
23	Sezer Y.	Hattın sihri Kur'ân'ın kendisinden geliyor	Osmanlı hattatlarının ilki şeyh, Nakşibendi tarikatına mensup, tasavvuf yolunun pîri	hat san'atı dinlenmeye geçmiş aslında	Hâmid hocam Osmanlı'an Cumhuriyet'e bir hat sanatı köprüsüydü/"Hanım efendi niye üzülüyorsunuz?"/ "Biz bu san'atta köprüyüz."
24	Şen M. L.	hat sanatının estetik rükünleri çok güçlü, inanılmaz bir gelenek var arkasında.	sanatçı olan hükümdarlara, padişahlara sâhip bir gelenek	Osmanlı'nın dünya mirası hat san'atı yok olma tehlikesiyle tam karşı karşıya/kelleyi kol-tuğa almış bir-iki insan	ben onun Allah'ın elçisi olduğunu düşünüyorum Hamid Aytaç/Bence Hâmid Aytaç'tır/ Ben Ali Alparslan'a da aşığımdır.
25	Tiryaki A.	hattatların	-	Cumhuriyet	-

		isteyebileceği en güzel hedef, Kur'ân-ı Kerîm yazmaktır.		döneminde sadece duraksadı ama gerilemedi	
26	Türkmen H.	Allah güzeldir güzeli sever, yani güzelliği arama sanatıdır hat sanatı	-	Cumhuriyet döneminde hat sanatı biraz belli kişiden elindeydi çok fazla hattatlar yoktu.	Mahmut Öncü vardı eskilerden. Sonra rahmetli oldu Ali Alparslan Profesör ve Hüseyin Gündüz...
27	Vural M. A.	insan ruhuna hitap etmiştir	İcazet geleneği.. Eskiden resmî idi, belki Osmanlı bunu resmî hale getirmiş olabilir.	-	Hattat Hamid istese de zaten kötü yazamazdı.

3.2. Hat San'atının Konum ve Durumu

Araştırmada hat san'atının konum ve durumu konusu “Hat San'atının Konumu” ve “Hat San'atının Durumu” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlık çerçevesinde daha çok hat san'atının günümüzdeki konumunun yanı sıra onu etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmış, ikinci başlık kapsamında ise hat san'atını durumu ele alınmıştır.

3.2.1. Hat San'atının Konumu

Hat san'atını çevrelerinin hat san'atının konumu hakkındaki düşünceleri araştırılırken öncelikle, günümüzde hat san'atına yönelik olarak nasıl bir ilgi olduğu ve bu ilgiyi etkileyen faktörler ele alınmış, ardından bu konuda önemli etkileri oldukları anlaşılan IRCICA, İSMEK, Sabancı Hat Koleksiyonu incelenmiştir.

3.2.1.1. Günümüzde Hat San'atı ve Etkileyen Faktörler

Hat san'atının günümüzdeki konumunu ve bunun sebeplerini ele alan Tablo 3.9'un bize sağladığı verilere göre katılımcıların neredeyse tamamının ortak görüşüne göre günümüzde bu san'ata karşı önemli bir ilgi artışı yaşanmaktadır. Bu ilgi artışının sebepleri incelendiğinde birkaç kişi, kurum ve kuruluşun faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye’de ve dünyadaki bazı gelişmelerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hasan Çelebi Türkiye’deki hat san'atı üzerindeki baskıların 1950’den itibaren yavaş yavaş azalmaya başladığını 1960’lardan sonra bir parça daha gevşeme yaşanmakla birlikte üzerlerindeki korkuyu tam olarak atamadıklarını aktarmaktadır.¹¹¹ Bu öyle bir korkudur ki Hâmid Hoca’dan dönerken vapurda insanların içinde dersine rahatça açıp bakamamakta etraftakilerden çekinmektedir. Bu durum 1965-1970’lerden sonra biraz daha gevşeyince bu san'atla uğraşanların sayısı artmaya başlamış ve yavaş yavaş artık “kimse bir şey demiyor” duygusu gelişmiştir. 1980’de IRCICA kurulmuş, 1986’da Hâmid Aytaç’ın adına bir müsabaka açılınca kanuni bir engelin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Söz konusu yıllarda hat san'atı açısından Hasan

¹¹¹ Türkiye’de modernleşme adına sadece hat sanatı alanında değil pek çok alanda benzer bazı dayatmaların yaşandığı görülmektedir. Nitekim “modern mimarinin 1950'lere kadar, ülkenin kendi iç dinamikleriyle modern bir topluma dönüşmesinin doğal sonucu değil, arzulanan ama henüz mevcut olmayan bir modernliğin zorlama bir temsilinden ibaret” olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’si’nde Mimari Kültür*, 3. bs. (İstanbul; Metis Yayınları, 2012), 318.

Çelebi'ye göre Arap devletleri de hiç iç açıcı bir durumda değildir. 1983 yılında aldığı davet üzerine Ürdün'de Yermük Üniversitesi'ne götürdüğü sergisi hayranlıkla karşılanmış kendisine Ürdün Üniversitesindeki akademisyenler “Biz bu hat san'atının bir san'at olduğunu bilmiyorduk.” demiştir. Hasan Çelebi hat san'atının “aşağı yukarı üzeri küllenmiş sönmüş bitmiş bir noktadan çıkarıp ta bugünlere kadar gelme” serüvenine bizzat şahit olduğunu, mizacına ters geldiği için “çıkardım getirdim” demediğini¹¹² belirterek bu san'ata yaptığı katkıya dikkat çekmektedir.

Mehmet Çebi kendi yaptığı bir televizyon programına davet ettiği Sahafılar Çarşısı'ndaki bir esnafın 1980'li yıllarda İslâm eserlerinin çok bol olduğunu, bugün binlerce dolara satılan eserlerin o günlerde 50 dolara 100 dolara alıcı bulmadığını hatta bir obje veya kıymetli bir kitap sattıkları zaman onu bir berata sararak verdiklerini söylediğini aktarmaktadır. Şimdilerde hat san'atı “piyasa ve insanların bilmesi tanınması olarak” buralardan çok daha iyi yerlere gelmiştir. Eski ile bugünü kıyasladığımızda bugün durum “daha iyi” olmakla birlikte olması gerekene göre “çok kötü” dür.

Ayten Tiryaki 1983'e kadar İlahiyat Fakültesi'nde öğrenci iken Ankara'da hat san'atını öğrenmek istediğinde hoca bulamadığını, aynı şekilde Fatih Özkafa 1990'lı yıllarda hat san'atına başladığı yıllarda “neredeyse hiç” ilgi olmadığını, hatta insanların yaptıkları işe şaşırıp kaldıklarını belirtmektedir. Ona göre hat san'atına 1999-2000 yılları gibi başlayan ve yaklaşık 20 yıldır “artan bir ilgi” söz konusudur. Bu ilgi artışında 1999 yılında Osmanlı'nın 700. kuruluş yıldönümü etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin rolü olmuştur.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun hat san'atına en büyük katkı yapan kurumun IRCICA olduğunu beyân ettiklerini görmekteyiz. 1986'yılında ilk olarak IRCICA tarafından Hâmid Aytaç adına düzenlenen ve bugüne kadar üç yılda bir tertip edilmeye devam edilen hat san'atı yarışması Mehmed Özçay'a göre âdeta “bir kıvılcım”dır.

¹¹² Her ne kadar Hasan Çelebi mütevazı davransa da hocası Hâmid Aytaç'tan sonra hocasının hayattaki en yaşlı talebesi olarak hat san'atına en büyük katkıyı yapan kişi olarak gösterilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hilal Kazan, *Noktalar ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2013) 1-367.

Aynı şekilde Hilal Kazan 80’li yıllarda “*kendisi de bir san’at hâmi*” olan Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu’nun gayretleriyle IRCICA’nın kuruluşundan sonra hat san’atı ile ilgili faaliyetlerin artmaya başladığını belirtmektedir. Bu konuda yaşanan gelişimde hocaların kendi atölyelerinde ders vermeleri, ocaklarını kapatmamaları ve icâzet verdikleri talebelere de mutlaka bir ocak açmayı bir başka ifâde ile başka yerde ders vererek kendilerinin de talebe yetiştirmesini tavsiye etmeleri etkili olmuştur. Ayrıca yerel yönetimler ve de özellikle İSMEK’in faaliyetleri bu konuda olumlu gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır.

Ali Rıza Özcan ise hat san’atının tıpkı toprak üzerine asfalt çekilmesine rağmen yine de yerden filiz çıkması gibi 1986’daki IRCICA yarışmasından sonra gelişerek şekil bazında “*çok iyi yerlere doğru gittiğini*” fakat muhteva bazında yani içerik ve öz olarak bu san’atın “*duygu tarafının da azaldığını*” düşünmektedir. Hat san’atında şekil güzelliği yakalanmakla birlikte ters bir trendle “*biraz ticariye doğru*” kayma söz konusudur. Toplumdaki alıcıların çoğu “*evimde bir hat levhası, nasıl kocaman büyük*” olsun düşüncesindedir. Ali Rıza Özcan’a göre özel kurs, dernek ve vakıfların kurs düzenleme, sergi açma vb. faaliyetlerinin “*bizim san’atların toplumda tanınır olmasına inanılmaz derecede katkısı*” olmuştur ve bugün sokakta bir çocuğa hattın ne olduğunu sorduğunuz takdirde cevap verebilecek konuma gelmiştir. Bu konuda IRCICA, İSMEK’in çalışmalarının yanı sıra hocaların kendi şahsi gayretleri söz konusu olup günden güne “*toplumda bir alâka artışı*” söz olup artık iş adamlarımız da “*ben de bir levha alayım, evime bir yazı asayım.*” düşüncesi oluşmuştur. Hat san’atına yönelik ilgi artışının altında yatan sebep “*bir reaksiyon*” duygusudur. Ortada bir yasak varsa hiç alâkanız olmasa bile dayatmacı zihniyete karşı bir tepki muhakkak oluşmaktadır.

Ekmeleddin İhsanoğlu’na göre hat san’atı açısından eskiye göre şüphesiz “*büyük bir fark*” vardır. Kendisi bundan memnuniyet duymakla birlikte eskiden çok daha ucuz fiyatlara güzel eserleri satın alabilirken şimdiki gençlerin eserleri için yüksek bedel istemesinden şikâyet etmektedir. Ona göre 90’lı yıllardan sonra 2000’li yıllarda muhâfazakar kesim içerisinde hâli vakti yerinde olanların sayısı artmaya başlayınca bu kesim tıpkı eski burjuvazinin evlerine resim vb. san’at eseri asmakla çağdaş olduklarını düşünmeleri gibi “*Yahu onlar bunu alıyor, biz de bunu alalım.*” demeye başlamıştır. Ayrıca bugünkü Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının bu konudaki teşvikleri de çok mühimdir.

İlhan Özkeçeci ise son yıllarda *“toplumun kendi değerlerine karşı bir yönelişi söz konusu”* olduğunu ve bunda medya etkisi, sergilerin yapılması, yarışmaların düzenlenmesi, ödüllerin verilmesi vb. etkenlerin rol oynadığını düşünmektedir. Toplum bazında bu san’atların yayılması *“pozitif”* olmakla birlikte artık *“akademik alana yönelerek bu işin asıl şeklinin formatının oluşturması”* gerekmektedir. Bu sorumluluk da eğitim kurumlarına, bilim ve san’at erbabına düşmektedir. İSMEK ve özel hocaların farklı yerlerde verdiği kurslarla öğrenci yetiştirilmekte, onların öğrencileri vesair derken toplumda *“kılcallara doğru yayılan eğitim tanıtım faaliyeti”* oluşmaktadır.

Hüseyin Kutlu’ya göre son yıllarda hat san’atına karşı *“çok büyük teveccüh”* söz konusudur. Her ne kadar bu san’atlar *“tsunami ile kökünden kazınmışsa”* da öncelikle bir *“fıtrata bir dönüş”* söz konusu olup kalan kökler filiz vermiştir. Bu san’ata başladığı yıllarda bugünleri rüyasında görse *“hadi canım sende”* diyecektir. Hâmid Hocanın vefatından sonra hat san’atı yavaş yavaş gündeme gelmiş, konjonktür değişmiş, ummadıkları bir şekilde bu san’atlar itibar görmüştür. Ayrıca *“Batı merakımız, batı san’atlarına olan bizim ilgimiz gına getirdi”* diyen Hüseyin Kutlu Batı san’atlarının ufkunun çok fazla olmaması sebebiyle *“tatmin edici”* olmadığını iddia etmektedir. Bizim Avrupa ile alışveriş ilişkisi olan zenginlerimiz Batılıların bizim san’atlara ilgi gösterdiğini görünce bu san’atlara alâka duymaya başlamıştır. Böylelikle bizimkiler *“demek ki bu iyi bir şey”* diye düşünmeye başlamış, böylelikle *“bir uyanma”* yaşanmış ve bu eserleri alıp hediye etme veya bürosunda, evinde bulundurma ihtiyacı hissedilmeye başlanmıştır. Ona göre işin bir başka yönü ise İslâm dünyasında bilhassa Suudi Arabistan vs. gibi parası çok olan ülkelerin *“dünyada san’at olmayınca adam yerine konulmadığını sadece parayla bu işlerin dönmediğini”* anlayınca hat eseri toplamaya başlamasıdır. Bu ülkeler büyük paralar ödeyerek bir piyasa oluşturmuşlardır.

“Benim talebelerimin yüzde sekseni kızlardır” diyen Hüseyin Kutlu 28 Şubat 1997’de ortaya çıkan başörtüsü krizinden dolayı okuluna devam edemeyen kızların önleri kapanınca bu san’atlara yönelerek kendilerine yeni bir saha açtıklarını iddia etmektedir. Bütün bunların yanında ona göre bu sebepleri yaratan Zat-ı Zülcelal bu vesilelerle bir Kur’ân san’atı olan hat san’atını ve bağlı diğer san’at dallarını ihya etmeyi murat etmiştir.

Savaş Çevik'e göre bundan 30-40 yıl kadar önce kendisinin öğrenci olduğu yıllarda hat san'atı ile ilgilenen en fazla 10-15 öğrenci varken özellikle 1980-1990'lı yıllarından sonra *“oldukça hızlı bir şekilde bir artış”* yaşanmıştır. Sosyolojik bir mevzu olan bu ilgi artışı konusunda ona göre IRCICA vb. kurumların uluslararası hat san'atı yarışmaları düzenlemesi ve İSMEK gibi yerel yönetim kuruluşlarının hat san'atı kursları açması etkili olmuştur. Fakat unutulmaması gereken bu kursların halktan talep olduğu için açıldığıdır. Halkın bu talebinin nereden kaynaklandığı konusunda ise kendisi bir cevap bulamamaktadır. Bununla birlikte halkın içerisinde *“bir uyanış, kendi san'atlarına karşı bir ayaklanma”* olduğu da ortadır. Savaş Çevik fantezi olarak yorumlanması mümkün olmakla birlikte bu san'atın *“bizim genlerimize işleyen bir san'at”* olduğunu düşünmektedir. Özellikle son yıllarda yaşanan *“bütün bu siyasi tedirginlikler, saldırılar ve terör hareketleri insanlarda güvenli olma, birlikte hareket etme, kendi milli ve tarihi değerlerine san'at değerlerine sarılma duyguları”* oluşturmuş olabilir. Böylelikle *“Türk toplumunun bir simgesi hâline gelmiş olan hat san'atına olan ilgiyi kendileri de farkına varmadan arttırmış”* olabilir. Bu faaliyetlerin çeşitli kurumlarca desteklenmesi bu ilginin artışına hız kazandırmış ve giderek büyük bir yaygınlık meydana gelmiştir. Özellikle son dönemde hat eğitimi almak isteyen gençlerin sayısı artmış ve bu gençler hat san'atıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Eskiden *“hat san'atı çok fantezi bir san'attı; çok lüks, uç bir san'attı. Öyle herkesin ilgilenmesine gerek olmayan, özel ilgisi olan insanların ilgilendiği bir san'at gözüyle bakılırdı”* diyen Savaş Çevik bugün *“her kesimden insanın hatta dindar olmayan gayet seküler modern insanların da bu san'atla ilgilendiğini”* belirtmektedir. Savaş Çevik buradaki ilgiyi ise *“bir parça fantastik bir duygu”* olarak nitelendirerek *“genetiğimize işlenmiş bir tarihsel kökenden gelen bir İslâm san'atına karşı olan ilgi”* olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu ilginin temelinde *“kendi kültürüne olan ilgi, tekrar geri dönüş, tekrar kendi kültürünü sâhiplenme, milliyetçilik duyguları, yeryüzündeki varoluşumuzun sebebi, birazcık korunma duygusu.”* bulunmaktadır. Nitekim bulunduğumuz coğrafyada Türkiye son yıllarda oldukça kötü bir baskı altındadır. Bu sebeple *“sezgisel bir korunma duygusuyla kendi kültürüne tekrar sâhip çıkma ve sarılma, ona sarıldığı zaman kendini daha güçlü hissetme, birlikte hissetme ve karşı koyabilme gücünü kendisinde bulma”* duygusu ile karşı karşıyayız. Bu durum bazı insanlara *“fazla fantezi”* gelse de sonuçta insan *“çok karmaşık bir psikoloji”* ye sâhip olup, duygu ve düşüncelerimiz maddî şeylerden çok daha fazla ağır basmaktadır. Çünkü bizde bir

ruh vardır ve ruhu kimse tam olarak açıklayamamaktadır. Savaş Çevik’e göre o ruhu yakaladığımız takdirde “*mânevî gücü elde etme*” imkânımız olacaktır.

Turan Sevgili hat san’atına yönelik olarak son yıllarda yaşanan ilgi artışında siyasi sebeplerin yanı sıra bu işle uğraşmak isteyenlerin çoğalmasının ve bu alandaki eğitim imkânlarının artmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Kendisi tıpkı diğer hattatlar gibi birkaç kişiye meşk usûlüyle ders vermektedir. Günümüzde İSMEK vb. diğer kurumlar vasıtasıyla eğitim imkânlarının artmasıyla bu san’at yaygınlaşmaya başlamış, bu kurumlara gidenlerden görenler hat san’tına heves etmeye başlamış ve bu ilgi bir çığ gibi büyümüş, neşvü nemâ bulmuştur.

Ömer Faruk Dere’ye göre hat san’atına gösterilen ilginin “*sosyolojik*” ve “*metafizik*” boyutları vardır. Bir dönem çok zayıflamakla birlikte bu san’atlarımız “*genetik kodlarımızda*” hâlâ vardır. Çünkü bu kodlar “*vazgeçilebilir şeyler değil*”dir. Çok zayıflayan bu kodlara geri dönüş sırasında insanların önlerinde gördükleri ilk kurum İSMEK olmuştur. Bu dönüş yeterli seviyede olmasa da halen devam etmektedir. Medeniyetimize ait değerlerden oluşan bu kodlardan hâlâ “*haberdar olmayan insanlar*” olmakla birlikte artık bu san’atlar “*kaybolmaya yüz tutmuş*” konumunda değildir. Bundaki en büyük pay ise İSMEK’indir. Ana nüveyi oluşturan İSMEK’in yanında hat san’atında yön veren bir diğer husus yarışmalar olmuştur.

Ömer Faruk Dere ilginç bir yaklaşımla günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde hat san’atının bu kadar gelişmiş olmasının “*hat san’atının protest bir yönünün oluşundan*” kaynaklandığını iddia etmektedir. Ona göre sosyolojik açıdan insanları özellikle son 15 yılda hat san’atı öğrenmeye yönelten şey yaşanan “*kırılmaya*” karşı protest bir tavırla içlerinde “*bir tepki*” duymalarıdır. Bu tepki “*bir kimlik inşâsına, bir karşı duruşa*” sebebiyet vermekte, “*şahsın kendisinde bir karşı duruşun sembolü*” olmaktadır.

M. Uğur Derman ise 1980’den sonra Yükseköğretim Kurumu’nun kuruluşunun ardından güzel sanatlar akademilerinde gelenekli san’atların “*yeniden canlandırılması cihetine*” gidildiğini belirtmektedir. Fakat bu kurumlara gelen öğrencilerin ancak %10’u belki %20’si isteyerek tercih yapmakta, kalan diğer öğrenciler başka yerleri kazanamadıkları için sırf bir diploma alabilmek uğruna bu kurumlara gelmekte, dolayısıyla arzu edilen başarı yakalanamamaktadır.

Ekmeleddin İhsanoğlu İstanbul'a ilk geldiği yıllarda çok kıymetli eserlerin "*haraç mezat*" ellerine geçtiğini ve bu eserleri "*ne isterlerse*" vererek satın aldıklarını belirtmektedir. Bugün ise hat san'atının ekonomik yönden bir karşılığı vardır. Artık hayatını "*sırf hattan*" ve "*sırf tezhipten*" kazanan genç insanlar vardır.

Fuat Başar'a göre kırılma döneminden sonra beklenmeyen bir şey olmuş, insanımızın ruhunda gömülü olan geçmişe dair hasretin etkisiyle estetik ve güzel şeyler uyandırma arzusu birdenbire şahlanmıştır. Son yıllarda açılan çeşitli kurslar, tanıtımlar, filmler, diziler düşünüldüğünde hat san'atına yönelik olarak bir ilgi ve bilgi artışı görülmektedir. Yaşanan bu gelişmelerde medyada bu san'atlara yer verilmesinin ve kursların yaygınlaşmasının rolü olduğu anlaşılmaktadır. Müzayedelerde eski hattatların eserleri ile birlikte artık yenilerin eserleri de satılabilmektedir. Hiç beklenmeyen kişiler gelip yazı istemektedir ve çok sayıda koleksiyoncu zuhur etmeye başlamıştır. Bazıları konuyu tam olarak bilmedikleri için danışmanlar aracılığı ile işi yürütse de bütün bunlar olumlu gelişmelerdir. Lakin bu san'atın aşırı derecede icra edilmesi tehlikeli bir şeydir. İSMEK'in bu san'atların "*tanınmasında*" faydası olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu işi sevmesinden dolayı "*birdenbire neşvünema*" bulan hüsnü hattın günümüzdeki lideri yine Türkiye Cumhuriyeti'dir. Günümüzde Hasan Çelebi Hoca ile yazı san'atında "*şeyhü'l-hattatîn ve reisü'l-hattatîn*" geleneği devam etmektedir.

Fuat Başar hat san'atına olan ilgi artışının insanların "*kendi özünü*" araması ve günümüzün "*yavan, sahte, yaldızlı, allama pullama, kakalama hayatından*" bezmesi sebebiyle gerçekleştiğini düşünmektedir. Artık yenilen gıdaların tadı bulunmamakta, giyilen eşyalar vücutta anormal elektrikten dolayı sinir yapmakta, televizyon ekranları rengarenk olmasına rağmen içi boş durumdadır. İnsanlar bütün bu gelişmelerden bunalmakta "*Ya İSMEK'lerde bir yazı kursları varmış, mübarek de bir şeymiş hele bir de oraya gideyim.*" demekte, orada yazının güzelliğini gördüğü anda ruhunda bir şeyler devreye girmektedir.

Mehmed Özçay yeni dönemde "*hat san'atının tekrar canlanmasında*" ilk önemli faaliyetin IRCICA'nın 1986'da düzenlediği "*Milletlerarası Hat Yarışması*" olduğunu, buna paralel olarak "*Turgut Özal ile başlayan dışa açılma süreci ve muhâfazakârların kendi özlerine ilgi duyması*"nın da etkili olduğunu düşünmektedir. Bu dönemde Sabancı gibi sermaye sahibi insanlar "*kendi özüne*" ilgi duymaya başlamıştır. Benzer şahısların hat koleksiyonu yapması ile diğer sermaye sâhipleri de

eski hat eserlerine ilgi göstermiş ve bu da bir *“pazarın oluşmasına zemin”* hazırlanmıştır. Bütün bu gelişmeler birbiriyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde hat koleksiyonculuğu istenen seviyede olmasa bile ciddi koleksiyoncular oluşmaya başlamış, bu da hattatların san’atlarını idâme etmesinde önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Hattatlar eserlerinin iltifat gördüğünü görünce san’atlarını heyecanla sürdürmeleri için ciddi şekilde motive olmaktadır. Bu anlamda özellikle yurt dışında çok önemli bazı koleksiyoncular çıkmıştır. Nitekim Birleşik Arap Emirlikleri’nde hat san’atının canlanmasında en önemli etken oradaki *“üst düzey entelektüel aristokrat”* olan iki koleksiyoncu olmuştur.

Cevad Huran 2002’de İran’dan İstanbul’a hat san’atı eğitimi almaya geldiğinde yeni nesilden yeni yeteneklerin çıkması hususunda hocaların karamsar olduklarını ama şu an baktığınızda bu san’atla uğraşan ve işini güzel yapan çok sayıda hattatın olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda *“hükümetin desteği çok çok önemli”*dir. *“Cumhurbaşkanının bile çok ilgisi var”*dır ve bu san’atı çok sevmekte, her zaman da desteklemektedir. Hat san’atına olan ilginin artmasında bunun etkisi çok büyüktür.

Tahsin Kurt ise eskiye nazaran ilgi artışı olduğunu, 1984’de kendisinin hat san’atına başladığı yıllarda kalem alacakları sadece bir-iki yerin olduğunu, mürekkebi kendilerinin yaptığını şimdi ise bu işin kolaylaştığını ve ticaretinin yapıldığını belirtmektedir. Gelineen seviye yeterli olmasa da önemli bir merhaledir. Bir zamanlar kimseler yokken şimdi talep çoğalmış, insanlar az çok bu san’atı bilir hale gelmiştir.

Aydın Ergün hat san’atına olan ilginin *“gün geçtikçe”* arttığını, eskiden senede 2-3 hat sergisi olduğunu, insanların bu sergileri birbirine kulaktan kulağa aktararak haberdar olduğunu fakat günümüzde aynı gün içinde açılan sergileri seçmekte zorlandıklarını ifâde etmektedir.

Hüseyin Öksüz ise Türkiye’de bugün hat san’atına *“hiç olmadığı kadar”* ilgi olduğunu ve bu san’atın bilhassa dünyada *“çok popüler”* hale geldiğini belirtmektedir. Daha önceleri yazdığı yazıları hiç soran yokken şimdi yazı isteyenlere 2-3 sene sonraya sıra verdiği halde insanlar beklemektedir ve bu durum sadece kendisi için değil öğrencileri için de geçerlidir. Bunlar *“hayaldi bir zamanlar”* diyen Hüseyin Öksüz, *“Hâmid Hoca’nın küçük atölyesinden nerelere geldik? Kaç tane üniversite var Türkiye’de? Çoğunda hat san’atı bölümü var, Geleneksel Türk san’atları bölümü var.”* cümleleriyle hat san’atının bu kadar ilgi görmesini

memnuniyetle karşılamaktadır. Hüseyin Öksüz hat san'atının genel olarak gidişatının “çok çok iyi” olduğunu düşünmekte hatta “*bu kadar popüler olacağı bu kadar itibar göreceğini biz tahmin edemedik*” demektedir. Ona göre hayallerinin üstünde bir gelişme söz konusudur.

Hüseyin Türkmen ise Cumhuriyet'in erken döneminde çok fazla hattat olmamasına rağmen zamanla son nesil hattatların neredeyse sayısız öğrenci yetiştirdiğine dikkat çekmektedir. Gerek yarışmalar gerek sergiler insanlarımızın üzerinde çok büyük bir etki bırakmış, artık halkımız hattın ne olduğunu bilir hale gelmiştir. İSMEK 1990'lı yıllardan beri ilk “*halk üniversitesi*” olarak bu konuda öncülük yapmış, halkı bilinçlendirerek eğitmiştir. Son yıllarda hattatlarımızın sayısı da artmıştır.

Ahmet Akcan'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü beraberinde bir travmayı getirmiştir ve son 200 yıldır bu travma devam etmektedir. Bu çöküş sürecinin sancıları günümüzde yaşadığımız darbelerle hâlâ sürmektedir. İçinde bulunduğumuz günler bu anlamda “*çöküşten sonra doğum*” ya da “*kaostan çıkma arayışları*” olarak da nitelendirilebilir. İnsanların san'at ve san'at eserine olan ilgisinin özellikle son 20 yıldır arttığı doğru olmakla birlikte bu gelişim hatla sınırlı olmayıp aynı zamanda resim ve heykelde de söz konusudur. Bu durum “*ekonomik kalkınma ile alâkalı*” olup yaşanan “*ekonomik ve sosyolojik gelişmelerin neticesinde*” bu san'atlara ilgi artışı meydana gelmiştir. Bununla birlikte sübjektif bir yaklaşımla “*imparatorluğun mirasçıları*” olan bu toplumun “*toplumsal hafıza*”sının devreye girdiğini, yaşadığımız travmaya rağmen “*geçmişimizin bir parçası*” olan san'at ve kültür değerlerimize ciddi bir yönelişin yaşandığını düşünmemiz mümkündür. Bu açıdan bakıldığında bu gelişmelerin “*bir toplum kendi geçmişini keşfediyor, kendi geçmişine sâhip çıkıyor*” şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Türkiye'de yaklaşık 20 yıl önce “*Demokrasinin yavaş yavaş yerleşmeye başlaması, sivil iradenin millet iradesinin güçlenmesi, yerel yönetimlerin yapılarının güçlenmesi*” ile doğal olarak “*halkın meşru ihtiyaçlarının karşılanmasına*” yol açmış, gelişen ekonomik ve sosyal imkânlar “*toplumun estetik ve san'at ihtiyacının karşılanması noktasında adımlar atılmasını*” sağlamıştır. Ahmet Akcan'a göre Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmiş olduğu travmalarda “*Beyaz Türkler*”¹¹³ olarak nitelendirilen kesimin ekonomik

¹¹³ Bu kavram daha çok Kemalist eski Türk burjuvazisi için kullanılmaktadır. Toplumun yerleşik değerlerine uzak olan Beyaz Türklerin günümüzde Türkiye'de mevzi kaybetmiş

araçları ellerinde tutmaları sebebiyle san'atı doğal olarak “*hem idâre etmiş, hem ekonomisini yönetmiş*”tir. Bu kesimin san'atla olan bağı güçlü olmuş fakat son 20 yıldır halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda devletin ve yerel yönetimlerin destekleri ile “*geleneksel san'atlara yoğun bir ilgi*” de oluşmaya başlamıştır.

Ahmet Akcan geleneksel san'at eğitimlerinin usta-çırak ilişkisiyle sürdürülmekle birlikte ülkemizde bu atölyelerin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında “*çok zayıf*” durumda olduklarını belirtmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin yaptığı katkı “*en başat proje*” olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin İSMEK projesinde gördüğümüz üzere “*son derece ehemmiyet*” arz etmektedir. Yine bu alanda atölyeler dışında üniversitelerde akademilerde çalışmalar yapılmakta, güzel sanatlar fakültelerinde yeni yeni geleneksel san'atlar bölümleri açılmaktadır. Daha sevindirici bir gelişme olarak Milli Eğitim Bakanlığı ilk defa Geleneksel San'atlar Lisesi’ni İstanbul’da açmıştır.¹¹⁴ Bu eğitimlerin daha alt yaş gruplarına inmesi gerektiği için bu tür çalışmalar çok sevindirici gelişmelerdir. Bununla birlikte günümüzde plastik san'atlarla yani resim heykel gibi san'atlarla hat san'atını kıyasladığımızda geleneksel san'atların “*emekleme devrini*” yaşadığını düşünen Ahmet Akcan bunun da “*sevindirici bir gelişme*” olduğunu ifade etmektedir. Ne zaman ki bu san'atların onlarca galerileri, fuarları, ciddi satışlar yapan web siteleri olur, uluslararası san'at festivallerinde bu eserler yerini alır o zaman biz “*altın çağ*”dan bahsedebiliriz. 20 yıldır çok ciddi bir gelişimle yayınlar yapılmakta, sempozyumlar, sergiler, paneller vs. düzenlenmekte, binlerce öğrenci ve öğretmen yetişmekte, atölyeler açılmaktadır. Bunların hepsi eksiklerine rağmen sevindirici olmakla birlikte “*uluslararası san'at piyasası*” açısından baktığımızda “*çok zayıf kalmakta*”dır ve buna biz ancak emekleme dönemi diyebiliriz.

Raffi Portakal’a göre Sakıp Bey’in kendisinin yardımlarıyla New York Metropolitan Müzesi’nde düzenlediği hat sergisi onun Türk toplumundaki güvenilir kişiliği, parasını boşuna yatırmaz adam imajı ile birleşince “*bir yol*” açmış ve başka Türk

olmakla birlikte, direnmeye devam ettikleri belirtilmektedir. Bkz.: Alev Alatl, *Beyaz Türkler Küstüler*, 1-5. bs. (İstanbul: Everest Yayınları, 2013), 80.

¹¹⁴ Cağaloğlu Geleneksel Türk Sanatları Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 25 Eylül 2018'de imzalanan “Geleneksel Türk Sanatlarını Gelecek Nesillere Aktarma ve Yaşatma İş Birliği Protokolü” kapsamında İstanbul'da kuruldu.

zenginlerinin de “*Biz de bunlardan yapalım. Üstelik adam nasıl bir onur kazandı. Türkiye ondan söz ediyor. Başbakanın eşi geliyor, Kültür Bakanı geldi.*” vs. şeklinde düşünmesini sağlamıştır.

M. Arif Vural’a göre son yıllarda hat san’atına olan ilgi bir anlamda bireysel bir ilgi olmayıp daha çok okul, dernek, vakıf vb. kurumların yönlendirilmesi sonucunda “*bir kampanya*” tarzı yaptıkları işler sebebiyle oluşmuş bir ilgidir. İnsanlar bu san’atı belki de tam anlamıyla tanımadan “*Yapabilir miyim acaba?*” niyetiyle yola çıkmakta fakat çalışma aşamasına geldiklerinde doğal olarak elenmeler başlamaktadır. Bu vesileyle insanların en azından bu san’atın adını duymaları, onu icra eden hocaları görmeleri, kâğıt kalem defter vb. araçların kendilerinde hatıra olarak kalması bile onlar için “*bir katma değer*”dir.

“*Biz bu toprakta bu mayayı bozmasak*” sorun yok diyen M. Lütfi Şen’e göre bu coğrafyada insanımız sadece hat san’atına değil, “*her türlü san’ata yatkın bir yaratıcılık*” sahibidir. Bu san’atlarla doğduğumuz ve her yerde karşılaştığımız için zaten bir “*background*” sahibiyiz. M. Lütfi Şen bundan 25 yıl önce hat san’atı bu kadar gündemde değilken Muğla’da bir otobüse geleneksel bir tekke levhası ile bindiğini, levhayı bagaja koymayıp yan koltuğa koyduğunu, muavinin önce onu oradan almasını istediğini fakat hat levhası olduğunu görünce büyük bir edeple “*Abi bu burada kalsın. Ben hiç yolcu falan almam buraya.*” dediğini aktarmaktadır. Ona göre Türk halkının hat san’atına “*zaten muhteşem bir ilgisi*” vardır ve hiç anlamasa bile “*saygısı yüksek*”tir. Bildiğimiz üzere Türk milleti Arapça yazı gördüğü anda onu yerden alarak öpüp alnına koymaktadır. Bırakın hattı Kur’ân yazılabilir ihtimali ile kâğıda bile hürmet gösterilmekte, sokaklarda yerde bir kâğıt gördüğü anda onu alıp yükseğe koyan insanlara rastlanmaktadır.

M. Lütfi Şen’e göre günümüzde İstanbul Antik gibi galeriler “*tek başına inanılmaz değer üreten yapılar*” söz konusudur. Sahibi Mehmet Çebi hattatlara “*yaptığı her hat eserini alma güvencesi*” vererek “*bütün dünyadan koleksiyon*” toplamıştır. Benzer bir katkıyı talebe yetiştirme konusunda Ali Alparslan ve Hasan Çelebi büyük emekler vererek gerçekleştirmişlerdir. Bu yükü çok ciddi gayretlerle taşıyan bu insanlar sayesinde hat san’atı bugün daha iyi bir noktaya gelmiştir.

Irvin Cemil Schick ise 1974’de hat san’atı eserleri toplamaya başladığını, o yıllarda antikacıya gidildiğinde hat eseri bulunmadığını, bu tür eserlerin genellikle bir büyüğü

vefat edenin elden çıkardıklarını başka birinin satın alması yoluyla el değiştirdiğini aktarmaktadır. Hat san'atı ürünlerinin alıcısı olmadığı için dükkânlarda pek bulunmadığını aktaran Irvin Cemil Schick, bu san'ata gösterilen ilginin Özal döneminde artmaya başladığını belirtmektedir. Bu ilgi artışının temel sebeplerinden birisi ona göre söz konusu dönemde paralı insanların sayısının artması ve aynı zamanda toplumun kompozisyonunun değişmesidir. Buna göre İstanbul veya Ankaralı olmayan, Batı dillerini bilen ve modern olarak nitelendirilen kesimin dışında “*Anadolu sermayesi*” denilen “*paralı bir kesim*” ortaya çıkmıştır. Bu san'ata gösterilen ilginin altında yatan bir diğer sebep ise kültürel boyutta yaşanan değişimdir. İnsanlar artık “*her şey Avrupa, her şey Batı değil*” diye düşünerek kendi geçmişlerinde var olan güzel şeyleri araştırmaya başlamıştır. Bazı kimselere göre Batı’da 1970’li yıllarda “*postmodernizm*” akımı ortaya çıkmaya başlamış¹¹⁵ o zamana kadar aydınlanmadan beri devam eden çok kuvvetli “*kalkınma-ilerleme fetişizmi*”ne olan inanç sarsıntıya uğramıştır. İnsanlar teknolojik gelişmelerin ve medeniyet adına ortaya konan bütün harika şeylerin kendilerine saadet, huzur getirmediğini, çevreyi kirlettiğini, kaynakları tükettiğini, fakirleri daha fakir zenginleri daha zengin yaptığını, vaat edilen şeylerin gerçekleşmediğini görmüşlerdir. Bu sebeplerle “*çağdaşlaşmacı modernist yaklaşıma karşı bir cephe*” oluşmaya başlamıştır.¹¹⁶ Irvin Cemil Schick’e göre bu cepheleşmenin ortaya çıkardığı yansımalarından bir tanesi de “*tarihe, geleneklere ve inançlara artan bir ilgi*” olmuştur. Buradaki inançtan kasıt mutlaka dînî olmayıp, sihir, fal gibi şeyleri de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu yöneliş genellikle “*Batı’da o zamana kadar hâkim olmuş olan pozitivist bilimselci anlayışa bir isyan*” olarak da nitelendirilebilir. Söz konusu isyanın bir boyutu da resmi dinlere olan ilginin artmasıdır. Nitekim Batı’da özellikle de Amerika’da kiliseye giden kişilerin sayısının arttığını, buna paralel olarak Türkiye’de ise İslâm’a olan ilginin çoğaldığını görmekteyiz.

¹¹⁵ Zolberg, *Constructing A Sociology of The Arts*, 163.

¹¹⁶ Günümüz san'at anlayışının temeli modernliğe dayandırılmakta, modernlik ise akli araçsallaştırmakta, faydacı bir pozitivist anlayış üzerinde yükselmektedir. Bu sebeple pozitivistizmin san'at anlayışına Frankfurt Okulu’nda olduğu gibi ciddi eleştiriler getirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Besim F. Dellaloğlu, *Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum*, 6.bs. (İstanbul 2018), 38-41.

Anlaşıldığı üzere Irvin Cemil Schick'e göre insanlar Batı'nın vadettiklerini sunamaması üzerine hayal kırıklığına uğramış ve başka şeyler aramaya başlamıştır. Kendilerine sunulan *“hep modernlik hep ileri gitme”* mottosuna ise *“ileriye gitmesine gidiyoruz ama pek bir yere varamıyoruz, ilerlemek bize pek fazla bir şey getirmiyor”* düşüncesiyle karşı çıkarak kendi geçmişlerinde var olan ve işlerine yarayacak şeylerin arayışına yönelmiştir. Bu arayış Türkiye’de de özellikle liberal bir dönem olan Özal döneminde iyice ortaya çıkmıştır. O zamana kadar var olan askeri baskıların yavaş yavaş ortadan kalkması ile bazı şeyler değişmeye başlamıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi’ni gerçekleştiren Kenan Evren Paşa’nın dönemi *“çok kötü bir dönem”* olmasına rağmen Türkiye’de var olan *“baskıcı merkezi”* yok ederek *“çevrecilik”, “feminizm”, “İslâmcılık”* vb. birtakım hareketlerin başlamasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle *“merkezin kültürel hegemonyasına karşı bir sürü yeni şey canlanmaya”* başlamıştır.

Irvin Cemil Schick Türkiye’de hat san’atı denince genellikle *“sanatçı ağırlıklı”* bir yaklaşımın söz konusu olduğunu daha çok san’atçıların ne yaptığı, hayat hikâyelerinin ne olduğu vb. konuların gündeme geldiğini belirtmektedir. Fakat belki bu konuya dışarıdan dâhil olduğu için kendisi daha çok bu san’atın anlamının ne olduğu, İslâm dînînin hatla, yazı ile alâkasının ne olduğu ve hat san’atının neden bu kadar önemli olduğu vb. toplumsal ve felsefî yönlerine ilgi duymaktadır.

Mehmet Çebi 50 milyonda 50 tane adamın kendi ruh ve medeniyet kökleriyle hat san’atı üzerinden ilgi ve irtibat kurmayı istemesinin *“son derece normal”* olduğunu, bu hususta insanların kendi gayretleri olmakla birlikte Cenabı Hakk’ın *“sevk-i ilâhîsi”* ve *“bir lütfu”* olduğu düşünmektedir. Ona göre bundan 10 sene önceye kadar bu alanda dünyada mevcut san’atçıların %98-99’u daha önce üretilmiş tarzda eserler üretmekte idi. Mehmet Çebi kendisinin bu hattatlara yeni tarzda eser siparişi vererek ürettiklerini satın almasıyla dünya san’atçısı olmaya yönelik çabaların arttığını belirtmektedir. Artık bazı san’atçılar tarafından *“Tarihteki hat san’atçılarının yaptığı işlerden ilham alarak bugün neler yapılabilir”* sorusunun karşılığı işler yapılarak yavaş yavaş eserler üretilmeye başlanmıştır. Böylelikle dünya san’atı ile entegrasyon açısından daha önce tarihte yapılmış işlere benzemeyen eserler üretilmektedir. Geline nokta varılması gereken nokta olmamakla birlikte *“bir yolculuk başlamıştır ve bu yolculuğun hızlı ilerlemesi biraz da iltifatla mümkün”* olacaktır.

Ali Rıza Özcan günümüzde hat san'atının ekonomik açıdan “altın çağını” yaşadığını düşünmektedir. Aynı şekilde katılımcılardan Menaf Nam hat san'atının “günümüzde artık bir piyasa” hâline geldiğini ve maddî karşılığının da “bir sektör hâline” geldiği için “artık çok fazla” olduğunu belirtmektedir. “Maddî olarak çok ciddi bir piyasası” olan hat san'atında kaliteli çalışan, reklamını güzel yapan sektörde yerini alacaktır.

Tablo 3.9: Günümüzde Hat San'atı ve Etkileyen Faktörler

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Hasan Çelebi (Hattat)	Türkiye'deki hat san'atının birazcık gevşemesi 50'lerden itibaren başladı. Fakat o korkuyu atamadık, 60'lardan sonra bir parça daha. Hatta ben derse gittiğim zaman Hâmid Hoca'ya Üsküdar'dan giderdim, gelirken vapurda dersime böyle ala mele-in-nas açıp da dersime bakamazdım. Defteri böyle yarım açardım, etrafındakilerin dikkatini çekiyor mu çekmiyor mu diye böyle yarım bakardım ki o zaman bile korkumuz hâlâ vardı. Bu ta ki işte 65 -70'lere kadar, 70'lerden sonra artık bu iş biraz daha gevşedi ve bu işe çalışanlar arttı. 3-5 olunca artık demek ki kimse bir şey demiyor, yavaş yavaş gelişti ve 80'de de IRCICA kuruldu. Hâmid Aytaç 82'de vefat etti. 86'da Hâmid Bey'in adına bu müsabaka açılınca ondan sonra bu iş artık o kanunun bir geçerliliğinin olmadığı ortaya çıktı. Tabii o günkü hükümetlerin de bu hususa, mesela o güne kadar hükümet erkanından kimsenin herhangi bir kimseye mesela müslüman ülkelerden gelen hükümdarlara devlet adamlarına verecekleri hediyeleri hat san'atından seçmeleri düşünülemezdi. İşte o senelerden sonra bu böyle tek tük de olsa görününce artık iş yavaş yavaş yoluna girdi ve ondan sonra gelişti. ...Hat san'atının serüvenine aşağı yukarı üzeri küllenmiş sönmüş bitmiş bir noktadan çıkarıp ta bugünlere kadar gelmesine şahit oldum, ben öyle diyeyim, yani çıkardım getirdim demek birazcık benim mizacıma ters geliyor ama şahit oldum... Neyse ama bugünkü hat san'atının eski ile bugünkü durumunu kıyaslamak icap ederse bazı noktalarda gençlerin elleri güzel, eskilerin yazmış oldukları hatlar kadar düzgün yazmaya gayret ediyorlar ve yazanlar da var. Tabii bunu daha ziyâde IRCICA'nın açmış olduğu müsabakalar yaptı. Yoksa bu bu kadar alevlenmezdi... Dışarısı hele bu işi hiç bilmiyordu. 83'te ben Ürdün'e bir sergi götürdüm. Ürdün'de Yermük Üniversitesi'ne sergiyi istediler Amman'da. İki günlüğüne aldım Yermük Üniversitesi'ne götürdüm.	dünyada san'at olarak algılanması, sosyal baskı, üzeri küllenmiş sönmüş bitmiş bir noktadan çıkarıp ta bugünlere getirmek, IRCICA'nın destekleyici rolü

	Orada üniversitenin salonunda sergiledik. Oradaki hocaların meraklıları bir salonda topladılar. Sergi hakkında yazı hakkında konuşmalar yapıyorlar, bana da bir şeyler sordular... Orada dediler ki, “Biz bu hat san’atının bir san’at olduğunu bilmiyorduk.” Yani hesap edin Araplar bunu bir san’at olarak düşünmüyorlardı ve bugün bile hâlâ öyle olan noktalar var.	
Ayten Tiryaki (Hattat/ Akademisyen)	İlgi artışı söz konusudur bence. Bir kere somut olarak ben yani 80, 78, 79 yıllarında 83’e kadar Ankara İlahiyattayken hat san’atını öğrenmek istediğimde hoca bulamadım...	80 öncesi ilgi yokluğu, ilgi artışı
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	1990’lı yıllarda benim de hat san’atına başladığım yıllarda, gerçekten neredeyse hiç ilgi alâka yoktu. Hatta insanlar, bizim ne yaptığımızı sorup şaşıyorlardı falan. ‘Nedir bu?’ diye soruyorlardı. Fakat 99-2000 gibi bir milat belirlersek işte o günden bugüne yaklaşık 20 yıldır falan artan bir ilgi var. Bunu gözlemleyebiliriz çok rahat. 1999 yılı hatırlarsanız Osmanlı’nın 700. kuruluş yıldönümü etkinliklerinin yapıldığı bir seneydi. O yıl Kültür Bakanlığı veya başka bir kurumlar tarafından Osmanlı ile ilgili bazı kitaplar yayınlandı, faaliyetler, sempozyumlar düzenlendi. O da önemli bir milattır diyebiliriz... Böyle olunca hem tarihini hem kültürünü hem san’atını yeniden ele aldık. Sonra kamu kurumlarında bu hat san’atı ile ilgili faaliyetler çoğalmaya başladı. Gerek belediyeler nezdinde gerek Kültür Bakanlığı nezdinde ücretsiz kurslar açıldı. Bu kurslara yavaş yavaş talep çoğaldı ve bugün geline noktada yüzlerce değil, binlerce belki on binlerce insan bu san’atlarla tanışmış oldu. Tabii bunu bir fiilen yapanlar var. Onları bir başlık altında inceleriz. Bir de onların hinterlandı, çevresi, ailesi, arkadaşları var. Yani herkesin yapması şart değil. Onlar da görüyorlar böyle bir san’at olduğunu anlıyorlar, sergiye gidiyorlar, kitap ediniyorlar vs. yani toplumun bütün katmanlarına hat san’atı yayılmış oluyor bunlar sayesinde.	hiç ilgi alâka olmamak, artan bir ilgi, Osmanlı’nın 700. kuruluş yıldönümü etkinlikleri, ücretsiz kurslar, 20 yıldır ilgi artışı, belediyeler,
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Tâ ki 80’li yıllarda, hep seksenden sonra arttı diyoruz ya, seksenli yıllarda IRCICA kurulana kadar Turgut Özal zamanında, İslâm Kültür Tarih San’at Merkezi. Bunun başında tabii Ekmeleddin İhsanoğlu Hocamız var Profesör Ekmeleddin İhsanoğlu Hocamız var. Kendisi de bir san’at hâmi’si, öyle bir aileden geliyor, koleksiyonu olan birisi. Bu IRCICA’nın başına geldiği zaman çeşitli faaliyetlerde bulunuyor Hoca. ...Şimdi burada IRCICA’dan bahsettiğimiz kadar hocalarımızın kendi atölyelerinde derslerini vermeleri, ocaklarını	neşvünemâ bulmak, tekraren yeniden küllerinden doğmak, hocaların atölyelerinde ders vermeleri, Ekmeleddin

	kapatmamaları ve icâzet verdikleri talebelere de mutlaka bir ocak açma tabir ettikleri ve başka yerde ders verme, yani kendilerinin de talebe yetiştirmesi tavsiyeleri olduğu için bir defa bu halka halka otomatik olarak zaten kendiliğinden gelişen bir vakıa... ...Tabii sonra yerel yönetimler geliyor, bunun da başında İSMEK geliyor.	İhsanoğlu, IRCICA, İSMEK
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	...hani asfalt çekersiniz ama oradan bir filiz ortaya çıkar. 86 bu IRCICA yarışmasından sonra da, ki o bir işaret diye düşünüyorum günümüze yazının çok iyi yerlere doğru gittiğini görüyorum şekil bazında. Ama muhteva bazında yani içerik ve öz olarak bunun duygu tarafının da azaldığını düşünüyorum. Yani ters trend var burda. Şekil güzelliği olurken daha biraz ticariye doğru kaydığını, toplumdaki alıcıların da daha çok şekle gittiğini, evimde bir hat levhası, nasıl kocaman büyük (olsun)... ...Tabii ki, demin söylemeye çalıştım sizin kurumun (İSMEK) ciddi mânâda etkisi oldu. Ayrıca özel kurslar dernekler, vakıflar bir sergi yapalım, bir kurs düzenleyelim bunu gençlerimize öğretilim... Yani bizim san'atların toplumda tanınır olmasına inanılmaz derecede katkısı oldu. Şimdi sokakta bir çocuğa sorsanız, "Hat nedir diye?" size cevap verebilir diye düşünüyorum. ...IRCICA, İSMEK, onun haricinde yine dernekler bu noktada önemli. BİGSAD'ı kendi şeyim olduğu için söylüyorum, hocaların kendi ders verdikleri yerler var. İşte günümüzde kabul görmüş hocaların kendi şahsi gayretleri var ve günden güne de toplumda bir alâka artıyor. Özellikle müzayedelerde de bizim iş adamlarımıza da şöyle bir şey oldu, "Ya bir resim var resmin bir ederi var ama ben de bir levha alayım, evime bir yazı asayım." gibi bir şey de oluştu. ...Bir reaksiyon bence. Yani işte demin dediğim gibi siz dayatmacı bir şeyle gittiniz zaman hiç alâkam olmasa bile bir yasağa karşı bir tepki muhakkak vardır. Birincisi farkında olmadan acaba bu yasak nedir diye bakarsanız bilmiyorsanız. İkincisi biliyorsanız ve ona bir tepki göstermek istiyorsanız ona karşı da bir reaksiyon oluştursunuz. Tepkilerin bundan kaynaklandığını düşünüyorum. ...Şimdi hat san'atı bana göre ekonomik noktada bir kabul noktasında altın çağını yaşıyor.	çok iyi yerlere doğru gitmek, duygu tarafının azalması, alâka artması, reaksiyon, IRCICA, İSMEK, dernekler
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Şüphesiz. Şüphesiz büyük bir fark var. Seviye var. Hatta benim hepsini hoşnud olduğum şeyler ve mutlu olduğum şeyler. Fakat mesela fiyatlar çok yükseldiği için kızıyorum bazen. Eskiden çok daha ucuz fiyatlara güzel eserleri alabiliyordunuz. Şimdi gençler bile ağızlarını açtıkları zaman şu kadar bin dolardan başlıyorlar yani. ...90'lı yıllardan sonra 2000'li yıllarda	büyük bir fark, eski burjuvazi, modern olduğunu zannetme, muhâfazakar kesim, IRCICA,

	muhafazakar kesim içerisinde hâli vakti yerinde olanların sayısı artmaya başladı. Şimdi eski burjuvazi Türk ressamaları resim san'atının eserleri falan, modern san'at eserlerini alıp evlerine koymakla modern olduklarını, çağdaş olduklarını ifade ediyorlardı, para harcıyorlardı. Büyük koleksiyonerler için söylemiyorum yani ortalama insanlar için. Bunun karşılığında muhafazakar kesimden gelip de o noktaya gelenler, "Yahu onlar bunu alıyor, biz de bunu alalım."... ..tabii mevcut bugünkü hükümetin iktidarın AK Parti'nin bu konuda da teşvikleri çok mühimdir... ..Mesela biz İstanbul'a ilk geldiğimizde çok kıymetli eserler haraç mezat gelirdi elimize. Ne isterlerse verirdik bir şey demezdik...	AK Parti'nin teşvikleri, seviye
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	...ben koleksiyoner diye bir program yaptım. O Sahaflar Çarşısı'ndaki birkaç tane esnafı da kendi programıma konuk ettim. Onlardan bir tanesi bir hikâye anlattı. 1980'li yıllarda geçen bir hikâye. O kadar boldu çoktu ki diyor İslâm eserleri, bugün binlerce dolara satılan eserler 50 dolara 100 dolara alıcı bulmuyordu diyor. Hatta biz mesela bir obje veya kıymetli bir kitap sattığımız zaman hani bir kağıda sarılıp verilir ya biz berata falan sarardık, beratı da hediye ederdik yanında diyor alan insana. Şimdi buralardan tabii çok daha iyi yerlere geldi bu iş piyasa olarak ve insanların bilmesi tanınması olarak. Belki daha sonra konuşacağız nerden baktığımıza bağlı göreceli olarak bakarsak eski ile bugünün kıyasladığımızda bugün durumun daha iyi ama olması gerekene göre durumumuz da çok kötü. ...bundan 10 sene önceye kadar hemen hemen dünyada mevcut yaşayan san'atçıların %98'i-99'u sizin söylediğiniz gibi idi. 10 senedir bunu da başkaları söylüyor ben de söyleyeceğim artık yani başkasının söylemesini beklemeyeceğim, bizim de gayretlerimizle bizim de san'atçılara bir ufuk çizmemizle o san'atçılardan daha önce üretilmemiş tarzda eserler üretmelerini teşvik etmek babından ve eserleri satın alarak onlara destek vermemiz sonucu, sanatçı olmaya yönelik dünya san'atçısı olmaya yönelik tarihteki hat san'atçıların yaptığı işlerden ilham alarak bugün neler yapılabilir sorusunun karşılığı işlerin yapıldığını, yavaş yavaş bazı san'atçılar tarafından o eserlerin artık ortaya çıktığını o eserlerin insanların beğenisine sunulduğunu görüyorum. Yani bir gelişme var dünya san'atı ile entegrasyon açısından daha önce tarihte yapılmış işlere benzemeyen işlerin yapılması açısından ama gelinen nokta varılması gereken nokta değil bunu da biliyorum ama bir yolculuk başlamıştır ve bu yolculuğun hızlı ilerlemesi de biraz da iltifatla mümkündür. ...50 milyonda 50 tane adam da kendi ruh kökleriyle	berata sarmak, göreceli daha iyi olmak, dünya san'atçısı olmak, yapılmış işlere benzemeyen işlerin yapılması, entegrasyon

	medeniyet kökleriyle hat san'atı olarak ilgi ve irtibat kurmayı istesin. Bu bence son derece normal bir şey yani. Bir de biraz önce söyledik insanların kendi gayretleri var tabii ama bile Cenabı Hakk'ın bir şeyi var sevk-i ilâhîsi var bir lütfu var. Bazen insan bir mesleği seçiyor hiç aklında yokken o mesleği seçiyor. Allah bir kapı açıyor, o kapıdan o insan giriyor, girdiği zaman seviyor oluyor bitiyor oluyor yani.	
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi toplumun kendi değerlerine karşı bir yönelişi söz konusu bu var, medya etkisi var, sergilerin yapılması, yarışmaların düzenlenmesi, ödüllerin verilmesi gibi etkenler de burada rol oynuyor. Bu toplum seviyesinde ya da toplum bazında yayılması konusu pozitif ancak burada bu noktada yapılması gereken artık hakiki ihtisas ve akademik alana yönelerek bu işin asıl şeklinin formatının oluşturması lazım. Bu da eğitim kurumlarına düşüyor, bilim ve san'at erbabına düşüyor kanaatimce... ..Var tabii. Bu hizmetlerin yaygınlaşmasından kaynaklanıyor işte İstanbul'daki İSMEK örneği, bunun yanında özel hocaların verdiği kurslar çeşitli, sadece İSMEK ile sınırlı değil o bir resmi çatı altında, ama onun ötesinde A, B, C isimleri mesela değişik yerlerde eğitimini sürdürüyor, öğrenci yetiştiriyor onların öğrencileri oluyor vesair böyle toplumda bir kılcallara doğru yayılan eğitim tanıtım faaliyeti oluyor.	medya etkisi, kendi değerlerine karşı bir yöneliş, İSMEK, işin şeklini oluşturmak
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Evet, çok büyük teveccüh var. Tabii sebepleri çeşitli yönlerden değerlendirilebilir. Bir kere, fitrata bir dönüş yani her ne kadar bir tsunami ile kökünden kazınmışsa da, kalan köklerden filizler verdi. Ayrıca bu batı merakımız, batı san'atlarına olan bizim ilgimiz gına getirdi. Çünkü tatmin edici değil. Ufku çok fazla olmadığı için. Bizim zenginlerimiz yani Batıyla Avrupa ile alışverişi olan, ilişkisi olanlar tabii oradan misafirler getiriyor, gidip gelmeler oluyor. Bu bizim san'atlarımızdan bir şeyi batılılar gördüğü zaman alâka gösteriyor. Bizimkiler de diyor demek ki bu iyi bir şey oradan bir uyanma oldu. Dolayısıyla bunu alıp hediye etme veya bürosunda, evinde bulundurma ihtiyacı oldu. Bir başka ciheti de bu, İslâm ülkelerinde bilhassa Suudi Arabistan vs. gibi para çok ve dünyada san'at olmayınca adam yerine konulmadığını sadece parayla bu işlerin dönmediğini anladılar. Hat eseri toplamaya başladılar ve büyük paralar ödeyerek bu da bir piyasa oluşturdu. Bunun da bir rolü var. Bir de fitrata dönüş dedim. İnsanların hoşuna gidiyor. Onun da rolü var. Bir başka şeyden bahsedebilirim. Çünkü ben, onu bizzat yaşadım. 28 Şubat'ta başörtüsü krizinden dolayı okuluna devam edemeyen kızlarımız ne yapacak? 'Bu san'atlara yönelelim' dediler. Benim talebelerimin	uyanma olmak, işlerin dönmediğini anlamak, piyasa oluşturmak, fitrata dönüş, 28 Şubat başörtüsü krizi, zat-ı zülcelalin murad etmesi, rüyada görse kabul etmemek

	yüzde sekseni kızlardır mesela, icâzet alanlar da öyledir. O da öyle bir saha açmış oldu derken tabi bütün bunlar sebepler. Ama bu sebepleri yaratan Zat-ı zülcelal demek ki bu vesilelerle bir Kur'ân san'atı olan ve ona bağlı diğer san'at dallarını ihya etmeyi murad etti. Bu vesileler ortaya çıkmış oldu. ...Bizim o gün itibariyle rüyamızda görsek veya gelip birisi bize şöyle olacak, böyle olacak dese 'hadi canım sende' derdik. Bugünü bize anlatmış olsa katiyen kabul etmezdik. Hocanın vefatından sonra yavaş yavaş gündeme geldi, konjonktür değişti derken ummadığımız bir şekilde bu san'atlar, itibar gördü.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Özellikle hatla ilgili hat kursu almak isteyen gençlerin sayısını arttırdı. Yani bu san'atla ilgilenmeye başladılar. Önceleri, bizim dönemimizde hat san'atı çok fantezi bir san'attı; çok lüks, uç bir san'attı. Öyle herkesin ilgilenmesine gerek olmayan, özel ilgisi olan insanların ilgilendiği bir san'at gözüyle bakılırdı ama bugün bakıyoruz her kesimden insanın, hatta dindar olması da gerekmiyor, gayet seküler modern insanların da bu san'atla ilgilendiğini görüyoruz. İşte buradaki ilgiyi ben, bir parça fantastik bir duygu ile açıklıyorum. Yani genetiğimize işlenmiş bir tarihsel kökenden gelen bir İslâm san'atına karşı olan ilgi. Kendi kültürüne olan ilgi. Tekrar geri dönüş tekrar kendi kültürünü sâhiplenme. Milliyetçilik duyguları. ... Yani bundan 30 yıl, 40 yıl önce benim öğrencilik dönemimde hat san'atı ile ilgilenen ya 10 kişi vardı ya 15 kişi vardı en fazla. Öğrenciler olarak bunlardı, Hattat olarak değil öğrenci öğreniyorduk Ama daha sonra 80'lerden 90'lardan sonra özellikle 90 yıllarından sonra oldukça hızlı bir şekilde bir artış kaydetti. Bu tabii ayrı bir sosyolojik bir mevzu aslında. Yani tamam bir takım kurumların hat san'atı yarışmaları açması işte IRCICA uluslararası hat yarışması açması, Türkiye'de birtakım kurumların, bankaların vesaire İSMEK'in hat san'atı kursları açması, bunlar etkili oldu ama bu kurslar ne için açıldı?, talep var ki kurs açıldı. Talep olmasa kurs niye açılsın? Bir talep var, bu talebin nereden kaynaklandığı konusunda doğrusu ben biraz şey kalıyorum, cevapsız kalıyorum... ...Ama halkın içerisinde bir uyanış, kendi san'atlarına karşı bir ayaklanma olduğunu bir ilgi olduğunu görüyorum. Belki fantezi gelecek ama bizim genlerimize işleyen bir san'at bu... ...Bütün bu siyasi tedirginlikler, saldırılar ve terör hareketleri insanlarda güvenli olma, birlikte hareket etme, kendi milli ve tarihi değerlerine san'at değerlerine sarılma duygularını içten içe karşılamış olabilir diye düşünüyorum. Sosyolog, psikolog değilim ama böyle düşünüyorum. Ve bu	fantastik bir duygu, genetiğimize işlenmiş tarihsel kökenden gelen bir ilgi, tekrar geri dönüş, kendi kültürünü sâhiplenme, milliyetçilik duyguları, sezgisel bir korunma duygusu, mânevî gücü elde etmek

	otomatikman İslâm toplumlarının özellikle, Türk toplumunun bir simgesi hâline gelmiş olan hat san'atına olan ilgiyi kendileri de farkına varmadan arttırmış olabilir diye düşünüyorum. Bu faaliyetlerinde desteklenmesi sebebiyle bu hız kazandı. Ve giderek büyük bir yaygınlık gösterdi. ...28 Mart (?) (Şubat) süreci gibi siyasi bir krizin sonucunda, kılık kıyafetlerle baskı altına alınan ve birtakım hakları ellerinden alınan, maalesef, kadınlarımızın ruhen tatmin olabilmeleri ve kendilerini kanıtlayabilmeleri duygusundan hareketle bu san'atlarımıza yöneldiği, bir işle meşgul olma, en azından, herhangi bir işle meşgul olma olayı ve bütün bunların dışında çok az bir kesim de olsa evlerinde oturup gereksiz işlerle meşgul olacağıma, güzel bir iş yapayım düşüncesiyle, bir parça rehabilitasyon maksadıyla kurslara gelen insanlarımızın, daha sonra bu işi sevip, bu işte ilerlemek istediklerini ve ilerlediklerini hatta büyük büyük san'atçılar olduklarını görüyoruz. Bunların hepsi bir araya geldiği zaman toplumdaki tabii bunların bir çevreleri var. Bunlar kendi çevrelerinde bunu gösteriyorlar, açıklıyorlar. Onlar ötekilere derken, insandan insana yayılan bir ilgi yumağı hâlinde giderek kartopu hâlinde büyüyor.	
Turan Sevgili (Hattat)	Bunun sebepleri, siyasi sebepleri olabilir. Bu yelpaze içerisinde bu işle uğraşmak isteyen arkadaşların çoğalması, kursların çoğalması, bunlar faktör tabii. Bu kurslar olmasaydı, eskiden bireysel arkadaşlar geliyordu, halen de biz öyle yapıyoruz. Birkaç arkadaşımız geliyor burada kendi ofisimizde meşk veriyoruz. Ama şimdi kurslar oldu. Kurslar olması işin yaygınlaşması demektir. Oraya gidenlerden görenler bu sefer heves ediyor, derken yani bu bir çığ gibi büyüyor. ...günümüzde rağbet ediliyor, İSMEKler vasıtasıyla, diğer kurumlar vasıtasıyla, bireysel gayretlerle bu iş neşvü nemâ buldu, gelişti.	kursların çoğalması, siyasi sebepler, İSMEK
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Ben bu işin daha sosyolojik bir boyutu hatta metafiziki bir boyutu olduğuna inanıyorum. Yani mânevî bir yönü var bu işin. İSMEK'in buradaki payından önce insanlarımızın neden geleneksel san'atlara ilgi duyduğuna biraz odaklanmak lazım. Genetik kodlarımızda bu san'atlarımız hâlâ var. Bir dönem çok azaldı ama sonrasında bu kodlara geri döndük. Çünkü bu kodlar vazgeçilebilir şeyler değil. Vazgeçilirmiş gibi oldu çok zayıflasa da hızla ve süratle koşarak bu kodlara geri döndük. Bu geri koşarken önümüzde gördüğümüz ilk kurum İSMEK'ti, ilk kapı İSMEK'ti. Bu bir çığ gibi, bir kartopu gibi büyüye büyüye büyüye büyüye bugünlere geldi. O kodlarımız artık tamamen yerleşmiş durumda. Bu kodlara dönüş devam ediyor,	sosyolojik ve metafiziki boyutu olmak, genetik kodlarımıza geri dönmek, İSMEK

	yeterli seviyede mi? Hayır değil. Hâlâ bu kodlardan bu medeniyetimize ait bu değerlerden haberdar olmayan insanlar tabii ki vardır. Ama artık kaybolmaya yüz tutmuş san'atlar değiliz. Bundaki en büyük pay İstanbul özelinde ve İstanbul modeli olarak Türkiye genelinde Türkiye modeli olarak da dünya genelinde İSMEK temeldedir. Ana nüveyi İSMEK oluşturdu benim görüşüm benim kanaatim bu yönde. Tabii ki buna karşı çıkanlar olabilir ama hat san'atında bir de İSMEK ile birlikte hat san'atına yön veren yarışmalar oldu. ...Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hat san'atının bu kadar gelişmiş olması hat san'atının protest bir yönünün oluşundan kaynaklanıyor. ...İnsanlar neden hat öğrenmeye geliyorlar İSMEK'e? Neden hat san'atı öğrenmeye geliyorlar? Demek ki içlerinde bir şey var, onları oraya götüren bir tepki var, bir protestlik var aslında. Aslında hat san'atı mânevî yönünün yanında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin şu günkü durumunda şu günkü Türkiye toplumu içinde aslında bir protest san'at ta olmuş oldu sosyolojik açıdan. Dolayısıyla bunu biraz da böyle sosyolojik bir olgu olarak görmek lazım. İşte o kırılmaya bir tepki olarak görmek lazım. Bu tepki de tabii ki bir kimlik inşâsına bir karşı duruşa sebebiyet veriyor aslında. Şahsın kendisinde bir karşı duruşun sembolü oluyor aslında, görebildiğim kadarıyla bu. Bu %100 mü değil, tabii bunun testlerinin deneylerin yapılması bunların ölçümlendirilmesi sosyolojik açıdan çok önemli. Ama hat san'atının özellikle son 15 yıldaki gelişimine baktığımızda hat san'atı bir protest san'attır aslında.	
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	...bir kere 1980'den sonra yani Yükseköğretim Kurumu kurulduktan sonra Güzel San'atlar Akademisi'nde bu gelenekli san'atların da yeniden canlandırılması cihetine gidildi ve bunların içinde hat da mevcuttu. Fakat bizde üniversite eğitimi için çocuk aklından geçen yeri kazanırsa, diyelim ki ben bunu akademiler için söylüyorum, diyelim ki mîmârî kazandı istiyordu gitti. Efendim grafik bölümünü kazandı, işte şunu kazandı bunu kazandı istediği yerlerse. Kazanamazsa çoğu zaman müşterisi olmayan gelenekli bölüme geliyor o çocuk. İçlerinde %10 seviyesinde belki %20 seviyesinde isteyerek o bölümü tercih eden var, onun dışındakiler sırf bir diplomayı alabilmek için, girdikten sonra da almamaya imkânı yok diplomayı. Bu şekilde sürüp gidiyor. Bu tabii hoş bir şey değil. ...Ekonomik cihetten tabii karşılığı var. Demin de söyledim artık hayatını sırf hattan kazanan ve bir de tezhip için söyleyeceğim sırf tezhipten kazanan hanım kızlarımız var. Mükemmel işler yapıyorlar ama bunlar	Yükseköğretim Kurumu, ekonomik cihetten karşılığı olmak, mecbur kalmak

	hep uzun çalışarak elde edilmiş şeyler.	
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Batı felsefesinde postmodernizm denilen bir akım var. Bu akım modernizm, yani modernlik değil modernizm. Bunların arasındaki fark şudur, biri çağdaşıktır biri çağdaşlaşmacılıktır. Yani biri ideolojidir biri gerçek durumdur. Modernizm veya postmodernlik diyelimki Batı'nın belirli bir döneminde ortaya çıkmış olan, bazı kimselere göre 1970'li yıllara tekabül ediyor bu. Bir kültürel akım ve bu akımın da bir takım boyutlar var. Bunlardan bir tanesi mesela o zamana kadar aydınlanmadan beri devam eden müthiş bir kalkınma-ilerleme fetişizmi var. Ona olan inanç sarsılmaya başlıyor. Yani insanlar bakıyor ki bütün bu teknolojik gelişmeler, bütün bu medeniyet, bütün bu harika şeyler insanlara saadet, huzur getirmiyor, çevreyi kirletiyor, ne bileyim kaynakları tüketiyor, fakirler daha fakir oluyor, zenginler daha zengin oluyor. Bu vaat edilen şeyler gerçekleşmiyor. Gerçekleşmeyince bu çağdaşlaşmacı modernist yaklaşıma karşı bir cephe oluşmaya başlıyor. Bunun birtakım yansımaları oluyor, bu yansılardan bir tanesi tarihe geleneklere ve inançlara artan bir ilgi. İnanç dediğim zaman bu illaki dîn olmak zorunda değil. Mesela mistik şeyler olabilir, sihir, fal gibi şeyler olabilir. Yani genellikle Batı'da o zamana kadar hâkim olmuş olan pozitivist bilimselci anlayışa bir isyan diyebileceğimiz bir şey. Bunun bir boyutu tabii ki resmi dinlere olan ilginin artması. Batı'da da bunu mesela kiliseye giden kişilerin sayısının artmasında görüyoruz Amerika'da özellikle. Türkiye'de ve yine bir başka ülkede İslâm'a olan ilginin arttığını görüyoruz. ...Evet aynen bir dönüş. Bunun ne derece bilinçli ve hesaplı olduğu tartışılabilir. Ama ben şöyle görüyorum. Batı'nın getirdiği seküler, teknoloji, filan filan, bunların vadedileni getirmemesi üzerine insanlar hayal kırıklığına uğruyor ve bu hayal kırıklığına uğrayınca başka şeyler aramaya başlıyorlar. Bir arayış ortaya çıkıyor. Bu arayış Türkiye'de de özellikle Özal döneminde iyice ortaya çıkıyor. Niye ortaya çıkıyor? Çünkü liberal bir dönem. Çünkü o zamana kadar olan mesela askeri baskılar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlıyor. Şu da var tabii, Evren döneminin şöyle bir iyi tarafı oldu. Yani bunu korkarak söylüyorum. Çünkü birisi alacak bu kısmı kesecek, bu adam Evrenci diyecek. Hayır Evren dönemi çok kötü bir dönem. Ama şöyle bir faydası oldu bize. Baskıcı bir merkez vardı Türkiye'de. O baskıcı merkezi yok etti Evren. O baskıcı merkez yok olunca bir sürü aşağıdan birtakım kaynaşmalar başladı. Bu mesela çevrecilik olabilir, bu feminizm olabilir, bu İslâmcılık olabilir, yani çok çeşitli şeyler boyutları var bunun. Ama merkezin kültürel	Postmodernizm, kalkınma-ilerleme fetişizmi, baskıcı merkezin yok olması, Evren dönemi, kültürel hegemonyasına karşı canlanmalar, hep modernlik hep ileri gitme, pek bir yere varamamak, Özal dönemi

	hegemonyasına karşı bir sürü yeni şey canlanmaya başladı. ...Bence bu önemli bir şey. Bunun sonrası akabinde o zamana kadar Türkiye’de diyelim ki ana akım olmayan bir sürü şey ortaya çıkabilirdi. İslâm bunlardan bir tanesi, tarih ilgisi de bunu bir boyutu. Çünkü o zamana kadar insanlar hep ilerleyerek bakıyordu, hep modernlik hep ileri gitme. Halbuki birdenbire bakıyorlar ki ileriye gidiyoruz, gidiyoruz, pek bir yere varamıyoruz. Yani ilerlemek o kadar da bize bir şeyler getirmiyor. O halde acaba eskiden iyi bir şeyler var mıydı geçmişimizde bugün işimize yarayacak? Bugün sığınabileceğimiz kullanabileceğimiz vs. ...Bütün bunlar, mesela diyelim ki antika piyasasının canlanması, tamamen Özal dönemindedir. Bunun iki boyutu var, bir paralı insanların sayısı arttı ve kompozisyonu değişti. Yani Anadolu sermayesi dediğimiz, illaki İstanbullu Ankaralı (olmayan) Batı dillerini bilen, vs. modern kesimin dışında paralı bir kesim ortaya çıkmaya başladı. Bu da var, ama bunun bir de kültürel boyutu var. Yani insanlar artık her şey Avrupa, her şey Batı değil demeye başladılar. Acaba bizim geçmişimizde ne güzel şeyler vardı? Bir bakalım demeye başladılar. Ben hat san’atı toplamaya 1974’de başladım. 74’de antikacıya gittiğimizde hat san’atı yoktu, bulamazdınız. Yani hat san’atı genellikle elden satılırdı. Birinin dedesi vefat ederdi, onun evinden çıkanları başka biri satın alırdı. Öyle dükkânlarda filan pek yoktu, çünkü alıcısı yoktu, düşünün yani.	
Fuat Başar (Hattat)	...bilgi artışı var medyada biraz konu edildiği için kursların yaygınlığından dolayı bilgi artışı kadar olmasa da ilgi artışı var. O da şuna dayanarak söylüyorum. Müzayedelerde eskilerin eserleri ile beraber yenilerin eserleri de satılıyor. Beklemediğimiz kişiler gelip yazı istiyor. Çok sayıda koleksiyoncu zuhur etmeye başladı. Bunlar olumlu gelişmeler. İşi bilerek mi yapıyorlar? Yo. Bazıları danışmanlar aracılığı ile yürütüyor işi. Ama o da işi öğrenme, kavrama yoludur. O konuda ümitvarım yani. Lakin aşırı derecede icra edilmesi tehlikeli bir şey. İnsanlar kendi kafasına uyup bir şeyler uydurmaya başlarsa işin aslı bozulur...(İSMEK’in) tanınmasında faydası oldu. O kırılma döneminden sonra beklenmeyen bir şey oldu. Yalnız insanımızın ruhunda gömülü olan geçmişe olan bir hasret vardı. O estetik, güzel şeyler uyandırma arzusu birdenbire şahlandı. Şu son yıllar açılan çeşitli kurslar, tanıtımlar, filmler dizilere konu edilmesi... Filmlere kadar girdi şükür yeter mi? Yetmez. ...bugün çok şükür Cumhurbaşkanımızın bu işi sevmesinden dolayı bakın birdenbire neşvünema buldu ve iddia	ilgi artışı, kursların yaygınlığı, koleksiyoncu zuhur etmeye başlamak, İSMEK, zarar verileceğine dair endişe, düşük devam ettirme oranı

	olmaksızın bir hakikati beyân bakımından da söyleyeyim hüsnü hattın bugün lideri gene Türkiye Cumhuriyeti. ...İnsanlar, kendi özünü arıyor. Çünkü günümüzün bu yavan, sahte, yaldızlı, allama pullama, kakalama hayatından bezdi insanlar. Artık yediğinin tadı yok, giydiği vücudunda anormal elektrikten dolayı sinir yapıyor insanlara. Ekranları görüyor yaldızlı maldızlı ama içini dolduracak bir şey yok. ‘Ya İSMEK’lerde bir yazı kursları varmış, mübarek de bir şeymiş hele bir de oraya gideyim.’ ... çırak yetiştiriyorsun onların içinden işi sebat ile devam ettirme oranı bir zekât miktarı gibi 40 kişide 1 kişi. Genellikle bunu ben kendi hayat tecrübemden de biliyorum. ...Günümüzde şeyhü’l-hattatin ve reisü’l-hattatin Hasan Çelebi Hoca var Allah başımızdan noksan etmesin. Günümüzde yazı san’atında o gelenek devam ettiriliyor. Aradaki kopma riski tehlikesine rağmen bugün şükür devam ediyor o iş.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Tabi ilk önemli yeni dönemde hat san’atının tekrar canlanmasında ilk önemli faaliyet IRCICA’nın 1986’da düzenlediği milletlerarası ilk milletlerarası hat yarışmasıdır. Bu tabiri caizse bir kıvılcımdır. Buna paralel rahmetli Turgut Özal ile başlayan dışa açılma süreci ve muhâfazakârların kendi özlerine ilgi duyması yeni bir süreci başlattı. Sermaye sahibi insanlarda kendi özüne ilgi duyma başladı. İşte mesela Sabancı gibi şahısların bir hat koleksiyonu yapması, onunla beraber başka sermaye sâhiplerinin antika eski hat eserlerine ilgi duymaları pazarın oluşmasına zemin hazırladı. Beraber, bunlar beraber devam etti bu gelişmeler... Tabi IRCICA’dan bahsettim onun merkezi konumunu. Bir de diğer taraftan koleksiyonculuk, merak hat eserlerine olan biraz bahsettik oradan devam edeyim. Bu koleksiyon, hat koleksiyonculuğu yani istenen seviyede olmasa bile önemli önemli koleksiyoncular çıktı. O koleksiyoncu tabi ne oluyor? Koleksiyoncu olduğu zaman hattatın san’atını idame etmesinde de önemli bir fonksiyon icra ediyor o. Çünkü hattat sanatçı eserinin iltifat gördüğünü müşâhade etmesi, iltifat görmesi onun san’atını heyecanla idame etmesine ciddi bir teşvik oluyor. Bu babta yurt dışında da çok önemli bazı koleksiyoncular çıktı. Onlar çok önemli şeyler yaptılar. Burada mesela benim hatırlatmam gerekir. Mesela Birleşik Arap Emirlikleri’nde hat san’atının canlanmasında yani hat san’atı ile ilgili faaliyetlerin canlanmasında en önemli etken oradaki iki koleksiyoncudur. İki üst düzey koleksiyoncu, iki üst düzey entelektüel aristokrat diyeyim, bunlar bakan düzeyinde. Onların hat san’atına olan ilgi alâkaları ve himayeleridir yani. Ki bunlar sonradan çıkmış yani	IRCICA, dışa açılma süreci, kendi özüne ilgi duyma, koleksiyoncu

	2000'lerden sonra 2000'li yılların başında mesela.	
Cevad Huran (Hattat)	Ben 2002'de İstanbul'a geldiğimde şunu duydum hatta. Bir arkadaş bana dedi ki, senden önce hocalar artık bunu konuşmaya başlamıştı. Artık umutlarını kesmişler yeni nesilden kimse çıkmaz. Şu an baktığınızda o kadar sayıda hattat var ki bu san'atla ilgilenen, uğraşan ve işini güzel yapan çok sayıda hattat arkadaş vardır. Bunu da unutmayalım bu anlamda hükümetin desteği çok çok önemli. Cumhurbaşkanının bile çok ilgisi vardır bu san'ata karşı. Çok da severler, her zaman da destek yaparlar. Bunun etkisi çok büyüktür.	umutlarını kesmek, süt düzey hâmi varlığı
Tahsin Kurt (Hattat)	Evet eskiye nazaran. Ben çünkü 84'de başladım o dönemler kalem alacağımız bir yer vardı, bilemedin iki yer, başka hiç kalem satan yer yoktu. Mürekkebi kendimiz yapardık, şimdi maşallah mürekkep yapan var, malzeme satanlar var ve bunun üzerine ticaret yapıp da kar edenler var. Bu güzel bir şey. Demek ki arz talep çoğalmış ki insanlar bunun üzerinden para kazanabiliyorlar. Dükkân açabiliyor adam ticaret yapabiliyor. Bu da güzel bir şey yani. Arz talep eskiye nazaran çok çok iyi. Ha yeterli mi? Değil. Bu her zaman öyledir zaten, yeterli olmaz. Daha da vasıflı hale gelmesi lazım. Şimdi merhale merhale, ilk önce kimseler yoktu, şimdi talep çoğaldı.	talep çoğalması
Aydın Ergün (Hattat)	Gün geçtikçe artıyor çok şükür daha da güzel. Günümüzde eskiden bir hat sergisi olurdu senede 2-3 sergi olur herkes toptan oraya giderdi, sosyal medya yoktu işte WhatsApp, Instagram yoktu. Birbirimize kulaktan kulağa söylerdik, hangi gündür? Şu gündür, diye. Bugün gerçekten aynı ay içerisinde aynı gün içinde açılan sergileri seçiyoruz.	gün geçtikçe artmak
Hüseyin Öksüz (Hattat)	...ama hat san'atının gidişatı çok çok iyi şimdi çok çok iyi. Hiç tahmin etmediğimizden daha iyi tabii. Bu kadar popüler olacağı bu kadar itibar göreceğini biz tahmin edemezdik. Şahsen ben (tahmin) edemezdim bunları... ...Tabii var, hiç olmadığı kadar ilgi var hat san'atı çok popüler oldu Türkiye'de şimdi bilhassa dünyada da öyle oldu. Önce yazdığım yazıları hiç soran yoktu. Yani şimdi telefon edip yazı istiyorlar. Ne istiyorsunuz? Hilve-i şerif istiyorum, diyor. Ya diyorum 2-3 sene sıra gelmez diyorum, beklerim diyor. Yani bu derece popüler oldu. Sadece ben değil mesela bugün Ahmet'ten istesiniz Abdurrahman'dan isterseniz Fatih'ten istesiniz iki seneden evvel onlar da veremezler. Bunlar hayaldi bir zamanlar böyle şeyler. Yani hat san'atı bu kadar popüler olacak, insanlar ilgi duyacak. Sonra çok gelişti şimdi bir zamanlar Batı	gidişatı çok çok iyi, popüler olmak

	tesiriyle alelacele tezhipler süslemeler yapıyordu, zevksiz şeyler yapıyordu. Şimdi bunlar falan bitti. Şimdi Hâmid Hoca'nın küçük atölyesinden nerelere geldik? Kaç tane üniversite var Türkiye'de? Çoğunda hat san'atı bölümü var, Geleneksel Türk san'atları bölümü var.	
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Günümüzde bayağı bir artış potansiyeli sağlanmıştır artık halkımız hattı ne olduğunu biliyor. Gerek yarışmalar gerek sergiler bu tür şeyler insanlarımızın üzerinde çok büyük bir etki bıraktı. Hattatlarımız artık arttı, güzel öğrenciler çıktı ve hâlâ da çıkmaya devam ediyor. Yani Cumhuriyet'ten bu günümüze kadar bayağı bir atılım yaptı... ..İSMEK bunun öncülüğünü yaptı, İSMEK 90'lı yıllardan beri ilk açılan "halk üniversitesi" diyelim, halk eğitimi diyelim bunun öncülüğünü ilk defa İSMEK yaptı. İSMEK bayağı bir halkımızı bilinçlendirdi halkımızı bilinçlendirdi eğitti. Burada İSMEK bayağı bir birinci sırada öncülüğümüzü yaptı yani.	artış potansiyeli sağlamak, İSMEK'in öncü rolü, halkımızı bilinçlendirmek
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Tabi bu durum yaklaşık 20 yıl önce yavaş yavaş değişmeye başladı. Özellikleri Türkiye'de demokrasinin yavaş yavaş yerleşmeye başlaması, sivil iradenin millet iradesinin güçlenmesi, yerel yönetimlerin yapılarının güçlenmesi doğal olarak şuna yol açmıştır, halkın meşru ihtiyaçlarını karşılanmasına yol açmıştır. Bu cihetten baktığımızda gelişen ekonomik ve sosyal imkânlar ortaya şunu da çıkarmıştır, toplumun estetik ve san'at ihtiyacının karşılanması noktasında adımlar atılmasını sağlamıştır. Malumunuz her toplumun elitleri vardır. Bunu pozitif bir kavram değil negatif bir kavram olarak kullanmak istiyorum. Yani seçkin bir zümre vardır her toplumda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmiş olduğu tramvaylarda bizim "Beyaz Türkler" olarak nitelendirdiğimiz bir kesim şüphesiz ki ekonomik araçları ellerinde tuttuklarından dolayı san'ata ilgileri doğal olarak o kesimin san'ata ciddi ilgisi olmuştur. Ve san'atı daha çok bu kesimler hem idare etmiş, hem ekonomisini yönetmiş ve san'atla olan bağı en güçlü kesim 20 yıl öncesine kadar bu kesim olmuştur. Bunun olduğunu görmekteyiz. Sonraki dönemlerde işte halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine özellikle bu işlerin gelişmesinde kamu desteği çok çok önemli. Sivil toplum örgütleri elbette önemli. Malumunuz geleneksel san'atlar usta-çırak ilişkisiyle ve atölyelerle sürdürülmekte. Ancak bunların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında çok zayıf durumda bu atölyeler. İşte bu noktada yerel yönetimlerin bu işe katkı sunması son	sivil iradenin millet iradesinin güçlenmesi, ekonomik ve sosyal imkânların gelişmesi, İSMEK, altın çağ tartışması, ideal san'at dünyası, sosyo politik çalkantı ve san'at, son 20 yıldır yoğun ilgi, travma, toplum kendi geçmişini keşfetmesi, toplumsal hafıza

	derece ehemmiyet arz ediyordu. İşte geçmişe baktığımızda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İSMEK projesi karşımıza çıkıyor en başat proje olarak... Bu açıdan bakıldığında son 20 yıldır geleneksel san'atlara yoğun bir ilginin olduğunu görmekteyiz. Ancak bazılarını nitelendirdiği gibi işte, "geleneksel san'atlar altın çağını yaşıyor" iddiası kesinlikle doğru bir iddia değil. Neticelerine baktığımızda bunu bize göstermiyor. Sonuçta verilerle hareket ettiğinizde evet ciddi bir ilgi, ciddi bir destek var bu san'atlara. ...bugün plastik san'atlarla kıyasladığımızda yani resim heykel gibi alanlarda biz bunu kıyasladığımızda geleneksel san'atların emekleme devrini yaşadığını söyleyebiliriz ki bu da sevindirici bir gelişmedir. Ne zaman ki bu san'atların galerileri olur, onlarca galerileri olur, ne zaman ki fuarları olur, ne zaman ki bu alanda ciddi satışların olduğu web siteleri kurulur, ne zaman ki uluslararası festivallerde bu eserler boy gösterir san'at festivallerinde o zaman biz altın çağından bahsedebiliriz. ...İşte Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı son 200 yıldır bir travma geçiriyor idik. Umarım bu travmayı bir an önce bitiririz. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü beraberinde bir travmayı getiriyor ve bu çöküş hâlâ belki bilmiyorum ama 1980 ya da 1996'ya kadar darbe ve darbe girişimleri ile belki bilmiyorum 15 Temmuz'a kadar bile getirmek lazım bunu. Bunu çöküşün süreci hâlâ yani sancılar ya da belki bir süre sonra çöküşten sonra doğum, işte ya da bu kaostan çıkma arayışları olarak da niteleyebiliriz bunu. İşte bu gelişim yani negatiften pozitive dönen gelişimin neticesi olarak insanların san'at ve san'at eserine olan ilgisinden bahsedebiliriz. Nitekim geçmişe dönüp baktığımızda diyelim ki 20 yıldır örneğin geleneksel san'atlarla ilgili bir gelişimden bahsediyoruz ama 20 yıldır aynı zamanda resim ve heykele de çok ciddi bir ilgi arttı. İşte bu sadece bu işlerin geleneksel san'atlara özel olmadığını aslında ekonomik kalkınma ile alakalı olduğunu insanların daha fazla estetik arayışları olduğunun bir göstergesi. Yani ekonomik ve sosyolojik gelişmelerin neticesinde bu san'atlara ilgi artmıştır diyerek objektif bir şey ortaya koyabiliriz neden. Bir de ama işte subjektif diyebileceğim kendimce nedenleri olduğunu düşünüyorum, o da toplumsal hafıza diyebiliriz biz buna. Sonuçta biz bir imparatorluğun mirasçılarıyız. Yani bir İslâm, müslüman toplumun temel değerlerini oluşturan, bir toplumun temel değerlerini oluşturan öğelerin bir tanesi de san'attır, kültürdür. Biz de müslüman olduğumuza göre geçmişteki sâhip olduğumuz ne kadar travma olursa	

	olsun, Cumhuriyet kurulmuş Osmanlı yıkılmış olursa olsun, sonuçta bunlar bizim geçmişimizin bir parçası. ...Biz bir mirasın üzerinde oturuyoruz. Bizim yaptığımız sadece üzerinde işte üzerindeki külü biraz temizlemek aslında. Bunu yaptığımızda altından çok büyük hazineler çıktığını görüyoruz zaten. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında bir toplum kendi geçmişini keşfediyor, kendi geçmişine sâhip çıkıyor ve gittikçe ilgisini buna arttırıyor. Bunu da biz subjektif bir nedenle bu san'atların gelişimi olarak izah edebiliriz.	
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Sakıp Bey'in yaptığı bu sergi ve onun Türk toplumunda da güvenilir kişiliği, parasını boşuna yatırmaz adam resmi başka Türk tırnak içinde burjuva ve zenginlerinin de "Ya biz de bunlardan yapalım."... Üstelik adam nasıl bir onur kazandı. Türkiye ondan söz ediyor. Başbakanın eşi geliyor, Kültür Bakanı geldi vesaire vesaire. Biz de yapalım dendi. Bu bir yol açtı bu yadsınamaz bir şey böyledir.	onur kazanmak
Arif Vural (Hattat)	Şimdi son yıllarda insanlar birçok şeylere merak salıyor birçok şeye ilgi gösteriyor. Ancak hat san'atına olan ilgi bir anlamda bireysel bir ilgi değil de, benim gördüğüm kadarıyla mesela okulların derneklerin vakıfların yönlendirilmesi sonucunda bir alâka var, ilgi var. İnsanlar hat san'atı ile tanışma isteği içerisinde olduğunu görüyoruz. Ancak bu kişilerin bireysel çabasıyla değil de daha çok böyle kurumların bir anlamda tabiri caizse bir kampanya diyelim yani tarzı yapmış oldu işler vesilesiyle, bu san'ata olan bir ilgi söz konusu. Ancak bu ilgi san'atın içerisine yani o işe çalışma aşamasına geldiğinde ise bir anlamda hemen elemeler başlıyor, elenmeler başlıyor, bu çok zaten doğal bir şey, tabii bir şey çünkü bir san'attır bu. İnsanlar bu san'atı belki de tam anlamıyla tanımadığı için, bir anlamda hem tanışmak hem de "Yapabilir miyim acaba?" gibi bir şeyler niyetle yola çıkıyorlar. Bu bir "faali hayır"dır aslında, güzel bir faaliyettir güzel bir gidişattır. En azından adını duyması o terimi telaffuz etmesi, onu icra eden hocaları görmesi, onlarla mülâki olması fevkalade güzel bir şey en azından ve bir hatıra olarak elinde kalemi kamışı ve defteri ile birlikte, hatta onu saklayanlar vardır, evinin bir köşesinde durması bile o insanlar için bir katma değer diye düşünüyorum.	kurumların kampanya yapması
M. Lütfi Şen (Küratör)	Şimdi halkımıza gölge etmesek sorun yok. Gölge edince sorun oluyor yani ben kendi hatıramı anlatayım. Bundan yirmi beş yıl önce hat san'atı bu kadarda gündemde etkili vs. değilken benim Muğla'da çok geleneksel yapılmış bir tekke levham vardı. Evde onu İstanbul'a getirmek için aldım. İşte bagaja koymadım.	öpüp alnına koymak, kağıda hürmet,, san'ata yatkın yaratıcılık

	İki katlı otobüslerin üst katında iki kişilik bir koltuğa koydum. Muavin geldi ‘Bunu buradan alın. Buraya yolcu alabilirim.’ dedi. Dedim ki ‘Alırsanız bakarız, ederiz.’ dedim. Sonra muavin dönüp esere baktı. ‘Abi bu burada kalsın. Ben hiç yolcu falan almam buraya.’ dedi. Böyle bir edeple inanılmaz bir enerji o yani halka gölge etmesek biraz bozmasak halkın yapısını zaten muhteşem bir ilgisi var Türk halkının. Hatta hiç anlamasa ona saygısı yüksek. Hatta bilirsiniz biz de eskiden matbu işte ne bileyim hikâye olan Arapça yazı olduğu anda milletimiz öpüp alına koyar. Biliyorsunuz onu yerlerden toplar. Benim çocukluğumda vardı. Birçok benim yaşımdaki insanların çocukluğunda böyle insanlar vardır. Hatta bırakın hattı Kur’ân yazılabilir ihtimali ile kâğıda bir hürmet vardır ve sokaklarda dolaşp kâğıt gördüğü anda onu alan ve onu yükseğe koyan insanlara rastlarız. Biz bu toprakta bu mayayı bozmasak sorun yok. Yeter ki ulaştıralım insanlara. İnsanımız bence hat san’atı değil, her türlü san’ata yatkın bir yaratıcılık var bu coğrafyada. Biz zaten background var. Bunlarla doğuyoruz. İşte camiye gidiyoruz, Ulu Cami’ye gittiğiniz zaman hattın o muhteşemliğini orada algılamıyorsanız kendinizi sorgulayın. Yani gerçekten hattın büyük bir san’at olduğunu Bursa Ulu Camii’ne gittiğinizde içeri girdiğiniz anda bütün o görkemiyle hissedersiniz yani. Hissedemiyorsanız sizde önemli bir sorun var demektir. ...tek başına inanılmaz değer üreten yapılar var. İstanbul antik... Mehmet Çebi mesela bütün dünyadan koleksiyon topladı. Bütün hattatlardan yaptığı her hat eserini alma güvencesi oluşturdu. Burada bir kırılma yaşandı. Benzer bir şey bugün birçok hoca olan talebe yetiştirme konusunda cesaret veren rahmetli Ali Alparslan’ın katkıları... Hasan Çelebi gibi bugün de yaşamaya devam eden hocalarımız büyük emek verdiler. Büyük, nasıl diyeyim sırtlarında bu yükü çok ciddi taşıdılar ve hat san’atı bugün artık daha iyi bir noktaya geldi.	
Menaf Nam (Hattat)	Hat san’atı artık eskiden nasıl? Orayı çok detaylı bir şey diyemem orası için günümüzde artık bir piyasa. Yani bunun maddî karşılığı da artık çok fazla. Bir sektör hâline geldi. ...Maddî olarak çok ciddi bir piyasası var artık, bir sektördür. Kaliteli çalışan bu sektörde yerini alır. Kendi reklamını güzel yapan bu sektörde yerini alır. Maddî karşılığı çok ciddi fazla olan bir piyasa artık.	maddî karşılık, sektör, piyasa

3.2.1.2. IRCICA

Araştırma bulgularına göre Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra hat san’atının gidişatını etkileyen en önemli kurumun İslâm Tarih, San’at ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların tamamının ortak beyânına göre IRCICA tarafından düzenlenen faaliyetler ve de özellikle uluslararası hat müsabakaları pek çok açıdan hat san’atına katkı yapmış gözükmektedir. IRCICA’nın hat san’atına hangi alanlarda ve nasıl katkı yaptığını ele alan Tablo 3.10’un bize sağladığı veriler bir kurumun bir ülke hatta bütün dünya genelinde bir san’atı nasıl geliştirebildiğini göstermesi açısından gerçekten de dikkat çekicidir.

Mehmed Özçay’a göre IRCICA’nın düzenlediği müsabakalar “*birinci derecede*” hattatları teşvik etmiş, onların “*kendilerini geliştirmelerine, yetiştirmelerine, rekabet ortamının oluşmasına*” zemin hazırlamıştır. Bu yarışmalar sayesinde İslâm dünyasındaki hattatlar birbirlerini tanımış, aralarında bağlar oluşmuştur. Bu tanışma beraberinde alışverişi de getirmiş, hoca talebe münasebetlerini artırmış ayrıca diğer İslâm ülkelerindeki hat san’atı ile ilgili faaliyetleri tetiklemiştir. Mehmed Özçay’ın ifâdesine göre 1986’da ilk defa IRCICA’nın düzenlediği hat yarışmasına katıldığında derece alması kendisini “*bir daha kopmayacak şekilde*” hat san’atına bağlamıştır. IRCICA’nın ananevi olarak düzenlediği periyodik müsabakaların yeni dönem hat san’atının gelişmesinde, yaygınlaşmasında “*kilit bir rol oynadığını*” söyleyen Mehmed Özçay, Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından başlatılan bu yarışmanın “*Cumhuriyet Dönemi hat san’atı açısından tarihi bir yeri*” olduğunu ifâde etmektedir. Bu yarışma örnek teşkil etmiş ondan sonra Türkiye’de ve İslâm dünyasının birçok yerinde benzer faaliyetler yapılmış¹¹⁷ ve böylelikle rekabet ortamı

¹¹⁷ Türkiye’de bu anlamda öne çıkan benzer faaliyet Albaraka Türk Finans Kurumu tarafından 2005 yılından beri her üç yılda bir düzenlenen hat san’atı yarışmalarıdır. Kurumun Genel Müdür yardımcısı Hasan Altundağ kendisi ile yapılan bir röportajda düzenledikleri yarışmalarla ilgili şunları söylemektedir: “*Bu sanatlara olan ilgimizin 90’lı yıllarda hat eserlerinden oluşan takvimlerle başladığını söyleyebiliriz. Hat sanatımızın en seçkin ve en nadide eserlerinden oluşan eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bu takvimler müşterilerimiz ve yakın çevremizde tahminlerimizin üzerinde bir teveccühle karşılaştıkça sanata yapılan yatırımın mutlaka karşılık bulduğunu yakinen müşahade etmiş olduk.*”. Bkz.: Hasan Altundağ, “Hat Koleksiyonculuğu Deyince Albaraka Türk Hatırlanıyorsa Ümit

oluşturulmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletler 2000’li yıllardan itibaren ciddi bir şekilde hat san’atına ehemmiyet vermeye başlamış ve Sharjah Bienali¹¹⁸, Dubai Uluslararası Hat Sergisi¹¹⁹ vb. önemli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bütün bu gelişmeleri tetikleyen IRCICA’nın İstanbul’da düzenlediği müsabakalardır.

Fuat Başar ise hat san’atı alanında başarılı işler yapan kurumların en başında IRCICA’nın geldiğini çünkü 1980’lerde kurs vs. herhangi bir faaliyetin olmadığı ihtilal döneminde bu kurumun “*bu işe şemsiye*” olduğunu belirtmektedir. İlk defa 1986 yılında uluslararası yazı yarışması yapılmaya başlanmış, o günden beri de düzenlenmeye devam edilmektedir. “*Hizmette başı onlar çekiyor*” diyen Fuat Başar araştırma görüşmesinin yapıldığı gün katıldığı IRCICA hat yarışması jürisinde 2019 yılı yarışması için diğer İslâm ülkelerinden çok güzel yazıların geldiğini, hatta yarışmaya “*neredeyse Osmanlı’yı çok da aratmayacak güzellikte yazılar*”ın katıldığını memnuniyetle ifade etmektedir. Son yarışmalara Çin’den bile katılım gerçekleşmiş, gayrimüslimlerden derece alanlar olmuş Türkiye ve İstanbul tarih boyunca olduğu gibi hat san’atının başkenti konumunu sürdürmüştür.

Hasan Çelebi’ye göre hat san’atını alevlendiren IRCICA’nın yarışmaları olmuştur. 2019 yılındaki müsabakaya kadar İran ile Mısır yarışmaya katılım konusunda biraz direnmiştir. Mısır esasen hattı öğrettikleri Türklerin hat san’atında ileriye gidip müsabaka açmasını kabul edememiştir. İranlılar da 2000 senelik bir yazıya sâhip oldukları ve onunla devam ettikleri için önceleri yarışmaya rağbet etmemiştir. Fakat işin böyle olmadığını görünce İran’la Mısır “*gayet fevkalade çalışmalar*”la bu yılki müsabakaya katılmıştır. Bu katılımlar Hasan Çelebi’ye göre “*bu işi biz dünyaya öğretmiş olduk*” anlamına gelmektedir.

Ali Rıza Özcan hocası Ali Alparslan’ın 1986’da IRCICA tarafından düzenlenen yarışma neticesinde dereceye girenlerin Türk olmasına bütün jürinin şaşırıp kaldığını

Ettiğimiz Noktaya Yaklaşmışız Demektir”, *Derin Tarih Dergisi*, S. Özel Sayı 13 (2018): 142.

¹¹⁸ Sharjah Art Foundation (Sharjah Sanat Vakfı) tarafından ilk olarak 1993 yılında düzenlenen, dünyanın en önemli 10 bienalinden biri olarak görülen ve şimdiye kadar 14.’sü gerçekleştirilen sanat festivali. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://sharjahart.org/biennial-15> [08.05.2020].

¹¹⁹ Dubai Kültür Sanat İdaresi tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası İslâmi hat sanatı eserleri sergisi.

aktarmaktadır. Hilal Kazan ise IRCICA'nın düzenlediği uluslararası hat yarışmalarının her sene katlanarak daha fazla ilgi gördüğünü ve hat san'atına olan ilgiyi İslâm ülkelerinde ve ülkemizde artırdığını düşünmektedir. Aynı şekilde Hüseyin Öksüz bu yarışmalar vesilesiyle yazının “*neşvü nema*” bularak seviyesinin yükseldiğini, bütün İslâm dünyasında hatta bu dünyanın dışında yeni hattatların çıktığını belirtmektedir.

Cevad Huran eskiden bütün dünyadaki hattatların üç sene bir yapılan IRCICA hat yarışmasını beklediklerini, o yarışmada birinci olan hattatın üç sene boyunca bir dahaki yarışmaya kadar herkesin aklında kaldığını ve o kişinin gelen hoş ve güzel tepki ve ilgiler ile kendini motive ettiğini belirtmektedir. 2004 yılında IRCICA yarışmasında sülüs ve celi sülüs yazı çeşitlerinde iki tane 1.'lik elde ettiği gün dereceye giren eserlerin sergilendiği salondaki kapılar açıldığında iki yazısını en üstte gördüğünde çektiği bütün zorlukları unutmuş ve büyük mutluluk yaşamıştır. 2019'da IRCICA'nın Mehmed Şevkî adına düzenlediği uluslararası yarışmada ikinci olan Menaf Nam ise bu gibi katılım düzeyi çok yüksek yarışmalarda başarı elde etmenin kişinin san'atına çok ciddi bir etki yaptığını, uluslararası çapta tanındığını, san'atının daha çok itibar görmeye başladığını düşünmektedir. Hüseyin Türkmen üniversite yıllarında girdiği ilk IRCICA yarışmasında ödül alamadığını fakat yıllar sonra kendisini geliştirerek ve hocalardan tavsiye alarak IRCICA'da celî divânî'de “mansiyon” ödülü aldığını ifâde etmektedir. Tahsin Kurt IRCICA'da önce mansiyon daha sonra da üçüncülük almaktan duyduğu mutluluğu “*Şükürler olsun Cenabı Hakka, en azından bu san'atlara verdiğimiz emeğin başkaları tarafından takdir edilmesini görmek güzel bir şey*” cümlesiyle dile getirmektedir.

IRCICA bünyesinde hat san'atına yönelik faaliyetleri ilk defa başlatan Ekmeleddin İhsanoğlu bu çabasının temel amacının bu san'atta “*dinamizm yaratmak ve yeniden İstanbul'u hat san'atının başkenti hâline getirmek*” olduğunu ifâde etmektedir. Nasıl ki heykeltraşlığın başkenti Roma, resim san'atının başkenti Paris, musikinin başkenti Viyana ise Osmanlı zamanında da İstanbul hat san'atının başkentidir. Bu san'atı yaşatmak, değerli bir san'at olduğunu göstermek ve tekrar eski günlerine kavuşmasını sağlamak gerektiğini düşünen Ekmeleddin İhsanoğlu IRCICA Genel Direktörü olduktan sonra hat san'atına ayrı bir önem vermiştir. Ona göre İslâm medeniyetinin “*primary art*” konumundaki birinci derecedeki san'atı hat san'atı olup “*İslâm medeniyetini başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi*”dir. 1980'li

yıllarda bu san'atın önemli isimleri yavaş yavaş kaybolmaya başlamış, sonraki nesil ise bu konularla hiç ilgili olmayıp, bunun önemini idrak edemez durumdadır ve bu sebeple ortaya çıkan kopukluğun giderilmesi gerekmektedir. Küçük yaştan itibaren hat san'atına karşı ilgi, merak, heves, takdir ve tasavvur sahibi olan Ekmeleddin İhsanoğlu IRCICA'nın başına geçtikten sonra bu kurumun uluslararası konumu sebebiyle, “*hat san'atını tekrar canlandırmak ve standartları yaymak*” için “*uygun*” olduğunu düşünmüştür. O güne kadar IRCICA'nın faaliyetleri arasında hat ile ilgili spesifik bir şey yoktur. Bu düşüncelere sâhip olan Ekmeleddin İhsanoğlu 1983'te bütün İslâm dünyasının XV. hicri asrın girişini kutlama etkinliklerini bir fırsat olarak görmüştür. Bu kapsamda önce “İslâm San'atlarının Ortak Prensip, Form ve Temaları” adlı uluslararası kongre düzenlenmiştir. O günlerde 12 Eylül 1980 darbesi¹²⁰ yaşanmış ve “*Türkiye biraz Batı dünyasından ayrılmış*” durumdadır. Askeri rejim “*İslâm dünyasına daha da yakınlaşmak*” istemektedir. Bu fırsat ve imkânlardan yararlanarak yapılan kongreye çok büyük sayıda san'atkâr, san'at tarihçileri davet edilmiştir. Kongre'de gösterilmek üzere birisi hayatının son günlerini yaşayan Hâmid Aytaç'ı¹²¹ diğeri M. Uğur Derman'ın teklifiyle Muhsin Demironat (1907-1983)¹²² ve Rikkat Kunt (1903-1986)'u anlatan iki film hazırlanmış ve Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen kongrede gösterilmiştir. Bu filmi gören yerli ve yabancı misafirler Hâmid Bey'in icrasında hat san'atının şahikalarını görürce Ekmeleddin İhsanoğlu'nun başlatmak istediği çalışmalara onay vermiştir. Yarışma düzenleme fikri de ilk olarak orada teklif edilmiştir.

Ekmeleddin İhsanoğlu yarışma fikrinin önemini anlatırken Mısır'da yaşanan bazı gelişmeleri örnek vermektedir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Kral Fuad Kahire'de hüsn-i hat mektebi kurmuş ve Türkiye'den Abdülaziz Efendi (1872-1934)'yi

¹²⁰ Türk Ordusunun 12 Eylül 1980'de “*devletin organları işlemediği*” gerekçesiyle yönetime el koyması. Bkz.: Erik J. Zürcher, *Turkey A Modern History*, New edition (New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2004), 278. ; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Aldoğan, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), 255.

¹²¹ Bu filmin Arapça versiyonuna erişim adresleri: :

<https://www.youtube.com/watch?v=E8J7ibjSmRA>,

<https://www.youtube.com/watch?v=Tg7Bbvutgyk> [08.04.2020].

¹²² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi*: 1, 233-247.

çağırıştır.¹²³ Zaten birçoğu işsiz kalan Türk hattatlar bu davet üzerine Kahire'ye gitmiş, okulun kuruluşunda ve bazı sarayların yazılarının yazılmasında görev almıştır.¹²⁴ Böylelikle Kahire'de bir müddet canlılık yaşanmış, Suriye, Irak vb. yerlerde benzer okullar açılrsa da bunlar birer dönem parlayıp sönmüştür. İşte *"biz bu yarışmayı eğer düzenleyip pratik hale getirirsek bunun standartlarını geliştireceğiz ve standartlarının yayılmasını sağlayacağız ve gençleri teşvik edeceğiz"* düşüncesinde olan Ekmeleddin İhsanoğlu asıl gayelerinin İslâm dünyasında hat san'atının standartlarını yerleştirmek ve gençleri bu san'ata teşvik etmek olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Ekmeleddin İhsanoğlu'na göre IRCICA yarışmaları sayesinde Türk hat üslubunun girmediği yer kalmamış, IRCICA'dan filizlenen birçok faaliyet olmuştur. Irak, İran ve Suriyeliler yarışmalar yapmaya başlasa da hiç biri uzun ömürlü olmamıştır. Bugün hattatlar özgeçmişlerini yazarken *"IRCICA ödülü aldım."* demektedir.

Yarışma faaliyetlerinin yanı sıra IRCICA aynı zamanda son dönem hattatlarının yazdığı meşkleri basıp her yere dağıtarak bunların standart hâline gelmesini sağlamıştır. Böylelikle son dönem Osmanlı ekolü tüm İslâm dünyasında hatta aynı zamanda Avrupa ve Amerika gibi müslüman olmayan coğrafyalarda da yayılmaya başlamıştır. Bu durum hat san'atına İslâm medeniyeti ile ilgili *"başka bir boyut"* kazandırmıştır. Bu konuda ilginç bir örnek ise Habibi isimli Faslı bir gencin çabalarıdır. IRCICA hat yarışmasında ödül alan, sonrasında jüriye davet edilen Habibi, yakından teşvik edilince sponsor bularak Kahire'de Ezher Üniversitesi'nin¹²⁵ yakınında bir hat atölyesi kurmuştur. O güne kadar IRCICA olarak ulaşamadıkları

¹²³ Tanınmış hattatlarımızdan Rifâî Aziz Efendi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kral Fuad tarafından Mısır'a davet edilmiş ve orada altı ay içinde bir Kur'an-ı Kerîm yazmıştır. Aziz Efendi'nin Türkiye'de gerçekleşen devrimlerden dolayı Mısır'da kalmayı tercih ederek Kahire'de klasik hattı öğreten bir okul kurduğu belirtilmektedir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 48.

¹²⁴ Aziz Efendi'nin dışında Mısır'a giden hattatlar arasında Hacı Kâmil Akdik de bulunmaktadır. Hacı Kâmil Akdik 1933 yılında Prens Mehmet Ali Tevfik Paşa'nın daveti üzerine Menyel Kasrı'nda yaptırdığı mescidin hatlarını yazmak üzere Kâhire'ye gitmiş ve bir yıl kadar kalmıştır. Mâcid Ayrıl ise 1955-1959 yılları arasında Bağdat Güzel San'atlar Fakültesi'nde hocalık yapmıştır. Bkz. Derman, *Ömrümün Bereketi 2*, 305-313.

¹²⁵ İslâm dünyasının halen yaşamakta olan en eski dinî eğitim kurumu durumundaki cami ve etrafındaki külliye üniversite.

Endonezya, Singapur, Çin gibi ülkelerden Ezher'e gelen müslüman öğrencilere hat san'atını Osmanlı meşikleri ile öğretmiştir. Böylelikle IRCICA'nın filizleri Uzak Doğu'ya ve Güney Doğu Asya'ya kadar yayılmıştır.

IRCICA'nın hat san'atı ile ilgili gerçekleştirdiği faaliyetlerden bir tanesi de açtığı sergiler olmuştur. 1983 senesinde IRCICA Çit Kasrı'nı restore edince hükümetin kendilerine tahsis etmesi ile güzel bir teşhir salonuna kavuşmuş ve orada 2-3 haftada bir hat, tezhip, minyatür sergileri düzenlenmeye başlanmıştır. Genç hattatları teşvik babında ilk defa yapılan bu sergiler yavaş yavaş başka yerlere de kaymıştır. İlk karma sergilerden biri 1983 veya 1984 yılında Taksim'deki Intercontinental otelde yapılırken evlerden levhalar toplanmış ve bu sergiye devletin ileri gelenleri davet edilmiştir.

Bir diğer dikkat çekici faaliyet ise yine Çit Kasrı'nda Cumartesi günleri hat san'atı, klasik san'atlarla ilgili hayatta kalan büyük üstatların konuşmalarından oluşan *"kültürle ilgili konferanslar"*ın tertip edilmesidir. O güne kadar buna benzer düzenli bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

Hat san'atını toplum gündemine taşıyacak olan bir diğer faaliyet ise bir devlet adamı vb. önemli şahsiyetlere *"hat levhası hediye etme"* geleneğinin başlatılmasıdır. Ekmeleddin İhsanoğlu yurtdışı ziyaretlerinde ve kendisine yapılan ziyaretlerde hat levhası hediye etmeye başladığını fakat bunlardan bir tanesinin çok önemli olduğunu belirtmektedir. 1996 yılında Hillary Clinton¹²⁶ first lady olarak Türkiye'ye geldiğinde IRCICA ziyareti sırasında Ekmeleddin İhsanoğlu Hasan Çelebi'ye yazdırdığı *"Hayr'un nâs men yenfeu'n nâs/ İnsanların en hayırlısı insanlara en hayırlı hizmeti yapandır."* yazan bir tabloyu hediye etmiştir. (Bkz.: Resim 3) Bu hediyenin büyük yansımaları olmuş ve Türkiye'de böyle bir geleneğin başlamasını sağlamıştır. Hatta Barack Obama'nın¹²⁷ 2009 yılının Haziran ayında gerçekleşen Suudi Arabistan'ı ziyareti sırasında Suudi Arabistan kralı Abdullah bin Abd al-Aziz Al Saud'a ne hediye edileceği düşünülürken bu tablo akıllara gelmiş ve Hasan Çelebi'den icâzetli Amerikalı hattat Muhammed Zekeriya'ya bir yazı yazdırılarak

¹²⁶ 1993-2001 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin 42. Başkanlığını yapmış olan Bill Clinton'ın eşi Hillary Rodham Clinton.

¹²⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nde 2009 ve 2012 seçimlerini üst üste iki kez kazanarak 44 ve 45. Başkanlığı yapan Barack Hussein Obama.

hediye edilmiştir.¹²⁸ (Bkz.: Resim 4) Böyle bir tablonun hediye edilmesi bütün dünyada ses getirmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu bütün bu gelişmeleri “Allah’a şükür bu başlattığımız güzergâhın ileri menzilleri” olarak görmektedir.

Söz konusu faaliyetlerin çok kolay bir ortamda gerçekleşmediğini ifade eden Ekmeleddin İhsanoğlu Nisan 1980’de Demirel hükümeti döneminde göreve başladığını ve kısa süre sonra 12 Eylül’ün gerçekleştiğini ifade etmektedir. Çeşitli sıkıntılarla karşılaşsalar da IRCICA’nın “uluslararası bir statüsünün olması” onları birçok sıkıntıdan korumuştur. Haklarında gazetelerde zaman zaman yazılar yazılsa da bu faaliyetleri yürütürken “çok dikkatli” hareket etmişler, meseleyi bir “tarihi nostalji meselesi” veya “başka bir şeyin yerine ikame etme gayreti” olarak değil, değerli bir san’atın “tanınması, sevilmesi, tanıtılması” şeklinde göstermeye gayret etmişlerdir.

Ekmeleddin İhsanoğlu’nun bu kapsamdaki çalışmalarına gelen tepkilere verdiği bir örnek oldukça ilginçtir. Kendisi Londra’da School of Oriental and African Studies (SOAS)/Şark ve Afrika Araştırmaları Okulu isimli Londra Üniversitesi’nin çok meşhur bir okuluna konuşmacı olarak davet edilmiştir. Konferanstan sonra kokteyl sırasında yanına gelen bir kişi faaliyetlerini yakında takip ettiklerini fakat “hat san’atına fazla önem” verdiklerini bunun Atatürk inkılâplarına aykırı olup olmadığını sormuştur. Ekmeleddin İhsanoğlu “Biz Atatürk inkılâplarını tartışmıyoruz... Bu hat san’atını da bir san’at olarak görüyoruz... Ben sizin sorunuza çok şaşırdım.” diyerek konuyu kapatmıştır. İlk defa bizimle yaptığı görüşmede bu bağlamda aktardığı bu soru ve cevap içerisinde “çok şey”in olduğunu ifade eden Ekmeleddin İhsanoğlu “biz bunlara yol açmadık, kapı açmadık ve böyle bir tartışmanın içerisine girmedik” demektir.

¹²⁸ Bu tabloda sülüs olarak, “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.” mealindeki Hucurat Suresi’nin 13. ayet-i kerimesi yazılmıştır. Erişim adresi: <https://mohamedzakariya.com/completed-commissions/presidential-commission/> [03.06.2020].

Tablo 3.10: IRCICA

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Mehmed Özçay (Hattat)	Yani IRCICA'nın düzenlediği müsabakalar birinci derecede hattatları teşvik etti. Yani hattatların kendilerini geliştirmelerine, yetiştirmelerine, rekabet ortamının oluşmasına zemin hazırladı. İslâm dünyasındaki hattatların birbirlerini tanımaları da, aralarında bağların oluşmasına vesile oldu. Bu tanışma beraberinde alışverişi de getirdi, hoca talebe münasebetlerini de arttırdı. Ayrıca diğer İslâm ülkelerinde de hat san'atı ile ilgili faaliyetleri de tetikledi... Ben 1986'da ilk defa hat yarışmasına katılmışım IRCICA'nın düzenlediği. O bir de yine aynı yıl bana teklif edilen bir mushaf kitâbeti işi vardı. Bu iki hadise aslında beni bir daha kopmayacak şekilde hat san'atına bağladı, yönlendirdi öyle diyeyim. Tabi IRCICA'nın ananevi olarak düzenlediği periyodik olarak düzenlediği müsabakaların yeni dönem hat san'atının gelişmesinde, yaygınlaşmasında kilit bir rol oynadığını burada belirtmek lazım. Yani Ekmeleddin Bey' in bu başlattığı o müsabaka serisi ki hâlâ devam ediyor, bir iki hafta önce 11.'si galiba yapıldı. Onun Cumhuriyet Dönemi hat san'atı açısından tarihi bir yeri vardır o müsabakaların. Onlar örnek teşkil etti, ondan sonra IRCICA'nın düzenlemiş olduğu o hat müsabakalarından sonra örnek teşkil ederek İslâm dünyasının birçok yerinde de benzer faaliyetler yapıldı, onların tetikleyicisi oldu, rekabet ortamını oluşturdu. Diyelim ki Birleşik Arap Emirlikleri hiç adı esamesi yokken bu alanda 2000'li yıllardan itibaren ciddi bir şekilde hat san'atına ehemmiyet verdiler. Çok önemli faaliyetler yaptılar, hâlâ yapıyorlar devam ediyorlar. Birçok sergi olarak, uluslararası sergi olarak belki en fazla orada düzenleniyor. Mesela Şarza Bienali vardır. Dubai uluslararası hat sergisi vardır. Bunlar hep devamlı yani iki yılda bir düzenleniyor, yapılıyor bunlar. Yarışmalar var orada düzenlenen ama bunlar hiç yoktu mesela bunları tetikleyen asıl başlangıcı IRCICA'nın İstanbul'da düzenlediği müsabakalardır. O bakımdan yani kilit bir rol oynamıştır.	teşvik, rekabet, yetiştirmek, zemin hazırlamak, tanışmak
Fuat Başar (Hattat)	Şimdi onların en başında İslâm Kültür Merkezi'ni saymam lazım. Çünkü 1980'lerde böyle hiçbir kurs vs. ihtilal dönemi bir de bakın. Bunların hiçbirisi yokken İslâm Kültür Merkezi bu işe şemsiye oldu. Önce toplantılar, 1986 yılında uluslararası yazı yarışması yapıldı. 33 sene önce. Odur budur devam ediyor. Hizmette başı onlar çekiyor. Bugün de oradaydık biz ve diğer İslâm ülkelerinde o kadar güzel yazılar geldi ki acemice de var, macera olsun diye katılanlar da var. Ama neredeyse Osmanlı'yı çok da aratmayacak güzellikte yazılar. Çin'den bile yarışmaya katılanlar var. Gayrimüslim ama katılıyor. Derece alanlar oldu geçen yarışmada. Lakin bu işin merkezi gene Türkiye'de İstanbul. İstanbul, her zaman tarih boyunca hüsnü hattın başkenti oldu.	IRCICA, şemsiye olmak, işin merkezi İstanbul,

Hasan Çelebi (Hattat)	Tabii bunu daha ziyâde IRCICA'nın açmış olduğu müsabakalar yaptı. Yoksa bu kadar alevlenmezdi... ..bu seneki müsabakaya kadar İran ile Mısır biraz direndi. Mısır çünkü pek şey istemiyordu, esasen size biz öğrettik diyordu. Siz nasıl olur da bu hat san'atında ileriye gidersiniz, müsabaka açarsanız, birincilikler alırsınız. İranlılar da kendilerinin bir yazıları var o da onların 2000 senelik bir yazılarıdır. Onlar da onunla devam ettikleri için bunlar da pek bu hat san'atına bizim kadar rağbet etmiyorlardı. Fakat baktılar ki bu iş böyle olmuyor, müracaat ediyorlar buradan bir şey kazanamıyor, müracaat ediyorlar, 7-8-9. Bu seferki müsabakada İran'la Mısır beni şaşırttı. Gayet fevkalade çalışmalar oldu. Bu demektir ki bu işi biz dünyaya öğretmiş olduk.	IRCICA, müsabaka açmak, dünyaya öğretmek
Cevad Huran (Hattat)	...eskiden 3 senede bir IRCICA bir hat yarışması yapıyordu, bütün dünyadaki hattatlar hep o yarışmanın gelmesini beklerlerdi, herkes onu takip ederdi... ..Bir kişi o yarışmada birinci olduğunda 3 sene boyunca bir dahaki yarışmaya kadar herkesin aklındaydı ve o kişinin dışarıdan ona gelen tepkiler veya gördüğü ilgi o kadar hoş o kadar güzeldi ki onu sürekli zaten motive etmeye yetiyordu... Aynı sene IRCICA yarışmasına katılmışım. Orada işte iki tane 1.'liklerim vardı 2004'te, sülüste ve celi sülüste... Evet, hep aklımda o vardı. Yani ikinci olacağım falan, kibir anlamında söylemiyorum yani o kadar enerji içime çekmişim ki ondan başka hiçbir şey düşünmemişim zaten 7 ay boyunca. Benim İstanbul'a geldiğimden bugüne kadar en mutlu günüm o gündür. Kapılar açılınca iki tane yazımı en üstte gördüğümde, o kadar zorluk yok, başta bahsettiğim işte 3 ay falan filan, onlar artık o kadar şirin geliyor ki insana...	IRCICA, motive olmak
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	86'da IRCICA bir hat müsabakası düzenlemişti. Rahmetli Ali Hoca da o jürideydi. "Ya paşam bir uluslararası müsâbaka düzenleniyor yazı noktasında ve nasıl bir sürprizle karşılaşacağız diye o yazılara böyle bir baktık ne olacak acaba diye? Ve neticeler açıklanınca, isimler ortaya çıkınca neredeyse %100'ünün Türk olduğunu görünce gerçekten bütün jüri, hem Türkler hem diğer milletlerden olan jüri gerçekten çok şaşırdı kaldı." demişti.	IRCICA, şaşırp kalmak
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	IRCICA'nın düzenlediği uluslararası hat yarışmaları böyle sene ve sene, her bir yarışmada daha katlanarak, daha fazla ilgi görerek ve bu ilgi bu heves İslâm ülkelerinde ve ülkemizde daha fazla duyulmaya başlayınca böyle bir günümüze gelişi söz konusu.	IRCICA, daha fazla ilgi görmek
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Zaten de bu IRCICA'nın müsabakaları dolayısıyla aynı zamanda hem yazı neşvü nema buldu hem de seviyesi yükseldi. Yani bütün İslâm dünyası İslâm dünyasının dışında bile hattatlar çıktı ve seviyesi yükseldi.	IRCICA, neşvü nema bulmak

Hüseyin Türkmen (Hattat)	tabii ben üniversite yıllarımda ilk IRCICA'ya girmiştım. IRCICA'ya ilk girdiğim zaman bir ödül alamamıştım. Tabii o zamanlar daha acemiydik. Yıllar sonra tabii ki kendimizi geliştirdik, hocalardan tavsiye aldık. İlk önce IRCICA'da celi divani'de ilk mansiyon olan benim.	IRCICA, ödül almak
Menaf Nam (Hattat)	IRCICA'da öyle katılım düzeyi çok yüksek. Bu yarışmalardan bir başarı elde ettiğiniz zaman bu kişinin san'atına çok ciddi bir etki yapıyor. Sen bunu başka türlü istesen de yapamazsın. Uluslararası çapta tanınmış oluyorsun senin san'atına etki yapıyor ve san'atın daha çok itibar görmeye başlıyor. 2019'da IRCICA'nın düzenlediği uluslararası Mehmed Şevki adına düzenlediği yarışmada yine ikinci oldum.	IRCICA, uluslararası çapta tanınmak
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	...IRCICA'nın faaliyetleri arasında hatla ilgili bir şey yoktu. Yani spesifik bir şey yoktu zaten, genel çizgiler vardı. Fakat benim hat san'atı ile ilgili küçük yaştan itibaren ilgim merakım hevesim takdirim ve tasavvurum vardı. Bunu da IRCICA'nın başına geçtikten sonra burada uygun bir uluslararası kurumun faaliyetleri içerisinde bunu başlatmak istedim. Ben şimdi IRCICA genel direktörü olarak hem İslâm medeniyeti ile ilgili araştırmalar yapmak durumundayım, onu anlamak anlatmak durumundayım. Onun için onun birinci derecedeki "primary art" dediğimiz 1. san'atına önem vermek gerekiyordu. O bakımdan hat san'atına emek verdik ve özel bir ilgi verdik. Çünkü İslâm medeniyetini başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi bu san'attır. İşte 1983'te o zaman bütün İslâm dünyası XV. hicri asrın girişini kutluyordu. Bende bu kutlama için İslâm San'atlarının Ortak Prensip, Form ve Temaları adlı uluslararası kongre yaptık. O zaman 12 Eylül devriydi. Ve 12 Eylül devrinde de Türkiye biraz Batı dünyasından ayrılmıştı. Çünkü askeri rejim vardı. İslâm dünyasına daha da yaklaşmak istiyordu. Bizim IRCICA' da bu fırsatlardan bu imkânlardan yararlanarak böyle bir kongre yaptık ve çok büyük sayıda san'atkâr, san'at tarihçileri davet ettik ve burada bu kongre için hazırladığımız iki tane film vardı. Birisi Hâmid Aytaç'ın son hayatını son günlerini... Hâmid Bey'i IRCICA'ya davet ettik Yıldız Sarayı'nda. Hasan Çelebi onu talebesi onu ikna etti IRCICA sizin için film yapacak falan dedi. Hâmid Bey zaten tanıyordu bizi, biraz önce söylediğim gibi Ankara'dan gelip gidiyorduk İstanbul'a siparişler veriyorduk. Son günlerinde geldi ve o filmi görmenizi temenni ederim. O film Arapça da yapıldı, Türkçe de yapıldı, İngilizce'de yapıldı. Hâmid Bey'in filmini gösterdik. Hâmid Bey ile beraber M. Uğur Derman o zaman şeyi teklif etti Muhsin Demironat ve... Rikkat Kunt hanımefendiyi ki ben Rikkat hanımı çok yakından tanıyordum ve Hâmid Bey'in yazılarını ona tezhip ettiriyordum. Sonra o filmi yaptık dokümanter filmi, Ajans 1400 diye bir şey vardı o zaman grup vardı genç arkadaşlar. Onlara yaptırdık. Bu iki filmi gösterdik	IRCICA, İslâm medeniyeti ile ilgili araştırmalar yapmak, birinci derecedeki "primary art" san'at olmak, fırsatlardan yararlanmak, dinamizm yaratmak, hat san'atında dinamizm yaratmak, yeniden İstanbul'u hat san'atının başkenti hâline getirmek, değerli bir san'atı yaşatmak, bunun tanınması, sevilmesi, tanıtılması, bütün dünyada

	kongrede. Kongre de Atatürk Kültür Merkezi’nde yapıldı Taksim’de. Bu filmi gören yabancı misafirlerimiz ve yerli misafirlerimiz, bilim adamlarımız o san’atın hat san’atının şahikalarını gördü Hâmid Bey’in icrasında. Ve tabi tezhip bunun hat san’atının süsü olarak gördüler. O zaman bizim yaptığımız başlatmak istediğimiz şeye onay verdiler. Yarışma fikri de orda teklif edildi, orda doğdu. Ve bu bir ilkti. Temel amaç şuydu, yani bir dinamizm yaratmak, hat san’atında dinamizm yaratmak ve yeniden İstanbul’u hat san’atının başkenti hâline getirmektir. Şimdi biraz önce ifade ettim heykeltraşlığın başkenti Roma, resim san’atının başkenti Paris, musikinin başkenti Viyana ve Osmanlı zamanında İstanbul hat san’atının başkentiydi. Siyasi dînî konular farklı şeyler ama hat san’atı bakımından, hatta çok meşhur bir sözdür, “Kur’ân-ı Kerîm Mekke’de nazil oldu, Mısır’da okundu ve İstanbul’da yazıldı” yani en güzel hafızlar Mısır’da yetişiyor en güzel hatlar da İstanbul’da Türkiye’de yetişiyor. Bunu tekrar canlandırmak ve standartları yaymak. Cumhuriyet kurulduktan sonra Kral Fuad Kahire’de Tahsin-i Hutut yani Hüsn-i Hat Mektebi kurdu ve Abdülaziz Efendi’yi çağırdı ve birçok Türk hattatı Kahire’ye gittiler. Orda o okulun kurulmasında ve bazı sarayların yazılarının nakışlarının yapılmasında ve orada bir canlılık oldu bir müddet. Yani tekrar İstanbul’dan Kahire’ye gitti falan. Bazı yerlerde de o Kahire’deki okul gibi okullar açılmaya çalışıldı, Suriye’de Irak’ta vesaire. Fakat bunlar birer dönem için parladılar ve söndüler. Şimdi biz bu yarışmayı eğer düzenleyip pratik hale getirirsek bunun standartlarını geliştireceğiz ve standartlarının yayılmasını sağlayacağız ve gençleri teşvik edeceğiz. Bu bizim yaptığımız yarışmalar IRCICA yarışmaları sayesinde girmediği yer kalmadı ve biraz sonra anlatacağım ona da ayrıca bir önem vermenizi rica edeceğim. IRCICA’dan filizlenen faaliyetler oldu. Mesela Iraklılar bizim hat san’atı yarışmaları gibi yarışmalar yapmaya başladılar. İranlılar yapmaya başladı, Suriyeliler yapmaya başladı. Fakat onlar uzun ömürlü olmadı. Bizimkisi devam ediyor muntazam bir şekilde devam ediyor ve artık klasik standarda ulaştı. Hattatlar biyografilerini “CV”lerini yazarken “IRCICA ödülü aldım.” diyor. Şimdi hat san’atı ile beraber bunları yürütürken aynı zamanda meşkleri, son dönem hatlarının yazdığı meşkleri bastık ve onları dağıttık, her yere dağıttık. Gelene gidene isteyene dağıttık. O meşkler standart hâline geldi. O meşkler standart hâline geldi. Böylece son dönem Osmanlı ekolü tüm İslâm dünyasına yayıldı. Burada iki parantez açacağım. Birincisi bu hat san’atının yarışmalarını ben sırf müslüman ülkelere değil, yani Türkiye ve diğer ülkelere değil aynı zamanda Avrupa’da Amerika’da yayılmaya başladı. Sonra İspanya’da Avrupa’da Amerika’da müslüman ve müslüman olmayan hat san’atı meraklıları yarışmaya girer	büyük olay olmak

	oldular. Bu hat san'atına ayrıca başka bir boyut verdi uluslararası. İslâm dînî ile ilgili değil medeniyeti ile ilgili bir şey verdi. Bu çocuk bizim şeylere başladı ve orada ödül aldı diye gazeteler yazdı. IRCICA İstanbul falan. Ben bir ziyarete gittim. Fas'a yaptığım resmi bir ziyarete geldi. Tanıştırdı kendisini ve çalışmalarından hediye etti falan. Ben onu teşvik ettim, sonra onu jüriye aldık. Sonra o gitti bir sponsor buldu Kahire'de Ezher Üniversitesi'nin yakınında bir hat atölyesi kurdu ve Ezher'e gelen bizim ulaşamadığımız IRCICA olarak Endonezya, Singapur, Çin'den gelen Müslüman öğrencilere erkeklere ve kızlara hat san'atını Osmanlı meşkleri ile öğretti ve o Habibi, biraz sonra şeylerini veririm, büyük bir inkişaf yaptı. Yani IRCICA sonrası IRCICA'dan filizlenen, Uzak Doğu'ya Güney Doğu Asya'ya... Biz çok uğraştık oralara yayılması için. Ben Çin'e gittim, bir hattat buldum. Onu teşvik ettim. İstanbul'a gelmesi için uğraştım falan. Ama son günlerimdi, sonra bırakınca genel sekreter olunca maalesef bazı şeyler kaldı. Ama bu Faslı arkadaş muazzam bir icâzet veriyor şimdi gittiği yerde. Bununla beraber tabii bir takım önemli faaliyetler de yaptık. Bunlardan mühim bir kısmı sergiler. 83 senesinde IRCICA Çit Kasrı'nı restore etti. O zaman hükümet bize tahsis etti talebimiz üzerine. IRCICA'da bir teşhir salonu oldu, güzel bir teşhir salonu. Bilmem hatırlar mısınız? Orada sergiler devamlı sergiler, iki haftada bir, üç haftada bir, bir hat, tezhip, minyatür sergisi yapardık. Genç hattatlarımıza teşvik babında ilk sevgileri biz yapıyorduk. Sonra yavaş yavaş sergiler başka yerlere geçmeye başladı. Karma sergiler yaptık. Hatta ilk karma sergilerden bir tanesini Taksim'deki bir otelde yaptık. O zaman Taksim Intercontinental, 83 veya 84 olacak, evlerden levhalar topladık ve sergi yaptık ve devlet ekâbirini o taraflara getirdik, o kongrelerin içerisinde. Bu san'atı yaşatmak, bu san'atın güzel bir san'at olduğunu, değerli bir san'at olduğunu, tekrar eski şeyine getirmek. Bu yaşaması lazım geliyordu bunun. Öldü, onu feda etmemiz gerekir bizim. Ben size bir fotoğraf gösterdim, 80'li yılların başında, hepsi rahmeti rahmana kavuşmuş, Emin Barın, Şevket Rado, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Süheyl Ünver Hoca. Bendeniz de onlarla beraber Topkapı Sarayı'nda çekilmiş bir resim. Bir sergi vardı Topkapı Sarayı'nın şeylerinde, eserlerinde. O nesil yavaş yavaş kayboluyordu. Ondan sonra gelen nesil hiç bu konularla ilgili değildi, onun hiç mânâsını anlamıyordu ve ehemmiyetini idrak etmiyordu. Biz bunu, bu kopukluğu gidermeye çalıştık. Şimdi faaliyetlerden bir tanesi o söylediğim gibi sergiler. Fakat bir de Cumartesi günleri... 80'li yıllarda bilhassa Çit Kasrı'nı yaptıktan sonra, Çit Kasrı'nı yaptıktan sonra, restore ettikten sonra her Cumartesi günü	

	kültürle ilgili güzel konferanslar tertip ettik. Çok büyük ilgi gördü. Başka kimse de yoktu, yapan yoktu. 80’li yılları 90’lı yılları bunlarla geçti ve orada hat san’atı, klasik san’atlarla ilgili hayatta kalan büyük üstatların konuşmaları (gerçekleşti). Şimdi tabii benim göreve başlamam 12 Eylül’den önceydi, Nisan 80’de Demirel hükümeti idi. Fakat tabi arada 12 Eylül oldu ve o merkezin uluslararası bir statüsünün olması bizi birçok şeyden korudu. Günlük şeylerle uğraşanlar oldu falan filan, yazı yazanlar oldu, o tarihte. Fakat şimdi tabii bu faaliyetleri yürütürken biz çok dikkatli hareket ediyorduk. Yani meseleyi bir tarihi nostalji meselesi şeklinde takdim etmiyorduk veyahut başka bir şeyin yerine ikame etme gayreti değildi. Biz bu değerli bir san’attı, bunun tanınması, sevilmesi, tanıtılması şeklinde bir çerçeve içerisinde... Eskiden bir hat levhasını hediye etmek diye bir şey yoktu. Bir devlet adamına, bir bakana, bir önemli şahsiyete, yoktu. Bunu ilk defa biz başlattık. Değişik vesilelerle, yurtdışına giderken, bizim ziyaretimize gelenler falan, Arap dünyasından İslâm dünyasından. Fakat bir tanesi çok önemli. Hillary Clinton 96’mıydı, değil mi? Ziyaretimize geldi. Türkiye’ye geldiler first lady olarak. Programına da IRCICA ziyareti, bizimle görüşme koymuşlar. Temasa geçtiler, biz memnuniyetle kabul ettik. Ben ona bir hediye vermek istedim. Ne alabiliriz? Şunu alabiliriz. Dedim ki, ben bir şey seçtim dedim arkadaşlara. “Hayr’un nâs men yenfeu’n nâs/ İnsanların en hayırlısı insanlara en hayırlı hizmeti yapandır.” Evrensel bir mesaj. Hasan Çelebi’ye yazdırdım. Güzel de tezhip yaptırdık. Bayan Clinton geldiğinde bunu ona verdim. Bu büyük bir şey oldu inkasları oldu. ...bakıyorum son günlerde Sayın Cumhurbaşkanı’na hediye verirken, Başbakan’a hediye verirken, bakanlara hediye verirken hat tabloları falan oluyor. Bunlar Allah’a şükür bu başlattığımız güzergâhın ileri menzilleridir. Obama göreve geldikten sonra Suudi Arabistan’ı ziyarete gidecek Kral’a. Düşünüyorlar, taşıyorlar, Obama krala ne hediye etsin? ...Düşünüyorlar taşıyorlar ki bu bizim örneğimiz akıllarına geliyor. Yani benim bayan Clinton’a first lady iken. Ve Zekeriya’yı çağırıyorlar ve Zekeriya’ya bir ibare yazdırıyorlar. O da onu hediye ediyor, o bütün dünyada büyük olay oluyor Londra’da (SOAS) okulu var meşhur. School of Oriental and African Studies/Şark ve Afrika Araştırmaları Merkezi (Okulu) var Londra Üniversitesi’nin çok meşhur. Orada bir konferansa davetli idim. Konferanstan sonra bir resepsiyon gibi kokteyl gibi bir şey vardı. Ondan sonra herkes geliyor işte konuşmanız şöyle oldu, böyle oldu, iyi oldu kötü, oldu diyor falan, alâkadar oluyor. Birisi geldi dedi ki, biz dedi, “Haber bültenlerinizi alıyoruz okula gönderiyorsunuz, faaliyetlerinizi takip ediyoruz, yayınlarınızı satın alıyoruz kütüphanemize. Çok güzel şeyler. Bu hat san’atına fazla önem veriyorsunuz. Niye böyle? Bu biraz Atatürk	

	inkılâplarına aykırı değil mi” dedi İngiliz bana. “Anlamadım sorunuzu” dedim, “Bunun ne alâkası var?” dedim. Tekrar etti soruyu, “Hat san’atı Atatürk inkılâplarına aykırı değil mi?” dedi. Dedim ki “Biz Atatürk inkılâplarını tartışmıyoruz.” dedim. “Bu hat san’atını da bir san’at olarak görüyoruz.” dedim. “Ben sizin sorunuza çok şaşırdım.” dedim. Şimdi sustu ve bitti. Bu kısa soru-cevap içerisinde çok şey var, çok şey var ve ben bunu ilk defa burada söylüyorum. Bu kontext, bu siyak ve sibakta söylüyorum. Böyle şeyler var tabii ama biz bunlara yol açmadık, kapı açmadık ve böyle bir tartışmanın içerisine girmedik.	
Tahsin Kurt (Hattat)	Ödüller şöyle biz ilk IRCICA’da bir yarışma düzenlenmişti, şu anda senesini hatırlayamıyorum o zamanlar için mansiyon almıştık, 2007 miydi hatırlayamıyorum şu anda. Daha sonra bu tekrar bir yarışma düzenlendi orada da bir üçüncülük verdiler... Şükürler olsun Cenabı Hak en azından bu san’atlara verdiğimiz emeğin başkaları tarafından takdir edilmesini görmek güzel bir şey.	IRCICA, emeğin başkaları tarafından takdir edilmesi

3.2.1.3. İSMEK

Araştırma bulgularında hat san’atı alanında gerçekleştirdiği faaliyetlerle dikkat çeken bir diğer kurumun İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi (İSMEK) olduğunu görmekteyiz. 1996 yılından beri İstanbullulara ücretsiz san’at ve meslek eğitimi veren İSMEK’in hat san’atı alanındaki çalışmaları Tablo 3.11’de görüldüğü üzere kimi katılımcılar tarafından büyük takdir görürken bazı katılımcılar ise İSMEK’e bu san’atı dejenere ettiği yönünde ağır eleştiriler yöneltmektedir.

Nitekim M. Uğur Derman İSMEK’in “*gelenekli san’atlar dışında*” çok büyük hizmetler yaptığına inandığını belirtmekle birlikte “*bizim*” san’atlarda eğitim vermesine karşı çıkmaktadır. Ona göre İSMEK İngilizce, Osmanlı Türkçesi, gülcülük, oyacılık vb. yüzlerce san’at ve zanaatın eğitimini verebilir ama yavaş yavaş tekâmül ederek en az 4 yıl devam edilmesi gereken bizim san’atlarda eğitim düzenlememelidir. İSMEK’te kursiyerlere kısa sürede sertifika verildiğini “*Ben dışarıdan takip etmiyorum ama kısa zamanda eline sertifika verilenler olduğunu işitiyorum*” cümleleriyle ifâde eden M. Uğur Derman bu durumdan şikâyet etmektedir. “*Kalkıyor adam kart bastırıyor hattat diye, müzehhibe diye... bunların hiçbir selahiyeti yok böyle bir şey yapmaya*” diyen M. Uğur Derman buna “*çanak tutan*”ın İSMEK olduğunu iddia etmektedir. Bu şikâyetlerini “*20 sene evvel*”

şahsımın da aralarında bulunduğu kurumun o zamanki yöneticilerine söylediğini belirten M. Uğur Derman görüldüğü üzere İSMEK'in hat san'atı eğitimi gerçekleştirmesine şiddetle karşı çıkmaktadır.

İSMEK'ler *"bu işe bulaşmamalıydılar"* diyen Hasan Çelebi tezhip ve hat gibi san'atların İSMEK bünyesinde öğretileceğine pek kâni olmadığını ifade etmektedir. Ona göre *"Hat san'atı bir senede iki senede öğrenilecek bir san'at değil."*dir. Güzel Sanatlar Fakültesi'ni bitirenler 4 sene eğitim görmelerine rağmen ürettiklerinin kifayyetli bulamayarak kendilerine gelmekte ve ancak 6 senede icâzet alabilmektedir. Ona göre haftada bir ders yapan İSMEK'lerde eğitim alanlar *"kendilerini icâzetli"* sayarak *"sağda solda ders"* vermektedirler. Fakat bu kişiler daha *"kalemi tutmasını"* bile öğrenememiştir. Hasan Çelebi İSMEK'te bu san'atların ancak nazariyatının verilerek malzemenin ve yazı çeşitlerinin tanıtılabileceğini, Osmanlıcanın öğretilabileceğini düşünmektedir. II. Abdülhamid zamanında reisül hattatîn olmuş, Kâmil (Akdik) Efendi 93 yaşında vefat ederken *"Öldüğüme değil, hat san'atını öğrenemedim ona üzüliyorum"* demesine rağmen bugün bazı insanlar 6-7 ayda sertifika alınca onlar da *"hattat olduk diye"* ortaya çıkmaktadırlar. Hasan Çelebi karşılaştığı bazı kişilerin *"Biz İSMEK'ten sertifika aldık, biz ders veriyoruz."* dediğini, bu kadar kısa sürede ancak kalemin mürekkebin öğrenilebileceğini ifade etmekte ve bu öğrencilerin eğitim sürelerinin yetersizliğinden şikâyet etmektedir.

Geçmişte herkesin tanıdığı bir belediye başkanına *"Bu san'atlara hizmet etmek istiyorsanız İSMEKleri kapatın"* dediğini ifade eden Mehmet Çebi'ye göre İSMEK'te fiili olarak *"üst san'at"* diye ifade edebileceğimiz hat-tezhip gibi san'atların icrasının yapılmaması gerekmektedir. Burada daha çok bu san'atların sevdinilmesi ve tanıtılmasına yönelik faaliyetler yapılmalıdır. Bunların arasından kabiliyetli olduğu ortaya çıkanlar direkt üst düzey hattatlara yönlendirilmelidir. Bununla birlikte İSMEK yapmış olduğu faaliyetlerle hat san'atının tanınmasına ve bilinmesine zemin hazırlamıştır. Fakat bu alanda daha üst düzey bir kuruma ihtiyacımız bulunmaktadır.

İSMEK'e benzer eleştiriler yönelten Hüseyin Kutlu, geçmiş yıllarda İSMEK'lerin ve diğer belediyelerin *"büyük tahribatları"*nın olduğunu fakat son yıllarda *"bu günahlarından tevbe edip bir daha aynı hataları yapmamak üzere bir yöneliş"*in söz konusu olduğunu belirtmektedir. Ona göre kendisinin geçmişte İSMEK yöneticilerine yapmış olduğu uyarılar dikkate alınmıştır.

Görüldüğü üzere İSMEK ciddi şekilde eleştirilmekte hatta ağır şekilde suçlanmaktadır. Bunun yanında pek çok katılımcı ise İSMEK'in hat san'atına çok önemli katkılar yaptığını ve bugünlere gelmesinde ciddi pay sahibi olduğunu iddia etmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu İSMEK'in şüphesiz *“çok doğru, çok yerinde ve hayırlı bir teşebbüs”* olduğunu düşünmektedir. İSMEK gibi kurumların hat san'atını geniş halk kitlelerine ulaştırması ile hat san'atı daha da yaygın hale gelmekte ve bu zevkler yayılmaktadır.

Fatih Özkafa İSMEK'in hat san'atı eğitimlerini *“bütün şehir bazında”* yaydığını ve *“neredeyse her mahallede oturan insanın, kolaylıkla ulaşabileceği”* merkezler kurarak bu san'atı *“halkın bütün tabakalarına”* ulaştırdığını ifade etmektedir. Bazı çevreler *“biraz seçkin”* düşünüp *“daha aristokrat”* bir bakışla bu san'atın *“belli kişilerin elinde”* kalarak ayağa düşmemesi gerektiğini iddia etse de *“kimde ne cevher olacağını”* bilemeyiz. İSMEK'te şahsen tanıdığı ders veren birçok sanatçı arkadaşı vardır ve gerçekten bu işin ehlidirler. İşlerinde gayet iyi olan bu insanlar gayet iyi talebeler yetiştirmektedir. *“Bu kadar insan arasında beş tane iyi sanatçı çıksa bence İSMEK'in bütün kuruluş maksadı yerine gelmiş olur.”* diyen Fatih Özkafa hatta beş sayısını bile fazla bulduğunu kendisinin bir kişiye de razı olduğunu sözlerine eklemektedir. Fuzûlî'nin bir şiirinde dediği gibi *“Bağban bir gül için bin hâre hizmetkâr olur.”* yani bir tane gül yetiştirmek için bin dikene hizmet etmek gerektiğinden o kadar öğrenci arasından bir tane sanatçı çıkabilmesi için hepsine hizmet etmek mecburiyetindeyiz. İSMEK'ten tek bir iyi hattatın çıkması bile bu kurumun kuruluş gayesi için yeterli bir sebeptir. Üniversitelerde ya da İSMEK'lerde kısa bir süre ders alıp bırakan insanlara bile bu eğitimlerin faydası söz konusudur. Bu insanlar böylelikle bu san'atı tanımakta, malzemeleri ve yapılışını öğrenmekte, kolay veya zor olduğuna kanaat getirmekte sanatçı olamaları bile bir *“farkındalık”* oluşmaktadır. En azından önceleri bu san'atı küçümseyen insanlar bu işin kolay olmadığını anlamaktadır. Bir iki yıl gibi kısa sürede verilen sertifikaların dezavantajları olabilmekte, hemen sanatçı olduğunu zanneden insanlar piyasada çoğalabilmektedir. Fakat bu konularda artık günümüzde bilinç yerleştiği için bu insanların sanatçı olduklarını iddia etmesi kolay değildir. Zaten piyasa bu tür insanları çok güzel elemektedir.

Mehmed Özçay ise bu çalışmaların hem olumlu hem de olumsuz taraflarının bulunduğunu fakat *“olumlu taraflarının daha çok olduğunu”, “teşvik ve tebrik etmekle birlikte ıslah edilmesi gerektiğini”* düşündüğünü belirtmektedir. Bu faaliyetlerin yaygınlaşmasında fayda mülahaza eden Mehmed Özçay’a göre bu eğitimler *“sadece san’at faaliyeti”* değil aynı zamanda *“bir sosyal bir faaliyet”* tir. Bu sosyal faaliyetler sırasında önemli kabiliyetleri de kazanma imkânımız olursa fevkalade olacaktır. İSMEK vb. kurumlar *“kamuoyunun oluşmasında, bu san’atın kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir hizmet”* gerçekleştirmektedir. İSMEK ve ondan ilham alarak kurulan diğer yerel yönetim kurumları çok tenkit edilse de *“her şeyden evvel bu san’atın kamuoyunun oluşmasına hizmet etmekte”* dir. Hiçbir şey olmasa bile en azından bu kurumlara gelen genç, çocuk, yaşlı vb. kimseler hat san’atının ne olduğuna dair bilgi sahibi olmaktadır. Mehmed Özçay İSMEK’in oluşturduğu etkiyi *“Eline kalem alıyor, kalemi gıcırdatıyor, yazıyor, ediyor, o heyecanı hissediyor. O bir kişi çevresine de anlatıyor bunu, en başta ailesine. Bir kişi beş kişiye anlattığı zaman ne oluyor? O beş kişi de böyle bir dalga hâlinde yayılıyor, bir kamuoyunun oluşmasına ve bu san’atın farkındalığına önemli bir katkı sağlıyor. Bu kesinlikle küçümsenemez, önemli bir hizmettir.”* şeklinde ifâde etmektedir. İSMEK’ten sertifika alıp kendisini sanatçı zanneden insanlar olsa da bunun eğitim sırasında telkinlerle ıslahı mümkündür. Birçok faydası olan İSMEK’in yaygınlaşmasını temenni ediyorum diyen Mehmed Özçay’a göre *“yüz kişiden bir tane sanatçı çıksa bizim için büyük bir kazanç”* tır. Zaten tarihte de sanatçı her zaman az olmuştur. Çünkü *“çok üstün kabiliyetler her zaman az”* dır. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise bu eğitimler sayesinde gençlerin faydasız işlerle meşgul olmaktan kurtulduğudur. Bu kurumlarda gençlerin güzel şeylerle meşgul olmalarına zemin hazırlanarak eğitim ve terbiyelerine olumlu katkılar sağlanmaktadır. Bu vesileyle kişi *“klasik edebiyata”* veya *“dindarlığa”* merak sarabilmektedir. Çünkü bu san’atta ayet, hadis, divan edebiyatından beyit vb. faydalı şeyler konu edinilmektedir. Kişinin bu uğraştığı şeyler kendisine *“bir kapı”* olabileceği gibi *“bir kıvılcım”* doğurabilir, ne çıkacağı belli olmaz. Mehmed Özçay bu konuya örnek olarak kardeşi Osman Özçay’ı göstermektedir. Biraderi Osman Özçay’ın san’atla hiçbir alâkası yokken ağabeyi hocası Fuat Bey’den ilk hat dersi almaya başladığında hasbelkader yanında bulunduğu için heves ederek hatta başlamış, böylelikle iyi bir hattat kazanılmıştır. *“Vesileleri bilemezsiniz”* diyen Mehmed Özçay geliştirilmesi ve

ıslah edilmesi gereken yerler olsa da *“bu kursların ehemmiyetine inanan kimselerden”* olduğunu sözlerine eklemektedir.

Hat san'atının önemli isimlerinden olup aynı zamanda akademisyen olan ve geçmişte İSMEK'te hat san'atı zümre başkanlığı görevi de yapan Savaş Çevik Türkiye'de geleneksel veya klasik san'atlarımızın gelişmesinde *“kim ne derse desin, bütün eleştirilere, bütün olumsuzluklara rağmen”* İSMEK'in *“çok önemli bir yeri”* olduğunu iddia etmektedir. Ona göre İSMEK *“yaygınlık”, “halka inme”* açısından *“ücretsiz”* eğitim ve *“kaliteli hocalar”*la bu san'atlarımızın gelişmesine çok büyük katkıda bulunmuştur. Bu san'atlar o kadar yaygınlaşmıştır ki bazı san'atçılar herkesin bu san'atla uğraşıp sergi açmasıyla san'atlarının *“dejenere”* olmasından tedirgin olmuşlardır. Savaş Çevik'e göre bir san'atın çok kişiyle temsil edilmesi veya birçok insanın, binlerce, on binlerce ve hatta milyonlarca insanın herhangi bir san'atla ilgilenmesi, o san'atta acemice eserler üretmesi o san'atı dejenere etmez. Ona göre İSMEK eğitim veren kurumlar arasında *“en önemlisi ve en yaygın olanı”*dır. Bugün Türkiye'de hat san'atı öğrencilerinin *“aşağı yukarı yüzde kırkını”* İSMEK eğitmektedir ve ülkemizde hat eğitimi alan 10 kişiden 4'ü bu kurum bünyesinde hizmet almaktadır.

Savaş Çevik İSMEK'in klasik san'atlarımızın gelişip yaygınlaşmasında çok büyük etki ve katkısı olduğunu ifade etmekle birlikte bu alanda bazı sorunların da bulunduğunu düşünmektedir. İSMEK'te özellikle klasik san'atların eğitimi basit bir kurs niteliğinde başlamış fakat artık *“farklı bir noktaya”* ulaşmıştır. *“Bunu görebilecek devlet adamlarına ihtiyacımız var”* diyen Savaş Çevik, İSMEK'in kendi gelişiminin ve yakaladığı eğitim kalitesinin farkında olmadığını, işin çok önemli kritik bir noktaya geldiğini göremediğini düşünmektedir. Savaş Çevik'in İSMEK'in *“bir fakülte, bir üniversite, küçük bir üniversite veya bir san'at okulu-enstitüsü, akademi”* açabilecek seviyede eğitim yapmasına rağmen bunun fark edilememesine çok üzüldüğü gözlemlenmektedir. Ona göre kurumun kendi içinde mevcut yetki merci sıkıntısından dolayı bu tür sıkıntılar yaşanmaktadır.

Hem İSMEK'te hem de üniversite bünyesinde güzel san'atlar fakültelerinde eğitim veren Savaş Çevik İSMEK'in eğitim kalitesini üniversitelerden *“biraz daha yüksek”* bulmakta, bunun üniversite hocalarımızın kalitesi ile alâkası olmadığını İSMEK'e gelen öğrencinin bu işi tamamen isteyerek bilerek ve arzu ederek gelmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Üniversitelerde maalesef hiçbir yeri kazanamayan

öğrenciler bari geleneksele gidelim düşüncesiyle hareket ettikleri için oradaki hocalar ne kadar üst düzeyde san'atkâr olursa olsun onlardan istifâde edememektedir. Bu öğrencilerin kalite ve yetenekleri çoğunlukla yetersiz olduğu için eğitim düzeyi belli bir seviyede kalmaktadır.

İSMEK'e yöneltilen "*hat san'atını ayağa düşürme*" suçlamasına katılmayan Savaş Çevik, pek çok insanın hobi olarak heykel yaptığını, kaligrafi yazdığını, el san'atları ile uğraştığını ama bu san'atların ayağa düşmediğini ve dejenere olmadığını belirtmektedir. Bugün Avrupa'da her 3 aileden bir tanesinde mutlaka resim yapan birileri bulunmakta, bunlar kendi aralarında sergi açmakta, birbirlerine resim hediye etmekte, duvarlarına resim asmakta fakat bütün bunlar hiçbir zaman gerçek resim san'atını olumsuz yönde etkilememektedir. Tam tersi içlerindeki yeteneklerin süzülüp, cevherin ortaya çıkarılması açısından olumlu sonuçları olmaktadır. "Bir ilgi, bir san'at çok kişi ilgilendi diye dejenere olmaz. Ancak yaygınlık kazanır ve süzgeci artar yani o san'atın değer yargılarının kalitesi artar" düşüncesinde olan Savaş Çevik, bir yarışmaya 10 kişi yerine 1000 kişinin katılmasının sadece kaliteyi yükselteceğini belirtmektedir.

Bir dönem İSMEK'te eğitmenlik görevi de yapan akademisyen hattat Hilal Kazan'a göre İSMEK'in eğitim verdiği san'at dalları içerisinde hat san'atı da önemli bir yer tutmakla birlikte bu eğitimlerin daha düzenli hale gelmesi maalesef yıllar almıştır. İlk başladığı yıllardaki şekli ile devam etseydi durum daha vahim olabilirdi ama sonradan bu işin kontrolörleri olan hocalar işi daha ciddi tuttukları için kalite artmış ve böylelikle eğitimler daha çok ilgi görmüştür.

Yine kadın hattatlardan Ayten Tiryaki İSMEK'i "*başından beri*" çok takdir ettiğini ve "*İSMEK'in bütün şehirlere de örnek olduğunu*" ifade etmektedir. Ayten Tiryaki yapılan eleştirilere katılmamakta ve İSMEK'in "*farkındalık*" oluşturduğunun altını ısrarla çizmektedir. Bu eğitimlere katılanlar kültür adına çok şeyler kazanmakta veya en azından bu san'atın "*alıcısı*" olmaktadır. Bu san'atın tanınırlığı artınca insanlar artık evine bir hat eseri alıp asmayı düşünebilir hale gelmiştir.

Fuat Başar hat san'atında "*büyük kitlelere hitap eden*" kurumun İSMEK olduğunu ve bu kurumun "*tanınma açısından muazzam*" çalışmalar gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Faaliyetleri eğitim-öğretimle sınırlı olmayan İSMEK "*işin medya*

tarafı”nda gözden kaçmayan işler yapmaktadır. İSMEK’lerin dergisi¹²⁹ bu anlamda çok önemlidir. Gelen protokole belediyeyi ziyareti esnasında verilen hediyeler mühimdir. Fuat Başar zaman zaman sıkıntılı gördüğü yönlerini eleştirse de amacının bu kurumun daha güzel işler yaptığını görmek olduğunu belirterek *“İnşallah zihniyet değişip de İSMEK’leri kapatmazlar.”* şeklinde temennilerini dile getirmektedir. Bununla birlikte *“zihniyetin değişeceğine”* ve *“İSMEK’lere zarar verileceğine dair”* endişelerinin olduğunu ve bu endişesinin boşa çıkmasını umduğunu belirtmektedir.

Ali Rıza Özcan bu san’atın hem alaylısı hem de mekteplisi olarak İSMEK’e *“ilk başladığında biraz tepkili”* olduğunu, bu kurumu ilk yıllarında şimdiki gibi olmadığı için *“çok da tenkit”* ettiğini fakat zaman içerisinde düşüncelerinin değiştiğini belirtmektedir. Davet edildiği bir İSMEK toplantısında daha iyi olmak adına *“Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?”* diye sorulunca bu kuruma muhâlif olmaktan ziyâde bu san’atları tanıtmaya ve toplumda ulaşılamamış kabiliyetlere imkân oluşturma gayretinde olduğunu düşünmeye başlamıştır. Zamanla yapılanlar da bu düşüncüyü desteklemiştir. *“İSMEK’in toplum içerisinde önemli bir görev ifa ettiğini düşünüyorum”* diyen Ali Rıza Özcan kurumda zaman içerisinde zümre başkanlıkları, onların başlarına getirilen isimler, uygulanan müfredat vb. konular doğru bir yola girince İSMEK’ten epeyce bir *“san’atkâr adayı”*nın da çıktığını belirtmektedir. Eğer bu kişiler *“devam edip uğraşırlarsa bu işte önemli yerlere”* gelebilirler. Ona göre İSMEK ilk başta tepki ile karşılanmasına rağmen sonraki yaptıklarıyla toplumda kabul görerek kendine bir yer edinmiştir. İSMEK’in bu san’atları ayağa düşürdüğü iddiasını kabul etmeyen Ali Rıza Özcan’a göre toplumun kendi içerisinde dinamikleri vardır ve taşlar zaman içerisinde yerine oturur. Koltuğunun altına malzemesini alan ve sıradan sergiler yapan insanların zaten san’at dünyasında yeri olmayacaktır. İSMEK’in yaptığı şey toplumun imkânı en kıt kesimlerine *“bir imkân sağlaması”*dır.

Turan Sevgili ise İSMEK’e bu san’ata hizmet açısından iyi bir bakışının olduğunu fakat değerlendirme açısından birlikteliği olmadığı için bir şey söyleyemeyeceğini

¹²⁹ *İSMEK El Sanatları Dergisi* şimdiye kadar 25 sayı çıkmış ve sanatseverlerin büyük beğenisini kazanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde yaşanan yönetim değişikliği sonrasında yayını şu anda durdurulmuştur.

bununla birlikte orada kurs görenlerin “ilerleme” ve “bu husustaki kazanımları”nın “ümit verici” olduğunu ifade etmektedir.

İSMEK’te hat eğitimi veren Hüseyin Türkmen ise bu kurumun “bir fırsat” olduğunu, eskiden bu tür faaliyetlerin olmadığını, bazı öğrencilerinin başörtüsü sorunu nedeniyle üniversiteye gidemeyince bu kurslara yöneldiğini ifade etmektedir. Halkın eskiden hattın ne olduğu sorulduğunda bilmediğini ama artık hat san’atını tanıdığını belirten Hüseyin Türkmen bunu da İSMEK’in sağladığını vurgulamaktadır. Kendisi hem alaylı hem de üniversite mezunu olduğu için İSMEK’teki eğitimlerinde üniversiteden ve üstatlardan aldığı birikimi harmanlayarak oluşturduğu karma bir metodoloji takip etmektedir.

Hüseyin Öksüz İSMEK’te kendi talebesi olan pek çok ismin ders verdiğini, Üsküdar’daki Türk İslâm Sanatları İhtisas Merkezi’ne 4-5 defa gittiğini, İSMEK’te öğretmenlik yapan öğrencilerinden Mustafa Parıldar’ın “gayet seviyeli” olduğunu ifade etmektedir. İSMEK ve diğer yerel yönetimlerin hat eğitimlerini “amatör çalışmalar” olarak nitelendiren Hüseyin Öksüz bu eğitimlere vakti bol olan hanımların geldiğini fakat aralarında bazılarının iyi yetiştiklerini ve daha sonra bu kişilerin kendilerine yöneldiklerini belirtmektedir. İSMEK gibi kurumlar kendileri için âdeta “altyapı” yerleri konumundadır. İlk zamanlarda “rastgele kimseler” ders verse de şimdilerde çoğu talebesi olan üniversite mezunları ve icâzetli hattatların eğitim vermesiyle seviye yükselmiş, tıpkı İspanya’da herkesin futbol oynaması sebebiyle futbolun ilerlemesi gibi sayının çoğalması berekete sebep olmuştur.

Yusuf Sezer ise dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’a İSMEK adını kendisinin önerdiğini ifade etmektedir. Habitat II kapsamında “bir öğrenme projesi” gerçekleştirmeyi planlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi projeye klasik san’atlarımızla başlamayı ve ilgi gördüğü takdirde genişletmeyi düşünmüştür. Yusuf Sezer Recep Tayyip Erdoğan’ın bir sergi açılışında kendisinden isim önerisi istendiğinde “Burası İstanbul... İstanbul Meslek Eğitim Kursları dersiniz, toparlarsınız İSMEK olur.” demiştir. Böylelikle İSMEK’te öncelikle hat kursları başlamıştır. Ona göre bu kuruma yöneltilen eleştiriler “abes” olup İSMEK’in bu san’ata kapılarını açması san’atkârları “iş güç sahibi” yapmıştır.

İSMEK’te hat eğitimi veren hattat Arif Vural kendi talebeleri içerisinde çok yetenekli olan ve eğitimlere devam edenlerin icâzet alabildiğini, bazılarının

kendisinde başlayıp devam ettiğini, bazı öğrencilerinin ise bir başka hocaya devam ederek icâzet aldığını ifâde etmektedir. Ona göre İSMEK kendisine yöneltilen eleştirileri son derece dikkate alıp yıllar geçtikçe tekâmül kazanmış, daha nitelikli hoca ve talebelerle yoluna devam etmiştir. Şu anda durumu eskiye göre “çok daha iyi”dir. Öğrencileri İSMEK’e “bu işi ciddi ciddi öğrenmek için” gelseler de işin zorluğunu görünce muvaffak olamayacaklarına kanaat getirip “Hocam gönüllerimiz beraber olsun.” deme yoluna gitmektedir. Aslında bu bile güzel şey olup “o insanların içerisinde atılan bir tohum” konumundadır.

İSMEK’te hat eğitmenliği yapan hattat Tahsin Kurt hocası Ali Alparslan’ın İSMEK vb. kurumlarda hat dersi verdiğini duyunca “Aman evladım sakın ihmal etme.” diyerek kendisini teşvik ettiğini ve İSMEK’te ders vermesinden “gayet memnun” olduğunu ifâde etmektedir. Ona göre İSMEK kendini iyi tanıtmış, iyi hocalarla çalışmış, öğrencileri o hocalardan memnun kalarak başkalarına da tavsiye etmiş böylelikle İSMEK’e olan ilgi katlanarak artmıştır.

İSMEK’te hat san’atı eğitimlerine başlayan Menaf Nam bir süre sonra hocası Süleyman Berk’in yönlendirmesiyle Mehmed Özçay’ın talebesi olmuş sonraki yıllarda pek çok prestijli yarışmada önemli ödüller kazanmıştır. Menaf Nam’a göre İSMEK’te hüsn-i hat branşında eğitim veren bütün hocalar “konularında çok ciddi ihtisas sahibi uzman kişiler” olup hepsi de “iyi hattat”lardır. İSMEK’i tenkit edenler kurumu tanımadan, eğitimleri görmeden, yapılan işleri incelemeyen eleştirmektedir. Menaf Nam İSMEK’te müfredat olarak kendilerine verilen modüllere tam olarak bağlı kalmadıklarını itiraf etmekte bunun sebebinin ise Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı bu müfredatın kendilerine uyan kısımları olduğu gibi uymayan kısımlarının da bulunmasına bağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse rik’a veya sülüs yazı çeşitleri için müfredatta öngörülen iki aylık süre bu yazıların öğretimi için yeterli değildir.

İSMEK’te hat branşı zümre başkanlığı görevini yürüten hattat Aydın Ergün daha önce kendisinin de bu kuruma “kuşbakışı” mesafeden baktığı zamanlarda İSMEK hakkında kısa sürede sertifika verdiğine dair şikâyetler duyduğunu ifâde etmektedir. Fakat ona göre söz konusu şikâyetler bunları yapan hocaların bire bir gözlemlerine değil, kendilerine anlatılanlara dayanmaktadır. Kurumu tanımayan bu insanlar İSMEK’i biraz tanıyınca “Aslında mek ve maklara karşıydım, fakat gördüm ki çok güzel bir eğitim devam ediyor, gururla tebrik ediyorum.” demektedir. İstanbul’un

birçok semtinde bulunan temel seviyedeki eğitimlere devam edenlerden kabiliyeti ile belli bir yere gelenler süzgeçten geçtikten sonra imtihanla İhtisas Merkezi'ne alınmakta ve burada daha üst düzeyde eğitim almaktadır. Buraya gelen öğrenciler geleneksel metotlara uyarak müfredat ve mürekkebatı tamamlayıp eser üretmeye başlayınca kadar eğitimlerini sürdürmektedir. Aynı zamanda Marmara Üniversitesi'nde görev yapan Aydın Ergün bu metodun aynısını üniversitede de uyguladığını belirtmektedir. Zaten ona göre şu anda herkesin yazıda örnek aldığı hocası pek çok neşriyatta meşkleri yayınlanan Şevkî Efendi ve Sâmi Efendi'dir. Bugün kendisi de Şevki Efendi Mecmuası'ndaki hurufatı kullanmakta, dışarıdaki muhtelif hocalar da aynısını kullanmaktadır. İSMEK'te tamamen klasik eğitimin içerisindeki müfredatla başlayan, mürekkebatla devam eden, ardından satır yazısına ve sonrasında terkip ve kompozisyonlara geçilen bir usûl takip edilmektedir. Hatta Marmara Üniversitesi Geleneksel Türk El San'atları bölümünün kurucusu Prof. Erol Eti ziyâret ettiği İSMEK'i yakından tanıyınca *“Keşke bizler de İSMEK'in eğitim ders programını aynı şekilde üniversitede uygulayabilsek.”* demiştir. İSMEK'te öğrencilerin temel eğitimi sırasında sabrı, şevki, sevgisi, bu san'ata olan muhabbeti izlenmekte buna göre hocaları tarafından çeşitli yönlendirilmeler yapılmaktadır. İSMEK bir kurum olduğu için bir öğrencinin *“aynı kurumda uzun yıllar devam etmesi mümkün değil”* dir. Yerlerine başka talebinin alınabilmesi için bir süreç içerisinde öğrenci sirkülasyonunun sağlanması gerekmektedir. İSMEK öğrencilerine inanılmaz destekler sağlamakta, malzeme desteğinin ötesinde öğrencilerine hocaları ile birlikte eserlerini sergileme imkânı sunmaktadır. Böylelikle öğrenciler özgüven kazanmakta, ailesi ve çevresine bu san'atı anlatarak *“kültüre bir köprü”* olmaları sağlanmaktadır. Zaten İSMEK'in yaptığı en büyük katkılardan bir tanesi de bu san'at hakkında halkın bilgilendirilmesi ve hat kültürünün sevdirmesidir.

İlhan Özkeçeci *“İSMEK'in yaptığı tabii ki inkâr edilemez”* demekle birlikte bu alanda enflasyon oluştuğunu, izlerin karıştığını, neyi kimin nasıl yaptığının belirsizleştiğini, iki üç gün bir şeyler yapanların köşe başında sergi açıp internette satış yaptıklarını belirtmektedir. Bunları engellemek mümkün olamamakla birlikte ödül mekanizması devreye sokularak bu işi doğru yapanlar teşvik edilebilir. Ona göre hattın eğitimi veren ve öğrenci yetiştiren insanlar *“saygıya değer”* olmakla birlikte alanın dinamiklerine vakıf olmayan kişiler İSMEK gibi kurumlarda birtakım *“danışmanlık hizmetleri”* yapmaktadır. Bu işlerin sonuçta siyasi iradenin kültüre

yaptığı katkı ve destek olduğunu bilmekle birlikte bu faaliyetin daha anlam kazanması, uzun soluklu ve daha verimli olabilmesi adına bir rehabilitasyona gidilmelidir. Sayının çoğalmasıyla üretim artmakta, denetimsizlik oluşmakta ve kalite kontrolü ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yeni strateji ve yeni araştırmalarla buna daha pozitif görünümün kazandırılması mümkündür.

San'atçıların bir araya gelerek kurdukları bir sivil toplum kuruluşu olan Geleneksel Sanatlar Derneği Başkanı Ahmet Akcan İSMEK tecrübesinin *“pek çok fayda”* ortaya çıkardığını İSMEK'ten önceki süreçte atölyelerin bu işlerin yaygınlaşması adına gösterdiği çabaların *“zayıf”* kaldığını belirtmektedir. Nitekim geçmişte pek çok san'atçının ismi bilindiği halde bu tür organizasyonlar olmadığı için insanlar birbirlerini tanımıyorlardı. Bir sivil toplum örgütü de olmadığı için, sempozyum, sergi, konser vesair etkinlikler çok nadir gerçekleşiyor, yapılan etkinlikler herkese ulaşmıyordu. İSMEK'in bu işlere başlamasıyla san'atkârlar *“hem ekonomik olarak desteklenmiş”* hem de *“halkın geneline bu san'atların ulaşması sağlanmış”* oldu.

Ahmet Akcan İSMEK ile ilgili yapılan bu eleştirileri *“eksik ve biraz vizyonsuz”* olarak nitelendirmektedir. Şüphesiz ki İSMEK'i eleştiren san'atçıların amacı kötü olmayıp san'atlarının korunması, dejenere edilmesinin engellenmesi gayreti taşımaktadırlar. Ancak siz bir san'atı dejenere olmasın diye bir fanusa koyarsanız o san'at ölür. İSMEK'in kuruluşundan bu yana kadar geçen sürece baktığımızda *“ne kadar doğru bir proje olduğunu, ne kadar büyük faydalar ürettiğini”* görmekteyiz. İSMEK öncelikle *“çok geniş kitlelere”* ve bunların arasındaki *“üstün yetenekli insanlara”* ulaştı. Bu üstün yetenekli insanlar içlerinde var olan fakat belki de hiç bilemeyecekleri o san'at yeteneğini İSMEK sayesinde keşfedip bu alanda başarılı eserler ortaya koydular, atölyeler açtılar ve şimdi öğrenciler yetiştirmektedirler. Ahmet Akcan'a göre İSMEK'in bu çalışmalarına sosyo-ekonomik açıdan baktığımızda İSMEK'in *“aynı zamanda büyük bir ekonomi”* yarattığını görmekteyiz. İnsanlar eğitimlerinin ardından eser üretip satarak gelir elde etmekte, atölye ve malzeme dükkânları kurulmakta, internet ve diğer mecralar üzerinden eser satışları gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan da bakıldığında İSMEK'in önemli bir *“sosyo-ekonomik katkısı”* olduğunu görmekteyiz.

Çalışma imkânı bulunmayan, ev işi dışında bir iş yapmayan, sosyalleşemeyen birçok ev kadını ya da ümitsiz birçok genç, içindeki san'at sevgisi ve yeteneğini İSMEK sayesinde keşfetmektedir. Öte yandan eğer İSMEK olmasaydı belki de *“birçok alan*

ölebilir”di. Cilt san’atında olduğu gibi bazı atölyelerin kurulması çok zahmetli olduğu ve yüksek maliyetler gerektirdiği için bunların talibi az olmaktadır. İSMEK san’atçıların gücünün yetmediği yerde bu tür maliyeti yüksek atölyeler kurarak, malzemeler temin etmiş böylelikle bu san’atların icra edilmesine çok ciddi katkılar yapmıştır. Bu katkının değeri önümüzdeki yıllarda daha iyi anlaşılacaktır. İSMEK *“bir nevi Süheyl Ünver gibi”* tabiri caizse *“bir köprü vazifesi”* görmüştür.

İSMEK’de hat eğitmenliği yapan hattat Cevad Huran geleneksel san’atlarda eğitim yönteminin vefa üzerinde kurulan *“hoca-talebe ilişkisi”*ne dayalı olduğu ve İSMEK’de bu özelliğin bulunmadığını düşündüğü için başlangıçta kendisinin de bu kuruma *“pek sıcak bakan biri”* olmadığını fakat kurumu tanıdıktan sonra fikrinin çok değiştiğini belirtmektedir. Zamanla farkına vardığı üzere İSMEK *“hiçbir şey yapmasa da en azından birçok kişiye, büyük bir kitleye bu san’atı, yani geleneksel el san’atlarımızı tanıma fırsatı”* vermektedir. Her ne kadar *“dışarıdan çok eleştirilse de”* en azından *“çok geniş bir kitleye san’atlarımızı tanıtmakta”*dır. İSMEK bir zamanlar oldukça zayıf hocalarla çalıştığı için Cevad Huran eleştirenlere de hak vermektedir. Fakat İSMEK şu an *“eskiye göre çok çok daha iyi”* bir konumda olup *“gitgide ileriye”* doğru yükselen bir ivme yakalamıştır. İSMEK’i eleştirenler *“gelip bir kere yakından”* görseler onların da fikirleri değişecektir. Ona göre İSMEK’e hat öğrenmeye gelen insanları ikiye ayırmak gerekmektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmı bir meşguliyet, bir heyecan, bir değişiklik olsun diye hevesle gelmekte, başta çok kolay zannettikleri bu san’atın zorluğunu görünce bırakmaktadır. Fakat sayısı az olsa da bazı insanlar söz konusu eğitimlere gerçekten san’at yapmak için gelmektedir. Cevad Huran herkesin çok özel bir kabiliyetinin olmasını beklememekle birlikte her gruptan bir-iki kişi çıkarsa bunu kâr olarak görmek gerektiğine inanmaktadır. Nitekim kendisi İSMEK’te görev yapmaya başladıktan sonra gerçekten kabiliyetli 2-3 talebesi çıkmış, bunlardan biri dünyadaki hat yarışmalarının en prestijlisi olan IRCICA yarışmasında celi sülüste üçüncülük ödülü almıştır.

Ömer Faruk Dere İSMEK’in orada görev yapan san’atçılar için sahne aldıkları *“bir vitrin”* olduğunu düşünmekte ve *“İSMEK olmasaydı ben bugün burada olmazdım. O açıdan İSMEK’e çok şey borçluyum.”* cümleleriyle kurum hakkındaki müspet düşüncelerini dile getirmektedir. İSMEK’in san’atçıya öğretmeyi öğrettiğini, san’atçıların sahada çalışmak suretiyle eğitim formasyonunu öğrenerek hoca

olduklarını vurgulayan Ömer Faruk Dere'ye göre İSMEK'in san'atçılara bir diğer katkısı ekonomik yöndendir. San'atçılar için İSMEK en azından işlerini sağlayıp, hayatlarını idame ettirdikleri *“bir ekmek kapısı”* olmuştur. *“Eğer İSMEK olmasaydı mutfakta çorba kaynamayabilirdi”* düşüncesinde olan Ömer Faruk Dere'ye göre İSMEK san'atçıların *“ayakları üzerinde durmasını”* sağlamıştır. İSMEK'te hocalığa başladığı yıllarda hat san'atı ile uğraşan belki iki elin parmakları kadar az insan bulunmasına rağmen bu durum günümüzde değişmiştir. Bugün pek çok genç hattatın bu san'ata *“ilk başladıkları yer”* İSMEK'tir.

Bununla birlikte Ömer Faruk Dere hat san'atının geleneksel san'atlar içinde eğitimi uzun süreç isteyen bir san'at olması sebebiyle İSMEK'te en az meyve alınan san'at olduğunu düşünmektedir. Her yıl *“yüzlerce hat öğrencisi”* alınmasına rağmen o yıl bir kişiyi bile kazanarak *“devam edebilir konuma”* getirebilmeyi *“çok büyük bir kazanç”* olarak görmek gerekmektedir. Hat san'atı aslında hoca ile talebeyi bir arada buluşturan *“bir meşk mektebi”*dir. İSMEK hoca ile talebeyi kendi çatısı altında birleştirerek bir *“meşkhane”* olmuştur. Eskiden hocalar kendi seçtikleri öğrencilerle meşk yapar ve sadece istidatlı olduğuna kanaat getirdikleri öğrencileri ile çalışmalarına devam ederken *“İSMEK'in kapısı herkese açık”*tır. İşte *“hat san'atını bu kadar popüler hale getiren şey de aslında bu İSMEK'in kapısının herkese açık olması”*dır. Bu durum İSMEK'in ilk yıllarında *“bir tehlike olarak”* algılanarak *“seviyenin düşeceği, herkesin san'atla ilgilenmesinin gereksiz olduğu gibi”* iddialar öne sürülmüştür. Fakat zamanla İSMEK'e hak verenler olmuş ve artık bu tartışmalar *“epey gerilerde”* bırakılmıştır.

Ömer Faruk Dere'ye göre İSMEK'e gelenler şu üç şeyden biri olmaktadır. Birincisi *“çok nadir de olsa sanatçı”* olmaktadır ki *“esas hedef”* zaten budur. İkincisi *“o san'atın seveni”* üçüncü olarak da *“müşterisi”* olmaktadır. Ayrıca İSMEK sertifikaları ile ilgili olarak maalesef bunların bir icâzet olduğu gibi yanlış bir algı da bulunmaktadır. İSMEK'te verilen sertifikalar o kişinin san'attaki seviyesini değil, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından müfredatı belirlenen modül kapsamındaki eğitimi aldığını göstermektedir. Hat san'atında seviyeyi belli edecek olan şey zamandır.

M. Lütfi Şen *“on yıl önceki İstanbul halkı ile bugünkü İstanbul halkında kültürel anlamda olumlu fark varsa bunda büyük payeyi İSMEK alır”* demektedir ve İSMEK'in sanatçı yetiştiren bir akademiden ziyade *“bu işin kültürünü inşâ etme alanı”* olduğunu fakat aynı zamanda sanatçı da yetiştirdiğini düşünmektedir. Ona göre

İSMEK “*çok iyi hocalarla çalıştı*”, özellikle İhtisas Merkezi’nde inanılmaz işler ortaya konulmuştur. İSMEK’in düzenlediği sergilerde hattın geldiği yer ise “*çok keyifli*”dir. İSMEK’ten yolu geçen öğrencilerin hepsinin sanatçı olmasını beklemekle haksızlık etmekteyiz. Bu insanlar hat kültürü ile karşılaşarak hattın nasıl bir san’at olduğunu öğrenmekte bu tür çabalarla “*inanılmaz bir kültürel altyapı*” oluşturmaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise şahsi atölyelerinde ders vererek para kazanan bazı hattatlara İSMEK’in ekonomik bir zarar vermesinin engellenmesidir. San’atçıların ayakta kalmalarına mani olmamak gerekmektedir. M. Lütü Şen İSMEK’in bu san’atların eğitimini vererek bu san’atları ayağa düşürdüğüne yönelik iddialara katılmamaktadır. Ona göre bu durum genel kültüre katkı sağlamaktadır. Bazı hattatların eserlerini taklit edenler çıksa da tarih zaten bunu ayıklayacaktır.

Irvin Cemil Schick’in kanaatine göre İSMEK hat san’atına “*doğrudan katkıda*” bulunduğu için “*son derece faydalı ve son derece önemli bir kuruluş*”tur. İSMEK’te asıl maksat büyük hattat, büyük ressam çıkması değil, insanların san’atı sevmesi, insanlarda estetik bir boyut uyandırması ve bunun zenginleştirilmesidir. İSMEK’ten belki Hâfız Osmanlar yetişmeyecektir ama maksat zaten o değildir. Herkesin hat san’atını icra etmesine kaşı çıkanlara Irvin Cemil Schick katılmamakta ve “*Türkiye’de herkesin suluboya resim yapması da güzel olur, herkesin hat san’atını icra etmesi de güzel olur, herkesin minyatür yapması da güzel olur.*” demektedir. Bugün “*Batı’da bir resim kursuna gidildiği zaman, bu adam Rembrandt (1606-1669)*¹³⁰ *çıkmayacak diye o kursu kötülemek*” kimsenin aklından geçmemektedir. Çünkü o adam o eğitimden sonra pazar günleri veyahut akşamları işten dönünce resim yaparak hem mutlu olacak hem de güzel eserler meydana getirecektir. San’atla iç içe olmak güzel bir şeydir. İSMEK “*insanlarda bir farkındalık yaratmak ve insanlara bu san’atları tanıtmak açısından son derece faydalı bir iş*” yapmaktadır. Günümüzde artık eskisi gibi hoca ve öğrenci arasında birebir eğitim metodu “*mümkün değil*”dir. Böyle bir metod ancak “*üstün sanatçı yetiştirmeye yönelik*” olabilir. Öğrenciler İSMEK’te bir süre çalışabilir ondan sonra bir hattata giderek çıraklık edebilirler. Ama hiç olmazsa başlangıç için İSMEK çok önemli bir

¹³⁰ “*Işığın ve gölgelerin ressamı*” olarak bilinen, Hollanda’nın ve sanat tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669).

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gombrich, *The Story Of Art*, 314-319.

kaynaktır. Günümüzde de bazı önemli hattatlarımız oldukça büyük bir gruba neredeyse bir sınıf yapısı içinde ders vermektedir. Hattat Mehmed Emin Yesârî'nin XVII. yüzyılda o kadar çok öğrencisi olmuştur ki ders verdiği günlerde evinin önüne gelen kağıt kalem vb. malzeme satıcıları sırf ondan geçimlerini sağlamışlardır.¹³¹ Demek ki çok öğrenci ve sınıf o kadar da olumsuz bir şey değildir.

Tablo 3.11: İSMEK

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	Ben İSMEK'in çok büyük hizmetler yaptığına inanıyorum ama bizim gelenekli san'atlar dışında. İngilizce öğretsin, Osmanlı Türkçesi öğretsin, gülcülük öğretsin, oyacılık öğretsin, 100 tane san'at ve zanaat çıkar öğretebileceği. Ama bizimkiler kendi içinde yavaş yavaş tekâmül eden san'atlar ve bunun kendi içinde kalması ve en az 4 yıl devam etmesi lazım. Oysa ben dışarıdan takip etmiyorum ama kısa zamanda eline sertifika verilenler olduğunu işitiyorum. Kalkıyor adam kart bastırıyor hattat diye, müzehhibe diye kart bastırıyor. Bunların hiçbir selahiyeti yok böyle bir şey yapmaya. Ama mâni olamazsınız ki, buna çanak tutan İSMEK. Ben 20 sene evvel de bunu söyledim Altıntaş sana, şimdi de söylüyorum.	gelenekli san'atlar dışında, kısa zamanda eline sertifika vermek, çanak tutmak
Hasan Çelebi (Hattat)	Bazı şeyleri yapmak güzel de bunun akıbetini düşünmek lazım. Hat san'atı bir senede iki senede öğrenilecek bir san'at değil. Belki ben biraz zorlaştırıyor muyum dersiniz ama yok, tecrübemi söylüyorum. Güzel sanatlar fakültelerinde 70'lerden itibaren hat san'atları bölümleri açıldı, tezhiplerle beraber. Güzel sanatlar fakültesini bitirenler 4 sene orada eğitim görüyorlar. Orayı bitirdikten sonra bize müracaat edenler oldu. Çünkü yaptıklarını kifayetli bulamadıklarından bize müracaat ettiler ve onları 6 senede ancak icâzet alma durumuna geldiklerini, bu bir tane değil kaç tane böyle elimden geçmiştir. Mektupla ders verdim. Mesela bizzat böyle şimdi bizim aşağıdaki talebeler gibi gelip de hocanın önünde haftada bir ders alanlar var. Böyle devam ederse 8-9 senede icâzet alır ki icâzet de esas itibarıyla bu iş bitmiş değildir. İcazet aynen üniversitedeki gibi diploma almaktır. Üniversiteyi bitirirsiniz diploma alırsınız, herhangi bir mevzuunuzda herhangi bir müesseseye işe	akıbetini düşünmek, henüz kalemi tutmasını öğrenememek, öğretilene pek kani olmamak

¹³¹ Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 30.

	girersiniz ama orada yine acemilik çekersiniz. Ona göre o işe alışmanız lazım. Bu da öyle, bu böyle bir ayda bir senede, ki bu İSMEK'ler haftada bir ders yapıyorlar. 6 ay çalıştırıyor, sertifika veriyor. Şimdi 15000 kişi icâzet almış diyorsunuz orada? ...Eğitim almış ama onlar kendilerini icâzetli sayıyorlar ve icâzetli saydıkları için de sağda solda ders veriyorlar. Ama daha henüz kalemi tutmasını öğrenememişler. Onun için bu işi İSMEK'lerin yapacakları işler var, oraya kadar götürmeli ve bu işe bulaşmamalıydılar. Mesela tezhip, tezhip san'atı da öyle 6 ayda bir senede öğrenilecek bir san'at değil. Ama malzemeyi öğrenir, desen çizmeyi öğrenir, ondan sonra devam ettirirse olur. Hat san'atı da öyle. Onun dışında diğer el san'atları dikiştir ve sairedir nakışdır bu gibi şeyleri bir senede öğrenebilir. Ama tezhip hat bu gibi san'atların İSMEK bünyesinde öğretileceğine ben pek kani değilim. ...Nazariyatı olur, o olur. Nazariyatını verebilirler, seminer verirler, kalem-mürekkebi tanıtırlar, yazıyı tanıtırlar, yazıların çeşitlerini tanıtırlar. Onun okunmasını öğretirler, Osmanlıcayı öğretirler bunlar olur bak bunların hepsi kültürün birer parçası. Bunları yaparlar olur ama hat san'atına gelirse pek şey değil. Şimdi Kâmil Efendi'nin her yerde söylüyorum, Kâmil Efendi'nin bir lafı var, ki Sultan Abdülhamid zamanında reisül hattatîn olmuş, kendisine olmuş, kendisine reisül hattatîn ünvanı vermiş padişah, öyle bir zat. 93 yaşında vefat ediyor, ölürken diyor ki, "Öldüğüme değil, hat san'atını öğrenemedim ona üzüldüyorum" 93 senelik bir ömür. E şimdi bunu söyleyen bir insanın yaşadığı müddeti düşün ki onun yaşadığı dönemde öyle hattatlar var ki bugün onların ka'bına varmamız imkânı yok. O zat kendisi orda isim yapmış. Peki, bugün 6 ayda 7 ayda sertifika veriyorsun ama tabi insanların hani bir laf vardır, "İnsanın ağzı çuval değil ki büzesin, her lafı söyler" gibi. İnsanların gönlünü frenleyemezsin. Sertifikayı verdin mi çıkıyor ortaya. Benim karşıma çok geldiler, biz İSMEK'ten sertifika aldık, biz ders veriyoruz. Ne diyeyim ben ona? Kaç ay çalıştın? 7 ay, 7 ayda kalemi mürekkebi ancak öğrenirsin.	
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Bir kere İSMEK'lerin, diğer belediyelerin büyük tahribatları oldu. Bu günahlarından tevbe edip bir daha aynı hataları yapmamak üzere bir yöneliş oldu son zamanlar. Tabi sizlerin bunda büyük rolü var. Bunu ismen de söylerim. Ben çünkü Güven Bey ve seni tanıdım. Sizlerle konuştuk bunu defalarca. Ondan sonraki gelişmeleri de gördüm. Bundan sonra, doğru olanı her şeye rağmen yani telafi etmek üzere ne yapmak lazımsa	büyük tahribatları olmak, günahlarından tevbe etmek, yöneliş olmak

	bu tahribatı tamir etmek için, ne lazımsa bundan sonra, eğer o istikamette çalışmalar yaparlarsa bu çok güzel bir şeydir.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Yani “Bu san’atlara hizmet etmek istiyorsanız İSMEK’leri kapatın” dedim mesela hepinizin tanıdığı bir belediye başkanımız İstanbul’da yani... İSMEK’te fiili olarak san’at diye üst san’at diye ifâde edebilecek olduğumuz hat tezhip gibi meselelerde bunların icracısı olmak yerine bunların sevdircisi ve anlatıcısı olmayı teşvik edelim. Yani insanlar kabiliyetli olanlar zaten bir şekilde orada görülür ve onlar direkt mesela hocalara yönlendirilebilir... İSMEK yapmış olduğu işlerle bu işin tanınmasına bilmesine bir zemin hazırlamıştır. O zaman bir eksiğimiz var.	kapatmak, sevdircisi ve anlatıcısı olmayı teşvik etmek, tanınmasına zemin hazırlamak
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	İSMEK ne yaptı? Bütün şehir bazında bu kursları yaymış oldu. Neredeyse her mahallede oturan insanın, kolaylıkla ulaşabileceği bir san’at merkezi var. Bir ders verme imkânı var ve burada insanlar kolay bir şekilde ders alabileceğini görünce san’at halkın bütün tabakalarına yayılmış oldu. Şimdi bazıları burada biraz seçkinci düşünüyor. Daha aristokrat bakıyor. İşte bu san’at, belli kişilerin elinde olmalı, belli kişiler eğitim vermeli, bunun dışına çıkmamalı, fazla da bunu ayağa düşürmemeli diyenler var. Fakat ben buna katılmıyorum. Çünkü kimde ne cevher olacağını bilemeyiz. ...Ama bununla birlikte ben, şahsen biliyorum İSMEK’te ders veren birçok hoca arkadaşım gerçekten bu işin ehli olduğunu, iyi bir sanatçı olduğunu ve onların da iyi talebe yetiştirdiğini biliyoruz, görüyoruz... Ama bu kadar insan arasında beş tane iyi sanatçı çıksa bence İSMEK’in bütün kuruluş maksadı yerine gelmiş olur. Beş bile fazla. Ben bire de razıyım da beş çıktığı zaman olağanüstü bir başarı demektir. Burada da hemen aklımıza o Fuzuli’nin şiiri geliyor. ‘Bağban bir gül için bin hâre hizmetkâr olur.’ diyor. Yani orada bir tane gül yetiştirmek için, o kadar öğrenci arasından bir tanesinin çıkması için hepsine hizmet etmek gerekiyor. Bu bile İSMEK’in kuruluş gayesi için yeterli bir sebep. ...Üniversitelerde ya da İSMEK’lerde diyelim ki, bir kişi kısa bir süre ders aldı, bıraktı. Bunun hiç mi faydası yok? Onun bile faydası var. Niye var? Çünkü öğrenci, o süre zarfında üç beş ay bir sene neyse bakıyor, ‘Bu san’at nasıl bir san’atmış? Malzemeleri neymiş, nasıl yapılmıyormuş? Zor mu, kolay mı?’ Bunları idrak etmiş oluyor... Ondan sonra öğrenci, eskiden hafıfsıyordu, küçümsüyordu bu san’atı. Sonra işin içine girince baktı ki bu öyle kolay bir iş değil. ...İkincisi kısa sürede eğer bir sertifika alma gibi durum olursa onun dezavantajları çok	şehir bazında kursları yaymak, kimde ne cevher olacağını bilememek, işin ehli olmak, idrak etmek

	oluyor. Hemen sanatçı olduğunu zanneden insanlar piyasada çoğalmaya başlıyor. O da bir kurs açıyor hemen. Bir yıl ders almış, iki yıl ders almış hoca oluyor. Bunun sakıncaları olabilir. Fakat bu konularda artık günümüzde bu bilinç yerleştiği için kolay kolay da kimse piyasaya ‘Ben sanatçı oldum.’ diye de çıkamıyor, kolay kolay sertifika da alamıyor. Zaten piyasa bunları çok güzel eler.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Bu çalışmaların hem olumlu tarafı var hem olumsuz tarafları var tabi ki. Ben olumlu taraflarının daha çok olduğunu düşünüyorum ve o noktada teşvik ve tebrik ediyorum ama ıslah edilmesi gerektiğini düşünüyorum şahsen. Bu faaliyetlerin yaygınlaşması sadece İSMEK değil başka tabi büyükşehirlerde de bunlar var ama daha yaygın hale gelmesinde ben fayda mülâhaza ediyorum. Yani bunu bir sosyal bir faaliyet olarak ben görüyorum sadece san’at faaliyeti olarak görmüyorum. Ama arada önemli kabiliyetleri de kazanma imkânımız olursa fevkalade. Kamuoyunun oluşmasında, bu san’atın kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir hizmet ifa ettiğini şahsen düşünüyorum. ...Belediyelerin, mesela İSMEK bu noktada önemli bir hizmet ifa etti, ediyor. Çok tenkit edilmiştir mesela İSMEK ama ben olumlu tarafına bakanlardanım. Çünkü İSMEK’e ben şöyle bakıyorum ve benzerlerine çünkü İSMEK’ten ilham alarak başka belediyelerde benzer faaliyetleri Türkiye’de yaptılar, yapıyorlar. Onun ben hep olumlu tarafına bakıyorum. O da şudur; Her şeyden evvel bu san’atın kamuoyunun oluşmasına hizmet ediyor. Şimdi hiçbir şey olmasa bile oraya gelen genç, çocuk, genç, yaşlı neyse hat san’atının ne olduğuna dair bir bilgi sahibi oluyor en azından. İşte eline kalem alıyor, kalemi gıcırdatıyor, yazıyor, ediyor, o heyecanı hissediyor. O bir kişi çevresine de anlatıyor bunu, en başta ailesine. Bir kişi beş kişiye anlattığı zaman ne oluyor? O beş kişi de böyle bir dalga hâlinde yayılıyor, bir kamuoyunun oluşmasına ve bu san’atın farkındalığına önemli bir katkı sağlıyor. Bu kesinlikle küçümsenemez, önemli bir hizmettir. Yani bunu, ha oradan işte bir şekilde sertifika alıp ta işte kendisini sanatçı zanneden birçok insan... Ya bunlar maalesef, bunlar olacak, ıslahı mümkündür. Yani onlar o eğitim sürecinde telkinlerle efendim siz sanatçı olduğunuzu zannetmeyin, bu bir kapıdır. Bu sertifika hiçbir şekilde icâzet ifade etmez. Siz bunun kapı, buranın kapı, bu san’atın kapısıdır mahiyetinde bir stratejiyle, bir siyasetle o yönetilebilir diye düşünüyorum. Ama hizmetinin faydasının çok olduğunu düşünüyorum,	olumlu tarafları daha çok olmak, yaygın hale gelmesinde fayda mülâhaza görmek, önemli kabiliyetleri kazanma imkânı, kamuoyunun oluşmasına hizmet, geliştirmek ıslah etmek, farkındalık, icâzet

	yaygınlaşmasını da temenni ediyorum. Yani yüz kişiden bir tane sanatçı çıksa bizim için büyük bir kazançtır ayrıca. Bir tarafta kamuoyu ama aradan da birkaç tane gerçekten sanatçı çıkarsa zaten tarihte de sanatçı her zaman az olmuştur çünkü üstün kabiliyetler, çok üstün kabiliyetler her zaman azdır. Burada konuştuğumuz husus işin sosyal boyutu, bir de şu var; Şimdi bu san'atla meşgale olan genç yani sen bunu güzel bir şey ile meşgul etmiş oluyorsun. Bu kahvehane köşelerinde, internetlerde, oyunlarla, şunlarla, bunlarla meşgul olup yaralar alacaktı. O olmuyor, geliyor burada güzel bir şeyle meşgul oluyor. Yani o ayrıca onun eğitime olumlu bir katkı sağlıyor aslında onun terbiyesine, faydalı şeylerle meşgul olmasına çünkü sadece hattı san'at olarak ele almayalım o başka kapıları da açıyor hat vesilesiyle diyelim ki klasik edebiyata merak sarabilir, efendim dindarlığa merak sarabilir çünkü orada ayet var, hadis var. Efendim bir divan edebiyatından bir beyit var, o bir kapı olabilir. Birisinde bir kıvılcım açar ne çıkacağını bilemezsin. Mesela benim biraderim Osman'ın san'ata hiçbir alâkası yoktu. Ben ilk hat dersi almaya başladığım zaman hocam Fuat Bey'den o da yanımda bulundu hasbelkader, o şekilde o da başladı. Ama iyi bir hattat kazandık. Dediğim gibi vesileleri bilemezsiniz o bakımdan ben bu kursların ehemmiyetine inanan kimselerdenim. Elbette ki geliştirilmeli, ıslah edilmeli o ayrı bir boyut.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Türkiye'de geleneksel veya klasik san'atlarımızın gelişmesinde çok önemli bir yeri var İSMEK'in. Kim ne derse desin, bütün eleştirilere, bütün olumsuzluklara rağmen İSMEK'in böyle bir özelliği oldu. Yaygınlık açısından, halka inme açısından, ücretsiz kursları vermesi ve oldukça başlangıçta da şu anda da tabii var bu, kaliteli hocaların bir araya gelerek bu kursları yönlendirmesi, bizim bu san'atlarımızın gelişmesine çok büyük katkıda bulundu. Yaygınlaşmasına da katkıda bulundu. Hatta bu yaygınlık o kadar katkıda bulundu ki, bazı arkadaşlarımızın 'yahu bizim san'atlarımız dejenere oluyor', 'herkes bunu yapıyor', 'kötü-iyi herkes sergi açıyor', 'böyle şey olur mu?' diye tedirginliklerine varıncaya kadar, bu yaygınlaşma sürdü. Ben bu tedirginliğe katılmıyorum; her zaman bunu söyledim ve savundum. Bir san'atın çok kişiyle temsil edilmesi veya bir san'atı birçok insanın, binlerce, on binlerce ve hatta milyonlarca insanın, o san'atla ilgilenmesi o san'atta acemice eserler üretmesi o san'atı dejenere etmez. ...İSMEK'lerin ben kesinlikle bizim klasik	gelişmesinde çok önemli bir yeri olmak, yaygınlık, halka inmek, en önemlisi ve en yaygın olanı olmak, dejenere tartışması, kalitesinin farkında olmamak, öğrencilerin yüzde kırkını eğiten bir kurum

	san'atlarımızın gelişmesinde ve yaygınlaşmasında, özellikle altını çiziyorum, çok büyük bir etkisi ve katkısı vardır. O noktada düşüncelerim böyle. Yalnız tabii İSMEK'lerin kuruluş amacı, yönetilişi, şu anki pozisyonu, imkânları veya yasal güçleri açısından sorunlar olabilir. Sorunlar olduğunu düşünüyorum. Bunlar basit bir kurs niteliğinde başladı ama bugün farklı bir noktaya geldi, özellikle klasik san'atlarımız. Bunu görebilecek devlet adamlarına ihtiyacımız var. Bunun görülmesi lazım artık. ...benim üzüldüğüm ve biraz da acıma hisleriyle yani 'Ah keşke' dediğim bir husus var. O da şu; İSMEK bu gelişiminin ve bu yaptığı eğitimin kalitesinin ve kalitenin üzerinde, işin önemli, çok önemli bir kritik noktası olduğunun farkında değil. Ve bu farkındalık, farkında olmamak devam ediyor. Şimdi o hale geldi ki, artık İSMEK bir fakülte, bir üniversite, küçük bir üniversite veya bir san'at okulu, enstitüsü, akademi. Mesela küçük bir akademi açabilecek seviyeye geldi. O şekilde bir eğitim yapıyor. Bunun birçok ben, söyleyeyim birçok örneğini gördüm ve birtakım tekliflerde bulundum, işte konuşmalar vesaireler her kurumda olduğu gibi oluyor, bir takım önerilerde bulunduk. Fakat hiçbirini gerçekleştirmedi. Neden? Çünkü sizin de özel sohbetlerimizde bahsettiğimiz gibi, kurumun kendi içinde yetki merci yok. ...İSMEK bu kurum olarak eğitim verenlerin içerisinde en önemlisi ve en yaygın olanı. Yani bugün şöyle diyebiliriz, hat san'atını konu edilirse, hat san'atını Türkiye'de sayı olarak da öğrencilerin aşağı yukarı yüzde kırkını eğiten bir kurum, en az. Yani Türkiye'de 10 kişi hat kursu görüyorsa bunun 4 tanesinde İSMEK. ...Kıyaslama yaparsak İSMEK'in kalitesinin biraz daha yüksek olduğunu söyleyebilirim. Bu hocalarımız da yanlış anlamasınlar, üniversite hocalarımızın kalitesi ile alâkası yok. Tamamen İSMEK'e gelen öğrencinin bu işi isteyerek bilerek ve arzu ederek gelmiş olmasından kaynaklanan bir kalite. Üniversitelerde maalesef öğrenciler, hiçbir yeri kazanamadık, bari geleneksel gidelim felsefesiyle geldikleri için, oradaki hocalar alame de olsa, yetişen öğrencinin kalitesi ve vasfı belli olduğu için, eğitim düzeyini de belli bir seviyede kalıyor. Ama İSMEK öyle değil. ...Milyarlar, milyonlarca insan heykel yapıyor. Milyonlarca insan kaligrafi yazıyor. Ne bileyim el san'atları yapıyor; heykel yapıyor vesaire bir şey yapıyor. Çünkü insanların bir hobisi var, uğraş alanı var yani bir şeyler meşgul olmalarını var. Bunlar bunu yaptılar diye heykel san'atı, resim san'atı, kaligrafi	

	san'atı, Latin kaligrafisi san'atı ayağa düştü mü?, özelliğini kaybetti mi?, ayağa düştü mü?, dejenere oldu mu?. Bugün Avrupa'da her 3 aileden bir tanesi günde mutlaka resim yapan birileri vardır ve resimlerde yapılıyor. Bunlar kendi aralarında sergi açabilirler. Birbirlerine hediye de edebilirler. Duvarlarına da asabilirler. Bunlar hiçbir zaman gerçek resim san'atını olumsuz yönde etkilemiştir. Tam tersi içlerindeki yetenekleri süzüp, alıp belki o cevheri ortaya çıkarması açısından olumlu da olmuştur. Bir ilgi, bir san'at çok kişi ilgilendi diye dejenere olmaz. Ancak yaygınlık kazanır ve süzgeci artar yani o san'atın değer yargılarının kalitesi artar, çok ilgi olduğu zaman. Bir yarışmaya 10 kişinin katılması ile seçeceğiniz birinci eserin kalitesiyle, 1000 kişi katıldı zaman ki seçilen birincilik kalitesi arasında fark vardır. Çok kişi katılırsa kalite yükselir.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	İSMEK'in açmış olduğu çeşitli san'at dalları içerisinde hat san'atı da önemli bir yer tutuyor. Ancak bunun tabii daha düzenli hâline gelmesi maalesef yıllar aldı. İlk başladığı yıllardaki şekli ile devam etseydi belki durum daha vahim olabilirdi ama sonradan bu işin kontrolörleri olan hocalarımız işi daha ciddi ve sıkı tuttukları için daha sonra verilen eğitimler daha iyi manada oldu ve dolayısıyla böylece yayıldı.	yıllar almak, yayılmak
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı- Yazar- Koleksiyoner)	Türkiye'de herkesin suluboya resim yapması da güzel olur, herkesin hat san'atını icra etmesi de güzel olur, herkesin minyatür yapması da güzel olur. Ben bu konuda değerli hocalarımdan biraz ayrılıyorum. Şimdi sözü İSMEK'e getireceğim. İSMEK bence son derece faydalı ve son derece önemli bir kuruluştur. Çünkü buna doğrudan katkıda bulunmaktadır. Şimdi İSMEK'ten büyük hattat, büyük ressam çıkmayabilir. Belki bir gün çıkar, belki çıkmaz. Ama maksat o değil, maksat insanların san'at sevmesi, insanlarda estetik bir boyut uyandırması. İnsanların mesela İstanbul'un görünüşünü mahveden bu iğrenç mîmârîye artık dur demesi değil mi? Estetik boyutlarının kuvvetlenmesi, zenginleşmesi. ...İSMEK'ten Hâfız Osmanlar belki yetişmeyecek, ama maksat o değil. Bugün Batı'da bir resim kursuna gidildiği zaman, bu adam Rembrandt çıkmayacak diye o kursu kötülemek kimsenin aklından geçmez. Çünkü o adam ondan sonra pazar günleri veyahut akşamları işten dönünce yorgunluğunu resim yaparak atacaktır. Hem mutlu olacaktır, hem güzel eserler yaratacaktır. San'atla iç içe olacaktır, ne güzel bir şey. Dolayısıyla Bence İSMEK insanlarda bir farkındalık yaratmak ve insanlara bu san'atları tanıtmak açısından son derece faydalı bir iş	son derece faydalı, estetik bir boyut, bir farkındalık yaratmak, tanıtmak, başlangıç için çok önemli bir kaynak olmak

	yapmıştır. Ben bunu İSMEK ile ilk tanıştığım günden beri düşünüyorum, hiçbir zaman da fikrimi değiştirmedim. ...Bakın mesela diyelim ki Hüseyin Kutlu, keza oldukça büyük bir gruba neredeyse bir sınıf yapısı içinde ders veriyormuş. Ben şahit olmadım ama öyle duydum. Biliyoruz ki mesela Hattat Mehmed Emin Yesâri'nin XVIII. yüzyılda o kadar çok öğrencisi varmış ki, ders verdiği günlerde evinin önünde kağıt kalem falan satan satıcılar gelir ve sırf ondan geçinirlermiş. Sadece Yesârinin öğrencilerinden kazandıkları para ile bu insanlar hayatlarını idame ettirirlermiş. Demek ki çok öğrenci ve sınıf o kadar da farklı bir şey değil gerçekten. Öğretim düzeni belki tek tek olunca çok daha yakın olabilir, belki olabilir. Ama günümüzde artık o düzen mümkün değil, yani o düzen ancak gerçekten üstün sanatçı yetiştirmeye yönelik olabilir. Belki bir insan İSMEK'te bir süre çalışır, ondan sonra gider bir hattata gider çıraklık eder. Olabilir ama hiç olmazsa başlangıç için bence çok önemli bir kaynak İSMEK.	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Ben başından beri İSMEK'i çok takdir ediyorum ve bu İSMEK'in bütün şehirlere de örnek olduğunu görüyorum... Ama bu İSMEK'ten başladı. Bir kere bu sürecin çok farkındayım başından beri. Yani öyle ya da böyle şöyle şeyler söyleniyor bu konuda ama ben her halükarda çok faydalı olduğunu düşünüyorum. İşte çok ayağa düşüyor bu san'atlar. Aslında öyle faydası yok o kadar da yayılmasa... Bence öyle değil bence farkındalık oluşturuyor toplum içinde. Yani insanoğlu bilmediğine karşı ilgi duymaz. Biraz tanıyorsa ilgi duyar. Biraz tanıyor en azından kişi bir süre o kursa gidiyor, devam ettirmesin önemli değil. Oradan çok şeyler kazanıyor kültür adına veya san'atı tanımış oluyor en azından veya geliyor alıcısı oluyor, muhibbisin olarak devam ettiriyor. Kesinlikle çok faydalı bence... İşte ayağa düştü diyenler var. Ama ben katılmıyorum. Ayağa düşme, neden ayağa düşsün ki? Tanınırlığı artmış oldu insanlarda biraz daha farkındalık oluşturdu... Tabi ki diğer san'atları, onları şey yapmıyorum, küçümsemiyorum ama birçokları sadece onları san'at eseri olarak görüyordu. Mesela bir yağlı boya eserini alıyordu, duvarına asıyordu. Ama bir hat almayı, yani bu cumhuriyetten sonra bir süre bunu akıl edemez olmuştu. Şimdi artık elleri ceplerine gidiyor. Yani 'Biz, duvarlarımıza hat eserleri alalım. Bizim evimizde yani san'at eseri olarak hat levhaları bulunsun.' diyorlar. Bu farkındalıklar oluştu yani.	çok takdir etmek, örnek almak, çok faydalı olmak, ayağa düşürme tartışması, farkındalık

M. Lutfi Şen (Küratör)	...on yıl önceki İstanbul halkı ile bugünkü İstanbul halkında kültürel anlamda olumlu fark varsa bunda büyük payeyi İSMEK alır... İSMEK, bir sanatçı yetiştirme akademi falan değil ama İSMEK bu işin kültürünü inşâ etme alanı ama bu kültürü inşâ ederken de san'atçılar da yetişiyor. ...İSMEK, çok iyi hocalarla çalıştı. Özellikle İhtisas Merkezi'nde inanılmaz işler ortaya koydu ve İSMEK'in toplu sergilerinde hattın geldiği yer çok keyifli. İşte İSMEK'e gidip de 'Hattat oldum.' demeleri gerekmiyor insanların ama İSMEK'ten yolu geçen öğrencilerin hepsi hat san'atı ile karşılaştılar. Ama biz, bunların sanatçı olmasını beklemekle haksızlık ediyoruz. Bence sanatçı olmanın rükünleri ve şartları başka. Ama bunlar hat kültürü ile karşılaştılar. Hat açısından baktığımızda en azından artık onlar hattın nasıl bir san'at olduğunu öğrendiler. ...Bu öğrenciler, bir kere hat kültürü ile kültürleşmiş oluyorlar. Büyük hattatları öğrenmiş oluyorlar. Bunlar Karahisârî de biliyor, Şeyh Hamdullah da biliyor, Sâmî Efendi de biliyor. Çünkü celi sülüs denilince gidiyorlar Eminönü'nde Sâmî Efendi'nin o meşhur Çeşme'deki celi sülüsünün yeryüzündeki abidesini görüyorlar ya da duyuyorlar ya da onların baskılarına ulaşıyorlar. Tabi müthiş bir kültür oluşuyor ve bu hat san'atında olduğu gibi diğer san'atlarda da inanılmaz bir kültürel birikim üretiyor ve bu etki zaten görülüyor şu anda... Bazı insanların ders vererek para kazanmaları konusunda İSMEK'in onların şahsi atölyelerine verdikleri bir ekonomik zarar olabilir. Buna dikkat etmek lazım. Bu önemli bir şey. ...Çünkü insanlar, san'at eseri üretip ve bunları da toplumda gerekli kültür olup da alıcılarla yol alamadıkları bir dönemdeyiz. Hâmîlik sisteminin de çok başarılı olduğunu falan düşünmediğim için insanlar eğitim vererek ayakta kalan san'atçıların bu yönde ayakta kalmalarına mani olmayacak yöntemler bulmakta fayda var. ...Siz bunun eğitimini arttırmakla, dersini vermekle, işte insanların daha özgürce hat yapmalarını sağlamak... Nasıl ayağa düşürebileceksiniz ki zirve değerler üretirken bir taraftan. Bu sadece genel kültüre katkı sağlar. Sadece şu artabilir, işte ne bileyim falan hattatın eserlerini taklit ederek 'Ben önemli hatlar yazıyorum.' diyen insanlar çıkabilir ortaya. Çıksınlar burada bir sorun yok. Yani tarih zaten bunu ayıklayacak. Yani gerçekten art üreten insanlar tarihe kalacaklar. Ben her zaman böyle bir bekçilik yapanlara şunu hep söylüyorum 'Siz jandarması değilsiniz san'atın.' Tarih zaten bunu ayıklıyor. Tarihte yoz olup da	kültürünü inşâ etme alanı, büyük payeyi almak, inanılmaz işler ortaya koymak, hat kültürü ile kültürleşmek, ekonomik zarar, ayağa düşürme tartışması

	tarihe kalmış bir şey var mı? Yok, öyle bir şey.	
Fuat Başar (Hattat)	İşte bildiğim en yoğun, büyük kitlelere hitap eden İSMEK'tir... Tanınma açısından muazzam olduğunu söyleyeyim. Çünkü İSMEK'in faaliyetleri sadece eğitim-öğretim değil. İşin medya tarafı da var. Bir de düşünün filanca bakan geliyor, falanca genel müdür geliyor, belediyeyi ziyaret ederken genellikle ebru, çini vs. bir şey hediye ediliyor. Gözden kaçıyor bunlar. Bizim gözümüzden kaçmıyor. Hele mesela İSMEK'lerin dergisi çok şeyler onlar faydası olmaz mı? Bir şeye dua ediyorum, 'İnşallah zihniyet değişip de İSMEK'leri kapatmazlar.' Bakın zaman zaman sakat gördüğüm yönlerini eleştirmişimdir. Sebep daha güzel görmek istediğim için. Bizde kötülemek yok. Daha güzel nasıl olunur? Onu söylemek. Ama zihniyetin değişeceğini İSMEK'lere zarar verileceğine dair endişem var. İnşallah o endişem boşa çıkar. İnşallah.	büyük kitlelere hitap etmek, Tanınma açısından muazzam olmak, zihniyet değişmek,, zarar gelmek, İSMEK'leri kapatmak
Ömer Faruk Dere (Hattat)	İSMEK bir vitrindir aslında bizim için biz san'atçılar için. Bizim sahne aldığımız öğrencilerle birebir iletişim kurduğumuz bir sahnedir aslında bizim için İSMEK. Eğer İSMEK olmasaydı ben bugün burada olmazdım. O açıdan İSMEK'e çok şey borçluyum. İSMEK bizimle var biz İSMEK'le varız, dedik hep. ...Öğretmeyi aslında öğretti san'atçıya. Şimdi san'atta şöyle bir şey var, her san'atkâr hoca olamaz, her hoca da iyi bir san'atkâr olmayabilir. Ama İSMEK san'atçıya hoca olmayı öğretti aslında. Bugün İSMEK'in bünyesindeki bizim branşlarımızda gerek hatta, gerek ebru, gerek kaligrafide yakın olduğum branşlarda san'atçılar hoca oldular, san'atçılar formasyon öğrendiler. Bizatihi sahada çalışarak eğitim formasyonunu öğrendiler. O açıdan İSMEK san'atçıya öğretmen olmayı eğitmen olmayı öğretti. ...San'atçının en azından iâşesini sağladığı hayatını idame ettirdiği bir ekmek kapısı oldu açıkçası İSMEK sanatçı için. ...Eğer İSMEK olmasaydı mutfakta çorba kaynamayabilirdi. Çok daha zor zamanlar geçirebilirdi sanatçı. O açıdan da san'atçının ayakları üzerinde durmasının sağlaması açısından da büyük bir yer teşkil ediyor san'atçıların hayatında. ...Çünkü biz o dönemler İSMEK'te hocalığa başladığımızda hat san'atı ile uğraşan insan sayısı çok azdı. Hani saysam şu an belki iki elin parmakları kadar sayabilirim. ...Şimdi hat, hüsn-i hat dediğimiz branş bir meşk mektebidir aslında. Hoca ile talebeyi bir arada buluşturan bir meşk mektebidir. Buna çatı oldu İSMEK, hoca ile talebeyi kendi çatısı altında	vitrin olmak, öğretmeyi öğretmek, formasyon öğrenmek, kapısı herkese açık olmak, senede bir kişiyi kazanmak, sanatçı olmak, san'atın seveni olmak, san'atın müşterisi olmak

	birleştirdi. Bir meşkhane oldu aslında. ...meşk halkasını kendi çatısı altında barındırıyor İSMEK. Ama bir farkla İSMEK'in kapısı herkese açık. İSMEK'in kapısı herkese açık. Eskiden bu böyle değildi. Hocalar kendi seçtikleri öğrencilerle meşk yapar ya da istidatlı olduğuna inandığı kanaat getirdiğı öğrencileri ile çalışmalarına devam etmek isterlerdi. İSMEK'in kapısı herkese açık. İşte hat san'atını bu kadar popüler hale getiren şey de aslında bu İSMEK'in kapısının herkese açık olmasıdır. Bu ilk zamanlar İSMEK'in ilk yıllarında hatta ilk dönemlerinde diyebiliriz bir tehlike olarak algılandı. Yani kapısının herkese açık olduğu bir san'at atölyesi tehlike olarak algılandı. Seviyenin düşeceği, herkesin san'atla ilgilenmesinin gereksiz olduğu gibi iddialarda bulundu bazı çevreler. ...hat san'atı geleneksel san'atlar içinde benim kanaatime göre geleneksel san'atlar içinde İSMEK'te en az meyve aldığımız branş oldu maalesef. Bunu itiraf etmemiz gerekiyor. Bu süreç de böyle ilerliyor aslında. Biz yılda yüzlerce hat öğrencisi alıyoruz ama o yıl bir kişiyi devam edebilir konuma getirirsek, senede bir kişiyi kazanmamız çok büyük bir kazançtır bizim için. O açıdan da hat san'atını böyle değerlendirmemiz gerekiyor. Biraz diğer san'atlara göre geride kalmış gibi görünebilir ama unutulmamalı ki bugün piyasada hattat olarak çalışan pek çok genç arkadaşımızın, ya da san'atta genç arkadaşımızın ilk başladıkları yer hep İSMEK olmuştur. ...Birincisi çok nadir de olsa sanatçı oluyor. Esas hedef o zaten. San'atla meşgul oluyor san'atı öğreniyor birincisi. İkincisi o san'atın seveni oluyor, üçüncüsü müşterisi oluyor. İşte bu bugünkü hat san'atının bugünlere gelmesindeki aslında İSMEK'in ne kadar büyük rolü olduğunu çok net ortaya koyuyor. Elhak buna artık hak verenler oldu. Çok şükür artık o tartışmaları zannediyorum epey gerilerde bıraktık, öyle ümit ediyorum. Yani inşallah da devamında da bu tartışmalara artık girilmez herhalde. ...Bir kere en azından bir eğitim yılı boyunca eğitim aldıktan sonra sertifika almak durumundalar. Aldıkları sertifika sadece o yılı kapsar. O yıl yaptıkları eğitimi kapsar, halk eğitim bünyesindeki gösterilen modülleri kapsar. Dolayısıyla bir seviyeyi belli etmez. Hat san'atında seviyeyi zaman belli eder. O yüzden alınan sertifikaların sadece o yıl aldığı eğitimi temsil ettiğini asla unutmamak gerekir. Böyle bir algı da maalesef var.	
Ali Rıza Özcan	Ben ilk başladığında biraz tepkili idim. Çünkü kendim bu işin hem alaylı diyeyim hem mekteplisi idim. Yapılan uygulamalar da ilk başta şimdiki gibi değildi. O yüzden	toplumda ulaşılammış

(Hattat/ Akademisyen)	çok da tenkit ettik aslında. Fakat zaman içerisinde yani kendimi şey için de söylemiyorum ama, katıldığım bir İSMEK toplantısında “Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?” diye sordular. Yani “Daha iyi nasıl olabiliriz” diye. O zaman dedim ki yani bu kurumun böyle bir muhâlif ortaya çıkması değil, evet biz bir şeyler yapmak istiyoruz, bu san’atları tanıtmak istiyoruz, yaygınlaştırmak istiyoruz. Toplumda ulaşamamış kabiliyetlere bir imkân oluşturma noktasında bir görev ifâ etmek istiyoruz düşüncesi sonra bende hâsıl oldu. Ve yapılanlar da bunu destekledi zaman içerisinde. Ve ben İSMEK’in toplum içerisinde önemli bir görev ifâ ettiğini düşünüyorum bugün baktığımızda. Zaman içerisinde bu benim ilk baştaki kabul etmediğim bazı şeyler de düzeltildi. İşte zümre başkanları, onların başlarına getirilen isimler, uygulanan müfredat doğru bir yola girdi ve İSMEK’ten de aslında epeyce bir san’atkâr adayı - çünkü san’at uzun bir yol- ortaya çıktı diye düşünüyorum. Bunlar devam edip uğraşırlarsa bu işte önemli yerlere gelecekler diye düşünüyorum. İSMEK ilk başta bir tepki ile karşılanmasına rağmen sonraki hareketleri ile yaptıklarıyla toplumda kabul gördü ve kendine bir yer buldu diye düşünüyorum. ...ayağa düşmek böyle olmaz bana göre. Yani o koltuğunun altına malzemesini alan ve sergiler yapan birisi ise, ben toplumun kendi içerisinde kendi dinamikleri olduğunu taşların zaman içerisinde yerine oturduğunu gören bilen birisiyim. O insanların zaten san’at dünyasında yeri olmayacak. Ama İSMEK’in yaptığı şey onlara buyur “al bakalım malzemeyi bakalım ne yapabiliyorsun”u sunmak oldu. İlk başta dediğim gibi işte ayağa düşürmek olarak baktığımız şey aslında toplumun en uç, imkânı en kısıtlı kesimlere bir imkân sağlaması oldu ve bu zaman içerisinde de bu fikir değişti diye düşünüyorum. ...İSMEK dediğim gibi işte ilk başta böyle başlamıştı belki ama sonra doğru isimlerle, doğru yönlendiren insanlarla çalışınca o kanalize olduğu istikamet doğruya döndü. Yerel yönetimler için de ve dernekler, vakıflar için de aynı şeyi düşünüyorum. Niyet iyi, eldeki malzeme iyi ama o malzemenin iyi değerlendirmesi gerektiğini düşünüyorum.	kabiliyetlere imkân oluşturmak, kabul görmek, kendine bir yer bulmak, doğru istikamete dönmek
Turan Sevgili (Hattat)	Bakışım iyi. Bu san’ata hizmet açısından. Ama değerlendirme açısından dersiniz bir şey söyleyemem. Neden söyleyemem? Çünkü birlikteliğimiz olmadı... ...Ancak orada kurs gören arkadaşlarımızın ilerlemeleri bu husustaki kazanımları ümit verici.	bakışı iyi olmak

Cevad Huran (Hattat)	Ben de İSMEK kurslarına pek sıcak bakan biri değildim... Eğitim yöntemi belliydi. İSMEK’le arasında çok çok büyük farklar görüyordum. Burası herhangi bir şey gibi geliyor bana okul gibi. Halbuki geleneksel el san’atları öğretim şekli çok çok farklıdır. Tamamı ile hoca-talebe ilişkisi, vefa üzerinde kurulan bir ilişkidir bu. İSMEK’e baktığımda şunu gördüm, zaten pek İSMEK’te böyle kayda değer bir kabiliyetin çıktığını zaten görmemiştik o güne kadar. Çıkanlar hep alaylı, gidip iyi bir hocadan ders alan kişilerdi. Dolayısıyla o gözle baktığım için biraz mesafeli durdum. ...benim buraya geldiğim ilk günle bugünkü İSMEK ile ilgili fikrim çok değişti. Eleştiren kişiler vardır, onlar da kendi açılarından bakıyorlar. Onlara da hak veriyorum ama en azından tavsiye edebileceğim şu olabilir, gelip bir kere yakından görsünler. Bence çok onların da fikirleri değişir diye düşünüyorum. ...Ben belki daha İSMEK’e hoca olarak görev yapmadan önce belki ben de böyle düşünüyordum. Buraya geldikten sonra başta da yine böyle düşüncem oydu. Ama zamanla şunun farkına vardım, bu kurum hiçbir şey yapmasa da en azından birçok kişiye, büyük bir kitleye bu san’atı, yani geleneksel el san’atlarımızı tanıma fırsatı veriyor... .. Gitgide ileriye doğru giden bir İSMEK’i görebiliyorsunuz... ..bu san’atı tanıtmaya açısından çok çok önemli bir rol oynuyor İSMEK. Ben en azından 4-5 sene içerisinde bunu gördüm. Eleştirenleri de bir yandan hak veriyorum, şöyle ki o kadar zayıf hocalarla çalıştı ki İSMEK, İSMEK şu an eskiye göre çok çok daha iyi. O kadar zayıf hocalarla çalıştı ki dışarıdaki bu işi bilenler baktığında şunu kafalarında bu kurguyu kafasında kuruyor, diyor ki “Ya bunlar bu san’atı yanlış kişilerle yanlış bir şekilde aktarıyorlar” Hâliyle böyle düşünüyorlar. Böyle düşünüyorlarsa o noktada haklılar. ...İkiye ayırmak lazım. Büyük bir kısım dediğim gibi bir meşguliyet olsun, hayatında bir heyecan olsun, bir değişiklik olsun. Bir hevesle geliyorlar. Başta başladıkları o hevesle çok kolay bir iş zannederler ama biraz zaman geçtikten sonra bunun farkına varıyorlar. Yok, bu düşündükleri kadar da kolay değilmiş. Dolayısıyla o gurubun çoğu zaten ayrılıyor, başka bir şeyin peşine gidiyorlar. Ama sayısı az olsa da bazı insanlar var gerçekten bu san’at için de gelenler var... Bir de talebelerimin arasında, biz şöyle bakıyoruz, herkesin çok özel bir kabiliyetinin olmasını beklemeyiz zaten. Bir grupla çalıştığınız zaman içinde bir-iki kişi çıkarsa o kârdır. Öyle bakıyoruz ki karşımıza çıktı. 2-3 gerçekten kabiliyetli talebem çıktı ve ondan sonra zaten	sıcak bakan biri olmamak, fikri değişmek, yakından görmek, gitgide ileriye doğru gitmek

	onun için geliyorsunuz. Talebelerimden biri geçen IRCICA yarışmasında, ki bence dünyada yapılan yarışmaların arasında en azından prestij olarak en iyisidir, celi sülüste üçüncülük ödülü almıştı ve bu herhalde İSMEK’te ilk defa olan bir şey ki daha önce zaten bir sürü ödülleri de vardı değişik yarışmalarda. ...İSMEK ile ilgili benim kanaatim İSMEK’in yapmış olduğu çok çok önemli bir iş var. Her ne kadar dışarıdan çok eleştirilse de en azından çok geniş bir kitleye san’atlarımızı tanıtmış oluyor.	
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Bu İSMEK tecrübesi pek çok fayda ortaya çıkardı. İSMEK’ten önceki süreçte atölyeler bu işlerin yaygınlaşması için zayıf da olsa birtakım çabalar gösterdiler. O dönemde ama pek çok san’atçının ismi bilindiği halde insanlar birbirlerini tanımıyorlardı. Çünkü bu tür organizasyonlar da yoktu. Bir sivil toplum örgütü de olmadığı için, bir sempozyum, sergi, konser vesair bunlar çok nadir olan şeylerdi. Gerçekleşen etkinlikler de herkese ulaşmıyordu. İSMEKlerin bu işlere başlamasıyla bu san’atlar hem ekonomik olarak desteklenmiş oldu, atölyeler ve san’atkârlar desteklenmiş oldu, hem de halkın geneline bu san’atların ulaşması sağlanmış oldu. ...İSMEK ile ilgili yapılan bu eleştirileri son derece yani şöyle eksik ve biraz vizyonsuz eleştiriler olarak nitelendirebilirim bunları. Şüphesiz ki san’atçılarımızın amacım kötü değil tabii ki. Onların amacı san’atlarının korunması, san’atların evet dejenere edilmemesi. Ancak siz bir san’atı ya da bir şeyi bir fikri efendim dejenere olmasın alıp bir fanusa koyalım onu da bir dolaba koyalım dersiniz o san’at ölür... Dolayısıyla biz İSMEK’in kuruluşundan bu yana bir sürece baktığımızda... ...İSMEK’e de böyle baktığımızda nihayetine geldiğimiz noktada İSMEK’in ne kadar doğru bir proje olduğunu, ne kadar büyük faydalar ürettiğini hepimiz görüyoruz. Bence bunlar pek çok açıdan “İSMEK neyi başardı?”nın ortaya konması için pek çok açıdan ele alınıp, belki anketler yapıp, değerlendirmeler yapıp, üzerine tezler yazılıp verilerle ortaya konmalı. Çünkü İSMEK’in yaptığı, çalışmasını yapıp görevini sürdürüyor. Gerçekten İSMEK acaba neler başardı bu ülkede? Benim kanaatim şu yönde, bir kere çok geniş kitlelere ulaştı İSMEK. Şöyle düşünün birçok insan var ki evinde çalışmayan insanlar ya da çalışan insanlar ya da gençler ya da kadınlar var ki bu insanların bir kısmı üstün yetenekli. İSMEKler işte birinci ilk vazifelerinden birini şu şekilde gerçekleştirdi, işte bu üstün yetenekli insanlara ulaştı bir şekilde. Bu üstün yetenekli insanlar içlerinde	pek çok fayda ortaya çıkarmak, ekonomik olarak desteklenme, halkın geneline bu san’atların ulaşması, çok geniş kitlelere ulaştırmak, ekonomi yaratmak

	olan o san'at yeteneğini İSMEKler sayesinde belki asla olmayacak şeyi İSMEKler sayesinde keşfettiler ve bu alanda başarılı eserler ortaya koydular ve atölyeler açtılar ve şimdi öğrenciler yetiştirmekteler. Birincisi bu açıdan herkese ulaşması son derece önemliydi. İkincisi İSMEK'in bu çalışmalarını sosyo-psikolojik açıdan hatta sosyo-ekonomik açıdan da incelemek lazım. Şüphe yok ki İSMEK aynı zamanda büyük bir ekonomi de yarattı. İnsanlar eserlerini üretti, kendileri daha sonra bu eserleri sattı, gelirler elde ettiler, atölyeler kurdular, malzeme dükkânları kuruldu, işte kimisi internetten kimisi başka mecralarla eser satışları yaptı. Bu açıdan da bakıldığında biz sosyo-ekonomik katkısı olduğunu görmekteyiz. Yine belki birçok genç, ümitsiz birçok genç ya da birçok ev kadını, yani hiçbir belki ev işi dışından bir iş yapamayan sosyalleşemeyen birçok ev kadını, ya da çalışma imkânı bulunmayan birçok ev kadını içindeki bu san'at sevgisi ya da belki yeteneğini İSMEKler sayesinde keşfetti. Ve bu hayatına sosyo-psikolojik olarak ona ciddi bir geri dönüşü olduğunu biliyoruz hepimiz, tecrübe ediyoruz. O anlamda yine şunu da ifade etmek istiyorum, yani birçok alanda belki İSMEK olmasaydı birçok alan ölebilirdi. Çünkü bazı atölyelerin kurulması çok zahmetli yüksek maliyetler istiyor ve zahmetli ilerlediği için de taliplisi az. Ebru gibi işte malzemesi nispeten diğerlerine göre uygun fiyatlı olan ve uygulaması daha rahat, neticesi daha rahat çıkan bir alana ilk çok olduğu gibi, örnek veriyorum pahalı bir malzemesi atölyesinin kurulması çok pahalı olan cilt san'atı ile ilgili de ve aynı zamanda meşakkatli zor bir eğitim süreci olan cilt san'atında ise insanlar hâliyle atölye açamaz. Onun için İSMEK bu tür konularda da çok ciddi katkı sunmuştur. Yani atölyelerin ya da san'atçıların gücünün yetmediği yerde bu atölyelerin açılması, bu malzemelerin alınması, bu san'atlarını icra edilmesine büyük bir katkısı olmuştur. Bu anlamda da önümüzdeki yıllarda değeri daha iyi anlaşılacaktır. Bu dönemde de İSMEK bu san'atların gelişimine ve çok ciddi katkı sağlamış ve bir nevi Süheyl Ünver gibi tabir edebiliriz, bir köprü vazifesi görmüştür bu noktada.	
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Şimdi onlar için bir fırsat bu İSMEK. Çünkü eskiden bu tür faaliyetler yoktu 90'larda biz öğrenciyken bu tür şeyler yoktu. Sonra tabii 96-98 yıllarında daha yeni yeni filizlenmeye başladı bu kurslar bilhassa başta İSMEK... Sağ olsun İSMEK bu yönde bir yol açtı güzel hocalar aldı ve öğrenciler üniversitede yapamadıklarını kurslara giderek tercihini bu yana kullandı... İşte bu başörtüsü	fırsat olmak, engel kalkmak, öğretmek, hattın hayatın içinde olduğunun fark

	sorunu vardı, kızar tabii okula alınmıyorlardı yani başını açmak zorunda kalıyorlardı o yıllarda. Şimdi bu engel kalktı artık gençler üniversitelere artık gidebiliyorlar... Eskiden “Hat nedir?” denince millet bakıyordu, nedir diyordu. Şimdi İSMEK onlara hattın ne olduğunu artık öğretti. Yani bir yolda yürürken bir çeşme yazısını görünce, “A bu hattır.” diyorlar. Bir kabir taşı görünce bir hattır diyorlar... ...biz tabii hem alaylı hem de üniversite mezunu olduğumuz için iki şeyi de harmanlıyorum yani. Hem üniversitedeki eğitimimi hem de üstatlardaki hocalarımdan aldığım eğitimi İSMEK’te aynen uyguluyorum, biraz da kendimden bir şeyler katıyorum.	edilmesi
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Tabii çok detaylı bilmiyorum, tabii zaman zaman gidip de o mesela Üsküdar’daki yere gitmişimdir, 4-5 defa gitmişimdir. Mesela bizim Mustafa’nın orada çalışmalarını görüyorum, Mustafa Parıldar mesela, çok güzel doğrusu, gayet seviyeli. Yani usta iyi olursa ona göre iyi oluyor... Tabii bunlar amatör çalışmalar. Şimdi eli boş hanımlar geliyor hat çalışmak istiyor, tabii hayır olmaz demiyorlar. O da bir şey yapmadan gelip gidiyor, ondan sonra bakıyor hocası biraz geçiriyor falan. Yani biraz mânevî açıdan tatmin olsun diye böyle kabul edilenler var. Tabii ama orada da iyi yetişenler de var, oradan bize gelenler var, bizim altyapı yerlerimiz oralar. Giriyorlar sonra burada daha iyi seviyede görüyorlar. Sonra ilk zamanlar böyle rastgele kimseler ders veriyordu. Şimdi üniversiteden fakülteden mezun olanlar, icâzetli hattatlar, müzehhipler... Çoğu bizim talebelerimiz, İstanbul’dakilerin de çoğu benim talebelerim şu anda. Tabii seviye dolayısıyla yükseliyor. Şimdi mesela İspanya’da niye futbol ileri. Her ailede futbol oynuyor herkes futbol oynuyor, çok futbol oynayan var. Tabii ki dünyanın en iyi takımı da oradan çıkıyor. Sayının çoğalmasa bazen böyle berekete sebep olur.	çok güzel, gayet seviyeli, mânevî açıdan tatmin, amatör çalışma, altyapı yeri, berekete sebep olmak, alt yapı yerleri
Yusuf Sezer (Hattat)	Dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Bey... Bizim dedi “İstanbul olarak büyük bir projemiz var önce Habitat 2 kapsamında bir öğrenme projesi yaptıracağız. Bunun için bir şeyler yapmamız gerekiyor, ne yapalım yapmamız lazım? Düşünüyoruz.” dedi. Peki dedim hedef nedir? Yani yapılacak iş nedir? Önce dedi, klasik san’atlarımız ile ilgili başlatacağız, sonra tutarsa genişleteceğiz inşâallah.” Benden isteğiniz nedir? Buna dedi bir isim bulmamız gerekiyor... “Peki asıl benden beklediğiniz nedir Sayın Başkan?” dedim. Buna bir isim	san’ata kapı açmak, iş güc sahibi yapmak

	istiyoruz dedi. Yani dedim artık ellerimizi bıraktık, burası İstanbul dedim. İstanbul Meslek Eğitim Kursları dersiniz, toparlarsınız İSMEK olur dedim... Ve ondan sonra İSMEK’lerde öncelikle hat kursları başladı... İSMEKler bu san’ata kapıları açıverdiler. San’atkârlar evlerinde işsiz güçsüz otururken iş güç sahibi yapıverdi.	
Arif Vural (Hattat)	...benim gördüğüm kadarıyla bu işi ciddi ciddi öğrenmek için geliyorlar ama biraz işin zorluğundan dolayı çeşitli sebepler de işin içerisine girince muvaffak olamayacaklarına kanaat getirince kısa yoldan öyle yani “Hocam gönüllerimiz beraber olsun.” deme yoluna gidiyorlar. Aslında o bile güzel şey. O bile o insanların içerisinde atılan bir tohumdur veyahutta bir güzelliştir. Bunu böyle telakki etmek lazım. ...Elbette ilerleyenler var, hatta icâzet alanlar var. Orada başlayıp daha sonra devam edip yine benimle birlikte daha sonra devam edip icâzet aşamasına gelenler var. Hatta bir başkalarına gidip icâzet alanlar var. Bu anlamda çok ciddi güzel yetişen talebeler olmuştur yani İSMEK’te başlayıp hele hele ihtisas merkezlerinde. Tabii İSMEK’in bu noktadaki tekâmül seyri yıllar geçtikçe daha da o seyir tekâmülü güçlenmiş ve daha kaliteli daha nitelikli hoca ve talebelerle iş görür hale gelmiştir İSMEK. Ve dolayısıyla ilk önceki ilk başlangıçtaki yapılan yapıcı eleştiriler belki İSMEK’i bir anlamda kendini revize etme noktasında harekete geçirmiş olabilir. ...ve şu anda İSMEK’in durumunun çok çok daha iyi olduğunu düşünüyorum aslında. ...İSMEK’in bu noktada bu eleştirileri son derece dikkate alıp kendini toplama noktasına, ki zaten öyle oldu tahmin ediyorum. Yavaş da olsa hızlı da olsa böyle bir toparlanma sürecine girdi. Dolayısıyla birbirini anlamış oldular insanlar diye düşünüyorum.	insanların içerisinde tohum atmak, kendini revize etmek, durumu çok daha iyi olmak
Tahsin Kurt (Hattat)	Hocam şöyle bir şeydi, hep hüsni niyet taşıyan bir hocam olduğu için İSMEK olsun buna benzer kurumlarda hat dersi verildiğini duyunca, “Aman evladım sakın ihmal etme.” derdi. Yani git bu hattı, hatta “Mümkünse Anadolu’ya yayın” derdi. Genelde payitaht olan İstanbul’da kalır bu san’at. Yani diğer şehirlerde icrası biraz zordur, arz talep meselesi. Yani eğer yapabiliyorsanız Anadolu’ya da açılın. Çünkü Anadolu’da bu hususta bayağı mahrum san’atlardan derdi. Onun için o benim İSMEK’te ders verdiğimden gayet memnundu. Neticede talebe yetiştiriyorduk hizmet veriyorduk. ...İSMEK demek ki kendini iyi ifade ediyor iyi tanıtıyor. Bir de hocalar da iyi. Gelen talebeler o hocaların muamelelerinden, yani hocalar seçiyor ki talebeler o hocalardan memnun kaldıklarında başkalarına	kendini iyi ifade etmek, iyi tanıtmak, memnun kalmak, referansı talebe olmak

	da tavsiye ediyorlar. Aslında referans bir yönden de talebelerdir. İSMEK’i bilirsiniz ki bir kurumu siz kendinizden ziyâde kişiler daha çok iyi anlatırlar. Arkadaşına anlatır akrabasına anlatır derken İSMEK böyle büyür gider. Demek ki gelen talebelere iyi etmişsiniz ki neticesi böyle büyük olmuş. Yani eğitiminiz sağlam ki netice böyle büyük olmuş. Eğer eğitim sağlam olmamış olsaydı, tabii ki eksikler şunlar bunlar olabilir ama genel olarak söylüyorum, öyle olmuş olsaydı bence bu noktaya gelinemezdi.	
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademişyen)	Ama İSMEK’in yaptığı tabii ki inkâr edilemez yani bu kadar zamandır ama enflasyona girmemek lazım. Sıkıntı burada, enflasyon var. Çünkü izler karışıyor, ne yapıldı? Niye yapıldı? Kim yaptı? Nasıl yaptı? belirsizleşiyor artık iki-üç gün orada bir şey yapanlar köşede sergi açıyor, internette satıyor. Tamam bunları engelleyemezsiniz ama siz bir şey koyarsınız işte ötekine kalite ödülü verirsiniz, ötekini bilmem ne yaparsınız. Yani bu yapılması gereken şeylerdir. ...Şimdi hattın eğitimini veren öğrenci yetiştiren insanlar saygıya değer, bunlar emek veriyor bu öğrencilere birçok zahmetle eğitimi sürdürmek yolunda çalışıyorlar. Fakat dedik ya meselenin bilimsel boyutu, buralara doğru girip o yönde bir rehabilitasyon gerekiyor. Şimdi alanın dinamiklerine vakıf olmayan kişiler mesela buralarda birtakım danışmanlık hizmetleri görüyor. San’atın farklı alanlardaki kişiler misal olarak söylüyorum, bu evet sonuçta bir siyasi iradenin bir yerde kültüre yaptığı katkıdır destektir onu düşeceğiz ama yapılırken bu faaliyetin daha anlam kazanması daha uzun soluklu olması ve daha verimli olabilmesi adına bu olmalıdır diye düşünüyorum. Çünkü sayı çoğaldıkça üretim artıyor, kalite kontrollerine ihtiyaç var. Yani buradan sonra denetimsizlik geliyor, şu an denetimsiz demiyorum yani hâkim olma güçlüğü artıyor, o bakımdan yeni stratejilerle yeni araştırmalarla buna daha pozitif şekiller kazandırılabilir, benim kanaatim bu.	inkâr edilemeyecek işler yapmak, enflasyona girmemek, kalite kontrollerine ihtiyaç olmak
Menaf Nam (Hattat)	...Müfredat olarak şimdi yıllık İSMEK bize her sene yıllık “modül” adı altında bir müfredat veriyor. Tabii %100 o müfredata bağlı hareket ediyoruz dersem yalan olur. Müfredatın bize uyan kısımları var uymayan kısımları var. Ona göre bir yol... Çünkü yani bir mesela rik’a veya sülüs için diyeyim yani iki aylık bir süre geçiyor müfredatta. Halbuki... Doğrudur, sülüs hattı iki ayda öğretilmez. Müfredatta iki aylık bir süre vermişler iki ayda öğretilmez... ...Bence hayatta bir insana verebileceğin en güzel cevap yaptığın işle verebilmektir.	bir ışık bulmak, yaptığın işle cevap vermek, konularında uzman olmak, ciddi kurum olmak

	Sen eğer işini güzel yatırıyorsan, arkada güzel işler bırakabiliyorsan bu senin karşı tarafa verdiğin en güzel cevaptır. Onlar da buyursunlar gelsinler İSMEK'teki eğitimleri görsünler, İSMEK'te yapılan işleri görsünler, İSMEK'te öğrencilerin ortaya çıkardığı işleri görsünler ona göre konuşsunlar. Hani dışarıdan eleştirmek kolaydır... ..İSMEK'te hüsn-i hat branşında ders veren bütün arkadaşlarımız konularında çok ciddi ihtisas sahibi uzman kişiler tarafından bu dersler veriliyor. Hepsisi de iyi hattatlar, zaten iyi olmasalar İSMEK'te ders vermezler. İSMEK ciddi bir kurumdur ve burada ders veren arkadaşların da hepsi konularında uzman kişiler, hepsi de iyi kaliteli hocalar.	
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Çok doğru, çok yerinde ve hayırlı bir teşebbüstür şüphesiz. Ben biliyorum yani tezhip te var, ebru da var.. ...Söylediklerimin içerisinde var. Bu hat san'atı bizim öz san'atımızdır. Bizim medeniyetimizin öz ifâdeleridir ve "unique" tir. Yani nev-i şahsına münhasırdır, başka medeniyetlerde yoktur. Biraz önce Batı medeniyetinden örnekler verdim. Çin ve Japon medeniyetinden örnekler verdim. Bu san'at bize has bir şeydir ve biz bu konuda millet olarak çok önemli hizmetler yaptık. Son dönemde de bunu tekrar canlandırarak eski görkemine ihtişamına döndü herhalde ve artık geniş halk kitleleri sizin de biraz önce ifâde ettiğiniz gibi İSMEK bunu daha da yaygın hale getirmesi ile bu zevkler yayılıyor Allah'a şükür.	çok doğru, çok yerinde ve hayırlı bir teşebbüs olmak, öz san'atımız olmak, tekrar canlandırmak, yaygın hale getirmek
Aydın Ergün (Hattat)	...bizim kurumumuz yani İSMEK'in yaptığı en büyük katkılardan bir tanesi de bilgilendirme kültürünü sevdirmek... Daha evvel benim daha kuşbakışı baktığımız zamanlar bu bahsettiğiniz şeyleri ben de duyuyordum. İşte İSMEK şu kadar sürede sertifika veriyor, mezun ediyor, bu kadar sürede müzehhip mi olur? Hattat mı yetişir? diye çok şikâyetler farklı yerlerden geldi. Bu şikâyetler de maalesef onu yapan söyleyen hocalarımızın bire bir gözlemleriyle değil kulağına anlatılanlarla ve bizleri müessesemizi tanımayışından kaynaklanmıştır. Ve o hocalarımızdan bazıları daha sonra "Aslında mek ve maklara karşıydım, fakat gördüm ki çok güzel bir eğitim devam ediyor gururla tebrik ediyorum." diyen hocalarımız oldu isimlerini sizlerin de bildiğiniz. ...ilk zamanlar ben de acaba 240-270 saatte hattat mı yetişiyordu? Acaba bu tekrar devam ediyor mu? Gerçekten iki yılda mı mezun ediliyor? Şüpheleri ile karşılaştığım arkadaşlarıma sorduğumda ve müessesenin içine girdiğim zaman da böyle bir şeyin olmadığını ve bir talebenin mezun oluncaya kadar bizlere verilmiş olan bilhassa ihtisas merkezimizde verilmiş olan bu imkânları	bilgilendirmek, kültürünü sevdirmek, kültüre bir köprü olabilmek

	gördükten sonra da bunun böyle olmadığını da herkese de anlatıyorum. ...İhtisas Merkezi'ne yetişmiş öğrenci alıyoruz. İstanbul'un birçok semtinde bulunan temeldeki talebelerde tabii ki böyle olması da çok doğru, yüzlerce kişi başvuruyor, işte bir kişi devam ediyor, eğer gerçekten o kişi devamını sağlamışsa kabiliyetini de belli bir yere gelmişse bir süzgeçten geçtikten sonra buraya gelerek buradan uzmanlaşabiliyor. Mesela şu var temel eğitim dediğimiz rik'a ile başlayıp orada talebinin şeyini görüyorsunuz, sabrını görüyorsunuz, şevkini sevgisini görüyorsunuz, bu san'ata olan muhabbetini görüyorsunuz, hocası yönlendiriyor. Tabii ki kurumumuz orada aynı kurumda uzun yıllar devam etmesi mümkün değil, çünkü bir süreç içerisinde oradan da talebe buraya geldikten sonra boşalsın ki oraya başka talebe alınabilsin. Yani bu eğitim devam edebilirsin diye de en iyilerinden olanlarını biz buraya sınavla alıyoruz. Aldığımız talebelerde de gerçekten kurumumuzun vermiş olduğu yetki destekle de mezun oluncaya kadar hiçbir talebemize disiplini bozmadığı müddetçe geleneksel metotlara uyarak işte müfredatı mürekkebatı satırı projesi eser bazına kadar oluncaya kadar burada talebelerimizi yetiştiriyoruz. ...Hayır hiçbir şey yok kesinlikle söyleyebilirim ben aynı metodu üniversitede de uyguluyorum. ...Şu anda basılmış olan neşriyatlar aslında şu anda hepimizin hocası Şevki Efendi, Sâmî Efendi neşriyattan kitapları çok çıktı. Bugün baktığımız zaman Halim Efendi'nin Kazasker'in Şevki Efendi'nin basmış olduğu meşkleri uyguluyoruz. Bugün benim de uyguladığım aynı Şevki Efendi Mecmuası'ndaki hurufatı kullanıyorum, dışarıdaki bir atölyedeki a hocamız da aynısını kullanıyor b hocamız da aynısını kullanıyor. Dolayısıyla buradaki tamamen klasik eğitimin içerisinde müfredatta başlayan mürekkebatla devam eden işte satır yazısı ile devam eden sonra terkipler kompozisyonlarla devam edip talebenin işte celî yazıdaki formatlarını yazının teknik donanımlarını verdiğimiz bütün eğitimin temeli benim talebeliğimde aldığım eğitim, Üniversite'de vermeye çalıştığımız eğitim ve kurumumuz da aynı eğitimi veriyor. ...Onun için de hâlâ gittiğim bütün hocalarımıza bizim müessesimizi de gelin görün görün, görmenizde fayda var dediğimde inanın Profesör Erol Ete Hocamız bilirsiniz bizim dekanlığımızı yapmıştır Marmara Üniversitesi'nin kurucusudur Geleneksel Türk El San'atları bölümünün. Bana bir fiil söylediği bir şey vardır, "Keşke bizler de İSMEK'in eğitim ders programını aynı şekilde üniversitede uygulayabilsek."	

	dedi. Bunu kendisine de sorabilirsiniz hâlâ kendisi yaşıyor. ...Aslında kurumumuz da İSMEK ailesi olarak üzerine düşeni fazlasıyla yaptığına inanıyorum. İnanılmaz destekler, malzeme desteğinden, bugün inanın 3 senelik 5 senelik bir talebinin giremeyeceği bir nokta hocası ile beraber aynı yerde eseri sergileniyor. Bir ailesi gelip onun da o güzel sergide eserini gördüğü zaman ailesi de mutlu oluyor. Hem talebinin özgüveninin gelmesi açısından hem ailesine de bu san'atı birinci ağızdan anlatabilmesi açısından bir kültüre bir köprü olabilmesi açısından hem ailemiz İSMEK Ailemiz olarak hem hocalarımız olarak hem bizler olarak aslında çok çok büyük bir aileyiz.	

3.2.1.4. Sabancı Hat Koleksiyonu

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan birisi de Tablo 3.12’de görüldüğü üzere Cumhuriyet’in ilanından sonra zamanla hukuki-fiili sınırlandırmalarla toplumsal meşruiyetini ve görünürlüğünü kaybeden hat san’atı ile ülkenin “zengin” ve “elit” kesimlerinin barışmasında Sakıp Sabancı¹³² koleksiyonunun önemli bir oynamasıdır. Başlangıçta pek de istekli olmamakla birlikte Sakıp Sabancı danışmanları Memduh Yaşa ve Raffi Portakal’ın öneri ve yönlendirmeleriyle bir koleksiyon oluşturmuş, bu koleksiyonun dünyanın önemli san’at merkezlerinde sergilenmesiyle o güne kadar bu san’attan çekinen ve uzak duran Türkiye’nin gelir düzeyi yüksek insanları da benzer bir çabanın içine girmiştir. Böylelikle hat san’atının üzerindeki şüphe bulutları dağıldığı gibi ekonomik olarak bir hareketlilik oluşmaya başlamıştır.

Mehmed Özçay’a göre Sabancı gibi şahısların “*hat koleksiyonu yapması*” ve diğer sermaye sâhiplerinin antika “*eski hat eserlerine ilgi duymaları*” bu alanda bir “*pazarın oluşmasına*” zemin hazırlamıştır. Sermaye sâhipleri kendi özlerine ilgilerinin arttığı bu süreçte Osmanlı san’atına yönelmiş, Sakıp Sabancı “*örnek bir koleksiyon*” oluşturarak “*kıymetli köşkünü*” müzeye dönüştürmüştür. New York

¹³² 1933 yılında Kayseri’de doğan ve 2004 tarihinde vefat eden servetinin büyüklüğü ile tanınan ünlü sanayici ve işadamı.

Metropolitan Müzesi'nde sergi düzenleyen¹³³ ve Avrupa merkezlerinde oluşturduğu koleksiyonu sergileyen Sabancı'nın bu davranışı *"bizim aristokrasimizde hat san'atıyla biz kendimizi tanıtabiliriz yani onunla itibar kazanabiliriz imajını, fikrini"* doğurmuştur. Bunu gören Demirören vb. *"başka koleksiyoncular"* da çıkmış ve bu gelişmelerin ardından *"müzayedelerde hat eserleri yükselen trend ile satılmaya"* başlanmıştır.

Aynı şekilde Savaş Çevik de Sakıp Sabancı'nın *"hat koleksiyonuna başlaması"*nın çok önemli olduğunu düşünmektedir. Aydın Ergün, Sakıp Sabancı'dan sonra benzer bir çabaya giren Erdoğan Demirören, İbrahim Polat ve Mehmet Aydın'ın *"çok güzel"* hat san'atı koleksiyonları oluşturduklarını belirtmektedir. Ona göre bu *"birinci nesil"* koleksiyoncular Sakıp Sabancı ile yakın yaş kuşağındadır ve arkadaş oldukları Sakıp Sabancı'dan etkilenmiştir.

Hasan Çelebi ise bu görüşlere katılmayarak Sakıp Sabancı hat koleksiyonunun hat san'atına *"pek fazla"* aktivite kazandırmadığını iddia etmektedir. Ona göre Raffi Portakal'ın babası eskiden beri koleksiyoncudur. Sabancı sonradan bir şeyler alsa da aldıkları çok fazla bir şey değildir. Çünkü onlar *"belli bir grubu"* satın almış ve hat eserleri satın almayı bırakmıştır. Yeni üretilen eserleri alıp da san'atkârları teşvik etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla hat san'atı üzerinde önemli bir etki yapmamıştır.

Sakıp Sabancı'nın hat eseri satın almaya başlamasında önemli rolü olduğunu gördüğümüz Raffi Portakal, Sakıp Sabancı'nın biraz tanıyanların da bildiği üzere, *"müthiş pazarlıkçı"* biri olduğunu ve *"başlarda bir aşkı olmadığı için"* eser almakta çok direndiğini belirtmektedir. Raffi Portakal bu konudaki süreci anlatırken Sakıp Sabancıya Batı'dan, Doğu'dan ve de özellikle Uzak Doğu'dan örnekler vererek oradaki büyük iş adamlarının, Samsung, Toyota gibi büyük kurumların yaptığı koleksiyonlardan bahsettiğini, bunun kendisinde bir ufuk açmakla beraber koleksiyon oluşturmak için harekete geçmediğini belirtmektedir. Fakat zaman içinde ortaklık için oraya görüşmeye gittiğinde geri dönüşünde ona, *"Raffi, ya bu adamlar"*

¹³³ Letters in Gold adıyla ilk defa New York Metropolitan Müzesi'nde düzenlenen sergi 11 Eylül 1988 tarihinde açılmış ve sergiyi 150 bin kişi ziyaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Enis Batur, *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, (İstanbul: Doğan Kitap P Kitaplığı, 2015),361-374.

bana binalarını göstereceklerine, fabrikaları göstereceklerine alıp beni tablo koleksiyonlarına götürüyorlar.” demiş ve işin hakikatini bizzat yaşayarak anlamıştır.

O yıllar 1970’lerin sonu olup henüz 80’li yıllara gelinmemiştir ve hat san’atına kimse ilgi göstermemektedir. Eser fiyatları alan olmaması sebebiyle “*gülünç*” denecek derecede düşüktür. Sakıp Sabancı’nın bu eserleri satın almaya başlamasının sebeplerinden biri de Prof. Dr. Memduh Yaşa’nın teşvikidir. Osmanlıca, Arapça, ve İslâm kültürüne müthiş hâkim olan ve Kur’ân’ı ezbere bilen Memduh Yaşa iktisat hocası olup âdeta “*geniş bir okyanus*”tur. Sakıp Sabancı ona çok saygı duymakta, bilgisine güvenmekte ve ondan aynı zamanda danışmanlık hizmeti almaktadır. Memduh Yaşa yaşça büyük olduğu patronuna zaman zaman “Sakıp, Ya niye hat almıyorsun?” diye serzenişte bulunurken aradıkları fırsat ayaklarına gelmiştir. Raffi Portakal’ın eline o sırada san’atsal olarak büyük bir değer arz etmeyen büyükçe bir Sultan II. Mahmud levhası geçmiştir. Raffi Portakal “*Osmanlı sultanlarına ve Osmanlı san’atına karşı*” hiç şüphesiz birçok Türk insanı gibi “*duygusal bir taraflı olan*” Sakıp Sabancı’nın bir “*Osmanlı Sultanı’nın elinden çıkmış*” yazının kendi elinde olmasını isteyebileceğini düşünmüştür. “*Bu hakikaten Sultan’ın kendi yazısı mı?*” diye hayretini dile getiren Sakıp Sabancı Memduh Yaşa’nın “*Bu güzel bir yazı değil.*” demesine rağmen Raffi Portakal’ın ısrarıyla ikna olmuş ve o eseri satın almıştır. Böylelikle “*bir yol*” açılarak başka eserler de satın alınmaya başlanmış ve zamanla önemli bir koleksiyon oluşmuştur.

Sabancı hat koleksiyonunun kataloğu Sabancı Müzesi’nden Hülya Karadeniz vasıtasıyla Los Angeles Country Museum (of Art) LACMA’da İslâm eserleri uzmanı olan Amerkalı dostu Linda Kamaroff’un eline geçince Kamaroff bu eserleri sergilemek istemiştir. Raffi Portakal ise Linda Kamaroff’a bir önceki görev yeri olan New York Metropolitan Müzesi’nde serginin kabulünü sağladığı takdirde koleksiyonun LACMA’da sergilenmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Talep yazısı iki hafta sonra eline ulaşan Sakıp Sabancı “*bu senin anlattığın benim kapısından geçerken içeri girmeye korktuğum ve hiç girmedığım hani merdivenler var sütunlar var.*” cümleleriyle bu davete şaşkınlığını dile getirmiştir. Raffi Portakal Sakıp Sabancı’ya gelen yazıyı gösterirken bunun hat konusunda kendisinin “*taç giyme töreninin izin davetiyesi*” olduğunu söylemiş böylelikle istenen sergi düzenleme bedelini ve de koleksiyonun LACMA’da da sergilenme şartını kabul ettirmiştir.

Raffi Portakal bu sergi için iki sene çalışmış, iki kez Amerika'ya gitmiş davetin en ince detaylarına varıncaya kadar yakından ilgilenmiş, New York'ta sergi açılışında “*müthiş gece*” yaşanmıştır. Metropolitan Müzesi'nde üç ay sergilenen koleksiyon daha sonra iki ay kadar Los Angeles'ta LACMA'da¹³⁴ ve üç ay Harvard Üniversitesi'nde Sacler Museum'da¹³⁵ sergilenmiştir. Raffi Portakal'a göre belki de en önemlisi bu koleksiyonun Harvard Üniversitesi'nde İslâm eserleri bölümünde üç ay ders olarak öğretilmesidir. Ona göre yapılan sergilerden muhtemelen en değerli olanı Paris'te Louvre Müzesi'nde¹³⁶ gerçekleştirilenidir. Sergi daha sonra Berlin'de Guggenheim'da¹³⁷ ve Madrid'te (RABASF)'da¹³⁸ sanatseverlerle buluşmuştur.

Tablo 3.12: Sabancı Hat Koleksiyonu

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Mehmed Özçay (Hattat)	İşte mesela Sabancı gibi şahısların bir hat koleksiyonu yapması, onunla beraber başka sermaye sâhiplerinin antika eski hat eserlerine ilgi duymaları pazarın oluşmasına zemin hazırladı. Beraber, bunlar beraber devam etti bu gelişmeler... ..Bu işin bir boyutu buna paralel olarak da az önce dediğim gibi sermaye sâhiplerinden öze ilgi arttı, Osmanlı san'atına ilgi arttı. Sabancı ve benzerleri gibi mesela Demirören'in çok kıymetli bir koleksiyonu var. Sabancı örnek bir koleksiyon yaptı, örnek bir faaliyet yaptı. Kıymetli köşkünü müzeye dönüştürdü. Yani ne oldu Metropolitan'da sergi yaptı, Avrupa merkezlerinde o koleksiyonunu sergiledi. Bizim aristokrasimizde hat	sermaye sâhiplerinin ilgi duyması, pazarın oluşmasına zemin hazırlamak, örnek faaliyet yapmak

¹³⁴ Los Angeles County Museum of Art'ta 25 Şubat - 17 Mayıs tarihleri arasında gerçekleşen sergiyi 150 bin kişi gezmiştir. Bkz.: Batur, *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, 374.

¹³⁵ Boston'da Harvard Üniversitesi'nde 7 Ekim 1999 - 2 Ocak 2000 tarihleri arasında düzenlenen sergiyi 30 bin kişi ziyaret etmiştir. Bkz.: Batur, *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, 374.

¹³⁶ Paris'te Louvre Müzesi'nde 17 Mart - 29 Mayıs 2000 tarihleri arasında yapılan sergiyi 150 bin kişi görmüştür. Batur, *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, 374.

¹³⁷ Berlin'de Guggenheim'da 23 Şubat-8 Nisan 2001 tarihleri arasında gerçekleşen sergiyi 33 bin kişi ziyaret etmiştir. Batur, *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, 374.

¹³⁸ Sergi Madrid'te Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (RABASF) 'da 10 Aralık 2007-2 Mart 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

	san'atıyla biz kendimizi tanıtabiliriz yani onunla itibar kazanabiliriz imajını, fikrini geliştirdi, oluşturdu. Ondan sonra başka koleksiyoncular da çıktı. Müzayedelerde hat eserleri yükselen trend ile satılmaya başlandı.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	...mesela Sabancı Grubu'nun Sakıp Sabancı'nın, Allah rahmet eylesin, hat koleksiyonuna başlaması ve yapması çok önemli.	çok önemli olmak
Aydın Ergün (Hattat)	Tabi Sakıp Bey'in artı Erdoğan Demirören'in artı çok bilmesee dahi İbrahim Polat Bey'in çok güzel hilyeler koleksiyonu var, Mehmet Aydın Bey'in bildiklerimiz şu an aklımıza ilk gelenler ve bunun artık bunlar birinci nesil. Sakıp Bey'in arkasından aynı yaş kuşağı arkadaş grubu içerisinde etkilenerek onun evinde görüyor. Şimdi benim evimde bu insanları davet edemezsin ama bir Erdoğan Bey ile Sakıp Bey, Koç Ailesi sık sık daha çok görüştüğü için etkilenmiş de olabilirler.	arkadaş grubu içerisinde etkilenmek
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Bu tabii bu çaba sarf etmemin bir bacağı ve önemli bir bacağı da dışarıdan bakıldığında bir milyardere bir Türk milyarderine bir antikacının eser satması tablo satması diye yorumlanabilir. Ama bunun böyle olmadığını Sakıp Bey'i biraz tanıyanlar bilir. Sakıp Bey müthiş pazarlıkçı ve başlarda bir aşkı olmadığı için eser almakta da direniyordu çok. Batı'dan ve Doğu'dan özellikle Uzak Doğu'dan örnekler vererek oradaki büyük iş adamlarının büyük kurumların Samsung gibi Toyota gibi ve diğerleri gibi yaptığı koleksiyonlardan söz etmem ona bir ufuk açmakla beraber zaman içinde oradaki ortaklıkları veya ortaklık için yapıp da gidip oraya görüşmelerinde dönüp gelip bana, "Raffi, ya bu adamlar bana binalarını göstereceklerine fabrikaları göstereceklerine alıp beni tablo koleksiyonlarına götürüyorlar." diyordu. "İşte Sakıp Bey ben de size bundan söz ediyordum hep. Yani Türk tablolarına da siz sâhip çıksak." vesaire vesaire, derken "Sakıp abi gel hat da alalım." alan yok Türk hattını. 1970'lerin sonu 80'lerin başı daha 80'lere gelmeden yok yani fiyatları da söylemeyeyim. Gülünç. Sakıp Bey'e bu eserlerin alınmasına toplamasına sebeplerinden bir tanesi de Profesör Memduh Yaşa'dır. Memduh Yaşa eski yazıyı bilen, kültürlü, hem Siirtliydi kendisi, eski Türkçe'ye müthiş hâkim, Arapça'ya hâkim, İslâm kültürüne çok hâkim, Kur'an'ı ezbere bilen müthiş bir şeydi. İktisat hocası ama geniş bir okyanus... ..Sakıp Bey'in de ona çok saygısı vardı, bilgisine de güveni vardı. Sakıp "Ya niye hat almıyorsun?" falan derken o sırada bir belki san'atsal olarak büyük bir değer arz etmeyen bir II. Mahmud levha geldi şöyle büyücek bir levha elimize.	müthiş pazarlıkçı olmak, bir aşkı olmamak, sâhip çıkmak, yol açmak, koleksiyonu ders olarak öğretilmek

	Şimdi ben bunu dedim ki, ben bunu direkt Sakıp Bey'e söyleyeceğim. Çünkü bir Osmanlı Sultanı'nın elinden çıkmış bir yazısının kendi elinde olması, kendi evinde olmasının yansımasını Sakıp Bey herkesten fazla hissedebilir. Çünkü Osmanlı sultanlarına ve Osmanlı san'atına karşı duygusal bir tarafı vardı hiç şüphesiz birçok Türk insanı gibi. Sakıp Bey ne zaman ki ben II. Mahmud'un böyle bir yazısı var, falan deyince, ya dedi "Bu hakikaten Sultan'ın kendi yazısı mı?" Evet. Osmanlı sultanları sadece II Mahmud değil ama Abdulaziz az bile olsa hat karalamışlardır, hüsn-i hat dersleri almışlardır. İşte II. Mahmud'un Mustafa Râkım'dır hocası ama aynı zamanda Abdülhamid II marangozdur, III. Selim müzikişinastır, Süleyman Kanuni kuyumcudur gibi herkesin bir yaptığı ve yapmak zorunda olduğu öğrendiği bir san'at vardır. Öyle mi? Öyle. Hoca dedi ki, "Bu güzel bir yazı değil." dedi. Doğru haklıydı. Çünkü Sultan yazısı bir müthiş bir yazı olamaz. Eninde sonunda onun başka görevleri var değil mi? Hattat değil ama hattat II Mahmud. İyi bir hattat değil anlamına söylüyorum. Sakıp Bey aldı o yazıyı ısrar kıyamet vesaire ama sultan yazısı olmasının önemini söyleyeyim size. Bu bir yol açtı bize yol açtı arkasından başka hatlar arkasından başka hatlar vesaire kıt'alar. Hülya'nın eline geçiyor bu şey kataloglar üçü de. Bir Amerikalı dostuna gösteriyor bir müzeci dostuna, ismi Linda Kamaroff bu dostun. Linda Kamaroff bizim hayatımız benim hayatımda dönüm noktalarından biridir. Linda İslâm eserleri uzmanı. Nerede? Metropolitan Müzesi'nde imiş oradan Lacma'ya geçiyor yani Los Angeles Country Museum (of Art)'a orasının İslâm eserleri bölümünün başına. Bunları görünce, bunları diyor sergileyebilir miyiz? diyor. Halbuki o kitaptan sonra Sakıp Bey'e ben çok önemli bir koleksiyonu Hâilil Bezmen koleksiyonunu almıştık ve şey müthiş bayılmış dedi ki böyle böyle dedi Hülya. Bunu yapabilir miyiz? Yapalım dedim ama dedim bunu nasıl yapacağız? Şöyle bir para vermesi lazım, dedi Sakıp Bey'in sergiyi yapmak için. Ya dedim Sakıp Bey'e ben bunu Lacma Müzesi desem hiç bu iş olmaz dedim. Yapma yav, dedi Hülya. Bu olur, dedim. Ama nasıl olur? Nasıl olur biliyor musun Hülyacığım? Sen Metropolitan Müzesi var ya, hani bu kızın daha evvel oradan çıktığı, bunu oraya kabul ettirirsen dedim Linda kanalıyla, ondan sonra da ben de sana söz veriyorum Metropolitan'dan sonra Lacma'ya da gideriz. Bir konuşayım dedi, 15 gün sonra güleç bir yüz ile şey geldi Hülya ve dedi ki Raffi tamamdır... ..Dedim ki Sakıp abi bu sizin bu mektup siz imparatorsunuz birçok konuda, bu konuda da hat konusunda da, bu dedim sizin taç giyme törenin izin davetiyesidir dedim. Hoşuna gittiği	

	belli, yüzünden hiç şey vermiyor yani çaktırmıyor, sözün ağırlığını görüp hiç çaktırmıyor. Peki dedi bunu dedi, nasıl oraya gideceğiz? dedi. Orada yazılı olmayan ama benim bildiğim bir bedel istiyordu Metropolitan Müzesi ve Sakıp Bey'e biz bunu söyledim şeyini. Sakıp Bey'in reaksiyonunu merak ediyorum, ikinci kondisyon var, ikinci şart nedir? Lacma'ya gideceğiz yani diğer müzeye... ...“bu senin anlattığın benim kapısından geçerken içeri girmeye korktuğum ve hiç girmediğim hani merdivenler var sütunlar var.” dedi. Böyle orası mı? dedi. Evet Sakıp Bey dedim orası. Hemen çıkardım kataloğu şeyi Metropolitan Müzesi'nin kataloğunu burası dedim burası. Ha dedi başladı bakmaya, ben de baktım onunla beraber bir kez daha ve dostum Muhammet o serüven bizim iki sene çalıştığım o sergi için, iki yıl. Ben iki kez Amerika'ya gittim o davetin detaylarına varıncaya kadar... ...Evet, yani burada bir müthiş gece sonra LOCMA'da ve benim için de herkes için çok önemli olduğunu tahmin ettiğim Harvard'a gittik. Harvard Üniversitesi'nin Müzesi var Sacler Museum. Orada da 3 ay sergiledik. Üç ay Metropolitan'da, galiba iki ay kadar LOCMA'da, üç ay Harvard'da ve daha önemlisi belki de en önemlisi üç ay da Harvard Üniversitesi'nde İslâm eserleri bölümünde Sakıp Bey'in koleksiyonu ders olarak öğretildi. En az ama belki de en fazla değerli olan Louvre Müzesi'ne gittik. Unutmayalım ki Metropolitan şahane muazzam bir müze tamam. LOCMA o kadar olmamakla beraber dünya çapında bir müze ama hiçbiri Louvre değil. Paris'teki Louvre Müzesi saraydı Topkapı Sarayı gibi. Paris Louvre Müzesi devlet müzesidir.	
Hasan Çelebi (Hattat)	Şimdi Rafi Portakal babası koleksiyoncuydu. O IRCICA'dan evvel vardı. Sabancı sonradan aldı bir şeyler. Fakat onunkiler de öyle çok fazla bir şey değil yani. Onun için onlar pek fazla bu hat san'atına bir aktivite kazandırmadılar. Çünkü onlar belli bir grubu aldılar ve orada bitirdiler. Yeniden bir şeyler alıp da san'atkârları teşvik etmiyorlar.	pek fazla aktivite kazandırmamak

Tablo 3.2.1: Hat San’atının Konumu Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.2.1.1. Günümüzde Hat San’atı ve Etkileyen Faktörler	3.2.1.2. IRCICA	3.2.1.3. İSMEK	3.2.1.4. Sabancı Hat Koleksiyonu
1	Akcan A.	durum yaklaşık 20 yıl önce yavaş yavaş değişmeye başladı	-	halkın geneline bu san’atların ulaşması sağlanmış	-
2	Başar F.	bilgi artışı kadar olmasa da ilgi artışı var	İslâm Kültür Merkezi bu işe şemsiye oldu	Tanınma açısından muazzam oldu/İSMEK’in faaliyetleri sadece eğitim-öğretim değil. İşin medya tarafı da var.	-
3	Çebi M.	“bir obje veya kıymetli bir kitap sattığımız zaman hani bir kağıda sarılıp verilir ya biz berata falan sarardık”	-	Bu san’atlara hizmet etmek istiyorsanız İSMEKleri kapatın”	-
4	Çelebi H.	Türkiye’deki hat san’atının birazcık gevşemesi 50’lerden itibaren başladı. Fakat o korkuyu atamadık, 60’lardan sonra bir parça daha./Hat san’atının serüvenine aşağı yukarı üzeri küllenmiş sönmüş bitmiş bir noktadan çıkarp ta bugünlere kadar gelmesine şahit oldum.	Tabii bunu daha ziyâde IRCICA’nın açmış olduğu müsabakalar yaptı	tezhip hat bu gibi san’atların İSMEK bünyesinde öğretileceğine ben pek kâni değilim.	Sabancı sonradan aldı bir şeyler. Fakat onunkiler de öyle çok fazla bir şey değil yani. Onun için onlar pek fazla bu hat san’atına bir aktivite kazandırmadılar.
5	Çevik S.	hatla ilgili hat kursu almak isteyen gençlerin sayısını arttırdı. Yani bu san’atla ilgilenmeye başladılar. Önceleri, bizim dönemimizde hat san’atı çok fantezi bir san’attı; çok lüks,	IRCICA uluslararası hat yarışması açması, Türkiye’de birtakım kurumların, bankaların vesaire İSMEK’in hat san’atı kursları açması, bunlar	klasik san’atlarımızın gelişmesinde çok önemli bir yeri var İSMEK’in. Kim ne derse desin...	hat koleksiyonuna başlaması ve yapması çok önemli.

		uç bir san'attı.	etkili oldu.		
6	Dere Ö.	onları oraya götüren bir tepki var, bir protestlik var/ Genetik kodlarımızda bu san'atlarımız hâlâ var / bu kodlara geri döndük	-	hat san'atını bu kadar popüler hale getiren şey de aslında bu İSMEK'in kapısının herkese açık olması	-
7	Derman U.	Ekonomik cihetten tabii karşılığı var/artık hayatını sırf hattan kazanan ... sırf tezhipten kazanan hanım kızlarımız var.	"Ben dışarıdan takip etmiyorum ama kısa zamanda eline sertifika verilenler olduğunu işitiyorum"	Ben İSMEK'in çok büyük hizmetler yaptığına inanıyorum ama bizim gelenekli san'atlar dışında.	
8	Ergün A.	Gün geçtikçe artıyor çok şükür daha da güzel	IRCICA'daki açılan ilk müsabakalar...yeni heyecanlara yeni talebelere yetiştirilmesi ve onlara şevk vermesi açısından bence çok değerlidir.	İSMEK'in yaptığı en büyük katkılardan bir tanesi de bilgilendirme kültürünü sevdirmeye	Sakıp Bey'in arkasından aynı yaş kuşağı arkadaş grubu içerisinde etkilenecek onun evinde görüyor
9	Huran C.	o kadar sayıda hattat var ki bu san'atla ilgilenen, hükümetin desteği çok çok önemli.	bütün dünyadaki hattatlar hep o yarışmanın gelmesini beklerlerdi,	İSMEK "hiçbir şey yapmasa da en azından birçok kişiye, büyük bir kitleye bu san'atı... tanıma fırsatı" vermektedir.	-
10	İhsanoğlu E.	Şüphesiz büyük bir fark var/biz İstanbul'a ilk geldiğimizde çok kıymetli eserler haraç mezat gelirdi elimize	hat san'atına emek verdik ve özel bir ilgi verdik./ Temel amaç şuydu, yani bir dinamizm yaratmak, hat san'atında dinamizm yaratmak ve yeniden İstanbul'u hat san'atının başkenti hâline getirmektir./ RCICA yarışmaları sayesinde girmedikleri yer	çok doğru, çok yerinde ve hayırlı bir teşebbüs/ İSMEK bunu daha da yaygın hale getirmesi ile bu zevkler yayılıyor Allah'a şükür.	-

			kalmadı		
11	Kazan H.	80'den sonra arttı	her bir yarışmada daha katlanarak, daha fazla ilgi görerek ve bu ilgi bu heves İslâm ülkelerinde ve ülkemizde daha fazla duyulmaya başlayınca...	durum daha vahim olabilirdi/işi daha ciddi ve sıkı tuttukları için daha sonra verilen eğitimler daha iyi manada oldu	
12	Kurt T.	Arz talep eskiye nazaran çok çok iyi.	... Şükürler olsun Cenabı Hak en azından bu san'atlara verdiğimiz emeğin başkaları tarafından takdir edilmesini görmek güzel bir şey.	İSMEK demek ki kendini iyi ifade ediyor iyi tanıtıyor. Bir de hocalar da iyi	
13	Kutlu H.	çok büyük teveccüh var/talebelerimin %80'i kızlar	-	günahlarından tevbe edip bir daha aynı hataları yapmamak üzere bir yöneliş	-
14	Nam M.	günümüzde artık bir piyasa. Yani bunun maddî karşılığı da artık çok fazla. Bir sektör hâline geldi.	Bu yarışmalardan bir başarı elde ettiğiniz zaman bu kişinin san'atına çok ciddi bir etki yapıyor.	İSMEK ciddi bir kurumdur ve burada ders veren arkadaşların da hepsi konularında uzman kişiler	
15	Öksüz H.	var hat san'atı çok popüler oldu/ Bunlar hayaldi bir zamanlar	IRCICA'nın müsabakaları dolayısıyla hem yazı neşvü nema buldu hem de seviyesi yükseldi	orada da iyi yetişenler de var, oradan bize gelenler var, bizim altyapı yerlerimiz oralar	
16	Özcan A. R.	hani asfalt çekersiniz ar oradan bir filiz ortaya ç Bir reaksiyon bence.	86 bu IRCICA yarışmasından sonra	İSMEK) ciddi mânâda etkisi oldu/İSMEK'in toplum içerisinde önemli bir görev ifa ettiğini düşünüyorum	
17	Özçay M.	rahmetli Turgut Özal ile başlayan dışa açılma süreci ve muhâfazakârların kendi özlerine ilgi duyması yeni bir süreci başlattı. Sermaye sahibi	hat san'atının tekrar canlanmasında ilk önemli faaliyet IRCICA'nın 1986'da düzenlediği milletlerarası ilk	olumlu taraflarının daha çok olduğunu"/ "teşvik ve tebrik etmekle birlikte ıslah edilmesi gerektiğini/ kamuoyunun oluşmasında, bu	pazarın oluşmasına zemin hazırladı/ sermaye sâhiplerinden öze ilgi arttı/ Bizim aristokrasimizde hat san'atıyla biz kendimizi

		insanlarda kendi özüne duyma başladı.	milletlerarası hat yarışmasıdır/müşabakalar birinci derecede hattatları teşvik etti	san'atın kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir hizmet	tanıtabiliriz yani onunla itibar kazanabiliriz imajını, fikrini geliştirdi, oluşturdu.
18	Özkafa F.	yaklaşık 20 yıldır artan ilgi var./ücretsiz kurslar açıldı. Bu kurslara yavaş yavaş talep çoğaldı	-	Bu kadar insan arasında beş tane iyi sanatçı çıksa bence İSMEK'in bütün kuruluş maksadı yerine gelmiş olur/Beş bile fazla. Bire de razıyım.	-
19	Özkeçeci İ.	toplumun kendi değerlerine karşı bir yönelişi söz konusu/ genetiğimize işlenmiş bir tarihsel kökenden gelen bir İslâm san'atın karşı olan ilgi	-	İSMEK'in yaptığı tabii ki inkâr edilemez	-
20	Portakal R.	-	-	-	Sakıp Bey'in yaptığı bu sergi ve onun Türk toplumunda da güvenilir kişiliği, parasını boşuna yatırmaz adam resmi başka Türk tırnak içinde burjuva ve zenginlerinin de "Ya biz de bunlardan yapalım."... Üstelik adam nasıl bir onur kazandı... Biz de yapalım dendi.
21	Schick I. C.	Evet aynen bir dönüş. /Postmodernizm/Bu arayış Türkiye'de de özellikle Özal dönemin iyice ortaya çıkıyor	-	son derece faydalı ve son derece önemli bir kuruluş	-
22	Sevgili T.	Kurslar olması için yaygınlaşması demektir. Oraya gidenlerden görenler bu sefer heves ediyor, derken yani bu	-	"ilerleme" ve "bu husustaki kazanımları"nın "ümit verici"	-

		bir çığ gibi büyüyor. ... müzde rağbet ediliyor			
23	Sezer Y.	Aslında bilgi artışından bilgi kirlenmesi var.	-	San'atkârlar evlerinde işsiz güçsüz otururken iş güç sahibi yapıverdi.	-
24	Şen M. L.	hat san'atı bugün artık daha iyi bir noktaya geldi	-	on yıl önceki İstanbul halkı ile bugünkü İstanbul halkında kültürel anlamda olumlu fark varsa bunda büyük payeyi İSMEK alır/toplumu dönüştüren en önemli dinamik güçlerden bir tanesi.	-
25	Tiryaki A.	İlgi artışı söz konusudur bence	-	İSMEK'in bütün şehirlere de örnek olduğunu/ tanınma açısından muazzam	-
26	Türkmen H.	Günümüzde bayağı bir artış potansiyeli sağlanmışır	-	İSMEK bunun öncülüğünü yaptı	-
27	Vural M. A.	Ancak hat san'atına olan ilgi bir anlamda bireysel bir ilgi değil de, benim gördüğüm kadarıyla mesela okulların derneklerin vakıfların yönlendirilmesi sonucunda bir alâka var,	--	ilk önceki ilk başlangıçtaki yapılan yapıcı eleştiriler belki İSMEK'i bir anlamda kendini revize etme noktasında harekete geçirmiş olabilir	-

3.2.2. Hat San'atının Durumu

Hat san'atını çevrelerinin hat san'atının durumu hakkındaki düşünceleri incelenirken öncelikle hat san'atına ilgi duyanların profili araştırılmış, ardından san'atsal seviye, hat san'atının sorunları, hat san'atının geleceği konuları ele alınmıştır. Böylelikle bu san'atın genel durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2.2.1. Hat San'atına İlgi Duyanların Profili

Türkiye’de hat san'atına kimlerin ilgi gösterdiğini ele alan Tablo 3.13’e göre araştırma katılımcıları hat san'atına daha çok muhâfazakar kesimden olmakla birlikte toplumun her kesiminden insanın ilgi gösterdiğini belirtmekte, bu san'atı icra etmek isteyenlerin çok büyük oranda kadınlardan oluştuğunu ifâde etmektedir.

Savaş Çevik’e göre Avrupa Latin yazısının temeli “*din adamlarına*” dayanmasına rağmen hat san'atının kilometre taşlarını döşeyen önemli isimlere baktığımızda bu kişilerin genelde dindar olmakla birlikte din adamı olmadıklarını görmekteyiz. Kimi tüccar, kimi devlet dairesinde memur, kimi yüksek dereceli memur, kimi sadrâzam, kimi kazasker kimi bakkal olan hattatlar “*din adamı değil*”dir. Günümüzde geldiğinde hat san'atı ile ilgilenen insanlar arasında sosyolojik veya ekonomik olarak çok büyük bir fark olmadığını belirten Savaş Çevik, varlıklı kesimin “*seyirci ve koleksiyoner olarak*” bu san'ata ilgi gösterdiğini, varlıksız, dar gelirli veya orta halli sınıftan ilgilenenlerin ise “*daha çok çalışma yapmak*” istediğini ifâde etmektedir. Eğitim talebinde bulunanların çok büyük bir bölümü doğal olarak “*kendi kültür değerlerine bağlı, muhâfazakar kesimden*” insanlardır. Cinsiyet ayrımı olmamakla birlikte hat san'atı “*son zamanlarda kadınların daha çok ilgisini*” çekmekte, açılan kursların %90’ı kadınlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte “*kadınların bir bölümü ilk aşamadan sonra geri çekilme ve bırakma durumunda*” olmaktadır. Muhtemelen kadınların içinde bulunduğu şartlar her gün bu san'atla ilgilenmelerine imkân vermediği için süreklilik gerektiren klasik san'atlarda elenme ortaya çıkmaktadır.

Fatih Özkafa’ya göre “*herhangi bir sınıfla, herhangi bir dünya görüşü ile bu san'atı eşleştirmek*” doğru olmamakla birlikte hat san'atı denilince insanların aklına daha çok “*dindar kesim*” gelmektedir. Bununla birlikte hat san'atında eskiden “*erkekler daha baskın*” iken şu anda bu san'atla ilgilenen “*hanım sayısı daha fazla*” gözükmektedir. Bu durum “*bir takım sosyolojik değişimlerle*” ilgili olup son yıllarda

hanımlar sosyal hayata, san'ata, kültüre daha çok ilgi duymaktadır. Ayrıca maddî anlamda “*san'atın getirisi biraz daha muğlak*” olduğu ve “*uzun vadede*” gerçekleştiği için herkes bu “*uzun soluklu*” yatırımın altına girememektedir. Bu yüzden erkekler kendilerine daha çabuk meslek edinebilecekleri alanlara yönelmekte ve hat san'atı gibi sonucunun ne olacağı belirsiz, ne zaman para kazanılacağı belli olmayan ve önü tam olarak görülemeyen alanlara hanımlar ilgi göstermektedir. Günümüzde toplumun bütününde “*sosyolojik anlamda önemli*” gelişim ve değişimler yaşanmış, hanımlar “*daha aktif*” hale gelmiştir. Hanımların bazıları çocuklu biraz büyütünce kendi ayakları üzerinde durabilmek için bir şey yapmak istemekte ve bu san'ata yönelmektedir. Ayrıca günümüzde üniversitelerde okuyan öğrenciler arasında san'atsal bir faaliyet, kurs vb. “*sosyal etkinliğe de katılmak isteyenlerin sayısı*” çoğalmıştır. Neredeyse her öğrencinin gittiği birden fazla kurs bulunmaktadır.

Hilal Kazan hat san'atında hattatların talebelerinin çoğunluğunun kadın olduğunu fakat “*sonuca ulaşma sayısına baktığımızda*” erkeklerin sayısının daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bu durumun hat san'atı öğrenciliğinin çok uzun sürmesi, süreklilik istemesi, ara vermeyi kabul etmemesi vb. yadsınamayacak sebepleri bulunmaktadır. Hanımlar mecburiyetten hayatlarında aralıklar vermek zorunda kalmakta, bazen o aralıklardan sonra hat san'atı ile bağları kopabilmekte benzer sebeplerden ötürü neticeye varamamakta bu konuda erkekler daha başarılı olmaktadır. Günümüzde her şeyin makinelere bağlı olması hanımları rahatlatmış, daha çok boş zamanları oluşmuştur. Bu sebeple hanımlar “*kendileri için bir şey yapma*” düşüncesiyle daha önceki yıllarda yapamadıkları veya merak ettikleri alanlara yönelmektedir.

M. Lütfi Şen ise son dönemde “*bayanların sadece hatta değil bütün her alanda her şeye erkeklerden daha fazla ilgisi*” olduğunu ifade etmektedir. “*Erkekler maç izliyorlar, bayanlar çalışıyorlar.*” görüşünde olan M. Lütfi Şen bayanların “*daha ilgili, daha araştırmacı*” olduklarını ve daha fazla emek vererek inanılmaz gayret gösterdiklerini düşünmektedir. Dolayısıyla bu durum hatla ilgili bir şey olmayıp akla gelebilecek her alanda bayanlar daha çok çaba sarf etmektedir.

Hüseyin Kutlu'ya göre hat san'atına her kesimden her yaşayış tarzına sâhip insanlar ilgi göstermekte hatta “*İslâm'ın emirlerine biraz uzak görünen kesimden*” bile “*ilgi ve alâka*” duyanlar olmaktadır. Buna rağmen “*ham sofular*” bu san'atı caiz

görmedikleri için ilgi göstermemektedir. Ona göre eğitimlere katılanlar üç ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Birinci grupta “*gerçekten bu san’atı öğrenip san’atkâr olmak isteyenler*”, ikinci grupta “*kültürünü, tarihini öğrenmek isteyenler*” üçüncü grupta ise “*terapi maksatlı ilgi duyanlar*” söz konusudur. Günümüzde hanımların yapacağı işleri alet edevat yapmakta, mütedeyyin camia sokaklarda boş dolaşmak istemediği için bir şeyle meşgul olmak amacıyla uygun san’at dallarına yönelmektedir.

Fuad Başar’a göre tarih boyunca “*yazı erkek işi*” olmakla birlikte günümüzde “*öyle hanımlar vardır ki birçok erkekten ileri*” yazmaktadır. İSMEK’in istatistiklerine bakıldığında “*inceliğe ve renklere dayalı san’atlarda hanımlar bir adım önde*” olup, o sabır, o ince zevk Cenab-ı Hak tarafından onlara verilmiştir. Allah’ın bu yeteneği kime vereceği belli olmamakla birlikte tarih boyunca yazı erkek işi olmuştur ve öyle olmasında fayda vardır.

Ali Rıza Özcan’a göre son yıllarda hanımlar her alanda aktif olup kursların %80’i %90’ı, sergilere katılanların %90’ı hanımdır. “*Kadınlar hayatı ele geçirdiler*” diyen Ali Rıza Özcan, hanımların daha faal, daha etkili ve daha meraklı olduklarını belirtmektedir. Erkekler hat san’atının kendilerine ait olduğunu zannetse de, hat tarihine bakıldığında Esmâ İbret Hanım¹³⁹, Şerife Hanım gibi isimler sayılabilecekken günümüzde de icâzetli bir sürü hanım hattat vardır. Kendisinin 12 yaşında bir talebesi bulunduğunu ifâde eden Ali Rıza Özcan kâbiliyet noktasında “*erkek ve kadın arasında kudretin bir ayrım yapmadığını*” düşünmekte, kim daha çok çalışır gayret ederse onun başarılı olacağına inanmaktadır.

Turan Sevgili eskiden de bayan hattatlarımızın olduğunu İslâm’da bu durumu yasaklayan aksi yönde bir anlayışın olmadığını, erkek olsun bayan olsun her insanın bu işe emeli, yeteneği ve arzusu varsa meşgul olmasının gayet doğal olduğunu belirtmektedir. Kadınların sosyal yapıdan kaynaklı olarak işleri zor olmakta sorumlulukları artınca ister istemez meşguliyet alanı daralmaktadır. Bu tür sebeplerle kadınlar arasında “*ufak ufak kopukluklar*” gerçekleşmekte, bu kopukluklar uzadığı takdirde tamamen kopma yaşanmaktadır.

¹³⁹ Oldukça “merdâne” yazdığı belirtilen, 1780 doğumlu, Osmanlı hanım hattatlarının en önde gelen ismi. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 85-87.

İlhan Özkeçeci’de aynı şekilde hat san’atı ile meşgul olanların erkekler olduğunu ama günümüzde çoğunlukla hanımların bu işe el attıklarını belirtmektedir. Ona göre günümüzde bu san’atla uğraşanlar arasında genç hanımların sayısı daha fazladır.

Mehmed Özçay hat san’atını öğrenmek isteyenlerin çoğunlukla “*muhâfazakar bir aile*”den geldiğini bir kısmının medyadan duyduğu için bu sana’ata ilgi gösterdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte hat san’atından zevk alan kişiler “*İslâm ile sınırlı*” değildir. Bedîi san’at zevki olan herkes hat levhasından heyecan duyabilmekte, onu sevebilmekte ve satın alabilmektedir. Nitekim kendisi müslüman olmadığı halde hat satın alan insanlar görmüş, gerek Batılı, gerek Uzakdoğulu farklı coğrafyalardan müslüman olmayan müşterileri olmuştur. Bu kimselere baktığınız zaman “*san’at zevki olduğu için*” hat san’atından heyecan duyduklarını ve eser satın aldıklarını görmekteyiz.

Ahmet Akcan’a göre “*eskiden belirli bir ekonomik güce sâhip olan insanlar hat eseri alır*”ken günümüzde “*orta sınıf hatta orta sınıfın bir altı insanlar da*” hat eserlerine ücret ödemektedir. Sınırlı bütçeye sâhip insanların elinde orijinal eser olmasını istemesi “*son derece sevindirici bir gelişme*”dir.

Tablo 3.13: Hat San’atına İlgili Duyanların Profili

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Savaş Çevik (Hattat/ Akademişyen)	...Avrupa Latin yazısının temeli din adamlarına dayanır. Din adamlarıdır kaligrafi san’atçıları. Bizde de böyle ama biz de biraz farklı. Baktığımız zaman Avrupa’daki gibi san’atçıların yüzde doksanı din adamı değil. Arada bir çıkabiliyor dinle uğraşan din adamı. Ama hat san’atının aşamalarını kilometre taşlarını gerçekleştirmiş kişilere bakıyoruz hiçbiri din adamı değil. Dinle ilgisi var dindar olabilir, dînîne bağlı olabilir ayrı bir şey. Ama din adamı değil yani bir imam, müezzin, müftü vesaire değil. Bir vatandaş, hatta bir tanesi Vezir İbni Mukle mesela, Şeyh Hamdullah diyoruz, İbni Bevvâb diyoruz bunların hiçbiri din adamı değil. Bunlar san’atkâr sanatçı gerçekten devrim yapmış san’atta olan kişiler. Ondan sonraki aşamaları baktığımız zamanında bizdeki Osmanlı büyük hattatlarına baktığımız zaman da her birinin bir işi var. Kimi tüccar, kimi devlet dairesinde memur, kimi yüksek dereceli memur, kimi sadrâzam, kimi Kadiasker Mustafa İzzet Efendi olduğu gibi kimi Bakkal, Bakkal Arif Efendi olduğu gibi vesaire. Yani	din adamlarına dayanmak, din adamı olmamak, muhâfazar, varlıklı, varlıksız, kadınlar

	din adamı olma özelliği yok. ...Kategori olarak insan Türkiye'deki yaşayan insan sosyolojik yapısı veya ekonomik yapısı arasında çok büyük bir fark yok. Yani varlıklı kesim de ilgileniyor bu işte, en azından seyirci ve koleksiyoner olarak ilgileniyor. Varlıksız, dar gelirli veya orta halli sınıftan da ilgilenenler ve daha çok çalışma yapmak isteyenler var. Çalışma olarak kurs almak isteyenlerin de çok büyük bir bölümünün kendi kültür değerlerine bağlı, muhâfazakar kesimden daha çok ağırlık kazandığını görüyoruz ki bu doğaldır. Tabii doğal bir sonuç. Daha Anadolu toplumundan, daha dînî değerleri, muhâfazakar kesimden buna ilgi duymak çok daha normal karşılamak gerekiyor. Böyle bir ilgi var. Cinsiyet ayrımı yok. Hatta son zamanlarda kadınların daha çok ilgisini çektiğini düşünüyorum ve daha çok ilgileniyorlar. Açılan kursların yüzde doksanı kadınlardan oluşuyor. Bu çok enteresan, önemli bir olay. ...Yani kadınlardan da temayüz eden ve bu işi götüren sonuna kadar ve şu anda da götürmekte devam eden sanatçı arkadaşlarımız var. Ama dediğimiz gibi kadınların bir bölümü ilk aşamadan sonra geri çekilme ve bırakma durumunda oluyorlar. Tahmin ediyorum ki ev işleri, evlilikleri, bazıları bekar başlıyor bu işe, genç kız olarak başlıyor, evlendikleri zaman ev çoluk-çocuk vesaire gibi gündelik işlerin aldığı zaman kolay değil onların açısından. Bayağı bir zaman alıyor. Bu işlerde süreklilik gerektiriyor bizim bu klasik san'atlarımız. Her gün ilgilenilmesi gereken bir konu. Bunu başaramıyorlar, haklı olarak ve böylece bu elenme ortaya çıkıyor.	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Bana göre eşleştirmek doğru değil. Herhangi bir sınıfla, herhangi bir dünya görüşü ile bu san'atı eşleştirmek doğru değil. Ama bunu yapanlar var mı? Var. Hat san'atı deyince aklına belli bir kesim geliyor. Kiminin aklına dindar kesim, muhâfazakâr kesim dediğimiz kesim geliyor. Bu bence evrensel, cihanşümul bir san'at her şeyden önce. Ama böyle bir intibası da var. Doğru. Bununla birlikte kızlar mı, erkekler mi daha çok ilgi gösteriyor? Eskiden erkekler daha baskındı. Ama şu anda herhalde bu işle ilgilenen hanım sayısı daha fazla gibi. Bu da işte bütün halk tabakalarına bu san'atın yayılmasıyla alâkalı bir takım sosyolojik değişimlerle alâkalı. Hanımların daha çok sosyal hayata, san'ata, kültüre ilgi duyusunun artmasıyla alâkalı. Bir de belki şöyle söyleyebiliriz, san'atın getirisi biraz daha muğlaktır uzun vadede. Belki oradan bir çıkar elde etmek mümkündür maddî anlamda vs.... Uzun soluklu bir yatırım... Herkes bunun altına giremiyor. O yüzden de belki erkekler daha çabuk kendilerine meslek	muhâfazakar kesim, hanımlar, uzun soluklu yatırım, getirisi muğlak

	edinebilecekleri alanlara yöneliyorlar ve hat san'atı gibi sonucunun ne olacağı belirsiz, ne zaman hattat olacak bu işten para kazanacak seviyeye gelebilecek. Önünü tam göremediği bir alan olduğu için erkeklerden ziyade hanımlar ilgileniyor diyebiliriz. ...Bu sosyolojik anlamda önemli bir gelişme oldu. Ama az önce bahsettiğimiz diğer değişimler yani toplumun bütününde çağın şartları ortaya getirdiği koşullar sebebiyle hanımların daha aktif olduğunu görebiliyoruz. Bazıları çoluk çocuğu biraz büyüyor. Artık kendi ayakları üzerinde duracak hale geliyor. O tarz ev hanımlarından da bu san'ata yönelenler oluyor. Sonra üniversitede okuyup lisede okuyup daha ziyade üniversite talebesi tabii, muhakkak bir sosyal etkinliğe de katılmak isteyenlerin sayısı çoğaldı. San'atsal bir faaliyet, bir kurs vs. Yani eskiden yaygın olduğu gibi bir öğrenci, üniversiteye başlayıp bitinceye kadar okul dışında hiçbir yere gitmiyor. Sadece dersleriyle ilgileniyor. Böyle bir toplum yok artık. Neredeyse her öğrencinin gittiği birden fazla kurs var. Onun da tesiri var muhakkak.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Yani hocalarla konuştuğum da bu mevzuyu hepsi dediler ki 'Bizim talebelerimizin çoğunluğu kadın.' yani kadın talebelerimiz daha çok. Bu bir gerçek kadınların ilgisi arttı. Fakat bir diğer gerçek var sonuç itibarıyla baktığımızda yine erkeklerin sayısı daha çok sonuca ulaşma sayısına baktığımızda. Bunun da yadsınamayacak sebepleri var. Bu zamana kadar konuştuğumuz mevzular kadınları zorluyor öğrenciliğin çok uzun sürmesi, bir de süreklilik istemesi, ara vermeyi kabul etmiyor hat san'atı. 'Her gün çalışacaksın.' diyor. Öyle aylarca ara vermeyeceksin. Ama öyle olmuyor işte. Hanımlar, mecburiyetten hayatlarında aralıklar vermek zorunda kalıyorlar. Bazen o aralıklardan sonra da bir daha kopuyorlar tekrar da devam edemiyorlar. Yani neticeye varmak konusunda sayıca erkekler daha çoğunlukta. ...günümüzde her şeyin makinelere bağlı olması hanımları daha rahatlattı. Daha çok boş zamanları oluştu veya oluşturuyorlar. Bunlar daha bir kendilerini programlamayı öğrendiler. Belki de büyükşehirlerde yaşamının getirdiği birtakım mecburiyetler dolayısıyla. Dolayısıyla bu açlık duygusu yani kendileri için bir şey yapma, birtakım meşgaleler de bulunma öğrencilik yıllarında yapamadıkları veyahut da işte çocuklukta merak edip de bir türlü nasıl olduklarını bilemedikleri san'atlara yönelmelerini ben buna bağlıyorum. Hani birdenbire hanımlar ortaya çıktı. Şimdi bakıyorsunuz hat san'atında özellikle neredeyse bütün hocaların erkek	talebelerin çoğu kadın, sonuca ulaşmak, erkek sayısı fazla, kendin için bir şey yapmak

	hocaların erkek talebeden çok hanım talebeleri var. Bunlar içerisinde de gerçekten başarılı olan arkadaşlar var...	
M. Lütfi Şen (Küratör)	Yani son dönemde bayanların sadece hatta değil bütün her alanda her şeye erkeklerden daha fazla ilgisi var. Erkekler maç izliyorlar, bayanlar çalışıyorlar. Böyle özetleyeyim. Yani bayanlar daha ilgili daha araştırmacı daha emek veriyor inanılmaz da efor harcıyorlar. Bu hatla ilgili bir şey değil. Her türlü şeyde yani aklınıza gelebilecek her alanda bayanlar daha çok çaba sarf ediyorlar.	dayanların daha ilgili olması
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Hatta bu san'atları, eğitim verdiğimiz san'atları üç ayrı sınıfa ayırdım. 1. Gerçekten bu san'atı öğrenip san'atkâr olmak isteyenler, 2. Bunun kültürünü, tarihini öğrenmek isteyenler, 3. Terapi maksatlı ilgi duyanlar. Bir de bunun terapi boyutu var. Ben bunu da yaptım. Bu üç yönüyle de değerlendirilebilir... Tabii hanımların yapacağı işleri alet edevat yapıyor. Her şey otomatik. Elleri boş. Bizim mütebedeyyin camia veya akli başında camia sokaklarda boş, haylaz bir şekilde dolaşmak istemezler. Bir şeyle meşgul olmak isteyince, uygun san'at dalları onlar için elverişli bir şeydir, uygun bir şeydir. Ama belli bir kesim mi diyelim? Cemaat, anlayış gibi şeylerle alâkası yok. Ben öyle görüyorum. Her kesimden, günümüz anlayışıyla bakıldığı zaman yaşayış tarzına, İslâm'ın emirlerine biraz uzak görünen kesimden de var böyle çok ilgi ve alâka. Ama ham sofulardan yok ilgi onu söyleyeyim. Çünkü bunu caiz görmüyorlar. Ham sofu takımında yok.	san'atkâr olmayı istemek, kültürünü öğrenmek, terapi, ham sofu takımı
Fuad Başar (Hattat)	Yazı erkek işi olmuştur hep tarih boyunca. Yalnız günümüzde öyle hanımlar var ki birçok erkekten ileri. İnceliğe ve renklere dayalı san'atlarda hanımlar bir adım önde. Bakın tezhipte, ebruda İSMEK'in istatistiklerine de bakın bunlarda hanımlar önde. O sabır, o ince zevk Cenabı Hak tarafından onlara verilmiş. Ama yazı biraz erkek işi görünüyor. İstisnaları var günümüzde. Gerçekten çok kaliteli yazı yazarlar var. Bunu Kültür Bakanlığı'nın yarışmalarında da görüyoruz. İSMEK'lerde de diğer şehirlerin belediye, meslek edindirme kurslarında da görüyoruz. Allah kime verecek bilmiyoruz? Hanımdır, erkektir ama genel kanaat tarih boyunca bu iş erkek işi. Biraz da öyle olmasında fayda var. Bütün san'atları da hanımlara kaptırırsak yandık vallahi.	erkek işi
Ali Rıza Özcan (Hattat/	... hanımların bizim san'atlarda çok hâkim olduğunu görüyorum. Bunu sadece san'atlarımız için de söylemiyorum mesela bir kursa gidin %80'i %90'ı	hanımların hâkim olması

Akademisyen)	hanımdır. Yani bir sergiye gidin %90'ı hanımdır. Yani kadınlar hayatı ele geçirdiler gibi geliyor bana. Bunu bir muhâlif olarak söylemiyorum ama daha faaller daha etkililer ve daha meraklılar. Erkeklerin “Evet bu bizim işimiz hat deyince bir erkek san’atı efendim.” diye düşünürken hat tarihine baktığınızda birkaç isim sayabilecekken işte bir Esmâ İbret Hanım, bir Şerife Hanım gibi. Günümüzde bir bakıyorsunuz icâzetli bir sürü hanım hattat var. Gençlerin hâkezâ şimdi kurs verdiğim mekânlarda yaş seviyesi çok düşük arkadaşlar var. Yani 12 yaşında benim talebem var. Niçin geldin? diyor. “Öğreneyim hocam.” diyor. “Bu benim hoşuma gidiyor.” diyor.” Evet hem yaş seviyesinin hem de karşı cinsin yani hanım grubun bizim san’atlara dört kolla sarıldığını görüyorum. Bunu memnuniyetle görüyorum ve kabiliyet noktasında da erkek ve kadın arasında kudretin bir ayrım yapmadığını düşünüyorum. Kim daha çok çalışırsa gayret ederse başarılı olur diye düşünüyorum.	
Turan Sevgili (Hattat)	...eskiden de bayan hattatlarımız da vardı eskilerde tabii. Toplumun giderek anlayışı, bayan hat yapamayacak veya herhangi bir iş yapamayacak, şunu yapamayacak, bunu yapamayacak diye bir şeyimiz yok. İslâm’da da böyle bir şey yok. Hayatın içerisinde. Ama günümüz şartları, günümüz toplum yapısı buna daha çok müsait. Gayet tabii her insanın erkek olsun, bayan olsun bu işe emeli varsa, yeteneği varsa, arzu duyması ve meşgul olması gayet doğal. ...O sosyal yapıdan kaynaklı. Yani kişisel yapıdan kaynaklanır. Şimdi işin doğrusu biz erkeğiz, çocuk oluyor, diyelim ki üç tane çocuğumuz var. Biz neticede çıkıyoruz, sabah çıkıyoruz akşam geliyoruz. Kadının işi zor. Yani çocuk yetiştirmek, daha çok bunun ağırlığı anneler üzerinde. İki çocuk üç çocuk sahibi olduğu zaman, evin işleriydi, çocukların işleriydi, şuydu, buydu onun meşguliyet alanı daralıyor. İster istemez daralıyor, bu bir realite. Böyle olunca ufak ufak kopukluklar oluyor, bu kopukluklar uzarsa tamamen kopuyor. Sonuna varılamıyor. Bu kopukluklar az olursa, hemen telafi cihetine gidilirse bunu devam ettiren arkadaşlarımız da var.	emeli olmak, yeteneği olmak, arzu duymak, meşguliyet alanı daralmak
Mehmed Özçay (Hattat)	Muhtemelen aile yapısı bulunduğu çevre oradan kaynaklanan bir ilgi olabilir. Muhâfazakar bir aile muhtemelen. O vesileyle ilgi duyup geliyordur. Ben daha çok böyle olduğunu zannediyorum. Bir kısmı işte belki medyadan duyuyor, basından, işte yayınlardan o şekilde ilgili. Ama daha gerçekçi bilgileri verebilmek için bir araştırma konusu olduğunu düşünüyorum bizzat örnekler üzerinden. Senin, hani bana sordunuz ya nasıl	mahafazakar aile, san’at zevki olmak

	ilgi duyduğunuz? Ben de İmam Hatip’te olmasaydım belki ressam olacaktım dedim. Mesela burada İmam Hatip demek ki bir ortam, bir vesile nedir? Çünkü oradaki İslâmi dersler Arapça’yı tanımama vesile oluyor, o bir vesile oldu, oraya gittim. Diyelim ki bir hasbelkader bir hat sergisini bir genç geziyor farzedelim. Oradan ilgi duyduğu gitti, kurs aldı. Zannediyorum bunlar sosyal faaliyetler, bulunduğu çevre onlar etki ederek geliyorlar... ...Bir de tabi onu gözlemleyen, bakan, ondan zevk alan müşahit konumundan, açısından bakarsak burada İslâm ile sınırlı bir çerçeve yok. Bedîi zevki, san’at zevki olan herkes hat levhasından heyecan duyabiliyor, onu sevebiliyor ve onu satın alabiliyor. Nitekim ben müslüman olmayan koleksiyoncular gördüm yani koleksiyon sahibi değil belki ama hat alan insanlar gördüm ki bunların arasında benim müşterilerim var gerek Batılı gerek Uzakdoğu farklı coğrafyalardan. Onlar kimler ha baktığınız zaman onlar san’at zevki olan, san’attan anlayan mânâsını anlaması önemli değil, o san’at zevki olduğu için oradan heyecan duyuyor ve alabiliyor.	
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi hat san’atı ile meşgul olanlar erkeklerdir ama günümüzde çoğunlukla hanım kızlarımız hanımlar bu işe el atmış vaziyette yazıyorlar çalışıyorlar yani bir görüş tespit olarak söylüyorum, bu bir ayrımcılık değil, böyle bir ilgi alanı meselesi var. Bir şey daha var, hat diğer san’atlar gibi değil bir gün üç gün beş günde olmaz. Çok dışınızı sıkmanız lazım, çok çalışmanız lazım, en az bir 3 yıl. Dolayısıyla her hattı öğreneceğim diye gelen hattat olmaz.	hanımların işe el atması
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Bugün hat san’atına çünkü ilgi Türkiye’de de gittikçe artmaktadır. İnsanlar daha fazla orijinal eser satın almaktadır. Eskiden belirli bir ekonomik güce sâhip olan insanlar hat eseri alırlardı, yani zenginler alırdı. Şimdi hatta eserlerine orta sınıf hatta orta sınıfın bir altı insanlar da şey (ücret) ödüyor. Benim bazı arkadaşlarım arıyor diyor ki “Ahmet ya benim üç bin lira maaş alıyorum ben. Ama bir elimde bir orijinal eser olsun istiyorum.” diyor. Ne kadar, benim şu kadar bütçem var diyor mesela. Bazen biz de san’atçılarımızı arayıp rica ediyoruz, ya diyoruz ki bu ticari bir amacı yok bu arkadaş evinde bir eser bulundurmak istiyor. Buraya kadar inmiş durumda. Yani bu çok son derece sevindirici bir gelişme bu açıdan bakıldığında. Onun için ben şüphesiz ki çok parlak görüyorum dediğim gibi hat san’atının geleceğini.	orta sınıf ve bir altı

3.2.2.2. San'atsal Seviye

Hat san'atına ilgi duyan çevrelerde son yıllarda sık rastlanan tartışmalardan bir tanesi de günümüzde bu san'atta yakalanan san'atsal seviye ile geçmişin kıyaslanması hususudur. Nitekim araştırma kapsamında elde edilen verilerde bu konuda birbiri ile tezat hâlinde olan yaklaşımların söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bazı çevreler kimi yazı çeşitlerinde Osmanlı döneminde yakalanan seviyeye ulaşıldığını hatta geçildiğini iddia etmekte, buna şiddetle itiraz eden Uğur Derman ve Hasan Çelebi gibi isimler bunun mümkün olmadığını belirtmektedir.

Tablo 3.14'de görüldüğü üzere Mehmed Özçay “*günümüzde o sitayişle bahsettiğimiz büyük Osmanlı hat üstatları seviyesinde*” eserler verildiğini belirtmektedir. Mehmed Özçay “*eserin kalitesi açısından*” Osmanlı seviyesinde eser verildiğini “*kesinlikle*” söyleyebileceğini fakat “*sayısı açısından*” henüz bunun söylenemeyeceğini, günümüzde “*o kadar çok hat üstadı*”nın bulunmadığını belirtmektedir. Mehmed Özçay iddiasını daha da ileri boyuta taşıyarak “*hatta ve hatta celi-sülüs istifleri açısından bugün belki daha güzel istifler yapılıyor*” diyerek san'atsal anlamda bazı yazı çeşitlerinde Osmanlı'nın geçildiğini iddia etmektedir. Ona göre bunun sebebi “*celi-sülüs istif gelişme süreci tam tekamülünü sağlamadan Harf İnkılâbı*”nın gerçekleşmiş olmasıdır. Osmanlı'nın döneminde “*Harfler mükemmel seviyeye ulaşmış*” olmakla birlikte “*yeterli sayıda şaheser örnek verilemeden*” Harf Devrimi yaşanmıştır. Bu dönemde celi-sülüs yazıda çok güzel ve “*hakikaten mükemmel*” istif örnekleri vardır ama sayıları yetersizdir. Harf Devrimi'nin yaşanmasıyla bu süreç kesilmiştir. Fakat günümüzde o örnekleri verebilen çok iyi hattatlarımız bulunmaktadır.

Hasan Çelebi ise hat san'atının eski hâli ile bugünkü durumunu kıyaslamak gerekirse “*bazı noktalarda gençlerin elleri güzel, eskilerin yazmış oldukları hatlar kadar düzgün yazmaya gayret ediyorlar ve yazanlar da var*” diyerek bu görüşü teyit etmektedir. Aynı şekilde Hüseyiz Öksüz Osmanlı'yı yakalayıp yakalamadıkları hususunu Hasan Çelebi ile konuştuklarını bu konuda kendisine henüz yakalamamakla birlikte gidişatın iyi olduğunu söylediğini aktarmaktadır.

Fuat Başar ise hat san'atının “*Osmanlı'daki aslına epey yakın olarak*” devam ettirildiğini ve bunun memnuniyet verici bir şey olduğunu ifâde etmektedir. Fuat Başar Cumhuriyetten sonra genellikle Hâmid Aytaç ve öğrencileri olarak Hâmid

Aytaç yolunu takip ettiklerini, son zamanlarda sülüs nesih yazının zirvesi olan Şevkî Efendi yolunun bütün İslâm âleminde takip edildiğini, celî yazılarda Sâmi Efendi'nin örnek alındığını, rik'a'da İzzet Efendi'nin ta'lik'te Sâmi Efendi ve Hulûsi (Yazgan) Efendi'nin örnek alındığını belirtmektedir. Bu kişilerin yetiştirdikleri öğrenciler bugün bu san'atı devam ettirmektedirler.

M. Uğur Derman ise henüz Osmanlıyı geçmenin söz konusu olmadığını “*O seviyeyi yakalarlarsa öpüp başlarına koysunlar. İleride olursa onu Cenab-ı Hak bilir, düşünülebilir. Ama bugün bir Sâmi Efendi'nin celî sülüsünü yakalayabiliyorsa talebe yahut hattat, öper başına koyar. İlerisini hiç düşünmesin bile.*” cümleleriyle ifade etmektedir.

Hüseyin Kutlu günümüzde daha çok celî yazılar yazılmasının sebebinin bu yazıların Sâmi Efendi'nin Yeni Camii çeşme yazılarının M. Uğur Derman tarafından yayınlanan kalıplarından çoğaltılmasına bağlamaktadır. Günümüz hattatları o kalıplardaki harfleri almakta, resim yapar gibi bazen bilgisayar da kullanarak kolaylıkla yerleştirmektedir. Ona göre bu hattatlık değildir. Ayrıca teknik olarak “*Ne teşrifat doğru dürüst, ne ritim var, işte doluluk-boşluk.*” önemli eksikliklerdir. Bu dönemin esas problemi “*yazma değil, resmetme dönemine girmek*” olup hat san'atıyla uğraşanların “*bir kere usûl-ü kadim üzere meşk etmiş ve sonuna kadar bu işi anhasıyla minhasıyla öğrenmiş, talim etmiş*” olmaları gerekmektedir.

İlhan Özkeçeci ise bugün gelinen noktada genç hattatların “*sabır ile çalışarak çok güzel eski üstatların eserlerini taklit*” edebildiklerini, “*sülüsü nesihi şakır şakır*” yazabildiklerini ifade etmektedir. Hat san'atında taklit başka san'atlar gibi olmayıp önemli olmakla birlikte bugün geldiğimiz noktada biraz da “*çağdaş denilen alana da mesaj vermek babında yeni çalışmaların yapılması*” gerekmektedir. Nitekim Arap dünyasında yeni tarz arayışları bulunmaktadır. Bizim de bu konuda eğer mümkünse bazı etütler yapmamız gerekmektedir. Her yüzyılın bir üslubu olduğuna göre XXI. yüzyılın da bir üslubunu oluşturmak gerekmektedir.

Mehmet Çebi önemli bir iddiada bulunarak günümüzde İslâm San'atlarının kendini yenileyip geliştiremediğini ve dünya san'atseverlerinin zevklerine de hitap edecek bir konumda olmadığını üzümlere belirtmektedir. Bu iddiasını temellendirirken hat san'atı dediğimizde “*bunun san'at yönü bir mutlak şekilde var olmakla beraber o san'at dalının san'at olarak icrasında ortaya çıkan eserlerin büyük çoğunluğunun*

san'at eseri olmadığı gibi bir gerçekle de karşı karşıyayız bugün.” ifâdelerini kullanmaktadır. Mehmet Çebi'ye göre hat san'atı “İslâm san'atları içerisindeki en önemli san'at” olmakla birlikte “*bugün hat san'atını icra eden san'atçılar hattatlar ne diye isimlendirirsek isimlendirelim, onların ortaya koyduğu eserler san'at eseri değil*”dir. Hattatların büyük çoğunluğunun ortaya koyduğu eserler san'at eseri olmaktan uzaktır. Ona göre XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılmış olan Süleymaniye Camii bir san'at eseri olmakla birlikte aradan 500 sene geçtikten sonra bugün bu caminin benzerini yapmak bir san'at eseri olmayıp, günümüzde batıların “kitsch” dediği bir şeydir. Eğer Mimar Sinan'ın bugün yaşasa bütün o mâzîyi, geleneklerimizi, medeniyetimizi, kültürümüzü bir imbikten geçirip bugünkü malzeme, akıl, ruh, tasarım bilgisi ve tasarım gücüyle daha öncekilerden ilham alan fakat onlara benzemeyen nasıl bir eser ortaya koyacağı düşünülüyorsa ortaya çıkan bir san'at eseri olurdu. Aynı durum hat san'atı için de geçerlidir. Acaba Hâfız Osman'ın XVII. yüzyılda yaptığı ve bugün klasik hale gelmiş hilye ile taklidinin san'at açısından bir farkı söz konusu değil midir? Yaklaşık 400 yıl önce yazılan o hilyenin birebir bugün benzeri yapmak acaba san'at mıdır? Bu sorulara cevap verirken “*Süleymaniye ile bugün Süleymaniye'nin taklidi yapmak arasında nasıl çok ciddi bir fark ve uçurum varsa o hilyenin benzerinin bugün yazılması noktasında da aynı fark ve uçurum*” un söz konusu olduğunu belirten Mehmet Çebi günümüzde empati yapmamız gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Ona göre geldiğimiz nokta itibari ile “*Hâfız Osman bugün yaşasaydı acaba nasıl yazardı? Hangi malzemeleri kullanırdı? Yalnızca âharlı kağıdın üstüne is mürekkebi ile mi yazardı? Yoksa bugün ressamların kullandığı malzemeleri de kullanır mıydı acaba?*” sorularını sormamız gerekmektedir. Ona göre günümüzde işin fikriyat ve mâneviyatına talip olmayı bırakarak “*yalnızca o harfin şekil olarak doğru yazılmasını öncelediğimiz için*” hat san'atında dünya san'atı olmaya dönük bir “*bir açılım*” gerçekleştiremiyoruz.

Ömer Faruk Dere kendisinin “*soyutun müptelası*” olduğunu, “*hiç uslanmaz hiç sakinleşmez bir coşkuyla soyutun peşinden*” koştuğunu, somut olan üretimlerin bir beceri olmakla birlikte san'at olabilmeleri için soyut olmaları gerektiğini düşünmektedir. Çünkü onun anlayışına göre “*san'at ötelerin ötesinden bu dünyada bir şeyleri görünür kılabilmek*”ten başka bir şey değildir. Hatla uğraşan öğrencileri meşke geldikleri zaman “*derin bir iç*” çekmekte ve burada “*bir gül bahçesine girdiğini*” hissetmekte ve rahatlamaktadır. Bu durum aslında çok büyük bir tezattır.

Ona göre dünün gül bahçelerinde dolaşmaktan bugünün san'atını üretememekteyiz. O gül bahçeleri çok hoşumuza gittiği için hiç çıkmak istemiyoruz fakat biraz o bahçenin dışına doğru gözümüzü dikip günümüzün san'atını üretmek, günümüzün güllerini yetiştirmek zorundayız.

Ömer Faruk Dere'ye göre İslâm'ın iki kutsal san'atı olup bunlar “*duyduğumuz ezan*” ve “*camilerde gördüğümüz yazı*”dır. Bu açıdan hat san'atı hiçbir zaman tükenmeyecek ve klasik formlar üretilmeye devam edilecektir. Fakat ona göre bundan sonra düşünülmesi gereken şey “*Dünü mü yarına taşıyacağız yoksa bugünü mü yarına bırakacağız?*” hususudur. Dolayısıyla “*günümüzün san'atını üretmek ve günümüz formlarında eser üretilip yarına bırakmak*” kaygımızın olması gerekmektedir. Mevcut forumların tekrarı sadece bizi gül bahçesinde tutacaktır. Ama o gül bahçesinin dışına da gül ekmek istiyorsak o zaman hem fikir hem de san'at açısından “*ağır işçilik*” söz konusudur.

Cevad Huran hem İran hem de Türkiye vatandaşı olan bir hattat olarak iki ülkeyi kıyasladığında sayısal olarak bakıldığında arada hiç kıyas edilmeyecek kadar büyük bir farkın bulunduğunu, İran'da şu an 10 binden fazla kayıtlı erkek, 4 bine yakın da kayıtlı kadın hattatın olduğunu belirtmektedir. İran'da Türkiye'deki İSMEK benzeri bütün şehirlerde şubesi olan ve 50 seneye yakın geçmişe sâhip “*encümen-i hoşnüvisan*” adında bir kurum vardır. Sayısal olarak iki ülke arasında çok fark olsa da İran'ın Türkiye'den, Türkiye'nin İran'dan istifade edebileceği çok şey bulunmakta fakat maalesef böyle bir ilişki kurulamamaktadır.

Tablo 3.14: San'atsal Seviye

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Hasan Çelebi (Hattat)	...bugünkü hat san'atının eski ile bugünkü durumunu kıyaslamak icap ederse bazı noktalarda gençlerin elleri güzel, eskilerin yazmış oldukları hatlar kadar düzgün yazmaya gayret ediyorlar ve yazanlar da var.	düzgün yazmaya gayret etmek
Mehmed Özçay (Hattat)	...şunu bütün rahatlıkla söyleyebilirim günümüzde o sitayişle bahsettiğimiz büyük Osmanlı hat üstatları seviyesinde eserler veriliyor./Kesinlikle bunu söyleyebilirim. Yani o seviyede veriliyor. Bu eserin kalitesi açısından	Osmanlı hat üstatları seviyesinde eserler

	söylüyorum sayısı açısından demiyorum bakın yani. Onların o kadar çok hat üstadı bugün var asla böyle bir şey demiyorum. Ama san'at seviyesi olarak o seviyede bugün eserler verilebiliyor. Hatta ve hatta celi-sülüs istifleri açısından bugün belki daha güzel istifler yapıyor diyebilirim. Çünkü celi-sülüs istif gelişme süreci tam tekâmülünü sağlamadan Harf İnkılabı gelmiştir. Harfler mükemmel seviyeye ulaşmış ama yeterli sayıda şaheser örnek verilemeden Harf İnkılabı gelmiştir. Çok güzel hakikaten mükemmel istifler var ama yeterli sayıda değil. Harf İnkılabı gelince kalmış ama şimdi bugün o örnekleri verebilen çok iyi hattatlarımız var, bunu rahatlıkla söyleyebiliyorum.	vermek,
Fuat Başar (Hattat)	Cumhuriyetten sonra genellikle takip edilen usûl Hâmid Aytaç ve öğrencileri olarak Hâmid Aytaç yolunu takip ettik. Fakat son zamanlar, sülüs nesih yazının zirvesi olan Şevki Efendi'nin yolu bütün İslâm âleminde takip ediliyor. Celî yazılarda Sâmi Efendi örnek alınıyor. Rika'da İzzet Efendi örnek alınıyor. Ta'likte Sâmi Efendi ve Hulûsi Efendi örnek alınıyor. Bu kişiler, asırlar öncesinden günümüzü etkilemiş kişiler. Bunları öyle veya böyle takip edenlerin yetiştirdikleri öğrenciler ne kadarına imkânları oluyor ne kadar icra edebiliyorlarsa Osmanlı'daki aslına epey yakın olarak devam ettiriyorlar bu işi. O memnuniyet verici bir şey...	aslına epey yakın olarak devam ettirmek
M. Uğur Derman (Hattat /Yazar)	O ancak o seviyeyi yakalarlarsa öpüp başlarına koysunlar. İleride olursa onu Cenab-ı Hak bilir, düşünülebilir. Ama bugün bir Sâmi Efendi'nin celî sülüsünü yakalayabiliyorsa talebe yahut hattat, öper başına koyar. İlerisini hiç düşünmesin bile.	öpüp başlarına koymak
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Hat san'atı iyi yola girdi. Geçenlerde biz Hasan Çelebi Hoca ile bir konuştuk da, "Osmanlı'yı yakaladık mı hocam?" filan dedim ben, dedi "Daha var" dedi. "Osmanlı'yı henüz yakalayamadık" dedi ama gidişat iyi...	iyi yola girmek
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Şimdi bakınız, dikkat edin hep celî yazılar yazıyor. Niye? Hadi sülüs yaz, nesih yaz, celi. Niye biliyor musunuz? Kalıp. Sâmi Efendi'nin, Allah selamet versin Uğur Bey istifâde edilsin diye o kalıpları yayınladı. Çeşme kalıbı vardır Sâmi Efendi'nin, bu Yeni Cami'nin Çeşmesinin kalıpları. Harfleri alıyor, harfler onun değil. Resim yapar gibi bilgisayar da var kolay. Hattatlık bu değil. Bir de şey, neyi anlatalım? Teknik birtakım şeyleri konuşmak lazım. Ne teşrifat doğru dürüst, ne ritim var, işte doluluk-boşluk. Kardeşim bu bir şey değil ki. Yazma değil, resmetme dönemine girdik. Bu yanlış bir gelişme, onun için diyorum hattat dediğimiz zaman bunlar olmaz. Bir kere usûl-ü kadim üzere meşk etmiş ve sonuna kadar bu işi anhasıyla minhasıyla öğrenmiş, talim etmiş olacak. Benzeterek ucundan, kıyısından anlayan da yok.	yazma değil, resmetme dönemine girmek

	Esas problem orada zaten.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	İslâm San’atları maalesef ve maalesef kendini yenilemiş geliştirmiş ve dünya san’atseverlerinin zevklerine de hitap edecek bir durumda konumda değil. Yani genel olarak ana omurga olarak hat san’atı dediğimiz zaman bunun san’at yönü bir mutlak şekilde var olmakla beraber o san’at dalının san’at olarak icrasında ortaya çıkan eserlerin büyük çoğunluğunun san’at eseri olmadığı gibi bir gerçekle de karşı karşıyayız bugün. Hat san’atı bir san’at hatta İslâm san’atları içerisindeki en önemli san’at belki. Ama bugün hat san’atını icra eden san’atçılar hattatlar ne diye isimlendirirsek isimlendirelim, onların ortaya koyduğu eserler san’at eseri değil. Büyük çoğunluğunun ortaya koyduğu eserler san’at eseri değil. Şimdi o zaman “San’at nedir?” gibi bir soru sorulabilir. Bir iki tane misal vereyim. Mesela Süleymaniye bir san’at eseridir, değil mi? XVI. yüzyılda Mimar Sinan Süleymaniye’yi yapmıştır ve bu bir san’at eseridir. Ama aradan 500 sene geçtikten sonra bugün Süleymaniye Camii’nin benzerini yapmak bir san’at eseri midir? soru bu. Şimdi bu san’at eseri değildir artık. Hani batılılar “kitsch” falan diyor ya buna. Şu yapılsaydı san’at eseri olurdu, Mimar Sinan bugün yaşasaydı nasıl bir eser ortaya koyardı? Bütün o mâziyi o geleneklerimizi medeniyetimizi kültürümüzü bir imbikten geçirip bugünkü malzemeye ve bugünkü akılla ruhla tasarım bilgisi ile tasarım gücüyle yepyeni bir, daha öncekilere ilham olan ama daha öncekilere benzemeyen bir mîmârî eser ortaya koyulsaydı o mîmârî san’atının içerisinde bir san’at eseri olurdu. Aynı şey hat san’atıyla ilgili de geçerli. ...şimdi Hâfız Osman’ın 17. yüzyılda yaptığıının mahiyetiyle bugün o klasik hale gelmiş hilyenin taklidinin mahiyeti arasında san’at olarak bir fark yok mudur acaba? Veya 400 yıl önce yazılan o hilyenin birebir bugün benzeri yapmak mıdır acaba san’at? Bunlar önemli sorulardır. Benim şahsi kanaatim Süleymaniye ile bugün Süleymaniye’nin taklidi yapmak arasında nasıl çok ciddi bir fark ve uçurum varsa o hilyenin benzerinin bugün yazılması noktasında da aynı fark ve uçurum var. Dolayısıyla biraz önce söylediğim empatiyi yapmamız lazım. Hâfız Osman bugün yaşasaydı acaba yazardı? Hangi malzemeleri kullanırdı? Yalnızca âharlı kağıdın üstüne is mürekkebi ile mi yazardı? Yoksa bugün ressamların kullandığı malzemeleri de kullanır mıydı acaba? ...Şimdi biz maalesef ve maalesef işin bu fikriyatına rûhîyatına mâneviyatına talip olmayı bırakıp, yalnızca o harfin şekil olarak doğru yazılmasını öncelediğimiz için buradan bir açılım yapamıyoruz?	kendini yenileyip geliştirmek, san’at eseri olmamak, şekil olarak doğru yazılmasını öncelemek
İlhan Özkeçeci	...bugün gelineen noktada genç arkadaşlarımız, çoğu benden genç, Allah selamet versin, sabır ile çalışarak çok güzel eski	yeni çalışmalar

(Akademisyen/ Hattat)	üstatların eserlerini taklit edebiliyorlar. Hatta taklit önemlidir, başka san'atlar gibi değildir. Burada şeyimiz yok, sülüsü nesihî şakır şakır yazıyorlar, bravo ellerine sağlık. Fakat bugün gelinen noktada biraz da çağdaş denilen alana da mesaj vermek babında yeni çalışmaların yapılması lazım. Yani yeni tarzların bu moderndir bu şudur bu budur neyse, Arap dünyasında var, beğensen de beğenmezsen de yapıyorlar işte yeni tarzlar, kûfiyi yapıyor, nesihî yapıyor falan filan. Bizim de bu konuda bazı etütler yapmamız lazım. Oluyorsa, olmuyorsa zorlamaya gerek yok. Ama her yüzyılın bir üslubu olduğuna göre XXI. yüzyılın da bir üslubu olmak gerekir diye düşünüyorum.	yapmak, XXI. yüzyılın üslubu olmak
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Ben soyutun müptelasıyım. Hiç uslanmaz hiç sakinleşmez bir coşkuyla soyutun peşinden koşuyorum. San'at somut olamaz bana göre. San'at soyuttur, çünkü somut olan san'atlar evet bir beceridir, doğrudur. Bir hünerdir bunu asla yadsımam, bunu asla inkâr da etmem asla. Saygı da duyarım ama san'at ötelerin ötesinden bu dünyada bir şeyleri görünür kılabilme bana göre. ...öğrencilerimiz hat meşklerimize geldiği zaman bir şöyle derin bir iç çekiyorlar. “Oh be, ben burada çok rahat ediyorum.” diyor. Orada bir gül bahçesine girdiğini hissediyor, bu çok büyük bir tezat, bu çok büyük bir tezat. Biz bugünün san'atını üretmiyoruz işte o yüzden. Bugün san'atı değil, aslında dünün gül bahçelerinde dolaşıyoruz. Ama o gül bahçeleri çok hoşumuza gidiyor ve hiç çıkmak istemiyoruz. Ama birazcık o bahçenin dışına doğru gözümüzü dikip günümüzün san'atını üretmek günümüzün güllerini yetiştirmek aslında bence en doğrusu bu. İslâm'ın iki kutsal san'atı var diyor bir yazar, birincisi duyduğumuz ezan ikincisi camilerde gördüğümüz yazı. O açıdan hat san'atı hiçbir zaman tükenmeyecek, klasik formlar üretilmeye devam edilecek evet ama bizim buradaki sanatçı olarak bir san'at hizmetkârı olarak düşünmemiz gereken şey şu, biz bundan sonra “Dünü mü yarına taşıyacağız yoksa bugünü mü yarına bırakacağız?” bunu iyi düşünmemiz lazım. Dolayısıyla günümüzün san'atını üretmek ve günümüz formlarında eser üretip yarına bırakmak, kaygımızın o olması gerektiğini düşünüyorum. Bu nasıl olur? Nasıl yapılmalı? Yapılan şeyler ne kadar yarına kalır? Bunlar tabii aslında bir sonraki adımda bunları tartışmak lazım. Yapılan şeyler her ne kadar güncel “contemporary” olsa da ne kadar yarına kalacaktır? Ne kadar kalıcı olacaktır? Bunların hepsi tartışmalı konular. Bu tartışma olmazsa san'at olmaz. Mevcut forumların tekrarı sadece bizi gül bahçesinde tutar. Ama o gül bahçesinin dışına da gül ekmek istiyorsak o zaman ağır işçilik var, hem fikir işçiliği var hem de san'at işçiliği var.	soyutun müptelası, dünün gül bahçeleri, günümüzün san'atını üretmek
Cevad Huran	Şimdi sayısal olarak baktığımızda hiç kıyas edilmeyecek kadar fark var. İran'da şu an 10 binden fazla kayıtlı olan	kıyas

(Hattat)	erkek hattat var. 4 bine yakın da kayıtlı olan bayan hattat var. İran’da bir nasıl ki burada bir İSMEK varsa, İran’da da “encümen-i hoşnüvisan” diye bir kurum var. Bütün şehirlerde şubesi olan bir kurum, 50 seneye yakın bir geçmişi var... Sayısal olarak çok fark var. ...İran Türkiye’den Türkiye İran’dan istifade etmeleri gereken o kadar şey var ki, çok çok şey var. Ama maalesef bir türlü bu olmuyor.	edilmeyecek kadar fark, istifade etmek

3.2.2.3. Hat San’atının Sorunları

Daha önceki araştırma verilerinde bu san’atın geldiği noktadan genel olarak memnun olduklarını anladığımız araştırma katılımcılarının hat san’atının yaşadığı sıkıntıları ele alan Tablo 3.15’de görüldüğü üzere çeşitli sorunlardan şikâyetçi olduklarını görmekteyiz. Hat san’atı açısından günümüzde her ne kadar karşımızda olumlu bir tablo gözükmeyle birlikte katılımcıların ifâdelerinden aynı zamanda aşılması gereken bazı sorunların da var olduğu anlaşılmaktadır.

M. Uğur Derman halkın hat san’atının “*hiç farkında*” olmamasından ve bu san’atı anlamaya kültürünün kâfi gelmemesinden şikâyet etmektedir. Eski harfleri Kur’ân-ı Kerîm okumak gayesiyle öğrenenler geçmişe göre çok arttığı halde “*ne hikmetse hüsn-ü hattın zevkine varan aralarında sayıyla 3-5 sayı ile ölçülecek kadar az*”dır. Batılılar hat san’atına “*figürsüz resim gözüyle*” bakmakta ve çok beğenmekte iken “*bilhassa dînî noktada bu işin içinde olması gereken*” kimseler “*bana mısın*” dememektedirler.

Hatta dindar kesim bu kültürden o kadar uzaktır ki elektronik dizgili Kur’ân-ı Kerîm okumaktadır. Oysa şu anda yaşayan hakikaten eski hattatlar kadar kabiliyetli gençler vardır ve bunlar çok güzel eserler üretmektedirler. Yeterli talep görmeyince bu san’atlarla uğraşanların sayısı da az olmaktadır. Yaklaşık 50-60 yıllık bir kopukluk yaşandıktan sonra zamanımızdaki genç hattatlardan geçimini tamamen bu san’attan temin eden 3-5 isim rahatlıkla sayılabilir. Bu birkaç ismin dışında kalanlar sıradan yazmasına rağmen muhâtapları bu san’attan anlamadıkları için bu işe devam etmektedir. Hat san’atıyla “*sayılı bir cemaat*” uğraşmakta ve bundan zevk almaktadır.

Benzer bir sorunu dile getiren Hüseyin Kutlu zaman zaman aklının kendisine “*Sen ne budala adamsın, muhatabı yok bu işin. Sen niye bu kadar uğraşıyorsun ki, saçma. Anlayan yok, takdir eden de yok. Sen de niye bu kadar inceliyorsun? Yaz işte.*” dediğini ifâde etmektedir. Her ne kadar aklı bunu söylese de gönlü buna rıza göstermeyerek “*Hayır bu Allah kelimidir ve burası Beytullah’tır. Allah’ın evidir. Sen buraya yapabileceğin en iyisini yapmazsan eğer Allah’a kulluğunu göstermiş olamazsın, kul olamazsın, samimi olamazsın, müslüman olamazsın*” diye itiraz etmektedir. Ona göre birisi rastgele ezan okusa zevk-i selim¹⁴⁰ henüz kaybolmadığı için en sıradan biri bile “*bu ne biçim*” diye tepki gösterebilmektedir. Fakat hat san’atında “*estetik duygu veya zevk-i selim*”i kaybettiğimiz için insanlar eser kalitesinden anlamamakta ve saçma sapan işlere bile “*çok güzel*” diyebilmektedir.

Hüseyin Kutlu’nun dile getirdiği bir diğer sorun ise bu san’atın bazı dindar kesimler tarafından hoş karşılanmamasıdır. Hat san’atına içlerinde İslâm’ın emirlerine biraz uzak gibi görünen insanların bile ilgi göstermesine rağmen “*ham sofular*” alâka duymamaktadır. Söz konusu kesim bu san’ata bu kadar vakit ayırmayı caiz görmemekte bunun yerine ilimle meşgul olmanın gerektiğini savunmaktadır.

Türk halkının genelinin henüz hat san’atı hakkında yeterli bilgiye sâhip olmadığını dile getiren Mehmed Özçay yıllar öncesine kıyasla daha iyi bir durumda olduğunu belirtmektedir. Bir zamanlar insanlar “*Hat deyince tuhaf tuhaf size bakarken*” bugün birçok insan hat deyince ne olduğunu iyi kötü bilmektedir. Mâzîye kıyasla bir merhale kat edilmekle birlikte Türk halkından “*ancak işin meraklısı, konuya ilgisi olan kimseler*” hat san’atı hakkında yeterli bilgiye sâhiptir ve “*kat etmemiz gereken daha çok mesafeler*” vardır. Ona göre “*en büyük sıkıntı hat eğitimi veren kurumlarda yeterli sayıda yetişmiş hattatımızın olmaması*”dır. İstanbul’da ve taşrada birçok şehirde güzel san’atlar fakültelerinde bölümler açılmakta fakat buralarda ders

¹⁴⁰ Zevk-i selim güzeli çirkinden ayırmakta kullanılan bir ölçüt-vasıta olarak görülmektedir. Bir toplumdaki değer yargıları canlı ise iyi ve kötü ayırımının toplum genelinde aynı şekilde paylaşıldığı, fakat bu değer yargılarında bir karmaşa olduğu takdirde belirsizliğin ortaya çıktığı ifâde edilmektedir. Böyle durumlarda doğru-yanlış, güzel-çirkin, iyi ve kötü birbirine karışmaktadır. Toplumdaki estetik yargılara zevk-i selim denmekte, çirkin olanın ayrıştırılmasında kullanılmaktadır. Zevk-i selim mücerred olan ele geçmez güzele talip olduğu için ruhsal hazların en rafine hali olarak görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 143-145.

verecek ehliyetli insan bulunamamaktadır. Bu noktada maalesef zamanla aşılması ümit edilen “*ciddi bir sıkıntı*” söz konudur.

Mehmed Özçay hat san’atının ekonomik olarak dünya san’atları ile kıyaslanacak seviyeye henüz gelemediğine dikkat çekmektedir. Ona göre günümüzde hat san’atının dünya san’atları arasında nerede olduğunu tespit edebilmenin çarpıcı göstergesi “*düzenlenen uluslararası müzayedeler*” olup bu müzayedelere baktığımızda buralarda satışa çıkarılan hat eserlerinin fiyatları “*sembolik*” kalmaktadır. “*Bir tarafta milyonlarca dolara satılan*” resim vb. çağdaş san’at ürünleri varken öbür yanda “*maksimum bir 200 bin dolara*” satılması şüpheli olan hat eserleri söz konusudur. Bu açıdan hat san’atı henüz “*bir dünya san’atı*” olamamıştır. İslâm coğrafyasında çok önemli olan hat san’atını “*bir dünya san’atı hâline getirmenin yollarını bizim aramamız*” gerekmektedir.

İlhan Özkeçeci ise hat san’atında içerik ayet, hadis vb. kutsal metinler olduğu için insanlar saygı göstermekle birlikte toplum genelinde bu san’atın “*vazgeçilmez bir san’at olarak*” görülmediğine dikkat çekmektedir. Ona göre hâlâ hat san’atının toplum için vazgeçilmez hale getirebilmiş değiliz. Eğitim dünyamızda da sorunlar bulunmakta, sayıları 100’ü aşan güzel san’atlar eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarımızın “*çıktıları, topluma sağladıkları katkılar*” tartışılması gereken konulardır.

Mehmet Çebi “*hat san’atı felsefesi, hat san’atı hikemiyatı, hat san’atı tefekkürü*” ile ilgili maalesef ve maalesef hemen hemen bir iki kitap haricinde kitap olmadığını iddia etmektedir. “*Nasıl olacak bu iş peki?*” sorusunu soran Mehmet Çebi dünyaya hitap edecek, dünyaya bu işin hikmetini mânâsını muhtevasını anlatacak, bunları dünya san’atseverlerinin gözüne ve kalbine de hitap ederek yepyeni bir tarzda anlatacak san’atçılarımızın yetişmesi için uygun şartların bulunmadığından şikâyet etmektedir. “*San’at eleştirmenimiz yok, hat san’atı eleştirmenimiz yok. Bir tane bile yok. Hat san’atı eksperlerimiz var.*” diyen Mehmet Çebi’ye göre var olan uzmanlar esere bakıp onun ketebesini okuyup ait oldukları yüzyılı ve hattatın bilgilerini aktarabilmekte fakat bu san’atın “*arka plandaki hikemiyatı ile ilgili laf söyleyecek, onu dünya san’atıyla mukayese edecek, dünya san’atı içerisinde bir yere oturtacak*” veya “*oradaki o mânâyı dünya san’atına teşmil edip, dünya san’atında bir yol açabilecek*” fikri olgunluğa sâhip değildirler. Daha iki hafta önce yaşayan bir Batılı

sanatçı¹⁴¹ bir heykelini 94 milyon dolara satmıştır. Oysa 80 milyon nüfuslu Türkiye’de şu anda 25 tane müzayede şirketinin 500 tane küçük büyük galerinin toplam san’at piyasası 94 milyon TL ciroya ulaşmamaktadır.

Mehmet Çebi’ye göre önemli sorunlarımızdan birisi de koleksiyoner eksikliğimizdir. Bugün ortalama bir Batı ülkesinde 50 bin kişiye bir tane *“ciddi mânâda koleksiyoncu”* düşerken bu oran Türkiye’de ortalama iki milyonda bir kişiye muhtemelen İslâm dünyasında da 5-10 milyonda bir kişiye düşmektedir. Bu koleksiyoncular *“elindeki koleksiyon eserleri müzeye dönüştüğü zaman kendi alanında orta kalitenin üstünde iyiye yakın bir müze ortaya çıkacak kadar eseri olan”* kişilerdir. Koleksiyoner sayısının yetersizliğine dikkat çeken bir diğer isim olan M. Uğur Derman *“devrimizde o kadar az koleksiyon sahibi var ki İslâmi camiada. Eskiden vardı, çok vardı. Çok dediğim yine 3-5’de bugün o da yok.”* demektedir ve bu eksiğin çok *“mühim bir şey”* olduğunu belirtmektedir.

Yusuf Sezer ise bu konuya farklı bir açıdan yaklaşarak *“ilgi kirlenmesi”*nden şikâyet etmektedir. Ona göre insanlar gördükleri ve duyduklarından etkilenip kabiliyetleri olup olmadığına bakmadan bu san’atlara ilgi göstermektedir. Gelen öğrenci adayları kalemi görmeden mürekkebin ne olduğunu bilmeden, nasıl yazıldığından hiç haberi yokken daha selam verir vermez *“ticari”* bir bakışla *“Hocam ben bunu ne zaman öğrenirim? Ne kadar kazanırım?”* sorularını sormaktadır. Bunun sebebi ise müzayede, sergi vb. yerlerde yazıların alındığını satıldığını gördükçe iştahlarının kabarmasıdır. Dergâh *“o en son merdiven”*dir, önce alt merdiven olan *“öğrenmek, edeplenmek, ahlaklanmak”* gibi aşamalarla başlasa oralara da varacaktır. Dolayısıyla hat san’atına gençliğin bakışı güzel olmakla birlikte *“önce maddî pencereden”* bakmamak gerekmektedir. Bugünün neslinde heyecan ve acelecilik olsa da bir hat talebesinin eğitime başladıktan sonra icâzet almaya kadar devam eden süreçte *“en az 8-10 sene emek vermesi”* gerekmektedir.

Yusuf Sezer’e göre bugün *“hat san’atında ufak tefek aksaklıklar”* yaşıyorsa bunun sebebi bu insanların *“dergâh yolu”* görmemesidir. Geçmişte Şeyh Hamdullah gibi tasavvuf yolunun piri olmuş nice hattatlar vardır. *“Bir mânevî dergâhtan bir tas*

¹⁴¹ Jeff Koons tarafından paslanmaz çelikten yapılan “Tavşan” isimli heykel New York’ta 15 Mayıs 2019 tarihinde yapılan açık artırma sonunda halen hayatta olan bir sanatçının eserine verilen en yüksek fiyat olan 91,1 milyon dolara satıldı.

çorba içmeden” bu yola girilmemektedir. Aynı şekilde M. Uğur Derman ise hat san’atında tasavvufun “*şart*” olmamakla birlikte hat tarihinde “*intisab etmeyen sayılı kimseler*” olduğunu belirtmektedir. Eski devirde hattatların hepsi “*bir tarîke intisab etmiş*” olup aralarında bektâşi, nakşi, mevlevî olanlar söz konusudur. Fakat san’at daha çok mevlevîlikte görüldüğü için daha ziyâde mevlevî san’atkârlarla karşılaşmaktadır.¹⁴²

Ahmet Akcan’a göre bazı kesimlerin nitelendirdiği gibi “*geleneksel san’atlar altın çağını yaşıyor*” iddiası kesinlikle doğru bir iddia değildir. Verilerle hareket ettiğinizde ciddi bir ilgi ve destek var olmakla birlikte, üzülererek söylemek gerekirse günümüzde hâlâ “*geleneksel san’atlar alanında uzmanlaşan bir galerimiz*” ve bunun yanında “*uluslararası standartlarda kabul edilebilecek bir fuarımız*” yoktur. Yapılan yarışmalar uluslararası standartlarda ve belirli periyotlarla düzenli olarak gerçekleştirilmemektedir. Bunların hepsi “*arayış*”tır. Daha önce “*All Arts Istanbul*” diye “*bir deneme fuarı*”nın yapılması, bazı çerçevécilerin galeri hizmeti sunmaya çalışması vb. gayretler tıpkı “*20 yıl önce İSMEK’in gayretleri gibi ileride ciddi sonuçlar*” doğuracaktır. Yüzlerce binlerce öğrenci ve öğretmenin yetişmesi, atölyelerin açılması, yayınların yapılması, sempozyum, sergi, panel vs. gerçekleştirilmesi “*hepsi sevindirici*” olmakla birlikte bütün bu faaliyetler “*uluslararası san’at piyasası ya da uluslararası san’at etkinlikleri açısından baktığımızda çok zayıf*” kalmaktadır.

Ahmet Akcan “*geleneksel san’atlarla ilgili bir stratejimiz bulunmamakta maalesef*” diyerek günümüzdeki önemli bir soruna daha dikkat çekmektedir. Ona göre birçok kurum birbiriyle koordinasyon içerisinde çalışmadığı için düzenlenen faaliyetlerden habersizdir. Aynı yayın üç-dört farklı kurum tarafından aynı içerikte basılabilmekte, aynı eğitimler düzenlenmekte, aynı sergiler tekrar edilebilmektedir. Dolayısıyla bu durum bir çeşit “*enflasyona*” bazen de “*israfa*” yol açabilmektedir. Kültür Bakanlığı’nın iki yıl kadar önce düzenlediği Kültür Şurası bu açıdan “*çok faydalı*” bir çalışma olup bu ve benzeri yollarla geleneksel san’atlarla ilgili “*bir strateji belgesi*”nin hazırlanması gerekmektedir.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi*: 2, (İstanbul: Kubbealtı, 2019), 209-231.

Ahmet Akcan'ın dikkat çektiği bir diğer eksiklik “*geleneksel san'atlarla ilgili akademik çalışmanın*” azlığıdır. Dernek olarak yaptıkları faaliyetlerde birçok konuşmacıya yer vermelerine rağmen “*bazen aynı kişileri konuşturmak*” istemedikleri için “*konuşacak insan dahi*” bulamamaktadırlar. Türkiye büyük bir ülkedir ve “*üç beş kişi ile*”, faaliyet yapmak mümkün değildir. Bilgi çağında yani bilginin son derece önemli olduğu bir dönemde bu alanda “*daha fazla akademik çalışmanın yapılması*” gerekmektedir. Arşivlerimizin çoğu hâlâ “*olduğu gibi*” incelenmemiş olarak durmaktadır.

Hat san'atı alanında akademisyen eksikliğine dikkat çeken bir diğer isim Fatih Özkafa'dır. “*Bizim sahada ciddi bir akademisyen eksikliği var. Bugün yeni açılan üniversitelerde, güzel sanatlar fakültelerinde öğretim elemanı bulamıyorlar. Bazen yüksek lisans yapmış, doktora yapmış kişiler var mı? diye bize soruyorlar. Varsa hani hemen kadroları çıkacak üniversiteye girecekler. Bulamıyoruz.*” diyen Fatih Özkafa'ya göre bir diğer sorun ise akademik camiada yayın sayısının azlığıdır. Yaşanılan sorunları ve bir takım talepleri “*YÖK nezdinde, diğer üst kurullar nezdinde duyuracak*” merci bulunmamaktadır. Başkaları söz söylemekte, hüküm vermekte kendileri de “*o kurullar çerçevesinde onların koymuş olduğu sistem içerisinde akademik ilerleme ve faaliyet yapmaya*” çalışmaktadır. En son yapılan bir takım YÖK düzenlemelerinde san'atsal faaliyetler, sergiler, bienaller uluslararası etkinlikler YÖK teşvik kapsamından çıkarılmıştır.¹⁴³ Yapılan bu çalışmaların akademik puan değeri artık yoktur. Bazılarının istismarı sebebiyle geçen yıl yapılan bu düzenlemenin değiştirilmesi gerekmektedir.

Fatih Özkafa günümüzde her şeyin bir modern versiyonu varken hat san'atının “*eskide*” kalarak “*günümüze uygun eserler*” üretilmediği, hattatların kendilerini geliştirmedikleri iddialarının biraz mübalağalı olmakla birlikte doğru yanlarının da bulunduğunu vurgulamaktadır. San'at belli bir mecrada belli bir anlayışta kalırsa ilerleme olmamaktadır. Çağın gerekleri karşısında çağın bakış açısına göre

¹⁴³ Son olarak 17 Ocak 2020 tarih ve 31011 sayılı Resmi Gazete'de 2043 karar sayısı ile yayımlanan “*Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*”te sergiler sadece A4 Güzel Sanatlar alanı için teşvik kapsamında tutulmuş, A1, A2, A3, alanlarda akademik teşvik kapsamından çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200117-9.pdf> [14.05.2020].

uyarlamalar gerçekleştirilmelidir. Hattatlar dünyada san'atın gelişiminden haberdar olmalı, önemli devrimleri, gelişmeleri bilmeli, modernizm, postmodernizm vs. akımları anlamalıdır. Hocanın verdiği meşki yazıp düzeltmek, klasiğin devamı olan eserler üretmek san'atta yenilik yapmak için yeterli değildir. Hattatların günümüzde hayatın her alanına girmiş olan grafik san'atından bile haberdar olması gerekmektedir.

Fatih Özkafa'ya göre bir diğer önemli sorun ise bu alanda *“birbirimizi eleştirme kültürünün”* oluşmamasıdır. Hat san'atı camiası yaşça büyüklük, hocalık, arkadaşlık, gençleri teşvik etmek vb. sebeplerle birbirini tenkit etmekten çekinmekte, bu anlayışlardan dolayı *“belli bir kapalı çevrede”* kalmaktadır. Daha fazla dışa açılarak Avrupa'da, Amerika'da diğer Batı veya Doğu ülkelerinde hat san'atı ile ilgili yapılan faaliyetler yakından takip edilmelidir.

Fatih Özkafa'ya göre bazı kişiler hat san'atının *“kökeninden kopmuş, felsefesinden bihaber, san'at anlayışından bihaber”* oldukları için yaşamlarında bu san'atın tesiri olmamakta, hattın değerlerini hayatlarına aktaramamaktadır. Hat san'atını içselleştirememiş bu kişiler san'atın kendi doğası içerisinde ilerlerken *“şöhret meraklısı”* olabilmekte, *“paraya karşı zaaf”* hissedebilmektedir.

M. Lütfi Şen II. Bayezid Han (1448-1512)'ın inanılmaz ileriye gören ve yenilikçi bir yaklaşımla Şeyh Hamdullah'a *“Şeyh, zaman değişti, mevsim değişti, her şey değişti, tarih değişti ama biz hâlâ aynı yazıyoruz.”* diyerek *“san'atın çağdaşlığına vurgu”* yaptığını aktarmaktadır. San'at zorunlu olarak *“çağdaş”* olup günümüzde *“300 yıl öncenin birikimiyle bugün san'at eseri”* yaratmamız mümkün değildir. O'na göre asıl sorun toplum olarak bizim *“san'ata ilişkin kültürümüzün çok eksik olması”*dır. Toplum olarak *“daha fazla hat san'atçısı yetiştirmeye değil hattatların daha özgür çalışmasına imkân sağlayacak bir altyapıya”* ihtiyacımız bulunmaktadır. Ekonomik sorunları olmayan kesimde bile *“toplumsal kültürümüzdeki inanılmaz gerilik”* sebebiyle *“ufuksal sorunlar”* bulunmaktadır. Bu insanlar ciddi harcamalar yaparak tasarımcılara dizayn ettirdikleri çocuklarını büyüttükleri evlerde ve bürolarında *“bir orijinal eser asma ihtiyacı”* duymamaktadır. Ona göre sorun hat eğitiminde değildir. Bugün çok önemli hocalar ders vermekte, yerel yönetimler bu konunun arkasında durmakta, isteyen herkes hat eğitimine ulaşabilmektedir. Fakat *“bunların topluma sunulmasında, bunların hâmilliğinde”* sorun yaşanmaktadır. Devlet de burada yeteri kadar hâmilik yapmamaktadır. Hat eserleri hâlâ genel piyasa şartları içerisinde alınıp

satılabilir şeyler hâline gelememiştir. Bazı resmi törenlerde “*çok üst makamlara baskı hatların hediye edilebildiği*”ne dikkat çeken M. Lütü Şen, ülkemizde yaşanan gelişmelerin “*destek üreten bir kültürel düzeyimiz olmadığı için*” hat san’atı üzerinde “*beklendiği gibi olağanüstü bir etki*” yapmadığını belirtmekte, “*belki Jeep satışını daha çok etkiledi*”ğini ifâde etmektedir.

Hat san’atının ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan etkilendiğini ifâde eden Mehmet Çebi buna örnek olarak çok kısa süre önce bir müzayede şirketinden satın aldığı Hâmid Aytaç’ın ta’lik ile yazmış olduğu Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri’nin o meşhur beytini göstermektedir. Mehmet Çebi “*Harabat ehline hor bakma şâkir/ Defîneye mâlik viraneler var*” yazılı, etrafında da çok güzel zarif bir halkârın yapıldığı 45’e 65 ebatındaki bu iki satırlık levhayı 6000 TL’ye yani 1000 dolara almıştır. Oysa 5 sene önce esnafın kendi arasında bile bu levhayı 6000-7000 hatta 10000 dolara kadar sattığına şahit olmuştur.

Cevad Huran ise hat san’atının önemli bir sorununun Türkiye’nin ekonomik açıdan “*zorlu durumdan*” geçmesi olduğunu belirterek koleksiyoncu sayısının 2013’ten de geriye gittiğini ve birçok hattatın “*maddî problem*” yaşadığını ifâde etmektedir. Şu anda yaşanan sorunlar ona göre gelecekte atlatılacaktır. Benzer bir durum 2003-2004’de yaşanmış hat levhaları çok düşük fiyatlara satılmış fakat daha sonra değerleri katlanmıştır. Şu an bir geçiş süreci yaşanmakta olup “*mânevî olarak çok çok değer verilen bir san’at*” olan hat san’atı maddî açıdan şu an 2013’ten önceki durumda değildir. Koleksiyoncu sayısı azaldığı gibi bazı koleksiyoncular koleksiyonunu satmaya başlamıştır. Çoğu koleksiyoncu da aldığı san’at eseri sayısını düşürmüştür.

Hasan Çelebi ise hattın ekonomik karşılığının sadece İstanbul’da alınabildiğini başka yerde olmadığını ifâde etmektedir. Anadolu’daki hattatlar orada eserler biriktirmekte fakat satamamaktadır. Hattatlar ancak İstanbul’a geldiklerinde eserini satabilmekte hatta hemşehrîsi memleketinde almadığı eseri İstanbul’a gelip satın almaktadır. “*Ne olduğunu anlayamıyorum. İstanbul’un öyle bir aktivitesi var*” diyen Hasan Çelebi’ye göre hat san’atının pazarı İstanbul’dadır.

Hasan Çelebi’ye göre “*bugünkü gençlik bu telefondaki internetin seriliği gibi her işin böyle seri olmasını*” istemektedir. Çağımızın sorunu hâline gelen bu acelecilik hat san’atını da ciddi şekilde etkilemektedir. Bu konuda benzer fikirleri olan Hasan

Çelebi'den icâzetini almış kadın hattat ve akademisyen Hilal Kazan, hat san'atının günümüzde moda hâline geldiğini ve bunu kısa süre içerisinde nakite çevirebilme gayretlerinin söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Hasan Çelebi'ye göre günümüz hattatları “*levhacılıkta güzeller, levha yazıyorlar, harfleri güzel çıkarıyorlar, elleri sağlam*” durumdadır. Fakat bu hattatların çoğunun “*altyapı*” noksanlığı vardır. “*Kusura bakmasınlar her yerde söylüyorum kendilerine de söylüyorum altyapıları noksan*” diyen Hasan Çelebi, hattatların hepsinin Arapçasının olmadığını, kelimeyi okumasını bilmediklerini, bu yetmiyormuş gibi Osmanlıca okuyup yazamadıklarını belirtmekte¹⁴⁴ ve bu eksikliklerin giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bir hattat “*En azından Arapça ile Osmanlıca’yı*” bildiği takdirde “*üç ayak üzerine olur.*” Aksi takdirde tek ayaklı olup noksandır.

Tahsin Kurt ise hat san'atı eserlerinin alıcıyla buluşmasında yaşanan satış ve pazarlama sıkıntılarına dikkat ekmektedir. Kişiler yeterli bilgileri olmadığı için farkında olmadan piyasadan hatla hiç alâkası olmayan, bir rahle-i tedristen geçmemiş insanların kopya yazısını alabilmektedir. Ayrıca “*hat san'atı ile uğraşan hattatların sürekli bir tüccar gibi eserini satma ile uğraşması sıkıntılı*” bir durumdur. Bu süreçte yaşanan pazarlıklar, habire üç beş kuruş fiyat indirme çabaları bilhassa mütevazî hattatlara sıkıntı vermektedir.

Hat san'atının ekonomik boyutuna dikkat çeken Raffi Portakal'a göre hat san'atının “*toplumdaki yansımalarından bir tanesi de maddidir.*” Bir zamanlar nadir bulunan “*ekol açan Hâfız Osman'ın bir kıt'asının 20 dolarlar 10 dolarlar 100 dolarlar civarında*” satılırken yakın zamana kadar bu eser 20 bin dolara kadar çıkmış ve gelişmelere göre daha fazla da çıkabileceğini göstermiştir. Anlaşılacağı üzere bu alanda “*müthiş bir gelişme*” yaşanmıştır. İnsanlar bu meseleye hat eserini eninde sonunda bir değere satın aldıkları için “*sadece san'at olarak*” bakmamaktadır. Her ne kadar bir arkadaşı gelip “*ne kadar güzelmiş, ne kadar çağa ışıık vermiş*” vb. şeyler söylese de san'at eserinin parasal önemi de oldukça fazladır.

¹⁴⁴ Nitekim elifbâyı bilmedikleri halde hatla uğraşanların olduğu ve bu insanların yazdıkları levhalardaki yazıyı okuyamadıkları belirtilmektedir. Bkz.: Ali Akpınar, “Hat Levhalarındaki Mesajlar”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 488.

Irvin Cemil Schick ise “*san’atın genel sorunu*”nun san’at eserinin san’attan anlayanlar, san’atı takdir edenler tarafından değil, parası olanlar tarafından satın alınması olduğunu¹⁴⁵ belirtmektedir. Son dönemde hat eserlerini müslüman burjuvazi “*yatırım nesnesi olarak*” satın almış, hat eserleri son yıllarda “*sermayenin yatırıldığı bir nesne*” hâline gelmiştir. Bu da beraberinde “*san’atın san’at için veya estetik için değil daha ziyâde para kazanmak için*” üretilmesini ve pazarlanarak el değiştirmesini getirmiştir. Günümüzde Türkiye’deki ekonomik durumla bağlantılı olarak fiyatlar “*çok düşmüş durumda*” olup “*hat san’atı pek alınıp satılamıyor*” haldedir.

Irvin Cemil Schick “*Özal döneminde palazlanan yeni kırsal muhâfazakar burjuvazinin çocukları*”nın artık ikinci nesil zengin sınıfına yükseldiğini ve bir önceki nesil gibi hat eseri almadıklarını iddia etmektedir. Ona göre bu ikinci nesil “*zaten paralı bir ortamda*” doğup büyüdüğü için ebeveynleri gibi “*Biz aslında cahil köylü değiliz. Biz kültürlü insanlarız.*” diye kendilerini gösterme kaygısı taşımamaktadır. Dolayısıyla bu zengin çocuklarının “*gidip öyle paşa resmi, işte tombak, mangal, bilmem ne almak gibi bir dertleri yok*”tur ve onlar bunun yerine “*çağdaş resim*”, “*otomobil*” veya “*yat*” almayı tercih etmektedir. Antika merakı belirli bir neslin “*âdeta kendi kendini meşrulaştırmak için araçsallaştırdığı bir nesneydi*” ve o artık günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Bugün hat satın alanlar gerçekten beğenenler ve meraklı olanlardır ve “*eskisi gibi artık bir furya yok*”tur. Müzayedelere baktığınızda hem birçok şey satılmadığını hem de satılanların fiyatlarının yükselmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte çok çok olağanüstü bir şey çıktığı zaman piyasada oldukça yüksek fiyatlara satılabilmektedir.

Irvin Cemil Schick’e göre “*şu anda hat san’atına ilginin önünde duran en büyük engel okumayı bilmemek*”tir. İnsanlar için “*okuma biraz kolaylaşırsa ilgi de artacak*”tır. Bununla birlikte Arap harflerini okuyabilmek beraberinde her zaman hat san’atına ilgiyi getirmemektedir. Ana dili Arapça olan pek çok kişi ise hiçbir zaman hat san’atına eğilmemektedir.

¹⁴⁵ Sanatçının tarihte “bazen papazlar, bazen lordlar, kimi zaman da devlet ya da partinin güdümüne” girdiği belirtilmektedir. Bu nedenle bir çağın sanatındaki konuları incelemek, çok yönlü, yorucu, fakat sağlam bir metodoloji için kaçınılmaz” görülmüştür. Bkz.: Selçuk Mülayim, *Sanata Giriş*, 2. bs. (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994), 171.

Raffi Portakal'a göre hat san'atında önemli sorunlardan birisi de eskiyi taklittir. Hattatlarımız eskiyi aynen taklit ederek bir yere varamamaktadır. *“Bugün başka bir şey yaşıyoruz, başka bir çağdayız.”* diyen Raffi Portakal *“biraz kıskançlıkla”* Lübnan, Irak, Suriye, hatta Kuzey Afrika'ya baktığında buralarda farklı şeyler yapan hattatların var olduğunu ve bunların eserlerinin *“bizim asla daha şimdi düşünemeyeceğimiz bedellere”* Batı'da müzayedelerde satıldığını belirtmektedir. Bu eserleri *“sadece kendi memleketindeki insanlar”* almamakta, Batılılar da bu tür çalışmalara ilgi göstermektedir.

Cevad Huran hat san'atındaki icâzet uygulamasının bazı hattatlar tarafından yanlış anlaşıldığını, icâzetin *“sen hocasın, sen artık bu işi biliyorsun, ders verebiliyorsun”* anlamına gelmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre icâzet *“tamamıyla bir başlangıç noktası”* olup talebeye sadece meşklerinin bittiğini göstermektedir. Artık onun için icâzet sonrasında yeni bir hayat başlamaktadır. Bunun idraki içerisinde olan san'atçılar gitgide ileriye doğru gitmektedir. Ama maalesef birçok kişi bunun idraki içerisinde değildir ve icâzet alınca her şeyin bittiğini zannetmektedir. Oysa iş icâzetle başlamaktadır. Cevad Huran'a göre bu alandaki bir diğer sorun yerel yönetimlerin eğitimlerine katılan öğrencilerin *“Hoca orada bana hizmet vermek zorunda.”* anlayışı taşımalarıdır.

M. Uğur Derman bir diğer problemin talebelerin icâzet almadan eserlere imza atması olduğunu belirterek günümüzde her önüne gelenin yazı yazması ve imza atmasından şikâyet etmektedir. Ona göre *“imza bir hastalık”* hâline gelmiştir.

Fuat Başar ise hat san'atında önemli bir sorunun *“malzemede biraz hazırcılığa kaçışımız”* olduğunu belirtmektedir. Ona göre malzemelerimizi Osmanlı'da yaptığımız gibi yapmadığımız için üretilen eser kalitesi düşmektedir. *“Hazırcılık işin aslını her zaman öldürüyor.”* diyen Fuat Başar'a göre Japonya'dan gelen mürekkeple bu işin icra edilmesi mürekkepçiliği ortadan kaldırmakta, vernikle kâğıt âharlama işlemi âharcılığı yok etmektedir. Bugün maalesef ciltçilerimiz neredeyse cilt için deri bulamaz hale gelmiştir. Fuat Başar'a göre bu işe başlayanların bir kısmının *“kendini reklama kaptırdığı için”* başlaması, bir kısmı heves duysa bile istisnasız hepsinin bu san'atı *“bir 15-20 dakika da öğrenirim, yarım saat sonra allamesiyim, ertesi gün san'at benden sorulur”* düşüncesinde olması yaşanan diğer problemlerdir. *“Gençler biraz da tabiri caizse moda olduğu için”* bu işlere yeltenmektedir.

Savaş Çevik ise hat san'atı eğitimi alanların % 70-80'inin maddî sıkıntı, vakit azlığı, bu işin zorluğu vb. sebeplerle eğitimlerini yarıda kestiklerini belirtmektedir. Aynı şekilde Ayten Tiryaki hat san'atının bünyesinden gelen zorluklarından dolayı bu san'atla uğraşan kişilerin sayısının azınlıkta kaldığını fakat bunu bir problem olarak görmediğini belirtmektedir.

Aydın Ergün “*artan ilginin beraberinde enflasyonu getirmesinden*” korktuğunu belirtirken Tahsin Kurt hat san'atında “*Karmaşa olmasın, her önüne gelen icra etmesin*” diye bir sistem kurulması gerektiğini ifade etmektedir.

Hüseyin Öksüz hattatlar arasında kendisini para, reklam vb. hususlara kaptıranların bulunduğunu belirtmektedir. Turan Sevgili ise kimseyi ilzam etmek istememekle birlikte hattatlar arasında “*ayrışma*” ve “*gruplaşmalar*”ın yaşanmasından şikâyet etmektedir.¹⁴⁶ Ona göre yaşanan bu gruplaşmaların temelinde “*ben daha iyiyim, biz daha iyiyiz*” düşüncesi yatarsa bu kulluğa aykırı olacaktır ve böyle hareket eden kimseler “*mânen zarar*” edeceklerdir.

Siyasal otoritenin hat san'atına yaklaşımını sorunlu bulan ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de “*siyasi*” bir yaklaşımın olduğunu iddia eden Turan Sevgili'ye göre “*sadece yer vermek*” mesele olmayıp “*san'ata gereken emniyetle yaklaşım*” önemlidir. Siyasilerde bunları dün göremediği gibi bugün de görememektedir. Bu sözleri siyasilerin hat san'atına önem vermedikleri anlamında değil “*gereken önemi*” vermediklerini ifade etmek için kullandığını belirten Turan Sevgili'ye göre “*yaklaşımlar siyasi*” olup “*özde bir yaklaşım*” değildir. Eğer özde bir yaklaşım olsa bugün siyasilerin hat san'atıyla iştigal eden ve özveriyle çalışan insanları “*tek tek bulup onlara göre imkân hazırlaması*” gerekirdi. Oysa günümüzde “*siyasetçiye kim yakınsa o imkân*” bulmaktadır. Her şey “*siyaseten*” yapıldığı için bu işlerde ruh aramanın bir mânâsı yoktur.

Hilal Kazan bugün gelineen noktada toplum olarak “*birçok değerimizi sıradanlaştır*”dığımızdan şikâyet ederek, kutsal değerlerden ve mukaddesatımızdan sıradan şeylermiş gibi bahsetmeye başladığımızı iddia etmektedir. Ona göre toplumumuz “*müthiş bir tüketim toplumu hâline*” gelmiş, bundan hat yazıları da

¹⁴⁶ Hattatlar arasında “*birbirini çekememekten ve kendinden daha büyük hattat tasavvur etmemek*” hastalığının yaygın olduğu belirtilmektedir. İbnülemin, *Son Hattatlar*, 829.

nasibini almıştır. XVI. asırda “vav”ın büyükçe yazılarak görünür yerlerde bulunması oranın vakıf eser olduğuna işaret ederken bugün biz bunu eğri büğrü olduğuna bile bakmadan “her yerde kullanır” hale geldik. Veyahut inancımızın temelleri olan “Allah-Muhammed” isimlerini formatlarının dışında “incikli boncuklu” olarak her yerde her türlü eşya üzerine yapııştırarak kullanmaya başladık. Seçilen metnin kutsal olduğunu bilmeden, mânâsına vakıf olmadan, ne mânâyâ geldiğini araştırıp sormadan bunları her türlü yerde kullanmak bunları “sıradanlaştırmış bir noktaya” getirmek biraz “israf ve istismar” durumu oluşturmaktadır.

Tablo 3.15: Hat San’atının Sorunları

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Hiç farkında değiller. Zaten üzen o. Daha evvel de söyledim kültürleri kâfi gelmiyor bu işe. Hiç. ...eski hurufu bilhassa Kur’ân-ı Kerîm okumak dolayısıyla öğrenenler de çok arttığı halde ne hikmetse hüsnü hattın zevkine varan aralarında sayıyla 3-5 sayı ile ölçülecek kadar az. Bakın demin konuştuk. Bir Batılı ona figürsüz resim gözüyle bakıyor ve çok hoşuna gidiyor, beğeniyor. Ama bilhassa dînî noktada bu işin içinde olması gereken kimse, bana mısın demiyor. O kadar bu kültürden uzak ki şimdi moda olan bu elektronik dizgili Kur’ân-ı Kerîmler çıktı. Onu okuyor adam. Ya ondan ben pek bir şey görmüyorum, yirminci asırda şimdi yaşayan hakikaten eski hattatlar kadar kabiliyetli gençler var. İsim veremem ama bu gençler içinde çok güzel eserleri kazandıranlar da var. E talep gelmeyince daha az oluyor uğraşmak. Ama şunu aradaki bir 50-60 yıllık kopukluktan sonra zamanımızda hattatların genç nesil içinde hayatını maişetini tamamen hattan temin eden 3-5 isim rahatlıkla sayılabilir. Gerisi de sıradan yazıyor, muhâtapları anlamadıkları için onlara işte demin birini çıkarın dedim ya listeden, onun gibileri de bu arada ne yazık ki yazı yazmış oluyor... ..sayılı bir cemaat uğraşıyor bu işle, sayılı bir cemaat te zevk alıyor. O şekilde gidiyoruz... İcazet almadan da hiçbir surette altına imza koyamıyor talebe. Böyle bir kaide var. Ama artık şimdi bu devirde önüne gelen yazı yazıyor ve imza koyuyor, imza bir hastalık çünkü... Şimdi mesela devrimizde o kadar az koleksiyon sahibi var ki	Kültürü kâfi gelmemek, hüsnü hattın zevkine varmak, icâzet almadan imza koymak, hepsi bir tarike intisab

	İslâmi camiada. Eskiden vardı, çok vardı. Çok dediğim yine 3-5’de bugün o da yok. O kadar mühim bir şey. ...Muhakkak ama şart değil. Muhakkak ki zaten bizim tarihimizde hele hat tarihimizde okudukça inceledikçe anlıyorum ki intisab etmeyen sayılı kimseler var. Hepsi eski devirde bir tarike intisab etmişler. Bektaşisi de var içinde, nakşisi de var, mevlevîsi de var. Tabii san’at en çok mevlevîlikte görüldüğü için daha ziyâde mevlevî san’atkârlarla karşılaşırız.	
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Fakat şimdi akıl diyor ki ‘Sen ne budala adamsın, muhatabı yok bu işin. Sen niye bu kadar uğraşıyorsun ki, saçma. Anlayan yok, takdir eden de yok. Sen de niye bu kadar inceliyorsun? Yaz işte.’ akıl bunu söylüyor yani ve mantıklı. Ama gel, gönül itiraz ediyor. Diyor ki ‘Hayır bu Allah kelimidir ve burası Beytullah’tır. Allah’ın evidir. Sen buraya yapabileceğin en iyisini yapmazsan eğer Allah’a kulluğunu göstermiş olamazsın, kul olamazsın, samimi olamazsın, Müslüman olamazsın’ diyor. Böyle işte çatışıp gidiyoruz. Anlayan olsa, dün mesela, diyelim ki birisi rastgele ezan okusa, en sıradan biri bile ‘bu ne biçim’ diye tepki gösteriyor. Zevk-i selimi kaybolmamış. Biz şimdi en büyük kayıplarımızdan biri, estetik duygu veya zevk-i selim diyelim. Bunu kaybettik. Adam bakıyor, saçma sapan, ‘çok güzel’ diyor. Neresi güzel? Anlamıyor ki... Her kesimden, gününüz anlayışıyla bakıldığı zaman yaşayış tarzına, İslâm’ın emirlerine biraz uzak görünen kesimden de var böyle çok ilgi ve alâka. Ama ham sofulardan yok ilgi onu söyleyeyim. Çünkü bunu caiz görmüyorlar. Ham sofu takımında yok. ...Evet, yani ne lüzumu var bu kadar, ilimle meşgul olmak lazım gibi.	muhatabı olmamak, estetik duygu veya zevk-i selimi kaybolmamak,
Mehmed Özçay (Hattat)	Türk halkı henüz hat san’atı hakkında yeterli bir bilgiye sâhip midir? diye sorarsak, hayır derim. Çünkü genel itibariyle hat san’atı hakkındaki bilgisi çok sınırlıdır, zayıftır. Elbette ki yıllar öncesine kıyasla daha iyi bir durumda. Hat deyince tuhaf tuhaf size bakarken insanlar bugün birçok insan hat deyince ne olduğunu bir yazı işte böyle bir san’at falan işte Kur’ân yazısı falan gibi biliyor, birçoğu bunu değişik vesilelerle. Bir merhale kat edildi ama Türk halkının geneline oranla hat san’atı konusunda ne kadar bilgi sahibidir? Bu tabi çok azdır diyeceğiz. Ancak işin meraklısı, konuya ilgisi olan	yeterli bilgiye sâhip olmamak, kat etmemiz gereken yol olmak,

	kimseler bilgiye sâhiptir. Ama sıradan insanın ancak camide ne gördüyse mesela o kadar bir bilgisi vardır yoksa bu konuda kat etmemiz gereken daha çok mesafeler var. Bu konuştuğum olumlu gelişmeler mâzîye kıyasladır benim yoksa olması gereken ideal nokta îtibariyle söylemiyorum. Yoksa biz o noktada kat etmemiz gereken daha çok mesafeler var yani. Biz daha çok fazla kabiliyeti kazanıp yetiştirmemiz gerekiyor... .. hat san'atı bugün dünya san'atları arasında nerededir dersiniz bunun çarpıcı göstergesi düzenlenen uluslararası müzayedelerdir. Onlara bakacaksınız, ne kadar hat eseri kaçta satılıyor? Onlara baktığınız zaman hattın fiyatları semboliktir. Yani bir tarafta milyonlarca dolara satılan işte resimler çağdaş san'atlar varken bugün bir hat eserinin maksimum bir 200 bin dolara satılır mı? Bilmiyorum yani. En pahalı bir hat eseri yani günümüz çağdaş yaşayan birisinin. Bu bir gösterge, bu şunu gösteriyor; Elbette tabi ki bugün hat san'atı bir dünya san'atı henüz değil. Bir İslâm san'atıdır, İslâm coğrafyasında çok önemlidir. İslâm coğrafyası zaten birinci derece önce İslâm coğrafyası, İslâm coğrafyasında bir müşterek san'at gibidir hat. Bunu bizim çok iyi kullanmamız lazım ama hattı da bir dünya san'atı hâline getirmenin yollarını bizim aramamız, onu o seviyeye getirecek kabiliyeti keşfedip yetiştirmemiz gerekiyor. Yani bu çok yönlü bir iş... ..En büyük sıkıntı hat eğitimi veren kurumlar da yeterli sayıda yetişmiş hattatımızın olmaması, bu en önemli sıkıntımızdır. Mesela güzel sanatlar fakültelerinde bölümler açılıyor, taşrada, İstanbul'da birçok şehirde ama buralarda ders verecek ehliyetli insan lazım. Bu maalesef çok az yani o noktada ciddi bir sıkıntı var, ciddi bir sıkıntı var. Bu inşâallah zamanla aşılacak bir şeydir diye düşünüyorum. En önemli sıkıntı bu benim gördüğüm.	
Tahsin Kurt (Hattat)	İnsanlar az çok bunu bilir hale geldi, şimdi sisteme oturmasını isteriz. Karmaşa olmasın, her önüne gelen icra etmesin bunu. İşte sisteme otursun daha bilinçli yapılsın yani bunlar biraz yetersiz... ..Kişiler icabında farkında olmadan piyasadan gidip hiç böyle hatla alâkası olmayıp kopya etmiş bir rahleyi tedrisattan geçmemiş insanların yazısını alabiliyor. Yani hem alana yazık hem satana yazık. ... çünkü hat san'atı ile uğraşan hattatların sürekli bir tüccar gibi eserini satma ile uğraşması sıkıntılı.	pazarlığa girmek, sıkıntı vermek

	Karşıdaki insanla pazarlığa giriyorsunuz, onlarla habire böyle üç kuruş beş kuruş indirmeye çalışır o. Bunlar hat san'atındaki hattatlara bilhassa mütevazi olanlara sıkıntı veriyor. Onun mizacına böyle biraz sıkıntı veriyor.	
Aydın Ergün (Hattat)	Evet artıyor ama benim bazı korkularım olmuştur. Bu korkular da bir şeyin enflasyonu sebep ettiren çok hattatın yetişmesi çok müzehhibin yetişmesi çok ebru san'atçısının yetişmesi kalite midir? O soru işareti ile karşı karşıya çıkıyoruz.	enflasyon olmak
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Bugün ortalama bir Batı ülkesinde ciddi mânâda 50 bin kişiye, bak ciddi mânâda diyorum, ciddi mânâda koleksiyoncu ne demek? Elindeki koleksiyon eserleri müzeye dönüştüğü zaman kendi alanında orta kalitenin üstünde iyi, iyiye yakın bir müze ortaya çıkacak kadar eseri olan adam demek. Ondan bahsediyoruz yoksa üç beş tane beş on tane bir şey alıp ta evine koyan adamdan bahsetmiyoruz. Yani müze yapacak kadar o mevzuyla ilgili müze yapacak kadar ve o müzeyi açtığı zaman da ortanın üstünde bir kalite ifâde edecek bir koleksiyoncu tipinden bahsediyoruz, ortalama 50 bin kişiye bir koleksiyoncu düşüyor, 50 bin. Bu Türkiye'de ne kadar? Türkiye'de ortalama iki milyonda bir kişiye düşüyor yani. Bu İslâm dünyasında ne kadar? Muhtemelen İslâm dünyasında da 5 milyon 10 milyon kişiye bir koleksiyoncu düşüyor. Şimdi bak işte rakam rakamlar ortada. Bir esere birden çok ne kadar fazla talip olursa talep edilen o eserin fiyatı da o kadar yükselir... ..hat san'atı felsefesi, hat san'atı hikemiyatı, hat san'atı tefekkürü ile ilgili veya İslâm san'atlarının bu dediğimiz yönleriyle ilgili maalesef ve maalesef hemen hemen bir iki kitap haricinde ki onlar da kendi çaplarında işte bir şey söylüyorsalar söylüyorlar kitap yok. Nasıl olacak bu iş peki? Nasıl dünya san'atkârını dünyaya hitap edecek, dünyaya bu işin hikmetini mânâsını muhtevasını aynı zamanda da biraz önce anlattığımız gibi dünya san'atseverlerinin gözüne kalbine de hitap ederek yepyeni bir tarzda anlatacak san'atçılarımız san'at eleştirmenlerimiz nerde? San'at eleştirmenimiz yok, hat san'atı eleştirmenimiz yok. Bir tane bile yok. Hat san'atı eksperlerimiz var. İsimlerini hepiniz biliyorsunuz, ben isimlerini söylemeyeceğim. Çünkü isimlerini söylediğim zaman yanlış anlayabilirler. Bir tahkir etmek gibi bir amacım yok. Esere bakıp onun ketebesini okuyup işte bu XVII.	kitap olmamak, koleksiyocu olmamak, san'at eleştirmeni olmamak, ekonomik sıkıntı

	yüzyılda yaşamıştır, XIX. yüzyılda yaşamıştır, hayat hikâyesi budur, yazılı iyi döneminin yazısıdır veya evvel dönemini yazısıdır, imzası orjinaldir falandır filandır diyen insanlarımız var. Onun işte o sizin de söylediğiniz gibi arka plandaki o hikemiyatı ile ilgili laf söyleyecek, onu dünya san'atıyla mukayese edecek dünya san'atı içerisinde bir yere oturtacak ve veya oradaki o mânâyı dünya san'atına teşmil edip, dünya san'atında bir yol açabilecek bir fikri olgunluğumuz ve olgunluğun eserleri yok ortada. O zaman kardeşim bizim bu geldiğimiz durum iyiymiş diyeceksin ya. Hâlâ biz hat san'atı falan diye bir şeyler konuşuyoruz yani. Bu kadar yokluğun içerisinde yine bir şeyler var en azından değil mi? ...29 Mayıs 2019 dün bir müzayede şirketinden rahmetli Hâmid Aytaç'ın yıl 45'e 65 ebatında iki satır ta'lîk ile yazmış olduğu Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin o meşhur güzel bir beyti var, "Harabat ehline hor bakma şâkir/ Defineye mâlik viraneler var" ve etrafında da çok güzel zarif bir halkarın yapıldığı bir levhayı 6000 TL'ye aldım, yani 1000 dolara aldım. Ben 5 sene önce esnafın kendi arasında bile bu levhayı 5000 dolar 6000-7000 dolara 10 bin dolara kadar satabilecek olduğunu biliyordum, buna şahit oldum ben de aldım ben de sattım. Dolayısıyla ne oldu? Ekonomik bir sıkıntı var ve o sıkıntı bu san'ata da yansımış. ...Elin adamı daha yaşıyor çok da yaşar daha işte burada iki hafta önce bir tane heykelini 94 milyon dolara sattı yaşayan bir sanatçı. Bir heykel 94 milyon dolar. Bakın ben size bir şey söylüyorum, 80 milyon nüfuslu Türkiye'nin şu anda bütün san'at piyasası 94 milyon dolar değil, cirosu cirosu. Yani san'at piyasasında 25 tane müzayede şirketinin 500 tane küçükü büyüklü galerinin uluslararası bir tane Contemporary diye fuar yapıyoruz değil mi, çağdaş san'at fuarı, bütün bunların cirosunu bir yere toplayın 94 milyon dolar yapmıyor.	
Yusuf Sezer (Hattat)	Bakışını şunu görüyorum, ticari görüyor işi, ne kazanırım gayreti var. Bana talebe geliyor, Selamünaleyküm, Aleykümselam. "Hocam ben bunu ne zaman öğrenirim? Ne kadar kazanırım?" Henüz kalemi görmemiş, mürekkep nedir bilmiyor, nasıl yazılır hiç haberi yok, bu amaçla geliyor. Neden? Müzayedelerde, sergilerde, etrafta yazıların alındığını satıldığını gördükçe iştahı kabarıyor. Dergâh o en son merdiven. Alt merdiven öğrenmek,	ne kazanırım gayreti, ilgi kirlenmesi

	edeplenmek, ahlaklanmak gibi maddelerle başlasa oralara sıra sıra varacak. İşte bu gençliği iyi bilgilendirmek doğru yönlendirmek gerekiyor. Burada hat san'atına efendim gençliğin bakışı güzel ama önce maddî pencereden bakmayacak... ..Bu işin kendisine kazandıracağı mânevî pencereden bakacak ki olsun. Çünkü bir hat talebesi başladığından icâzet almaya kadarki süreçte en az 8-10 sene emek vermesi gerekiyor, belli bir yazıları öğrenip de iyice onları olgunlaştırıp yazabilecek kıvama getirmesi için, ki biz de bugüne kadar 4 dönemi icâzet töreni yaptık, 8'er 10'ar yıllık takvimlerle oldu bunlar. Bugünün neslinde bu heyecan var acelecilik var. Bunun yerine daha teennili daha temkinli hareket etmelerini hatırlatırım... ..İlgi kirlenmesi de var. Nereye gideceğini nasıl öğreneceğini ne yapacağını bilmiyor. Sadece görmüş, duymuş veyahutta internetten bakmış yürümüş. Niçin bu ilgi? Kendisine hitap ediyor mu? Elinde bu kabiliyet var mı? Ruhunda bu var mı? Nesebinde bu san'atlarla meşgul olan birisi var mı? Onu hiç bilmiyor. Biz bu tür gelen talebelere, "Neslinizi araştırınız. Mutlaka siz buraya boşuna gelmiyorsunuz. Allah'ı Teala buraya sizi sevk ediyorsa veya bir başka hat kursuna gidiyorsanız nesebinizde bir hattat vardır, sizden hizmet bekliyordur." O zaman tabi gözler farklı açılıyor düşünceler farklı oluşmaya başlıyor. Gençliği böyle ilgilendirirsek böyle bilgilendirirsek gittiği yolda daha istikrarlı yürüyeceğinden şüphem yok. Ve elhamdülillah zemin de buna müsait siyasi amaçlar da buna müsait. Yeter ki talebeyi hırstan kurtaracaksın, o hevesi güzel terbiye edeceksin. Var, Eş-Şeyh Hamdullah diyoruz, bakınız daha Osmanlı hattatlarının ilki şeyh Nakşibendi tarikatına mensup, tasavvuf yolunun piri. Daha onun gibi nice şeyhler var, seyitler var, olmaz mı? Yani bir mânevî dergâhtan bir tas çorba içmeden bu yola gidilmiyor. Eğer bugünkü şartlarda hat san'atında ufak tefek aksaklıklar veyahut da kelime aksaklıkları zuhur ediyorsa mutlaka dergâh yolu görülmediği içindir. Elhamdülillah nacizane Esat Hoca Efendi'nin sohbetleri ile lezzetlenmeye devam ediyoruz.	
Turan Sevgili (Hattat)	...kimseyi de ilzam etmek istemiyorum ama san'at dünyasında maalesef hat san'atı dünyasında da bazen ayrışmalar oluyor... Oluyor insanız. Yani bir dediğim gibi kimseyi ilzam etmek istemiyorum, bir de realiteden bahsediyorum. Bir gruplaşmalar oluyor, gruplaşma olmamalı. Gruplaşmanın	gruplaşma

	temelinde “ben daha iyiyim, biz daha iyiyiz” şeyi yatarsa bu kulluğa aykırı olur. Böyle hareket eden kimseler zararda olur, mânên zararlı oluruz. Bende zararda olurum, hepimiz böyle hareket edersek mânên zarar ederiz. ...Siyasal otoritenin geçmişte veya günümüzde yaklaşımlar siyasi bu bir. Yaklaşımlar siyasi olduğu için de yine san’at kendi gayreti içerisinde bir şeyler yapmaya çalışıyor. Yani sadece yer vermek mesele değildir, imkân değildir. San’ata gereken emniyetle yaklaşım önemlidir. Bunları siyasilerde ben göremiyorum. Dün de göremezdim bugün de göremiyorum işin doğrusu. Yani bu işe önem vermiyorlar mânâsında değil. Gereken önemi vermiyorlar. Yaklaşımlar siyasi. Öz değil, özde bir yaklaşım değil. Özde bir yaklaşım olsa bugün buna katkıda bulunduğunu iddia eden bir kimsenin ben veya başka bir ismi duyulmamış bu san’atla iştigal eden özveriyle çalışan insanları tek tek bulup onlara göre imkân hazırlaması lazım. Burda siyasetçiye kim yakınsa o imkân buluyor. Bu olmamalı. Benim gözlemim bu. Belki kızan olur olmaz o ayrı mevzu. Yani siyasetçi siyasetçidir. Siyasetçiden herhangi birisinin gibi düşünmesini bekleyemezsiniz. Onun kulvarı ayrı. Ama gönül arzu eder ki öyle olmasın. Siyaset açısından değil de işi gerçek açısından görmek çalışmalı. Bu olmalı, ben bunu göremiyorum açıkçası. Her şey siyaseten yapılıyor, siyaseten yapılan bir şeyin de ruh aramanın bir mânâsı yok...	
Hüseyin Öksüz (Hattat)	...O pürüzler zaman içerisinde ayıklanır, endişe duyduğumuz bazı şeyler var. Onlar istemesek de ortaya çıkıyor. Bazı şeyler para açısından kendisini paraya kaptıranlar var, reklama kaptıranlar var.	kendisini paraya reklama kaptırmak
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Ancak üzülererek söylemek isterim ki günümüzde hâlâ geleneksel san’atlar(la) alanında uzman örneğin uzmanlaşan bir galerimiz yok. Yine geleneksel san’atlar alanında uluslararası standartlarda kabul edilebilecek bir fuarımız bir geleneksel san’atlar fuarımız yok. Yapılamadı... ...Yarışmalar yapılıyor tek tük yarışmalar. Ama bunlar da yine uluslararası standartlarda baktığımızda belirli periyotlarla yapılmamakta. Yani düzenli olarak yapılmamakta, pek çok eksikleri, biz de dernek olarak 3 yıl yarışma yaptık, yani pek çok eksiği bulunuyor bu alanda. Tabii bunların hepsi arayıştır. Yani daha önce “All Arts	galeri olmaması, fuar olmaması, san’at etkinliklerinin zayıf kalması, enflasyon ve israf, koordinasyonsuzluk, strateji belgesinin olmaması, akademik çalışma eksikliği

	Istanbul” diye bir fuarı yapıldı, bir deneme fuarı yapıldı. İşte bazı çerçevacılar galeri yapmaya çalışıyor, galeri hizmeti sunmaya çalışıyor. Bu gayretler eminim ki 20 yıl önce İSMEK’in gayretleri gibi ileride ciddi sonuçlar doğuracaktır. ...Yayınlar yapılıyor, sempozyumlar, sergiler, paneller vesaire yapılıyor. Bunların hepsi sevindirici, yüzlerce binlerce öğrenci ve öğretmen yetişiyor, atölyeler açılıyor. Bunların hepsi sevindirici. Eksikler vardır artılar vardır ama bunların hepsini bütün bir uluslararası san’at piyasası ya da uluslararası san’at etkinlikleri açısından baktığımızda çok zayıf kalıyor... ..bugün bir geleneksel san’atlarla ilgili bir stratejimiz bulunmamakta maalesef. Birçok kurum düzenlenen faaliyetlerden birbirinden bir koordinasyon olmadığı için bîhaber. Bakıyorsunuz aynı yayın üç dört farklı kurum tarafından aynı içerikte basıldığını görebiliyorsunuz. Ya da aynı eğitimin ya da aynı serginin tekrar edildiğini görebiliyorsunuz. Dolayısıyla bu bir nevi enflasyona bazen ya da israfa da yol açabiliyor. Kültür Bakanlığımızın daha önce düzenlediği iki yıl önce sanırım hatırlamıyorum tam, kültür şurası düzenledi. Bu şura çok faydalıydı burada çalıştaylar yapıldı ve bu alanda nasıl daha verimli çalışmalar yapılabilirin yolları arandı. İşte bu ve benzeri yollarla geleneksel san’atlarımızla ilgili bir strateji belgesinin olması gerektiğini düşünüyorum... ..bir eksikliği daha ifade etmek isterim. O da geleneksel san’atlarla ilgili akademik çalışmanın olandan daha çok olması gerektiğini düşünüyoruz. Maalesef bazen çalışmalarımızda yani birçok konuşmacıya yer veriyoruz ama maalesef bazen aynı kişileri konuşturmak istemediğimiz için maalesef konuşacak insan dahi bulamıyoruz bu konularda. Çünkü Türkiye artık hani üç beş kişi ile, üç beş on kişi ile, 100 kişi ile faaliyet yapamıyorsunuz. Çünkü Türkiye 80 milyonluk bir ülke. Yani bu konuda daha fazla akademik çalışmanın yapılması gerektiğini düşünüyoruz... ..Malumunuz biz bilgi çağında yaşıyoruz, bilgi son derece önemli. Onun için bu alandaki her türlü bilgiye ihtiyacımız var. Arşivlerimizin çoğu hâlâ o şekilde yani olduğu gibi kalıyor.	
Fuat Başar	Ha keşke malzemelerimizi de Osmanlı’da yaptığımız gibi yapsak. Malzeme de biraz	malzemedede

(Hattat)	hazırcılığa kaçışımız var. Japonya'dan gelen mürekkeple bu iş icra ediliyor olmaması lazım. Mürekkepçiliği kaybettirir bu. Veyahut da vernikler ile kâğıt âharlama işlemini bıraksak. Âharacılığı kaybettiriyor. Necmeddin Hoca akademide iken âharcılık hocalığında da bulunmuş. Onu öğrenmiş zaten. Tezhipte grup çalışması maalesef eskiden Topkapı Sarayı nakış hanesinde desen çıkartanlar ayrı bir zümre idi 'tarrah' diyorlardı onlara. Bir kitapsa kitabın cetvellerini çeken ayrı bir zümre idi 'cetvelkeşler' tezbihi yapan 'müzehhipler' grubu vardı. 30 yaşına kadar bunlar istihdam edilir, 30 yaşından sonra gözleri yoruldu diye emekliye ayrılırdı. Varak, altınımızı Osmanlı'da imal ederdik. Kalite olarak hâlâ ona ulaşamadık. Ciltler yine öyle. Bugün maalesef ciltçilerimiz neredeyse cilt için deri bulamıyorlar. Hazırcılık işin aslına her zaman öldürüyor. Yani bunların canlanması lazım. Buna kim hâmî olur? İlgili yerlere havale ettik artık. ...Vallahi şimdi işe başlayanlar, önce biraz bir kısmı kendini reklama kaptırdığı için başlıyor. Bir bakayım nedir? Bir kısmı heves duyarak. Ama istisnasız her kesimde san'ata bir 15-20 dakika da öğrenirim, yarım saat sonra allamesiyim, ertesi gün san'at benden sorulur... ..Peki gençler biraz da tabiri caizse moda olduğu için bu işlere bir yelteniyorlar.	hazırcılığa kaçış
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Bilhassa günümüzde her şeyin bir modern versiyonu varken 'Hat san'atı niçin böyle eskide kaldı? Kendini geliştirmiyor hattatlar. Ne için günümüze uygun eserler üretmiyor?' diye tenkitler geliyor. Bu tenkitler kısmen de hakkıdır. Bazen mübalağalı olsa da kısmen haklı. Çünkü san'at, belli bir mecrada kalırsa, belli bir anlayışta kalırsa ilerleme olmaz. Çağın gerekleri, çağın bakış açısı uyarlanmalı. Peki, hattatlar bu ihtiyaçları karşılamak için neler yapabilir? Bir kere her şeyden önce san'atın gelişiminden haberdar olacaklar. Sadece hat san'atının değil, genel anlamda bütün san'atların yani dünya san'at tarihini, bundaki önemli devrimleri, gelişmeleri bilecekler. Modernizm postmodernizm vs. akımlar bunlardan bahsediyor. Ne olmuş, hangi sanatçı ne yapmış da bu kadar san'at âlemini sarsmış? Veyahut hattatların tarihine baktığımız zaman, işte 'Râkım bir ekol olmuş.' diyoruz. 'Sâmi Efendi, ekol olmuş.' diyoruz. Bunlar kendilerinden öncekine ne ilave etmiş de ekol	akademisyen eksikliği, eleştirme kültürünün azlığı, tanıtım eksikliği

	olmuşlar? Bunlar hep araştırma meselesi. Ama bu araştırmalara girişmeden sadece hocanın verdiği meşki yazıp düzeltmek, yazıp düzeltmek ondan sonra klasiğin bir devamı olan eserler üretmek san'atta yenilik yapmak için yeterli değil. Diyelim ki bir hattatın grafik san'atından haberdar olması bana göre şart. Çünkü grafik günümüzde hayatın her alanına girmiş durumda, her yerde bir grafik ile karşılaşırız. Bizim sahada ciddi bir akademisyen eksikliği var. Bugün yeni açılan üniversitelerde, güzel sanatlar fakültelerinde öğretim elemanı bulamıyorlar. Bazen yüksek lisans yapmış, doktora yapmış kişiler var mı? Diye bize soruyorlar. Varsa hani hemen kadroları çıkacak üniversiteye girecekler. Bulamıyoruz. Sonra yayın sayısı da az oluyor akademik camiada ve bu sorunları, bir takım talepleri YÖK nezdinde, diğer üst kurullar nezdinde duyuracak bunları akademik kurallara yedirecek bir gücümüz de olmuyor yani. Başkaları söz söylüyor, hüküm veriyor. Biz o kurallar çerçevesinde onların koymuş olduğu sistem içerisinde akademik ilerleme ve faaliyet yapmaya çalışıyoruz. Hatta özür dileyerek şunu da ekleyeyim, en son yapılan bir takım YÖK düzenlemelerinde san'atsal faaliyetler, sergiler, bienaller uluslararası etkinlikler YÖK teşvik kapsamından çıkarıldı. Yani hiçbir itibari değeri yok, akademik puan değeri yok. Neden? Bu konularda işte biz, güçsüz olduğumuz için sesinizi çıkartmadığımız için. Bazıları istismar etmiş olabilirler. Çok basit faaliyetlerle, akademik teşvikler almış olabilirler. Bu doğrudur. Ama bunun denetim mekanizmasını iyi yaparsanız, kaliteli-kalitesizi ayırt ederseniz... Ama geçtiğimiz yıl maalesef böyle bir düzenleme yapıldı. Topyekûn silinip atıldı. Bu doğru değil tabi... ...icabında birbirimizi eleştirme kültürünün kabul gördüğü bir ortam oluşmalı. Ama bakıyoruz 'Ama bakıyoruz 'Filanca kişi benden büyüktür, tenkit edemem. Hocamdır zaten tenkit edemem. Arkadaşımdır, ayıp olur. Çocuktur, gençtir teşvik edelim, kırmayalım.' bu anlayışlardan dolayı belli bir kapalı çevrede kalıyoruz. Biraz daha dışa açılmamız gerekiyor ve bunu söylerken de İslâm âlemini kastetmiyorum sadece. İslâm âleminde zaten bir takım faaliyetler yapılıyor da bütün dünya çapında Müslüman olmayan ülkeler nezdinde de bu san'atla ilgili faaliyetler yapılmalı. O konuda eksiklerimiz var.	

	Avrupa’da, Amerika’da diğer Batı veya Doğu ülkelerinde hat san’atı ile ilgili ne kadar faaliyet yapılıyor? Burada bir takım kişiler sergiler açıyorsa bunlar, ne kadar kaliteli? Doğru mu tanıtıyorlar, eğri mi tanıtıyorlar? Bu hususlarda biraz eksiklerimiz var. ...Çünkü kökeninden kopmuş, felsefesinden bihaber, san’at anlayışından bihaber veyahut işte yaşamında tesiri olmadığı için bunu, hayatına aktaramadığı için san’atın o kendi doğası içerisinde ilerlerken şöhret meraklısı olabiliyor, paraya karşı zaafı olabiliyor. Yani san’atı içselleştirememiş hat san’atını. Hâlbuki bu tevazuu ön planda tutan bir san’at maddî şeyler, kazanımlar vs. bunlar birinci planda değil. O bakımdan bu mânâda da bence derslerin desteklenmesi şart.	
M. Lütfi Şen (Küratör)	Sorun şu, bizim san’ata ilişkin kültürümüzün çok eksik olması toplum olarak. Çünkü ‘Marifet, iltifata tabidir.’ Bu insanlar, hat san’atı icra ederek ayakta kalabilecek bir genel kültür olsa toplumda bence ihtiyaç buna var. Daha fazla hat san’atçısı yetiştirmeye değil hattatların daha özgür çalışması imkânı sağlayacak bir altyapıya bizim ihtiyacımız var... Bugün bunların, san’atın, hâmilîği konusunda yeterli olduğumuzu hiç düşünmüyorum. Bu konuda asıl sıkıntı, burada yoksa san’atçılarda vs. değil ve toplumsal kültürümüzdeki inanılmaz gerilik... Bunların parasal sorunları yok, ufuksal sorunları var. Bunlar mesela yaşadıkları evde, çocuklarını büyüttükleri evde bir orijinal eser asma ihtiyacı duymuyorlar. Olabilir mi böyle bir şey? Çocuklar büyüyor o evde. Bir orijinal eser asılan evde büyüyen çocukla, orijinal eserin olmadığı evde büyüyen çocuk arasında fark oluşur yani ve bunlar bürolarında milyonlar ayırabiliyorlar. Dizaynırlara bunu inşâ ettiriyorlar. Bir orijinal eser asma ihtiyacı duymayabiliyorlar ve bu ben bunu söylediğimde ‘Lütfi ne dese yeridir.’ oluyor... Sorun hat eğitimde değil bence. Çok iyi hocalar, çok iyi dersler veriyorlar. Yerel yönetimler bu konunun arkasında duruyor. İsteyen herkes, hat eğitimine ulaşabilir durumda şu anda. Bu önemli böyle bir sorununuz yok. İyi öğretmenlerimiz var, önemli hattatlarımız var. Bunda da bir sorun yok ama bunların topluma sunulmasında, bunların hâmilîğinde sorun var. Devlet de burada diğer san’atlarda olduğu gibi, sanki diğerlerinde oldu da bunda olmadı demiyorum. Hepsinde resimde dâhil	kültürümüzün çok eksik olması, san’at hâmilîğinin yetersizliği, ekonomik kriz

	heykelde dâhil olmak üzere hepsinde hâmilik konusunda bir sıkıntımız var. Genel piyasa şartları içerisinde alınıp satılabilir şeyler hâlâ olmadı san'at eserleri ve biliyorsunuz ekonomik krizlerden ilk başta etkilenen şey kültür ve san'attır. Bu ne yazık ki bizde devam ediyor. ...İşte resmi törenlerde bile çok üst makamlara baskı hatların hediye edilebildiği bir dönemi geride bırakmış değiliz hâlâ. Böyle şeyler yaşanıyor hâlâ bu ülkede. Onun için öyle beklendiği gibi olağanüstü bir etki vs. olmadı. Belki Jeep satışını daha çok etkiledi bu konu ama hat eserlerine benim dediğim anlamda destek üreten bir kültürel düzeyimiz olmadığı için orayı fazla etkilemedi. İkinci Beyazıt Han ile başlıyor. Sevgili Padişahımız, inanılmaz ileriye gören ve inanılmaz yenilikçi bir tarafı ile bilinen bir adam. O ana kadar yazılan hattın, hep aynı devam ettiğini görüyor ve biliyorsunuz Şeyh Hamdullah'a diyor ki 'Şeyh, zaman değişti, mevsim değişti, her şey değişti, tarih değişti ama biz hâlâ aynı yazıyoruz.' Yani san'atın çağdaşlığına vurgu yapıyor İkinci Beyazıt Hanımız. Çünkü san'at, çağdaştır. Evet, çünkü niçin çağdaştır? Zorunlu olarak çağdaştır yani. Biz 300 yıl öncenin birikimiyle bugün san'at eseri yaratamayız.	
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Evet tabii bu san'atın genel sorunudur. San'at genellikle san'at, san'attan anlayanlar san'atı takdir edenler tarafından değil, parası olanlar tarafından satın alınır malum. Bunu son dönemde tabii ki dediğiniz gibi müslüman burjuvazinin bunları yatırım nesnesi olarak satın aldığını görüyoruz. İsim söylemek istemiyorum ama... ... Demek istediğim bu bir sermayenin yatırıldığı bir nesne hâline geldi. Böyle olduğu zaman da, san'atın san'at için veya estetik için değil daha ziyâde para kazanmak için ortaya çıktığı, el değiştirdiği pazarlandığı görülüyor. Bu hiçbir şekilde bu döneme mahsus bir şey değil, fakat hat san'atı bu dönemde bu hale geldi, onu demek istiyorum... ... Şimdi günümüz derken, yani 21 Mayıs 2019 diyorsanız, şu anda fiyatlar çok düşmüş durumda ve hat san'atı pek alınıp satılamıyor. Bunun tabii Türkiye'deki ekonomik durumla ilişkisi var. Malum yani kemerler sıkılıyor bu aralar. O yüzden insanlar eskisinden yaptıkları kadar rahat bir şekilde para harcayamıyorlar. ... Bir de benim şunu müşahade ettim, bu genelleştirilebilir mi çok emin değilim? Ama benim gördüğüm şöyle bir şey var, bu Özal döneminde palazlanan yeni	hattın yatırım nesnesi olması, okumayı bilmemek, ikinci neslin zenginliği

	kırsal muhâfazakar burjuvazinin çocukları artık ikinci nesil zengin. Yani bunlar anaları babaları para kazanmış, kendileri zaten paralı bir ortamda doğup büyümüş. Dolayısıyla analarının babalarının “Biz aslında cahil köylü değiliz. Biz kültürlü insanlarız.” diye kendilerini gösterme kaygısı çocuklarında yok. Dolayısıyla çocuklarının gidip öyle paşa resmi, işte tombak, mangal, bimem ne almak gibi bir dertleri yok. Onlar gidiyor çağdaş resim alıyor, yahut gidip otomobil alıyor, yat alıyor. Ama bu antika merakı belirli bir neslin meraklıydı, belirli bir neslin âdeti kendi kendini meşrulaştırmak için araçsallaştırdığı bir nesneydi ve o artık günümüzde bence geçerli değil. Dolayısıyla bugün hat satın alanlar meraklı olanlar, gerçekten beğenenler. Ama eskisi gibi artık bir furya yok. Dolayısıyla hakikaten müzayedelere falan bakarsınız hem birçok şey satılmıyor, hem satılanların fiyatları yükselmiyor. Çok çok çok olağanüstü bir şey çıktığı zaman piyasaya hâlâ çok büyük fiyatları satılabiliyor tabii... .. Şu anda hat san’atına ilginin önünde duran en büyük, engel okumayı bilmemek. Dolayısıyla okuma biraz kolaylaşırsa ilgi de artacaktır. Şimdi bu demek değil ki, okumak mutlaka hat san’atına ilgiyi getirecektir. Benim burdaki arkadaşlarım arasında, okulda birlikte olduğum arkadaşlar arasında mesela ana dili Arapça olan birçok (arkadaşım var). Bunların hat san’atı ile hiçbir alâkası yok. Hatta hat levhalarını ben onlardan çok daha iyi okuyorum. Çünkü onların anadili Arapça ama hiçbir zaman san’at olarak hat san’atına eğilmemişler.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	İnsanlar gerçekten sevip devam ettirdikleri zaman tabi bırakanlarda oluyor yüzde yetmiş de bırakıyorlar, 10 kişi geliyorsa onun yedi sekizi ayrılıyorlar veya sürdüremiyorlar. Gerek maddî sıkıntıdan gerek vakitleri yok gerek bu iş belki zor geliyor devamlı disiplin gerektiren bir çalışma malum. Yapamıyorlar ve bırakmış oluyorlar. Ama devam ettirenler, bu aşamaları sınavları geçmiş ve o sihrin, büyüünün içine girmiş oluyorlar.	eğitimi bırakmak
Cevad Huran (Hattat)	...ekonomi açıdan problemlili zorlu durumdan geçiyoruz, koleksiyoncu sayısı 2013’ten önceki hâlimden çok daha az olduğunu görünce, maalesef birçok hattat maddî problem yaşıyor. ...Şu an bazı ekonomik sorunlar olabilir ama bu hep olmuştur. Ben hatırlıyorum 2003-4 yıllarında eski yazıların o kadar ucuz fiyatlara satıldığını hatırlıyorum. Yıllar	ekonomik problemler, koleksiyoncu azlığı, icâzet anlayışı,

	geçti, bayağı üstüne maddî açısından değer katlandı... .. Şu an bir geçiş süreci yaşıyoruz. Mânevî olarak çok çok değer verilen bir san'at var karşımızda ama maddî olarak bazı işte problemlerden dolayı şu an 2013'ten önceki durumda değiliz. Bu bir gerçek ama bu bir geçiş süreci... ..Şu an zaten koleksiyoncu sayımız azaldı. Bazı koleksiyoncular koleksiyonunu satmaya başladı. Bir koleksiyoncu yılda örnek misal veriyorum size, mesela 50 parça san'at eseri alma potansiyeli varsa 2013'ten önce, o 10'a düştü, 12'ye düştü. Eski yazılar üçte biri fiyatına falan... ..O icâzet sen hocasın, sen artık bu işi biliyorsun, ders verebiliyorsun anlamına geliyorsa orada bir sorun vardır. Bence o icâzet tamamıyla bir başlangıç noktasıdır. Talebeye diyorsun ki meşkların bitti. Bu icâzet sadece ona gösteriyor meşkların bitti. Şimdi yeni bir hayat başlıyor sana. Bunun idraki içerisinde oluyorsa sanatçı gitgide ileriye doğru gidiyor. Ama maalesef birçok kişi bunun idraki içerisinde değil... ..Maalesef buna çok sıkça rastladık, ben buraya geliyorum, belediye böyle bir imkân sağladı. Tamam, burası buraya kadar doğru. "Hoca orada bana hizmet vermek zorunda." Bu niyetle gelen bir sürü öğrenci var ve birçok hoca böyle öğrencilerle problem yaşıyor.	
Hasan Çelebi (Hattat)	Bugün çağımızın sorunu bu tabii bugünkü gençlik bu telefondaki internetin seriliği gibi her işin böyle seri olmasını istiyor. Ama bazı şeyler öyle olmuyor... ..bizim hattatların bazı noktaları dediğim gibi güzel, levhacılıkta güzeller, levha yazıyorlar, harfleri güzel çıkarıyorlar, elleri sağlam, iyi güzel ama altyapı noksan. Kusura bakmasınlar her yerde söylüyorum kendilerine de söylüyorum altyapıları noksan. Arapçaları, hepsinin Arapçası yok. Kelimeyi okumasını bilmiyor. Bu yetmiyormuş gibi Osmanlıca bilmiyor, Osmanlıca'yı yazamıyor. Bunu da öğrenmesi ve yazması lazım. En azından Arapça ile Osmanlıca'yı da bilirse bir hattat işte o zaman üçayak üzerine olur. Yoksa tek ayaklıdır, nadirdir, noksandır... ..Ama yalnız İstanbul. Başka yerde yok. Anadolu'ya gidin. Anadolu'da yetişiyor orada eserler biriktiriyor yazıyor satamıyor. Buraya geliyor burada satıyor. Hemşerisi oraya geliyor orada almıyor buraya geliyor burada alıyor. Ne olduğunu anlayamıyorum. İstanbul'un öyle bir aktivitesi var... Pazarı bu işin İstanbul'da...	

İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Yani siz yaptıklarınız yani evet bu kelimelerdir bu ayettir bu hadistir bunu yazdık diye insanlara sunduğunuzda saygı göstereceklerdir ama yani bunu toplumun vazgeçilmezi bir sanat olarak görebilmesi toplumun genelinde yok. Hâlâ da bunu oluşturabilmiş değiliz. Eğitim dünyamızda da aynı sorunlar var, 100'ü aşkın güzel sanatlar eğitimi veren yüksek kurumlarımız var. Mesela bunların meşguliyetleri bunların çıktıkları neler eğitim veriyor topluma ne katkı sağlıyor? filan bunlar hep tartışması gereken konular.	toplumun vazgeçilmezi olamayışı
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Bir kıt'anın bir Hâfız Osman kıt'asının örneğin nadir bulunan müthiş hattat Hâfız Osman'ın bir ekol açan Hâfız Osman'ın bir kıt'asının 20 dolarlar 10 dolarlar 100 dolarlar civarında olduğunu düşünün, bugün bu çok rahatlıkla daha doğrusu yakın zamana kadar 20 bin dolara kadar çıktığını hatta daha fazla da çıkabileceğini işin özelliğine bağlı olarak söyleyebilirim. Bu müthiş bir gelişme oldu. Bunun yalnız parasal gelişmesinden söz etmiyorum. Çünkü insanlar sadece sanat olarak bakmıyorlar meseleye. Belki de haklılar eninde sonunda bir değere bir şey satın alıyor onun toplumdaki yansımalarından bir tanesi de, hepsi değil maddidir. Evet bir arkadaşı gelip bakıp evet ne kadar güzelmiş, ne kadar çağa ışık vermiş, bugün için de geç kalmış veya demode olmuş tırnak içinde yani modası geçmiş bir iş değil dese dahi parasal öneminin çok olduğunu düşünüyorum... ..Bu bir taklitte eski aynen yaparak olmaz. Bugün başka bir şey yaşıyoruz, başka bir çağdayız. Yani bunun için de doğrusunu isterseniz biraz kıskançlıkla Lübnan'a baktığımızda Irak, Suriye'ye hatta Kuzey Afrika'ya baktığımızda orada böyle hattatlar var özellikle İran'da. Farklı şeyler yapıyorlar ve bence iyi yani kötü bir misal değil şimdi söyleyeceğim, bizim asla daha şimdi düşünemeyeceğimiz bedellere Batı'da müzayedelerde satılıyor bunlar. Ve alanlar sadece kendi memleketindeki insanlar değil.	ekonomik değer kayı, taklit
Ayten Tiryaki (Hattat)	Kendi işte dediğim gibi içindeki, bünyesinden gelen zorluklardan dolayı çok daha az bir sayıda yani toplumun, genel insanların sayısına baktığımızda veya diğer sanatlarda olan insanların sayısına baktığımızda hat sanatı alanında olan gerçek bu sanatla uğraşan kişilerin sayısı azınlıkta olacaktır. Ama bu bir problem değil bence. Bu aslında güzel	zorluk, sayı azlığı

	bir şey diye düşünüyorum. Çünkü o yüzden çok kolay lokma olmadığı için herkes burada, bu alanda yok diye düşünüyorum. Az sayıda kişi var ama bu az sayıda olması bizim kursları azaltmamız anlamına gelmiyor. Kurslar devam edecek ama kursların içinde veya tanıtım amaçlı faaliyetlerin içinde belki çok kabiliyetli kişiler çıkacak.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	...bunu kaç süre içerisinde nakite çevirebilecekleri sorgulanıyor, biraz da bu san'atın moda olmasından, bunu belki biraz konuşacağız sizinle ama bu hesap ediliyor. Yani bunu bir nakite çevirme aracı olarak görülüyor... Toplum açısından baktığımızda veya bugün geldiğimiz nokta açısından baktığımızda bir defa biz birçok değerimizi sıradanlaştırıyoruz. Kutsalımızı da sıradanlaştırdık, mukaddesat dediğimiz şeyleri de çok böyle sıradan şeylermiş gibi bahsetmeye başladık. Birtakım değerler daha önceden daha farklı ihya etmeye çalıştığımız mübarek geceler vesaireler de bunlar da sanki önemini yitirmiş gibi oluyor zaman zaman. Yani günümüzde toplumda, toplumun bazı kesimlerinde, müslümanlardan bahsediyorum, dindar kesimde olan kişilerden bahsediyorum ve her şeyi her yerde kullanır hale geldik. Bir de bu tüketimimiz var, müthiş bir tüketim toplumu hâline geldik. Dolayısıyla vav harfinin bir önemi vardır, camilerde özellikle XVI. asırda “vav”ın büyükçe yazılması, görünür yerlerde bulunması onların vakıf eser olduğuna işaret eder. Ama biz tuttuk bu “vav”ı aldık her yerde kullanır hale geldik. Ama düzgün olsun, ama eğri büğrü olsun. Veyahut da “Allah-Muhammed” isimlerini, hem bunlar bizim inancımızın temelleri, bunları böyle incikli boncuklu bilmem neli, yani formatlarının dışında, hat yazılarını her yerde her türlü eşya üzerine yapıştırmak, bir de doğru formda değil, bilgisayar çıktıları alarak bunları yapmak, bir de mânâsını bilmeden, işin zaten en kötü tarafı o. Yaptığınız yani aldığınız metnin kutsal olduğunu bilmeden, mânâsını bilmeden, bunun ne mânâyâ geldiğini araştırmadan, sormadan bunları her türlü her yerde kullanır hale gelmek bunları artık sıradanlaştırmış bir noktaya geliyorsunuz. Dolayısıyla	kısa sürede nakite çevirme anlayışı, değerimizi sıradanlaştırmak, israf ve istismar

3.2.2.4. Hat San'atının Geleceği

Hat san'atının geleceği hakkındaki görüşlerin yer aldığı Tablo 3.16 incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir kısmının bu san'atın geleceğine dair ümitvar olduklarını görmekteyiz. Hat san'atında eskiye nazaran çok iyi bir yere geldiğinin altını çizen katılımcılar gelecekte bu san'atın daha iyi bir konumda olabilmesi için atılması gereken bazı adımların olduğunu vurgulamakta ve bir takım önerilerde bulunmaktadır.

Mehmed Özçay gelecekte *“kesinlikle ümitvar”* olduğunu bunun sebebinin ise kendi geçirdiği san'at hayatı olduğunu belirtmektedir. Hat san'atına gönül verdiği yıllarda *“sadece hususi bir merak, bir aşk”* ile bu san'ata başlamışken bu san'atı ilerde *“meslek olarak”* yapacağı, bugün ulaştığı yerlere geleceği aklının ucundan bile geçmemiştir. Mehmed Özçay hattın geleceği için ümitli olmakla birlikte *“daha kat edeceğimiz çok uzun mesafeler”* olduğunu düşünmektedir. *“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın hat san'atını telaffuz edeceği, hat san'atını seveceği, himaye edeceği, ona hat hediye edileceği”* 1980'de söylene *“ancak gülerdim”* ve bunu *“imkânsız bir şey”* olarak görürdüm diyen Mehmed Özçay, bu durumun hat san'atının nereden nereye geldiğine dair *“çok ciddi bir gösterge”* olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple bu süreç kendisini ilerisi için ümitlendirmektedir.

M. Lütfi Şen'in kanaatine göre hat san'atının geleceği *“iyi olacak”* ve *“gitgide daha fazla karşılık bulacak”* çünkü hattatlarımız *“gayet yaratıcı ve iyi”* durumdadır. Son yıllarda modern dönemin diliyle çok hızlı bir şekilde uzlaşmaya başlamıştır. Yakın gelecekte zamanın getirdiği imkânların da katkısı ile hat san'atı değerlerinin tadını topluma yansıtmakta daha da başarılı olacaktır.

Aynı şekilde Irvin Cemil Schick de hat san'atının bundan sonra sırtının yere gelmeyeceğini düşünmektedir. Ona göre günümüzde *“çok ciddi iyi hattatlar”* ve bunlardan eğitim alan *“ciddi iyi öğrenciler”* vardır ve bundan sonra hat san'atının geriye gitmesi için herhangi bir neden gözükmemektedir.

Fuat Başar ise geleceği yalnızca Cenabı Hakk'ın bileceğini fakat hat san'atının *“eski kaynaklar, eski ahlak ve edep üzere”* devam ettiği takdirde *“kıyamete kadar”* süreceğini düşünmektedir. Çünkü *“Onu, Kur'ân-ı Kerîm'i biz indirdik. Onu biz muhâfaza edeceğiz.”* buyurulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm devam ettiği müddetçe Cenabı Hak ona hizmet edenleri de yaşatacaktır. Bitti bitiyor diye endişe edilen hat

san'atının “biraz biraz ihya” olmakla birlikte “modernliğin, ölçsüzlüğü, uydurukçuluğun kurbanı” olacağı yönünde “büyük endişe” taşımaktadır.

Ali Rıza Özcan hat san'atının geleceği konusunda “ümitvar” olanlardandır. Çünkü tıpkı kendisi gibi hattatların da büyük çoğunluğu “iyi şeyler yapmak” istemektedir. Bununla birlikte “İnşallah sakat bir doğum olmaz, sağlıklı bir doğum olur ve bu da bizim yeniden çoğalmamıza, yeniden güçlenmemize vesile olur.” şeklinde endişelerini de dile getiren Ali Rıza Özcan’a göre “geleceğe dair güzel ışıklar” söz konusudur.

Hasan Çelebi hat san'atının geleceği hakkında “iyi” düşündüğünü belirtmektedir. Ona göre bugünkü gençler “gayet güzel” çalışmaktadırlar ve “milletimizin san'at noktasında kimlik numarası” olan hat san'atını gençlerimiz devam ettireceklerdir. Zaten milletimizin de buna rağbeti söz konusudur.

Ekmeleddin İhsanoğlu hat san'atının geleceğinden “gayet tabii” ümitvar olduğunu, fakat üretilen eserlerde kalitenin biraz yükseltilerek “ticari endişelerden uzak kalma”nın gerektiğini düşünmektedir.

Ayten Tiryaki de hat san'atının geleceğinin “bu gidişle çok güzel” olduğunu bu alanda özellikle son 15-20 yılda çok ciddi sıçramaların gerçekleştiğini düşünmektedir. Artık ivme artmış yükselişe geçilmiştir.

Savaş Çevik’e göre hat san'atını “çok güzel bir gelecek” beklemektedir. Her ulusun tarihte bir silkeleniş, bir kendine geliş devri vardır. Milletler bir tokat yese de zamanla kendine gelmektedir. Biz millet olarak o tokadı son yıllarda biraz yemeye başlamış durumdayız. Hal böyle iken kendimize gelmekten başka çaremiz yoktur. Hat san'atı “simgesi, logosu olduğu kültürün kendine geliş sürecinin bir tezâhürü” olarak görülmektedir. Hat san'atı ile birlikte öteki san'atlarımız da gelecek yıllarda çok daha güzel seviyelere ulaşacak ve dünya san'at tarihi içerisindeki yeri daha çok yüceltecektir.

Hüseyin Kutlu hat san'atının geleceğinin “bizim ümmet olarak millet olarak geleceğimize bağlı” olduğunu düşünmektedir. Son üç yüz yıldır “kendimizden uzaklaşmak üzere yaptığımız yürüyüşü, tersine çevirip kendimize doğru yürümeye başlayıp”, aslımızı kökümüzü ve de kendimizi tanırsak hat san'atı da yolculuğuna yükselerek devam edecektir. Aksi takdirde müslüman gibi inanmamıza rağmen başka kültür ve medeniyete ait insanlar gibi yaşar, bu arada da “keyiflenmek için” bu

san'atlarla uğraşırsak ortaya piposunu tüttüren, bu işten keyif alan, para kazanan insanlardan oluşan “*çarpık bir tablo*” çıkacaktır.

Turan Sevgili “*hat san'atının geleceğini şu anda iyi görüyorum*” demekle birlikte gaybı sadece Allah'ın bilebileceğini, ileride toplumun ve dünyanın nereye gideceğinin belli olmayacağını ifâde etmektedir. Artık dünya ile entegre olduğumuz için dünyada olup bitenler bizi de etkilemektedir. Şu anki gidiş ümitvar olmakla birlikte “*Başkalarının milli harslarında yoğrulup benliğimizi hepten mi kaybedeceğiz? Yoksa bir etkilenme olup da kendimize mi döneceğiz?*” bunu zaman gösterecektir. Hat san'atını insanlara “*sadece göstermek*” yeterli olmayıp “*sevdirmek ve halkı bilinçlendirmek*” gerekmektedir. Kişi bir hat eseri satın aldığı anda onu “*ne için*” ve “*ne maksatla*” aldığını bilmeli ve içeriğinin ne olduğuna, kendisine bu içeriğin ne vereceğine vakıf olmalıdır. Kısaca hat san'atı insanlara “*görsellikten öte*” başka şeyler de vermelidir. Fakat bugün daha çok “*işin görseli ile*” uğraşmakta renklerine, tezhibine, çerçevesine yoğunlaşmakta fakat “*muhtevasıyla*” ve “*ruhun yansıması*” ile ilgilenilmemektedir. Eğer böyle olursa bu san'at bize yarın bir gün küsecek ve bizi bırakacaktır.

Cevad Huran “*yeni nesilden çok güzel kabiliyetler*” çıktığını, her ne kadar şu an hat san'atında ekonomik yönden bir durgunluk yaşansa da bu geçiş sürecinin bir süre sonra sona ereceğini ve herkesin “*keşke*” hat eseri alsaydım diyeceğini düşünmektedir.

M. Uğur Derman hat san'atının “*bu kıvam üzere*” gideceğini düşünmekte ve daha iyi bir gelecek beklemediğini îmâ etmektedir. Hilal Kazan ise hat san'atının iyiye gittiğini düşünmekte ve gerçekten gayretli hattatların çabalarıyla daha iyi noktalara gideceğini ummaktadır.

Ahmet Akcan Türkiye'nin geleceğini çok parlak görmekte buna paralel olarak “*san'at ve estetik zevklerimizin gelişeceğini*” düşünmektedir. O'na göre gelecekte başat alanlardan bir tanesi de hat san'atı olacağı için bu san'atın geleceği “*şüphesiz ki çok parlak*” olacaktır.

Ömer Faruk Dere ise hat san'atının geleceğinin “*özgünlüğünde*” olduğunu, bu vasfını koruyamadığı takdirde çok uzun ömürlü olmayacağını, klasik formlar yaşamaya devam etse de özgün işlerin ortaya çıkmayacağını vurgulamaktadır. Yeni yapılacak denemelerde “*dünya san'atıyla çok çok içli dışlı olunması ve dünyada*

san'atın ne yöne gittiğinin çok iyi takip edilmesi" gerekmektedir. Modern san'at günümüzde *"tam bir tükenmişlik sendromu içinde"* olup çareyi tekrar *"elle yapılan işlere el emeğine dönmekte"* aramaktadır. Bu sebeple de hat san'atı kıymetini hiçbir dönemde kaybetmeyecektir.

M. Arif Vural ise bu konuda biraz daha farklı düşünmekte ve *"hat san'atının aslında zirvede olduğunu"* iddia etmektedir. Her ne kadar değişik form şekil ve icatlar yoluyla bazı tasarruflar olsa da bunlar zaten işin tabiatı gereği olan şeylerdir. Ona göre bu san'at *"zirve noktasını"* yakalamış ve *"tekâmül"* etmiştir.

Aydın Ergün hat san'atının geleceği diye bir *"kaygı"*sının bulunmadığını aksine *"sevinç ve mutluluğu"*nun olduğunu ifâde etmektedir. Bir zamanlar ailesi *"Oğlumun hattı var hatla uğraşıyor"* dediğinde, *"Hangi hat? Üsküdar'da otururken, acaba Üsküdar-Ümraniye hattı mı?"* diye sorulmakta iken bugün kendi çocukları da talebeleri de hat dendiği zaman hüsn-i hattı anlayabilmektedir. Hüseyin Öksüz hat san'atının gidişatını günümüzde tahminlerinin ötesinde *"çok çok iyi"* bulmakta ve *"Bu kadar popüler olacağı, bu kadar itibar göreceğini biz tahmin edemezdik"* demektedir. Yusuf Sezer ise her şeyin olduğu gibi kelamının da sahibi Cenabı Hak olduğu için hat san'atının geleceğinden hiç endişe etmemektedir. Hüseyin Türkmen'e göre hat san'atı çok yol kat ederek çok güzel yerlere gelmiştir ve gelmeye devam edecektir. Tahsin Kurt talebelerini *"sağlam bir şekilde"* yetiştirip insanlarla münasebeti de *"güzel"* sürdürdükleri takdirde hat san'atının daha da ileriye gideceğinden emin olduğunu beyân etmektedir.

İlhan Özkeçeci san'atın geleceği konusunda tabî ki ümitvar olduğunu, ümitsiz olmanın mümkün olmadığını ifâde etmekle birlikte *"Uluslararası san'at alanında bugün kaç ismimiz var?"* sorusunu sorarak Akademi'nin *"rehabilitasyona ihtiyacı"* olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple *"gelenekselin geleneksel dışında daha teknik ve mühendislik yapıdaki bir eğitimini sağlamak yani yükseköğrenim bazında da bu işe birtakım çözümler sunmak"* amacıyla ülkemizde ilk defa Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Türk San'atları Tasarımı Yüksek Lisans Programı açmışlardır. Ona göre hat san'atı *"yelpazenin bir dalı"* olup bu yelpazenin başka dalları da vardır. Bunları bilmeden bunlardan hiçbir behre bilgisi olmadan bir kişinin hat san'atıyla uğraşması eksik kalmaktadır. Çünkü hat varılacak son nihayet olup *"bir neticedir"*, *"başlangıç değildir"*.

Menaf Nam hat san'atının geleceğinin iyi ve parlak olduğunu fakat kalite konusunda hâlâ istenilen seviyenin yakalanamadığını düşünmektedir. Daha kaliteli san'atçılar yetiştirerek kaliteyi daha yukarılara çekmemiz böylelikle hat san'atındaki kaliteyi artırmamız gerekmektedir.

Fatih Özkafa hat san'atının *“Kur'ân san'atı olduğu için, mânevî de bir himaye”* altında olduğunu ve bu yüzden tökezlemeler yaşasa da *“hiçbir zaman yok olmadı”*ğını düşünmektedir. Bununla birlikte Raffi Portakal *“Vallahi geleceğini dürüstçe söyleyeyim eğer ki biz dünya çapında çağdaş san'atçıları üretemezsek parlak görmem.”* demekte ve nasıl ki daha evvel önemli hat san'atçıları büyük hattatlar çıkardıysak bugün de toplum olarak *“yeni istifler yaratan büyük hattatları”* çıkarmaya *“mecbur”* olduğumuzu vurgulamaktadır. Bu büyük san'atçıları ortaya çıkaramazsak gelecek parlak olmayacaktır.

Mehmet Çebi hat san'atının geleceği hususunda *“tabii ki ümitvar”* olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan yaşıyorsa hayatı cehennem azabına çevirmemek için ümitle yaşamak mecburiyetindedir. Trafikte sürat yapmak iyi bir şey değildir çünkü kaza yapma riski vardır. Fakat biz bu kültür san'at mevzularında Cahit Zarifoğlu'nun ifâdesiyle *“çok sürat yaparak yol almak”* mecburiyetindeyiz. O kadar çok yapılacak iş vardır ki bunları bir plan program dâhilinde çok hızlı bir şekilde yapmamız gerekmektedir. Çünkü *“diğer taraf”* hızını kesmemekte hatta süratini arttırmaya çalışmaktadır. Biz de kendi kültürümüz, san'atımız ve medeniyetimizle ilgili yapılması gereken işlerde doğru ve sürati işler gerçekleştirmek zorundayız. Özellikle son 10 senede başlayan *“yenilikçi”* san'at hareketleri zaman içerisinde yolunu daha iyi ve net şekilde bulacak ve dünya san'atı olma noktasında İslâm san'atlarını temsil edecektir. Bu konuda hem ümidi hem de gayreti söz konusu olduğunu belirten Mehmet Çebi, çağdaş san'atçılarımızın eserlerini yurt dışındaki sergi ve müzayedelerde Türkiye'de olduğundan 3-5-10 katı fiyatlara satma çabasında nispeten de olsa başarı sağladığını ifâde etmektedir. Eğer biraz destek verilirse bu alanda çok süratli bir şekilde yol alınması mümkün gözükmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek adına öncelikle dünya müzelerinin ve önemli koleksiyoncuların dikkatini çekmek için eser satışlarında bir defa da olsa fiyat olarak 300-400-500 bin dolarların üstüne çıkmanız gerekmektedir. 50 bin dolar civarında fiyatlanan san'atçıları dünya müzeleri ve büyük koleksiyoncular dikkate almamaktadır. San'atçılarımızın eserlerinin bu fiyatları görmesi için gerekirse devlet olarak veya

sermaye sahibi koleksiyoncular olarak “*destek*” sağlanmalıdır. Bu yapılabildiği takdirde dünyadaki önemli müze ve koleksiyoncular o san’atçılarımızı “*ilgi alanlarının içerisine*” alacaklardır. Kültür Bakanlığı bir bütçe ayırıp kendi san’atçılarımızın eserlerini Dünya müzayedelerinde desteklemek için alıp müzeye koysa “*bu işin yarısı*” bitecektir. Bugün sanatçı isimlerini “Art Price” sitesine girdiğiniz zaman o san’atçının dünyanın neresinde her hangi bir eseri satılmışsa o eser fiyatları ile beraber karşınıza çıkmaktadır. Siz kendi san’atçılarınızın eserlerini bu fiyatlarda o sitenin içerisine soktuğunuz zaman herhangi bir yerde yapacağınız sergiye gelen bir koleksiyoner o san’atçının eserleri daha önce hangi fiyata satılmışsa onu gördüğü için gönül rahatlığıyla o parayı veya o paraya yakın bir parayı verip söz konusu eseri satın alabilmektedir. Bu kolay bir şey olmakla birlikte “*bir akıl ve organizasyon*” gerektirmektedir. İşte biz bu akıl ve organizasyonlardan maalesef uzak durumdayız. Bugün satamadıktan sonra New York’ta sergi yapmanın bir anlamı yoktur. Dünyada bu işler bu tür altyapılar gerçekleştirilerek yapılmakta, milyon dolarlık fiyatlar “*peyderpey çalışıla çalışıla*” oluşmaktadır. Mehmet Çebi dünya san’atları ile kendi san’atlarımızı da bütünleştirebilmek için yeni başlayan talebeleri değil burada “*icâzet almış hocaları*” dünya san’atçısı yapmak için vakit, zaman ve paramızı harcamamız gerektiğini düşünmektedir. Buna göre beş-on senedir icâzet almış, hat san’atı eserleri ortaya koyan, bununla ilgili sergiler yapmış hattatlara sâhip çıkıp meyline göre İspanya, İtalya, Fransa, Rusya, Çin gibi ülkelere gönderip bunlara doktora ve doktora üstü seviyede her türlü imkân sağlanmalıdır.

Benzer bir görüşe sâhip olan Mehmed Özçay “*bir devlet politikası*” ile dünyanın “*san’at çevrelerine hitap edecek*” üç beş tane “*üstün kabiliyet*” sahibi “*büyük san’atçıların*” desteklenmesiyle çok şeyin değişebileceğini belirtmektedir. Artık hattat diyemeyeceğimiz bu çağdaş san’atçıların “*dünyanın muhtelif merkezlerinde sergiler*” yapması, eserlerinin dünyanın önemli müzelerinin koleksiyonları arasına girmesi beraberinde güzel sonuçlar getirecektir. Hat san’atını da kullanarak bu tür çağdaş resim yapan İran, Mısır, Tunus asıllı san’atçıların eserleri 300-500 bin dolara, hatta 700 bin-milyon dolarlara kadar alıcı bulmaktadır. Türkiye’de bu alanda mesafe kat etmek istiyorsak “*klasik san’atı koruyarak onu bu kadar ilgi görecekt konuma nasıl getirebiliriz?*” konusunu dert edinmemiz gerekmektedir.

M. Lütfi Şen ise benzer bir yaklaşımla teknolojiye bir çok etkenin hat san’atına taşınabileceğini, daha farklı disiplinlerden beslenerek “*bambaşka icraların*”

yapılabildiği bir döneme doğru gittiğimizi ve bunların örneklerini görmeye başladığımızı ifade etmektedir. Bu tarz çalışmalar daha da gelişerek “*eskiden olagelenin dışında*” etkisi, derinliği ve gerçekliği artmış farklı boyutlarda hat san’atı eserleri ile karşılaşacağız. “*Bir nevi hat heykeller görmeye alışıcağız*” iddiasında bulunan M. Lütfi Şen’e göre harflerin sonsuz kudretinden doğan hat san’atının geleceği “*üç boyutlu heykellerde*”dir. Tıpkı Emin Barın’ın 15 Temmuz Şehitler Köprüsü’nde Avrupa Yakası’ndan Anadolu Yakası’na geçildiğinde sağ tarafta biraz uzakta kaldığı için pek görünmeyen üç boyutlu “*maşallah*”ı gibi eserler hayatımıza çok daha fazla girecektir. Günümüzde okuyarak düşünmekten ziyade görerek terbiye olan ve görerek büyüyen nesiller vardır. Bu gençler görerek bir estetik kazanmaktadır ve burada hat san’atı yerini “*çok güçlü bir şekilde*” alacaktır.

Savaş Çevik toplum ve san’atın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini “*yeryüzünde, hiçbir san’at olayı sosyolojik olaylardan bağımsız düşünülemez. Bir san’at yüceliyorsa onun bir sosyolojik alt yapısı vardır. Alçalıyorsa da bir sosyolojik altyapısı vardır.*” cümleleriyle vurgulamaktadır. Ona göre san’at bir ülkenin varlık sebebinin üç sacayağından bir tanesidir. Bir ülkenin ayakta durması için üç ayak olup bunlardan ilki “*askeri ve siyasi ayak yani güç kuvvet ayağı*”, ikincisi “*bilim ve teknoloji ayağı, üretim ayağı*” üçüncüsü ise “*san’at ve kültür ayağı*”dır. Bu üç ayaktan bir tanesi olmazsa o düzlem devrilecektir. Bu sebeple hat san’atının geleceğini kurtarmak için bir “*Osmanlı Enderun Sistemi*” önermekte, bunun için okul, enstitü kurulabileceğini belirtmektedir. Bu İSMEK dâhilinde olabileceği gibi farklı bir bünyede de gerçekleştirilebilir. Fakat İSMEK’in eğitimlerinin sonucunda ortaya çıkan potansiyel ile akademik eğitim yapan ve ürün üretilen, sanatçı yetiştiren bir küçük akademi kurulabilir. Bunun için hoca, eğitim altyapısı, ilgi, insanlar vb. her şey vardır. YÖK’e veya doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olabilecek bu yapı siyasi güçlere bağlı bir şey olmamalı iktidar değişikliklerinden etkilenmemelidir. Her ülkede güzel san’atların eğitimini yapan özel bir okul olmalıdır. YÖK’e veya başka yerlere bağlı olmayan, bağımsız ve dokunulmazlığı olan bu kuruluşun şartları üniversitelerle aynı olmamalı, sınavı şartları farklı olmalı, devlet desteği ile faaliyetlerini sürdürmelidir. Devlet yetenekli kişileri toplamalı, onların bütün giderlerini karşılamalı, bu eğitimin süresi de sınırsız olmalıdır. Bu kapsamda duayen hocaların kendi atölyeleri olmalı, kendi isimleriyle, öğrenciler o atölyelerde eğitim görmeli, Tıpkı Enderun sistemindeki gibi usta-çırak ilişkisi gerçek anlamda işlerlik

kazanmalıdır. Şu anda üniversitelerde *“kendimizi kandırıyoruz”* diyen Savaş Çevik ısrarla Enderun sisteminin kurulmasını tavsiye etmektedir.

Fuat Başar *“insanlar fazla uğraşırsa san’atın değeri düşüyor, fazla tanırса yüceliyor.”* diyerek hat san’atında *“icranın fazla olmasına şiddetle karşı”* çıkmaktadır. Bunu rekabet istemediği için değil her mahallede 50 tane hattat olursa *“gerçek usta, yutturan, abartan, kibirlenen”* birbirine karışacağı için söylediğini belirten Fuat Başar’a göre hat san’atını *“fazla yaymak cinayet”* olacak, böyle bir durumda hat san’atı bir müddet sonra yozlaşıp kötü bir hale dönüşecektir.

Hüseyin Kutlu san’atın yaygın olmasına, herkesin bu san’atı bilmesine *“yok böyle bir şey”* diyerek karşı çıkmakta ve bunu *“abes bir şey”* olarak nitelendirmektedir. Fakat san’atı *“sevdirmek, benimsetmek, onun tarihini, kültürünü, bilgisini vermek”* mümkündür. Herkesin san’atkâr olması *“tabiata aykırı”* olup bu durum *“ayağa düşürme”* anlamına gelmektedir.

Mehmed Özçay hat san’atının ne kadar çok bilinirse o kadar çok faaliyet gerçekleştirileceğini ve de böylelikle san’atkâr sayısının artacağını belirtmekte, bu durumun san’atkârlar için aynı zamanda *“bir kontrol mekanizması”* oluşturacağını düşünmektedir. Hat san’atkârları tenkit edildikçe, beğenilip takdir edildikçe hat san’atı da gelişecektir. San’at sınırlı bir grup arasında kaldığı takdirde san’atkâr eserini teşhir edecek insan bulamayacak, hitap ettiği kitle sınırlı kalınca san’atı da gelişemeyecektir. Ona göre san’at *“ne kadar çok toplumsal katmana yayılırsa o kadar farklı çevrelerden geri dönüşler”* alınacaktır. Bunun için *“ilkokuldan itibaren çocukların zihin dünyasında bir yer edinmesi”* adına gayret gösterilmeli, *“küçük de olsa bir etkinlik, belki bir ders içerisinde bir bölüm veyahut atölye ziyareti”* vb. faaliyetler düzenlenmelidir. Bu çağlarda çocuklarının dimağlarında bir iz bırakılmalı, onları *“kanalize edecek bir açık kapı”* bırakmalı, bu amaçla tanıtımlar yapılmalı, televizyon programları çoğaltılmalı, hattatlarla röportajlar, atölye çekimleri, uygulamalı göstermeler, workshoplar vs. gerçekleştirilmelidir. Aynı şekilde Ali Rıza Özcan da hat san’atının *“ne kadar çok bilirse o kadar iyi”* olacağını düşünmektedir.

Tablo 3.16: Hat San'atının Geleceği

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Mehmed Özçay (Hattat)	Ben ümitvarım. Kesinlikle ümitvarım. Ümitvar olmamın sebebi de geçirdiğim san'at hayatı. Ben hat san'atına gönül verdiğimde herhangi bir ümidim yoktu sadece hususi bir merak, bir aşk ile başladım. Yoksa ben bunu bir meslek olarak yapacağım şu şu şu noktalara geleceğim falan filan hiç böyle bir şey düşünmedim, aklımın ucundan geçmezdi. ... Hat san'atının bugün, hele bir cumhurbaşkanının Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının hat san'atını telaffuz edeceği, hat san'atını seveceği, himaye edeceği, ona hat hediye edileceği gibi bir şeyi 1980'de söyleseydiniz ancak gülerdim ben. Bu imkânsız bir şey derdim. Bu çok ciddi bir göstergedir. Hat san'atının nereden nereye geldiğine dair bizim için. Bu ilerisi için beni ümitlendiriyor bu süreç, beni ümitlendiriyor. ...Bu aslında bir devlet politikası olması gerekir. Ben şimdi tahayyül ediyorum şöyle hakikaten üç beş tane veya beş tane üstün kabiliyet dünya çapında hattatımızın olduğunu düşün, o san'at çevrelerine hitap edecek. Çok şey değişir. Öyle büyük san'atçıların mesela dünyanın muhtelif merkezlerinde sergiler yaptığını düşünün. O san'atçıların eserlerinin dünyanın önemli müzelerine gittiğini düşünün. Dünyanın önemli müzeleri tarafından koleksiyonlarına o eserleri aldığını düşünün. Bu ne olacaktır? Beraberinde mesela böyle meşhur, onlara artık hattat demeyeyim onlar çağdaş sanatçı hattı kullanıyorlar. İranlı san'atçılar var, Mısır'lı sanatçı var tanıdığım, Tunuslu var. Bunlar hat ile mesela çağdaş resim yapıyorlar. 300-500 bin dolarlara 700 bin dolarlara falan milyona kadar satanlar olduğunu biliyorum satılmış mesela. Biz işte ama Türkiye'de böyle yok bakın. İşin bu o modern tarafı işte. İşte modern çağdaş san'ata daha fazla bir ilgi var o noktada. Biz, o halde biz klasik san'atı koruyarak onu bu kadar ilgi görecektir konuma nasıl getirebiliriz üzerinde kafa yormamız lazım diye düşünüyorum... Ama ben dediğim gibi yani hattın geleceği için ümitliyim ama daha kat edeceğimiz çok uzun mesafeler var, çok. Ne kadar çok bilinirse o kadar çok faaliyet yapılır, o kadar çok sanatçı yetişir. Bir de san'atçılar kendileri için bir kontrol mekanizması bulmuş olurlar. Şimdi kendi dünyasında ilerleyen bir insan, ona hiç kimse ilgi duymazsa hani, 'Marifet iltifata tabidir.' fehvasınca bir müşteri bulamazsa o zayı olmuş olur. Birileri onu tenkit edecek birileri beğenecek alkışlayacak takdir edecek...	ümitvar olmak, daha kat edeceğimiz çok uzun mesafenin olması

	Böylelikle san'at gelişir. Ama bu böyle sınırlı bir grup arasında kalırsa o zaman bu sanatçı eserini nerede, kim için, niçin teşhir edecek? Niye eser verecek? Hitap ettiği kitle yok. Sınırlı bir çevre var. Orada san'at da gelişmez, doğru dürüst eserlerde üretilmez. Ama ne kadar çok toplumsal katmana yayılırsa o kadar farklı çevrelerden geri dönüşler alır... ...Bunun tabii ilkokuldan itibaren çocukların zihin dünyasında bir yer edinmesi gerekiyor. Küçük de olsa bir etkinlik, belki bir ders içerisinde bir bölüm veyahut atölye ziyareti gibi faaliyetler özellikle o ilkokul çocuklarının dimağlarında bir iz bırakacaktır. Ortaokul, lise vs. eğitimin her kademesinde muhakkak bu san'atlardan birine, ikisine yer verilmeli. Çünkü bazı çocuklar hattan hoşlanır, bazıları tezhipten, bazıları ebrudan... Onları kanalizasyon edecek bir açık kapı bırakmalı, bir tanıtım yapılmalı. Ondan sonra televizyon programları çoğaltılmalı. Hattatlarla röportajlar, atölye çekimleri, uygulamalı göstermeler, workshoplar vs. bunlar çoğaltılmalı.	
M. Lütfi Şen (Küratör)	Bence iyi olacak gitgide daha fazla karşılık bulacak hat san'atı. Hattatlarımız da gayet yaratıcı ve iyiler. Modern dönemin diliyle uzlaşmaları da çok hızlandı. Daha yakın gelecekte çok daha yukarıda olacağını düşünüyorum ben. Yani gitgide hak ettiği zirve değerlerin tadını topluma yansıtmakta hat san'atı daha başarılı olacak. İşte bunun zamanın getirdiği imkânların da bunda payı olacak. İşte ne bileyim teknolojiye görseldeki medyadaki birçok etken hat san'atının daha iyi taşınabilirliğini daha farklı bu disiplinden beslenerek çok bambaşka icraların yapılabildiği bir döneme doğru gidiyoruz ve bunların örneklerini dünyada farklı hattatlar da görüyoruz. Bizim hattatlarımızda da görüyoruz. Bunlar daha gelişecek ve eskiden olagelenin dışında etkisi artmış derinliği ve gerçekliği artmış daha farklı boyutlarda şekillerde hat san'atı ile karşılaşacağız ve bunlarla karşılaşmamız çok daha kolay olacak diye düşünüyorum. Rahmetli Emin Barın'ın köprüde Avrupa Yakası'ndan Anadolu Yakası'na giderken Boğaziçi Köprüsü'nde, 15 Temmuz Köprüsü'nde şimdiki adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nde sağ tarafta bir 'maşallahı' vardır üç boyutlu. Bir türlü görünür değil. Çok uzakta kalıyor bu tarz şeyler hayatımıza çok daha fazla girecek ve çok da güzel olacak ve çok özel değerler katacak diye düşünüyorum. Girmeye de başladı. Aslında kısmen daha iyi örneklerini göreceğiz ve gelecek daha çok bu yönde gidecek bence.	gitgide daha fazla karşılık bulmak, daha başarılı olmak, hat heykeller görmeye alışmak

	Bir nevi hat heykeller görmeye alışacağız ve bunlar da çok iyiler yani geleceğin, hattın geleceğinin ben üç boyutlu heykellerde olduğunu düşünüyorum bir taraftan. Tamamen harflerin dili, harflerin sonsuz kudretinden doğan bir art bu. Hat san'atının bence, ayırt edilen özelliği bu. Görerek büyüyen nesiller var artık. Okuyarak düşünmekten ziyade görerek terbiye oluyorlar. Görerek bir estetik kazanıyorlar. Burada hat san'atı yerini çok güçlü bir şekilde alacak.	
Irvin Cemil Schick	Ben hat san'atının artık bundan sonra sırtı yere gelmez diye düşünüyorum inşaallah. Çünkü artık çok ciddi iyi hattalar var, bu ciddi iyi hattatların ders verdiği ciddi iyi öğrenciler var. Bundan sonra artık geriye gitmesi için artık hiçbir neden görmüyorum?	sırtı yere gelmemek
Fuat Başar (Hattat)	Vallahi geleceği Cenabı Hak bilir yalnızca. Ama normal beşer kafası ile şöyle düşündüğümde eğer eski kaynaklar, eski ahlak ve edep üzere bu iş devam ederse kıyamete kadar sürer bu iş. Bu biraz büyük söz gibi oldu. Onun da Cenabı Hakka güvenerek söyledim. Sebebi âyet-i kerîme 'Onu, Kur'ân-ı Kerîm'i biz indirdik. Onu biz muhâfaza edeceğiz.' buyuruyor. Kur'ân-ı Kerîm devam ettiği müddetçe Cenabı Hak ona hizmet edenleri de yaşatacaktır. ...Allah'tan son zamanlar bitti bitiyor diye endişe ediyorduk biraz biraz ihya oldu. Keşke şu modernliğin, ölçsüzlüğün, uydurukçuluğun kurbanı olmasa. Ondan yana büyük endişem var. ...icranın fazla olmasına şiddetle karşı çıkarım. Bu zannetmeyin ki rekabet istemiyor havasında falan söylüyor. İnsanlar fazla uğraşırsa san'atın değeri düşüyor, fazla tanırса yüceliyor. Her mahallede 50 tane 'Hattatım' diyen olduğunu düşünün gerçek usta, yutturan, abartan, kibirlenen karışır, kaybolur gider. Bir müddet sonra yozlaşır kötü bir hale dönüşür mutlaka. ... Fazla yaymak cinayet...	kıyamete kadar sürmek
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Hat san'atının geleceğini kendi adıma ümitvarım ben. Kendimden biliyorum çünkü iyi şeyler yapmak istiyorum ve hattatların da büyük bir çoğunluğunun benim gibi düşündüğünü hissediyorum, biliyorum konuştuğum arkadaşlarla da. Dediğim gibi bir bakış açısı ve farklı bir pencere açmamız gerektiğini düşünüyorum kendi adıma. Bunun için de kolay olmuyor 9 ay 10 gün diye bir şey var, yani 8 buçuk ayda doğum gerçekleşmiyor onun belli bir süresi ve arkadan iten bir güç oluyor sizi. Ve ben bu gebeliğimizin epeyce ilerlediğini düşünüyorum. Güzel şeyler olacak diye bakıyorum. İnşallah sakat bir doğum olmaz, sağlıklı bir	ümitvar olmak, kendinden bilmek, iyi şeyler yapmak,

	doğum olur ve bu da bizim yeniden çoğalmamıza, yeniden güçlenmemize vesile olur diye düşünüyorum. Ben ümitvarım. ...O açıdan insanların da, günümüz hattatlarının da hem talipliler açısından, hem de bu san'atı icra eden hattatlar açısından masaya yatırıldığını düşünüyorum ve münferit de olsa tek tük hareketler de var. Bu da bana geleceğe dair güzel ışıklar veriyor Muhammet Bey. ... Bu noktada ne kadar çok bilirse o kadar iyi tabii.	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Geleceği bu gidişle çok güzel. Son 15-20 yıl hele çok ciddi sıçramalar oldu. Yani ivme arttı, yükselişe doğru gidişteki açı arttı. Bunun tabii sebepleri işte bu bazı faaliyetler bazı organizasyonlar bazı yarışmalar onlar da destek oldu. Bütün san'atlarda da bu böyledir.	geleceği güzel olmak, yükselişe geçmek
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Hat san'atının geleceği, bizim ümmet olarak millet olarak geleceğimize bağlı. Artık şu üç yüz yıldır, kendimizden uzaklaşmak üzere yaptığımız yürüyüşü, tersine çevirip kendimize doğru yürümeye başlayıp aslımızı, kökümüzü, kendimizi, kendimiz gibi bilerek tarif ederek eğer bundan sonra çalışmalarımızı sürdürecekseniz bu da aynı şekilde devam eder. Yok, eğer öyle değil de, Müslüman gibi inanacağım, batılı Hristiyanlar gibi, Hristiyan olsun olmasın başka kültür ve medeniyete ait insanlar gibi yaşayacağım. Bu arada da keyiflenmek için bu san'atlarla uğraşacağım. Bu ne işe yarar? Bu dünyada bir işe yarar, ne olur keyif alır. Piposunu tütürür. 'Çok keyif alıyorum' diyor. Mesela keyif alır. Kimisi para kazanır, kimisi bilmem ne yapar ama bu çarpık bir tablo. ...San'atın hiçbir dalı, böyle yaygın olsun, herkes (bilsin) yok böyle bir şey. Bu abes bir şeydir. Ama sevdirmek, benimsetmek, onun tarihini, kültürünü, bilgisini vermek başka bir şeydir. Şimdi biz, yapıp ediyoruz da anlayan yok. Bunları da yetiştirmemiz lazım. ...Ama herkes san'atkâr olsun yok böyle bir şey. Bu tabiata aykırıdır. Vermeyince mabut neylesin Mahmud böyle olur mu? Yanlış. Bunu ben ayağa düşürme kabul ederim.	millet olarak geleceğimize bağlı olmak
Savaş Çevik (Hattat/ Akademişyen)	Çok güzel bir gelecek bekliyor bence. İnşallah. Ülkemizi de çok güzel bir gelecek bekliyor. Her milletin ulusun bir silkeleniş bir kendine geliş devri vardır zaman içerisinde. Böyle bir tokat yer ve kendine gelir. O tokadı yemesi lazım. Biz o tokadı herhalde son yıllarda biraz yemeye başladık. Ve kendimize geleceğiz. Bundan başka yolumuz yok. Ya kendimize geleceğiz ya da biz alıp götüreceğiz. İkisinden biri, başka bir kurtuluş yolumuz yok. Yani bu hiçbir siyasi kaygı gütmeyen, hiçbir parti taassubu ile söylenmiş bir söz değil. Bu gerçek bir vatansever duygusuyla ve gerçek bir Türk	çok güzel gelecek beklemek, yeri daha çok yücelmek

	İslâm ve hümanist bir insan olarak benim söylediğim bir şey. Ben ırkçı değilim, fanatik değilim. Ama ben dînimi de milletimi de inkâr etmiyorum. Ama bütün insanlığı seven bir insanım. İnsan kutsaldır benim gözümde. Onun için benim ülkemde, vatanımda bu tokadı yedikten sonra, biz kendimize geleceğiz. İşte bu kendimize geliş süreci, hat san'atının simgesi logosu olan bir kültürün kendine gelir sürecinin bir tezâhürü olarak görünüyor. İnşallah san'atlarımız hat san'atı ile birlikte öteki san'atlarımız da gelecek yıllarda çok daha güzel seviyelere ulaşacak ve dünya san'at tarihi içerisinde yerinin de daha çok yücelteceğine inanıyorum gönülden. ...yeryüzünde, hiçbir san'at olayı sosyolojik olaylardan bağımsız düşünülemez. Bir san'at yüceliyorsa onun bir sosyolojik alt yapısı vardır. Alçalıyorsa da bir sosyolojik altyapısı vardır. Onun için, toplum olaylarıyla san'atı ayrı düşünmemek lazım. San'at bir ülkenin varlık sebebinin üç sacayağından bir tanesidir. Benim görüşüm, ama bunu herkes tabii katılıyor aslında, bütün san'atçılar da dâhil. Bir ülkenin ayakta durması için üç ayak var. Bir askeri ve siyasi ayak yani güç kuvvet ayağı, iki bilim ve teknoloji ayağı, üretim ayağı. Tabii bu bilim, teknoloji, üretim ekonomi ile birlikte tasarlanıyor. Üçüncüsü de san'at ve kültür ayağı. Bu üç ayaktan bir tanesi olmazsa devrilir o şey, o düzlem. Onun için san'at bu üç önemli ayaktan, san'at ve kültür, ayaktan bir tanesi. Bunu ihmal edemeyiz. Bu çok önemli. Kültür san'at aynı zamanda insan yetiştirmek de oluyor biliyorsunuz. Yani insan yetiştireceğiz. Her şeyin başı insan. ...bir Osmanlı Enderun Sistemi kurulabilir. Okul, enstitü kurulabilir yani, özel. İSMEK'in içinde olur, İSMEK'in dışında olur, İSMEK'e bağlı yani, İSMEK'in elemanlarının sonucunda ve İSMEK'in eğitimlerinin sonucunda ortaya çıkan potansiyeli biriktirip, akademik bir eğitim yapan ve ürün yapan, sanatçı yetiştiren bir enstitü bir küçük akademi kurulabilir. Hocalar var, eğitim sistemi var, altyapısı var, ilgi var, insanlar var. Çok yetenekli insanlar seçilir, öğrenciler alınır, orada eğitilir. YÖK'e bağlarsınız, bağlamazsınız, o ayrı bir konu. Doğrudan Başbakanlığa bağlı olabilir, doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olabilir, ama bu siyasi güçlere bağlı bir şey olmamalı. Yani bu parti, A Partisi bugün iktidarda, A Partisi kurdu, A Partisi gidince bu da gidecek, öyle olmamalı. Bu partiler üzeri bir eğitim kurumu olmalı. Öteki dalları bilemiyorum ama klasik, geleneksel san'atlarda artık bu seviyeye yavaş yavaş geldi İSMEK. Yani bunun altyapısı oluştu; bunu yapabilir. ...Benim bir hayalim vardı. Hep hayal ederim, hayalde de kalıyor. Bir enderun okulu kurmak. Bir akademi kurmak, üniversiteye. Bizim okul eskiden	

	akademiydi, üniversite yaptılar, mahvettiler. Bunu açık seçik olarak söylüyorum. Her ülkede güzel san'atların eğitimini yapan özel bir okul olmalı. YÖK'e şuraya buraya bağlı olmayan, bağımsız ve dokunulmazlığı olan. O parti gitti, bu parti geldi siyaset değişti, bunu atalım, öyle bir şey olmayan, bağımsız ülkenin, san'at hayatına ve san'at gücünü ortaya çıkaran, bir kaliteli okul olması lazım. Bunun adına enstitü deyin, akademi deyin fakülte deyin, üniversite deyin, herhangi bir kuruluş, önemli değil. Böyle bir kuruluşun olması gerekiyor ve bu kuruluşun şartları üniversitelerle aynı olmamalı. Sınavı farklı olmalı, şartları farklı olmalı, devlet el atmalı buna. Devlet yetenekli kişileri toplamalı, onların bütün giderlerini karşılamalı, bu eğitimin süresi de sınırsız olmalı. 4 sene fakülte gibi değil. 5 senede olur, 10 sene de olur, 12 sene de olur. Atölyeler olmalı, o konuda duayen hocaların kendi atölyeleri olmalı, kendi isimleriyle, öğrenciler o atölyelerde eğitim görmeli. Usta-çırak ilişkisinin gerçek anlamda işlerlik kazanması, bizim san'atlarımızdan usta-çırak geçerli eğitimde ama o zaman çok daha gerçekçi bir usta çırak ilişkisi. Tıpkı Enderun sistemi olmalı yani. Biz şimdi kendimizi kandırıyoruz, üniversitelerde Enderun falan öyle bir şey yok, maalesef. Çünkü baştan öğrenci alırken o sistemi uygulayamamışsın, ondan sonra yapacak bir şey yok.	
Turan Sevgili (Hattat)	Hat san'atının geleceğini nasıl görüyorum? Hat san'atının geleceğini şu anda iyi görüyorum ama gaybı Allah bilir. İleride ne olacaktır? Toplum nereye gidecektir? Dünya nereye gidecektir? Daha doğrusu. Artık biz Dünya ile entegre olmuşuz. Orada olan bir şey bizi de etkiliyor. Ne olacaktır? Başkalarının milli harslarında yoğrulup benliğimizi hepten mi kaybedeceğiz? Yoksa bir etkilenme olup da kendimize mi döneceğiz? Bunu zaman gösterecek. Yani şu anki gidiş ümitvar. ...Sevdirmek lazım, bilinçlendirmek lazım. Yani sadece göstermek değil. Kişi bunu ne için aldığını bilmeli, ne maksatla aldığını bilmeli ve içeriğinin ne olduğunu bilmeli ve bu içeriğin insana ne vereceğini bilmeli. Ne aldığını bilmeli, ne amaçla aldığını bilmeli, içinde ne olduğunu bilmeli, mesajın ne olduğunu bilmeli. Yani bu görsellikten öte insanlara başka şeyler de vermeli. Bunu verirken burda hattatın görevi de var, hattata düşen görev de var tabii. ...biz işin görseli ile uğraşıyoruz, alıyoruz, bakıyoruz, o çok güzel olmuş, harika, renkler de güzel, tezhibi de güzel. O çerçevesi de var ahşaptan, ne kadar güzel diyoruz. Ama muhtevasıyla ilgilenmiyoruz. Böyle olursa bu san'at bize yarın bir gün küser. Bu bizi bırakır, biz onu bırakmayız, bu bizi bırakır. Dolayısıyla biz de onu bırakmış oluruz.	iyi görmek, ümitvar olmak,

	Önemli olan bu, ruhun yansıması önemli. Bu yansımazsa hiçbir şey olmaz.	
Cevad Huran (Hattat)	Öyle bir haldeyiz ki gitgide yeni nesilden çok güzel kabiliyetler görebiliyoruz. Bu hızla zaten devam edecektir... ..Ama dediğim gibi benim bundan bir şüphem yok. Çünkü o günleri de gördük, sonrasını da gördük. Bu bir geçiş süreci. Artık bir sene mi sürecektir, 6 ay mı sürecektir, iki sene-beş sene o belli değil. Ama öyle bir zaman gelecek ki herkes “keşke” diyecek...	gitgide güzel kabiliyetler çıkmak
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Bu kıvam üzere gidecek diye düşünüyorum.	kıvam üzere gitmek
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direkt.)	Evet ümitvarım tabii. Gayet tabii. Gayet tabii. Biraz kalite, biraz ticari endişelerden uzak kalmak lazım.	ümitvar olmak
Hilal Kazan (Hattat/ Akademişyen)	İyiye gidiyor, iyiye gidiyor. Umarım gerçekten gayretli arkadaşların gayretiyle daha iyi noktalara gelinecektir diye düşünüyorum.	iyiye gitmek
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Hat san'atının geleceğini bir kere özgünlüğünde (bu) görüyorum. Hat san'atı özgün olmazsa çok uzun ömürlü olmaz. Klasik formlar yaşamaya devam eder ama özgün işler ortaya çıkmaz. O açıdan da özgünlüğünü hiç yitirmemeli. Taklitler asıllarını yaşıyor. Yeni yapılacak denemelerde dünya san'atıyla çok çok içli dışlı olunması ve dünyada san'atın ne yöne gittiğinin çok iyi takip edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Modern san'at, güncel san'at tam bir tükenmişlik sendromu içinde ve çareyi tekrar elle yapılan işlere el emeğine dönmekte buluyor. O arayışlara girdi şu ara. O açıdan da hat san'atımız kıymetini hiçbir dönemde kaybetmeyecek. Yeter ki biz o gül bahçesinde gezinirken elimize aldığımız gülü başka yerlere de ekmeği unutmayalım. O zaman çok daha ileri noktalara geleceğini düşünüyorum.	özgün olmak, uzun ömürlü olmak, kıymetini kaybetmemek
M. Arif Vural (Hattat)	...ben hat san'atının aslında zirvede olduğunu düşünüyorum... bazı tasarruflar var, bazı mesela değişik form şekiller icatlar var. Bunlar zaten işin tabiatı gereği olan şeyler. Ufak tefek tabii tasarruflarla olan şeyler ama ben zirve noktasını aslında tekâmül ettiğini düşünen insanlardanım.	zirvede olmak

Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Ben bugün ne olursa olsun ülkemizin geleceğini çok parlak gören bir insan olarak söyleyeyim, bizim hem ülke olarak, ekonomik olarak, sosyolojik olarak, siyasi olarak ülkemizin çok gelişeceğine inanan bir insanım. Buna mukabil bununla birlikte daha doğrusu bununla birlikte doğal olarak bu gelişimle birlikte san'at ve estetik zevklerimizin gelişeceğini düşünüyorum ve burada da en fazla ilk başat alanlardan bir tanesi de şüphesiz ki hat san'atı olacaktır... Onun için ben şüphesiz ki çok parlak görüyorum dediğim gibi hat san'atının geleceğini.	san'at ve estetik zevklerimizin gelişmesi
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Şimdi tabii ki ümitvarız yani bir sıkıntı yok. İnsan yaşıyorsa ümitle yaşamak mecburiyetindeki kendi hayatını da böyle bir cehennem azabına çevirmesin. Şimdi sürat yatmak trafikte iyi bir şey değil. Sürat yaptığın zaman ne oluyor abi? Kaza yapıyorsun o yana bu yana çarpıyorsun, yaralanıyorsun, canın gidiyor falan filan. Ama biz bu saat mevzularında kültür mevzularında eğitim mevzularında çok sürat yaparak yol almak mecburiyetindeyiz. Bu tespit ve Cahit Zarifoğlu'nun tespitidir, ben ondan ilham alarak söylüyorum, öyle diyor yani. O kadar yapılacak iş var ki bunları bir plan program dâhilinde çok hızlı çok süratli yapmamız lazım. Çünkü diğer taraf hızını kesmiyor yani. O zaten süratli daha da süratini arttırmaya çalışıyor. Biz de kendi kültürümüzle san'atımızla medeniyetimizle ilgili yapılması gereken işlerde doğru ve sürati işler yapmamız lazım. Şimdi özellikle bu son 10 senede başlayan bu yenilikçi yeni denemelerin yapıldığı bu san'at hareketleri faaliyetleri benim kanaatim zaman içerisinde yolunu daha iyi ve net şekilde bulacak ve o dünya san'atı olma noktasında İslâm San'atlarını temsil edecek diye bir ümidim var, bununla ilgili de gayretim de var ayrıca. Yani çağdaş san'atçılarımızın eserlerini yurt dışında sergilerde mezatlarda Türkiye'de olduğunun 3 katı 5 katı 10 katı daha iyi fiyatlara satmak atmak için uğraşıyoruz ve bunda da nispeten de başarılı oluyoruz. Birazcık destekle bu mesele çok süratli bir şekilde yayılabilir. Ne yapmak lazım? Bakın dünyada dünya müzelerinin dünyanın önemli koleksiyoncularının bir defa dikkatini çekmek için bir defa 300 400 500 bin dolarların üstüne çıkmanız lazım. Yani 5 bin 10 bin 20 bin 50 bin dolarla fiyatlanan san'atçıları dünya müzeleri dikkate almıyor, dünyanın büyük koleksiyoncuları dikkate almıyor. Dolayısıyla sizin önce bu dediğimiz fiyatlara san'atçılarımızın eserlerini getirebilmeniz için bunlara gerekiyorsa devlet olarak gerekiyorsa kurumlar olarak gerekiyorsa Türkiye'deki zenginler olarak	san'atta sürat yaparak yol almak, yenilikçi denemeler yapmak, san'atçıyı desteklemek

	koleksiyoncular olarak destek olmanız lazım. Yani böyle üç beş tane san'atçımıza biz destek olup onların san'at eserlerinin fiyatlarının bu dediğim fiyatlara çıkmasında bir omuz atsak bir müddet sonra zaten dünyadaki önemli dediğimiz müzeler koleksiyoncular o san'atçılarımızı bir şekilde ilgi alanlarının içerisine alacaklar. Bunu yapamıyoruz maalesef yapamıyoruz, yapamadık şimdiye kadar. Ama bugünün şartlarında bu çok kolay yapılabilecek bir şeydir. Yani Kültür Bakanlığı bir bütçe ayırsa biz kendi san'atçılarımızın eserlerini Dünya mezarlıklarında destekleyeceğiz, kendi san'atçılarımızın eserlerini alıp müzeye koyacağız dese bu işin yarısı biter. Kolay bir şey ama bunu yapacak bir akıl ve organizasyon lazım. İşte biz bu akıldan ve bu organizasyonlardan maalesef uzağız. Yapılabilecek bir şeydir bu. Yani bugün bir isim girdiğiniz zaman Art Price diye bir site var, isim giriyorsunuz oraya o girdiğiniz ismin karşılığı dünyanın neresinde bir eser satılmışsa o eser dünyanın her yerinde her tarafında her bölgesinde karşınıza çıkıyor fiyatları ile beraber. Siz kendi san'atçılarınızın eserlerini bu dediğiniz fiyatlarda işte o sitenin içerisine zaten soktuğunuz zaman sizin herhangi bir yerde yapacak olduğunuz sergiye gelen bir adam o san'atçının ismini girdiği zaman dünyada nerede o san'atçının eserleri hangi fiyata satılmış onu gördüğü zaman orada gönül rahatlığıyla gelip o parayı o paraya yakın bir parayı verip o eseri alacak. Ama şimdi sizin böyle dünyada müzayedede şurada burada uluslararası fuarda sergide satılmış san'atçınızın böyle fiyatları yok ondan sonra New York'ta sergi yaptı. E ne olur? New York'ta sergi yapsan ne olur? Yani bunların bir ön çalışmalarının alt çalışmalarının yapılması lazım. Dünyadaki bütün adamlar da bu işi böyle yapıyor yani. Herkesin kalbine ilham gelip te aman bu adam çok büyük sanatçı olacak 10 milyon dolar ver al, 20 milyon dolar ver. Böyle bir şey olmuyor ki. Bunlar böyle peyder pey çalışla çalışla buraya geliyor. Belli bir müddetten sonra zaten herkes sıraya geçiyor yani. Bu iş böyle. Dünya san'atları ile kendi san'atlarımızı da bütünleştirebiliriz entegre edebiliriz... ..Ve biz bunların artık yeni başlayan talebelerini değil burada icâzet almış hocalarını dünya san'atçısı yapmak için vaktimizi zamanımızı harcayacağız paramızı harcayacağız. Yani beş senedir on senedir icâzet almış, kendisi hat san'atı eserleri ortaya koyan ve bununla ilgili 5 tane 10 tane 20 tane sergi yapmış insana sâhip çıkıp meylene göre bazen İspanya'ya, bir başkasını İtalya'ya, bir başkasını Fransa'ya, bir başkasını Rusya'ya, bir başkasını Çin'e gönderip bunlara doktora ve doktora üstü seviyede	

	imkân sağlayacağız. 10'ar bin dolar maaşını da her ay vereceğiz. Öyle git orada sefil sürün ondan sonra san'at icra et öyle bir de şey yok. Bizim bu imkânlarımız var artık.	
Aydın Ergün (Hattat)	Hat san'atının geleceği diye bir kaygım yok, sevincim var, mutluluğum var. Eskiden “oğlumun hattı var hatla uğraşıyor” dediği zaman aileme, “Hangi hat?” Üsküdar'da otururken “Acaba Üsküdar-Ümraniye hattı mı?” diye bir minibüsçü mantığı ile bakıldığı bir dönemi ben yaşadım samiyetle. Hocam hangi hattan bahsediyorsunuz, hattım var derken, Sarıyer-Maslak hattı da değil. Bu çevreden hat denildiği zaman bir çizgi yol hüsn-i hat anlatıldığı bir dönemi yaşıyorum. Benim çocuklarım da talebelerim de hat dendiği zaman tabii ki İslâm çıkışlı hüsnü hattı anlayabiliyorlar. Onun için adına hatta demiyoruz diyoruz, hüsn-i hat diyoruz, güzel yazı diyoruz. Dolayısıyla bu bilmemekten kaynaklanan dolayısıyla o dönemlerde de korkularım yoktu bu dönem de korkum yok	kaygısı olmamak, sevinci olmak
Hüseyin Öksüz (Hattat)	... ama hat san'atının gidişatı çok çok iyi şimdi çok çok iyi. Hiç tahmin etmediğimizden daha iyi tabii. Bu kadar popüler olacağı bu kadar îtibar göreceğini biz tahmin edemezdik. Şahsen ben (tahmin) edemezdim bunları.	gidişatı iyi olmak
Yusuf Sezer (Hattat)	Herşeyin sahibi Allah, kelamın sahibi de Cenabı Hak. Hiç endişe etmiyorum.	endişe etmemek
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Hat san'atı çok yol kat etti, çok güzel yerlere geldi ve hâlâ da gelmeye devam edecek ve ediyor da. Umarım ki çok güzel san'atkârlar ortaya çıkacak ileride.	çok yol katetmek
Tahsin Kurt (Hattat)	Gelecek açısından eğer biz talebeleri sağlam bir şekilde yetiştirirsek, insanlarla münasebeti de güzel sağlarsak bu daha da ileriye taşıyacağına eminim.	daha ileriye taşımak
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi ilk ivme İSMEKle başladıysa eğer bu kadar yıldan sonra vakıflar, vakıf ismi ile dernek ismi ile birtakım kurumlar da bu işte talipler onu görüyor. Ama ben yine de oturup yeniden bir bulandırıp tekrar durulmasına yol açmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü amaçlar araçlar değişiyor. Bu bizi bir yere götürüyorsa eğer uluslararası camiada varsak adımız duyuluyorsa tamam kabulüm. Ama biz burada kendi kendimize birtakım kurallar koyup işte oyunlar oynuyorsak tabiri caizse o zaman içeride dönüp duruyoruz demektir. Bunu neden söylüyorum? Uluslararası san'at alanında bugün kaç ismimiz var? Bunu sadece hat içinde söylemeyelim başka dallarda da söyleyelim, hatır için değil hakikaten liyakatle olmuş şekilde buna ihtiyaç var. Burada o	uluslararası camiada olmak, rehabilitasyona ihtiyacın olması, ümitvar olmak

	faaliyet devam etsin öteki devam etsin ama üst düzeyde, Akademiya'nın da burada rehabilitasyona ihtiyacı var. Yok değil. Mesela biz burada ilk defa tarihte ilk defa Türk San'atları Tasarımı yüksek lisans programını açtık. Amacımız gelenekselin geleneksel dışında daha teknik ve mühendislik yapıdaki bir eğitimini sağlamak yani yükseköğrenim bazında da bu işe birtakım çözümler sunmak lazım. ...San'atın geleceği konusunda tabii ki ümitvarım. Ümitsiz olmamız mümkün değil. ...şimdi bu yelpazenin bir dalı bu. Bütün dalları var, san'atın bütün dalları var. Bunları bilmeden bunlardan hiçbir بهره bilgisi olmadan hatta gitmenin bir anlamı eksik kalır. Olur ama eksik kalır, biz bunu bütünlemeliyiz. Çünkü hat varılacak son nihayettir, bir neticedir, başlangıç değildir.	
Menaf Nam (Hattat)	Bence san'atın geleceği iyi parlak fakat kalite konusunda bence hâlâ istediğimiz yerde değiliz. Daha çok kaliteyi daha çok yukarılara çekmemiz lazım ve kaliteli san'atçıların daha çok yetişmesi lazım. San'atta kaliteyi artırmamız lazım.	geleceği parlak olmak
Hasan Çelebi (Hattat)	Hat san'atının geleceği hakkında iyi düşünüyorum. Bugünkü gençler gayet güzel çalışıyorlar ve bu milletimizin san'at noktasında kimlik numarasıdır. Gençlerimiz bunu devam ettireceklerine inanıyorum. Milletimizin de buna rağbeti var.	geleceği hakkında iyi düşünmek
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Vallahi geleceğini dürüstçe söyleyeyim eğer ki bizim dünya çapında çağdaş san'atçıları üretemezsek parlak görmem. Biz mecburuz bu toplum az evvel sözünü ettiğim nasıl önemli hat san'atçıları çıkardıysa büyük büyük hattatlar çıkardıysa, yeni istifler yaratan büyük hattatları büyük san'atçıların ortaya çıkması lazım.	dünya çapında sanatçı yetiştirmek
Fatih Özkafa (Hattat)	Allah'tan bu Kur'ân san'atı olduğu için, mânevî de bir himaye olduğuna inanıyoruz. Hiçbir zaman yok olmadı. Ancak böyle tökezlemeler yaşandı.	mânevî himaye

Tablo 3.2.2: Hat San'atının Durumu Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.2.2.1.Hat San'atına İlgili Duyanların Profili	3.2.2.2.San'atsal Seviye	3.2.2.3.H.S. Sorunları	3.2.2.4. H.S. Geleceği
1	Akcan A.	Eskiden belirli bir ekonomik güce sâhip olan insanlar hat eseri alırlardı, yani zenginler alırdı. Şimdi hatta eserlerine orta sınıf hatta orta sınıfın bir altı insanlar da şey (ücret) ödüyor.	-	uluslararası san'at piyasası ya da uluslararası san'at etkinlikleri açısından baktığımızda çok zayıf	şüphesiz ki çok parlak
2	Başar F.	Yazı erkek işi olmuştur hep tarih boyunca. Yalnız günümüzde öyle hanımlar var ki birçok erkekten ileri.	Osmanlı'daki aslına epey yakın olarak	Hazırcılık işin aslını her zaman öldürüyor / gençler biraz da tabiri caizse moda olduğu için bu işlere yelteniyorlar.	kıyamete kadar/ fazla yaymak cinayet
3	Çebi M.	-	ortaya çıkan eserlerin büyük çoğunluğunun san'at eseri olmadığı gibi bir gerçekle de karşı karşıyayız	arka plandaki hikemiyatı ile ilgili laf söyleyecek, onu dünya san'atıyla mukayese edecek, dünya san'atı içerisinde bir yere oturtacak" veya "oradaki o mânâyı dünya san'atına teşmil edip, dünya san'atında bir yol açabilecek" fikri olgunluğa sâhip değil	Şimdi tabii ki ümitvarız yani bir sıkıntı yok./ Ama biz bu saat mevzularında kültür mevzularında eğitim mevzularında çok sürat yaparak yol almak mecburiyetindeyiz.
4	Çelebi H.	-	bazı noktalarda gençlerin elleri güzel	Kusura bakmasınlar her yerde söylüyorum kendilerine de söylüyorum altyapıları noksan	Hat san'atının geleceği hakkında iyi düşünüyorum
5	Çevik S.	hiçbiri din adamı değil./ Yani varlıklı kesim de ilgileniyor bu işte, en azından seyirci ve koleksiyoner olarak ilgileniyor. Varlıksız, dar gelirli veya orta	-	yüzde yetmiş de bırakıyorlar, 10 kişi geliyorsa onun yedi sekizi ayrılıyorlar veya sürdürüyorlar. Gerek maddî	Çok güzel bir gelecek bekliyor bence

		halli sınıftan da ilgilenenler ve daha çok çalışma yapmak isteyenler var. Çalışma olarak kurs almak isteyenlerin de çok büyük bir bölümünün kendi kültür değerlerine bağlı, muhâfazakar kesimden/ Açılan kursların yüzde doksanı kadınlardan oluşuyor.		sıkıntıdan gerek vakitleri yok gerek bu iş belki zor geliyor	
6	Dere Ö.	Her yaştan her sosyo-ekonomik seviyeden, zaman zaman yurt dışından da gelen öğrencilerimiz de oluyor	Hat sanatında seviyeyi zaman belli eder	-	Hat san'atının geleceğini bir kere özgünlüğünde
7	Derman U.	-	O seviyeyi yakalarlarsa öpüp başlarına koysunlar	hüsn-i hattın zevkine varan aralarında sayıyla 3-5 sayı ile ölçülecek kadar az/devrimizde o kadar az koleksiyon sahibi var ki/ imza bir hastalık	Bu kıvam üzere gidecek diye düşünüyorum.
8	Ergün A.	-	-	çok hattatın yetişmesi çok müzehhibin yetişmesi çok ebru san'atçısının yetişmesi kalite midir?	Hat san'atının geleceği diye bir kaygım yok, sevincim var, mutluluğum var.
9	Huran C.	öğrencilerim arasında bazıları daha ciddi.	Sülüs ve nesih aklınıza geçirdiğinizde (getirdiğinizde) İstanbul geliyor,	maalesef birçok hattat maddî problem yaşıyor.	Bu hızla zaten devam edecektir
10	İhsanoğlu E.	-	Seviye var.	Eskiden çok daha ucuz fiyatlara güzel eserleri alabiliyordunuz. Şimdi gençler bile ağızlarını açtıkları zaman şu kadar bin dolardan	Evet ümitvarım tabii. Gayet tabii

				başlıyorlar	
11	Kazan H.	yani kadın talebelerimiz daha çok. Bu bir gerçek kadınların ilgisi arttı. Fakat bir diğer gerçek var sonuç itibarıyla baktığımızda yine erkeklerin sayısı daha çok sonuca ulaşma sayısına baktığımızda	-	bunu bir nakite çevirme aracı olarak görülüyor/ değerimizi sıradanlaştırıyoruz/ biraz böyle bir israf ve istismar gibi durum söz konusu.	İyiye gidiyor, iyiye gidiyor. Umarım gerçekten gayretli arkadaşların gayretiyle daha iyi noktalara gelinecektir diye düşünüyorum.
12	Kurt T.	-	-	“hat san’atı ile uğraşan hattatların sürekli bir tüccar gibi eserini satma ile uğraşması sıkıntılı	daha da ileriye taşıyacağına eminim.
13	Kutlu H.	Her kesimden, günümüz anlayışıyla bakıldığı zaman yaşayış tarzına, İslâm’ın emirlerine biraz uzak görünen kesimden de var böyle çok ilgi ve alâka. Ama ham sofulardan yok ilgi onu söyleyeyim. Çünkü bunu caiz görmüyorlar.	yazma değil, resmetme dönemi/ Ne teşrifat doğru dürüst, ne ritim var, işte doluluk-boşluk.	Sen ne budala adamsın, muhatabı yok bu işin Sen niye bu kadar uğraşıyorsun ki, saçma. Anlayan yok, takdir eden de yok.	bizim ümmet olarak millet olarak geleceğimize bağlı
14	Nam M.	.	Kaliteyi artırmamız lazım	kalite konusunda bence hâlâ istediğimiz yerde değiliz	Bence san’atın geleceği iyi parlak
15	Öksüz H.	-	-	kendisini paraya kaptıranlar var, reklama kaptıranlar var.	hat san’atının gidişatı çok çok iyi
16	Özcan A. R.	hanımların bizim san’atlarda çok hâkim olduğunu görüyorum. Bunu sadece san’atlarımız için de söylemiyorum mesela bir kursa gidin %80’i %90’ı hanımdır.	-	İnşallah sakat bir doğum olmaz, sağlıklı bir doğum olur ve bu da bizim yeniden çoğalmamıza, yeniden güçlenmemize vesile olur	Hat san’atının geleceğini kendi adıma ümitvarım ben.
17	Özçay M.	bakan, ondan zevk alan müşahit konumundan, açısından bakarsak burada	günümüzde o sitayişle bahsettiğimiz büyük Osmanlı	en büyük sıkıntı hat eğitimi veren kurumlarda yeterli sayıda yetişmiş	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın hat san’atını telaffuz

		İslâm ile sınırlı bir çerçeve yok.	hat üstatları seviyesinde/hatta celi-sülûs istifleri açısından bugün belki daha güzel istifler yapılıyor	hattatımızın olmaması/ bir dünya san'atı hâline getirmenin yollarını bizim aramamız/hat san'atı hakkındaki bilgisi çok sınırlı	edeceği, hat san'atını seveceği, himaye edeceği, ona hat hediye edileceği” 1980’de söylense “ancak gülerdim
18	Özkafa F.	Hat san'atı deyince aklına belli bir kesim geliyor. Kiminin aklına dindar kesim, muhâfazak kesim dediğimiz kesim geliyor / Eskiden erkekler daha baskındı. Ama şu anda herhalde bu işle ilgilenen hanım sayısı daha fazla gibi.	-	ciddi bir akademisyen eksikliği var	Kur'ân san'atı olduğu için, mânevî de bir himaye
19	Özkeçeci İ.	günümüzde çoğunlukla hanım kızlarımız hanımlar bu işe el atmış vaziyette	çağdaş denilen alana da mesaj vermek babında yeni çalışmaların yapılması	bunu toplumun vazgeçilmezi bir san'at olarak görebilmesi toplumun genelinde yok	San'atın geleceği konusunda tabii ki ümitvarım. Ümitsiz olmamız mümkün değil
20	Portakal R.	-	-	eskiyi taklit	eğer ki bizim dünya çapında çağdaş san'atçıları üretemezsek parlak görmem
21	Schick I. C.	-	-	“san'atın san'at için veya estetik için değil daha ziyâde para kazanmak için” üretilmesini ve pazarlanarak el değiştirmesi/ fiyatlar “çok düşmüş durumda” olup “hat san'atı pek alınıp satılamıyor” halde	Ben hat san'atının artık bundan sonra sırtı yere gelmez diye düşünüyorum inşaallah. Çünkü artık çok ciddi iyi hattalar var, bu ciddi iyi hattatların ders verdiği ciddi iyi öğrenciler var.
22	Sevgili T.	Gayet tabii her insanın erkek olsun, bayan olsun emeli varsa, yeteneği var arzu duyması ve meşgul olması gayet doğal	-	hat san'atı dünyasında da bazen ayrışmalar oluyor	Hat san'atının geleceğini şu anda iyi görüyorum ama gaybı Allah bilir
23	Sezer Y.	sadece hatta değil bütün her	-	dergâh yolu” görmeme/	Hiç endişe etmiyorum.

		alanda her şeye erkeklerden daha fazla ilgisi var		ticari görüyor işi, ne kazanırım gayreti var	
24	Şen M. L.	-	daha fazla hat san'atçısı yetiştirmeye değil hattatların daha özgür çalışmasına imkân sağlayacak bir altyapıya	-	iyi olacak” ve “gitgide daha fazla karşılık bulacak
25	Tiryaki A.	-	-	bu san'atla uğraşan kişilerin sayısı azınlıkta	Geleceği bu gidişle çok güzel.
26	Türkmen H.	Hat san'atı çok yol kat etti, çok güzel yerlere geldi.	-	-	Umarım ki çok güzel san'atkârlar ortaya çıkacak ileride.
27	Vural M. A.	-	-	-	hat san'atının aslında zirvede olduğunu düşünüyorum

3.3. Hat San'atında Birey ve Dönüşüm

Hat san'atının birey üzerindeki etkileri ve de özellikle dönüşüm tesirinin ele alınacağı bu bölüm “Hat San'atı ve Birey” ile “Hat San'atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi” olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır. Bu kapsamda hat san'atının gerek bizzat icra eden gerekse muhatab olan bireyler üzerinde yaptığı etkinin yanı sıra medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı konusunda nasıl bir ilişkisi olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.3.1. Hat San'atı ve Birey

Hiç şüphesiz hat san'atı da bütün san'atlar gibi insanlar üzerinde çeşitli etkiler gerçekleştirmektedir. Hat san'atının birey üzerinde yaptığı etkilerin anlaşılması için hat san'atının kazanımları, hat san'atının hattatlar üzerindeki etkileri, hattatların hat san'atı ile tanışması, hat san'atını icra edenlerin duyguları ve hat san'atında hoca talebe ilişkisinin anlaşılması faydalı olacaktır. Hat san'atının bizzat icra eden san'atkârlar, bu alanda eğitim alan öğrenciler ve muhâtap olanlar üzerinde gerçekleştirdiği etkilerin anlaşılması, duygu boyutunda gerçekleşenler ve de hoca ve talebe ilişkisinde yaşananlar bu san'atın nasıl bir san'at olduğunu ve potansiyelini göstermesi bakımından oldukça kıymetlidir.

3.3.1.1. Hat San'atının Kazanımları

Araştırma katılımcılarının hat san'atının birey ve toplum bazında gerçekleştirdiği kazanımlar hakkındaki görüşlerini ele alan Tablo 3.17'den anlaşıldığı üzere bu konuda oldukça geniş bir yelpaze söz konusudur. Katılımcıların tamamı hat san'atının insanlara pek çok açıdan fayda sağlayan yönleri olduğunu düşünmekte ve bu kazanımların önemine dikkat çekmektedir.

Nitekim Fatih Özkafa'ya göre hat san'atı, insanı geçmişe bağlayarak geçmiş birikimle “*ilişki kurması*”nı sağlamaktadır. “*Ecdadın, tarihin daha doğru anlaşılması için bir adım*” olan bu san'at “*sloganik, hamasi bir mâzîperestlikten*” öteye daha oturmuş, sağlam bir zemin üzerinde yükselen “*tarih anlayışı*” öngörmektedir. Buradan açılan kapıdan ilerleyenler, “*tarihin güzellikleri, İslâm san'at ve felsefesinin derinlikleriyle*” tanışma imkânına kavuşmakta, böylelikle “*bugünün keşmekeşinden, bocalama devrinin getirdiği bir takım tahribatlardan*” kurtulmaktadırlar. Günümüz insanı, bir yandan “*geçmişinden kopmak*” istemezken bir yandan da “*çağın gereklerine uymak*” istemektedir. Bu ikisi arasında “*bir bağ*”

gerekmekte, bireyi tatmin edecek *“bir görsellik, bir san’at, bir duyumsama, estetik beğeni ihtiyacı”* duyulmaktadır. Eğer bunlar sağlanmazsa bireyin her an *“yanlış yönlerle”* kayması mümkündür. Hat san’atı Mevlana’nın teşbihindeki gibi insanın *“bir ayağını bu kültürde sabit”* kılmakta, *“diğer ayağıyla bütün dünyayı”* dolaşmasına imkân sağlamaktadır.

Fuat Başar hat san’atının insana *“ölçüyü, dengeyi, ahengi, itidalli davranmayı”* öğrettiğini, topluma san’at vasıtasıyla bu hasletlerin yanı sıra *“çalışkanlık”* ve *“edep”*’in de kazandırılacağını savunmaktadır. İnsan *“her yerde her sahada hep güzelliğe”* davet edildiği takdirde bu çağrı bir kuşakta karşılık bulmasa bile *“ikinci kuşakta mutlaka”* dikkate alınacak ve böylelikle toplum birbirini yemekten vaz geçip sükûnet ve huzura kavuşacaktır. Nitekim bir hadisi şerifte *“Kolaylaştırın, güçleştirmeyin... Hep müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”* buyurulmaktadır. Sadece bu hadisi şerif bile içinde bulunduğumuz toplumu kurtarmaya yetecektir. Kendisi bu alanda eğitim görmediği halde bu hadis-i şerif yazıyla uğraşırken önüne gelmiş, oturup, yazmış ve mânâsını öğrenmiştir. Fuat Başar *“Bakın bana ne kazandırdı, topluma ne kazandırıyor?”* diye soru sorarak hat san’atının birey üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Ona göre san’at *“sadece kâğıtta, duvarda, taş üstünde olan şey değil, verdiği mesajdır”* ve *“en hayati fonksiyonu”* budur.

Ali Rıza Özcan hattın bir san’at olarak *“çok önemli bir silah olduğunu”* düşünmektedir. Bu silah *“topluma mücadele etmeyi kazandıracak”* ve kendisini tehditlere karşı *“daha emin”* hissettirecektir. Fakat ona göre *“bir estetik silah”* olan hat san’atı günümüzde insanların hayrına, onlara doğruyu, güzeli, İslâm’ı anlatmak adına iyi kullanılamamaktadır.

Savaş Çevik ülke olarak baskı altında olduğumuz bu günlerde hat san’atı ile insanımızın *“sezgisel bir korunma duygusuyla kendi kültürüne tekrar sâhip çıkma ve sarılma, ona sarıldığı zaman kendini daha güçlü hissetme, birlikte hissetme ve karşı koyabilme gücünü kendisinde bulması”*’nın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bunlar bazı insanlara fantezi gibi gelse de *“insan psikolojisi çok karmaşık bir psikoloji”* olup duygu ve düşünceler maddî şeylerden çok daha fazla ağır basmaktadır.

Cevad Huran insanların hat san’atı ile her şeyden önce *“kültürünü daha iyi”* anlayacağını, birbirilerine *“daha merhametle bakmayı”* öğreneceğini ve de bardağın

dolu tarafını da görerek birbirleriyle ilişki kurabilmeyi öğrenebileceğini iddia etmektedir. Hat san'atının yaşadığımız toplumun sâhip olduğu kültüründe çok önemli bir yeri olduğunun farkına varabilirsek davranışlarımız ve kültür birikimimiz çok değişecektir.

Turan Sevgili ise hat san'atının daha çok tanınmasının insanları dine yaklaştıracaklarını düşünmektedir. Ona göre *“insanlar dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olurlarsa onların muhtevasıyla da giderek haşır neşir olmaya başlar”* fakat bunun için eseri üretenin ve alanın samimiyeti esastır.

M. Uğur Derman hat san'atının topluma *“çok şey”* kazandıracağını fakat günümüzde eski harfleri öğrenenler epey arttığı halde ne hikmetse hüsn-i hattın zevkine varanların sayısının çok az olduğunu belirtmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu ise *“toplumun kültür seviyesi kültür anlayışı yükseldikçe”* o toplumun *“daha gelişmiş”, “daha medeni”* ve de *“daha sofistike”* bir toplum hâline geleceğini ifâde etmektedir. Tanıştığı son dönem Osmanlı şahsiyetleri san'atı, musikiyi, tarihi, adab-ı muâşeretini bilen insanlardır. Bu yeni nesillerin de bunlarla mücehhez olması çok iyi olacaktır. Böylelikle ülkemiz *“daha ileri bir ülke”* milletimiz ise *“daha gelişmiş, daha medeni bir millet”* hâline gelecektir.

Hilal Kazan'a göre geleneksel san'atlarımızın insanların ulaşılabilir öğrenebilir noktalarda olması çok güzel bir şey olmakla birlikte bunun topluma faydasının olabilmesi için *“doğru eller tarafından doğru bir şekilde”* öğretilmesi gerekmektedir.

Ömer Faruk Dere hat san'atının insana öncelikle sabırlı olmayı ve kendine hâkim olmayı öğrettiğini belirtmektedir. Toplumu oluşturan şahıs bireyin kendisi olduğuna göre, birey bu san'atla eğitilirse toplum da eğitilmiş olacaktır. Uzun yıllardır hat meşki içinde olan biri olarak etrafındaki hat san'atını icra eden insanların *“daha sükûnetli”* ve de *“daha sabırlı”* olduğunu görmüştür. Bu san'at *“çok fazla sabır”* ve *“çok daha disiplinli çalışma”* gerektirdiği için bu özellikler önce bireye sonra topluma yansımaktadır. Böylelikle bireyler ve doğal olarak toplum *“bir ileri düzeye, bir ileri merhaleye”* yükselmektedir.

Ahmet Akcan toplumun en kötü zamanında bile Kur'ân-ı Kerîm sayesinde hat san'atı ile bağ kurarak *“birtakım estetik unsurlarla”* karşılaştığını bunun hat san'atının belki de en büyük kazanımı olduğunu belirtmektedir. Dînî içerikli metinlerle *“toplumun en*

alt katmanı dahi hat san'atı sayesinde bir şekilde san'atla ve estetik yazıyla ve estetikle” tanışmaktadır. Bu husus toplumların yetiştirilmesinde ve de gelişiminde “kimsenin belki hesaba katmadığı farklı bir katkı” olabilir. Çünkü Batı’ya baktığımızda, minyatür ve resim san’atının saray san’atı olarak icra edildiğini zengin ailelerin desteği ile bu san’atların geliştiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu san’atlarla muhâtap olan çok sınırlı bir kitle söz konusudur. Ama hat san’atı ve Kur’ân-ı Kerîm sayesinde bizim “farklı bir serüvenimiz” oluşmakta ve “estetikle bu şekilde bir tanışıklık” gerçekleşmektedir.

Arif Vural hattın yazı içeriği olarak ayet, hadis, kelamı kibar vb. bir metni kullandığına dikkat çekmektedir. Ona göre hat san’atı aslında bu metinlerdeki *“mânâya hizmet eden bir hâdim, hizmetkâr”* konumundadır. İnsanlar bu ayet, hadis veya kelam-ı kibârın mânâsını öğrenecektir. Ama siz onu öğretirken ne ile takdim ediyorsanız onun önemi çok büyüktür. Nasıl ki ağır bir medeniyet içeceği olan kahveyi siz herhangi bir fincan, bardak veya herhangi bir tepsi ile ikram etmiyor, ona münasip bir kap ve tepsi ile ikram ediyorsanız kutsal metinler de böyledir. Bizim gelenek ve medeniyetimizin birçok unsurlarının gelecek kuşaklara aktarılması konusunda hat san’atının büyük faydaları söz konusudur. Hat san’atını, insanların öğrenme ihtiyacı duyduğu yüksek derecedeki hakikat, medeniyet, varlık, ilim ve irfanın en güzel, en estetik, en zirve noktada güzel bir tepsi ile takdim edilmesi gibi düşünmemiz mümkündür.

Mehmed Özçay hat san’atının toplumda *“mutlaka yaygınlaşması”* gerektiğini belirtmekte ve toplumun böylelikle *“çok şey”* kazanacağını ifâde etmektedir. Duvarlarımızı hat ile süslersek *“çocuklarımız büyürken muhayyilelerine, hafızalarına onlar kazınacak, yerleşecek”* tir. Hiçbir şey anlamasa bile o çocuk hat eserleri ile büyüdüğü takdirde hafızasında bu yazılar yerleşecek, ona karşı bir ilgi duyacak ve onun kimliğinde *“mutlaka bir iz”* bırakacaktır. Elbette ki onun mânâsını da bir şekilde sorgulayacak ve öğrenecektir. Duvarımızdaki bir hilye levhası o kişinin *“Hz. Peygamber’in muhabbetine, sevgisine vesile”* olacak, aynı zamanda *“müşterek zevkin, estetik zevkin yaygınlaşmasına”* yol açacaktır. Bu da *“toplumun kimliğinin inşâsında çok olumlu bir katkı”* sağlayacaktır. Eğer bu san’atla ilgili dünya çapında ciddi faaliyetler gerçekleştirebilirsek toplumda özgüven oluşumuna, ülkenin tanıtımına, kimliğinin inşâsına ciddi katkılar sağlanacaktır. Ülkemizi temsil edebilecek kabiliyette dünya standartlarında büyük san’atçılar hattatlar

yetiştirebilirsek “san’at tarihimiz önemli eserler kazanacak”, san’atın “uluslararası bir dil” olması sebebiyle “ülkemizin tanıtımına önemli hizmetler” yapılacaktır.

Mehmet Çebi’ye göre “san’at denilen şey aynı zamanda çok ciddi bir yatırım aracı”dır. İnsanların yatırım yapmak amacıyla bir san’at eserini alıp depolarına evlerine hapsedmeleri “son derece vahşi bir şey” olmakla birlikte bir koleksiyon yaparak “kendi zevkinizi san’at zevkinizi tatmin” edebilir, onu müze kurarak insanlıkla paylaşabilir, gerekiyorsa o müzeden para kazanabilir. Ama aynı zamanda o san’at eserleri “sıkıştığınız zaman veya bir ihtiyaç olduğu zaman da size en güzel parayı kazandıracak bir ticari de bir mal” konumundadır. Nitekim kendisi 90’lı yılların başında 80’lerin sonunda bin dolar olan bir eserin 2008-2009-2010 yıllarında 50 bin dolara 70 bin dolara 100 bin dolara satıldığına şahit olmuş, 2 bin dolara aldığı bir hilyeyi 120 bin dolara satmıştır. Mehmet Çebi ekonomik durumu iyi olan insanlara “gerçek san’at eserlerine para verme noktasında da gözünüz arkada kalmayın, korkmayın. Eğer doğruya yakın eserler alıyorsanız bu aldığınız eserler de aynı zamanda sizin için bir maddî olarak da kazanç getirecek bir şeydir.” cümleleriyle çağrıda bulunmakta ve san’at eserinin ciddi ekonomik fayda üretebildiğine dikkat çekmektedir.

Aydın Ergün genel olarak uzak gördüğümüz ulaşamadığımız şeyler hakkında korkularımızın olduğunu, hat san’atına önceleri “antipatik” yaklaşan pek çok kişinin kendisinin teşviki ile hatta başlayıp eğitimini tamamladığını belirtmektedir. Bu kişiler bu san’atla uğraşırken içindeki bütün negatif enerjinin boşaldığını hissetmekte ve ön yargılarından kurtulmaktadır.

Hüseyin Öksüz toplumda hat san’atının yayılmasının beraberinde taşıdığı mesajların da yayılmasını sağlayacağını ifade etmektedir. Ona göre hat san’atı “baştan sona mesaj” olup “ilânihâye” sonu yoktur. Kur’ân-ı Kerîm ve hadisi şerifler nasıl baştan sona mesajsa onların yazılması da aynı şekilde bir mesajdır. İnsanlara bu “güzellikleri aşıl原因an san’at olduğu için mesaj da insanlar üzerinden kalıcı” olmaktadır. Bugünlerde sayıları çoğalan hattatlar arasında işe yaramaz insan yoktur. Yeni yetişen gençler dâhil hepsi “beyefendi”, “nezaketli”, “kadirşinas” insanlardır.

Yusuf Sezer ise hat san’atının kazanımı olarak toplumsal barışa yaptığı katkıya dikkat çekmektedir. Bu san’atla uğraşan insanlar meşgalesi çok olacağı için fuzûlî işlere vakti kalmamakta ve “kavga etmekten” kurtulmaktadır. Ayrıca bu san’atkârlar

çevrelerine hediye ettikleri eserleri ile “*insanlar arasında kalbi bir muhabbetleşme*” sağlamaktadır. Hat san’atı ve beraberindeki tezhip, ebru, minyatürü vb. 5-6 kardeş san’at toplumdaki avare insanların sayısının azalmasına ve san’atkâr olma gayretinin çoğalmasına yol açmaktadır.

“*Hat san’atı insanı eğitir, yontar, mânevî açıdan yükseltir ve insanları birbirine bağlar.*” şeklinde görüşlerini dile getiren Hüseyin Türkmen hat san’atının topluma çok şey verebileceğini düşünmektedir. Şimdiki gençler bu san’atlarla uğraştıkları takdirde aralarından hiç “*kötü insan*” çıkmayacaktır.

Tahsin Kurt’a göre hat san’atının “*icrası genişledikçe*” ve insanlar “*hat san’atının ne demek olduğunu, nasıl icra edildiğini, nerelerde kullanıldığını*” öğrendikçe “*toplumda bir kültür artması*” gerçekleşmektedir. Böylelikle toplum “*bir bakış açısı*” kazanmakta, “*düşüncesi*” değişmekte ve “*İslâmiyet’e karşı muhabbeti*” fazlalaşmaktadır. Aynı zamanda kişi bu güzel san’atın kendilerine ulaştırılması adına ecdadının çektiği emekleri gördüğü için onlara karşı muhabbeti artmaktadır.

İlhan Özkeçeci san’at eğitimlerini yaygınlaştırdığımız takdirde kibarlık, nezaket, letafet, selam yoluyla toplumda “*bir estetik algı*”nın yerleşeceğini düşünmektedir. İnsanların güzel düşünebilmesi için güzel söz söylemesi, güzel müzik dinlenmesi, güzel kokular gelmesi, güzel şeyler görmesi gerekmektedir.

Menaf Nam herkes hattat olmasa bile hat san’atı kültürünün mutlaka tabana yayılması gerektiğini düşünmektedir. Böylelikle “*en azından insanların bakış açısını*” değiştirebilmek mümkündür. İnsanlar hattat olmasalar da bu kültürü öğrendikleri takdirde bakış açıları değişmekte, kişilikleri farklılaşmaktadır.

Raffi Portakal kişinin evinde san’at eseri olduğunda eşi ve çocuğuyla konuşmasının bile düzeleceğini, san’at eserinin önünde “*kendine çeki düzen*” vereceğini iddia etmektedir. Böylelikle kişi “*ayrı bir kültür, gelişen bir kültür, yaşayan bir kültürü*” hem yaşayacak hem de bilecektir. Bu şekilde birey “*geçmişin izlerini günümüzden geriye doğru bakabileceği*” gibi “*günümüzden ileriye nereye gideceği hakkında kendine sualler*” sorabilecektir. Kişinin, çevresinin, ailesinin “*enayi şeyleri*” izlemesi yerine bu sualleri sorması “*bin kere daha evlâ*”dır. San’at dünyanın her yerinde “*dogmatik*” olmayıp “*protestocu*” olduğu için “*sorgular*” ve “*düşünmeyi öngörür*”. Hat eseri elbette bize köklerimiz ile bağ kurma imkânı taşır. Fakat bunun için hat san’atında kıvrımından harfine her şeyi ile bilgilenmek gerekmektedir. Bir

esere “sadece güzel hat veyahut ne yazıyor diye bakarsan” yetmeyecektir. Bu hattın “nereden geldiğini, yani hattatlarını, o dönemde başka neler yapıldığını, o dönemdeki kişilerin neden bunlara düşkün olduğunu veyahut düşkünler mi? diye sorgulama”sı gerekir. Raffi Portakal bu konuda “Yani سوال soracaksınız, hiç çekinmeden korkmadan, yanlış mı yapıyorum diye telaşa kapılmadan” demekte ve soru sormanın önemine dikkat çekmektedir.

Irvin Cemil Schick san’atın topluma “güzellik bilinci”nin yanı sıra “gündelik hassaların dışında daha yüksek bir mânevî boyuta erişme imkânı” sağladığını düşünmektedir.

Ayten Tiryaki’ye göre hat san’atı ile uğraşanlar çalışırken bile ondan bir şeyler kazanmakta, onun yolunda olmak yetmektedir. O kadar çok yönlü bir san’attır ki anlatılması mümkün olmayıp her gün kendisine “yeni bir açılımda” bulunmaktadır.

Ömer Faruk Dere ise hat san’atının tıpkı musiki gibi “ilahi kaynağa en yakın san’atlardan birisi” olduğu için “dış dünyaya bağlı kalmadan” üretilebildiğini belirtmektedir. Ona göre insanlar hat san’atında ilahi kaynaktan gelen bir ses ve koku duymakta, o kaynaktan bir güzellik görmekte bu yüzden de müslüman olsun ya olmasın ona “hayran” olmaktadır.

Tablo 3.17: Hat San’atının Kazanımları

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi hat san’atı, insanı, geçmişe bağlar. Böyle bir geçmişle ilişki kurmasını sağlar. Ecdadın, tarihin daha doğru anlaşılması için bir adımdır. Sloganik, hamasi bir mâzîperestlik değil de, daha oturmuş, sağlam, belli bir zemin üzerinde yükselen tarih anlayışı, hat san’atı destekler. Buradan açılan kapıda ilerleyenler, tarihin güzellikleri, İslâm san’at ve felsefesinin derinlikleriyle tanışmış olur. O bakımdan bizi, bugünün keşmekeşinden, bocalama devrinin getirdiği bir takım tahribatlardan kurtarır. Çünkü günümüz insanı, bir yandan geçmişinden kopmak istemiyor, bir yandan çağın gereklerine uymak istiyor. Bu ikisi arasında bir bağ lazım. Onu tatmin edecek bir görsellik, bir san’at, bir duyumsama, estetik beğeni bu gerekiyor. Eğer bunlar olmazsa yanlış yönlere kayabilir her an. Ama hat san’atı ne yapıyor? Buna benzer san’at dalları, insanın bir ayağını bu kültürde sabit kılıyor, diğer ayağıyla bütün dünyayı dolaşabiliyor.	geçmişe bağlar, ilişki kurmasını sağlar, bugünün keşmekeşinden kurtarır, bocalama devrinin tahribatlardan kurtarır, ayağını sabit kılar

	Mevlana Hazretleri'nin teşbihine binaen, günümüzde bununla ilgili çok önemli bir takım çalışmalar yapılsa da yetersiz yani sadece hat derslerinin veriliyor olması, hatla ilgilenen kişilerin sayısının çoğalmasa yeterli değil.	
Fuat Başar (Hattat)	...o san'at size hep ölçüyü, dengeye, ahengi, itidalli davranmaya öğretiyor... ...Dediğim gibi san'atın o ahengini, dengesini, insanlara kazandıracak ölçü kavramını en çok önemseydiğimiz noktalar buralar. Topluma ölçü, itidal, edep geldi, çalışkanlıkta geldi. Toplumun temel dinamikleri bunlardır. ...Her yerde her sahada hep güzelliğe çağıracağız insanı. Tutar mı toplumda? Tutar. Bir kuşakta tutmaz, ikinci kuşakta mutlaka tutar. Topluluğumuz sükûnete, huzura kavuşur, birbirini yemez artık. ...San'at, en büyük vesile... ...Cenabı Hak buyuruyor mu? 'La ikrahe fi-ddin' dînîmizde çirkinleştirmek, ikrah ettirmek, iğrendirmek yok. Dînîmiz tertemiz. Hadisi şerifte ne buyuruyor, 'Yessiru vela tuassiru' Bakın 'Kolaylaştırın, güçleştirmeyin.' Ne kadar güzel emir? 'Vebeşşiru vela tunaffiru' 'Hep müjdeleyin, nefret ettirmeyin.' Bu hadisi şerif bile şu toplumu vallahi kurtarmaya yeter. Bunu tefsir dersleri filan görmedim ben. Oradan öğrenmedim. Yazıyla uğraşırken önüme geldi, oturdum, yazdım, mânâsını da öğrendim. Bakın bana ne kazandırdı, topluma ne kazandırıyor? San'at, sadece kâğıtta, duvarda, taş üstünde olan şey değil, verdiği mesajdır. En hayati fonksiyonu budur.	ölçü, denge, ahenk, itidalli davranmak, çalışkanlık, edep, huzur ve sükûnete kavuşmak
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademişyen)	Bu silah topluma mücadele etmeyi kazandıracak. Çünkü benim silahım varsa bir kendimi daha emin hissedeceğim. Neye karşı? Bir tehdide karşı. Bir düşmana karşı. İşte bu silahın yani iyi kullanılmadığını düşünüyorum... ...müspet mânâda dünyaya hâkim olma noktasında farklı pencerelerimizin olmasını olması gerektiğini düşünüyorum, hattın da burada bir san'at olarak çok önemli bir "silah" olduğunu düşünüyorum ve bunu kullanmak istiyorum kendi adıma... Bu silah topluma mücadele etmeyi kazandıracak. Çünkü benim silahım varsa bir kendimi daha emin hissedeceğim. Neye karşı? Bir tehdide karşı. Bir düşmana karşı. İşte bu silahın yani iyi kullanılmadığını düşünüyorum demiştik ya başta... ...O kılıç kınından çıkmalı ve insanlığın insanların hayrına, onlara doğruyu, güzeli, İslâm'ı diyelim ona anlatması adına tekrar bu silahın en güzel şekilde, çünkü o bir estetik silah, onun insanları cezbetmede ağına yakalamada, bir kelebek pervane ve ışık ilişkisi olarak olursanız o da bir silahtır aslında, onu kendine çeken, aslında onu kahrederken, onu perişan ederken cezbese ile ortaya koyduğu bir şeydir aşktır. O yüzden hattın bugün yine bu şekilde	topluma mücadele etmeyi kazandırma, tehditlere karşı daha emin hissettirme

	kullanılması gerektiğini düşünüyorum Muhammet Bey. Belki benzetme sert oldu ama.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	...Birazcık korunma duygusu bulunduğumuz coğrafya malum bugünlerde, son yıllarda biliyorsunuz çok Türkiye olarak da oldukça kötü bir baskı altındayız. Bu içten korunma duygusu, sezgisel bir korunma duygusuyla kendi kültürüne tekrar sâhip çıkma ve sarılma, ona sarıldığı zaman kendini daha güçlü hissetme, birlikte hissetme ve karşı koyabilme gücünü kendisinde bulması gibi addedebiliriz. Bunlar belki bazı insanlara fazla fantezi gelebilir, yani böyle şeyler olmaz denebilir ama insanlar sonuçta insan psikolojisi çok karmaşık bir psikoloji, yani duygular, düşünceler, maddî şeylerden çok daha fazla ağır basıyor insanoğlunda...	içten korunma duygusu, kendi kültürüne tekrar sâhip çıkma ve sarılma, kendini daha güçlü hissetme, karşı koyabilme gücü bulma
Cevad Huran (Hattat)	Bir defa kültürünü daha iyi anlar. Kültürünü daha iyi anladığı gibi, ben şuna inanıyorum biz san'atla sadece hat demeyelim, sürekli hatla ilgili konuşuyoruz ama san'at demek güzellik demektir. Bir güzellikle tanıştığınız zaman onu idrak ettiğiniz zaman o davranış da sizde zaten etkisini gösteriyor. En azından birbirimize daha merhametle bakmayı öğreniyoruz. Artık sadece bardağın boş tarafı değil de, o bardağın bir de dolu tarafı var, onu öğrenebiliyoruz. Ona göre zaten birbirimizle ilişki kurabiliyoruz... ..bu toplumda eğer yaşıyorsak ve bir geçmişimiz var bir tarihimiz var bir kültürümüz var ve bu kültürün içerisinde bu san'at icra ettiğimiz san'at çok çok önemli bir yer işgal ediyor, bunun farkına varıyorsak eğer dediğim gibi artık davranışlarımız en azından kültür birikimimiz bunlar çok değişecektir diye düşünüyorum.	kültürünü daha iyi anlamak, birbirilerine merhametle bakmayı” öğrenmek, bardağın dolu tarafını görmek
Turan Sevgili (Hattat)	Daha çok tanınması, daha çok hizmet edilmesi dine yaklaşıma yardım eder. Yani insanlar dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olurlarsa onların muhtevasıyla da giderek haşır neşir olmaya başlar. Bu faydası olabilir ama bu arada dediğim gibi samimiyet esastır. Yapanın ve alanın.	dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olmak, dindarlık, samimiyet
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Çok şey kazandırır da zamanınızda eski huruflu... öğrenenler de çok arttığı halde ne hikmetse hüsnü hattın zevkine varan aralarında sayıyla 3-5 sayı ile ölçülecek kadar az.	hüsnü hattın zevkine varmak
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Toplumun kültür seviyesi kültür anlayışı yükseldikçe o toplum daha gelişmiş bir toplum, daha medeni bir toplum, daha sofistike bir toplum hâline gelir. Yani bu budur yani. Şimdi biz mesela son dönem Osmanlı şahsiyetleri ile tanıştığımızda bunlar bu san'atı biliyorlardı, musiki biliyorlardı, tarih biliyorlardı, adabı muâşeret biliyorlardı, bunları biliyorlardı. Ve bu yeni nesillerin de bunlarla mücehhez olması çok iyi olur.	kültür anlayışının yükselmesi, sofistike toplum olmak,

	Daha ileri bir ülke hâline gelir, daha gelişmiş daha medeni bir millet hâline geliriz.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	şimdi tabii geleneksel san'atlarımızın klasik san'atlarımızın insanların ulaşılabilir öğrenebilir noktalarda olması çok güzel bir şey, çok güzel bir çalışma, güzel bir yaklaşım. Ama bu san'at doğru eller tarafından doğru bir şekilde öğretilirse topluma faydası olur.	doğru bir şekilde öğretilmesi
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Dediğim gibi bir kere öncelikle insanların sabırlı olmasını öğretir bu san'at. Bir kere sabrı öğretir, kendine hâkim olmayı öğretir. Çünkü kişi toplumu oluşturan sosyolojik yapı oluşturan şahıs bireyin kendisi olduğuna göre, bu birey bu san'atla eğitilirse toplum da eğitilir. Benim gördüğüm en önemli şey bu. Uzun yıllardır hat meşki, halkası içinde olan biri olarak söylüyorum. Hatla uğraşan insanların daha sükûnetli olduğunu görürsünüz, hatla uğraşan insanların daha sabırlı olduğunu sabrı daha iyi öğrendiğini görürsünüz. Bu da kişiye bir ileri düzeye bir ileri merhaleye taşır ve bu da topluma yansır. ...Ama insana katkısı san'atın, genel olarak san'atın ama özelde hat san'atının çok daha fazla sabır gerektirdiği için çok daha disiplinli çalışma gerektirdiği için önce bireye sonra topluma katkısı yadsınamaz bir gerçek açıkçası. Hat san'atı ilahi kaynaklı bir san'at. Hat san'atı ilahi kaynağa en yakın san'atlardan birisi de ondan. Ben birinci sıraya musikiyi koyuyorum. Bilmiyorum belki başka sıralama yapanlar da olabilir ama bana göre musiki ilahi kaynağı en yakın san'at. İkincisi hat san'atı. Çünkü dış dünyaya bağlı kalmadan üretilen yegâne san'attır. Yazı san'atlarının geneli dış dünyaya bağlı kalmadan. Ama özelde hat san'atı dış dünya ile hiçbir ilişkisi olmadan ortaya koyduğumuz bir estetik şaheserdir hat san'atı. O yüzden de insanlar ilahi kaynağı yakın bir san'at olduğu için müslüman olsun ya da gayrim�sl�man olsun o kaynaktan bir ses duyuyor o yazıda. O kaynaktan bir koku duyuyor o yazıda. O kaynaktan bir güzellik görüyor da o yüzden dînî ne olursa olsun hat san'atına hayran oluyor.	daha sükûnetli ve daha sabırlı hale gelmek, ilahi kaynaklı, hayran omak
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	...en kötü zamanımızda dahi aslında hat san'atı yani Kur'ân-ı Kerîm sayesinde ve bunun yazıcıları hattatlar sayesinde, hat san'atı sayesinde, toplum en zor zamanlarında dahi birtakım estetik unsurlarla karşılaşmış olduğunu görmekteyiz. Belki yani bunu yorum olarak söylüyorum belki en büyük kazanımı bu oldu hat san'atının. Belki bir evimizde bir minyatür görmedik, belki bir tezhip görmedik, o da yine gitmişti Kur'ân-ı Kerîm sayesinde görüyoruz, işte ser levhalarda görüyoruz bunu. Ama �zellikle Kur'ân-ı Ker�mle ya da işte başi hadis kitaplarıyla toplumun en alt katmanı dahi hat san'atı sayesinde bir şekilde san'atla ve estetik	estetik unsurlarla karşılaşmak, estetikle tanışmak

	yazıyla ve estetikle aslında tanışıyor. Bu toplumların belki yetiştirilmesinde ya da gelişiminde kimsenin belki hesaba katmadığı farklı bir katkı oluyor olabilir. Çünkü Batı'ya baktığımızda, işte bu san'atların gelişimine baktığımızda onlara minyatür san'atının ya da resim san'atının gelişimine baktığımızda, sadece işte bizdeki gibi saray san'atı olarak icra edildiğini zengin ailelerin desteği ile bu san'atların geliştiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu san'atlarla muhâtap olan çok sınırlı bir kitle var. Ama hat san'atı sayesinde Kur'ân-ı Kerîm hat san'atı sayesinde bizim ise farklı bir serüvenimiz var estetikle bu şekilde bir tanışıklıktan söz edebiliriz.	
Arif Vural (Hattat)	Her şeyden önce hattın öncelikle yazdığı bir metin vardır. Metin nedir? Ayettir hadistir, kelamı kibardır veya işte az önce bahsettik yani bir başlıktır mesela bir şeydir bir ünvan veya ne bileyim ne varsa isimdir vesaire. Hat san'atı aslında o mânâya hizmet eden bir hâdim, hizmetkardır. Bir mânâ var ortada. Şimdi bu insanlar bir ayetin mânâsını öğrenecek değil mi veya bir hadisi öğrenecek veya bir kelamı kibarı öğrenecek. Ama siz onu öğretirken takdim ettiğiniz hani tepsi, kap veya bir kutu ne varsa bir eşya ne ile takdim ediyorsanız onun önemi çok büyük. Nasıl ki bir kahveyi siz herhangi bir fincanla veya herhangi bir bardakla değil veya herhangi bir tepsi ile de ikram etmiyorsunuz. Kahve ağır bir medeniyet içeceğidir onu kahveye münasip bir kapla bir tepsi ile ikram ediyorsunuz. Bir de demin bahsettiğim bizim geleneğimiz veya hani medeniyetimizin birçok unsurları hattın vesilesiyle o geleneğin diğer gelecek kuşaklara aktarılması vardır ki hat san'atının da bu noktada tabii ki büyük faydaları fonksiyonları var diyebiliriz. ...Hat san'atında ki estetik de aslında insanların öğrenmeye ihtiyacı olduğu o yüksek derecede olan gerçekleri hakikatleri, medeniyeti, varlığı, ilmi, irfanı en güzel ve en estetik, en zirve noktada güzel bir aletle bir tepsi ile takdim gibi düşünebiliriz hat san'atını. O açıdan onlara çok şey kazandırıyor.	metin, gelecek kuşaklara aktarılması, estetik, ilim, irfan
Mehmed Özçay (Hattat)	Mutlaka yaygınlaşması lazım toplumda. Toplum çok şey kazanacaktır, kazanır. Biz diyelim ki duvarlarımızı hat ile süsler isek çoluk çocuğumuz büyürken muhayyilelerine, hafızalarına onlar kazanacak, yerleşecek. Hiçbir şey anlamasa bile o çocuk onlarla büyüdüğü zaman hafızasında onun onlar yerleşecek. Ona karşı bir ilgi duyacaktır yani o, o hafızada onun yeri duracak. Mutlaka bir iz bırakacaktır onun kimliğinde. Elbette ki onun mânâsını da bir şekilde sorgulayacak, öğrenecek. Şimdi diyelim bir hilye levhası, bir hilye levhası bizim duvarımızda Hz. Peygamber'in muhabbetine, sevgisine vesiledir en basitinden. Yani müşterek zevkin müşterek zevkin, estetik zevkin	müşterek zevkin, estetik zevkin yaygınlaşması

	yaygınlaşmasına vesile olacak ve bu da nedir? Bu da toplumun kimliğinin inşasında çok olumlu bir katkı sağlamak olacaktır. Yani özgüvenini kazanmasında bu yine önemlidir. Bizim böyle bir san'atımız var, biz bu san'atın çok büyük üstatlarını yetiştirmişiz. Eğer bu san'atla ilgili hakikaten ciddi faaliyetleri, gelişmeleri gerçekleştirebilirsek dünya çapında o zaman ne olacaktır? Yine bir özgüvene katkı sağlayacaktır. Bu ülkenin tanıtımına, kimliğinin inşasına ciddi katkılar sağlayacaktır. ...Önemli eserler, san'at tarihimiz önemli eserler kazanacak, kazanacaktır. Ülkemizin tanıtımına önemli hizmetler yapacaktır büyük san'atçılar yetiştirebilirsek çünkü çok önemli o. Yani san'at uluslararası bir dil. Eğer hattı da biz diyelim ki hakikaten dünya standartlarında böyle san'atçılar yetiştirebilirsek ülkemizi temsil edebilecek kabiliyette ve seviyede hattatlar yetiştirebilirsek tabi ki topluma bunun çok yönlü faydaları olacaktır.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Şimdi demek ki san'at denilen şey aynı zamanda çok ciddi bir yatırım aracı. İnsanların yatırım yapalım diye bir san'at eserini alıp depolarına evlerine hapsedmeleri son derece vahşi bir şeydir benim nazarımda. Ama ortada bir gerçek de vardır o eserlerden efendim bir koleksiyon yaparsınız hem kendi zevkinizi san'at zevkinizi tatmin edersiniz, bir müze yaparsınız onu insanlıkla paylaşırsınız, gerekiyorsa o müzeden para kazanırsınız. Ama aynı zamanda o san'at eserleri sıkıştığınız zaman veya bir ihtiyaç olduğu zaman da size en güzel parayı kazandıracak bir ticari de bir maldır, böyle de bir durum var. Yani ben İslâm san'atları açısından da bunun bu aralıkta olmasa bile, 90'lı yılların başında 80'lerin sonunda bin dolar olan bir eserin 2008-2009-2010 yıllarında 50 bin dolara 70 bin dolara 100 bin dolara satıldığını çık biliyorum. Kendimin de böyle birçok hikâyesi var, 2 bin dolara bir hilye almışım, 120 bin dolara satmışım mesela beş sene sonra. Evet yani böyle de bir durum var. Yani şunu demek istiyorum Ey insanlar en zenginler ey kendi ihtiyaçlarını giderdikten sonra birazcık san'ata ilgili olan arkadaşlar, san'at eserlerine gerçek san'at eserlerine para verme noktasında da gözünüz arkada kalmasın, korkmayın. Eğer doğruya yakın eserler alıyorsanız bu aldığınız eserler de aynı zamanda sizin için bir maddî olarak da kazanç getirecek bir şeydir.	yatırım aracı olmak, para kazanmak
Aydın Ergün (Hattat)	Aslında toplum olarak o kadar çok şey kazanırsınız ki. Genel olarak uzak gördüğümüz ulaşamadığımız şeyler hep bizim korkularımız olmuştur. ...inanın o kadar çok antipatik, acaba bir şey bulabilir miyim diye başlayan arkadaşımız hat eğitimini tamamlamıştır. Ve şunu da diyor, Hocam hiçbir şey yapamasam diyor, sağdan sola	enerji boşalması

	doğru bunu yazarken diye inanın diyor içimden diyor bütün enerjimin boşaldığını hissediyorum...	
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Şimdi hat san'atı yayılırsa toplum arasında tabii ki mesajlar da yayılacaktır. Hat san'atı baştan sona mesaj ilanihaye sonu yok. Yani Kur'ân-ı Kerîm hadisi şerifler nasıl baştan sona mesajsa onların yazılması da bir mesaj. İnsanlara bunu aşıl原因an o güzellikleri aşıl原因an san'at olduğu için mesaj da insanlar üzerinden kalıcı olur tabii çok. Yani hat san'atı ile uğraşan hattatlar şimdi çoğaldı diyoruz ya mesela hattatlar arasında öyle çer-çöp (?) insan yok. Bakıyorsunuz hepsi beyefendi nezaketli efendim kadirşinas böyle insanlar bakıyorum hatta arkadaşlar şimdi şimdi yetişen gençler de öyle.	mesajların yayılması
Yusuf Sezer (Hattat)	Bir, kavga etmekten kurtulur. Niye? San'atkârın meşgalesi çok olacağı için fuzûlî işlere vakti kalmaz. İki, insanlar arasında güzel bir alışveriş yapmış olur. İnsanlar arasında kalbi bir muhabbetleşme vesilesi olur. Giderken ziyaretine koltuğunun altına kendi eserini alır götürür ki bu medeniyettir. Bakınız medeniyet tasavvuruna işte burada denk düşüyor. Hz. Ali radiyallahu anh Efendimiz buyuruyor ki, "Birbirinize hediye ederken yazı hediye ediniz. Bakınız o emeklerin en güzelidir, sevinçlerin de en büyüğüdür." buyuruyor. Demek ki bir hat san'atkârı düğüne derneğe bir ev ziyaretine yeni ev almış açmış bir insanı ziyarete giderken herhalde çikolata pasta pek makbul sayılmaz. Güzel bir eser küçük de olsa götürdüğü zaman o evde sürekli kalıcıdır o evin bereketidir naçizane. Ben bunu hep yapmaktayım. Ömrüm yettiği yere kadar... ..Kurtulur, sonra toplumda avare insanların sayısı azalır, san'atkâr olma gayreti çoğalır. Sadece bu hat san'atı değil, tezhibi var ebrusu var minyatürü var. Bu san'at kendi arasında 5-6 kardeş, her birine illaki kabiliyeti nispetinde yönelecektir.	kavga etmekten kurtulmak, insanlar arasında kalbi bir muhabbetleşme
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Topluma çok şeyler verebilir, şimdiki gençlerimiz bu san'atlarla uğraşsa var inanın hiç kötü insan çıkmaz. Hat san'atı insanı eğitir, yontar, mânevî açıdan yükseltir ve insanları birbirine bağlar.	eğitir, yontar, yükseltir, bağlar
Tahsin Kurt (Hattat)	Yani toplum hat san'atı ile tabii ki icrası genişledikçe en azından şöyle, icra olmasa bile hat san'atının ne demek olduğunu, nasıl icra edildiğini, nerelerde kullanıldığını bildiği zaman toplumda bir kültür artması olur. Ne bileyim bir bakış açısı olur, bir düşüncesi değişir. İslâmiyet'e karşı muhabbeti fazlalaşır yani ecdadına karşı fazlalaşır. Ne emekler sarf etmişler ki bize bu güzel san'atın ulaştırabilmişler diye. Çünkü kıymetli bir şey ya o kıymetli bir şeyin kıymetini anladığınız anda onunla hemhal olan bütün medeniyet olsun devlet olsun kurum olsun insan olsun onların da kıymeti meydana çıkıyor.	bakış açısı kazanmak, düşüncesi değişmek, İslâmiyet'e karşı muhabbeti fazlalaşmak

İlhan Özkeçeci	Bunu san'at eğitimine estetik eğitimini yaygınlaştırarak, yani kişi kendinden başlayacak giydiği kıyafete bak, şuna bak olmamış. Kendime bakmıyorum ben etrafa estetik vaazı veriyorum, estetik nasihatı yapıyorum. Yani buradan başlıyor, efendim kibarlıktan başlıyor, nezaketten başlıyor, letafetten başlıyor, selamdan başlıyor. Hep böyle böyle topluma bir estetik algı yerleşecek. Güzel söz söylenecek güzel müzik dinlenecek güzel kokular gelecek ne bileyim güzel şeyler görülecek ki biz de güzel düşünelim.	
Menaf Nam (Hattat)	Şimdi benimle işte gelip benden hat san'atını meşk eden öğrencilere baktığım zaman ben şöyle düşünüyorum, illa herkes hattat olacak diye bir kaide yok. Ama bu kültürün bir şekilde mutlaka tabana yayılması lazım, öyle düşünüyorum. En azından insanların bakış açısını değiştirebiliyorsun. Bir san'at eserine bakarken nasıl bakılır? Nasıl temaşa edilir? Orada ne var onu daha iyi görebiliyor. Ondan önce maalesef o tür bahsettiğim şeyler olmuyor, bende de vardı yani. Tamamen u dönüşü ve bakış açısı değişiyor, insanın kişiliği farklılaşıyor. Ben yine söylüyorum illa gelen herkes hattat olmak zorunda değil. Öyle bir kaide yok. Bu kültürü öğrensinler yeterli. Bakış açıları değişir. Bu kültür mutlaka tabana yayılması lazım. Bu kültür taban ayağı yayıldığı zaman toplumdaki karşılığını daha fazla alıyorsun.	bakış açısının değişimi, kişiliğin farklılaşması
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Ben bir şey söyleyeyim mi? Konuşman dahi düzelir, eşinle konuşman çocuğunla konuşman dahi emin ol kendine çeki düzen verirsin onun önünde. Ayrı bir kültür, gelişen bir kültür, yaşayan bir kültürü yaşarsın bilirsin. Geçmişin izlerini günümüzden geriye doğru bakabileceğin gibi günümüzden ileriye nereye gideceği hakkında kendine sualler sormalısın. Her kişinin bana sorsanız bu sualleri sorup kendisine çevresine ailesine, enayi şeyleri izleyeceğine bin kere daha evlâdır, yeni şeyler çıkar yani konuşarak. San'at bilin ki dogmatik değildir, san'at protestocudur Dünya'nın her tarafında. San'at sorgular, san'at düşünmeyi öngörür. ...Çok çok çok taşır, çok çok çok taşır değil taşır elbette. Yani her şeyi ile kıvrımı ile de harfi ile de ama onu bakıp da sadece güzel hat veyahut ne yazıyor diye bakarsan yetmez. Yetmez, nereden geldiğini, yani hattatlarını, o dönemde başka neler yapıldığını, o dönemdeki kişilerin neden bunlara düşkün olduğunu veyahut düşkünler mi? diye sorgulamalı. Yani sual soracaksınız, hiç çekinmeden korkmadan, yanlış mı yapıyorum diye telaşa kapılmadan.	konuşmanın bile düzelmesi, çekinmeden korkmadan sual sormak
Irvin Cemil Schick	San'at topluma ne kazandırır İSMEK te onu kazandırır. Ne bileyim güzellik bilinci olsun, gündelik hassaların (?) dışında başka bir daha yüksek bir mânevî boyuta erişme imkânı olsun. Yani san'at ne veriyorsa İSMEK'te onu veriyor.	güzellik bilinci, mânevî boyuta erişme imkânı

(Araştırmacı- Yazar- Koleksiyoner)		
Ayten Tiryaki (Hattat)	...çalışanlar sırf çalışırken ondan bir şeyler kazanıyor. Yani yolunda olmak yetiyor. O kadar çok yönlü ki inanın konuşmakla bitmez hiç ve ben buna da hiç yeterli olamam yani. Ben bile daha hâlâ çözmüş değilim. Her gün bana da yeni bir açılımda bulunuyor. Böyle bir şey. Anlatılmaz, yaşanır denir ya böyle bir şey.	yeni açılım

3.3.1.2. Hat San'atının Hattatlar Üzerindeki Etkileri

Hat san'atının hattatlar üzerinde yaptığı etkileri ele alan Tablo 3.18'de görüleceği üzere hat san'atçıları büyük çoğunlukla bu san'atın kendilerine maddî-mânevî çok şey kazandırdığını ve kaybettirdiği önemli hiç bir şeyin olmadığını beyân etmektedir. Bu san'atla uğraşmış olmaktan pişman olan bir hattat görülmemekte ve bu san'atın kendileri üzerindeki etkileri olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Fuat Başar hat ilmi ile “*varoluşun, kâinatın, kâinatın sahibinin, o güzelliklerin*” içine yerleştiğini ifâde etmektedir. Ona göre “*varoluşun mânâsı da o san'at*”tır. Asırlardır kopartılan din ve bilim tartışması kasıtlı çıkartılmıştır ve hiçbir işe yaramadığı gibi hiçbir şeyi çözememiştir. Çünkü Cenabı Hak dînî, bilimi, san'atı ölçü üzerine yaratmıştır. Yazı ölçülü bir san'attır. Hat san'atı sayesinde “*bir san'at harikası olarak*” gördüğü diğer insanları sevmeyi, onlara değer vermeyi” öğrenmiştir. Fuat Başar bu san'atın kendisine ne kazandırdığının öbür tarafta belli olacağını belirtmekte, dünyalık bir şey ummadığı hat san'atının ona dünyada “hep çile” getirdiğini ifâde etmektedir. Özellikle hissettiklerini, gördüklerini anlatamamak bir hat san'atkarı için “*çok kahredici bir şey*”dir. Hattat elinden kalemi düşürmeyen kişi olup her gün yazmak zorundadır. Eğer bir gün ara verirse beyin harf şekillerini unutmasa bile sinir hücreleri unuttuğu için kalemi elinden bırakamamaktadır. Yazarken eli titreyip çizgilerin estetiği bozulmasın diye nefesini tutmakta, zavallı “*doğru dürüst nefes bile*” alıp verememektedir. Az yiyip içmekte, az uyumakta, az konuşmakta fakat çok iş yapmaktadır. Her hattatın ideali “*geleceğe güzel miras*” bırakmak olduğu için en az bir Kur'ân-ı Kerîm yazmaktır. Aynı zamanda maddiyatı

düşünmemekte, kazandığını emeğinin karşılığı olarak görmemekte, rızkının Allah'tan geldiğini bilmektedir. Para, şan-şöhret ve şatafatla işi olmadığı için toplumdan beklediği kendisine sadece “*bir tebessüm*” edilmesi ve “*Allah razı olsun İslâm hattına hizmet ediyorsun.*” denilmesidir.

Ayten Tiryaki hat san'atının kendisine hiçbir şey kaybettirmediğini ve en azından sabırlı olmayı öğrendiğini belirtmektedir. Günlerce, saatlerce hiç masadan kalkmasa sabırla bu san'atla uğraşabilmektedir. Hat san'atı insana sabrı öğretmekte ve onu sabır süzgecinden geçirmektedir.

Fatih Özkafa hat san'atının kendisini her şeyden önce “*biraz yavaşlattı*”ğını belirtmektedir. Olumsuz olarak değerlendirmedeği bu yavaşlık hayatının her safhasına bir şekilde yansımıştır. Çok hoşlandığı bir beyitte “*Erişir menzil-i maksûduna âheste giden, tiz-i refât olanın pâyine dâmen dolaşır.*” denmektedir. “*Yavaş yavaş hedeflere ulaşmayı*”, hat san'atından öğrendiğini ifade eden Fatih Özkafa'ya göre “*sabır süreci, yavaşlatma, itidalli hareket, titizlik*” hat san'atının kazanımlarıdır. Hat san'atı ile uğraşılan süre zarfında kitap okuyamama sebebiyle “*ilim tahsilinden biraz mahrum*” kalmak hat san'atının “*bir dezavantajı*” olmakla beraber onu da bugünkü teknolojik imkânlarla telafi etmek mümkündür. Toplum tarafından hattatın “*sadece yazan bir kişi değil, onu aynı zamanda yaşayan bir kişi*” olması beklenmekte, uğraştığı san'atın muhtevisiyatını hayatında mükemmelen olmasa da ideal seviyede tatbik etmesi beklenmektedir.

Ali Rıza Özcan hat san'atının kendisine öncelikle “*dünyaya farklı bir bakış açısı*” kazandırdığını düşünmektedir. “*Tümüyle bir ölçü sistemi*” olan bu san'ata “*nokta ile başlarsınız, her harfin bir nokta bazında ölçüsü vardır... O harflerin oturduğu bir satır vardır. O satırların dizildiği bir sayfa vardır*” bu ölçü böyle devam eder. O harflerin bir araya getiren hat san'atkârının¹⁴⁷ biraz “*gayret*”, “*sabır*” ve “*dikkat*” sahibi olması gereklidir.

Savaş Çevik hat san'atının kendisine “*maddî mânevî hiçbir şey kaybettirmedi*”ği gibi aksine “*çok şey kazandırdı*”ğını ifade etmektedir.

Cevad Huran ise hat san'atının kendisine “*birçok şey kazandırdı*”ğını ve her şeye “*daha farklı bir gözle bakmayı*” öğrettiğini ifade etmektedir. Baktığı her şeye

¹⁴⁷ Arap harflerinin san'atkâra neredeyse sınırsız imkânlar sunduğu belirtilmektedir. Bkz.: Schimmel, *Islamic Calligraphy*,11.

“Acaba bir harfe benzetebiliyor muyum?” arayışı içerisine girmektedir. Ayrıca hat san’atı ona *“güzel bakmayı”* ve *“sabrı”* öğretmiştir. Belli bir seviyeye ulaşan bütün hattatlara baktığımızda birçok şeyden vazgeçip ciddi fedakârlıkta bulunduklarını ve kendilerini sadece hat san’atına verdiklerini görmekteyiz. Aksi zaten mümkün değildir. Kendisi de içindeki aşkıdan dolayı özel hayatında belki de birçok haksızlıklar yapmış, eşine karşı ilgisiz kalmış, pek çok gece sabaha kadar hatla uğraşmıştır.

M. Uğur Derman hat san’atının kendisine bir şey kaybettirdiğini düşünemediğini ve de kendi kabiliyeti nispetinde ona *“ölçülü olmayı”* öğrettiğini belirtmektedir. Ayrıca bu san’at kendisine *“hadiselere daha yumuşak bakmayı”* bir meziyet olarak kazandırmıştır.

Aydın Ergün hat san’atının kendisine kattıklarının tamamen huzur ve sevdiği bir şeyi yapmanın verdiği mutluluk olduğunu ayrıca bir de *“rızk meselesi”* konusunda kazanımı olduğunu belirtmektedir.

Mehmed Özçay kendisi için hâlâ *“bir aşk”* olan hat san’atının ona *“çok şey”* kazandırdığını *“her şeyden evvel bir özgüven”* ve *“fevkalâde bir tatmin duygusunu yaşattı”*ğını belirtmektedir. Hat san’atı ona *“farklı bir dünya”* açmış, *“birçok talebenin yetişmesine vesile”* olmuş, hat san’atında *“yeni anlayışlara kapı arala”*mış, uluslararası kapıları açmış, ülkesini temsil etme imkânı elde etmiş, nihayetinde *“maddî mânevî çok şey”* kazandırmıştır.

Hüseyin Öksüz hat san’atının kendisine *“ayrı bir dünya”* kazandırdığını eskiden *“eczacı Hüseyin”* diye tanınırken şimdi *“hattat Hüseyin”* olarak tanındığını belirtmektedir. Artık eczacılığını bilen yoktur ve nereye gitse görmeyenler bile onu ismen hattat olarak tanınmaktadır. Hocası M. Uğur Derman’ın *“Ömrümün Bereketi”* isimli kitapları olması gibi o da bu işi *“kalemin bereketi”* olarak görmektedir.

Yusuf Sezer ise hat san’atının kendisi *“çok çekingen iken”* biraz daha cesaretli yaptığını, çocukluk yıllarında *“çabuk hareket eden bir insan iken”* *“daha sakin”* biri hâline geldiğini belirtmektedir. Ona göre *“san’atın kendi içerisinde bir ulviyeti ruhâniyeti”* vardır. Bu durum hat san’atı ile uğraşırken kendisine tesir etmiştir. Konuşurken mutlaka edepli konuşmaya gayret etmekte, ailesinde bile *“böyle bir tesir”* hissedilmektedir. Kaybettirdiği bir şey *“asla”* söz konusu olmayıp belki maddiyatta daha fazla kazanabilmesi mümkün olmakla birlikte *“helâlinden olduğu”*

için” şahsını bu açıdan da “*kazançlı*” görmüştür. Mânevî olarak bereketlenmiş, Kur’ân’ın bereketini yaşamıştır. Buradaki büyük kazançtan dolayı öbür taraftaki dünyalık kayıp hiç umurunda değildir.

Hüseyin Türkmen hat san’atının kendisine “*hiçbir şey*” kaybettirmediğini, aksine kendisine “*Allah’a kul olmak*” konusunda faydası olduğunu belirtmektedir. Hat san’atındaki amacı kendisini birilerinin beğenip takdir etmesi değil, Allah’ın beğeni ve takdirini kazanmaktır.

Tahsin Kurt hat san’atının kendisine sağlayacağı en büyük kazancının “*Kim ki bir besmeleyi güzel bir şekilde özenle yazarsa cennetin kapısını aralamış olur.*”¹⁴⁸ hadisi şerifi gereğince Allah’ın ondan razı olması ve şahsını cennetine koyması olacaktır. Kaybettirdikleri ise hiç aklına gelmemekte, eğer nefsi bazen tembellik yapıp zamanını hat san’atıyla geçirmeyse ancak bunu kayıp saymaktadır.

İlhan Özkeçeci ise hat san’atının “*bir nizam-düzen*” olması sebebiyle hayatında “*bir sistem oluştuğunu*” ifâde etmektedir.” Eser üretmeden önce yazacağınız mesajı tespit etmeniz gerekir. Bu ya size söylenir veya siz bir konsept yapmayı düşünürsünüz. Ondan sonra sıra kafanızda bunların ölçülerini oluşturmaya gelir. Malzemeyi tedarik ettikten sonra işe başlarsınız. Bu o kadar zorlu bir süreçtir ki “*Her bir adımda terlersiniz, her bir adımda zorlanırsınız. Bazı noktalar olur kör düğüm olursunuz, çıkamazsınız.*” ancak böylelikle eser üretebilirsiniz.

Menaf Nam hat san’atının kişiliğini, hayata olan bakış açısını, bir toplumda insanlar arasında oturup kalkmaktan tutun görgü kurallarına varıncaya kadar her alandaki tavırlarını değiştirdiğini belirtmektedir. San’at eserine bakmayı bile hat san’atı ile öğrenmiş hat san’atının üzerinde “*çok ciddi etkisi*” olmuştur. Hat san’atından önceki hayatı “*böyle*” olmayıp kendisi için âdeta “*u dönüşü*” olmuştur.

¹⁴⁸ Hat çevrelerinde çokça atıfta bulunan bu sözün hadis kaynaklarında geçmediği ve kelâm-ı kibâr olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3.18: Hat San'atının Hattatlar Üzerindeki Etkileri

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Fuat Başar (Hattat)	Vallahi hat ilminin bana kazandırdığını özetle şöyle söylesem, varoluşun, kâinatın, kâinatın sahibinin, o güzelliklerin içime yerleşmesi oldu. Varoluşun mânâsı da o san'at çünkü Cenabı Hak bu kâinatı o kadar güzel yaratmış ki her şey olması gerektiği gibi ne az ne fazla hiçbir fazlalık yok, hiçbir noksanlık da yok onu öğretti. Tabiat felsefesini öğretti, ilmin, san'atın, inancın kıymetini öğretti. Baktığında asırlardır kopartılan bir fırtına var din ve bilim tartışması hangisi üstündür bu tartışmanın kasıtlı çıkartıldığını ve hiçbir işe yaramadığını, hiçbir şeyi çözemediğini gördüm. Çünkü Cenabı Hak dînî, bilimi, san'atı ölçü üzerine yaratmıştır. Kâinattaki o ölçüyü görürseniz tabiatın kucağında yaşayan bir kişinin kendisinin ölçüsü ve tabiata bakışının, diğer insanlara bakışının ölçüsü ne olmalıdır? Onu öğretti bana. Yazı ölçülü bir san'attır. Ölçüsüz zaten hiçbir san'at olmaz, yoktur. O ölçü doğrultusunda hayatımızı düzenlemeye çalışıyoruz. Ne kadar başarabiliyoruz? Orası ayrı. Mesela bana kazandırdığı o oldu. O sayede bir san'at harikası olarak gördüğüm diğer insanları sevmeyi, onlara değer vermeyi öğrendim özetle bu kadar. O, öbür tarafta belli olacak tabi burada bilmiyoruz. Fakat bana hep çile getirdi. Çünkü bundan benim dünyalık umduğum bir şey yok. Hiç onu ummuyorum. Ama yani hissettiklerini, gördüklerini anlatamamak bu çok kahredici bir şey. Bizde de İslâm hattına hizmet ettiği için rağbet görmüş hattat. Ha bir de şu var elinden kalemi düşürmeyen kişidir. Her gün yazmak zorundadır. Beyin unutmuyorsa bile harf şekillerini sinir hücreleri unutuyor bir gün içinde zayıflar. Kalemi elinden bırakmak yok. Yazarken nefesini tutar. El titreyip çizgilerin estetiği bozulmasın diye. Zavallım doğru dürüst nefes bile alıp veremiyor. Az yer, az içer, az uyur, az konuşur, çok iş yapar. Her hattatın ideali de şudur, en az bir Kur'ân-ı Kerîm yazmak. Onun güzel tezhip edildiğini düşünün, güzel ciltlendiğini düşünün, geleceğe güzel miras bırakan bir kişidir. Aynı zamanda maddiyatı düşünmez. Niye? Emeğinin karşılığı olarak rızkının geldiğini düşünmez. Rızkın Allah'tan geldiğini düşünür. ...toplumdan sade beklediği şudur, bir tebessüm, 'Allah razı olsun İslâm hattına hizmet ediyorsun.' Beklediği bir tek budur. Parayla, şan-şöhret ile şatafatlı işi olmaz. Çünkü onların hepsi işin dünyalık tarafıdır.	insanları sevmeyi, onlara değer vermeyi öğrenmek

Ayten Tiryaki (Hattat)	Yani neler kaybettirdi? Bir kere böyle bir şey hiç yok. Herhalde bana mutlaka bir şeyler kazandırmış olabilir. Ama tabii neler kazandırdı? Hani ben bunu çok şey yapamıyorum. İnsanoğlu bilemez. Yani ben, hat san'atı ile uğraşmasaydım nasıl olacaktım? Şimdi uğraştım nasıl bir fark olacaktı? Tabi ki bunu bile çok net bilemem. Ama günlerce, saatlerce hiç beni masadan kaldırmazlar sabırla bununla birlikte olabiliyorum. Yani sabır var. Sabır oldu ama bu sabır, bu alanda var ama her alanda bu kadar sabırlı mıyım? Bilemiyorum yani hat, bir sabır öğretiyor, bir sabır süzgecinden geçiriyor. Özellikle de sevdiğim için mi oluyor? Bilmiyorum.	sabır
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Hat san'atı, her şeyden önce bizi biraz yavaşlattı. Bunu ben olumsuz olarak algılamıyorum. Yavaşlattı ve hayatımızın her safhasına bu yavaşlık bir şekilde yansdı. Hani bir şiir vardır; 'Erişir menzil-i maksûduna âheste giden, tiz-i reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır.' bu benim çok hoşlandığım bir beyit. Yavaş yavaş hedeflere ulaşmayı, hat san'atından öğrendim diyebilirim. ...Yani sabır süreci, yavaşlatma, itidalli hareket, titizlik bunlar hat san'atının kazanımları. Kaybettirdiği şeyler olmuş mudur? Tam olarak bilemiyorum. Ama belki hat san'atı ile uğraştığımız süre zarfında kitap okuyamıyoruz, ilim tahsilinden biraz mahrum kalıyoruz öyle bir dezavantajı olabiliyor hat san'atının. Ama onu da bugünkü teknolojiye, imkânlarla telafi etmek mümkün... Şimdi hat san'atı çok disipline ihtiyaç duyan bir san'at. Her adımınızda bir kuralla karşılaşıyorsunuz. Kaleminizi aldınız, mürekkebi hokkasına batırdınız, kâğıdın üzerindeki her bir hareket, muazzam bir disiplin içerisinde olmalı, belli bir ölçü içerisinde olmalı. Bu ne yapıyor? İster istemez yıllar içerisinde insanı disiplini aşıyor, sistematik çalışmayı aşıyor. Bu san'ata eğer ara vererseniz, bu kuma kabul etmeyen bir san'at. Bu san'ata bir gün iki gün bile ara verdiğiniz zaman elinize hamlaşıyor. Ne yapıyor? Bu da insanı sistematik ve disiplinli çalışmaya sevk ediyor. Sonra titiz, tertipli, düzenli olmasına yol açıyor. Çünkü burada harflerin dizilişi, tasarımdaki genel nizam, ahenk bunların dağılımı vs. insanın göz estetiğini geliştiriyor. Bunu da hâliyle, ister istemez bütün hayatına teşmil etme durumu söz konusu. Öncelikle ben, bu san'atta belli bir süre ilerlemiş, belli mevkiye gelmiş kişilerde bunu gözlemleyebiliyorum. Bu da çok kolay kazanılacak bir haslet değil. İnsanlar gerçekten bugün aceleciliğe yönelmiş durumdadır. Çabuk sonuç almaya yönelik bir	yavaşlatmak, ilim tahsilinden biraz mahrum kalmak

	takım işlere giriyorlar. Ticarete olsun siyasette olsun hayatın her alanında ‘Birdenbire hedeflerimi ulaşıyım.’ böyle bir zihniyet hâkim. Bugünün dünyasında zaman çok hızlı geçiyor falan ama hatla uğraşan bir kişi ne yapıyor? Hedefin çok uzaklarda olduğu, uzun vadeli işler peşinde olduğunu idrak ediyor. O bakımdan da daha rahat bir psikoloji ile daha sakin bir kafa yapısı ile çalışmasına devam ediyor. Bugünden yarına hemen meyvesini toplayayım anlayışında olmuyor ve böyle olunca da biraz daha sağlam adımlarla ilerlemiş oluyor. Hedefe ulaştığı zaman, çok daha onu sağlam bir şekilde kazanmış oluyor. Yani tepeden inme değil de süreci yaşayarak. Bu muhteviyatın, hattat nezdinde de tatbik ediliyor olması esastır. Mükemmelen olmasa da bir ideal seviyede muhteviyatın amele geçirilmesi, uygulamaya geçirilmesi beklenir bir hattattan. Sadece yazan bir kişi değil, onu aynı zamanda yaşayan bir kişi olması arzu edilir. Gücü yettiğinde.	
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Bir kere dünyaya farklı bir bakış açısı kazandırdı diye düşünüyorum. Çünkü hat tümüyle bir ölçü sistemidir, yani nokta ile başlarsınız, her harfin bir nokta bazında ölçüsü vardır... ..O harflerin oturduğu bir satır vardır. O satırların dizildiği bir sayfa vardır gibi bunu böyle sembolik olarak kullandığınızda o harflerin bir araya gelmesi için biraz gayret lazımdır, sabır lazımdır, dikkat lazımdır. Ve bunları böyle dizdiğiniz zaman evet san’atkâr, hatta özellikle hat san’atkârının olması beklenen belli bir formatı üç aşağı beş yukarı ortaya çıkıyor...	farklı bir bakış açısı kazandırmak, gayret, sabır ve dikkat gerekemek
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Hat san’atı bana hiçbir şey kaybettirmedi. Maddî mânevî hiçbir şey kaybettirmedi. Tam tersi çok şey kazandırdı.	çok şey kazandırmak
Cevad Huran (Hattat)	Birçok şey kazandırdı. Her tarafa daha farklı bir gözle bakmayı öğretti. Bir şeye baktığında işte onu farklı şekilde, “Acaba bir harfe benzetebiliyor muyum?” onun arayışı içerisine giriyor. Güzel bakmayı öğretti, sabrı öğretti. Aynı zamanda tabii ki bütün hattatların belli bir yere gelen hattatlara baktığımızda birçok şeyden vazgeçmişler, birçok şeyden fedakârlık etmişler, buna vermişler. Aksi halde zaten mümkün değil. Ben belki özel hayatımda birçok haksızlıklar yaptım, kendi içimdeki aşkımdan dolayı. Belki ilgisiz kaldım eşime hayatıma. Hep kendimi ona verdim, hep gece sabaha kadar ona zamanımı harcadım,	güzel bakmayı öğretmek, sabrı öğretmek

M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Bir şey kaybettirdiğini düşünemiyorum ama kendi kabiliyetim nispetinde ölçülü olmayı getirmiştir. Bir de hadiseler daha yumuşak bakmayı getirmiştir. Bunu hissederim daima.	Ölçülü olmak
Aydın Ergün (Hattat)	...bana verdikleri kattıkları tamamen huzur mutluluk sevdiğim şeyi yapmanın vermiş olduğu huzur. Bu bir tabii rızık meselesi de vardır.	huzur ve mutluluk
Mehmed Özçay (Hattat)	Hat çok şey tabi kazandırdı bana. Her şeyden evvel bir özgüven yani tatmin, fevkalâde bir tatmin duygusunu yaşattı hat san'atı bana tabi ki. Benim için bir aşkı hat hâlâ da öyle. ...Ben kendim çok şeyler kazandım yani bana farklı bir dünya açtı hat. Birçok talebenin yetişmesine vesile olduğumu düşünüyorum, birçok talebeyi yönlendirdiğimi düşünüyorum. Hat san'atında farklı daha yeni anlayışlara kapı araladığımı düşünüyorum. Bana maddî mânevî çok şey kazandırdı hat san'atı yani çok şey kazandırdı. Bana uluslararası kapıları açtı hat san'atı. Hat san'atı olmasaydı belki olmayacaktı ama hat san'atı vesilesiyle o noktada ülkemi temsil ettiğimi düşünüyorum.	özgüven, maddî mânevî tatmin, farklı bir dünya açmak
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Hat san'atı şöyle diyebilirim bana ayrı bir dünya kazandırdı. Ben eczacılık okulunu bitirdim eczacılık yaptım yıllarca. Eczacı Hüseyin diye tanınıyor iken şimdi hattat Hüseyin olduk çıktık. Hattat olarak tanınıyoruz herkes öyle biliyor şimdi eczacılığımı bilen yok. Hepsinin üstünde oldu yani nereye gidersek diyor ki, "A ben zaten sizi tanıyorum" diyorlar, "Bu Hattat Hüseyin" diyorlar, hiç görmemişse ismen biliyor mesela. M. Uğur Derman hocamın kitapları var ya "ömrümün bereketi" diye ben de hep "kalemin bereketi" diyorum...	ayrı bir dünya kazanmak, kalemin bereketi
Yusuf Sezer (Hattat)	Bir, çok çekingen iken biraz daha bana bir cesaret verdi. Çabuk hareket eden bir insan iken çocukluk yıllarımda daha sakin daha duraklama oturaklaşma hareketi verdi bana. Çünkü san'atın kendi içerisinde bir ulviyeti rûhânîyeti var. Bu âdeta yazarken bize tesir etmiş ve konuşurken mutlaka edepli konuşmaya gayret ediyoruz. Belki çocukluk yıllarımda küfür ediyordum çobanlıkta. Ama bunların hiçbirisi kalmadı. Ailemde de böyle bir tesir var, çocuklar arasında da böyle bir ahenk var... ...Asla. Elhamdülillah kazandırdığı çok, kaybettirdiği belki nazariyatta maddîyattır ama helalinden olduğu için ben bunda kazançlı gördüm şahsımı. Mânevî olarak bereketlendim, mânevî olarak Kur'ân'ın bereketini yaşadım. Bundan daha büyük kazanç var iken öbür tarafta dünyalık kaybetmişim hiç umurumda değil.	cesaret vermek, edep kazanmak, helal kazanç, mânevî bereketlenme
Hüseyin Türkmen	Bana hiçbir şey kaybettirmedi, daha çok bana bir şey kazandırdı. O da nedir? Şu, herkesin amacı Allah'a kul	Allah'ın

(Hattat)	olmaktır, en iyi kul olmaktır. Benim burada hat san'atındaki amacım birileri beni beğensin takdir etsin değil, burada Allah bizi beğensin takdir etsin.	takdir etmesi
Tahsin Kurt (Hattat)	Hat san'atı bana dediğim gibi eğer Allah kabul ederse hani derler ya bir hadisi şerif var artık kimisi tevatür diyor bilemiyorum, "Kim ki bir besmeleyi güzel bir şekilde özenle yazarsa cennetin kapısını aralamış olur." diye yani hat san'atını ben yazdığım o Allah'ın ismini o âyet-i kerîmeler o güzel kelamı kibarlar onlar eğer yazdığım zaman o yazımdan Allah razı olursa ben eminim ki beni cennetine koyar. Bu hat san'atının kazandırdığı en büyük şey budur zaten. Yani maddeden ziyâde mâneviyatı kazandırıyor. Böyle olursa kıymeti olur zaten. Benim yazmış olduğum bir besmeleyi Allah kabul ederse yarın ahirette bu besmele bana şefaathçi olacak, daha ben ne isterim ki? Yani mükemmel tarafı burası zaten. Kaybettirdikleri benim hiç aklıma gelmiyor. Ne kaybetmiş olabilirim? Yani kaybetme pek düşünemiyorum. Belki şöyle nefsim bazen hani tembellik yapmışsa zamanımı eğer hat san'atıyla uğraşmamışsam o kaybım olmuştur yani. Zamanımı ona harcamadığımı kayıp sayarım yoksa kaybettirdiği yok.	Allah razı olması
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Hat bir nizamdır bir düzendir. Hayatımda bir sistem oluştuğunu ben açıkça söyleyebilirim. Önce bir yazacağınız metni mesajı tespit edersiniz, ya bu size söylenir şöyle bir şey yazar mısınız diye veya siz düşünürsünüz ki ben bir şimdiki tabir ile bir konsept yapayım bir dizi eser tasarlayayım, ana teması şu olsun metinleri de bu olsun diye. Ondan sonra bunların ölçülerini oluşturursunuz kafanızda, malzemeyi tedarik eder ve işe başlarsınız. Her bir adımda terlersiniz, her bir adımda zorlanırsınız. Bazı noktalar olur kör düğüm olursunuz, çıkamazsınız.	hayatında sistem nizam oluşturmak
Menaf Nam (Hattat)	Hat san'atı benim üzerimde benim kişiliğimi hayata olan bakış açımı, bir toplumda nasıl görgü kuralları işte başka şeyler de buna tabii bu yelpazeyi açabiliriz böyle ama benim üzerimde tamamen benim kişiliğimi değiştirdi. Hayata olan bakış açımı değiştirdi. Bir toplumda insanlara karşı nasıl davranılır? İnsanlarla nasıl oturulur, nasıl kalkılır? San'at eserine nasıl bakılır? Yani birçok şey diyebilirim. Bunlar benim üzerimde çok ciddi etkisi oldu hat san'atının bu konuda. Hat san'atından önceki hayatım böyle değildi. Benim için u dönüşü oldu.	kişiliğini değiştirmek
Hüseyin Kutlu (Hattat)	...hattat denilen kişiler, bir kere dînî bütün olmuş. Hiç gayrimüslim hattat yok. Bir tek istisna, bu efendim son dönemde zannediyorum Dubai'de bir Hristiyan, hattat değil, hatla meşgul olan birini tanıyorum. Bir kere gayrimüslim değil, fâsık, ahlaksız bir hattat tarihimize	dînî bütün olmak,

	yok. Yani gerçekten çoğu muttaki insanlar ve cahil denilecek ümmî hattat yok. Çok yönlü kendini yetiştirmiştir çoğu. Sadece yazı yazan değildir. Yani hat tarihine baktığımız zaman, dînî ilimleri tahsil etmiş çoğu hafız kelam, hatta kıraati çok güzel olan kurra veya musiki erbabından veya daha başka san'atlarla efendim iç içe kimseleri görüyoruz. O bakımdan hattat, sadece bu yazı denilen şeyi bir resim gibi öğrenmiş ve görüyor, yazıyor kimseler değil bunlar.	

3.3.1.3. Hattatların Hat San'atı İle Tanışması

Hattatların hat san'atıyla nasıl tanıştığını ele alan Tablo 3.19 yakından incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir kısmının bu san'ata olan ilgisini doğuştan gelen bir merakla ilişkilendirdiklerini ayrıca san'ata karşı doğal yetenekleri bulunmakla birlikte özellikle çevrelerinin etkisiyle hat san'atına yöneldiklerini görmekteyiz. Araştırmada dikkat çekici bir diğer bulgu hattatların önemli bir kısmının küçüklüklerinde resme karşı ilgi duyduklarını ve güzel resim yaptıklarını belirtmeleridir.

Fatih Özkafa “*çocukluktan beri devam eden bir arzu*” ile genel anlamda san'ata karşı kişisel bir merakının olduğunu zamanla bunun “*Kur'ân yazısına, hat san'atına yönelik özel bir ilgi*”ye dönüştüğünü belirtmektedir. Bu san'atın eğitimini alarak usûlüne uygun bir şekilde yazabilmek için 18-20 yaşlarında Kültür Bakanlığı'na bağlı bir kursta, Hüseyin Öksüz'den ders almaya başlamıştır. Bu işe başlarken “*bu kadar derin*” olduğunu bilmemekte ve “*3-4 ay içerisinde hattat*” olacağını zannetmektedir.

Savaş Çevik ise küçük yaştan beri resim san'atına büyük bir ilgisinin olduğunu ilkokul 1. sınıftan itibaren güzel resim yapan çocuk olarak tanındığını, hatta ilkokuldaki bütün yaptığı resimleri öğretmenlerinin hatıra olarak aldığını belirtmektedir. Ortaokul ve lise çağlarında da sürekli resim yapan Savaş Çevik hocalarının yönlendirmesiyle ressam olmak için İstanbul'a Devlet Güzel Sanatlar Akademisi sınavına girmiş ve resim bölümünü kazanmıştır. Daha sonra Dekoratif San'atlar Bölümü'ne geçmiş ve bir meslek sahibi olmak için grafik bölümünü tercih etmiştir. Her şeyden anlayan dört başı mamur mükemmel bir san'atkâr olarak nitelendirdiği hocası Profesör Emin Barın'ın derslerde sık sık hattatlardan

bahsetmesi, hattatların sağlam bir gözü olduğunu, hat san'atının *“taklit yeteneği üzerine”* kurulu olduğunu söylemesi Savaş Çevik'in hayatını değiştirmiştir. Savaş Çevik bu cümleler ile kafasında *“bir şimşek”* çaktığını, modele bakarak çok güzel resim yapabildiğine göre *“hat san'atında başarılı”* olabileceğini düşündüğünü ve böylelikle hatta yöneldiğini belirtmektedir.

Ayten Tiryaki kendisinin hat san'atına başlamasını *“Allah Teâlâ tabii insanın içine bazı şeyleri koyuyor. Yani insanoğlu da bunları ne yapsa da öteleyemiyor.”* şeklinde değerlendirmektedir. İlkokul çağlarından başlayan lise çağlarında devam eden engelleyemediği bir dürtüyle resim yapmayı çok sevmiş ve sürekli portreler yapmıştır. Bu durum kendisine *“Allah Teâlâ'nın da çok hoşlanacağı bir şey gibi gelme”*diği için *“hat san'atını Allah'ın rızasına daha uygun”* görerek *“saf bir niyetle”* bu san'atı öğrenmeye karar vermiştir. 1978 yılında lise bitince arayışlara girmiş fakat Ankara'da 1979-1980 yıllarında hoca bulamayınca İstanbul'a gelerek Hasan Çelebi'yi bulmuştur.

Hüseyin Kutlu hat san'atına karşı aslında bir tutkusunun bulunmadığını fakat hocalarının kendisini *“idealist bir insan olarak”* yetiştirmesi ve *“kendin için değil, kutsal değerler için yaşayacaksın”* fikrini aşılması sebebiyle hat san'atı ile tanıştığını belirtmektedir. Hüseyin Kutlu İmam Hatip Okulu'nda Arapça, Farsça derslerinde yazı yazarken fitri bir kabiliyetinin varlığını görmüş, güzel yazdığını hocalarının takdirinden anlamıştır. Bu kabiliyeti kendisinin kazanarak elde etmediğini ve Allah Teâlâ'nın lütfu olduğunu düşünmektedir. Bir takvim yaprağının arkasında Hâmid imzalı yazılar görmüş ve Hattat Hâmid'in yaşının ileri olduğunu, öldüğü takdirde hat san'atının kaybolacağını duymuştur. *“Nasıl kaybolur? İslâmi bir san'at, hat san'atı, Kur'ân san'atı, biz ne güne duruyoruz?”* düşüncesiyle kendisini *“kurtarıcı gibi”* görerek 1968'de İstanbul'a *“Hattat Hâmid'e sırf bunun için”* gelmiş, *“hat san'atını özendirecek hiçbir şey”*in olmadığı bir dönemde *“bu bayrak yere düşmesin”* gayretini göstermiştir.

Ali Rıza Özcan hat san'atı ile tanışmasını *“Kader böyle istedi”* şeklinde nitelendirmekte ve ilginç bir hikâye anlatmaktadır. Öğretmen okulu mezunu olan babası eğitimini aldığı için gürgen ağacından tahta kalemler yapmakta ve Latin harflerini çok güzel yazmaktadır. Ali Rıza Özcan İstanbul'da Vatan Lisesi'nde okuduğu yıllarda okulda güzel bir yazı yazılması gerektiğinde babasından ricâ edip yazdırmaktadır. Zamanla bu yazıları kendisinin yazdığı zannedilmiştir.

Üniversitelerde rotasyon gerçekleşip babası Malatya İnönü Üniversitesi'ne gittiğinde yine okuldan yazı siparişi gelince önce babasının arkadaşı olan üst komşusuna yazdırmış fakat onun yazdığı yazıyı beğenmemiş, kendisi babasının defterine bakarak komşularından daha güzel yazmıştır. Daha sonra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi hocası namaz surelerini yazmasını isteyince kitaptaki harflere bakarak yazmayı denemiş, bu yazılar beğenilince hatta karşı ilgi duymaya başlamıştır. Lise sonrasında babasıyla beraber gittikleri Süleymaniye Kütüphanesi'nde açılan Anadolu Medeniyetleri Sergisi'nde üniversiteden Prof. Dr. Mertol Tulum¹⁴⁹ hocayla karşılaştıklarında hoca genç delikanlının yazıya olan ilgisini fark etmiş ve babasından onu Ali Alparslan'a götürmesini tavsiye etmiştir. Böylelikle 8 Temmuz 1983'te Ali Hoca'nın odasında hocaların açtığı kalemle hatta başlamıştır.

Fuat Başar kendisine hiç kimsenin hat san'atını empoze etmediğini, bu san'atla ilgili herhangi bir ortamda bulunmadığını belirtmektedir. "*Vallahi resmen herhalde ben, topun ağzına sürüldüm*" ifâdesinde bulunan Fuat Başar Cenab-ı Hak'ın kendisine bu konuda mânevî bir yönlendirmesinin bulunduğunu düşünmektedir. Erzurum'da 1976 yılında tıbbiyede öğrenci iken okumayı çok sevmekte, her gün orta hacimde bir kitabı bitirmekte, bu sebeple sık sık kitapçıları dolaşmaktadır. Bir gün kitapçıda elini rastgele rafa attığında "Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli" kitabı ile karşılaşmıştır. Hat san'atına "*elifi görse mertek*" zannedecek kadar uzak olmasına rağmen açtığı sayfada karşısına ilk çıkan Neyzen Emin Efendi (1883-1945)'nin¹⁵⁰ "*Ve inneke le ala hulukin azim.*" celi şaheser yazısından "*yarım saat ayakta*" bakacak kadar etkilenmiştir. Yazıyı okumayı bilmediği halde dalıp gitmiş çizgiler onu "*ayrı bir aleme*" götürmüş, bu ilk tanışmanın ardından "*yazı yazmaya*" karar vermiştir.

Turan Sevgili hat san'atına ilgi duymasını imam hatip kökenli olmasına bağlamakta ve 11 yaşında gittiği bu okula başlar başlamaz Kur'ân ve Arapça derslerinde bu yazı ile tanıştığını ifâde etmektedir. Bu yıllarda yazıya diğer arkadaşlardan daha farklı bakmakta, daha düzgün yazmaya çalışmakta, mecmualarda bir hat örneği

¹⁴⁹ 1941 yılında Balıkesir doğumlu olan Mertol Tulum, mezunu olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde akademisyenlik yapmış ve çeşitli idâri görevlerde bulunmuş bir akademisyendir.

¹⁵⁰ Neyzen, hattat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 80-84. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 218-219. ; Derman, "Bayezid II", *TDVİA.*, C. XLIII, 357-358.

gördüğünde hayran hayran incelemektedir. Fakat Çorum İmam Hatip Okulu'nda ve çevresinde bu san'atla uğraşan kimse olmadığı için İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'ne geldiğinde ilk işi 1963'ün 18 Nisanında Hâmid Bey'i bulmak ve meşke başlamak olmuştur.

İran kökenli bir Türk vatandaşı olan Cevad Huran hat san'atıyla İran'da iken tanıştığını, orada bu san'atın insanların âdeta kültüründe kanında bulunduğunu, okula giden her İranlının ilkokul 3. sınıfta matematik vs. dersleri başarmak zorunda olduğu gibi hat san'atı dersini de “geçmek zorunda” olduğunu belirtmektedir. Bütün İranlılar oradaki adıyla “ta'lik” buradaki doğru adıyla “nesta'lik” yazı çeşidiyle çok küçük yaşlarda yazıya başlamakta, kafalarını çevirdikleri her yerde bu yazıdan esintilerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Cevad Huran lise yıllarında hat san'atına karşı “*ciddi bir merak*” duymaya başlamış, bir günlük staj için gittiği bir kurumda hat bölümüne girmiş ve her şey orada başlamıştır. Amatörce çalışmalarına devam ederken örnek aldığı üslup Osmanlı üslubu olan Iraklı Hakim Gannam'la tanışmıştır. “*Belki benim en büyük şansım İran'da İranlı olmama rağmen İranlı bir hocamın olmaması*” diyen Cevad Huran üç buçuk sene kadar bu hoca ile çalıştıktan sonra İran'daki potansiyelin o kadar olduğunu görmüş ve hocasının da desteğini alarak İstanbul'a gelmiş, onun da hocası olan Mehmed Özçay'ın talebesi olmuştur.

M. Uğur Derman kendisinin “*Cumhuriyet neslinden*” olduğu için “*hat ve ona bağlı hususlarda hiçbir kültürü olmayan elifi görse mertek sanacak bir durumda*” olduğunu belirtmektedir. Doğduğu 1935 yılında “*böyle şeylerin akıldan geçirilmesi dahi suç*” sayıldığı için çocukluğunda dinî eğitim alamadığını ifâde eden M. Uğur Derman “*1940'tan itibaren okumasını yazmasını öğrendikten sonra, gazetelerde hatta dair çıkmış yazıları kesmiş*” ve saklamıştır. “*Neydi bu merakım? Onu ben de bilmiyorum.*” diyen M. Uğur Derman'ın bu hususta asıl “*sebebi feyz*”i Mahir İz (1895- 1974)¹⁵¹ olmuştur. Haydarpaşa Lisesi'nde okurken liselerdeki eğitim süresi 4 yıla çıkarılmış ve böylelikle ders saatlerinde bir takım boşluklar doğmuştur. Öğrencilerin üniversiteye alışması için bazı serbest ders saatleri ihdas olunarak bunlara da “*seminer saatleri*” ismi verilmiştir. Bu saatlerde Mahir İz ve Nihal Atsız

¹⁵¹ Mâhir İz öğretmenliği ve faaliyetleriyle tanınan bir yazardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, “İZ, Abdullah Mahir”, *TDVİA*, C. XXIII, 501-503.

(1905-1975)'ın¹⁵² Haydarpaşa Lisesi'ndeki seminerlerine katılmaya başlayan M. Uğur Derman Mahir İz ile yakınlaşmış ve mezun olduğunda hocasının teklifi ile eski harfleri öğrenmeye başlamıştır. Muhtemelen 1955'in Ağustos-Temmuz aylarında İstiklal Caddesi'nde Galatasaray Eczanesi'nin önünden geçerken vitrinde bir yazı görmüştür. Etrafında tezhip dedikleri bir süsleme vardır ve o zamanlar onun da ne olduğunu bilmiyordur. Eczane sahibi yaptığı bir göz ilacının reklamındaki “*Şîrler pençe-i kahrında olurken lerzân/ Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek*” (Arslanlar bile mahvedici pençem karşısında titrerken/Beni bir ceylan gözlünün karşısında aciz bıraktı felek) beytini Necmeddin (Okay) Hoca'ya yazdırtmış, Muhsin Demironat (1907-1983)'a da tezhip ettirmiştir. M. Uğur Derman bu yazıya bayılmış, “*ne olursa olsun*” Necmeddin (Okay) Hoca'ya gitmeye karar vermiştir. Süt dayısı olan Kayyım Saim Efendi'nin delaletiyle Eylül 1955'de Toygar Tepesi'nde ikamet eden Necmeddin (Okay) Hoca'ya giderek kendisiyle tanışmış ve yazıya başlamıştır.

Hilal Kazan 70'li yılların ortalarında Erenköy Kız Lisesi'nde okurken Çarşamba günleri öğleden sonra gerçekleştirilen İstanbul'daki tarihi mekânlara düzenlenen gezilerden birinde sınıf arkadaşları ile beraber Süleymaniye Camii'ne gitmiştir. O zaman 16 yaşındadır ve hat san'atı ile ilgili hiçbir şey bilmemektedir. Hocasına biraz da muzurluk olsun diye “*Hocam bu kubbedeki yazılar nasıl yazılmış?*” sorusunu sormuş hocası da doğal bir şekilde “*Hattat mürekkebinı koymuş... Kalemini batırmış... Böyle yazmış.*” deyince 52 metre yükseklikteki bu kubbe yazıları çok dikkatini çekmiştir. Üniversiteye başladığında Türk Dili Edebiyatı'nda Osmanlıca öğrenirken el yazısını gören bir aile büyüğü “*Senin yazın güzel. Senden iyi hattat olur.*” deyince dînî konularda hassas olan babasının telkinleriyle hanım hoca arayışına girmiştir.

M. Arif Vural kendisinin hat san'atına olan ilgisini “*Valla irsi olsa gerek biraz genlerdeki var olan estetiğe olan bir ilgi ve alâka diye düşünüyorum.*” şeklinde açıklamaktadır. Küçükken ilkokul dönemlerinde resim çizmeyi çok seven M. Arif Vural İmam Hatip'te öğrenim görmesinin bu san'ata ilgi duymasında çok ciddi bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Okulda Kur'ân-ı Kerîm ve hadisi şerif metinlerini kesik uçlu kalemlerle yazarken yeteneğini fark etmiş ve bu konuda yol almaya

¹⁵² Daha çok Türkçü düşünceleri ile tanınan fikir adamı, tarihçi, Türkolog, şair ve roman yazarı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ömer Faruk Akün, “ATSİZ, Hüseyin Nihal”, *TDVİA.*, C. IV, 501-503.

çalışsa da hoca bulamamıştır. Üniversite’de hocası Prof. Dr. Erol Ayyıldız (1945/2018)¹⁵³ yeteneğini görünce mutlaka meşk etmesi ve mushaf yazması gerektiğini vurgulamıştır. Böylelikle Hüseyin Kutlu ile kısa dönem meşk ettikten sonra Mehmed Özçay’dan sülüs ve nesih icâzetini tamamlamıştır.

Aydın Ergün hat san’atına 1980-81 yıllarında 20’li yaşlarda öğrenci iken kaldığı yurttan Hâmid Aytaç’a hat dersine giden öğrencilere tanınan bir ayrıcalıktan dolayı başladığını belirtmektedir. Hâmid Aytaç’a derse giden öğrencilere özel bir sınıf açılarak orada sabaha kadar çalışma imkânı sağlanmıştır. Ayrıca bu öğrenciler yurttan daha kolay izin alabilmektedir. Gönülünde bu san’ata karşı bir ilgi olmakla birlikte daha çok bu küçük imtiyazlar Aydın Ergün’ü hatta yöneltmiştir. Birkaç ders sonra hat meşkini yoğunluktan bıraksa da bir süre sonra babasının hocasının oğlu olan Akademi matbaasının müdürü Tayfun Tüzün’ün yönlendirmesiyle 25 Aralık 1982’de Profesör Emin Barın’a gitmiş ve hocanın nezaretinde asistanı Mustafa Savaş Çevik’le meşke yeniden başlamıştır.

Hüseyin Öksüz hattat olabilmenin 8-10 şartı olduğunu ve hattatlığı elde edilebilmek için bunların hepsinin tahakkuk etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunların hepsi yerine gelse bile kişinin takdirinde olmadan yani “*Cenâb-ı Allah’ın ona nasip etmesi, nasibinde olması*” gerçekleşmeden hattatlık elde edilememektedir. Hüseyin Öksüz hattat olmasını “*nasipte varmış*” şeklinde değerlendirmektedir. Çocukluğunda el yatkınlığı olduğu için alet edevatın yanı sıra, tabanca, araba vb. oyuncaklarının çoğunu kendisi yapmıştır. İmam Hatip Okulu yıllarında da resmi iyidir ve öğretmeni yaptığı resimleri duvarlara asmaktadır. San’at tarihi hocası babasına, kendisini güzel san’atlara göndermesini sıkı sıkı tenbih etmiştir. İstanbul’da eczacılığa başlayınca aralarında Hüseyin Kutlu’nun da bulunduğu Konyalı arkadaşlarıyla toplandıkları bir gün iskemlenin üstünde kağıt ve kâğıt kalemleri görmüş, bu eşyaların Hüseyin Kutlu’nun olduğunu öğrenince ondan aldığı bilgilerle Hattat Hâmid’in öğrencisi olmuş, yaklaşık 11-12 yıl onunla meşke devam etmiştir.

Yusuf Sezer hat san’atına ilgi duymasının Kastamonu ili Devrekâni ilçesi Baltaca Köyü’nde geçen çocukluk yıllarında başladığını biraz esprili bir şekilde

¹⁵³ İlahiyat profesörü olan Erol Ayyıldız çağdaş İslâm düşünürlerinden yaptığı çeviriler ve hazırladığı sözlüklerle tanındı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde dekan yardımcılığı yaptı, 7 Aralık 2018’de vefat etti.

aktarmaktadır. Rençber bir ailenin çocuğu olarak 1961 yılında doğmuş, ortaokul 1. sınıfa kadar memleketinde okumuştur. Yaz tatillerinde koyun çobanlığı ile meşgul olmaktadır. Kastamonu'da İmam Hatip Okulu'nda okuyan ağabeyi köye gelince kendisine hediye getirdiğini duymak için çantasını karıştırırken valizindeki küçük kavanozları çok sevdiği gül reçeli zannetmiştir. Bu kavanozlardakileri yemeğe kalkınca onların mürekkep şişeleri olduğunu öğrenmiş böylelikle hat san'atıyla ilk defa tanışmıştır. Gerçek tanışma ise 14 Mayıs 1973'te de İstanbul'da Sümbül Efendi Kur'an kursunda kaldığı sırada Nuruosmaniye Camii baş müezzinlerinden hattat Recep Berk¹⁵⁴'in kendilerine hat dersi vermeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. Yusuf Sezer kendi beyânı üzere 1976'ya kadar aynı hoca ile hatta devam etmiş, bir gün *Milli Gazete*'nin arka sayfasında Hâmid Aytaç'la yapılan bir röportajı görünce tanışmak istemiştir. Hocası ile birlikte 17 Kasım 1976'da onun ziyaretine gitmiş, 28 Haziran 1978'de hocasının aniden vefat etmesi üzerine eğitimine Hâmid Aytaç'la devam etmiştir.

Hüseyin Hüsnü Türkmen 1990 senesinde Fındıklı'dan Kabataş'a yürürken sahilde denize yakın bir bina görmüş, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olduğunu öğrendiği bina çok hoşuna gitmiştir. Okulda hangi bölümlerin olduğunu merak etmiş ve burada nasıl öğrenci olabileceğini kısa bir araştırmayla öğrenmiştir. ÖSS'yi geçtiği için yetenek imtihanına girmiş ve Geleneksel El San'atları bölümünü ilk girişte kazanmıştır. Zaten resmi de çok iyidir. İkinci sene hat bölümünü seçerek "*tamamıyla tesadüf, şans eseri*" bir şekilde bu san'ata başlasa da eğitim aldıkça zamanla ilgi ve sevgisi artmıştır.

Hattatlardan hat san'atına başlama hikâyesi ilginç olanlardan bir diğeri de hatla hiç ilgisi yokken bir belediye yayınında İSMEK reklamını görerek bu san'atı merak eden, ardından öğrenci olarak girdiği kurumda eğitmenlik yapmaya kadar yükselen, IRCICA vb. pek çok yarışmada önemli dereceler elde eden Menaf Nam'dır. Menaf Nam bir parkta otururken bir belediye dergisinde İSMEK'in reklamını görmüş, hat san'atını merak edince aradığı Beyaz Masa onu oturduğu Ümraniye'deki İSMEK merkezine yönlendirmiş ve böylelikle hat san'atıyla tanışmıştır.

¹⁵⁴ Nuruosmaniye Camii kayyımı, hattat. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 564.

Tahsin Kurt'un medreselerde eğitim aldığı için yazıya karşı aşinalığı bulunmaktadır ve Osmanlıca'yı bilmektedir. Yazıya karşı çok merakı vardır, levha gördüğünde üzerinden kopya etmeye çalışmaktadır. Bir büyüğünün bu şekilde öğrenemeyeceğini ve eğitim alabileceği hocaların olduğunu söyleyerek kendisini yönlendirmesi neticesinde 1984 yılında Hasan Çelebi ile meşk etmeye başlamıştır. Askerlik dönüşünde hocasını bulamayınca edep ahlak ve kişiliği ile çok sevdiği Ali Alparslan ile tanışmış, yaklaşık dört senede icâzetini almıştır. Ardından içinde ukde kalan sülüs hattını öğrenebilmek için hocasının müsaadesiyle Hüseyin Kutlu Hoca'ya gitmiş ve ondan bu yazı çeşidinde de icâzet almıştır.

İlhan Özkeçeci kendisinin hatta yönelmesinin tezhipten çok daha önce olduğunu, ortaokul sıralarında iken hatta başladığını, ilk olarak 1968 yılında Haseki Eğitim Merkezi hocalarından Mahmut Özakkaş (1944-1992)¹⁵⁵'in açtığı rik'a kursuna başladığını belirtmektedir. Kendisi aynı zamanda resme de ilgi duymuştur.

Hasan Çelebi hat san'atına nasıl başladığını kendisinin de bilemediğini, çok küçük yaşlarda bu işe heves duyup içinde aşk beslediğini ama etrafında bu işi bilen hiç kimse olmadığı için herhangi bir teşebbüsünün olmadığını ifâde etmektedir. Erzurum Oltu'da bir köyde doğmuştur ve ne köyde ne de kazada bu işi bilen hiç kimse yoktur. Vilayette bilen bir kaç kişi de 1928'de Harf Devrimi ile yasak geldiği için bildiğini saklamaktadır. Söz konusu yasaklama "*herkesi öyle susturmuştur ki*" bu hususta bilgisi olanlar "*bir yerde bir laf etmeye*" bile korkmaktadır. Soru sorsan bile kimseden herhangi bir bilgi alınamamaktadır. Böyle bir dönemde hafızlığını bitirmiş, ardından İstanbul'a gelerek bir Kur'ân kursuna yerleşmiştir. Kalbinde hat san'atının ateşi yanmasına, camilere gittiğinde yazıları görmesine rağmen ilkökul bile görmeyen bir köylü çocuğu olarak İstanbul'da bu san'atı kendisine öğretecek birini bulamamış, hatta cesaret edip kimseye müracaat bile edememiştir. Zaten etse bile yasaklardan dolayı kimse yol gösterecek durumda değildir. Yaklaşık iki buçuk sene böyle geçmiş ardından askere gitmiştir. Askerlikten döndükten sonra 1959'da İstanbul'da Doğancılar'da eski bir tekke olan ve sonradan camiye çevrilen Nasuhi Tekkesi'nde bir sene sürecek imamlık vazifesine başlamıştır. Bu caminin duvarları

¹⁵⁵ Kayseri'de 1944 yılında doğan Mahmut Özakkaş İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulundu, öğretmenlik yaptı. Daha sonra İstanbul Haseki Eğitim Merkezi Müdürlüğü yaptı. Çeşitli telif ve tercüme eserlere imza attı. Bir trafik kazasında 1992 tarihinde hayatını kaybetti.

“lebâlep levhalarla dolu” olmasına ve her namazda onlara *“aşk ile şevk ile”* uzun uzun bakmasına rağmen bir Allah’ın kulu kendisini 100 metre aşağıdaki Necmeddin Okyay Hoca’ya veya başka birine yönlendirmemiştir. Oysa oranın mütevellisi İstanbul’un sayılı avukatlarından Alaaddin Bey’dir. Bu arada ailesini getirmek üzere memlekete döndüğünde 1960 ihtilali¹⁵⁶ gerçekleşmiştir. Vakıflar ihtilalden sonra İstanbul’da görev yaptığı camideki maaşını kestiği için memleketinde kasabadaki boş bir müezzinlik kadrosuna başvurmuş ve orada üç sene kalmıştır. *“İşte o üç sene içerisinde ne olduysa oldu.”* diyen Hasan Çelebi bu kasabada olanları *“içte bir şey var, bir yerden zuhur edecek patlayacak”* şeklinde değerlendirmektedir. Bu ufak kasabada boş duramamış ve iyi niyetli bir camcıdan ilkokul görmemiş biri olmasına rağmen yağlı boya tabela yazmasını öğrenmiştir. Bu arada da eski kitaplarda gördüğü bazı küçük yazılara bakarak kurşun kalemle büyültüp resmederek yazmaya, içini fırçayla doldurarak bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Maliyede çalışan Ahmet Efendi bunu görünce *“Yegen... Sen bir şeyler yapıyorsun ama galiba bunun kursunu görmemişsin, sen bunun dersini almamışsın. Bu fırçayla olmaz... Bunun kalemi var... Kalemle yazılır.”* der ve kendisine *“kalemin nasıl yapılacağını, nasıl yazılacağını”* gösterir. Bir portakal sandığından aldığı kavak tahtası ile kalem yapmış, bakkaldan karton ve bir şişe dolma kalem mürekkebi satın almıştır. Böylelikle hat san’atı onun için başlamıştır. Eline geçen yassı marangoz kalemlerini de kullanmaya başlamış, bir arkadaşı ona Hutut-ı Osmaniye mecmuasını vermiştir. Orada harfler yazılıdır fakat harflerin içerisinde, altında, sağında, solunda var olan noktaların neye yaradığını bilmemektedir. Bütün bunların ölçü noktaları olduğuna yazarken kendi kendine muttali olmuştur. Yapıp ettiklerini kontrol edecek kimse yoktur ve kendi kendine yol alamamaktadır. İlk fırsatta 1963’te İstanbul’a tekrar gelmiş ve ailesini de beraberinde getirmiştir. Oturduğu yere yakın bir taş ustası vardır. Hasan Çelebi’nin gidip gelirken yazdığı yazılara baktığını gören usta kendisine mezar taşı yaptırmak isteyip istemediğini sormuş, o da niyetinin yazı yazmayı öğrenmek olduğunu *“Ben çok meraklıyım, bu işi yapmak istiyorum ama yapamıyorum. Onun için bakıyorum.”* cümleleriyle belirtmiştir. Böylelikle bir mezar taşı ustasından hocası Hâmid Aytaç’ın varlığını öğrenmiş ve ertesi gün onunla

¹⁵⁶ Türk Ordusunun 27 Mayıs 1960’da *“kardeş kavgasına son verme”* gerekçesiyle yönetime el koymas. Bkz.: Zürcher, *Turkey A Modern History*, 241. ; Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 173.

tanışmıştır. İstanbul'un en iyi avukatlarından birisi levhalara uzun uzun baktığını görmesine rağmen kendisini yönlendirmemiş fakat köyden gelmiş bir taş ustası Hasan Çelebi'nin san'at merakını fark etmiştir. Hâmid Aytaç meşgul olduğunu söyleyerek kendisini Halim Bey'e yönlendirse de 4 ay sonra Halim Bey'in trafik kazası geçirerek vefat etmesi üzerine tekrar Hâmid Aytaç'a dönerek onun öğrencisi olmuştur.

Tablo 3.19: Hattatların Hat San'atı İle Tanışması

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Öncelikle, genel anlamda san'ata karşı kişisel bir merak, ilgi ve sonra da Kur'an yazısına, hat san'atına yönelik özel bir ilgi... Çocukluktan beri devam eden bir arzu, sonra bunu eğitim alarak sürdürmek daha doğru, usûlüne uygun bir şekilde yazmaya çalışmak için gençlik yıllarında 18-20 yaşlarında Kültür Bakanlığı'na bağlı bir kursta, Hüseyin Öksüz Hocamızın açmış olduğu bir kursta ders almaya başladık. ...Fakat biz başlarken bu işe, bu kadar derin olduğunu elbette bilmiyorduk. Ancak tahminde bulunuyorduk. 'Bunu ne kadar sürede öğreniriz?' zannediyorum ben o zaman 3-4 ay içerisinde hattat olacağımı düşünüyordum. Belki bana önceden birisi deseydi ki 'Bu iş böyle kolay değil. 7-8 senede ancak hat san'atında belli bir yere gelinebilir.' falan belki gözümüz korkacaktı, hiç başlamayacaktık.	san'ata kişisel merak, kursa katılım
Ayten Tiryaki (Hattat)	İşte Allah Teâlâ tabii insanın içine bazı şeyleri koyuyor. Yani insanoğlu da bunları ne yapsa da öteleyemiyor. Ben de resim yapmayı çok seviyorum ve ilkokul çağlarında da çok resme ilgim vardı. Resim derslerine böyle lise çağlarında da engelleyemediğim bir dürtüyle sürekli portreler yapıyordum. Sonra düşündüm o yaşlarda lise yaşları 'Bu nereye kadar?' dedim. Portre, insan resmi bu çok anlamlı gelmedi bana. Yani Allah Teâlâ'nın da çok hoşlanacağı bir şey gibi gelmedi doğrusu. Biraz daha sanki hat san'atını Allah'ın rızasına daha uygun bir şey gibi gördüm. Yani resim ile alâkalı bir alan gibi gördüm. O kadar, o zamanki bilgimle yani genç birisinin düşüncesiyle çok böyle saf bir niyetle ben bu san'atı öğrenmeliyim diye karar verdim ve lise bittiğinde böyle bir kararım vardı. Ama nasıl, nerede öğrenirim? Henüz bilmiyordum böyle niyet ettim. ... Yani niyet ettim bu işe 78 yılında niyet etmiştim. Lise bitti ondan sonra 79 da 80 de arayışlara girdik. Hoca aradık bulamadık Ankara'da. İstanbul'a geldim. Hasan Hoca'yı buldum.	resme ilgi, Allah'tan korkmak

Fuat Başar (Hattat)	Vallahi resmen herhalde ben, topun ağzına sürüldüm. Onun için, ilgi duymak için dışarıdan bir kimse bana bu işi empoze etmedi, telkin etmedi. Yani bu işle ilgili bir ortamda bulunmadım. Ben, nihayet tıbbiyede bir öğrenciyim. Bu konuyla ilgim yok. Ama topun ağzına sürerseniz bütün bahaneleri hazır. Cenabı Hak öyle güzel kılıf hazırlıyor ki. Kısaca şöyle anlatayım şunu da 76 yılı Necmeddin Hoca ocak ayında rahmetli oluyor. O yıl ben yazıya başladım ve Erzurum'dayım. Okumayı severdim. Her gün orta hacimde bir kitabı bitirir öyle uyurdum. İki üç günde bir kitapçıyı dolaşırım. O zamanın öğrenci harçlığı ile ne kitabı alınır ki alabildiğimde okuyordum. Elimi rastgele rafa attım ‘Şu kitaplar nedir?’ diye çok enteresan demin bahsettiğimiz konuların can damarının ismini taşıyan kitap. ‘Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli’ elifi görse mertek zannederim. Açtığımda karşıma ilk çıkan yazı Neyzen Emin Efendi'nin Estaizübillah ‘Ve inneke le ala hulukin azim.’ Celi bir şaheser. Yarım saat ayakta baktığımı hatırlıyorum. Dalmışım ne yazdığını bilmiyorum ama işte çizgiler beni ayrı bir âleme götürdü. Okumayı bilmem. Bu neyle yazılır?... Cenabı Hak o yıl yazı yazmaya karar vermeyi ve şiiri nasip etti bana...	topun ağzına sürülmek, Kalem Güzeli kitabı
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Kader böyle istedi diye hissediyorum. Başlangıcı ilginç aslında. Ben normal lise mezunuyum. Hatta komşuyuz, burada Vatan Lisesi mezunuyum. Lise 2. sınıfta Din ve Ahlak Kültürü hocamız namaz surelerini yazın diye bir dönem ödevi vermişti bize. Babam rahmetli öğretmen okulu mezunu, Bolu Erkek Öğretmen Okulu mezunu. Babam gürgen ağacından tahta kalemlerle Latin harflerini çok güzel yazardı, öğretmen olması hasebiyle ve onun eğitimini de almıştı. Kareli bir defteri vardı, orada harfler nasıl yazılır, ok işaretleri ile. Onlar vardı ve ben lisede babamın bu yazı tecrübesini kullanmış oldum bir parça. Çünkü okulda yazı icab ettiğinde, istendiğinde, güzel bir şey yazılacaksa yahut belli köşeler olurdu, işte spor köşesi, edebiyat köşesi, Atatürk köşesi gibi. Babamdan rica ederdim o da yazardı ve garip bir şey “Bunu babam yazdı.” biraz arka planda kaldığı için o yazıları benim yazdığım zannedildi. Sonra belki nefsi olarak benim de hoşuma gittiği için, babam da nasıl olsa her istediğimi yazıyor diye, hiç okulda da yazmadığım için babamdan rica ettiğim yazılarla okulda ben yazıyı güzel yazan bir adam olan olarak farklı bir konuma geldim. Derken üniversitelerde rotasyon oldu, babam Malatya İnönü Üniversitesi'ne gitti. Ve yine okuldan bir yazı siparişi geldi... ..Sonra dedi ki üst kattaki komşumuz babamın arkadaşı “Nejdet Abin de yazabilir bunu, o da güzel yazıyor, ondan iste, benim selamımı söyle yazıversin	yazı, okulda öğretmen ödevi, yakın yönlendirmesi

	sana.” dedi. Tamam baba. Gittim Necdet Abi’ye, yazdı. Ama baktım ki o babamın yazısıyla Necdet Abi’nin yazısı arasında dağlar kadar fark var. Ben bunu okula nasıl götüreceğim yani nasıl diyeceğim? Sonra o kenarda dursun dedim. Ben de işte ilk hareket odur, tekerleğin dönüş hareketi. Yazmaya çalıştım. Sonra kendi kendime baktım dedim ki benimki Necdet abiden daha güzel oldu. Çünkü babamın çıraklığını yapıyorum, onu pürdikkat takip ediyorum, elimde onun defteri, harflerin nasıl yazılacağı falan var. Sonra okulda kimse anlamadı. Sonra dedim ki Ali bu iyi. Sonra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi hocası namaz surelerini yazın deyince, benim hat san’atından hiç haberim yok yani. Dedim ki ben bunu yazabilirim, bu tahta kalemleri ince açarım, o din kitabındaki harflere bakarak yazarım dedim. Ve nitekim yazdım. Kim bilir ne kadar kötü bir şey oldu o? Ama o bana okulda ayrı bir şey kattı. Vay Ali’ye bak öyle bir şey yazmış falan. Arkadaşlar arasında ve hocalar arasında da çok alâka çekti o. O da beni biraz yazıya doğru itti. Derken lise bitti Anadolu Medeniyetleri Sergisi farklı mekânlarda açıldı. Babamla beraber Süleymaniye Kütüphanesi’nde açılan yazı ve tezhip sergisine gitmiştik, 1983 hiç unutmuyorum. Rahmetli babam gezerken üniversiteden bir hoca ile Mertol Tulum Hoca Profesör Doktor onunla karşılaştı. Onunla sohbet ederken ben böyle bakıyorum, yani nasıl bir şey bu? O yazılar o tezhipler falan sanki insan işi değil bunlar. Melekler gelmişler, yapmışlar, gitmişler gibi. Sonra “Delikanlı çok meraklı maşallah.” dedi Mertol Hoca. “Niye Ali Hoca’ya götürmüyorsun sen bu çocuğu?” dedi yazı ile muhabbet olunca. Ve ben sergiyi Haziran ayı idi gezdiğimizde, 8 Temmuz 1983’te rahmetli Ali Hoca’nın odasında hocanın açtığı kalemle hatta başladım.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Küçük yaştan beri benim resim san’atına büyük bir ilgim vardı. İlkokul 1. Sınıftan itibaren güzel resim yapan bir insan olarak, çocuk olarak tanındım. Hatta ilkokuldaki bütün yaptığım o resimleri öğretmenlerim aldı, hatıra diye veya başka öğrencilere göstermek üzere, saklamak üzere aldılar. Elimde hiçbir resmim kalmadı. Sonra ortaokul ve lise çağlarımda sürekli resim yaparak hayatımı geçirdim. Ben yaz tatillerinde sürekli resim yapardım, çok seviyorum çünkü resim yapmayı. Her tür tekniği denedim. Yağlı boya, sulu boya, karakalem, pastel, yağlı pastel, çini mürekkebi hepsini denedim. Ve bütün yaz tatillerimi resim yaparak, tuval yaptım kendime özel marangoza hazır tuval yoktu Aydın’da o zaman Çine ‘de yaşıyordum. Gittim, tuval yaptırdım plan çizdim. Tuval üzerine gerçekten profesyonelce resimler yaptım ettim. Sonra hocalarım beni dolduruşa getirerek “Sen ressam	resme ilgi, güzel resim yapmak, hoca yönlendirmesi, meslek sahibi olmak, taklit yeteneği

	olmalısın.” dediler. Ve beni İstanbul’a yolladılar. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi sınavına girdim. resim bölümünü kazandım kaydımı yaptırdım. Ama uzun hikâye, zamanınızı almamak için, orayı hemen atlayarak bir vesileyle resim daha sonra dekoratif san’atlar bölümüne geçtim ve grafik bölümüne girdim. Tabii amacım grafik bölümünde işte bir meslek sahibi olmak, yetişmek çıkmak, mezun olmak, hayatını buna kazanmak. Ama bu arada resim yapmaya da devam ediyorum tabii, resim yapmayı çok sevdiğim için. Derken yazı dersi var tabi grafik eğitiminin içinde tipografi dersi var. Profesör Emin Barın rahmetli Hocam bize derse giriyordu. İşte Emin Hoca’yı tanımam benim hayatımın en önemli bir dönüm noktasını oluşturdu. Hoca malumunuz önce Mücellit sonra Hattat sonra grafiker, kaligrafi ustası, tipografi ustası. Matbaadan anlar, baskı tekniklerinden anlar, serigrafiden anlar, fotoğraftan anlar, yazı tarihinden, restorasyondan anlar. Her şeyden anlayan dört başı mamur mükemmel önemli bir sanatçı. Onun bize derslere gelmesi ile birlikte hattatların hayatından bahseder derslerde. Hat san’atından bahseder böyle sohbetler yapardı. Ve ben onları dinler hoşuma giderdi. Fakat benim hat san’atına başlamama bir tek cümle, Emin Hoca’nın bir cümlesi ile etkili oldu. Şimdi ben kendi yeteneğimi o zamanlar keşfetmişim. Güzel resim yapıyorum ama hayali resim yapamıyorum. Benim modelden yaparak yaptığım bir yeteneğim var. Karşıma bir model olduğu sürece, hiç sorun yok onun aynısını yaparım gayet de güzel olur ama hayali bir şey çiziniz dediğinizde bana, ben orada af edersiniz yelkenleri suya indiriyorum, çizemiyorum öyle bir yeteneğim yok.... .. Bakın işte Emin Hoca’nın sohbetlerinde şöyle bir cümle geçti. O cümle benim Hattat olmak için kararımı âdeta bir noktası hâline geldi. Çocuklar dedi hattatların o kadar sağlam bir gözü vardır ki dedi hat san’atı dedi taklit yeteneği üzerine kuruludur dedi. Hatta başarılı olmak için dedi taklit yeteneği olan dedi, gördüğünü aynen yapabilen bir göz hat san’atında çok başarılı olur dedi. Aynen bu cümleyi kullandı. Ve benim kafamda böyle bir şimşek çaktı. Dedim ki ben modelle karşımdaki olan bir şeyi çok iyi çizebildiğime göre hat san’atında başarılı olurum o zaman dedim. Ve ilgi duymaya başladım hat san’atına.	
Hüseyin Kutlu (Hattat)	...benim böyle hat san’atına tutkum falan yok. Nereden bu işle uğraşıyorsun diyeceksiniz. Bakınız, yetiştiğimiz muhit itibariyle bizi hocalarımız, büyüklerimiz böyle hep idealist bir insan olarak yetiştirmeye çalıştılar. Ne demek o? Kendin için değil, kutsal değerler için yaşayacaksın. Şimdi benim fitri bir kabiliyetim var. Bunu nereden biliyoruz? Çünkü İmam Hatip Okulu’nda Arapça, Farsça	idealizm, fitri bir kabiliyet, kurtarıcılık, idealist, bayrak yere düşmesin

	dersler tabi yazılar yazıyoruz. Merakım da vardı. Yani yalnız bu yazıya değil, yeni yazıya da okula giderken Konya’da bedesten vardır, manifaturacılar vardır onların renkli levhaları var çok hoşuma giderdi, bakardım. Bir yazı merakım var yani ve hoşuma gidiyor. Onun için de güzel yazıyordum o zamana göre. Hocalar çok takdir ederlerdi. Hatta Arapça defterimi öğretmenler odasına götürüp ‘bakın’ derlerdi. Hoca tahtaya yazı yazacak tabi yazısı benden bozuk, ben yazardım. Böyle bir fitri kabiliyet var. Bu benim kazandığım, kesbi bir şey değil. Allah Teâlâ’nın lütfu. ...Sönmez takvimleri vardı o zaman. Hâmid imzalı yazılar görüyordum ve deniliyordu ki Hattat Hâmid diye biri varmış. Yaşı da ileri, bu ölürse hat san’atı kaybolur. Bunları duyuyoruz biz. Nasıl kaybolur? İslâmi bir san’at, hat san’atı, Kur’ân san’atı, biz ne güne duruyoruz? Kurtarıcı, idealist adam ya... ..kendimizi kurtarıcı gibi görüyoruz. Hâlbuki kendimize dönüp ‘Yahu senin etin ne, budun ne? Önce bir kendini yetiştir be adam.’ daha orada değiliz. Nerede bir yangın var, onu söndüreceğiz. Derdimiz bu. O sene, 1968’de geldik biz, 68 kuşağı derler ya... Hattat Hâmid’e sırf bunun için geldim ben ve o zaman hat san’atını özendirecek hiçbir şey yok. Çünkü Hattat Hâmid, sefil bir hayat yaşıyor. Onun yerini görseydiniz. Şimdi insanlar konuşuyor tabii, bol keseden atıyor. Yani tarif olunmaz, sefil bir hayat ve ne alınır ne satılır, kimse îtibar etmez. Sadece bu bayrak yere düşmesin o kadar...	
Turan Sevgili (Hattat)	Hat san’atının ilgimi şöyle açıklayayım ben. Ben malumunuz imam hatip kökenliyim. İmam hatipe 11 yaşında imam hatipe gittim ben. ... Evet aşağı yukarı. Şimdi zaten okula başlar başlamaz bu yazı ile tanışmış olduk. Gerek Kur’ân okurken gerek Arapça derslerinde, Farsça derslerinde vesaire. Bu bir de demin söylediğim gibi yaratılıştaki olan bir şey yani. Diğer arkadaşlardan daha farklı olarak bakıyordum yazılara. Daha düzgün yazmaya çalışıyordum. Mecmualarda hemen bir hat örneği görürsem ona bakıyordum, inceliyordum, hayran hayran seyrediyordum. Fakat ben Çorum İmam Hatip Okulu’ndan mezunum, orada okudum. Bu san’atla iştiğal eden kimse o günlerde yoktu orda. Ancak eski insanlar da eski yazı yazıyorlar rika. O da her eski yazı yazanın yazısı güzel diye bir şey yok. Mecmualara yazılara baka baka bu bende ki iştiyak kabarmaya başladı, günbegün günbegün, günbegün. Ne yapabilirim ne edebilirim? Bu mecmualardaki ki bazı yazıları çizerek, taklit ederek yapmaya başladım. Bu arzu kabardı bende. Sonra araştırmaya da başlamadım derken yapacak kimseyi bulamadım. Ama kimler yapıyor bunu? İstanbul’da Hâmid Hoca var, falan kişi var, falan kişi var. Bunları da	İmam Hatip, mecmualar

	öğreniyoruz tabii bu arada. Yüksek İslâm Enstitüsü'ne geldiğimde o zaman Bağlarbaşı'ndaydık. İki yıl orada oturduk. Hâmid Hoca da Sirkeci'deydi. İlk işim, 1963'te geldim, 1963'ün 18 Nisanında Hâmid Bey'e geldim, tanıştım ve meşke başladım.	
Cevad Huran (Hattat)	Hat san'atıyla ben İran'da tabii ki tanıştım, başladım. Şimdi İran denildiği zaman ve hat san'atının adı geçtiği zaman zaten iç içe olan iki şey. Bizim kültürümüzde olan, kanımızda olan bir şey. Şöyle söyleyeyim her İranlı, okula giden her İranlı İlkokul 3. sınıfta nasıl ki matematik gibi vesaire dersleri geçmek zorunda ise, san'at hat san'atı diye bir ders var. Onu da geçmek zorunda. Tabi. Oradaki öğretilen hat san'atının çeşidi ta'lik. Buradaki tabiriyle doğrusu nesta'lik. Bütün İranlılar hemen hemen bütün İranlılar oradan başlıyorlar bu işe(i) tanımaya. Sonrasında zaten bir İranlı olarak kafanızı çevirdiğiniz her tarafta o hat san'atından bir esintiler görebiliyorsunuz. Duvarlarda, reklamlarda her yerde ta'lik yazısını iyi veya kötü bir şekilde görebiliyorsunuz. Benim özellikle lise yıllarında ciddi bir merak doğdu içimde. Lise döneminde de bizim bir dersimiz vardı. Herhangi bir yerde bir meslekte bir günümüzü geçirmemiz gerekiyordu. Orada ben şehitlerle ilgili çalışma yapan bir kurum seçtim. Orada da hat bölümüne girmiştım. Aslında orada başladı her şey amatörce ve devam etti. Sonra tabii duyduğum bir hoca'nın ismi vardı, Iraklı Hâkim Gannam. Niçin bu hoca? Bunun farkında idim. Hâkim Gannam hocamın örnek aldığı üslup Osmanlı üslubu ve sülüs dendiği zaman İstanbul demektir, Osmanlı demektir. Belki benim en büyük şansım İran'da İranlı olmama rağmen İranlı bir hocamın olmaması. Çünkü İran'lı bir hocaya denk gelseydım bambaşka bir yöne sevk edilirdim. Bambaşka bir yerde belki olurum şu an. Iraklı hocamın da sürekli İstanbul'daki hattatları, eski hattatları ve yeni hattatları takip ettiği için zamanla ben de bununla iç içe oldum. Üç buçuk sene gibi bir zaman zarfında bu hoca ile ben çalıştıktan sonra artık İran'daki potansiyel o kadar. Onun ötesine zaten geçemezdi... ..Abim böyle hocamla konuşma esnasında şöyle bir fikrini beyân eder gibi, sizce dedi "Cevat'ı İstanbul'a göndersek gitse nasıl olur? Bir gelişme kaydeder mi? Nedir bununla ilgili fikriniz?" derken, "Çok çok iyi olur." dedi. "Her türlü desteğimi veririm" dedi. Hatta "Mehmed Özçay Hoca'ya bir mektup da yazarım." dedi, "Konuşuruz da." Ben bunu duyduktan sonra tabii çok rahatladım... .. Öyle başladı, sağ olsun buradan da Sayın Mehmed Özçay hocamın katkıları da o kadar büyük ki tabii üzerimde çok çok	İran ilkokul eğitimi, staj, Türkiye'ye geliş

	büyük hakkı vardır, sonsuz teşekkürlerimizi de iletirim buradan, selamlarımı da iletirim kendisine. Her şey öyle başladı.	
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Bir kere ben Cumhuriyet neslinden olduğum için hat ve ona bağlı hususlarda hiçbir kültürü olmayan elifi görse mertek sanacak bir durumdaydım. Çocukluğumuzda dînî eğitim alamadık. Ben 1935 doğumluyum, takdir edersiniz ki o yıllarda böyle şeylerin akıldan geçirilmesi dahi suç addedilirdi. Fakat hiçbir şey bilmemekle beraber 1940'tan itibaren okumasını yazmasını öğrendikten sonra, bakıyorum hâlâ da saklı onlar, gazetelerde hatta dair çıkmış yazıları kesmişim saklamışım. Neydi bu merakım? Onu ben de bilmiyorum. Bu devam etti bu şekilde ama fiiliyata geçmedi ilerlemedi. Böyle makaleleri toplamışım. ... Benim asıl bu hususta sebebi feyzim Mahir İz'i tanıdıktan sonra olmuştur. Haydarpaşa Lisesi'nde okuyorum... Müddet 4 yıla çıkınca bir takım boşluklar doğdu ve talebeyi fakülte havasına alıştırmak için birtakım serbest ders saatleri ihdas olundu ki buna da "seminer saatleri" ismi veriliyordu... Ama Mahir İz ve Nihal Atsız Haydarpaşa Lisesi'nde bu konuda başı çeken iki büyük isimdi. Ben ikisinin de seminerlerine gitmeye başladım... Böyle bir yakınlık doğdu ve bu bitirene kadar da devam etti. 1953 senesinde mezun oldum. O zamanlar bir olgunluk imtihanı yapıldı liseden mezun olurken. Hoca da orada mümeyyizmiş, dolaşıyor. Ders başlamadan önüme geldi, "Mezun olup gideceksin rabıtamızı koparmayalım." dedi... Bana birkaç cümleden sonra ilk söylediği "Sen bu işlere meraklısın ama anahtarını edinmeden hiçbir şey olamazsın." dedi. Nasıl yapalım? Başlayalım dedik ve o gün başladık elif-be ile... Sonra Galatasaray Eczanesi vardı İstiklal Caddesi'nde. Galiba 1955'in Ağustos'u Temmuz'u idi. O eczanenin vitrininde bir yazı gördüm. Etrafını tezhip dedikleri süsleme varmış onu da bilmiyorum daha o zamanlar. Efendim yazıyı okudum. Eczanenin sahibi bir göz ilacı yapmış oftalmin diye, onun reklamı mahiyetinde Necmeddin Hoca'ya yazıyı yazdırtmış beyti, Muhsin Demironat'a da ismini sonradan öğreniyorum tezhip ettirmiş. "Şîrler pençe-i kahrımda olurken lertzân/ Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek" beyit bu. Bayıldım, bayıldım. Artık ben dedim Hoca'ya ne olursa olsun gideceğim... Kayyımı Saim Efendi benim süt dayımdı. Annemle ikisi aynı anadan süt emmişler. Ona gittim, dedim ki "Beni Necmeddin Hoca'ya götüreceksin. Baktı ki kaçır yol yok, peki dedi. Sözleştik, bir gün kalktık gittik. Eylül 1955, Toygar Tepesi'nde oturuyor Necmeddin hoca. Efendim çaldık kapıyı, girdik içeriye. "Nasılsınız iyi misiniz?" den sonra dedi ki, " Bu gencimiz sizden yazı hat öğrenmek istiyor."	doğuştan merak, lise öğretmeni, eczane camındaki reklam

	dedi. Evladım dedi, “Hangi yazıyı öğrenmek istiyorsunuz?” dedi. Benim 6 cins yazıyı da bilmekle beraber, meşk etmiş olmakla beraber ihtisasım ta’lik hattındadır. Eğer siz sülüs nesih yazmak istiyorsanız Akademi’de Halim Efendi vardır ona göndereyim sizi. “Ben sizden yazmak istiyorum” dedim. Resmini görmüşsünüzdür son derecede sevimli, tonton bir zat, beyaz sakallı. “E hadi bakalım dedi pazar sabahları gel.” dedi.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	...ben Erenköy Kız Lisesi’nden mezunum. Biz iki yıl san’at tarihi okuduk. Şimdiki öğrencilerin, edebiyat bölümünden mezunum. Tam gün eğitim görüyorduk, her Çarşamba derslerimiz öğlene kadardı. Öğleden sonra da bir otobüs gelirdi okula. Biz san’at tarihi öğrencileri hocamız nezaretinde İstanbul’da tarihi yerleri gezerdik. Bu şekilde İstanbul’un tarihi yerleri ile benim bağım 70’li yılların ortalarında bu şekilde başladı. Dolayısıyla gezdiğimiz yerler arasında Süleymaniye Camii de vardı. Süleymaniye Camii’ne geldiğimizde kubbe yazıları benim çok dikkatimi çekti. O zaman ben ne Karahisârî’yi bilirim, ne hat san’atını bilirim. Bildiğiniz işte 16 yaşlarında bir genç kız, biraz da muzur bir kız, yani yaramaz bir öğrenci. İşte orada biraz muzurluk olsun diye Hoca’ya dedim ki, “Hocam bu kubbedeki yazılar nasıl yazılmış?” Şimdi 52 metre yüksekliği var, kubbeyle taban arasında. Hoca da o kadar doğal anlattı ki, işte dedi “Hattat mürekkebinin koymuş.” dedi, “Kalemini batırmış”, dedi. “Böyle yazmış.” dedi orda. Şimdi bu tabii bu günümüzde çok gülüyorum tabii bu tabire ama o zaman ben meselenin ne olduğunu bilmediğim için çok bir defa dikkatimi çekmişti. Yani bu hat san’atı benim kafamda, “Allah Allah nasıl yazılır buradan yukarıya? Mürekkep kalem batırılır da, taşmaz mı? Akamaz mı aşağıya boyalar?” vesaire şeklinde. Sonra üniversiteye başladığımızda da tabii biz Osmanlıca öğreniyoruz mecburuz Osmanlıca öğrenmeye Türk Dili Edebiyatı’nda. El yazımı gören bir aile büyüğüm de, “Sen(in) yazın güzel. Senden iyi hattat olur.” dedi bana ve bu beni biraz tetikledi sanırım. Hoca arayışına girdim. Dînî konularda çok hassas bir ebeveyne sâhiptim. Babam da ille bir hanım hoca bulmam gerektiğini, onun sonucunda bana izin verebileceğini söyledi.	Süleymaniye Camii gezisi, Üniversite’de Osmanlıca eğitimi, yakın yönlendirmesi
Arif Vural (Hattat)	Valla irsi olsa gerek biraz genlerdeki var olan estetiğe olan bir ilgi ve alâka diye düşünüyorum. Çizgi yeteneği, hani herkeste farklı farklı yetenekler var malum biliyorsunuz. İnsanlarda Mevla farklı özellikleri farklı derecelerde yerleştirmiş. Ve fakirde de biraz herhalde bu çizgi ile olan alâkasını biraz vermiş herhalde ita etmiş. Küçükken ilkokul dönemlerinde resmetmeyi, resim çizmeyi çok severdim zaten. Bu giderek tabii İmam	doğuştan ilgi, İmam Hatip Lisesi, öğretmen yönlendirmesi

	Hatip'te okumanın İmam Hatip'te öğrenim görmenin de çok ciddi bir etkisi var bu hususta hat san'atına yönelmemiz hususunda. Orada Kur'ân-ı Kerîm hadisi şerif metinleri yazmak filan derken, baktık böyle kesik uçlu kalemler filan derken, böyle güzel estetik güzel böyle kıvrırıyoruz çeviriyoruz filan, o estetik ruh bizi böyle biraz a evet ya biz resim çok güzel resim çizerdim ama baktık ki bu yazı da çok harika gözüküyor. İyi o zaman dedik biz bu konuda birazcık yol almaya çalışalım. Ama dedik ama az önce bahsettiğim gibi yol var mı? Hoca var mı? Yok. Bir kurum var mı? Yok. Kurs var mı? Yok. Hiçbir şey yok. Lise mezunu oldum, üniversiteye gittim. Yine doğru düzgün yok. Yani sağ olsun diyecektim, rahmetli oldu hocamız Erol Ayyıldız profesör Allah razı olsun, bizim ciddi mânâda elimizdeki o şeyi görünce yeteneği görünce sen dedi, mutlaka dedi, "Bunu meşk etmelisin ve bunu meşk edip bir mushaf yazmalısın." diye bana ta o zamanda söylemişti. Allah gani gani rahmet eylesin. Çok kibar çok beyefendi. Hakikaten biraz daha hat meşk etmiş birisi, bizim hat san'atı dersimize giriyordu. Dolayısıyla yani böyle bir serüvenine hat san'atına bu şekilde başlamış olduk. ...Meşkimi Mehmed Özçay'la daha sonra İstanbul'a geldiğimizde önce Hüseyin Kutlu ile kısa dönem birlikteliğimiz oldu. Sonra mekânın uzaklaşması sebebiyle uzak olması sebebiyle Mehmed Özçay'la da devam ettik ve onunla bitirdik. Sülüs ve nesih olarak bitirdik.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Ben Efendim İmam Hatip mezunu olmasaydım da lise mezunu olsaydım herhalde ressam olacaktım. Yani bu kabiliyet bir su akıyor, ona hangi mecraı siz çizerseniz o gidiyor o mecra da kendine bir yol buluyor ve gelişiyor bu böyle oluyor. Yani kabiliyet bir şekilde tezâhür edecek yani bu artık o bulunduğu şartların, ortamın, vasatın yönlendirmesiyle ortaya çıkıyor. Onun kaderini tayin ediyor. Vasat onun kaderini tayin ediyor. Ressam bir ortamda bulunursanız, bulunursa bir kabiliyet muhtemelen ressam olacak yani işte bende hasbelkader İmam Hatip okumuşum oradan İslâmi dersler vasıtasıyla hat san'atı ile bir şekilde tanışmışım, böyle bir mecra buldum. ...Meslek dersleri işte vardı, İmam Hatip'te hâlâ var biliyorsunuz. Orada Arapçadır, hadistir, tefsirdir. Onları yazarken ben yazıyı severdim, özenirdim, yazıma özeniyorum. Bir gün 1979 yılıydı galiba sıra arkadaşım Mahmud Hamdi Yazır'ın Kalem Güzeli adlı iki ciltlik eserini getirmişti. Onu görünce oradaki hatlar yani beni büyüledi âdeta. O vesileyle hatta ben gönül verdim. O gün bugündür o devam ediyor. İşte yine aynı noktaya geliyor yani o kabiliyet bir şekilde bir mecra her zaman arıyor yani hangisini bulursa o olacak ama benim de	İmam Hatip Lisesi eğitimi, resme ilgi, doğuştan kabiliyet, Kalem Güzeli kitabı

	yazıya çok merakım vardı, san'ata genel olarak merakım vardı. Mesela ben ilkokulda en çok sevdiğim iki ders vardı biri resimdi, birisi de müzikti. Hatta ortaokuldayken böyle resim dersini severdim, yapardım. Bir gün bir emaye tepsi üzerindeki çiçek buketini sulu boya ile yapmıştım. Hocama gösterdiğimde inanmamıştı, bunu sen yapmadın. İnandırمامıştım mesela Hoca'yı... Öyle başladı yani o bakımdan Mahmud Hamdi Yazır'a da rahmet okuyalım. Uğur Derman Hocamıza onu yayına hazırlayan M. Uğur Derman Hocamıza da minnet ve şükranlarımızı buradan iletelim inşallah, büyük bir hizmettir o. Benim gibi başka arkadaşlarımın da hat san'atına gönül vermesine sebep olmuştur o eser o kitap. İş şu noktaya geliyor yani bu noktada yapılan yayınların ehemmiyetine geliyor. Bunlar çok önemli yani. Eğer hakikaten doğru, güzel yayınlar yapılırsa en azından ona meyilli, kabiliyeti olan insanları celb etmeye vesile oluyor.	
Aydın Ergün (Hattat)	Evet çok enteresan bir hikâye, her şeyin bir başlangıcı hikâyesi olduğu gibi benim de bir sevdamdı. Fakat bu sevdamın ben nasıl başladığını, nereden başladığını, nasıl alevlendiğini, tetiklendiğini tabii farklı şekilleri var. Yaklaşık 80-81 yılları, okulumun son yıllarında Hattat Hâmid Aytaç Hoca'ya hat dersine giden talebelere yurtta verilmiş olan bir imtiyazdan dolayı ben de heveslenerek Hâmid Aytaç Hocamıza derse gitmeye karar verdiğimde yaklaşık 20'li yaşlardaydım ama şunu da itiraf edeyim ki gönlümde tabii hat olmakla beraber biraz yurttan kaçmak biraz gezmek sevdası da vardı. ...Tabi yurttan kaldığımız zamanlar hat sınıfına ders çalışanlara ayrıyeten bir sınıf açarlardı orada ekstra sabaha kadar hat öğrencisi ışıkları açarak çalışabilirdi. Yani böyle imtiyaz aslında çok büyük bir şeyler değil. Dolayısı ile bir yandan işte imtihanlarımıza hazırlanmak bir yandan yazı yazmak artı nesih hattı ile 40 hadis yazana işte müdürümüz bir ceza aldığı zaman cezasını silme gibi ikramlarla böyle bir merak saldı. Fakat tabii ki iki ders kadar alabildikten sonra tabii bir üniversite hayatı, sınavlara hazırlanma sıkıntısı o zamanda da devam ediyordu. 82 senesinin kışına kadar bu olay böyle kendi kendime çalışma ile devam etti. O zamanlar Cihangir'de oturuyorduk, babamın hocasının oğlu Akademi matbaasının müdürü rahmeti Tayfun Tüzün Hocamız bir gün bize gelip çalışmalarımı gördükten sonra bunlar böyle olmaz bunun muhakkak bir eğitimi olmalı diyerek, bütün yaptığım karalamaları çalışmaları alıp bir poşet içinde Profesör Emin Barın Hoca'ya götürmesiyle başladı. Allah rahmet eylesin Emin Barın Hocamız da çok iştiaklı çok hevesli ama bunun bir eğitimden geçmesi lazım. Onu bize getirin deyip kendisi ile tanıştığım 82 senesinin ihtimalen galiba	öğrenci yurdunda tanınan imtiyazlar, yakın yönlendirmesi

	25 Aralığıydı. Yanılmıyorsa kendisiyle tanıştık orada, “Benim bir asistanım var kendisi de Hâmid Bey’in ve Kemal hocanın talebesidir. Hem sana abilik yapar hem hocalık yapar. Ben de programını takip edeceğim.” diyerek klasik eğitimimize Mustafa Savaş Çevik Hocamızdan abi kardeş olarak yirmibir yaşında kendisine kardeş olarak başladım.	
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Efendim tabii önce hat san’atının hattat olmanın birçok şartları var, 8-10 tane şartı var hepsinin tahakkuk etmesi lazım ki hattatlık elde edilebilsin. 10 şarttan sonra bir şart daha var, takdirinde olması yani Cenabı Allah’ın ona nasip etmesi nasibinde olması. Nasipmiş oldu diyelim, nasıl oldu? diyorsunuz ya önce ben de tersinden başlayarak bunu söyleyeyim nasipte varmış. Çocukluğumda tabii böyle alet edevat oyuncaklarımın çoğunu kendim yapardım. Tabancalar yapardım, arabalar yapardım, tel arabalar yapardım bunlarla oynardım el yatkınlığı düşünüyorum çocuklukta var. Sonra hafızlığa çalıştığım yıllarda çalıştığım Kur’ân-ı Kerîmlerin kenarına bu ara kapak içine falan o günkü şeyleri güzel yazmaya çalışırdım bir hevesle bunları hatırlıyorum. Sonra işte İmam Hatip Okulu yıllarında da resmim iyi idi. Yaptığım resimleri sınıf öğretmenimiz duvarlara raptiye ile duvarlara basardı böyle, bugünkü kireç sıva tabii raptiye geçer. 8-10 tane resmimi asmıştı böyle teneffüste hocalar gelip seyrederdiler resimleri. Ama tabii ressam olmadım, san’at tarihi hocamız babama sıkı sıkı tembih etmiş beni sormaya gittiğinde, “Aman bu çocuk çok zeki bu çocuğu güzel san’atlara gönder” diye. Babam bana anlatıyor hiç ciddi değil yani, ben de hiç ciddiye almamıştım ama sonunda mukadderattan güzel san’atlardayız işte. Sonra İstanbul’da eczacılığa başlayınca Konyalı arkadaşlar böyle bir iki ayda bir toplanıyoruz evlerde, bir çorba içiyoruz çay içiyoruz filan böyle toplantılar oluyor. Şimdi semtin adı aklıma gelmiyor yaşlandık artık böyle Hüseyin Kutlu’nun da bulunduğu arkadaşlarla beraber arkadaşların evindeyiz, beş altı kişi bir yerde kalıyorlar Konyalı arkadaşlar. Zeytinburnu, orada bir yerde kalıyorlar. Gittik baktım ben iskemenin üstünde kağıtlar var, kamyş kalemler var kimin olduğunu bilmiyorum tabii. Hemen oraya çöktüm arkadaşlara selam verdikten sonra aldım elime tek tek incelemeye başladım. “Bunlar ne ya? Kimin bunlar?” dedim. Hüseyin Kutlu, “Abi benim bunlar.” dedi. “Bunlar ne?” dedim. “Ben hat çalışıyorum.” dedi. “Nasıl çalışma bu böyle?” “Ben Hattat Hâmid’e gidiyorum.” dedi. İlk defa duyuyorum ben. Şöyle inceledim falan, benim kendi kendime çalıştığımdan çok değişik geldi bana bu çalışmalar. Ya dedim Hüseyin, “Ben de gitsem kabul eder mi?” dedim, “Eder abi?” dedi. “Ne zamanlar gidiyorsun?”	nasip, doğuştan ilgi, el yatkınlığı, oyuncak yapımı, resim ilgisi, İmam Hatip eğitimi, arkadaş yönlendirmesi

	dedim; cumartesi. Beraber gittik ilk cumartesi. Benim Eczacılık'ta okuduğumu söyledi Hüseyin Hâmid Hoca'ya. O tabii tabii dedi, hemen kalemi çekti kağıdı çekti eski klasik usûl biliyorsunuz, “Rabbi Yessir” meşkini yazdı, rabbi yessiri bana verdi, yazdığı kalemi de verdi. Hâlâ saklarım o kalemi. Başlangıç o başlangıç işte, devam etti aşağı yukarı 11-12 yıl devam etti.	
Yusuf Sezer (Hattat)	Bu çocukluk yıllarıma doğru gidiyor. Her insanın hayatını mutlaka tetikleyen san'atına bir başlangıç oluşacak mutlaka bir nüve vardır. Çocukluk yıllarım köyde geçti, rençber bir aile insanıyız. Kastamonu Devrekâni Baltaca Köyü'ndenim. 1961 doğumluyum, ilkokul son sınıfına kadar hatta orta birin 1. sınıfını da memlekette okudum. Ama yaz tatilleri koyun çobanlığı ile meşgulüm aynı zamanda evimize misafir çok gelir gül reçeli çok seven bir insanım. Hatta başlamamın yegâne temelinde gül reçeli yatar. Nasıl bir şeydir bu? Abim Kastamonu'da ilk devre İmam Hatip Okulu'nda okuyor. İlk devre 4 yıl lise 3 yıl ya eski düzende. Yazları köye geldiniz zaman köydeki çobanlık yapan bir küçük çocuğun kasabadan gelen bir insanın valizini karıştırma merakı vardır. Ağabeyim de benim reçeli sevdiğimi bildiğini düşünerek valizinde küçük kavanozlar var. Benim şimdiki mürekkep şişelerim. Reçel getirmiş zannederek heyecanla hemen açıp parmağımı daldırıp ağzıma götürmekle reçel olmadığını anladığım simsiyah bir şeyle karşılaştım. Ama o mürekkebinin ağzıma gidişi sanki reçel tadını verdi. İşte yıl 1971'lerden 72'de İstanbul'a Sümbül Efendi Kur'ân kursunda babam dînî eğitimi yaptırmak için de getirip yatılıya kaydettirdi ve o sene 14 Mayıs 1973'te de Sümbül Efendi Kur'ân kursuna Nuruosmaniye Camii baş müezzinlerinden hattat Recep Berk Hocamız bize hat dersi vermek için davet edildi ve o davetinde mürekkep şişelerini görünce benim parmağı batırdığım şişeler gözümün önüne geldi ve o günkü tadı 47 sene sonra aynı tatta hissederek hat san'atına devam ediyorum. Yıl 76'ya kadar Recep hocamla kesintisiz devam ettim. 76 senesinde o günkü <i>Milli Gazete</i>'nin arka arkaya arka sayfasında Hâmid hocamla röportaj yapılmış. Biz yatılıdayız, 13-14 yaşlarındayız, yatak üstünde gazeteyi okuyorum. Kendi hafızamda ünlü bir hattatı resimlendirme şekillendirmem şu; Eğer bu zat ünlü ise bunun sarayı vardır, sarayının kapısında bekçileri vardır ve mutlaka kırmızı yollukları vardır merdivenlerinin. Böyle ünlü bir zat-ı ancak bu şekilde tarif edebiliyorum kendimce. Cumartesi Recep Hocama derse gittiğim zaman gazeteyi de yanımda götürdüm. Önce şunu sordum, “Hocam, Hattat Hâmid Aytaç kimdir?” “Evladım, hepimizin üstadıdır. Benim hocamın hocasıdır.” Meğer Recep Hoca Hattat Mustafa Halim	Abinin meşguliyeti, reçel sevgisi, Kur'ân Kursu eğitimi, gazete röportajı

	Özyazıcı 'nın talebesi imiş. Hattat Halim Özyazıcı Hocaefendi Hâmid hocamın ilk talebesi. “Hocam bu zatı ziyarete gidebilir miyiz?” Evlat önümüzde Kurban Bayramı yanaşiyor, arefe günü gidelim inşâallah. Bizim camide ikindiye eda eder gideriz.” Gün geldi ikindi namazını Nur-u Osmaniye’de eda edip devrin en büyük hattatı Hattat Hâmid Hocamızı ziyarete gideceğiz. Sordum, “Hocam ne götürelim? Boş gidilmez gidilen yere. Evlat tatlı alırsız, aldık tatlımızı gittik. Kalemim defterim yanımda. Hocam dedi ki “Ben seni Hâmid hocama takdim edeceğim, teslim edeceğim, ondan devam etmeni isteyeceğim. Ben bir taraftan üzülüyorum Recep Hocamdan kopacağım diye, bir taraftan da seviniyorum devrin en büyük hattatı ile tanışacağım için. Gittik mevcut Sirkeci’deki o küçük mütevazı çalışma yerine. Recep hocamla hasbihalleşirken Recep hocam şu şekilde takdim etti, “Üstadım biz talebenizden ne öğrendiysek hepsini bu evlatlara aktardık. İstiyorum ki sizde tamamlasınlar, icâzetini sizden alsınlar. Müsaade ederseniz ben bu talebimi size teslim edeceğim. Ahlaki düzgündür, babasını tanırım çok efendi beydir ve kabiliyetlidir bu evladımız. Umulur ki bu san’ata hizmet eder, ikimizin de ismini yad eder. Üstat tabi Hâmid Hoca ileri yaşta, Hâmid hocamla Recep hocam arasında 20-25 yaş fark var. Önce çok meşguliyeti olduğunu rahatsızlıklarının her gün nüksettiğinden ders veremediğinden bahsetti. Doğru, gerçekten hocam son yıllarında sık sık hastalanırdı. Ama hocam dedim istiyorum ki sizde bitirsin. Tecelli bu yap 76’da Hâmid hocamla tanıştırdı bizi Recep hocam 17 Kasım 1976. Efendim Kurban Bayramı arefesi. 28 Haziran 78’de Recep hocam aniden vefat etti. Hâmid hocamla kaldık.	
Hüseyin Hüsnü Türkmen (Hattat)	Hat san’atına 1990 senesinde Fındıklı’da, Kabataş’ta yürürken sahilde bir bina gördüm denize yakın. Çok güzel bir bina hoşuma gitti. ‘Bu nedir, ne değildir?’ diye sordum, araştırdım. Burası Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olduğunu öğrendim. Hangi bölümler var diye onları araştırdım ve orada Geleneksel El San’atları bölümü olduğunu haberini aldım. Nasıl gidilir, nasıl yapılır? derken araştırmasını yaptım ve o zamanlar ÖSS’yi alıp okulun sınavına girme hakkınız vardı. Ben de ÖSS’yi almıştım ve okulun yetenek sınavına girdim. 3 ay kursa gittim resim kursuna. Zaten resimim çok iyiydi. İlk girişte gelenekseli kazandım ve eğitimden sonra 2. sene bölümlere ayrılıyordu. Ben hat bölümünü seçtim. Tamamıyla tesadüf, şans eseri. Zamanla tabi eğitimi alınca okulda hatta karşı ilgilim arttı, sevgim arttı.	Mimar Sinan Üniversitesi Güzel San’atlar Fakültesi binası, tesadüf, şans
Tahsin Kurt	...ben daha önce medreselerde eğitim aldığım için biraz yazıya karşı aşinalığım vardı, Osmanlıca’yı biliyordum.	medrese eğitimi,

(Hattat)	Osmanlıca yazılar da yazardım, kıraat fıkıh gibi ilimlerle de uğraşıyorduk. Yazıya karşı çok merakım var hatta böyle levhalar falan gördüğüm zaman kağıt hâlindeki o levhaları üzerinden kopya ederdim. Sonra gel zaman git zaman İstanbul'a geldik, bu 80'de geldim ben İstanbul'a. Yine aynı bu boş vakitlerimde değerlendirme babında kopyalar karalamalar bir şeyler yapıyordum. Bir büyüğümüz dedi ki, "Ya sen bunla uğraşma, bunu öğreten hocalar var, o hocalar vasıtasıyla sen daha sağlıklı öğrenirsin, böyle kendi başına öğrenemezsin." öylemi ben de sevindim madem bunun hocası var ben de hocasına gideyim diye. O şekilde Hoca kim? diye sordum, Hasan Çelebi Hoca'yı söyledi o zaman bana sene 1984, velhasılı kelam o vesileyle Hasan Çelebi Hoca'ya başladık. ...Sonra askerden döndükten sonra Hoca'yı bulamadım ben. Hoca'yı bulamayınca ben yine hoca arayışına girmek zorunda kaldım... ..Sonra hâsılı kelam araştırırken Ali Alparslan Hoca'yı tanıdım. Ali Alparslan Hoca'yı gidip kendi odasında Edebiyat Fakültesi'nde 326 numaralı odada hoca ile görüştük tanıştık. Baktım ki hoca şeker gibi bir adam. Sonra edebiyatla ahlakıyla mizacıyla benim çok hoşuma gitmişti o zaman.. ... Daha sonra hocamdan icâzet alacak seviyeye geldik, üç buçuk dört sene olmuştu, icâzet aldık. Bir miktar daha devam ettik, sonra dedim hocam ben sülüs'ü çok seviyordum, sülüs hattını severdim. İçimde de ukde kalmıştı, hocamdan izin aldım. Hocam dedim ben sülüs hattını öğrenmek istiyorum müsaadenizle. O'da "tamam olur evladım" dedi ve Hüseyin Kutlu Hoca'ya gittim ben. Hüseyin Kutlu Hoca'dan sülüse başladık, sülüsü öğrendik, icâzet de aldık...	Osmanlıca, yakın yönlendirmesi
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi yaşadığımız çevrede bilhassa dînî mekânlarda birinci plandaki mesaj hattıdır. Yani camiye giderseniz sizi dışarı îtibaren yazılar karşılar. Kur'ân'ı açarsanız zaten tamamen hat sizi karşılar. Bu çerçevede bir cazibe merkezi oluşmuştur tahmin ederim. Benim tabii ki hatta yönelmem tezhipten çok daha öncedir. Yani ben ortaokul sıralarında hatta başlayan bir kişiyim. Bu arada kısaca şeyden de bahsedelim geçmiş eğitimlerimizden, merhum Mahmut Özakkaş Hoca vardı, en son Haseki Eğitim Merkezi hocalarındandı. Ben 1968'lerde falan onun açtığı rik'a kursuna başlamıştım ve o ilk tanışma öyle oldu. Resme merakım vardı daha sonra İstanbul'da eğitime başladık. Buradaki işte Türk san'atının süslemelerini mîmârînin cazibesi yanında hattı da beraber getirdi diyebiliriz.	dînî mekânların mesajı, resme merak, kurs katılımı
Menaf Nam (Hattat)	Benim sanırım doğuştan olsa gerek resime karşı böyle bir ilgim vardı. Karakalem resim çalışmalarım hep vardı çalışıyordum. İstanbul'da da bu bununla ilgili kendimi geliştirmek istiyordum, bunun üzerine bir araştırma	Belediye yayını, İSMEK

	yapıyordum ama bu askerden önce nasip olmadı hocam. Malum maişet sıkıntısı işte iş güc derken bu çok askerden önce nasip olmadı. Asker dönüşü tekrar İstanbul'a geldim. Ama bu sefer böyle ciddi ciddi ben resimle alâkalı artık bir araştırma içerisine girdim yani mutlaka bir yerden gidip daha profesyonel bir şekilde ders alıp kendimi geliştirmek istiyordum. Şimdi bu safhada bir gün bir yerde oturuyordum çay bahçesi mi artık şimdi tam hatırlamıyorum neresi olduğunu da bilmiyorum. Gayri ihtiyari benden iki üç masa uzakta bir masanın üzerinde bir gazeteye uzandım aldım. Gazetenin tabii ki sayfalarını karıştırırken kültür-san'at sayfasına geldim, kültür-san'at sayfasında bir hattatla yapılmış tam boy bir röportaj. İlk defa san'attan oradan haberdar oldum. Bu röportajı okudum ama bayağı etkilendim böyle. Onunla da yetinmedim bir daha okuma ihtiyacı hissettim bir daha okudum çok etkilendim yani. Hani bu san'at nedir? Bu san'atı kimler icra ediyor? Nerelerde ders veriliyor? Hiçbir bilgim yok bu konuda ama masadan kalkarken de kararımı vermişim yani hani bu san'atı araştıracağım dedim. Tabii bende hiç böyle kısıntı kadar bilgi yok yani ben bu san'atı kimlerden haberdar olacağım bilmiyorum. Aradan sanırım 3- 4 ay sonra benim bir akrabam halk ekmek satıyor, onun yanına uğramışım öyle. Orada Büyükşehir'in dergileri vardı dergileri karıştırırken derginin birisinde İSMEK'in şeyini gördüm reklamını, işte şu şu branşlarda farklı branşlarda şu dersler ücretsiz verilmektedir İSMEK'te. Orada hat san'atını da görünce, ha tamam dedim ben sanırım bir ışık buldum dedim. Oradan şimdi hatırlamıyorum birimi aramışım Büyükşehir'den, nereyi aradığımı da bilmiyorum, Ümraniye'de oturuyorum dedim bana yakın İSMEK'in kursu var mı? dedim, var dediler. Peki, oranın numarasını almam mümkün mü? Mümkün dediler, numarasını verdiler. Kursu aradım akabinde, kursun idarecisi ile görüştim. Beni kursa davet etti, kursa gittik, işte kursun idarecisi ile görüştük. ...Ertesi hafta gittim kursta Süleyman Berk hocayla tanıştım. Sınıfa girdim hocam boş kontenjanınız varsa eğer dedim ben de katılmak istiyorum dedim...	
Hasan Çelebi (Hattat)	Başlangıç ben de bilemiyorum. Çok küçük yaşlarda bu işe olan hevesim bu husustaki içimde olan aşk, fakat işi bilmediğim için ne olduğunu, etrafımda bu işi bilen bile yoktu. Çünkü ben bir köyde doğdum. Köyde annem bilmez, babam bilmez, beni okutan hocam bilmez. Kim bilir? Hadi kazaya gidelim, kazada kimse bilmez. Daha ileri vilayette o zaman bilenlerden duyup da bilenler varmıştı ama bir yasak geldiği için herkes bildiği de saklıyordu o zaman. Yani 1928'deki gelen bu yasaklama herkesi öyle susturmuştu ki bu hususta kimse bir yerde bir	küçük yaşlarda ilgi ve heves, dînî yapılarıdaki yazılar, çevrenin yönlendirmesi, Hutut-u Osmaniye Dergisi, mezar

	laf etmeye korkuyordu. Sorsan bile kimseden bir bilgi alamazdın. Böyle bir dönem içerisinde ben hafızlığımı bitirdim. Ondan sonra İstanbul hevesi başladı. İstanbul'a geldim, İstanbul'a geldim İstanbul'da Kur'ân kursuna yerleştim. Maksadım Kur'ân'ın tecvidini güzel okunmasını temin etmek, tavrını fem'i muhsin dedikleri eski tabirle bir güzel okumasını öğrenmek ama kalbimin bir tarafında da bunun ateşi yanıyor. Çünkü o zaman camilere giriyorum o camilerdeki yazıları görüyorum fakat ben bir köylü çocuğuyum, ilkokula bile gitmedim. Beni burada kim kabul edip de bana bunu öğretir. Bu zihniyetten cesaret edip kimseye müracaat edemedim. Etsem bile kimse yol gösteremez dediğim gibi o yasaklardan dolayı. Tabii ki bu seneler geçti böyle, iki buçuk sene kaldım ondan sonra askerlik bitti. Askerlikten geldikten sonra yine bir sene burada bir camide imamlık vazifesine geçtim. İmam olduğum camide orası eski bir tekke, Nasuhi Tekkesi var Doğancılar'da orası. Oranın içerisi tekkeden muhavvel olduğu için duvarlar lebalep levhalarla dolu. Her namazda ben onlara aşk ile şevk ile ziyaret ediyorum bakıyorum ama bir Allah kulu kalkıp da, “Ya sen bunlara bu kadar heveslisin bu nedir? Sende bir şey var.” demedi. Hatta rahmet olsun suçlamıyorum o da belki aynı zihniyeti taşıyordu, oranın mütevellisi olan Alaaddin Bey kendisi İstanbul'un sayılı avukatlarından hukukçu kendisi, beni öyle görüyor, bir gün “Yahu burada bir şey var, sende bir şey var, sen her gün bunlara bakıyorsun bir hevesin var. Gel seni burada 100 metre aşağıda Necmeddin Hoca oturuyor.” ahababı tanıyor. “Gel seni ona götüreyim.” demiyor. Sene 1959. Ben öyle aşk ile şevk ile mihrabın iki yanında iki tane yazı var, hâlâ onlar gözümün önündedir. Namaza durmadan evvel tekbir almadan evvel onları bir mülâhaza etmeden namaza girmezdim. Yani bunu gördüğü halde bir kibrit çakmadı bir ışık olmadı. Tabii bir yasak da olduğu için benim de ümitlerim böyle sönmeğe üzere. Tabii o arada ben memlekete döndüm, düğün yapıp ta ailemi getirmek istiyorum. Fakat o arada ihtilal oldu, 60 İhtilali. Gelemedim ve orada kaldım, orada kaldım ama tabii orada köyde de duramadım, geri dönme imkânım olmadı. Çünkü buradaki vazife yaptığım yerin maaşını Vakıflar veriyordu. İhtilal'de Vakıflar maaşları kesti. Geldiğim yerin evi yok, kira tutsam imkânım yok. Mecburen ben dönmekten vazgeçtim kaldım orada. Köyde de duramazdım, bir yakın kasabaya müezzinlik boşmuş oraya gittim. Orada bir üç sene kaldım. İşte o üç sene içerisinde ne olduysa oldu. Çünkü orada ufak bir yer, boş duramıyorsun, içte bir şey var, bir yerden zuhur edecek patlayacak. Orada bir camcı var dükkânlara tabela yazıyor, bir kişi başka kimse yok. Bir gün ona dedim ki,	taşı ustasının yönlendirmesi

	“Bu tabelalardan ben de yazsam” olur dedi. “Ben sana yardım ederim.” dedi. “Malzeme veririm, boya veririm, fırça veririm, yapacaksın yap.” dedi. Yani hani bazıları vardır ki, “Yok canım, ne yapacaksın ufak yer, ben ancak başa çıkıyorum. Bir de sen başıma çıkmaya.” diyebilir. Ama hüsni niyetli bir insan, öldüyse Allah rahmet eylesin, kendisinden memnunum. Ben ilkokul görmemiş bir insan aldım başladım tabela yazmaya. Yağlı boya ile dükkânlara tabela yazıyorum. Bu arada da bu eski kitaplarda gördüğüm bazı yazılar var, burada biraz Arapça okumuştum, o kitapların içerisinde başlarında besmele, ta’lik besmele var, içeriklerinde hadisler izah edilirken bazı hadisler yazılmış onlar var filan, ben de onlara bakarak onlar ufak böyle küçücük ben onları kurşun kalemle böyle büyüterek resmederek yazmaya içini fırçalayla doldurarak bir şey yapmaya çalıştım. Orada maliyede çalışan bir Ahmet Efendi görmüş dedi ki oranın tabiri ile Yegen dedi, “Sen bir şeyler yapıyorsun ama galiba bunun kursunu görmemişsin, sen bunun dersini almamışsın. Bu fırçayla olmaz.” dedi. Bunun kalemi var, dedi. Kalemle yazılır, dedi. Dedim ben görmedim. Peki nasıl yapıyorsun? Dedim ki, çok hevesim var, kurşun kalemle bunu böyle çizerek yazıyorum. Böyle ama olmaz, dedi. Bunun kalemiyle olur. Nasıl olacak kalemi? Dairede maliyede çalıştığı için gel de göstereyim dedi. Öğleden sonra gittim oraya. O bana bir hani kibrit çakma derler ya, aynı şey orada kalemin nasıl yapılacağını, nasıl yazılacağını bana gösterdi ve orada bu iş başladı. Ben orada başladım, artık bir tahta parçası, tabi kâğıt kalemi bilmiyorum, mürekkebi bilmiyorum, bir şeyden haberim yok, bir tahta parçası aldım, bir portakal sandığından şu kadar bir kavak tahtası, ondan sonra da bir şişe de bakkaldan dolma kalem mürekkebi. Zaten o zaman malzeme de bulamazdın başka bir şey. Bakkaldan karton, o zamanlar şimdi siz onları bilemezsiniz, ham karton şimdiki kartonlar öyle değil, ham karton. Aldım onu da geldim evde oturdum deneme yaptım bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Öyle başladı bu iş, tabii onunla bitmiyor, marangoz kalemleri vardır, eskiden böyle yassı kalemler vardı, çizgi çizmeleri için. Ondan buldum. Onun ucu birazcık geniş olduğu için ucunu da aynı şekilde kestim. Bununla bir deftere harfleri çalışıyorum. Tabii bu arada elimde malzeme var ama o malzemenin neye yaradığını bilmiyordum. Burada bir arkadaşım bana mecmua vermişti Hutut-u Osmaniye diye. Orada harfler yazılı ama harflerin içerisinde noktalar var, altında nokta var, sağında solunda nokta var. Bu nokta ne işe yarar? Nedir? Neyin nesidir? Bundan bir haberim yok benim. Ben orada bunları yazarken yazarken buna muttali oldum. Bunlar ölçü noktaları. Demek ki bir harfin boyu var,	

	Elif'in boyu 6 nokta, Be'nin boyu 6 nokta. Cim'in içerisindeki açıklık 6 nokta filan bu gibi noktaları çözebildim. Ondan sonra başladım o kurşun kalemle bir metot defteri lise çocuklarının aldığı defterlerden bir şey aldım, ona çalışmaya başladım. Ama tabii ki yine de yeterli değil, ileriye gidemiyorsun, bir yere kadar. Hoca yok, olup olmadığını kontrol edecek kimse yok. Kendi kendine karar vermeyle olmuyor. Tabii orada bu başladı, fakat orada durmaya da niyetim yok. Yine hâlâ İstanbul'a gelmeyi istiyorum. Nihayetinde buradan bir fırsat düştü. Ben tekrar döndüm İstanbul'a 63'te geldim geriye. Ailemi getirdim, burada yerleştim. Ders okumaya devam ediyorum, oturduğum yere yakın bir taşçı ustası var. Onda eskimez yazılar var, mezar taşları var, cami yazıları var onlara çalışıyor. Giderken gelirken onlara bakıyorum, dikkatini çekmiş. Bir gün dedi ki, "Hemşerim dedi sen bunlara çok bakıyorsun, mezar taşı filan mı yaptırıcaksın?" Dedim ki hayır, "Ben çok meraklıyım, bu işi yapmak istiyorum ama yapamıyorum. Onun için bakıyorum." Dedi ki bunların hocaları buraya geliyor, geldikleri zaman ben seni çağırırım tanıştırayım dedi. Şimdi bakın dikkat buyurun, İstanbul'un en iyi avukatı ben levhalara bakıyorum oradan bir şey çıkmıyor ama bir köylü köyden gelmiş taşçılık yapıyor bir taşçı ustası san'at merakı olduğu için benim o dikkatimi dikkate alıyor. Ertesi gün hoca geliyor hoca ile beni tanıştırıyor. Hâmid Aytaç ile tanıştırdı. Hâmid Aytaç dedi ki ben dedi meşgulüm, talebe ile uğraşmıyorum. Halim'e git dedi. Beni Halim Bey'e gönderdi. Ona gittim onunla 4 ay çalıştım. Halim Bey Allah rahmet eylesin bir trafik kazasında gitti. Ondan sonra tekrar Hâmid Bey'e döndüm ve Hâmid Aytaç ile bu iş başladı. Başlama serüvenim kısacası böyle.	

3.3.1.4. Hat San'atını İcra Edenlerin Duyguları

Hat san'atını icra eden san'atkârların hissettikleri duyguları içeren Tablo 3.20 bize hattatların duygu dünyasının oldukça geniş olduğunu göstermektedir. Önemli bir kısmının mânevî haz içerisinde san'atlarını icra ettiklerini gördüğümüz hattatlar kendi iç dünyalarında bu san'ata başladıkları ilk yıllarda daha çok yaptıkları işi iyi yapmaya odaklanırken zamanla ilerleme kat ettiklerinde oldukça farklı hissiyatlar taşımaya başlamaktadır.

Fuat Başar hat san'atı ile ilgilenirken *“estetğin zirvelerinde”* dolaştırıldığını hissettiğini belirtmektedir. Nitekim bazı kişiler kendisinin yazı yazarken tebessüm ettiğini ifâde etmiştir. Yaptığı işte *“Kur’ân hattına hizmet ediyor olmanın ayrı bir lezzeti”* olduğunu düşünen Fuat Başar bitirdiği bir işi eşe dosta gösterdiğinde *“bir işi başarmış olmanın da ayrı bir mânevî lezzeti”*ni duymakta, hele onu yıllar sonra bir koleksiyonda, bir camide gördüğünde *“eski bir dosta kavuşmuş gibi”*, kendisinin bir parçasıymış gibi hissetmektedir. Fuat Başar bu durumu *“Vallahi o sevgi yetiyor insana. Bu maddî bir şeyle ölçülmez. Şimdi onu yaşamayan çok bilmez.”* şeklinde nitelendirmektedir. Yazı yazarken kalemin kâğıda sürtünmesinden bir gıcırta, bir ses, bir feryat hâsıl olmaktadır ki eski şairler bunu *“kalemin secdesi”* olarak tabir etmişlerdir. Fuat Başar’a göre *“malzemenin bile insana verdiği bir sevinç”* söz konusudur ve bu sevinç insanı ayakta tutmaktadır. Yazıya oturduğu an içinde dünyevi hiçbir sıkıntı kalmamaktadır ve bu durum bir anlamda *“ihtiyacı olanlar için psikolojik tedavi”* konumundadır.

Ali Rıza Özcan hat san'atına karşı hissettiği duyguların *“zaman içerisinde”* değiştiğini belirtmektedir. Hocalara ilk başladığı yıllarda *“harfî işte en güzel yapma düşüncesinde iken”* şimdilerde *“bambaşka duyguların peşinde”* koşmaktadır. İçindeki duygular ciddi mânâda değişikliğe uğramaktadır. Bir Fas ziyareti esnasında *“Hocam yazı yazarken ne hissediyorsunuz?”* diye sorulduğunda teknik boyutun dışında ilk defa *“Yazarken ne hissediyorum?”* diye kendi kendisine sormuştur. Bugün de hâlâ bu soruyu kendine sormakta, *“bir şey hissettiğim zaman evet yazı yazmam gerekir”* duygusuna kapılmaktadır. Bu süreç kendisinde zamanla *“Bu duyguyu yazı ile nasıl anlatabilirim?”* çabasına doğru giden bir süreç hâline gelmiştir. Ona göre günümüzde genellikle *“hilye hattatlığı ve besmele hattatlığı”* yapılmakta ve *“toplumun dünya görüşüyle, sosyal olaylarla içinde yaşadığı hadiseler ile”* yeterince ilgilenilmemektedir. Kendisi *“Evet ben bir hattatım ama bugünkü olaylara bir hattat olarak yazıyla nasıl tepki gösterebilirim?”* düşüncesini taşımaktadır. Hattatlar arasında günceli yakalama, günümüz olayları ile alâkalı şeyler yazma gayretinde olanlar %1-2 nispetini geçmemekte, *“daha çok şekle”* önem verilmekte, bir anlamda *“özden öte, sözü yazmaktan öte, sözün en güzel yazılmış hâliyle yani şekliyle alâkadar”* olunmaktadır. Oysa ona göre *“Bir hattatın yaşadığı zamandan, coğrafyadan ve olaylardan ve köyleşen bir dünyada çok daha müessir olması”* gerekmektedir. Ali Rıza Özcan bir hattatın *“sırat-ı mustakim”* çizgisinin

dışına çıkmaması gerektiğini ve bu yolun kişiyi “*zaptu rabta sokan bir elbise*” haline gelmesi gerektiğini düşünmekte, hat san’atının kendisine sürekli bu yönde “*empoze ettiği duygular düşünceler*” olduğunu, bu anlamda hattan çok istifade ettiğini belirtmektedir.

Hüseyin Kutlu hat san’atıyla bu san’atın mecrasında akmadığını gördüğü ve yozlaşmasına engel olmaya çalıştığı için ilgilendiğini belirtmektedir. İnsanların hatla niyetleri adlarını duyurmak, para kazanmak vb. şeylerse onu elde ederler. Kendisinin bu san’atı icra etmesindeki amacı bu san’atın kendi ahlak, gelenek ve kültüründen koparak yozlaşmasına engel olmaya çalışmaktır.

Savaş Çevik zaman zaman gündelik işler, problemler, her insanın başına gelebilecek sıkıntılar vb. sebeplerle hat san’atına bir süre ara verdiğinde kendisini “*ilginç bir şekilde suç işlemiş gibi*” hissettiğini belirtmektedir. Sanki yapması gereken bir görevi yapmayarak suç işlemiş, insanlığa karşı bir haksızlık etmişçesine kendini “*suçlu*” hissetmektedir. Savaş Çevik bu tür durumlarda “*Sanki hani Allah’a karşı bir günah işlemiş*” gibi garip bir duygu içerisine girmekte ve “*bir an önce yine yazıya başlama*”, hiç olmazsa “*kalemi eline alıp bir şeyler karalama ihtiyacı*” duymaktadır. Bunun nasıl bir duygu olduğunu anlayamadığını belirten Savaş Çevik hatta başlayan ve hat san’atında ilerleyen insanların hepsinde bu duygunun bulunduğunu iddia etmektedir. Hat san’atı kişiyi öyle bir bağlamaktadır ki o bir hobi olmaktan çıkarak “*sizin bir göreviniz*” hâline gelmektedir. Kişi onunla hemhal olmakta, yeme içme, işine gitme gibi zorunlu bir görev olduğu düşüncesine kapılmakta ve kendinde onu yapma mecburiyeti hissetmektedir. Eline kalemini almadığı zaman rahatsızlık duyan hattat suçluluk psikolojisine girmekte, yapması gereken bir şeyi yapmadığı hissine kapılarak hemen kaleme sarılmaktadır. Bu “*enteresan bir duygu*” olup anlatılması çok zordur. İşin içinde vazife bilinci, tutku, sihir vb. duygular olup kişi kendini âdeta büyülenmişçesine “*onu yapmak zorunda*” hissetmekte ve bıraktığı zaman “*mutsuz*” olmaktadır. Öte yandan hat san’atı ile uğraşanlar “*âdeta kutsanmış insanlar*” olup toplumda farklı bir yeri olan mânevî kişilikler olarak görülmektedir.

Fatih Özkafa hattatların eser üretirken maddî kaygılardan, şöhret vb. duygulardan “*mümkün olduğunca arınmaya*” çalışması gerektiğinin aksi takdirde bunun “*muakkak yazıya sirayet*” ettiğini düşünmektedir. Ona göre hat san’atı “*sadece kendisindeki estetiği sunmakla*” kalmamakta, insanı bütün eşyaya ve çevresine bakarken “*bu estetiği*” arar hale getirmektedir. Günümüzde ev, apartman, gökdelen

vb. mîmârî eserlerin pek çoğu ve kullandığımız diğer günlük eşyalar eskiye göre çok daha farklı bir noktada olup “büyük çoğunluğu yozlaşmış” durumdadır. Bir kimliğe sâhip olmayan ve eskiye göre basitleşmiş bu yapı ve eşyalar “hat san’atçısını çok rahatsız” etmektedir. Bu yönüyle hat san’atı, insanı biraz geçmişte yaşatarak “estetikle örülü” hayaller dünyasında tutmakta fakat hattat etrafında bunu göremediğinde rahatsız olmaktadır. Bu durum hat san’atının “olumsuz bir tesiri” olarak gösterilebilir. Bir anlamda hat san’atı “insanın bir yandan mutluluğunu, huzurunu arttırırken bir yandan da sıkıntılarını arttır”maktadır. Çoğu zaman misafirliğe gidilen bir evde bile duvarda asılı olan objeler, etraftaki mobilyalar dikkat çekmekte ve o estetiği bulamadığı için büyük oranda hattatı rahatsız etmektedir. San’atla uğraşanlar bu farkı daha çabuk algılamakta ve güzel olanla olmayanı ayırt etmektedir.

Turan Sevgili yazı yazarken “Kur’ân’a hizmet düşüncesi” ile hareket ettiğini,¹⁵⁷ bunda başarılı olup olmadığını Allah’ın bileceğini, kendisine Allah’ın vermiş olduğu emaneti kulluk bilinci içerisinde iyi bir şekilde yerine getirmeye çalıştığını belirtmektedir. Yazı yazdığı ayet, hadis, büyüklerin sözleri vb. içerik “daha çok insanda mânevî motivasyonu destekleyecek harekete geçirecek şeyler”den oluşmakta ve bunların anlamı düşünülüp özümsemeye çalışıldığı takdirde hat san’atı insana “çok şey” katmaktadır. Aynı zamanda ressam olan Turan Sevgili estetik açıdan her iki san’atın verdiği duygunun da aynı olduğunu ifâde etmektedir. Ona göre bunun sebebi resim ve hat san’atlarının duygu aktarımı yapması ve insan ruhuna hitap etmesidir. Estetik yönden her ikisinin doyumu aynı olsa da hat san’atının estetiğindeki disiplin ve barındırdığı mânevî yönü ön plana çıkmaktadır.

Cevad Huran’a göre hat san’atı hem “acımasız” hem de aynı zamanda “merhametli” bir san’attır. Çalışma esnasında hattatı sürekli azarlayarak “yapamazsın... yine yapamadın.” demekte fakat hattat onu “tek taraflı sevdiği” için sabırla işine devam etmekte, belli bir yerden sonra bir merdiven yükseğe çıkılmakta fakat mücadele devam etmekte, en sonunda ayrı bir boyuta ulaşılarak “san’at sizi sevmeye” başlamakta ve kendini tamamen hattatın kucağına bırakmaktadır. Ondan sonra alınan zevkin dozu o kadar yüksek olmaktadır ki hattat “onsuz yaşayamaz” hale gelmekte,

¹⁵⁷ Nitekim hattatların sadece Kur’ân’a hizmet düşüncesinde oldukları ve bu amaçla harfleri “daha güzel” yazabilmenin gayretini gösterdikleri belirtilmiştir. Bkz.: Efe, *Güzeli Bulmak (Hattatların Hali)*, (Konya: Esra Sanat Yayınları,1994), 4.

biraz uzaklaştığında vicdanen rahatsızlık hissederek “*bas bas bağırarak*” istemektedir.

Cevad Huran hat san’atı ile çift taraflı aşk yaşayabilenlerin daha yoğun duygular hissettiklerini düşünmekte ve hat san’atı ile meşgul olduğu anlardaki duygularını “*An gelir insanın içi kıpır kıpır olur. O anda kendini dünyanın en mutlu insanı hissedersiniz. O kadar güzel bir duygu ki o anı dünyadaki hiçbir şeyle değiştiremezsiniz.*” şeklinde ifade etmektedir. Hat san’atına “*dine hizmet*” olarak bakmadığını, onun zaten otomatik olarak söz konusu olduğunu, kendisinin bu konuya “*hep bir san’at gibi*” yaklaştığını belirtmektedir. Hattatlar çok sevdikleri ve aşk besledikleri bir işle uğraştıkları için çok şanslı olup bu durum onlar için çok büyük bir nimet ve ayrıcalıktır. Hattat bir ayetin üstünde uğraşp onu san’at açısından güzelleştirmek için o kadar çok emek sarf ederken, belki o ayet de ona az olsa da bir şeyler vermektedir. Hat san’atındaki aşkın buradan gelmesi muhtemeldir. Güzellik evrensel bir kavram olmakla birlikte kişiden kişiye değişmektedir. Hat san’atındaki “*o güzelliğin içinde ayrı bir enerji*” söz konusudur ki bazıları “*o güzelliğe çok da dalarsan Allah’ı görüyorsun*” inancını taşımaktadır. O güzellik ve estetik zamanla hattatın hayatının bir parçası olmakta, ürettiği eserler takdir görmekte, başkaları yaptıklarına değer vermekte ve kişi bütün her şeyin bu san’at yüzünden gerçekleştiğini görünce, ister istemez bu san’ata bağlanmakta ve yaptığı işe aşk beslemektedir.

M. Uğur Derman hat san’atında en çok hissedilen duygunun “*ölçü*” olduğunu ifade etmektedir. Bu san’at “*her şeyden evvel harfler ölçüye dayandığı için insanı ölçülü olmaya icbar*” etmektedir. Başka türlü de olması mümkün değildir. Çünkü öğrenci eğer yazdığı harfleri yazıp hocasına beğendiremezse hoca o harfleri noktalayarak ölçülerini vererek öğrencisine tekrar tarif etmektedir. Bundan hiçbir surette hatla uğraşanların kurtulmasına imkân yoktur. Eğer kişi hattaki bu ölçüyü hayatına da sığdırabilirse “*aliyyü’l-âlâ bir iş*” olacaktır.

Hilal Kazan hat san’atını öğrenmeye başlarken kişinin o an bulunduğu yazıyı iyi bir şekilde yazmaya, ölçülerine uygun olarak çıkarmaya ve hocanın takdirini kazanma “*dolayısıyla bu san’atta ilerleme*” gayretinde olduğunu belirtmektedir. Bir an önce mürekkebatı harfleri bitirip satıra geçme düşüncesinde olan öğrenci biraz da bulunduğu yaş itibarıyla çok fazla hadiseyi sorgulamamakta ve üzerinde fazla

düşünmemektedir. Fakat zamanla ilerlediğinde öncelikle zorlu bir yolda olduğunu görmekte ve bunun “*ömür boyu sürececek bir maraton*” olduğunu anlamaktadır.

M. Arif Vural yaptığı işin “*sevap tarafı*”nın yanı sıra “*estetik tarafı*”nın da olduğunu, “*maddî mânevî her türlü yönü*” bulunan bu san’atın özellikle meşk döneminde “*meşakkat*” yönünün çok fazla olduğunu belirtmektedir. Pek çok hattat meşk döneminde o kadar zorlanmaktadır ki bu san’atı “*bırakmayı*” düşünmekte fakat bu eğitimi tamamlamanın ne kadar büyük mutluluk olduğu düşüncesiyle kendi sınırlarını biraz daha zorlayarak bu işe devam etmektedir. İcra esnasında bu san’attan alınan feyiz kişinin yaşadığı zorlukları biraz olsun hafifletmektedir. İşin en güzel tarafı da “*bir eseri yazıp tam mânâsı ile bitirdikten sonra eseri önüne koyduğu zaman işte o zaman zirveye ulaşmış*” olmak, “*bir anlamda bütün ücretini almak*”tır.

Mehmed Özçay hattatların çoğunlukla mukaddes metinlerle meşgul oldukları için duygu dünyalarında ister istemez “*bir dînî ve tasavvufî boyut*” hissettiklerini ve san’atlarını “*bir ibadet neşvesi*” ile icra ettiklerini belirtmektedir. O yaptığı işi ibadet duygusu içerisinde mânevî bir hazla yapmaktadır. Bir âyet-i kerîmeyi bir kelime-i tevhidi farklı bir tasarımla yazmaya çalıştığında bu tasarım aslında onun tevhid akidesinin bir tezâhürü konumundadır. Nasıl ki birileri duygularını mitinglerde, sokaklarda tekbir diye bağırırken ifâde ediyorsa kendisi de o kelime-i tevhidi elinden geldiği “*en güzel şekilde yazarak*” inanç, hissiyat ve heyecanını bu şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir eser üretirken yaptığı şey sadece mücerret bir estetik kaygı ile “*ortaya güzel bir eser çıkarmak*” değildir. Bütün hattatlar için mutlaka bir “*tasavvufî veya dînî bir arka plan*” söz konusudur. Tarihte insanlığın ürettiği piramit, mabet, tapınak vs. büyük eserlere baktığımızda “*işin altında bir dînî bir duygu*”nun olduğunu her zaman görmekteyiz. Dînî boyut söz konusu olduğunda kişi yaptığı işin karşılığını “*en büyük mükafatı verecek olan yaratıcıdan*” beklemekte, onun rıza ve hoşnutluğunu kazanma hissiyatıyla hareket etmektedir. Bu duygu olmasa hattat yaptığı işe o kadar iyi motive olamayacaktır.

Aydın Ergün hat san’atını hep sevdiğini ve kalbinin sesini dinlediğini ve muhabbetle güzelliğin peşinden koştuğunu belirtmektedir. İsteddiği şeyi yapmış kendisi ve ailesi “*hat san’atından, mürekkepten ve kalemden*” nasiplenmiştir.

Hüseyin Öksüz bütün san’atkârlarda olduğu gibi hattatların da “*duygulandığı zaman bir şey hissettiği zaman onu paylaşmak*” istediğini belirtmektedir. Nasıl ki güzel bir

şey gördüğü zaman ressam fırçası ile yapmaya çalışırsa hattat da duygularını kalemi ile yazmaya çalışmaktadır.

Yusuf Sezer yazı yazarken hat san'atının kendisini yeryüzü toprağından *“vahyin geldiği yedi kat semalara”* götürdüğünü, levh-i mahfuzda *“meleklerin yazarkenki kalemlerinin sesine ram”* ettiğini, daha sonra tıpkı miraç hadisesindeki gibi ayrı bir boyutta dolaştırdığını ifâde etmektedir. O bir hat eseri yazarken âdetâ Hz. Peygamber (sav) ve yanında halkalanmış vahiy katiplerinin huzurundaymış gibi yazmakta ve asla ve asla yaptığı işe benlik katmamaya gayret etmektedir. Levha yazarken amel defterinin kapanmamasını arzu ederek yazmakta talebelerine bu duygularını zaman zaman aktararak *“işin hep mânevî yönünde olmayı”* hatırlatmaktadır. Öğrencilerine *“Abdestsiz yazılmayacağını, gıybet dedikodu malayani yapılmayacağını”* ve hiç kimseyi eleştirmeden yola devam etmeyi ısrarla vurgulamaktadır.

Hüseyin Türkmen'e göre *“hat san'atçısı çok duygusal bir insandır, kendi kendine düşünür, tartar, ölçer, biçer, ondan sonra düşündüğünü kağıda yansıtır.”* Bu yönüyle diğer san'atkârlardan farklı olup *“biraz duygusal”*dır ve *“kendi isteğine göre hareket”* eden bir san'atçıdır. Öğrenciler hatta ilgilendikleri zaman *“Hocam çok rahatlıyorum.”* demektedir, sıkıntılarını kurtulmaktadır. *“Hocam sıkıntım vardı, yazı ile meşgul olunca daha da rahatlıyorum.”* demektedir. Yazdıkları yazı *“Allah kelâmı”* olduğu için onların üzerinde mânevî açıdan çok büyük etkisi olmaktadır.

Tahsin Kurt hat san'atının icra esnasında kişiyi öncelikle *“dünyadan kopar”*dığını belirtmektedir. Genelde insanlar hayatta çeşitli sıkıntılarla uğraşırken bunlardan kurtulup başka bir âleme gitmek istemektedir. Bu âlem müspet âlem de menfi âlem de olabilir. Bir takım vicdanî sorumluluklardan sıkıntılardan kurtulmak için kişi kendini çeşitli eğlencelere verebilir. Hattatlar dünyadaki tüm sıkıntılardan, bu karmakarışık halden hat san'atı ile uğraştıkları anda kurtulmakta ve dünyayı unutmaktadır. Tamamıyla hat san'atına odaklanan, *“Ben bu harfi nasıl yazarım? Şu elif'i nasıl çekerim de güzel olur? Bu besmeleyi nasıl güzel yazarım?”* arayışına giren hattat bütün düşüncesini bu alana yönlendirmektedir. Bu durum *“mânevî âlemde”* onun ruhuna *“bir feyiz”* vermekte ve sürekli ona karşı muhabbet duymaktadır. Zaten bu durum *“hat san'atı ile uğraşan insanların içindeki aşk denilen şey”*dir. Eğer o aşk olmazsa hat san'atı devam etmemekte, hat san'atı insanı ruh dünyasında böyle farklı bir boyuta taşımaktadır.

İlhan Özkeçeci insanın bir san'at icrasında bulunurken öncelikle “*dış dünyadan tecrit*” olduğunu, elindeki malzeme ve içinde bulunduğu mekânla bütünleşip “*yapmak istediğini en iyi şekilde nasıl yapabilirim*”in hesabına girdiğini belirtmektedir. Sanatçı bu heyecanla daha gergin, daha hassas, daha aktif bir ortama doğru gitmektedir. Hattat kişiye göre değişmekle birlikte san'atını icra ederken o meşguliyet esnasında “*psikolojik rûhî destek*” almakta ve ortamdan haz elde etmektedir. Bu durum âdeta başka bir dünya hâlidir. Nitekim üstatlar hattı “*Elin dili, dilin eli*” olmak ve “*ruhun hendese*” olarak tarif etmişlerdir.

Hasan Çelebi eser üretirken pek duygusuna varamasa da yazıyı bitirmenin kendisini sevindirdiğini ve gurur duyduğunu ifade etmektedir. Çamlıca Camii'nin işlerini yaparken iki buçuk sene uğraştığı halde herhangi bir hissiyat duymasa da bugün gelip te eserlerini görünce Mevla'ya hamdetmekte ve şükretmektedir.

Tablo 3.20: Hat San'atını İcra Edenlerin Duyguları

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Bu sefer de hat san'atının mecrasında akmadığı tespit ettim. Çünkü gelişmeler oldu, kendi geleneğinde akmıyor. Yozlaşma var, bu sefer hadi buna bir hizmetimiz olsun, bunu bir vadisine oturtmaya çalışalım. Bunun ahlakı, geleneği var, kültürü var. Bunsuz bu, yozlaşıp gidecek. Derken bu sefer bu tarafa yöneldik... ..Bu niyetle alâkalı azizim. Şimdi yani insanların niyeti, ‘Ben bununla biraz adımlı duyurayım’ ise o olur. ‘Biraz para kazanayım’ ise o olur. Yok başka bir şey ise o olur. Ama bizim hani biraz önce, geleneğinden, kendi kültüründen koptu, yozlaştı diyoruz ya. Bizim benimsediğimiz şey şu. Yani bunu ben, kendim uydurmuyorum yalnız.	hat san'atının mecrasında akmaması, vadisine oturtmaya çalışmak
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	O zaman ortaya iyi bir iş çıkmıyor. Yani ‘Kemâlât olmuyor.’ Bu bakımdan her şeyiyle mükemmel olursa, duygu hâli iyi olacak, malzemeler iyi olacak, aldığı eğitim iyi olacak ve hatta o esere harcadığı bütün zaman boyunca psikolojisi de iyi olacak ruh hâli iyi olacak. Bunların hepsi yansırsa maddî kaygılar, şöhret vs. bu tip şeylerden de mümkün olduğunca arınmaya çalışacak. O muhakkak yazıya sirayet ediyor. ...Hat san'atı sadece kendisindeki estetiği sunmakla kalmıyor, insan bütün eşyaya bakarken çevresine bakarken bu estetiği arıyor. Fakat günümüzde tabii mîmârî eserler olsun, evler, apartmanlar, gökdelenler veyahut diğer günlük eşya olsun	maddî kaygılar, şöhret vs. şeylerden arınmak, insanın eşyaya bakarken estetiği araması, insanın hem

	baktığımız zaman, eskiye nazaran çok daha farklı bir noktada. Büyük çoğunluğu yozlaşmış durumda. Yani bir kimliğe sâhip değil. Şimdi bunlar tabii bir hat san'atçısını çok rahatsız ediyor. Bir yüz sene iki yüz sene önce kullanılan eşyaya bakıyorsunuz bir bugünkü eşyaya bakıyorsunuz 'Arada ne kadar fark var? Ne kadar basitleşmiş?' diyoruz. Bir binaya bakıyorsunuz, eski mîmârî ile karşılaştırıyorsunuz. Ne kadar büyük bir fark var. Yani hat san'atı, insanı biraz geçmişte yaşıyor, biraz hayaller dünyasında. Böyle estetikle örülü bir dünyada yaşıyor. Siz bunu çevrenizde görmediğiniz zaman rahatsız oluyorsunuz. Yani hattın böyle olumsuz bir tesiri olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın bir yandan mutluluğunu, huzurunu arttırırken bir yandan da sıkıntılarını arttırıyor. Mesela bir misafirlığe gittiniz, eve giriyorsunuz, duvarda asılı olan objelere bakıyorsunuz, mobilyalara bakıyorsunuz yüzde doksan rahatsız edici şeyler. Güzel olanlar var mı? Var. Ama azınlıkta. Bunları işte san'atla uğraşanlar daha çabuk fark ediyor. O bakımdan bir sıkıntı verici yönü var.	mutluluğunu, hem de sıkıntılarını arttırmak
Fuat Başar (Hattat)	Valla çok nasıl diyeyim estetiğin zirvelerinde dolaştırdığımı hissediyorum. Yalnız ben, yazı yazarken bazı kişilerden duymuşumdur. Derler ki 'Yazı yazarken tebessüm ediyorsun.' Bilmiyorum ki başka bir söze hacet var mı? Şimdi Kur'ân hattına hizmet ediyor olmanın ayrı bir lezzeti var. Ortaya bitmiş bir iş çıkıp da bütün tashihlerini yapmışsınız, eşe-dosta göstermişsiniz, o bir işi başarmış olmanın da ayrı bir mânevî lezzeti var. Hele de onu da yıllar sonra bir koleksiyonda, bir camide gördüğünüzde eski bir dostu kavuşmuş gibi, kendinizin bir parçasıymış gibi hissetmiyor musunuz? Vallahi o sevgi yetiyor insana. Bu maddî bir şeyle ölçülmez. Şimdi onu yaşamayan çok bilmez. O konuda şunu söyleyeyim Hz. Ali Efendimizin yazı hakkındaki tavsiyelerinden 'Çocuklarınıza yazı öğretmekle onlara ikramda bulunun. Yazı dünya işlerinin en önemlisidir.' buyuruyor. Bakın çok önemli bir söz. 'Dünya işlerinin en önemlisi ve dünya sevinçlerinin en büyüğüdür.' buyuruyor. Şimdi ben bunu başladığım yıllarda anlayamamıştım. Tamam, yazı önemli. Yazı yok, medeniyet yok. ...Yazı yazarken kalemin kâğıda sürtünmesinden bir gıcirtı, bir ses hâsıl olur, bir feryat... Hatta eski şairler 'kalemin secdesi' diye tabir ederler yazı yazmayı. Kalemin secdesi. İkisinin arasında çok güzel bağlantılar var. Malzemenin bile insana verdiği bir sevinç var. O sevinç, insanı ayakta tutuyor. Bakın dünya meşgalesi bir sıkıntıya uğrarsanız kafanız yazıda... Yazıya oturduğum an vallahi içimde dünyevi hiçbir sıkıntı, hiçbir şey kalmıyor. Bu bir yerde ihtiyacı olanlar için psikolojik tedavidir. Ya san'atın o kadar çok fonksiyonu var ki... Keşke önemini anlasak.	estetiğin zirvelerinde dolaştırılmak, Kur'ân hattına hizmet ediyor olmanın lezzeti

Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Zaman içerisinde bu duyguların değiştiğini görüyorum. Hocalara ilk başladığımız zaman oradaki harfî işte en güzel yapma düşüncesinde iken, şimdi bambaşka duyguların peşinde koşuyorum. İçimdeki duyguların ciddi mânâda değiştiğini görüyorum. Zira bunun için de şöyle bir tecrübem oldu. Bundan iki buçuk-üç sene önce Fas’a gitmiştim. Orada bir hafta 10 güne yakın bir süreç içerisinde dünyanın farklı yerlerinden gelmiş arkadaşlarla tuval üzerine aslında onlar resimlerinde yazıyı kullanan arkadaşlarım. Bir yanlış anlaşılma vesilesiyle ben onların arasında kaldım ve tuval üzerine bir yazı yazdım. O zaman orada Faslı bir Ahmet Bey vardı, dedi ki “Hocam yazı yazarken ne hissediyorsunuz?” diye sordu. Kendi kendime işte ilk defa evet o teknik boyutun dışında, elifimiz 7 nokta olacak be çanağı 6 nokta olacak, küp şu kadar olacağın dışında yazarken ne hissediyorum diye kendi kendime sordum. Bugün de hâlâ bunu soruyorum? Mesela diyorum ki yazarken ne hissediyorum ya da tersi şöyle bir şey hissettiğim zaman evet yazı yazmam gerekir. Bu duyguyu yazı ile “nasıl anlatabilirim”e doğru giden bir süreç oldu şu anda... Bugüne bakıyorum ben. Yani hilve hattatlığı ve besmele hattatlığı var umumiyetle. Tabii ki başka ifâdeler ibareler yazılıyor ama bunun da toplumun dünya görüşüyle, sosyal olaylarla içinde yaşadığı hadiseler ile yakın ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Mesela ben kendi adıma efendim Kudüs müslümanlar için önemli bir merkez bununla alâkalı hadiseler oluyor yer yer basında çıkıyor falan. Kendi kendime diyorum ki “Evet ben bir hattatım ama bugünkü olaylara bir hattat olarak yazıyla nasıl tepki gösterebilirim?” Bunu pozitif mânâda söylüyorum. Evet, yazdığım bir yazı toplumda karşılığını bulur mu bulmaz mı?’nın ötesinde hattatlar arasında böyle bir düşünce var mı? Çok az bir iki arkadaşın sadece evet günceli yakalayalım günümüz olayları ile de alâkalı şeyler yazalım gibi yüzde biri-iki belki arkadaşın böyle bir şeyi var. Onun ötesinde hattın bugün daha çok şekle yöneldiğini görüyorum maalesef. Yani özden öte sözü yazmaktan öte sözün en güzel yazılmış hâliyle yani şekliyle alâkadar oluyoruz. Tabii ki bu san’atın özünde var... Bir hattatın yaşadığı zamandan, coğrafyadan ve olaylardan ve köyleşen bir dünyada çok daha müessir olması gerektiğini düşünüyorum kendi adıma... “sırat-ı mustakim” onun dışında bir hattat da bunu yapmaz çizgisinin dışına çıkmamak lazım. Sizi bir zaptu rabta sokan bir elbise olmalı. Ben bunu hissediyorum, bunu yaşıyorum ama buna göre davranabiliyor muyum tartışılır ama benim ruhumda bana sürekli empoze ettiği duygular düşünceler her zaman oldu. Hattan çok istifade ettim kendi adıma.	zaman içinde duyguların değişmesi, duyguyu yazı ile anlatmak, yazı ile günceli yakalamak

Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Şöyle hissediyorum, hat san'atını bazen zaman zaman gündelik işler vesaireler, problemler malum her insanın başına gelebilecek sıkıntılı günleriniz oluyor, ne bileyim her konuda kendinizi iyi hissedemiyorsunuz vesaire. Çalışma zevkiniz kaçıyor, iştahınız kaçıyor, bir süre ara veriyorsunuz falan. Böyle bir durum olup da hattı bir süre bıraktığım zaman ilginç bir şekilde suç işlemiş gibi hissediyorum kendimi. Yani yapmam gereken bir görevi yapmamışım ve suç işlemişim, insanlığa karşı bir haksızlık etmişim, böyle kendimi suçlu hissediyorum. Sanki hani Allah'a karşı bir günah işlemişim gibi, o şekilde garip bir duygu içerisine giriyorum ve bir an önce yine yazıya başlama, hiç olmazsa kalemi elime alıp bir şeyler karalama, bir şeyler yapma ihtiyacı hissediyorum. Bu nasıl bir duygu anlayamıyorum. Hatta başlayan ve hat san'atında ilerleyen insanlarda bu duygu var, hepimizde var bu duygu. Sizi öyle bir bağlıyor ki, o sizin bir görevinizmiş gibi oluyor yani hobiniz değil de artık hobilikten çıkmış o bir görev. Siz onunla hemhal oluyorsunuz onu yapmak zorundasınız. Yemek içmek gibi bir görevinizde gitmek gibi, işiniz gibi hissediyorsunuz ve kalemimizi almadığınız zaman rahatsız oluyorsunuz suçluluk psikolojisi ne giriyorsunuz. Yapmanız gereken bir şey yapmamış gibi hissediyorsunuz. Onun için hemen kaleme sarılıyorsunuz. Şeker hastaları şekeri düşer, hemen bir içecek bir şey bulurlar, iyileşirler. Hemen kaleme sarılıyorsunuz, bir şeyler karalıyorsunuz. Kendinizi tatmin ediyorsunuz. O enteresan bir duygu, onu anlatmak çok zor. Yani bu şekilde anlatabilirim ancak. ...Vazife bilinci var, tutku var, sihir var. Âdeta büyülenmiş gibi yani onu yapmak zorundasınız. Bıraktığınız zaman mutsuz oluyorsunuz. Bir de tabii onun mânevî boyutu var, ondan hiç bahsetmedim. Şimdi hat san'atı ile uğraşanlara - kaligrafi ile uğraşanlar için de bu geçerlidir- yazının başka bir özelliği vardır. Yani bütün plastik san'atlar içerisinde, yazının tarihin eski çağlarından beri ayrı bir yeri vardır. Yani yazı ile uğraşanlar toplumda farklı kişilerdir. Eski Mısır döneminden tutun bu döneme kadar yazı ile uğraşan hattatlar ve kaligrafi san'atçılarının toplumda farklı bir yeri vardır ve onlar âdeta kutsanmış insanlardır.	yapmak zorunda olmak, görev hissetmek, suçluluk hissetmek, kutsanmış olmak
Turan Sevgili (Hattat)	...Yani bu yazıyı yazarken Kur'ân'a hizmet ettiğim inancında olmak dine hizmet ettiğim inancında olmak istiyorum ve bu bilinçte bulunmayı ümit ediyorum, arzu ediyorum ve böyle de olması gerektiğine inanıyorum ayrıca. ...Duygularım, konuşmamızın ortasında neresinde geçti bilmiyorum. Bir, Kur'ân bununla yazıldığı için bir Kur'ân'a hizmet düşüncesi oluyor insanda tabii. Bu hizmeti yaptığımı inanmak istiyorum, yapıyor muyum onu Allah bilir, ama niyetim bu. Bu niyetle hareket ediyorum. Bu san'ata hizmet etmek istiyorum, dolayısıyla	Kur'ân'a hizmet, insanın ruhuna hitap, mânevî yönü ön plana çıkarmak

	Kur’ân’a hizmet niyetiyle hareket ediyorum. Allah’ın bana vermiş olduğu demin de söylediğimiz gibi bu emaneti iyi bir şekilde yerine getirmeye çalışıyorum ve bunu kulluk bilinci içerisinde yapmaya gayret ediyorum. Bana verdiği şey gayet tabii güzel şeyler. Neler? Estetik bakımından Kur’ân’a hizmet var. Diğer taraftan yazdıklarımız ayetler, hadisler, büyüklerin sözleri. Böyle daha çok insanda mânevî motivasyonu destekleyecek harekete geçirecek şeyler. Tabii sadece yazmış olursak başka da, yazarken onun anlamını düşünüp özümsemeye çalışırsak çok şey katıyor hat san’atı tabii. ...Estetik açıdan ikisinin verdiği duygu da aynı diyebilirim. Çünkü ikisi de duygu veriyor insana. İkisi de insanın ruhuna hitap eden şeyler. Neden ruha hitap ediyor? Allah yaratırken bizim fitratımıza bunu nakşetmiş dedik. Makul ve ölçüde olanları kastediyorum estetik san’atta. Makul ölçülerde olanları kastediyorum, bir estetik yönü var tabii. Ama hattın demin de söylediğimiz gibi bir de mânevî yönü var. Estetik yönden ikisinin doyumu aynı diyebilirim bende. Yani kişiye göre değişir. Ben ikisini de yaptığım için bana estetik yönden yaklaşımları aynı. Öyle diyelim. Ama hattın estetiğindeki disiplini ve mânevî yönü ön plana çıkıyor.	
Cevad Huran (Hattat)	...o kadar acımasız, aynı zamanda merhametli bir san’atla uğraşıyoruz ki, bakın şöyle bir şey anlatayım size. Bu san’ata başlarken hâliyle biraz zaman geçmesi lazım bazı şeyleri öğrenmemiz için. Çalışma esnasında sürekli meşgul olduğunuz san’at sizi azarlıyor. “Yapamazsın diyor, yine yapamadın.” diyor. “Bence olmayacak, yapmadın, yapamıyorsun.” Ama siz onu tek taraflı sevdiğiniz için ve sabırlı olduğunuz için devam ediyorsunuz. Belli bir yerden sonra bir merdiven yükseğe çıkıyorsunuz, artık yavaş yavaş bir şeyleri çıkarmaya başlıyorsunuz. San’at biraz daha merhametli olur. Diyor ki, “Eh fena değil. Yapmışsın gibi. Oluyor galiba.” Bu yine devam ediyor, yine siz onu seviyorsunuz, aşkınsınız ona tek taraflı. Bu yine devam eder devam eder öyle bir boyuta geliyorsunuz ki artık bir bakıyorsunuz her yazdığınız şeylerin genelde hissiyatınız hâliniz yerinde ise güzel çıkmaya başlıyor. Ondan da artık takdir alıyorsunuz. “Evet yaptın, çok güzel oldu falan filan.” Şimdi bir şey anlatacağım, bu onları yaşadık falan kibir anlamına gelmesin, galiba böyledir. Belli bir yerden sonra ayrı bir boyuta ulaşıyorsunuz. Artık sizin o san’atı sevmenizden daha fazla o san’at sizi sevmeye başlıyor ve kendini tamamen sizin kucağınıza bırakıyor. Ondan sonra zaten o işten aldığınız zevk o kadar dozu yüksek oluyor ki onsuza yaşayamazsınız artık, uzak kalamazsınız. ...Bu aşk öyle bir şey ki, galiba demin bahsettim ya çift taraflı olduktan sonra zaten o duyguları daha yoğun hissedip onunla yaşıyorsunuz. O bende oldu mu olmadı mı bilmiyorum	aşk, çift taraflı aşk, dünyadaki hiçbir şeyle değişmemek, çok büyük bir nimet ve ayrıcalık, güzelliğin içinde ayrı bir enerji, güzelliğe çok dalıp Allah’ı görmek, yaptığımız işe bağlanmak

	ama çoğu zaman çalışırken bunu hissetmişimdir. An gelir insanın içi kıpır kıpır olur. O anda kendini dünyanın en mutlu insanı hissedersiniz. O kadar güzel bir duygu ki o anı dünyadaki hiçbir şeyle değiştirmezsiniz... ..Biraz uzaklaştığında öyle bir duruma geliyorsunuz ki bas bas bağırarak istiyorsunuz. Neden? Çünkü vicdanınız biraz rahatsız, sizi orada görmek istiyor. Sonra geri döndüğümde masamı iş ortamını gördüğümde mesele çalışmak değil o ortamda bulunmak o yetiyor. Olmam gereken yerdeyim, onu hissediyorsunuz... ..Ben şey gibi pek bakmıyorum dine hizmet falan... o zaten otomatik olarak olsa da ben hep bir san'at gibi bakmışımdır. Hatta bakın hep diyorum o kadar şanslıyız ki Allah'ın bize verdiği o kadar büyük bir nimet ki bu bir defa çok sevdiğiniz aşk beslediğiniz bir işle uğraşıyorsunuz. Bu çok büyük bir nimet ve ayrıcalık. Aynı zamanda işinizin gereği sürekli ayetlerle hadislerle uğraşmak zorundasınız. Bir ayetin üstünde uğraşıyorsunuz, bir ayeti güzelleştirmek için san'at açısından diyorum, uğraşıyorsunuz. Bu da bir hizmettir aslında ama bir ayeti güzelleştirirken, o kadar emek sarf ederken, o kadar aşkla onun üstünde çalışırken belki o ayet de sana az olsa da bir şeyler vermiştir. Belki de aşk oradan geliyor. Belki de bilmiyorum bu işin estetik açısından işte çok sevdiğiniz, hani insan güzelliği sever ya. Bir insan evlenirken kriterlerinden biri nedir? Güzelliktir. Güzellik evrensel bir kavramdır, yani kişiye göre değişiyor. Ben güzelliği burada buldum. Onda şey görüyorsunuz, o güzelliğin içinde ayrı bir enerjiyi görüyorsunuz. Bilmiyorum belki bazıları şey diyorlar o güzelliğe çok da dalarsan Allah'ı görüyorsun. O güzellik ve estetik bir de zamanla birleşince, hayatınızın bir parçası olunca, yaptığın işten işler takdir görünce, değerli olduğunu dışarıdan o hissi verenleri görünce ve bütün her şeyin bu san'at yüzünden olduğunu görünce ister istemez bir şey oluyor, bağlanıyorsunuz yaptığınız işe, aşk besliyorsunuz.	
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Bir kere her şeyden evvel harfler ölçüye dayandığı için insanı ölçülü olmaya icbar eden bir san'at bu. Başka türlü de olamaz. Çünkü eğer harfleri yazıp hocanıza beğendiremediyseniz ertesi hafta gittiğinizde o harfleri noktalayarak ölçülerini vererek size tekrar tarif ediyor. Yani bundan hiçbir surette hatla uğraşanların kurtulmasına imkân yok. Çok güzel bir şey eğer bu hattaki ölçüyü hayatına da sığdırabiliyorsa aliyyül âlâ bir iş. Bunu en çok hissediyorum ben.	ölçülü olmaya icbar etmek
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi tabii esas itibariyle öğrenmeye başladığınızda orda sadece hadiseye kilitleniyorsunuz. Yani o an bulunduğunuz yazıyı iyi bir şekilde yazmak, ölçülerine uygun olarak çıkarmak, hocanın da bunları takdir etmesini beklemek yani onaylamasını beklemek. Dolayısıyla bu	zorlu bir yolda olmak, ömür boyu sürecek bir

	san’atta ilerlemek. Yani bir an önce mürekkebatı bitirip, harfleri bitirip satıra geçmek. Dolayısıyla çok da fazla böyle bir beklenti veya bir düşünce, biraz da yaş itibariyle tabii bulunduğunuz yaş itibariyle çok fazla hadiseyi sorgulamak veya üzerinde düşünmek ilk başlarda olmuyor. Ama zamanla ilerlediğiniz zaman bir defa gerçekten zorlu bir yolda olduğunuzu görüyorsunuz. Bunun efendim ömür boyu sürecek bir maraton olduğunu görüyorsunuz ama...	maraton
M. Arif Vural (Hattat)	Ya aslında bunu tarif edeyim ki? Tabii ki işin içerisinde sevap tarafı var, işin içerisinde estetik tarafı var, işin içerisinde maddî mânevî her türlü yönü var, meşakkatî de var yalnız. Hele hele meşk döneminde. Meşk döneminde biz hatta öyle olurdu ki bırakmayı artık bu işimiz değil yani bayağı zor geliyordu. Fakat bir taraftan da bunu tamamlamanın yani ne kadar büyük mutluluk olduğunu saadet olduğunu hissederek, nefsimizi biraz daha zorlayarak o işi devam ettirdik. İcra esnasında ise zorluklarla birlikte o zorlukların içerisinde o san’attan aldığım haz feyiz sana o zorlukları birazcık olsun şey yapıyor kolaylaştırıyor. Seni bir noktaya getiriyor ve en güzel tarafı da şu, eseri yazıp tam mânâsı ile bitirdikten sonra şöyle eseri önüne koyduğün zaman işte o zaman zirveye ulaşmış oluyorsun. Yani bir anlamda bütün ücretini almış oluyorsun.	Sevap tarafı olmak, estetik tarafı olmak, büyük mutluluk, san’attan feyiz almak
Mehmed Özçay (Hattat)	Her şeyden evvel tabi daha çok mukaddes metinlerle meşgul olduğumuz için ister istemez onun bir dînî ve tasavvufî boyutu var yani bir ibadet neşvesi ile veya o duygu ile icra ediyorsunuz. En azından bu benim için böyledir. Yani yaptığım işin bir ibadet boyutu var duygusu bir mânevî haz veriyor yani şahsım itibariyle söyleyeyim yani nedir ben bir âyet-i kerîmeyi bir kelime-i tevhidi farklı bir tasarımla yapmaya çalıştığım zaman benim tevhid akidemin bir tezâhürü oluyor aslında bir şekilde. Hani birileri diyelim ki mitinglerde, sokaklarda tekbir diye bağırırlarken ben de onlar o hissini o duyularını böyle ifade ediyorlar. Ben de o kelime-i tevhidi elimden geldiği en güzel şekilde yazarak bu inancımı bu hissiyatımı bu heyecanımı ızhâr ediyorum. Yani bunun böyle bir boyutu var yani sadece şu değil ortaya güzel bir eser çıkarmak mücerret bir estetik kaygı ile icra ediyor değilim, değildir yani bir hattat böyle değildir kesinlikle, mutlaka orada bir tasavvufî veya dînî bir arka planı var bunun. ...Yani zaten insanlığın en büyük eserlerine baktığınız zaman tarihte işin altında bir dînî bir duygu var. Bakıyorsunuz işte piramit yapılmış, dînî bir gaye ile yapılıyor işte onun o dînî inanışlarla onlar yapılmış. En büyük eserlere bakıyorsunuz mabetlerdir, efendim tapınaklardır vesairelerdir. Yani bir dînî boyut, dînî boyutu olduğu zaman karşılığında en büyük mükafatı verecek olan	ibadet neşvesi, inancı hissiyatı heyecanı ızhâr etmek, mükafatı yaratıcıdan beklemek, yaratıcının hoşnutluğunu kazanma

	yaratıcıya, yaratıcıdan bekliyorsunuz gerçek mükafatı aslında iş o var, işin o boyutu var onun rızası, onun hoşnutluğunu kazanma hissi var tabi ki yani o olmasa mesela bir hattat o kadar motive olamaz diye düşünüyorum o farklı bir boyutudur. Ama elbette ki sadece işin san'at boyutu mücerret bir san'at boyutu lâdîni boyutu da var bu işin yani dediğim gibi.	
Aydın Ergün (Hattat)	Ben inanın hiç düşünmedim ben buna niye girdim diye. Hep sevdim, şuramı dinledim. Sanki her yazdığım yazıyı yazdıktan sonra baktıktan sonra rızkın sahibi zaten belli malum. Ben talep ettim muhabbete talep ettim güzelliğe sevdiklerimin peşinden koştum, istediğim şeyi yaptım. Allah'a çok şükür ki bize 30 senenin üzerinde profesyonel hayatımın da 86 senesinden itibaren başladığı dönemden itibaren Allah'a çok şükür ki eşim de ailem de ben de çocuklarım da hep hat san'atından mürekkepten ve kaleminden nasiplendi.	hep sevmek, peşinden koşmak, mürekkepten ve kaleminden nasiplenmek
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Bu bütün san'atlarda vardır, san'atkâr uygulandığı zaman bir şey hissettiği zaman onu paylaşmak ister. Güzel bir söz güzel bir eser gördüğü zaman ressam fırçası ile yapmaya çalışır, efendim hattat kalemi ile yapmaya çalışır.	bir şey hissettiği zaman onu paylaşmak
Yusuf Sezer (Hattat)	... inanın sizi alıyor şu yeryüzü toprağından bir hat eseri yazarken işte önünde Kur'an yazarken vahyin geldiği yedi kat semalara götürüyor, levhi mahfuza götürüyor, oralarda sizlerin o meleklerin yazarkenki kalemlerinin sesine ram ediyor, rabtediyor ve ondan sonra kademe kademe basamak basamak sizi yeryüzünde âdeta Peygamber Efendimiz aleyhisselatu vesselama miraç hadisesinin yaşatıldığı gibi tüm o katmanları size yaşıyor. Sonra iniyorsunuz yeryüzünde bir hat eseri yazarken bu hayal ile geziyorsunuz. Peygamber Efendimiz aleyhisselatu vesselamın yanında halkalanmış vahiy katiplerini âdeta böyle arıyorsunuz gözlerinizle. Yazarkenki hallerini oturushlarını tavırlarını duruşlarını edeplerini görmek için böyle göz arıyorsunuz ve bu halle yazıyorsunuz Allah'a şükür bir bırakıyorsunuz farklı bir şey çıkmış. Yazarken bir de şunu hissederim, asla ve asla yaptığım işe benlik koymamaya gayret ederim bunu hep eserimde hissederim... Bu hat san'atı vesilesi ile dua olsun bize, bu hat san'atını yazdığımız levhalar sayesinde amel defterimiz kapanmamasın arzusunı düşünün düşünün yazmaya devam etmekteyim. Hem bunu eser yazarken hem de talebelere ders verirken zaman zaman anlatmaktayım talebelerime. İşin hep mânevî yönünde olmayı hatırlatmaktayım, abdestsiz yazılmaya çağını gıybet dedikodu malayani yapılmayacağını ve bir hattat olarak hiç kimseyi eleştirme yapmadan edebimizle yola devam edeceğimizi hatırlatıyor ve bu şekilde çalışıyorum.	levhi mahfuza götürmek, kalemlin sesine ram etmek, amel defterinin kapanmaması
Hüseyin	Hat san'atçısı çok duygusal bir insandır, kendi kendine	çok duygusal

Türkmen (Hattat)	düşünür, tartar, ölçer, biçer, ondan sonra düşündüğünü kağıda yansıtır. Yani hat san'atçısı biraz diğer san'atlardan farklı bir san'ata sâhiptir san'atçısı da farklıdır, biraz duygusaldır. Kendi isteğine göre hareket eder bir san'atçıdır. ...Tabii öğrenciler hatta ilgilendikleri zaman bazısı diyor ki, "Hocam çok rahatlıyorum." diyor. Mesela "Hocam sıkıntım vardı, yazı ile meşgul olunca daha da rahatlıyorum." diyorlar. E tabi ne yazdıklarını da artık bunlar öğrenciler biliyor. Çünkü yazdıkları yazı Allah kelâmı, onların üzerinde çok büyük etkisi oluyor mânevî açıdan olsun.	olmak, düşündüğünü kağıda yansıtmak, yazılan yazının mânevî etkisi
Tahsin Kurt (Hattat)	Bir kere en başta dünyadan koparır sizi. Şimdi genelde insanlar şu müşevveş hayatta bu dağdağalı hayatta derdi maişetle uğraşırken birtakım sıkıntılarla ondan tecrit edip başka bir âleme gitmek ister. Bu âlem müspet âlem de olur menfi âlem de olur. Mesela bir takım vicdanı sorumluluklardan sıkıntılardan kurtulmak ister adam eğlenceye verir kendini sarhoşluğa verir kendini veyahut da oturur bir film seyredir. Nedir? Dünyadan kendinizi tercih edersiniz ama bunu iradenizi sağlam bir yerde kullanıp müspet tarafta yapsanız sizin için daha makbul olur. Biz de hakikaten dünyadaki bu sıkıntılardan bu karmakarışık halden hat san'atı ile uğraştığımız anda kurtuluyoruz ve dünyayı unutuyoruz yani. Dünyadaki sıkıntılar sıkıntılar gidiyor. Siz tamamıyla hat san'atına odaklanıyorsunuz, "Ben bu harfi nasıl yazarım? Şu elif'i nasıl çekerim de güzel olur? Bu besmeleyi nasıl güzel yazarım?" diye sırf meşgaleniz düşünceniz onunla oluyor ve size o mânevî alemde ruhunuzda böyle bir feyiz veriyor ve sürekli ona karşı muhabbet duyuyorsunuz. Zaten bu hat san'atı ile uğraşan insanların içindeki aşk denilen şey bu. Eğer o aşk olmazsa bu hat san'atı devam etmez, hat san'atı insanı böyle farklı bir boyuta götürüyor.	dünyadan koparmak, dünyadaki sıkıntılardan kurtulmak, ruha feyiz vermek
İlhan Özkeçeci	Şimdi insan bir san'at icrasında bulunurken bir defa dış dünyadan tecrit oluyor, elindeki malzemeyle mekânla beraber bütünleşip yapmak istediğini en iyi şekilde nasıl yapabilirimin hesabına giriyor ve o heyecanla o heyecanla daha gergin daha hassas daha aktif bir ortama doğru gidiyor. Hatta da durum farklı ancak bu detayı benim anlatmam mümkün değil yaşamak lazım. O başka bir dünya, ben eşime dostuma çoğu zaman tavsiye ediyorum hatla meşgul olun diye. Sebebi ise o meşguliyet esnasındaki alacakları psikolojik rûhî destek ve ortamın hazzıdır. Bu kişiden kişiye göre değişir, herkesin rengi meşrebi mizacı farklıdır. Ama bu bir başka dünyadır. "Elin dili, dilin eli" olmak gibi üstatlar hattı tarif etmişlerdir, "ruhun hendesi" diye tarif etmişlerdir, yani "ruhun geometrisi".	dış dünyadan tecrit, en iyi şekilde yapabilme gayreti, psikolojik rûhî destek
Hasan Çelebi	...Yaptığım zaman pek duygusuna varamıyorum. Bittikten sonra sevindiriyor, gurur duyuyorum. Mesela bu camiinin	sevinmek, gurur

(Hattat)	işlerini yaparken iki sene iki buçuk sene bununla uğraştım. O zaman bu hissiyatı duymadım. Ama bugün gelip te eserlerimi görünce Mevla'ya hamdediyorum, şükrediyorum.	duymak, hamdetmek, şükretmek

3.3.1.5. Hat San'atında Hoca Talebe İlişkisi

Tablo 3.21'in bize sağladığı bulgular hat san'atında hoca talebe ilişkisinin çok önemli olduğunu, meşk usûlü olarak nitelendirilen bu eğitim metodu ile tarihi birikimin sonraki nesillere aktarıldığını ve böylelikle kendine ait bir geleneğin oluştuğunu açık bir şekilde göstermektedir. Anlaşıldığı üzere hoca ve talebenin bu eğitim sürecindeki birlikteliği karşılıklı bir etkileşimi doğurmakta ve öğrenci ile hocanın birbirine benzemesine zemin hazırlamaktadır.

Hilal Kazan'a göre hat san'atında kişiyi saran bir aşk oluşmakta ve hocadan alınan bir feyiz meydana gelmektedir. Hoca ders anlatırken öğrenci farkında olmadan onun anlatımlarından etkilenmekte, öğrenci ders yazmaya başladığında hoca derhal onun kulağının dibinde yer alarak bir önceki derste yazıları ile ilgili neler söylemişse hocanın sesi öğrenciye eşlik etmektedir. Böylelikle hocayla sürekli bir birliktelik oluşmakta, öğrenci istese de hocadan ayrı kalamamakta ve sürekli onunla beraberlik yaşamaktadır. Hilal Kazan'a göre icâzet sürecinde muhâtaplık arttığı için hocayla kurulan yakınlık artmakta, öğrenci hocasının “*ne kadar bir derin hazine olduğunu*” daha iyi anlamaktadır. Ayrıca öğrenciler üzerlerinde hocalarının talebesi olmanın getirdiği bir “*mesuliyeti*” hissetmekte, ona “*lâyık bir talebe*” olmaya çalışmakta ve yetiştirdikleri kendi talebelerine ondan aldıkları feyi aktarmaya gayret göstermektedirler.

Fatih Özkafa hat san'atının öğrenme ve öğretme usûllü olarak “*meşk usûlüyle*” ve aynı zamanda “*belli kurallar, kaideler sistemi içerisinde devam etme*”si gerektiğini ve gelecek kuşaklara aktarılırken “*böyle bir silsilevi öğretim tarzı*”nın muhakkak surette takip edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Aksi takdirde hat san'atının “*Kur'ân-ı Kerîm'den kaynaklı oluşu*” unutulacak ve “*zamanla yozlaşmaya*” başlayarak herhangi bir san'at gibi algılanmaya başlayacaktır.

Hüseyin Kutlu hat san'atında diğer ilimlerdeki gibi “icâzet” geleneğinin olduğunu “diploma” olmadığını belirtmektedir. Diploma ile icâzet'in farkı nesep meselesine

kadar uzanmaktadır.¹⁵⁸ Medrese ve tarikatlarda alınan fen veya ilmin kimden öğrenildiği veya alındığı bütün silsilesi yani nesep bağı ile belli olup muhakkak surette bir ulu kişiye dayanmaktadır. Çocuk doğduğunda doğumhanede nüfus kâğıdına, hangi hastanede hangi doğum ünitesinde doğduğu değil ana ve babasının adı yazılmaktadır. Günümüzde okullardan diploma verilirken hangi okuldan mezun olduğu belirtilmektedir. Oysa bu öğrencinin hocasının kim olduğu belli değildir. Bu yüzden mevcut eğitim sisteminde hocanın aslında “*değeri de yok*”tur. Hat san’atında bütün tarih boyunca, on dört asırdır günümüzde modern çalışmalar adı altında yapılanlar gibi bir “soysuzluk” olmamasına rağmen maalesef günümüzde bu tür sıkıntılar yaşanmaktadır.

Her müracaat edeni hemen meşke başlatmadıklarını belirten Hüseyin Kutlu eskiden öğrenci azlığı sebebiyle her geleni yazıya başlattıklarını hatta “*kalem ve mürekkep*” verdiklerini belirtmektedir. Fakat bizzat tecrübe ettiği üzere bunların bir faydası olmadığı anlaşılmıştır. Hat eğitiminin önce “*bir hazırlık, o hazırlıktan sonra terapi bölümü, kültür ve tarihini verecek seminerler dizisi, nihayet belli ölçülerden geçtikten, süzgeçlerden geçtikten sonra hat san’atkârları, hattat olmak üzere eğitim verilecek çok özel bir bölüm*” aşamalarıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ayten Tiryaki hat san’atı “*öğrenirken bir kere öğretmeniniz yani hocanızla çok uzun yıllar birlikte*” olduğunu ve bu birlikteliğin “*ailenizdeki herhangi birinden bile daha fazla*” olabildiğini belirtmektedir. Kendisi 40 yıldan da fazla hocası ile süren birlikteliğinde karşı taraftan farkında olursa da olunmasa da “*ister istemez bir etkileşim*” yaşandığına bizzat şahit olmuştur.

Ali Rıza Özcan’a göre hattın geçmiş bir tarihi olup “*tarihi süreç içerisinde hem hocaların hem talebelerin öğrenme şekli aynı gelenekle*” gerçekleşmiş, bu süreç günümüze kadar hep aynı şekilde sürmüştür. Bugün modern eğitim sistemlerinde bile video, online yayın vb. teknolojik imkânlar kullanılarak insanlara daha yaygın bir şekilde ulaşma gayretlerinin arkasında “*usta-çırak ilişkisi*” yani “*bir hoca talebe münasebeti*” oluşturma gayreti söz konudur. Bir bilginin aktarılması sürecinde

¹⁵⁸ Hat san’atındaki icâzetin tasavvuftaki icazete benzediği, her ikisinde de alınan izin ruhsat ve onay olmaktan daha ziyade “*manevî bir nesebe dahil olma*” anlamına geldiği belirtilmektedir. Buna göre hat san’atkârı icâzet verdiği öğrencisini kendisinin de içinde olduğu nesebe dâhil etmektedir. Bkz.: Ömer Lekesiz, *Sanat Bizim Neyimize*, (İstanbul: Profil Yayınları, 2013), 99.

yaşanılan duygular aşağı yukarı benzerdir. İhtiyaçlar doğrultusunda şekil bazında değişikliklerin gerçekleşmesi normal olmakla birlikte “*gelenek duygu ve düşünce bazında*” devam etmektedir. Hat san’atında bir ustaya kapılanıldığında ona tâbi olunmakta, sonu olmayan maraton gibi uzun bir yola beraber çıkılmakta, “*gücünüz, takatiniz, bünyeniz, eliniz, gözünüz, kudretin size bahşettiği fiziki lütuflar nereye kadar giderse*” bu yolda hoca öğrencisini yönlendirmektedir. Bu yüzden iyi bir ustaya iyi bir hattata ihtiyaç olmakta zamanla bu hattatla öğrencisi arasında “*bir insani bağ*” oluşmakta, “*sonra gönülden kurulan bir diğer bağ*” kurularak hocadan talebeye talebeden hocaya “*feyz denilen rûhî akış*” gerçekleşmektedir. Bu öyle bir ilişkidir ki onun bakışından mimiğinden hocanın ne demek isteyeceğini öğrencisi anlamaktadır. Bundan sonrası zaten kolay olmakta, iki taraf birbiriyle uzaydaki mekiklerin buluşması gibi kaynaştı mı istenilen her yere gidilebilmektedir. Nitekim kendisi hocaları Hüseyin Kutlu ve Ali Alparslan ile iyi bir bağ kurabilmiştir.

Savaş Çevik’e göre hat san’atı “*uzun yıllardan beri uygulanan bir tarihi süreci olan kadim*” bir san’at olup dînî ve çile yönü “*çok ağır*” basmaktadır. Hat san’atı klasik bir san’at olup tıpkı resim san’atı, heykel san’atı gibi kendine ait gelenek, görenek ve kurallarıyla gerçekleştirilmektedir.

Turan Sevgili hat san’atına başlayan bir kişinin bu san’atın “*geleneksel bir san’at*” olması hasebiyle “*el vermek suretiyle*” onunla iştigal eden insanların “*öteden beri gelen*” gerek kişisel birikimlerine gerekse san’at yönünden sâhip oldukları edebi usûl ve adaba dâhil olduklarını belirtmektedir. Bu adab san’atla beraber ona dâhil olanlara intikal etmekte, “*bu san’ata başlayan, tam bu kıvamda olmasa bile zaman içerisinde bunu görerek, duyarak, onun da kişiliğinde bu olaya yaklaşımında farklılıklar*” gerçekleşmektedir. Aksi takdirde san’at devam etmemekte, san’atın edebi edinilmediği takdirde san’at kişiyi bir yerde bırakmaktadır.

Cevad Huran’a göre bir san’atçının hayatında her şeyden önemli olan “*hoca*”dır. Hz. Ali’ye isnat olunan meşhur bir sözde “*El-hattu mahfiyyün fî ta’limi’l üstaz.*” (Hat hocanın öğretisinde gizlidir.) denmekte, devamında “*ve devamühü fî kesreti’l meşk*” sonra çalışmak, meşk etmek vurgulanmaktadır. Kişi hayatı boyunca meşk etse de, kendisine doğru yolu gösterecek hocası yoksa bir yere gelemmez. Hat san’atında hoca öğrencisi için bazılarına göre “*mürşit*”tir, bazılarına göre değildir. Hocasına olan duygularını “*Ben hocamı sevmiyorum, ben hocama aşığım.*” şeklinde ile getiren Cevad Huran bugün hocası şu an hayatında olan her şeyi elinden alsa, kızsas, hatta

nefret etse bile dönüp hocasının yüzüne baktığında içindeki her türlü kötü duyguların “*mum gibi eriyip geç*”tiğini ve geriye “*sadece sevgi*”nin kaldığını belirtmektedir. Eğer öğrenci “*gelenekçi bir hocadan ders alıyorsa*” o hoca da aynı şekilde ders aldıysa edebi, sabrı öğrenmekte, yapılan iş gereği sürekli Kuran’la haşır neşir olduğu için dînî açıdan az da olsa bazı kazanımlar elde edilebilmektedir.

M. Uğur Derman hüsni-i hat san’atının hocalarından da gördüğü üzere öncelikle “*sevgiye dayandığı için onu icra edene de sevgi duymak mecburiyetinde*” kalındığını belirtmektedir. Hocaya duyulan sevgi o kadar güçlüdür ki Necmeddin Okyay çok kıymetli bir san’atkâr olan oğlunun vefatında onun cenaze namazını kıldırarak kadar kendisine hâkim olabildiği halde hocası Sâmi Efendi’nin felç geçirdiğini namaz kılarken öğrendiğinde iki defa namazı bozmuştur.

M. Uğur Derman’ın aktardığına göre çok ender yetişen bir üstad olan Hâfız Osman öğrencileri ile meşk etmek için haftada iki gününü tahsis edermiş. Bu günlerden birinde fukaraya diğerinde ise ağınyaya ders verirmiş. Bu uygulamanın amacı ise iki kesimin bir araya geldiğinde “*bir tatsız bakış*” olmasını engellemekmiş. Talebenin derse kabulü için sadece hatta kabiliyeti olması kâfi olmayıp “*san’ata bağlılığı*” ve “*efendiliği*” gerekirmiş. Bazı öğrenciler geldiğinde Hattat Sâmi Efendi pencereden başını uzatarak “*Ben bugün evde yokum.*” dermiş. Talebe “*Aman ne yapayım öğretmeyecekse öğretmesin.*” derse hocasının bu sınavını geçememektedir. Fakat bu reddedilmeye karşı daha büyük bir aşk ve şevk ile gelenler, hocanın çıkardığı birtakım zorluklara katlananlar derse devam edebilmektedir. Meşk müfredat ve mürekkebat olarak iki safhada öğretilmektedir. Önce başlangıç olarak harfler tek tek öğretilmekte, daha sonra harfleri bir araya getiren kaside, ayet, hadis gibi uzun cümleler yazılarak harflerin bitişmesi öğretilmektedir. Bu safhada zaten artık müfredat geçildiği için hoca talebeyi benimsemiş olmakta ve eğitimin sonunda kendisine icâzet vermektedir.

Hilal Kazan klasik meşk usûlünde usta-çırak ilişkisi ile eğitim alanların eğitim kalitelerinin iyi olduğunu fakat birkaç yıl hocalarından eğitim aldıktan sonra onlardan ayrılıp bağımsız çalışanların kontrol mekanizmasının işlememesi sebebiyle bu san’atlarda “*deformasyona*” yol açtığını belirtmektedir. Bu usûlün asıl maksadı “*gelen kişilere o kültürü aşılama*”tır. Verilen kurslarda sadece öğrencinin meşkinin tashih edilip geri göndermekle kalınmamalı, orada bir sohbet ortamı oluşturularak eğitime katılanlara bu bağlamda konuyla alakalı sohbetler yapılmalıdır.

Ömer Faruk Dere hat san'atının “*çok uzun süreçli bir eğitim*” gerektirdiğini ve bu metodun klasik “*pedagojik formasyonlar*”da gördüğümüz öğrenme metotlarının hiçbirine benzemediğini belirtmektedir. Hat san'atı “*meşk*” adını verdiğimiz kendine has öğretim yöntem ve tekniğini barındırmaktadır ve bu metod “*bir feyz akışını*” sağlamaktadır. Bu feyz akışını kesecek her şeyden kaçınmak gerekmektedir. Hat san'atında işin mânevî-mistik boyutunu yakalayabilen, hocası ile bu uyumu yakalayabilen yol alabilmektedir. Fakat bu uyumu yakalayamayıp mânevî atmosferden feyz alamayanlar eğitimlerini bırakmaktadır. Yetenekli bir öğrenci için asgari eğitim süresi en az 3 yıldan aşağı olmayıp bu süre ortalama 5 yılı bulmaktadır.

Hüseyin Öksüz hat san'atının öğrenilmesinin “*tasavvufî neşe*” ile olduğunu ve bir nevi “*onunla özdeş*” olduğunu belirtmektedir. “*Hoca ile talebe mürit-mürşit gibi olması*” sağlanabilir, “*baba-oğul gibi*” yakınlaşır, “*o sevgi meydana gelirse*” hat san'atı insanın terbiyesi ve olgunlaşması hususunda “*mühim bir rol*” oynayacaktır.

Ahmet Akcan her san'at dalında olduğu gibi hat san'atının da “*bir gelenek üzerine*” inşâ edildiğini ve bunun geleneksel formlar, eğitim, ya da malzeme olarak tezâhür ettiğini belirtmektedir. Fakat günümüzde yeni malzemeler, yeni renkler, yeni kalemler, yeni teknolojiler ve de yeni formlar ortaya çıkmaktadır.

M. Arif Vural hat san'atının bireysel anlamda usta-çırak hoca-talebe münasebetiyle bire bir, el ele, diz dize beraberce meşkinin “*kesinlikle vazgeçilmez bir unsur*” olduğunu iddia etmekte ve bunun iddiadan öteye bir hakikat olduğunu ifade etmektedir. Eğer bu san'atın eğitimini veren kurumlar bu eğitim metodundan uzaklaşırlarsa hat san'atının özündeki meşk yoluyla talim taallum usûlüne halel getirebilirler. Fakat bu kurumlar bu usûlü hoca talebe münasebetlerinde devam ettirirlerse başarılı olabilirler. M. Arif Vural'a göre icâzet geleneği bozulmayarak hattın kendi dinamiklerini kendi geleneği ile diğer nesillere aktarması mümkün olacaktır. Hat san'atına başladıkları yıllarda icâzet geleneğinin artık bittiği konuşulsa da bu gelenek “*her dâim*” var olacaktır. Osmanlı döneminde resmi olan bu geleneğin hattın kendi iç unsurlarının geleneğinin korunması için devam ettirilmesi gerekmektedir. Meşkin şekli, kalemin açılışı, mürekkep, mürekkebin rengi vs. değişse de “*ana dinamikler hep aynı*”dır. Kalemin açısı, tutuşu, o gıcırta, kağıt hep aynıdır ve bu iç dinamiklerdeki geleneğin bozulmaması gerekmektedir.

Mehmed Özçay hat san'atının “*kendine has eğitim metoduyla gelenek yani ananevi usûlde, usta-çırak ilişkisiyle ve klasik bir disiplinle meşk yoluyla tâlim edilerek*” geleneksel yöntemle öğretilip ve icra edildiğini belirtmektedir. Bu esas her zaman geçerli olmakla birlikte bu durum hat san'atının tekrarda kalacağı, hep aynı usûlde gideceği anlamı taşımamaktadır. Mehmed Özçay kendisinin de dâhil olduğu hat camiasında hattatların “*insan olarak*” ve “*ahlaki*” olarak kalitelerinin yüksek olduğunu düşünmektedir. Bunun sebebi de hattın içinde barındırdığı “*gelenekten kaynaklı*”dır. Hat aynı zamanda “*bir terbiye unsuru*” olup müntesiplerini “*ciddi bir süreçten*” geçirerek onlara sabrı, tahammülü öğretmekte ve aslında “*bir tasavvufi gelenekten, terbiyeden*” geçirmektedir. Elbette ki istisnalar söz konusu olmakla birlikte özellikle Türkiye’de genel itibarıyla baktığımızda hattatlarda böyle bir durum yaşanmaktadır. Bu durum ona göre “*güzel bir şey*”dir. Mehmed Özçay yeni nesilden yazısını beğenmediği bazı kimselerin olduğunu fakat bu insanların bir noktadan sonra eşiği aşip kendisini şaşırtacak derecede güzel eser vermeye başladığını aktarmakta ve bunu tıpkı bir bardağın sürekli dolması ve sonrasında taşmasına benzetmektedir. Bu sabır gerektiren süreçte yolu çok kısaltacak olan ders ve feyiz alınan “*hoca da çok önemli*”dir.

Mehmet Çebi’ye göre hat san'atının “*son derece katı kuralları*” vardır ve harfler yazılırken “*çok kesin kurallar*”a uyulması gerekmektedir. Meşk usûlünde o işin ustası olan bir hattata tâbi olunmakta, o hangi hat çeşidinde yazılacaksa öğrencisine bütün harfleri tek tek bütün bağlantı ve ölçüleriyle “*aylarca günlerce deneme yanılma yoluyla*” öğretmektedir. Bir Elif’i yazarken bilerek bilmeyerek yüzlerce kurala riayet etme mecburiyeti vardır ki bunlara uyulmadığı takdirde icâzet alınamaz. Herhangi bir kişi bir hattata gidip diz çökerek üç ayda altı ayda bir senede o hattın nasıl yazılacağını harflerin nasıl doğru düzgün yazılacağını hat san'atı kuralları içerisinde öğrenebilir. Fakat bu işin san'at boyutu icâzetle başlamaktadır. Günümüzde icâzet alınarak işin bittiğini zannettiğimiz için dünya san'at anlayışında işler ortaya koyulamamaktadır.

Yusuf Sezer kendisine hat öğrenme gayret ve heyecanı ile gelen öğrenci adayları ile önce ön mülakat sayılabilecek bir sohbet gerçekleştirdiğini, bu san'ata ilgi gösterme sebebinin ticaret için mi, yoksa hakikaten bu san'ata hizmet etmek niyetinde mi olduğunu öğrenmeye çalıştığını belirtmektedir. Buna göre öğrenciye bir aylık deneme süresinde örnek dersi verilmekte, bu sürede 4 hafta boyunca her cumartesi

günü derse gelen öğrencinin çalışmasındaki ahenk, arkadaş grubuna uyumu, edep ve ahlaka göre hareket edip etmediği ölçülmekte, ileride bu san'ata ait kalemin kendisine teslim edilip edilemeyeceğine bakılmaktadır. Bu deneme süresinin sonunda öğrenci adayının kabiliyeti normal, ahlakı da iyi yönde geliyorsa, konuşması oturup kalkması bu san'ata uygun edep dairesi içindeyse eğitime kabul edilmektedir. Bu kadar inceleme yapılmasının sebebi melekî ve rahmânî bir san'atı insanlara öğretmeye çalışırken *“bütün vücudumuzun zerreleri hücreleri buna alışık olması buna yatkın olması”* gerekmesidir. Öğrenci öncelikle elindeki kalemin herhangi bir fırça olmayıp alelâde bir tuval üzerinde renklendirme işi yapmadığının bilincinde olması gerekmektedir. Yazılan her harf bir melek isminin bir Esmâü'l-Hüsna'nın adının, bir Esmâü'n-Nebi'nin isminin parçasıdır. Öğrenci bunun farkında olarak *“asla ve asla abdestsiz”* yazmamalıdır. Öğrenci adayları ilk derse geldiklerinde öncelikle *“kendini ispatlama heyecanını”* duymaktadır. Bu süreçte hoca *“kendi yapısından aile yapısına ailede bir bütünlük var mı, dağınıklık var mı, evli ise eşiyle ahengi nasıl, efendim herhangi bir yerde çalışıyorsa agresif mi tezcanlı mı, ani karar veren bir yapıya mı sâhip”* vb. hususlara dikkat etmektedir. Çünkü bu san'atta öncelikle sükûnet gerekmede *“sabır, sebat, sevgi”* formülü bulunmaktadır. Bu aranan vasıflar söz konusu kişide varsa eğitime devam edebilmekte aksi takdirde *“Kardeşim bu san'at seni yoracak, sen biraz tezhibe devam et, orada belki daha sükûnet bulursun veya ebruya devam et.”* denilerek farklı alanlara yönlendirilmektedir. Yusuf Sezer'e göre hat san'atı tıpkı tasavvufi bir yola giren kişinin *“seyr-i sülûktan”* geçerken mürşidi tarafından verilen görevleri yerine getirmesi, bunları yaptıkça paye kazanması gibidir. Talebe olarak başladığınız eğitiminiz süresince eğer ahlakınızı, gayretinizi, bilhassa da beraber çalıştığınız hocanıza olan saygınızı kaybetmezseniz belli bir zaman sonra *“icâzet”* alabilirsiniz. *“İcâzet verme demek sorumluluk yüklemek”* demek olup kişi icâzet aldığı anda *“bu san'ata hizmet etmek”* mecburiyetindedir. Çünkü bu san'at zevk ve sefâ için yapılan bir iş olmayıp *“ecrini Cenab-ı Hak'tan dileyerek”* eğitiminin sadakası olarak başkalarına da bu san'atı öğretmek durumundadır.

Menaf Nam bütün yazı çeşitlerini meşk eden hattatlara *“aklâm-ı sitte'yi¹⁵⁹ meşk etmiş hattat”* denildiğini, günümüzde artık aklâm-ı sitte'yi meşk etmiş hattatın

¹⁵⁹ Aklâm-ı sitte yazıları olarak sülûs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî' ve rik'a kabul edilmektedir.

neredeyse kalmadığını belirtmektedir. Herkes genelde bir-iki veya üç çeşit yazıyı meşk etmektedir.

Hasan Çelebi devletin kendilerinin verdiği icâzetlerin altına bir paraf koyması için çok uğraştığını, devletten bunu talep ettiğini fakat bu konuda sonuç alamadığını belirtmektedir. Hasan Çelebi bu ısrarlı talebinin sebebini “Benim dışarıda 50 tane yabancı icâzet almış talebem var, dünyanın her tarafında. Şimdi onların o icâzetinin altında devletin mührü olsaydı yarın öbürüsü gün o ne kadar bağırırsa bağırsın nereden aldığı ortaya çıkardı. Olur ki benim ismimi siler benim ismimi siler bir hata yapar ama devletin mührünü silemez.” olarak açıklamaktadır. Hasan Çelebi kültür değerlerimizden fedakârlık etmememiz gerektiğini ve onları “muhâfaza etme yoluna” gitmemiz gerektiğini vurgulamakta ve kendisinden sonra gelecek olan nesle “Ne yapın yapın bu san’atı aynı ile muhâfaza edin. Sizden sonrakilere birebir bir şey saklamadan aktarın. Sakladığınız şey kabirde sizin işinize yaramaz. Burada kalanların işine yarar, onlara bunları öğretin. En iyisini yapmaya gayret edin.” tavsiyesinde bulunmaktadır.

Tablo 3.21: Hat San’atında Hoca Talebe İlişkisi

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	hat san’atında sizi saran bir şey var. Yani aşk olmadan meşk olmaz meselesi veya efendim hocadan aldığınız bir feyiz var bir defa. Hoca her ders anlatırken farkında olmadan onun anlatımlarından etkileniyorsunuz ve dolayısıyla siz ders yazmaya başladığınızda hoca derhal sizin kulağımızın dibinde yer alıyor. İşte bir önceki derste size neler söylemişse, sizin yazılarınız ile ilgili, hatalarınız ile ilgili, siz bir defa o hocanın o sesi size eşlik ederek dersinize çalışıyorsunuz. Bilmem anlatabildim mi? Sürekli bir hocayla bir birliktelik söz konusu. Ne kadar istesiniz de kendinize hocadan ayrı koyamıyorsunuz yani sürekli onunla berabersiniz. Tabii bu meşk esnasında, çalışmalarımız esnasında oluyor ama normalde hocayla derse geldiğiniz zaman aynı şey olmuyor. Çünkü siz hocaya soramıyorsunuz, hocanız ketum. Hoca size ne anlatıyorsa siz onu anlamak ve ondan bir şeyler bulmaya çalışmak durumundasınız. Benim hocamla olan diyaloglarım icâzet aldıktan sonra başlamıştır veya o icâzet sürecince daha çok hoca ile muhâtap olmaya	aşk, kendini hocadan ayrı koyamamak, ketum olmak, muhabbet, mesuliyet, alınan feyzi aktarmak

	başlıyorsunuz. Çünkü bir yazı hazırlıyorsunuz hocaya sık sık gidip derslerinizi gösteriyorsunuz. Bu sefer hocayla daha bir yakınlık, daha bir onun ne kadar bir derin hazine olduğunu anlamaya başlıyorsunuz. Ama kesinlikle hocanın etkisi bu san’atlarda sizdeki muhabbeti artıran en büyük faktör. Çünkü demişler ya “Hat demirden bir leblebidir, onu yumuşatan üstâd-ı güzinin yumuşak dilidir.” demişler, bunun gerçekten hissediyorsunuz. ...Bir defa mesuliyet hissettiriyor. Şimdi tabii direkt olarak şu anda san’at ile baş başa değiliz. Biz hâlâ daha hep hocayla bu san’atı götürdüğümüz için hâlâ daha bizde hocanın faktörü çok fazla...Yani siz bir defa bugün Hasan Çelebi’nin öğrencisiniz. Hasan Çelebi de ciddi mânâda tek başına üniversite olarak günümüzde 100 küsur öğrenciye gerek takdirname gerek icâzetnâme vermiş, bugün belki de dünyada en tanınan Türkler arasında tanıma şeyisi (oranı yüksek) olan özellikle İslâm dünyasında bir şahsiyet. Dolayısıyla onun talebesi olmak size ağır bir mesuliyet getiriyor. Çünkü hocaya lâayık bir talebi olmalısınız, siz de yetiştirdiğiniz talebelerde onun size verdiği, ondan aldığınız feyzi talebelere aktarmak durumundasınız.	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Gerek talimiyle, terbiyesiyle gerek meşk usûlüyle bu belli kurallar, kaideler sistemi içerisinde devam etmeli. Böyle bir silsilevi öğretim tarzı, onu gelecek kuşaklara aktarma şekli muhakkak takip edilmeli. Yoksa o san’atın Kur’ân-ı Kerîm’den kaynaklı oluşu unutulmuş olur ve zamanla yozlaşmaya başlar, herhangi bir san’at gibi algılanmaya başlar. Bunun altını özellikle çizmemiz lazım.	talim, terbiye, silsilevi öğretim tarzı, yozlaşma
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Gelenekle yalnız hat san’atının değil, bizim bütün ilimlerimizin, bütün kültürümüzün hepsinin ilişkisi vardır. Bu, nesep meselesidir. Bizde icâzet vardır, diploma yoktur. İlimlerde de böyledir. Ne farkı var? O da bir diploma. Değil. Bakınız medresede olsun, tarikatlarda böyledir. Ben şu fenni veya bu ilmi, şu tefsir ilmini veya şu tarikati, şu adabı filandan, o filandan (kimden öğrendi, kimden aldıysa) menbağına kadar bütün silsileyi yani nesep bağı, hepsini sayar. Muhakkak bir ulu kişiye dayanır ve ‘(şu kişiye) bunu verdim’ der. Şimdi bunu ben şuna benzetiyorum, nesep bağı kurmak açısından. Çocuk doğdu. Doğumhanede nüfus kâğıdına, şu hastanede doğmuştur, şu doğum ünitesinde doğmuştur diye mi yazılır? Anası, babası mı yazılır? Şimdi okullardan diploma veriliyor. Ne deniliyor, filan okuldan mezun olmuştur. Bunun hocası kim? Hoca yok orada. Hocanın adı sanı yok ortada, değeri de yok aslında ve biz de bu gelenekte, ahilikte de o vardır. Sonradan lonca olmuştur ama esası ahiliktir. Usta, o kendi ustasını, o kendi ustasını... Her meslek sahibi, yine kendisini bir uluya	gelenek, icâzet, nesep tespiti

	nispet eder. Çiftçilerin piri kimdir? Hz. Adem (as), terzilerin piri kimdir? Hz. İdris (as), marangozların piri kimdir? Habib-i Neccar, berberlerin piri kimdir? Selman-ı Pak'tır, demircilerin piri Davud'dur (as). Şimdi, bu bir kök, sağlam bir temel, ne idüğü belirli. Şimdi bu olmayınca ne oluyor? Maalesef hat san'atında da bütün tarih boyunca, on dört asır böyle bir soysuzluk olmamıştır. Ama şimdi oluyor. Her müracaat edeni hemen 'Hadi meşke başla' demiyoruz. Ama önceden öyle yapıyorduk. Hatta ben kalem ve mürekkep veriyordum. Bunların bir faydası yok. Bittecrübe sabittir. Bunun için bir hazırlık, o hazırlıktan sonra terapi bölümü, kültür ve tarihini verecek seminerler dizisi, nihayet belli ölçülerden geçtikten, süzgeçlerden geçtikten sonra hat san'atkârları, hattat olmak üzere eğitim verilecek çok özel bir bölüm. Böyle olması lazım. Bu gelenek dediğimiz şey, nesep tespitidir. Kök ve temel anlamına gelir bu yoksa ne idüğü belirsiz yani nesebi gayri sahih bize göre...	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Yani hat öğrenirken bir kere öğretmeniniz yani hocanızla çok uzun yıllar birlikte oluyorsunuz. Bu birliktelik yani ailenizdeki herhangi birinden bile daha fazla olabiliyor. Yani en yakınınızdan bile daha fazla birlikte olabiliyorsunuz. Yani gerçekten ben, 40 yıl oldu 40 yıldan da fazla oldu. Yani niyet ettim bu işe 78 yılında niyet etmişim. Lise bitti ondan sonra 79' da 80'de arayışlara girdik. Hoca aradık bulamadık Ankara'da. İstanbul'a geldim Hasan Hoca'yı buldum. Yani o kadar yıllardır Hoca ile birlikteyiz ki bu bir kere ister istemez bir etkileşim var. Karşı taraftan size yani bu, mutlaka olmak zorunda oluyor. Hani bu farkında olsanız da oluyor olmasanız da oluyor. Kiminle birlikte oluyorsanız bir etkileşim...	çok uzun yıllar birlikte olmak, ister istemez bir etkileşim
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	...hattın bir tarihi vardır ve bu tarihi süreç içerisinde hem hocaların hem talebelerin öğrenme şekli aynı gelenekle devam etmiştir. Yani bu süreç hep aynı olmuştur günümüze kadar. Bugün modern bir eğitim sistemi işte siz de bu kurumdasınız, bunu insanlara daha yaygın bir şekilde nasıl ulaştırabiliriz? Teknolojik imkânları kullanarak video yollarıyla yahut online sistemlerle nasıl ulaştırabilirsiniz arkasında yine usta-çırak ilişkisi var. Yine bir hoca talebe münasebeti var. Bir bilginin aktarılması o bilginin aktarılması sürecinde yaşanan duygular aşağı yukarı hep aynı. Yani gelenek duygu ve düşünce bazında devam ediyor, şekil bazında tabii değişiklikler olmalı. Ben bunu ihtiyaçlar belirler diye düşünüyorum. ...Bir ustaya kapılanacaksınız, ona tâbi olacaksınız. O sizi	usta-çırak ilişkisi, feyz denilen rûhî akış

	yönlendirecek, yola beraber çıkacaksınız ve bu uzun da bir yol, maraton gibi bir şey ve sonu da yok. Gücünüz, takatiniz, bünyeniz, eliniz, gözünüz, kudretin size bahşettiği fiziki lütuflar nereye kadar giderse gönlünüzde bu olduğu müddetçe son olmayan da bir yol. O yüzden iyi bir ustaya iyi bir hattata ihtiyacınız var bu yolda. Çünkü o hattatla aranızda bir insani bağ oluşuyor, sonra gönülden kurulan bir diğer bağ, işte feyz denilen rûhî akış, hocadan talebeye talebeden hocaya, onun bakışından mimiğinden hocanın ne demek isteyeceğini anlayacağınız bir ilişki bu. Sonrası kolay zaten. İki taraf birbiriyle bu uzaydaki şeylerin buluşması gibi kaynaştı mı gibi istediğiniz yere gidebilirsiniz. Benim için öyle oldu, benim iki ustam oldu, Hüseyin Kutlu Hoca ve Ali Alparslan Hoca. Kendi adıma onlarla iyi bir bağ kurabildiğimi düşünüyorum ve usta-çırak ikisinden biri vefat edinceye kadar bu süreç devam ediyor.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Hat klasik ve uzun yıllardan beri uygulanan bir tarihi süreci olan kadim dediğimiz eski dilde, eski yani anlamında bir san'atımız. Ve tabii dînî ve çilesi yönü çok ağır basan bir san'atımız. Ve dolayısıyla klasik bir san'at... ..Hat san'atı klasik bir san'attır, kadim bir san'attır. Resim san'atı gibi heykel san'atı gibi tıpkı gelenekleri görenekleri vardır, kuralları vardır, bunlarla gerçekleştirilir. Bütün san'atlarda olduğu gibi. Hat san'atı da öyledir. Böyle gelmiştir. Şu anda da bu kurallarla devam ediyor ve bundan sonra devam edecektir.	kadim bir san'att, gelenekleri görenekleri olmak
Turan Sevgili (Hattat)	Yani hatta başlayan bir insan, geleneksel bir san'at olduğu için, el vermek suretiyle, öteden beri gelen, bu san'atla iştiğal eden insanların gerek kişisel olarak gerekse san'at san'at yönünden bir edebi usûlü adabı var. Bu adab san'atla beraber intikal ediyor. San'atla beraber intikal edince bu san'ata başlayan, tam bu kıvamda olmasa bile zaman içerisinde bunu görerek, duyarak, onun da kişiliğinde bu olaya yaklaşımında farklılıklar oluyor tabii. Zaten olamıyorsa san'at devam etmiyor bırakıyor. Bu işin bir de edebi var. Bu olmazsa san'at sizi bırakır bir yerde.	el vermek, edebi usûlü adabı olmak, intikal etmek
Cevad Huran (Hattat)	...bir san'atçının hayatında her şeyden önemli hocadır. Meşhur bir söz var Hz. Ali'ye isnat olunan. Diyor ki, "El hattı mahfiyyün fi ta'limi'l-üstaz" sıralıyor âdeta, ilk diyor, hat hocanın öğretişinde gizlidir. Sonra diyor, "El hattı mahfiyyün fi ta'limi'l-üstaz ve devamühü fi kesreti'l-meşk" sonra çalışmak, meşk etmek. Yani siz hayatınız boyunca meşk etseniz de, böyle ilgi ile meşk etseniz de hocanız yoksa doğru yolu gösteren yoksa zaten bir yere gelemesiniz varamazsınız... ..Mürşit midir? Bazılarına göre mürşittir, bazılarına göre değildir. Ben kendi hocamla ilgili kendi duygularımı söyleyeyim. Ben bunu beni	her şeyden önemli hoca, hocasına aşık olmak

	tanıyan hemen hemen herkes bunu biliyordur, benden duymuştur. Ben şunu diyorum, “Ben hocamı sevmiyorum, ben hocama aşığıım.” Bugün hocam şu an hayatımda olan her şeyi, ama her şeyi elimden alsa, kızsam nefret etsem de dönüp yüzüne baktığımda içimde her şeyi mum gibi eriyip geçiyor, sadece sevgi kalıyor, aşk alıyor.” ...Eğer gelenekçi bir hocadan ders alıyorsa o da aynı şekilde ders aldıysa hocası da o şekilde, edebi, sabrı şey açısından, dînî açısından yaptığımız iş gereği sürekli Kuran’la haşır neşir olduğumuz için az da olsa ondan da bir şeyler koparabiliyoruz. Diğer san’atlarla arasındaki fark budur.	
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Bir kere hüsn-i hat sevgiye dayandığı için onu icra edene de sevgi duymak mecburiyetinde kalıyorsunuz. Hocalarımızdan da onu gördük. Mesela Hoca merhum şunu söylerdi, “Sâmi Efendi hocası Sâmi Efendi’nin “selamunkavlen” felç geçirdiğini öğrenmiş ve o esnada da namaz kıldırıyor, iki defa namazı bozmuş. Oğlu çok kıymetli bir san’atkâr olan Sâmi Efendi vardı. O çok yıl sonra 933’ te peritonikten vefat ediyor. Onun cenaze namazını da kıldırarak kadar hâkim kendisine. Sâmi Efendi’nin vefatında böyle iki defa namaz bozduracak kadar da hocasına bağlı. Oğlunda böyle şey olmamış. Hâfız Osman gibi çok ender yetişen bir üstad haftanın iki gününü tahsis edermiş. O devirde bir günü fakara için, bir günü de ağniya için zenginler için. İkisini bir araya getirip de iki zümreyi bir tatsız bakış olmasın diye, hiç kendisi bir kuruş zaten para aldığı yok. Bu şekilde talebesine meşkini sürdürmüş. Talebeyi alıyor, birtakım denemeler de yapıyor üzerinde. Hatta kabiliyeti olması kâfi değil. Ya ne lazım? San’ata bağlılığı lazım, efendiliği lazım. Mesela talebe geldi. Hattat Sâmi Efendi bazen öyle yaparmış. Pencereden uzatıp başını, “Ben bugün evde yokum.” dermiş. Talebe gelmiş, içinde talebinin “Aman ne yapayım öğretmeyecekse öğretmesin.” deyip bir daha gelmeyecek olan da çıkıyor, daha aşk ile bu reddedilmeye karşı daha şevk ile olan da çıkıyor. Birtakım zorluklar çıkartarak arada meşke devam ederken, ters muamele ederek eğer o gönlünden bağlı değilse bu san’ata hakikaten bir daha gelmiyor. Hocanın istediği de bu talebesine karşı. Meşk iki safhada öğretilir, bir önce harflerin tek tek öğretilmesi, sonra iki harfin bitişmesi. İlk kısım şu anda gelmedi aklıma. Öyle kalsın, ne yapalım düzeltirsiniz. Mürekkebat ikinci kısım. Yani harflerin bitişmesinden sonra kelimelerin bitişmesi olarak bir kaside yazılması vesaire bu ikinci kısım. Birinci kısım daha başlangıç olduğu için harflerin bitişmesi... olduğu için o devirde daha ziyâde talebe bir güçlük vesaire bir şey çıkartıyor ki eğer ilgilenmeyecekse çıksın gitsin gibilerden. Birinci kısım da geldi; müfredat. O araya... Bir daha söyleyeyim o zaman.	sevgiye dayanmak, san’ata bağlılık, meşk, güçlük çıkartmak

	Harflerin teker teker öğrenilmesi bitişik olarak öğretilmesi müfredat kısmı. Bu bittikten sonra harfleri bir araya getiren bir kaside, bir ayet, bir hadis gibi uzun cümlelerin yazılması. Bu safhada zaten artık müfredat geçildiği için talebeyi benimsemiş oluyor hoca da. Sonunda kendisine icâzet veriliyor	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Maksat orada gelen kişilere o kültürü aşlamak bir yerde. Salt olarak da bu verilen kursların öğrencinin meşkinin tasnif edilip öğrenciyi geri göndermekle kalmayıp orada bir sohbet ortamı oluşturulması öğrencilerle biraz bu bağlamda konuyla alâkalı sohbetlerin yapılmasının da faydalı olacağını düşünüyorum. ...İşte bizim usta-çırak ilişkisi ile eğitimi ciddi mânâda alan kişilerin eğitim kalitesi ile orada birkaç yıl hocalarından eğitim alan kişilerin hocalarından ayrıldıktan sonra kendilerinin bağımsız çalışmalarında bu kontrol mekanizmasını işletmemesi biraz bu san'atlarda deformasyona yol açtı. Bunu da kabul etmek gerekir.	kültürü aşlamak, deformasyon
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Hat san'atının öğrenilmesi noktasında çok uzun süreli bir eğitim gerekiyor. Klasik bizim pedagojik formasyonlarda gördüğümüz öğrenme metotlarının hiçbirine benzemiyor. O yüzden de hat san'atını kendine has öğretim yöntem ve teknikleri ile açıklamak gerekiyor. İşte buna da meşk diyoruz. Bu bir feyz akışını gerektiriyor. Bu feyz akışını kesecek inkıtaya uğratabilecek her şeyden kaçınmak gerekiyor. İşin daha mânevî daha mistik bir boyutu var hat san'atında. Bunu yakalayabilen, hocası ile bu uyumu yakalayabilen yürüyor. Ama bu uyumu yakalayamayan bu mânevî atmosferden feyz alamayanlar maalesef bırakıyor Yetenekli bir öğrenci için asgari eğitim süresi 3 yıldır hat san'atında. 3 yılın sonunda kendi başına bir şeyler yapabilir hale gelebilir ihtimal. Ama tecrübelerimiz meşk halkalarımızda öğrencilerimizle yaptığımız, gerek bizim de hocamızla yaptığımız meşklerde sürekli üzerinde durarak zaman harcayarak yapılan çalışmalar neticesinde ortalama 5 yılı vermesi gerekir bir talebenin. Yani 5 yıllık süreci mutlaka kalemle birlikte geçirmesi lazım..	çok uzun süreli bir eğitim, meşk, feyz akışı
Hüseyin Öksüz	Efendim hat san'atının öğrenilmesi zaten tasavvufî neşe ile de olur, onunla özdeştir yani bir nevi. Yani hoca ile talebe mürit-mürşit gibi olması lazım. Bunu yakalarsa yani baba-oğul gibi mürit-mürşit gibi diyorum kullanırım bu kelimeleri ben her zaman, o sevgi meydana gelirse insan üzerindeki insan terbiyesi insanların olgunlaşması için de mühim bir rol oynar bunlar.	tasavvufî neşe, mürit-mürşit gibi olmak
Ahmet Akcan (Sivil)	...her san'at dalı gibi gene hat san'atı da bir gelenek üzerine inşâ edilmekte, geleneksel formlar, ya bu eğitimidir, formlardır ya da malzeme olarak bakabiliriz,	gelenek üzerine inşâ

Toplum Kuruluğu Başkanı)	gibi ama günümüzde yeni malzemeler, yeni renkler, yeni kalemler, yeni teknolojiler, yeni formlar ortaya çıkıyor.	edilmek
M. Arif Vural (Hattat)	...ben hat san'atının bireysel anlamda usta-çırak hoca-talebe münasebetiyle bire bir el ele diz dize beraberce meşkinin aslında kesinlikle vazgeçilmez bir unsur olduğu iddiasındayım. İddia değil bu bir vakıa hakikat. Bu tür kurumlarda eğer bu noktadan uzaklaşma söz konusu ise o zaman bu hat san'atının özündeki o talim meşk talim taallum meselesine biraz halel verebilir diye düşünüyorum. Ama bu kurumlar aynı zamanda bunu da devam ettirerek bu hoca-talebe münasebetini bireysel anlamda devam ettirme suretiyle yapacak olursa eyvallah diyorum.	usta-çırak hoca-talebe münasebeti
Mehmed Özçay (Hattat)	Başta da belirttiğim gibi kısaca hat san'atı kendine has eğitim metoduyla gelenek yani ananevi usûlde, usta-çırak ilişkisiyle ve klasik bir disiplinle meşk yoluyla talim edilerek bildiğiniz gibi geleneksel yöntemle öğretiliyor ve icra ediliyor. Bu esas her zaman fakat bu şu mânâyâ gelmiyor yani hat san'atı tekrar da mı kalacak? Hep aynı usûlde mi gidecek? Ben bunun böyle olmadığını düşünenlerdenim böyle de olmaması gerektiğini düşünenlerdenim. Çünkü eğer sadece taklitte kalırsak san'at ileriye gidemez diye düşünüyorum. ...Yani ilk gözlemim mesela bizim hat camiasında, hattatların camiasında insan olarak kalitelerinin yüksek olduğunu görüyorum. Ahlaki kalitelerinin yüksek olduğunu görüyorum yani bu noktada fire az. Bu da az önce bahsettiğim o işte gelenekten kaynaklı yani hat bir terbiye unsuru aynı zamanda çünkü ciddi bir süreçten geçiyor hattat sabrı öğreniyor, tahammülü öğreniyor, bir tasavvufi gelenekten, terbiyeden geçmiş oluyor aslında. Bunu hissediyorsunuz, bunu görüyorsunuz yani böyle elbette ki istisnalar olur, vardır, bu olacaktır insan unsurudur ama geneli itibarıyla baktığımız zaman hattatlar da böyle bir hususiyeti görüyorum. Özellikle de Türkiye'de. Bu güzel bir şey tabi ki. ...Yazısını beğenmediğim arkadaşlarımız vardı böyle yeni nesilden mesela beğenmediğim kimseler vardı bir noktadan sonra çıtayı, bir eşik var o eşiki bir aştı, bizi şaşırtacak eserler vermeye başladı. Ama o şöyle bir şey; Hani şimdi bardak böyle doluyor, doluyor, doluyor, bir noktadan sonra taşıyor yani. Ama oraya kadar dolması lazım. O bir süreç işte. Bu sabır gerektiren bir süreçtir. Tabi hoca da çok önemli burda. Yani ders aldığı feyz aldığı kimse çok önemlidir. O çünkü yolu çok kısaltır...	kendine has eğitim metodu, tekrar da kalmak, tasavvufi gelenek, eşiği aşmak, sabır gerektiren süreç
Mehmet Çebi (Galerici/	Var tabii. Şimdi hat san'atı son derece katı kuralları olan bir san'at, bir defa harflerin yazılırken uyulması gereken çok kesin kuralları var. Yani bir meşk dediğimiz bir durum	son derece katı kuralları olmak,

Koleksiyoner)	var biliyorsunuz. Gidersiniz o işin üstadı olan bir hattata öğreticisi olan bir hattata tabi olursunuz o size bütün harfleri hangi hat çeşidinde yazacaksınız tek tek bütün bağlantılarıyla bütün nispetleriyle bütün ölçüleriyle aylarca günlerce deneme yanılma yoluyla size öğretir. Yani şimdi bir Elif'i yazarken bilerek bilmeyerek yüzlerce kurala riayet ediyorsunuz. Yani sizin icâzet alabilmeniz için o elif'i be'yi düzgün yazmanız lazım ki yani hat kuralları içerisinde yazmanız lazım ki size o işi öğreten hoca, "Sen bu işi öğrendin artık kendi yazılarının altına imzanı atabilirsin." diye bir icâzet vermesi lazım. Dolayısı son derece katı kuralları olan son derece yüksek disiplin gerektiren bir san'at. İşte onu öğrendikten sonra iş başlıyor demem de orda. Bir insan gider diz çöker üç ayda altı ayda bir senede o hattın nasıl yazılacağını harflerin nasıl doğru düzgün yazılacağını hat san'atı kuralları içerisinde öğrenebilir. Bununla iş başlıyor işte, biz bununla işi bitirdiğimiz için biraz önce anlattığımız san'at anlayışında işler ortaya koyamıyoruz.	meşk, diz çökmek
Yusuf Sezer (Hattat)	Bir defa ilk defa buraya gelen hat öğrenme gayreti ile heyecanı ile gelmiş bir kardeşimiz ile önce bir sohbetliyoruz. Bu san'atı ilgi için mi ticaret için mi yoksa hakikaten bu san'ata öğrenip de hizmet etmek niyetiyle mi gelip gelmediğini önce bir sorgulama yapıyorum. Âdeta bir ön mülakat yapıyorum. Ve bir aylık bir mülakat denemesi yapıyorum, örnek dersini veriyorum, bir aylık süre için 4 hafta her cumartesi derse geliyor. Çalışmasındaki ahenk, hat kursundaki arkadaş grubuna uyumu, buranın edep ve ahlakına göre hareket edip etmediği ve ileride bu san'ata ait kalemi teslim edip edemeyeceğimi görmek için gayret ediyorum ve ondan sonra bir aylık süre içerisinde kabiliyeti de normal ise, ahlakı da iyi yönde geliyorsa konuşma tarzı oturma tarzı bu san'ata da uygun edep dairesi içindeyse devam ettiriyorum. Niye bu kadar inceleme yapıyorum? Çünkü meleki bir san'atı rahmani bir san'atı insanlara öğretmeye çalışıyoruz. Öyleyse bütün vücudumuzun zerreleri hücreleri buna alışık olması buna yatkın olması lazım. Yoksa herhangi bir fırça değil bu. Herhangi bir tuval üzerinde renklendirme değil bu. Bunu önce bilmesi gerekiyor, yazılan her harfin bir melek isminin bir Esmâ'ül- Hüsnâ'nın adının olduğu, bir Esmâ'ül-Nebi'nin isminin parçası olduğunu bilmesini hatırlatıyorum. Böylelikle ders vermeye çalışıyorum. Asla ve asla abdestsiz yazdırmamaya çalışıyorum. Kendim de buna riayet ediyorum Allah'a şükür. ...Önce heyecan var her alanda olduğu gibi. İlk gittiği yere bir heyecanlı oluyor. Kendini ispatlama heyecanını alıyor ama bizim aradığımız şu, kendi yapısından aile yapısına, ailede bir bütünlük var	ticaret için gelmek, rahmani san'at, abdestsiz yazmamak, gelenek, seyri sülûk

	mı dağınıklık var mı, evli ise eşiyle ahengi nasıl, efendim herhangi bir yerde çalışıyorsa agresif mi tezcanlı mı, ani karar veren bir yapıya mı sâhip, bu san’atta sükûnet lazım, “sabır sebat sevgi” formülü var bu san’atın. Bu aradığım vasıflar bu kişi de görünüyorsa o san’atı onun devam etmesini sağlıyor, değilse kardeşim bu san’at seni yoracak, sen biraz tezhîbe devam et, orada belki daha sükûnet bulursun veya ebruya devam et. ...Hatta bir gelenek var mı? Elbetteki, şimdi malum bir tarikata giriyorsunuz seyri suluktan geçiyorsunuz önce talebe oluyorsunuz o yolda ilerliyorsunuz. Sonra şeyhiniz tarafından bir efendim emirler veriliyor, görevler yükleniyor, daha sonra hizmet veriyor, daha sonra paye veriliyor. Bu san’atta da böyle, talebe olarak başlıyorsunuz, eğer ahlakınızı gayretinizi bilhassa da çalışmanızdaki hangi hocaya olan saygınızı da zayi etmediyseniz hoca belli bir zaman sonra size, “Evlat artık sizi de mezun edelim.” deyip icâzet veriyor. İcâzet verme demek sorumluluk yüklemek demektir. Her hattat icâzetli ise sorumluluk almış demektir. Yani bu san’ata hizmet etmek zorundadır çünkü bu san’at zevk için sefâ için yapılan bir iş değil.	
Menaf Nam (Hattat)	Bütün yazı çeşitlerini meşk eden hattatlara aynı zamanda aklâm-ı sitte’yi meşk etmiş hattat denilir. Günümüzde de artık aklâm-ı sitte’yi meşk etmiş hattat neredeyse yok diyebilirim yani varsa da ben bilmiyorum hakkını veren. Herkes farklı bir dalda bir yazı çeşidini veyahut iki çeşit yazı veya üç çeşit yazıyı meşk ediyor. Benim ihtisas sahibi olduğum yazı çeşidi sülüs, celi sülüs ve rik’adır.	aklâm-ı sitte
Hasan Çelebi (Hattat)	Ben bunu çok uğraştım. İstedim ki devlet bizim verdiğimiz icâzetlerin altına bir paraf koysun. Devletten istedim. Benim dışarıda 50 tane yabancı icâzet almış talebem var, dünyanın her tarafında. Şimdi onların o icâzetinin altında devletin mührü olsaydı yarın öbürüsü gün o ne kadar bağırırsa bağırırsın nereden aldığı ortaya çıkardı. Olur ki benim ismimi siler benim ismimi siler bir hata yapar ama devletin mührünü silemez. Ben öyle istiyorum. Yani değerlerimizden kültür değerlerimizden fedakârlık etmeyelim. Muhâfaza etme yoluna gidelim. Arkadaşlarıma bizden sonraki gelecek olan nesle bunu ben tavsiye ediyorum. Ne yapın yapın bu san’atı aynı ile muhâfaza edin. Sizden sonrakilere birebir bir şey saklamadan aktarın. Sakladığınız şey kabirde sizin işinize yaramaz. Burada kalanların işine yarar, onlara bunları öğretin. En iyisini yapmaya gayret edin. Ne lazım geliyorsa bunları yapın, milletin kültür değerini heder etmeyin.	icâzet, devletin mührü, muhâfaza etmek, saklamadan aktarmak, en iyisini yapmaya gayret etmek

Tablo 3.3.1: Hat San’atı ve Birey Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.3.1.H.S. Kazanımları	3.3.2. Hattatlar Üzerindeki Etkileri	3.3.3. Hattatların Hat San’atı İle Tanışması	3.3.4. İcrâ Edenl. Duyguları	3.3.5. Hoca Talebe İlişk.
1	Akcan A.	estetikle bu şekilde tanışıklık	-	-	-	hat san’atı da bir gelenek üzerine inşâ edilmekte
2	Başar F.	ölçüyü, dengeyi, ahengi, itidalli davranmayı	varoluşun, kâinatın, kâinatın sahibinin, o güzelliklerin içime yerleşmesi	Vallahi resmen herhalde ben, topun ağzına sürüldüm	estetiğin zirvelerinde/ Kur’ân hattına hizmet ediyor olmanın ayrı bir lezzeti	istisnasız her kesimde sanata bir 15-20 dakika da öğrenirim... ertesi gün sanat benden sorulur
3	Çebi M.	aynı zamanda çok ciddi bir yatırım aracı	-	-	-	son derece katı kuralları
4	Çelebi H.	İnsanın ruhunu terbiye ediyor, insanı birçok fazlalıklarını götürüyor, insanlarla nasıl ki harfler birbiriyle imtizaç ediyor, insanı da birbirleriyle imtizaca zorluyor.	-	içte bir şey var, bir yerden zuhur edecek patlayacak	Yaptığım zaman pek duygusuna varamıyorum. Bittikten sonra sevindiriyor, gurur duyuyorum.	İstedim ki devlet bizim verdiğimiz icâzetlerin altına bir paraf koysun.
5	Çevik S.	kendi kültürüne tekrar sâhip çıkma ve sarılma	çok şey kazandırdı.	taklit yeteneği	eski bir dosta kavuşmuş gibi	
6	Dere Ö.	sabrı öğretir, kendine hâkim olmayı öğretir/daha sükûnetli” ve de “daha sabırlı	Hat sanatını öğrendikçe kendimize ait değerleri daha fazla bulacağımızı ...	-	Hiç uslanmaz hiç sakinleşmez bir coşkuyla soyutun peşinden koşuyorum	bir feyz akışı
7	Derman U.	çok şey	ölçülü olmayı/ hadiselerle daha yumuşak	Neydi bu merakım? Onu ben de	her şeyden evvel harfler ölçüye	sevgiye dayandığı için onu icra edene

			bakmayı	bilmiyorum	dayandığı için insanı ölçülü olmaya icbar	de sevgi duymak mecburiyetinde
8	Ergün A.	o kadar çok şey kazanırız ki	tamamen huzur mutluluk	yurtta verilmiş olan bir imtiyaz	inanın hiç düşünmedim ben buna niye girdim diye. Hep sevdim, şuramı dinledim.	meşkini bitirip buradan mezun olduğunuz zaman sanatkâr olmuyorsunuz.
9	Huran C.	kültürünü daha iyi anlar.	daha farklı bir gözle bakmayı	ciddi bir merak	O kadar güzel bir duygu ki o anı dünyadaki hiçbir şeyle değiştiremezsiniz.	Ben hocamı sevmiyorum, ben hocama aşığım
10	İhsanoğlu E.	Daha ileri bir ülke, daha gelişmiş daha medeni bir millet hâline geliriz.	-	-	-	-
11	Kazan H.	san'at doğru eller tarafından doğru bir şekilde öğretilirse topluma faydası olur.	muhabbet,	Senin yazın güzel. Senden iyi hattat olur.	ağır bir mesuliyet	aşk olmadan meşk olmaz
12	Kurt T.	toplumda bir kültür artması/ İslâmiyet'e karşı muhabbet	yazımdan Allah razı olursa ben eminim ki beni cennetine koyar	Bir büyüğümüz dedi ki, "Ya sen bunla uğraşma, bunu öğreten hocalar var.	en başta dünyadan koparır sizi/ sürekli ona karşı muhabbet duyuyorsunuz	en tesirli kısa zamanda mesafe alınan eğitim sistemi birebir eğitimidir
13	Kutlu H.	Bununla sabrı öğrenmek, dikkatli olmak nasıl olur? Ayrıntıları görmek görüşünü derinleştirmek, basireti, görüş-bakış derinliği kazanmak, azimli olmak... ahlaki değerler.	hattat denilen kişiler, bir kere dînî bütün olmuş	Nasıl kaybolur? İslâmi bir san'at, hat san'atı, Kur'ân san'atı, biz ne güne duruyoruz?/ bu bayrak yere düşmesin gayreti	hat sanatına tutkum falan yok/hat sanatının mecrasında akmadığı tespit ettim/Yozlaşma var, bu sefer hadi buna bir hizmetimiz olsun...	gelenek dediğimiz şey, nesep tespitidir. Kök ve temel anlamına gelir

14	Nam M.	Bakış açıları değişir	benim üzerimde tamamen benim kişiliğimi değiştirdi.	İSMEK reklamı	Seni daha farklı bir kalıba sokuyor, günlük hayatında daha farklı hareket etmeye başlıyorsun.	hoca talebe ilişkisi sanatta bittiği zaman kişinin sanatında bir gerileme oluyor.
15	Öksüz H.	hat san'atı yayılırsa toplum arasında tabii ki mesajlar da yayılacaktır	ayrı bir dünya/ kalemin bereketi	Cenâb-ı Allah'ın ona nasip etmesi, nasibinde olması	san'atkâr uygulandığı zaman bir şey hissettiği zaman onu paylaşmak ister	Hoca ile talebe mürit-mürşit gibi olması
16	Özcan A. R.	çok önemli bir silah	dünyaya farklı bir bakış açısı	Kader böyle istedi	Zaman içerisinde bu duyguların değiştiğini görüyorum.	usta-çırak ilişkisi/ feyz denilen rûhî akış
17	Özçay M.	toplumun kimliğinin inşasında çok olumlu bir katkı	her şeyden evvel bir özgüven/ fevkalâde bir tatmin duygusunu yaşattı/maddî mânevî çok şey	Benim gibi başka arkadaşlarımda hat san'atına gönül vermesine sebep olmuştur o eser o kitap.	bir dînî ve tasavvufi boyut	ananevi usûlde, usta-çırak ilişkisiyle ve klasik bir disiplinle meşk yoluyla tâlim edilerek
18	Özkafa F.	insanı, geçmişe bağlar/ecdadın, tarihin daha doğru anlaşılması için bir adım	sabır süreci, yavaşlatma, itidalli hareket, titizlik	çocukluktan beri devam eden bir arzu	seçtiğimiz metin, öncelikle bizi çarpıyor zaten	silsilevi öğretme tarzı, onu gelecek kuşaklara aktarma şekli muhakkak takip edilmeli.
19	Özkeçeci İ.	topluma bir estetik yerleşecek	bir sistem oluştuğunu	Mahmut Özakkaş Hoca vardı, en son Haseki Eğitim Merkezi hocalarındandı. Ben 1968'lerde onun açtığı rik'a kursuna başlamıştım ve o ilk tanışma öyle oldu.	bir defa dış dünyadan tecrit oluyor/ psikolojik rûhî destek	hoca-talebe ilişkisi meşk usulü devam ediyor

20	Portakal R.	kendine çeki düzen/ San'at sorgular, san'at düşünmeyi öngörür		-	-	-
21	Schick I. C.	güzellik bilinci/ gündelik hassaların dışında daha yüksek bir mânevî boyuta erişme imkânı	-	-	-	-
22	Sevgili T.	dine yaklaşıma yardım	manevi motivasyon	okula (İHL) başlar başlamaz bu yazı ile tanışmış olduk	Kur'ân'a hizmet düşüncesi	el vermek suretiyle
23	Sezer Y.	insanlar arasında ka muhabbetleşme	bana bir cesaret verdi/Mânevî olarak bereketlendim	Sümbül Efendi Kur'an kursun(d)a	sizi alıyor ...vahyin geldiği yedi kat semalara götürüyor	sabır, sebat, sevgi
24	Şen M. L.	Bir medeniyet sanatsız kültürsüz inşa edilebilir mi?	-	-	-	gelenekten süzülüp gelen özel bir eğitim
25	Tiryaki A.	Anlatılmaz, yaşanır denir ya böyle bir şey	hat, bir sabır öğretiyor, bir sabır süzgecinden geçiriyor.	Allah Teâlâ tabii insanın içine bazı şeyleri koyuyor.	psikolojik açıdan bir kere tam bir terapi	ister istemez bir etkileşim
26	Türkmen H.	insanı eğitir, yontar, mânevî açıdan yükseltir ve insanları birbirine bağlar.	Allah'a kul olmak	tamamıyla tesadüf, şans eseri	yazdıkları yazı Allah kelâmı, onların üzerinde çok büyük etkisi oluyor mânevî açıdan	tabii yılların vermiş olduğu tecrübe
27	Vural M. A.	mânâyâ hizmet	orantı güzel dengeli olan ölçülü olan yazıyı fark edebiliyor insanın ruhu	genlerdeki var olan estetiğe olan bir ilgi ve alâka diye düşünüyorum	işin içerisinde sevap tarafı var, estetik tarafı var, maddi manevi her türlü yönü var, meşakkati de var	kesinlikle vazgeçilmez bir unsur

3.3.2. Hat San'atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi

Hat san'atının medeniyet tasavvuru ile ne tür bir ilişki içerisinde olduğu bu araştırmanın peşinde olduğu temel bulgulardan birisidir. Bu sebeple öncelikle hat san'atında gelenek ve modernlik konusu incelenmiş, ardından hat san'atı, medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı konusu anlaşılmaya çalışılmış ve son olarak da hat san'atı ve değişim-dönüşüm ilişkisi araştırılmıştır. Hat san'atının bu alanda sağlayabileceği kazanımların olup olamayacağı, eğer bu san'at böyle bir güce sâhip ise bunun nasıl elde edilip ne şekilde kullanılabileceği yeni bir medeniyet inşâ etmek isteyen veya var olan medeniyeti yeniden canlandırmak isteyenler için hayati öneme sâhiptir.

3.3.2.1. Hat San'atında Gelenek ve Modernlik

Hat san'atının gelenekle olan ilişkisini ve modernlik tartışmalarını ele alan Tablo 3.22 katılımcıların bu kavramlara çok farklı anlamlar yüklediklerini göstermektedir. Bazı katılımcılar gelenek kavramını bu san'atın kendi iç dinamiklerinde eskiden beri süregelen usûl ve yöntemler olarak algıırken kimi katılımcılar ise gelenek kavramına daha geniş bir anlam yükleyerek toplumun mensubu olduğu medeniyetin diğer nesillere aktarımında rol oynayan önemli bir unsur olarak görmektedir. Hat san'atının modern ve modernlik ile ilgisi ise daha çok bu san'attaki yenileşme çabaları olarak nispeten dar bir çerçevede algılanmaktadır.

M. Arif Vural hat san'atının bünyesinde iki yönlü geleneği barındırdığını vurgulamaktadır. Bunlardan ilki *“kendi iç dinamiklerini gelecek nesillere ulaştırması noktasında hattın kendi geleneğini devam ettirmek”* iken, ikinci yönü ise sâhip olunan gelenek ve medeniyetin hat san'atı vesilesiyle *“diğer nesillere”* aktarılabilmesidir. Bu açıdan bakıldığında toplumların gelenek ve medeniyetin birçok unsurlarının *“gelecek kuşaklara aktarılması”* konusunda hat san'atının büyük fayda ve fonksiyonları söz konusudur.

Tahsin Kurt hat san'atının gelenekle *“kopmaz bir bağ”*ı olduğunu, bu birikimin hat san'atçısına tıpkı zifiri karanlıkta hiçbir yeri görmeyen bir insana elindeki fenerin yol göstermesi gibi rehberlik ettiğini belirtmektedir. Hattat gelenekten koptuğu anda nereye gideceği belli olmayacaktır. Eğer hat san'atçısı bir şeyler üretmek istiyor, bir yere gelmeyi arzu ediyorsa muhakkak surette geleneği temel alarak onun üzerine bir şeyler bina etmelidir. Aksi takdirde herkesin kafasına göre ürettiği temeli olmayan çalışmalar *“çok müteber”* görülmeyen *“soysuz”* san'at eserleri olacaktır.

Ayten Tiryaki'ye göre hat san'atı 1400 yıllık bir geçmişe sâhiptir ve gelenekli bir san'attır. Bu mânâda klasik san'atlardan birisi olmakla birlikte günümüzde “*çok güzel bir modern san'at olarak da evlerde*” görülebilmektedir. Bazı kişiler kendisine gelip evlerindeki mobilyalarının klasik olmadığını belirtmekte ve ona uygun eser üretmesini talep etmektedir. Bu kişilere “*tezhibi daha az*” ve “*grafik olarak da görselliği ön planda*” olan tasarımlar yapmakta, üretirken sade renkler kullanmaktadır. Böylelikle o eser “*modernliğe de uyum*” sağlamaktadır. Dolayısıyla hat san'atı “*modern san'at olarak da*” görülebilir.

Hüseyin Türkmen'e göre de hat san'atı “*gelenegine bağlı bir san'at*” olup geçmişten günümüze kadar çeşitli merhaleden geçmiş, “*her zaman yeniliğe açık olmuş*” fakat bu yenilenmeyi “*eskisini kaybetmeden*” gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Benzer bir görüşe sâhip olan Fatih Özkafa'ya göre hat san'atı “*gelenekle çok sıkı bağ içerisinde*” olduğu için “*başta eğitim metodu, hoca-talebe ilişkisi, o birebir ilişki, hat san'atının modernlikle alâkası*” sürekli sorgulanmaktadır.

M. Lütfi Şen ise hat san'atında bir gelenek olduğunu, bu çerçevede şimdiye kadar büyük san'atçıların yetiştiğini ve böyle bir disiplinde “*gelenekle ilişki kurmadan*” adım atılamayacağını iddia etmektedir. San'atçının yeni bir eser ortaya koyabilmesi için öncelikle “*bu gelenekle hesaplaşma*” aşamasını geçmesi gerekmektedir. Hat san'atı, bugün, modern yorumları ve verimleri ile aslında bir yandan da “*geleneg e sıkı sıkıya bağlı*” olarak devam etmektedir. Çünkü alınan eğitim “*gelenekten süzülüp gelen özel bir eğitim*”tir. Hattatlar yaşadıkları çağa ait şeyler yaratmak gayesiyle ürettikçe zamanla hat san'atının önü çok açılacak ve çok uzak olmayan yakın zamanda “*hat abideleri ile*” karşılaşmamız mümkün olacaktır.

Hüseyin Kutlu hat san'atında modern kavramının kullanılmasına şiddetle karşı çıkmakta ve tepkisini “*Şu modern lafına ne diyeyim ben. Moderni tarif eden olmuş mu, ne bu modern denilen şey?*” şeklinde dile getirmektedir. Ona göre bu “*ideolojik*” bir yaklaşım olup bizi oradan oraya savurmaktadır. Bu kelime yerine “*yenilik*” denmesi daha doğru olacaktır. Eskinin “*klasik*” görülmesi, başka şeylere benzemeyen yeninin ise “*modern*” olarak kabul edilmesi “*ucuz tarif*”ten başka bir şey değildir. Hat san'atında yeni denemeler yapanların öncelikle klasik usûllerde yazdıkları yazıların genel kabul görmesi gerekmektedir. Ancak bu takdirde yeni arayışlara yönelmek mümkündür. Hat san'atı ne geçmişinde ne de günümüzde

herhangi bir şeyi tıkamamaktadır. Öyle olsaydı Hz. Peygamberin devlet başkanlarına gönderdiği mektuptaki yazının dışında bir şey yazılamazdı. İslâm hem fıkıh hem anlayış olarak yasaklayıcı olmayıp ibâhaya yani helalliğe dayanmaktadır. Sınırsız bir ufka sâhip olmakla birlikte “benzeşme yani teşebbüh” kırmızı çizgidir. Asıl olan “kendin gibi” gelişebilmektir. İslâm san’at ve edebiyatı hammadde olarak diğer unsurları kullansa da tarihte hiçbir dönemde “aynen benzememiş” ve “kendi gibi” gelişebilmenin gayretinde olmuştur. Günümüzde gerçekleştirilen pek çok hat sergisi daha açarken bir “falso” ile başlamakta, “açılış kokteyli” yapılmaktadır. Kokteyl yerine “ikram” denmeli, katılımcılara “Coca Cola, Fanta” yerine “ahududu şerbeti, nar şerbeti, kızılıçık şerbeti” vs. ikram edilmelidir.

Hat san’atında modern konusu açıldığında tepki gösteren ve tepkisini “*Vallahi şunu samimi söyleyeyim modern kelimesine artık kızar oldum.*” şeklinde dile getiren Fuat Başar’a göre İslâm hat ilminden daha modern bir şey yoktur. Bu görüş tutuculuk olmayıp “*derin analizler sonucunda vardığı*” bir noktadır. Modern dediğimiz şey “*allama pullama, kakalama, uydurma*” çabasından kaynaklanmakta ve “*alabildiğine saçmalama hürriyeti*” anlaşılmaktadır. Modernizmde insana dünyada öncelikle gereken edep ve haddini bilmek hasletleri bulunmamaktadır ve “*hayâsızca her yere saldır, aklına eseni uydur*” anlayışı hâkimdir. Kişinin bir resim yapıp “*ben, bu resmi böyle yorumladım*” deme hakkı yoktur. O resme bakanlar yapan kişinin “*yorumunu resminden anlamıyor*”larsa üretilen şey “*san’at değildir*” ve ressamın insanların kendisini anlamamasından şikâyet etmeye hakkı yoktur. Toplumun şuuru, zevki ve aklıyla “*dalga geçme yetkisi*” hiç kimseye verilmemiştir. “*Ben uydurdum millet beni kabul eder.*” anlayışı kabul edilemezdir. San’at mutlak suretle ilerlemeye açık olmakla birlikte “*mutlak suretle kâbus gibi uydurmalara kapalı*” olan bir şeydir. İslâm dünyasının haysiyeti olduğu gibi san’atlarımızın da bir haysiyeti vardır ve de onu kollamak zorundayız.

İlhan Özkeçeci hat san’atının gelenek ve modernle olan ilişkisini ifâde etmenin kolay olmadığını belirtmektedir. Günümüz toplumunda “*san’at ve san’at eserine bakış yeterince gelişmiş*” olmadığı için “*geçmişteki san’at anlayışımız ve ortamımız bugün ortada yok*”tur. Medyanın da etkisiyle sanki “*yönlendirmeye giden*” bir durum söz konusudur ve bu kültür topluma intikal etmiş değildir. O bakımdan “*modern deyince ne anlıyoruz? Neresi modern neresi değil? Bunlar yoruma muhtaç noktalar*”dır.

Savaş Çevik *“Hat san’atında modern olur mu?”* sorusunu sormakta ve *“Niye olmasın, tabii ki olabilir. Bütün san’at dallarında farklı çizgiler oluyor da hat san’atına niye olmasın? Hat san’atı onlardan eksik kalan bir şey mi? Hat san’atı san’at değil mi?”* şeklinde cevap vermektedir. Hat san’atı elemanları kullanılarak yapılan yenilik arayışlarına *“klasik hat san’atı”* denmeyip *“grafik san’at”* vb. isimler verilebilir. Klasik hat san’atını uygulama, yöntem ve kompozisyonları değiştirerek zenginleştirmek mümkün olmakla birlikte bu konuda bir kavram kargaşası mevcuttur. Bazı hattatlar farklı bir kompozisyon yaparak veya yazıyı renkli yazarak klasiğin dışına çıktıklarını ve modern hat ürettiklerini düşünmektedir. Oysa bu tür çalışmalarda çağın getirdiği malzemelerle üretim yapılmakla birlikte yazının formu, anatomisi vb. özellikleri korunduğu için bu tür işler modern hat olarak görülmeyip farklı uygulamalar olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte hat elemanlarını kullanarak farklı bir görsellik elde ettiğinizde bu tür eserler moderne girmektedir. Genellikle çizgi dışı modern çalışmalarda *“anlamli bir metin”* bulunma zorunluluğu yoktur. Bir eserin klasik hat olup olmadığını belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesi metnin olmamasıdır. Modern hat çalışmalarında bir harf alınarak ondan bir kompozisyon yapılmaktadır. Harf bozulmasa bile anlamli bir metni olmadığı için bu tür çalışmalar *“klasik hat”* olmayıp *“grafik”* veya henüz daha çok ortaya koyulmayan türde çalışmalardır. Hat san’atı ve klasik san’atlarımız bundan sonraki yıllarda, yüzyıllarda *“yepyeni san’atları doğuracak bir altyapıya sâhip”* tir. Bununla birlikte bir kişinin *“sanatçı, modern sanatçı non- figüratif sanatçı”* vs. olabilmesi için *“mutlaka klasik aşamadan geçmesi”* gerekmektedir.

Savaş Çevik’e göre Osmanlı-Türk kültüründe daima fonksiyon önde tutulmuştur. Halen hat san’atında kullanılan 4-5 çeşit yazı türünün esasen çıkış amacı uzun metinleri yazmak, yani Kur’ân’ı çoğaltmaktır. Burada san’at fonksiyonu ön plana tutulmamış, batıdaki gibi insanı yüceleştirme amacı güdülmemiştir. Bunun sebebi ise İslâm kültüründe birinci planda önce yaratıcının, sonra toplumun menfaatlerinin gelmesidir. Birey topluma hizmet etmektedir ve ikinci plandadır. Önemli olan tek bireylerin değil insanların mutluluğudur. Oysa Batı toplumunda tam tersi bir anlayışla birey öncelenmekte toplum ondan sonra gelmektedir. Batı kaligrafisi san’atında sâhip olunan kültürün yansıması olarak uzun metin yazmaya uygun olmasa da çok fazla yazı fontu (çeşidi) üretilmiştir. Ona göre günümüzde *“hat san’atı yeni doğuşlara gebe”* olduğu için şu anda *“geçiş dönemi”* yaşanmaktadır.

Cevad Huran'a göre san'atkârların üretim yapabilmeleri için “*ya bir üslup sahibi*” olmaları ya da “*bir örneği*”nin olması gerekmektedir. Başlı başına bir üslup sahibi olmak ona göre mümkün değildir. San'atkâr bir örneğin peşinde gittiğinde san'at yolculuğunda pek çok şeyle karşılaşmaktadır. Hocasına inanan bir hattat ona teslim olmakta ve yeni şeyler yapma çabası onu hiçbir zaman tatmin etmemektedir. Klasiğin zevkini, zarafetini, zorluğunu, estetiğini gören herhangi bir hattat modern bir çalışmadan hoşlansa da zevk alamaz.

M. Uğur Derman hat san'atında XIX. asırda yazılan yazının iptidai olmakla beraber, benzer özelliklerde XVI. ve XVII. asırda da yazıldığını bu sebeple “*o gelenekten kopmaya imkân*” olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte XVI. asırda Ahmet Karahisârî (1470-1556)¹⁶⁰'nin yaptığı gibi yazıya yenilikler getirmek mümkündür. Kendisine Yâkût el-Musta'sımî yolunu esas alan Karahisârî'nin yolu Kanûni Sultan Süleyman döneminin (1520-1566) saray hattatı olmasına rağmen¹⁶¹ bir nesil sonra kapanıp gitmiştir. Şeyh yolunu esas alıp yenilikler yapsaydı belki de XIX. asırda erişeceğimiz noktaya XVI. asırda ulaşılabaktı. Şeyh yolu sağlam kaidelerle ortaya çıktığı için XX. asra kadar gelmiş, arada onu da Hâfız Osman gibi biri yenilemiştir. Dolayısıyla yenilik her zaman mümkündür fakat gelenekten kopulması imkân dâhilinde değildir.

Hilal Kazan yazının 14 asırdır devam eden süreçte hat san'atının kendi geleneğini kazandığını fakat hayatın sürekli değişmesi sebebiyle san'atlarda da değişimin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Bir san'atçının daha modern çalışmaları yapabilmesi için bütün san'atlarda öncelikle “*temel klasik eğitimi alma şartı*” bulunmaktadır. Bu klasik eğitimi almadan üzerine moderniyi koyamazsınız. Hat san'atında da eğer modern bir şey yapılacaksa bunu üretecek olan hattatın iyi bir klasik eğitim alması zorunludur. Modern tasarımlar yapılırken klasik ölçülerin

¹⁶⁰ Çağdaşı olmasına rağmen Şeyh Hamdullah yolu yerine Yâkût-el Musta'sımî yolunu benimseyip ekol sahibi olan Osmanlı hattatı. Bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 94. ; Nefeszâde, *Gülzâr-ı Savâb*, 59-60. ; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-Küttâb*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı:1942), 9-10. ; Habib, *Hat ve Hattâtân*, (İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1305), 84-85. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 77-85. ; A. Süheyl Ünver, *Hattat Ahmet Karahisârî* (İs t a n b u l: Afyon Turizm Derneği, 1964), 1-24. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 242-262.

¹⁶¹ Çağman ve Aksoy, *Osmanlı Sanatında Hat*, 10.

muhafaza edilmesi ve istifle metnin uyuşması gerekmektedir. Günümüzde dînî eğitimin yetersizliği sebebiyle neyin nereye yazılacağı bilinmemekte, ayet ve kutsal metinler kompozisyonlarda bölünerek yazılmaktadır.

Turan Sevgili hat san'atının gelenekle olan bağının *“tamamen kendisi ile ilgili”* olduğunu, yüzde 90'ın üzerinde müslüman bir kitlenin kendi kutsal kitabını öteden beri bu yazıyla tanıyıp bildiğini ve önemini kavrayarak hürmet duyduğunu belirtmektedir. Hat sadece bir yazı olarak değil, Kur'ân olarak ve diğer neşriyatın günümüze intikali bakımından başlı başına *“toplumu yansıtan”* bir olaydır.¹⁶²

Ali Rıza Özcan hat san'atının gelenekle olan bağını ilginç bir benzetme ile ifade etmektedir. Ona göre insan hayatı tıpkı araba kullanmaya benzemektedir. Arada bir hangi yoldan geldiğinizi kontrol etmek için dikiz aynasından arkaya bakmak gerekir. Fakat *“sürekli dikiz aynasına bakarsanız kaza yaparsınız”* ya da *“yolunuzu kaybedersiniz”* en kötü ihtimalle *“hızınız yavaşlar”*. Geçmişle irtibatı koparmamak gereklidir fakat gözünüzün de ileride olması lazımdır. Geleneksel san'atlarda geleneğin peşinde olmak, geleneği aramak, geçmişin önemini vurgulamak yaygındır. Bu temelde doğru bir yaklaşım olmakla birlikte bu yaklaşımın güncellemesi ve ileriye matuf bir bakış açısına dönüştürülmesi noktasında çok gerilerde kalmıştır. Ali Rıza Özcan'a göre *“hat san'atı diğer san'atlar içerisinde en modern san'attır”* çünkü yazı tarihine bakıldığında *“geçmişi en yakın san'at”* hat san'atıdır. Bu san'at *“en çağdaş”* san'at olduğu gibi aynı zamanda *“şekil zenginliği açısından güzeli”*dir. Hat san'atında eğer *“ihtiyaç varsa”* reform yapılabilir. Günümüz teknoloji çağında ihtiyaçların inanılmaz derecede fazla olduğu düşünülürse hat san'atının şekil bazında daha da zenginleştirilebilmesi mümkündür. Reform kapısı açık olmalıdır ve halen açıktır.

Ömer Faruk Dere *“genetik kodlarımıza koşarak geri döndüğümüzde”* bulduğumuz değerleri kutsadığımızı, hatta onları kırk kat bohçalara sarıp başımızın üzerinde taşıdığımızı, fakat o eserleri oluşturan toplumun değerlerin neler olduğunu unuttuğumuzu, bu sebeple gelenek adına *“birbirinin kopyası ruhsuz kadavralar”* oluşturduğumuzu iddia etmektedir. Gelenek adına üretilmiş san'atlar tekrarla öğrenildiği için bu bir yere kadar anlaşılabilir olmakla birlikte bir noktadan sonra

¹⁶² Nitekim san'at ictimâi bir hadise olarak görülmüş, san'atçının bulunduğu cemiyetin eseri olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 31.

“rastgele çizilmiş çizgiler” ve “boyalı kağıtlar” üretmeye başlanmıştır. “O ruh” kaybedildiği için ortasına bomba düşmüş gibi tasarımlar yapıp bunlar modern zannedilmiştir. Genetik kodlarımızda bizi biz yapan değerler korunabilirse “medeniyet yolculuğumuzda yıkılan köprüyü tamir edip yürüme imkânı” olabilecektir. Aksi takdirde köprünün yıkıldığını ve bizim o köprünün üzerinde hâlâ geriden gelenlerin bıraktıkları şeylerle oyalandığımızı göremeyiz. Eğer “yeni köprüler kurabilmek” isteniyorsa “o ruhu tekrar kendi bünyemizde tekrar giyinip kuşanıp yolumuza öyle devam etmek” zorundayız. Bu beraberinde “formların değişmesini” getireceği için “aynı ruhta, aynı inançta, aynı ruhta ve aynı özde” eser üretebilecek “yeni nesil san’atçılar” yetiştirmek gerekmektedir.

Ahmet Akcan her san’at dalı gibi hat san’atının da geleneksel form, eğitim ve malzeme ile *“bir gelenek üzerine”* inşâ edildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte günümüzde malzeme, renk, kalem, teknoloji, form olarak yenilikler ortaya çıkmaktadır. Geleneksel Sanatlar Derneği olarak yaptıkları “San’atta Yenilik” seminerlerinde katılımcıların ilk görüşte modern arayışlar zannettikleri bazı çalışmaların 700-800 yıl önce üretildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla san’atta yenilik arayışları *“her zaman olmuştur”* ve *“her zaman olacaktır”*.

Mehmed Özçay hat san’atında tamamen muhafazakar ve taklitçi bir anlayış ile ürün üretildiği takdirde ilerleme ve yeniliğin gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir. Eğer büyük hat ustası Mustafa Râkım celi sülüs ve tuğrada kendinden önce var olan anlayışı takip etseydi *“büyük inkılabı”* yapamaz ve *“büyük bir sıçrama”* gerçekleştiremezdi. Mustafa Râkım *“kendi köklerinden kopmadan tamamen radikal bir çıkış”* açarken *“eskisini yok etmemiş”, “onu geliştirmiş”* ve *“daha ileriye götürmüş”*tür. İçinde bulunduğumuz devirde *“klasik usûl ve yöntemler mutlaka korunmalı”* fakat bununla yetinmeyip *“günümüzün ihtiyaçlarına, anlayışına, dünya san’at anlayışına hitap edebilecek yeni versiyonlar, yeni san’at eserleri, yeni yorumlar”* üretilmelidir. Klasik usûlde celi sülüs yazıda renkli mürekkep kullanılmazken kendisi hat ile daha geniş kitlelere ulaşabilmek için ilk defa 1998 yılında kullanmıştır. Bu tür yenilikleri deneyebilmek için *“o san’atın kültürüne vakıf olmak”* ayrıca *“bilgi ve altyapı sahibi olmak”* gereklidir. Hattı bilmeyen insanların ondan zevk alabilmesi için neler yapabileceğini düşünürken öncelikle diğer plastik san’atları incelediğinde bu san’atlarda hattan farklı olarak renk ve gölge olduğunu görmüş bu sebeple renk kullanmaya karar vermiştir. Renkli ve şeffaf mürekkepleri

kullanması kalemin bütün hareketlerini ortaya çıkarmış, bir de renk unsuru eklenince yazı *“farklı bir boyut ve derinlik”* kazanmıştır. Bu yeniliğe ilk kullandığında tepki gösterenler olmakla birlikte genelde *“çok olumlu tepkiler”* gelmiş, *“bütün İslâm dünyasında, bütün dünyada renkli mürekkepler”* kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmıştır. Böylelikle hat san’atı *“farklı bir boyut”* elde etmiş, *“zenginlik”* oluşmuş, yelpaze genişlemiş, bu san’attan zevk alan insanların sayısı artmıştır. Dolayısıyla *“hat san’atında yenilik yapılacaksa gelenekten kopmadan”* yapılmalıdır. Hattatlar *“harflerden taviz vermeden”* resim vb. san’atların hitap ettiği kitleye hat ile nasıl hitap edebileceklerinin arayışına girmelidir. Aynı şekilde harflerin ulaştığı estetik olgunluktan, o forumdan taviz vermeden hat heykellerin de yapılması mümkündür, yapılmalıdır. Tutucu davranmayıp gelenekten beslenerek yeni yorumlara açık olunmalıdır.

Hüseyin Öksüz hat san’atının gelenekle olan bağıını sorgulamanın *“fazladan gelen bir şey”* olduğunu belirtmektedir. Ona göre hat san’atı *“İslâm san’atlarının en güzellerinden biri”* olup *“en zoru, en güzeli, en hoşu”* dur.

Yusuf Sezer hat san’atındaki modern denemelerin günümüz insanlarına bu san’atın daha cazip hale getirilmesi için yapılan birtakım çalışmalar olduğunu ve bir alâka göreceğini zamanın belirleyeceğini belirtmektedir. Bu alanda birçok deneme yapan hattat olsa da kendisi hocasından gördüğü klasik usûle devam etmektedir.

Menaf Nam hat san’atının *“kadim geleneğimizin en köklü san’atlarından”* olduğunu bu san’atta geçmişi inkâr etmenin kendini de inkâr etmek anlamına geleceğini belirtmektedir. Klasiği bilmeden geçmişi bilmeden geleneği bilmeden o köklü mâzîyi öğrenmeden bu san’atta bir şey yapmak mümkün değildir. Bu kişiler istedikleri kadar san’atkar olduklarını iddia etseler de kimse onlara îtibar etmeyecektir.

Hasan Çelebi hat san’atında mürekkep, kalem, kağıt gibi alanlarda istenilen her türlü yeniliğin olabileceğini fakat yazının değiştirilemeyeceğini düşünmektedir. Yazının eski hâli ne ise onun dışına çıkmasına taraftar olmayan Hasan Çelebi kendisinin *“pek modernci”* olmayıp *“klasikçi”* olduğunu ifade etmektedir. Modern çalışmaların yapılması mümkündür ama *“mutlaka bu klasiği muhâfaza etmek”* gerekmektedir.

Raffi Portakal bütün dünyada geleneksel san’atlara genel bir bakış yaptığında 2000 yıl öncesine dayanan müthiş bir zenginlik gördüğünü fakat geleneksel kültürün zaman içinde değişime uğradığını belirtmektedir. San’at eseri kişiyi *“geçmişten*

bugüne bağla”makta bireye kendi kökleri ile bağ kurma imkânı sağlamaktadır. Fakat bunun için hat san’atına “*sadece güzel hat veyahut ne yazıyor*” diye bakmak yeterli olmayacaktır. O eserin “*nereden geldiğini, yani hattatlarını, o dönemde başka neler yapıldığını, o dönemdeki kişilerin neden bunlara düşkün olduğunu veyahut düşkünler mi? diye sorgulamalı.*”dır. Yani “*hiç çekinmeden korkmadan, yanlış mı yapıyorum diye telaşa kapılmadan*” soru sorulmalıdır.

Mehmet Çebi sanatçı için asıl olanın içinde bulunduğu dönemdeki birikime bir ek yapabilmesi, rûhânîyatını o dönemin şahitliğini eserlerine katabilmesi olduğunu düşünmektedir. Ona göre önemli olan bugün nesih yazıyı Şevki’den daha güzel yazmak değildir. Çünkü Şevki nesih yazıyı 200 sene önce olabilecek en üst noktaya zaten taşımıştır. Günümüzde hattatlar nesih yazıyı Şevki, Hasan Rıza, Kazasker¹⁶³ (1801-1876) gibi yazmakta hatta Râkım’dan daha iyi celî yazılar üretebilmektedir. Fakat aradan bunca zaman geçtikten sonra “*artık başka bir şey yapmak lazım*”dır. Dünyadaki san’at denilen olgunun nasıl bir olgu olduğu ve nerelere gittiğini anlayabilmek için “*şehirli olmak*” gerekmektedir. Bir hat hocasına talebe olarak kabiliyetinize göre üç ayda, üç senede veya on senede icâzet alarak taklit usûlüyle yazı yazmaya başlayabilirsiniz. Hat camiasında icâzet alınca meselenin bittiği zannedilmektedir. Oysa icâzet alınca mesele başlamaktadır. Bugün XXI. yüzyılda yepyeni bir dünyada yaşamaktayız ve kavramsal san’at anlayışının ortaya çıkmasının ardından 100 sene geçmiştir. Artık san’atçılar günlük hayatta kullanılan basit bir objeyi alarak bununla san’at yapabilmektedir. Nitekim Duchamp (1887-1968)¹⁶⁴ bir pisuvarı “*bu benim san’at eserim*” diyerek “*çağdaş san’atın en önemli eserlerinden biri olarak*” kabul ettirmiştir. Aslında 100 dolar etmeyecek bu klozet bugün satılığa çıksa 200 milyon dolara alıcı bulacaktır. Picasso’nun eserlerini sevmeme hakkı herkeste vardır ama Picasso’nun yaptığıнын san’at olup olmadığını sorguladığınızda o kişiye “*biraz dur bakalım*” denecektir. Bütün insanlığın oluşturduğu bir san’at tarihi külliyâtı söz konusu iken kendi beğeni zevk ve anlayışlarımızı herkesin kabul etmesi gereken san’at anlayışı olarak ortaya koyamayız.

Mehmet Çebi dünyanın her bölgesindeki hattatlarla irtibatı olan birisi olarak hat san’atında “*daha yolun başında*” olduğumuzu ve kat edecek “*çok büyük yolumuz*”

¹⁶³ XIX. yüzyılın tanınmış bestekâr, neyzen, devlet adamı ve hattatı Kâdiasker Mustafa İzzet Efendi.

¹⁶⁴ Henri Robert Marcel Duchamp (1887-1968), Fransız-Amerikalı Amerikalı sanatçı.

olduğunu düşünmektedir. Her şeyden önce genel san'at anlayışı ile ilgili kültürümüzü arttırmamız gerekmede, daha sonra kendi icra ettiğimiz san'ata o genel kültürden bir şeyler katarak tarihte benzeri olmayan farklılıklarla eser ortaya koyabilmenin gayretini taşımamız gerekmektedir. İslâm toplumlarında bunu yapan “çok az sanatçı” olup “onların da çoğu maalesef bizim ülkemizde değil”dir. Klasik güzel olmakla birlikte çok tekrar edilmesi klasiğin ruhunu bozmaktadır çünkü tekrar san'at değil zanaattır. Nitekim XVI. yüzyılda İznik çinisi san'at iken bugün Kütahya ile zanaat olmuş, günümüzde icra edilenlerle zanaatın da artık amelelik kısmına dönüşmüştür. Günümüzde “daha soyut işler” gündeme gelmekte, bütün san'atlar soyutu aramaya, anlamaya ve keşfetmeye çalışmaktadır. Günümüz san'atçıları soyutun üzerine bir mânâ, bir hikmet, bir renk vb. şeyler yükleyerek san'at icra etmektedirler. Aslında İslâm San'atları temel olarak bu işlere en uygun san'atlardır. Bir Elif'i binlerce çeşit yazmak, ona hayatın her noktasında kendisini ifâde ettirecek binlerce mânâ yüklemek, onu bir ruha büründürmek mümkündür. Ama buna yönelik bir gayretimiz yoktur.

Hat san'atını dünya san'atı hâline getirebilmek için “artık bu işi kamıştan kağıttan kalemden kurtarmamız” gerekmektedir. Hattat adayları bu san'atı öğrenirken aynı zamanda çok iyi bir sinema izleyicisi olmalı, sinema tarihini bilmeli, mümkünse teknik olarak resim yapmayı öğrenmeli, renk, boya çeşitleri gibi modern san'atın üretildiği malzemeyi tanımalıdır. Bu kişilerin ayrıca kendi eski edebiyatlarının yanı sıra çağdaş edebiyatı da bilmesi, biraz müzik bilgisi ve zevkine sâhip olması zorunludur. Bütün bunlarla beraber bu insanların dünyanın önemli müzelerini mutlaka görmesi, kendi icra ettiği san'atların etrafında dönen diğer san'atları da kendi san'atı kadar olmasa da kendi san'atına nasıl yardımcı olabileceğini bilecek kadar tanınması gerekmektedir. Bütün bunların yanında bu san'atkârların “bir san'at görüşü”ne sâhip olması ve “kendi çapında mütefekkir olması” lazımdır. Böylelikle yeri geldiği zaman kendisinin ne yapmak istediğini diğer insanlara teorik olarak diğer san'at disiplinlerinden de haberdar olarak anlatabilecektir.

Irvin Cemil Schick hat san'atında kesinlikle bir geleneğin söz konusu olduğunu günümüzde hattatların silsilelerini Şeyh Hamdullah'a, İbnü'l-Bevvâb¹⁶⁵

¹⁶⁵ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Hilâl el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 413/1022). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 331-332. ; Nefeszâde, *Gülzâr-ı Savâb*, 43. ; Habib, *Hat ve Hattâtân*, 44-48. ; Suyolcuzaade, *Devhatü'l-Küttâb*, 82. ; Süheyl Ünver, *Hattat Ali bin*

(ö.413/1022)'a, İbni Mukle¹⁶⁶ (ö.328/940)'ye hatta Hz. Ali'ye kadar dayandırmalarının bunu gösterdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte “*bu san’atlarda gelenek olmasının öteki san’atlardan farklı olduğunun düşünülmesi*” ona göre yanlıştır ve resim san’atında da gelenek söz konusudur. Hiç şüphesiz “*yazı san’atı nesilden nesile intikal ediş şekli dolayısıyla geleneklerin çok iyi bir şekilde yaşatıldığı bir san’attır.*” olup bunda icâzetin ve hoca talebe ilişkisinin rolü bulunmaktadır. Fakat bu durum “*sadece hat san’atına mahsus bir şey*” değildir. Ayrıca gelenek illâki dümdüz giden bir yol olmayıp, “*Başka yerlere çıkamaz mıydı?* sorusu ona göre her zaman bâki olup “*Bugüne çıkan yol, kaçınılmaz ve tek yoldur.*” demek yanlıştır. Günümüzde bir şeyin gelenek olduğunu söyleyince “*Bu eskiden de vardı, bugün hâlâ var.*” olarak anlaşılmaktadır. Oysa tarihe baktığımızda “*ezeli ve ebedi sandığımız*” birçok şeyin aslında belirli dönemlerde ortaya çıkıp sonrasında kısmen yok olduğu bir kısmının da devam ettiğini görmekteyiz. Tıpkı ebrunun Orta Asya’ya kadar giden bir gelenek olduğunu düşünmemiz gibi bugün gelenek addettiğimiz birçok şeyin her zaman var olduğu zannedilmektedir. Edhem Efendi (1826-1904)¹⁶⁷’nin babasının XIX. yüzyılda ebruyu Buhâra’dan getirdiği söylene de işin özüne baktığımızda XVI. yüzyılda İstanbul’da ebru yapıldığı bilinmektedir. Yine Orta Asya’dan Mustafa Düzgünman (1920-1990)¹⁶⁸’a ve onun talebelerine kadar kesintisiz giden bir ebru geleneği olduğu düşüncesi de doğru değildir. Çünkü Necmeddin (Okuy) Efendi, Edhem Efendi’ye devam etmeye başladıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir ve M. Uğur Derman’ın deyişiyle “*Necmeddin Efendi kendi istidadı, kendi katkılarıyla*” bunu sürdürmüştür. Görüldüğü üzere bu süreçler kesintisiz gelenekler olmayıp, “*çok daha karmaşık, belki bir nehir gibi birçok kolu olan bir şey*” konumundadır. Dolayısıyla gelenek “*geçmişin karanlıklarından*

Hilâl Hayatı ve Yazıları, (İstanbul: Yeni Laboratuar Yayınları, 1958), 1-15+, Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 57-61, Serin, “İbnü’l-Bevvâb”, *TDVİA.*, C. XX, 534-535. ; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 120-128.

¹⁶⁶ Hattatlığı ile tanınan devlet adamı, vezir, Ebû Alî Muhammed b. Alî el-Hüseyn (el-Hasen) b. Mukle el-Bağdâdî. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 118-119. ; Abdülkerim Özaydın, “İbn Mukle”, *TDVİA.*, C. XX, 211-212. ; Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*,¹⁷

¹⁶⁷ Fen ve san’atta mâhir Özbekler Dergâhı şeyhi Hezarfen Edhem Efendi. Bkz. Derman, “Edhem Efendi, Hezarfen”, *D.İ.A.*, C. X., 416-417.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 433-437.

bugüne gelen dümdüz bir yol” değildir. Geleneğin “*sürekli değişen bir şey*” olarak yahutta “*gelen’e ek*” olarak yorumlanması mümkündür. Bununla birlikte Yâkût el-Musta’sımî’nin İbni Bevvâb’ın yazısını değiştirmesi, Şeyh Hamdullah’ın Yâkût’un yazısını değiştirmesi, Hâfız Osman’ın Şeyh Hamdullah’ı değiştirmesi, Şevkî Efendi’nin Hâfız Osman’ı değiştirmesi bize “*gelenekte birçok önemli dönüm noktası olduğunu*” göstermektedir. Bu dönüm noktaları “*gelen’e ek*” midir, yoksa birer “*devrim*” midir? Bu konuda doğru-yanlış olmayıp nasıl tanımlamak istenirse öyle tanımlanabilir.

Irvin Cemil Schick’e göre günümüzde bazı çevreler hat san’atını “*san’at olmanın ötesinde birtakım gayelere araç*” olarak görmektedirler. “*Bu gayelerden bir tanesi kimlik, bir tanesi de geçmişle ilişki*” dir. Bu san’at “*geçmişin bir çeşit bir sembolü, bir örneği, bir hücceti*” olarak görülmekte, hat san’atından anlamak, duvarına asmak “*geçmişle bir ilişkiyi sembolize*” etmekte, san’at olmanın güzel olmanın ötesinde “*geçmişe belirli bir bakışı*” simgelemektedir. Bugün iktidardaki düşünce “*özellikle Türkiye’nin geçmişine dönük bir yaklaşım sahibi*”dir ve bu ona göre “*gerçekçi olmayan bir yaklaşım*”dır. Çünkü film geriye alınamamakta, bugün geçmiş tekrar canlandırılmamaktadır. Günümüzde “*geçmişten birtakım şeyler*” alabilmemiz mümkündür ama mutlaka yine “*ileriye dönmemiz*” gerekecektir.

Tablo 3.22: Hat San’atında Gelenek ve Modernlik

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
M. Arif Vural (Hattat)	...asında hattın kendi iç dinamiklerini gelecek nesillere ulaştırması noktasında hattın kendi geleneğini devam ettirmek bu birinci yönü, ikinci yönü ise bir de bizim geleneğimiz ve medeniyetimiz hat san’atının vesilesiyle diğer nesillere aktarılabilir. Bu da başka bir işin gelenek boyutu... Bir de demin bahsettiğim bizim geleneğimiz veya hani medeniyetimizin birçok unsurları hattın vesilesiyle o geleneğin diğer gelecek kuşaklara aktarılması vardır ki hat san’atının da bu noktada tabii ki büyük faydaları fonksiyonları var diyebiliriz.	iç dinamiklerini gelecek nesillere ulaştırmak, gelenek ve medeniyetin aktarılması
Tahsin Kurt (Hattat)	Vallahi kopmaz bir bağ. Kesinlikle çünkü size o sizin rehberinizdir yönünüzdür. Karanlıkta düşünün hiçbir zifiri karanlıkta hiçbir yeri görmüyorsunuz elinize bir fener var, o fener sizin yolunuzu gösteriyor. İşte o gelenek böyledir yani siz gelenekten koptuğunuz anda nereye gideceğiniz belli olmaz. Usûl böyledir zaten.	gelenekle kopmaz bir bağ, yol göstermek, soysuz san’at

	Eğer siz bir şeyler üretmek istiyorsanız bir yere gelmek istiyorsanız muhakkak ki temel atmanız lazım yani o temel üzerine bina etmeniz lazım. O temel de hep gelenekten gelen bir temel var. O temel olmazsa bina edemezsiniz ki. Kendi başınıza soysuz bir san'at olur herkesin kafasına göre bir san'at olmuş olur. O da çok muteber bir şey olmaz.	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Yani hat san'atı, gelenekli tabi geleneklidir. 1400 yıllık bir geçmişi vardır. Bu mânâda klasik san'atlardandır. Ama bugün günümüzde çok güzel bir modern san'at olarak da evlerde görüyoruz. Mesela bana bazı kişiler geliyor. 'Benim mobilyalarım klasik değil, ona uygun bir şey yapalım, yine hat olsun ama.' diyor. Yani onu biraz tezhibi daha az olan yani ve biraz grafik olarak da görselliği ön planda ya da renkler olarak daha sade bakıyorsunuz. O modernliğe de uyum sağlıyor. Bugün modern san'at olarak da bence görülebilir.	modernliğe uyum sağlamak
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Şu modern lafına ne diyeyim ben. Moderni tarif eden olmuş mu, ne bu modern denilen şey? Bu ideolojik bir şey. Ne, ne zaman modern olur, ne zaman olmaz? Bunlar laf yani bunlar bizi oradan oraya savuran şeyler. Yenilik diyelim biz ona. Çok modern bir bina, peki neden modern oldu yani? Başka şeylere benzemiyor. Öyle ucuz tarifler var. Eski ise klasik oluyor, yeni ise modern oluyor. Geçelim onları... ..Peki sen, şimdi yeni denemeler (yapıyorsan) 'Hadi bakalım bir sülüs elifi yaz bakayım.' 'Ben bilmem onu.' 'Hadi ta'lik yaz.' onu da bilmez. 'Hadi bir nesih yaz.' onu da bilmez... Neyi deniyorsun sen? Şunu yapabilirsin. Şimdiye kadar san'at olarak kabul edilmiş yazıları böyle yazarsın. 'Tamam mı kardeşim? Ben bunu yazıyor muyum?' Herkes der ki 'Hakka, helal olsun.' Acaba günümüz için başka bir şey falan... ..Hat san'atı bir şeyi tıkamıyor. Nitekim tarihi gelişimi böyle olmamış, 'Efendim bu Peygamberin, devlet başkanlarına gönderdiği mektuptaki yazının dışında bir şey yazamayız' dememiş kimse, yok böyle bir şey. Ya da 'Peygamberin mescidi nasılsa öyle yapacağız' dememiş. İslâm hem fıkıh olarak, hem anlayış olarak ibahaya dayanır, helalliğe dayanır, haramlığa değil, yasaklayıcı değil. Belli kırmızı çizgileri vardı, onun dışında, namütenahi bir ufuk var. Ancak benzeşme yani teşebbüh bu kırmızı çizgidir. Sen kendin gibi gelişeceksin. Bak bütün İslâm san'atlarına, edebiyatına, tarihine, medeniyetine bakınız almıştır, hammadde olarak. Aynen benzememiştir. Hiçbir dönemde filan cami, şu kilisenin aynısı denmez. Bak şu şiir, şunun aynısı denmez. Yok böyle bir şey... ..Olmaz	moderni tarif etmek, benzeşme, kendin gibi gelişebilmek

	kardeşim, kendin gibi geliştireceksin. Mesele budur. ...Sergi, hat sergisi şimdi daha açarken bir kere falso başlıyor. Açılış, kokteyli bitti. Ne kokteyli, ne demek kokteyl? İkrâm diyeceksin. Coca Cola, Fanta Cola yapmayacaksın. Eğer bir klasik san'atlar dediğimiz sergiyi açıyorsan ikram ahududu şerbeti, nar şerbeti, kızılılık şerbeti bir şey de. Biz sanki bunların hiçbirini bilmiyorduk. İçecek bilmezdik biz. Hele şükür ki bu herifler Fanta, manta çıkardılar da içecek bir şeye kavuştuk. Kahroluyorum. Bu kadar kendini inkâr eder insanlar. Kokteyl ne demek? İkrâm diyeceksin. İkrâm bize aittir. Daha orada başlıyor.	
Fuat Başar (Hattat)	Vallahi şunu samimi söyleyeyim modern kelimesine artık kızar oldum. Bizim İslâm hat ilminin üstüne modern bir şey tanımam. Bu tutuculuk filan değil. Derin analizler sonucunda vardığım bir noktadır. Bu modern dediğimiz şeyde, allama pullama, kakalama, uydurma hevasından hevesinden, alabildiğine saçmalama hürriyeti anlaşıyor. Böyle bir şey yok. Bir insana dünyada en başta edep haddinî bilmek en başta o geliyor. Modernizmde bu yok. Hayâsızca her yere saldır, aklına eseni uydur, bir resim yap 'Efendim ben, bu resmi böyle yorumladım.' Ya güzel de bakan kişi senin o yorumunu resminden anlamıyor ise ve sen de 'İnsanlar beni anlamıyor.' diye feryat ediyorsan yaptığın san'at değildir. ...Toplumun şuuruyla, zevkiyle, aklıyla dalga geçme yetkisi hiç kimseye verilmemiş. 'Ben uydurdum millet beni kabul eder.' Böyle bir şey yok, olmaz. San'at mutlak suretle ilerlemeye açık. İlerlemek san'atın boynunun borcu. San'at mutlak suretle kâbus gibi uydurmalarla kapalı olan şeydir. San'atın bir haysiyeti var. O san'at ki şu ülkenin san'atı ülkemizin haysiyeti olduğu kadar, İslâm dünyasının haysiyeti olduğu kadar san'atlarımızın da haysiyeti var. Onu kollamak zorundayız ve kişi olarak değil bir topluluk olarak görmemiz lazım san'atçıyı da san'atı da...	modern kelimesine kızmak, allama pullama, kakalama, uydurma, ilerlemek
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Modern hat, modern san'at ve hat san'atı. Hat san'atının modernî olur mu?, modern hat san'atı olur mu?, Hat san'atı modern midir-klasik midir?, modern de hat san'atı yapabilir mi? gibi birtakım sorular ve tartışmalar söz konusu birkaç cümleyle özet diyeyim. Bu konuda çünkü çok görüşler, fikirler, makaleler hatta seminerler oldu. ...Şimdi gelelim hat san'atında modern olur mu? Modernizm olur mu? veyahut farklı çizgiler olur mu? Çünkü modern kelimesi de tam karşılamıyor. Belki farklı bir yorum, farklı bir çıkış açısı, farklı çizgiler olur mu? Niye olmasın, tabii ki	modern, modernizm, kavram kargaşası, san'at nosyonu taşımak, bakir, yepyeni san'atları doğurmak, yeni doğuşlara gebe olmak, geçiş

	olabilir. Bütün san'at dallarında farklı çizgiler oluyor da hat san'atında niye olmasın? Hat san'atı onlardan eksik kalan bir şey mi? Hat san'atı san'at değil mi? Yani resim san'atında, heykelde modern san'at yani modern figüratif resim, kübist resim, fütürist resim bir sürü ekoller, izimler var da hat san'atında veyahut tezhip san'atında niye olmasın? Onlar san'at değil mi? Onlar da san'at. Olabilir niye olmasın. Biz onlara klasik hat san'atı mı diyelim, demeye biliriz, ismi değişir. Yani grafik san'at deriz. Hat san'atı elemanları ile kullanarak yaptığımız farklı bir san'at dalına klasik hat demeye zorlamayız. Yani klasik hat demek zorunda değiliz. Zaten desek de o klasik hat san'atı olmaz. O zaman hat san'atından doğan farklı bir san'at olarak, farklı bir isim altında, başka bir san'at türü olarak değerlendirilebilir. ...Klasik hat içerisinde uygulamalar ve yöntemler ve kompozisyonları değiştirerek hat san'atını klasik hat san'atını zenginleştirebilirsiniz. Burada da bir kavram kargaşası var. Bazı arkadaşlarımız mesela farklı bir kompozisyon yapıyor ve diyor ki bu klasik hat değildir, modern hattır. Hayır, o klasik hattır. Yani yazıyı renkli yazmak modern anlamına gelmez ki. Yazının formunu, anatomisini, bütün özelliklerini kullanıyorsunuz. Çağın getirdiği malzemelerle ürettiğiniz zaman o moderne olmuyor. Farklı bir uygulama oluyor. Yine klasik geleneksel geliyorsunuz. Anatomisini değiştirmiyorsunuz, şeklini değiştirmiyorsunuz o yine klasik hat oluyor. Uygulama şekli farklı. Ama bir de tamamen hat elemanlarını kullanarak, farklı bir görsellik elde ediyorsunuz, o zaman o moderne giriyor. Genellikle de modern esprilerde veya çizgi dışı çalışmalarda belirli anlamlı bir metin olması zorunluluğu yok. Mesela klasik hat bir eserin klasik hat olmamasını gerektiren en önemli unsurlardan bir tanesi metnin olmaması. Bir harf alıyorsunuz ondan bir kompozisyon yapıyorsunuz. Benim böyle çalışmalarım çok. Bu evet Arap harfi. Harfi bozmasam bile ama bir anlamlı metni yok. O ne oluyor? Klasik hat olmuyor. O grafik oluyor. Adı ne? Adını bilmiyorum. Henüz daha çıkmadı, çıkabilir, doğabilir veya bir isim koyabilirsiniz. O önemli değil. Önemli olan san'at nosyonu taşıması, bir san'at eserindeki gerekli olan bütün aşamaların, dokümanların, nosyonun, gücün, disiplinin onda mevcut olması, o san'atın, o yapılan şeyin san'at olmasını gerektiriyor. ...Ama hat san'atı ve bizim klasik san'atlarımız çok bakir. O kadar bakir ki bundan sonraki yıllarda, yüzyıllarda diyelim yepyeni san'atları doğuracak bir altyapıya sâhip. Yeter ki sanatçı ve bunları ortaya çıkaracak eleman ortaya çıksın ve	dönemi

	kavrasın, fark etsin. Hat san'atı hele müthiş güçlü. ...Zaten sanatçı, modern sanatçı non- figüratif sanatçı ve bilmem ne olması için mutlaka klasik aşamadan geçmesi şart. ...şu anda Arap alfabesinde hat san'atında kullanılan birbirinden çok farklı 4-5 çeşit yazı çeşidini n esasen çıkış amacı uzun metinleri yazmak. Kur'an çoğaltmak. Daha da indirgersek Kur'an'ı çoğaltmak için. Özellikle Nesih yazı Kur'an yazısı olarak geçer, malumunuz. Çünkü en çabuk, kolay yazılabilen ve kolay okunabilen ve az yer işgal eden bir yazı olduğu için nesih yazısı Kur'an yazısıdır. Hep böyle geçer. Dolayısıyla farklı bir yazı üretme ihtiyacı olmamış. Osmanlı kültüründe bizim Türk kültüründe fonksiyon öndedir. Bu ayrı bir tartışma konusu, ayrı bir sempozyum konusu hatta. San'atın fonksiyonu ön plana alarak yapmışlar. Yani burada amaç batıdaki gibi insanı yüceleştirmek değil. Bizim kültürümüzde insan ikinci plandadır. Birinci planda yaratıcı ve toplum gelir. Önce yaratıcı sonra toplum gelir. Toplumun menfaatleri gelir, sosyal menfaatler gelir, insanın menfaatleri ikinci plandadır. İnsan o topluma hizmet eder. Öyle de olması gerekir. Önemli olan insanlıktır. İnsanların mutluluğudur. Tek bireylerin değil. Batı toplumu tam tersi, önce birey ondan sonra toplum. ...hat san'atı yeni doğuşlara gebe olduğu için biz bu geçiş dönemindeyiz şu anda...	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi gelenekle çok sıkı bağ içerisinde olduğundan dolayı başta eğitim metodu, hoca-talebe ilişkisi, o birebir ilişki, hat san'atının modernlikle alâkası hep sorgulanıyor.	gelenek, birebir ilişki, modernlik
M. Lütfi Şen (Küratör)	..geleneği olan tamamen bize ait büyük san'atçılar yetiştirmiş olan bir disiplinden bahsediyoruz ve zaten bu gelenekle ilişki kurmadan siz adım atamazsınız. Bu gelenekle hesaplaşmadan da yeni bir eser ortaya koymazsanız... Hat san'atı, bugün, modern yorumları ve verimleri ile de bence geleneğe sıkı sıkıya bağlı olarak devam ediyor. Çünkü zaten aldığınız eğitim, bütün gelenekten süzülüp gelen özel bir eğitim ve yaşadığınız çağa ait şeyler yaratmak zorundasınız. Bu çağa aitsiniz ve hattatlarımız da bunu yapıyorlar, yapmaya devam edecekler ve inanıyorum gitgide hat san'atının önü çok açılacak, hat abideleri ile karşılaşacağız yakın zamanda çok uzak değil.	geleneği olmak, bize ait, hat abideleri
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-)	Kesinlikle tabii. Bugün hattatların mesela silsilelerini Şeyh Hamdullah'a hatta oradan ne bileyim İbni Bevvâb'a, İbni Mukle'ye hatta Hz. Ali'ye kadar çıkarmaları bunu gösteriyor. Kesinlikle bunların	gelenek, bugüne çıkan yol, kesintisiz gelenekler

Yazar-Koleksiyoner)	geleneği vardır. Benim sadece itiraz ettiğim bu san'atlarda gelenek olmasının öteki san'atlardan farklı olduğunun düşünülmesi. Tabii tabii. Resim san'atında da gelenek vardır, yazı san'atında da gelenek vardır. Özellikle yazı san'atı nesilden nesile intikal ediş şekli dolayısıyla geleneklerin çok iyi bir şekilde yaşatıldığı bir san'attır. Burada icâzetin de rolü vardır, hoca talebe ilişkisinin de de rolü vardır vs. Ama bu sadece hat san'atına mahsus bir şey değil, onu demek istiyorum. Yoksa kesinlikle katılıyorum size. Çok önemli bir geleneği vardır. Yalnız şunu hatırlamak lazım, gelenek dediğimiz zaman gelenek illaki dümdüz giden bir yol değildir ve geleneğin bugün nereye çıktığına baktığımız zaman, “Başka yerlere çıkamaz mıydı? sorusu her zaman bâkidir. Dolayısıyla bizim bugünkü hat severlerin yaptığı ve benim katılmadığım bir şey, geriye bakıp mesela diyelim ki Ahmet Karahisârî'ye bakıyorlar. Evet Ahmet Karahisârî çok büyük hattattır. Ama Yâkût üslubunun son temsilcisidir ve ölmeye mahkumdur Yâkût üslubu. Çünkü Hamdullah üslubu ondan çok daha iyiydi. Yok efendim öyle şey. Ne demek Hamdullah üslubu neden daha iyi olsun? Tarihin gösterdiği birinin yok olması, ötekinin devam etmesi değil mi? Bunu bir olgu olarak kabul edelim. Ama bu kaçınılmazdı, bu mukadderdi, böyle olması gerekiyordu diyemeyiz. Yani Yâkût Usta burada devam edebilirdi, ama etmeyiverdi. Bu görüş bence yanlış, yani “Bugüne çıkan yol, kaçınılmaz ve tek yoldur.” demek yanlış. ...gelenek her zaman geriye bakınca gündeme gelen konudur değil mi? Bugün bir şeye bakıyoruz, bunun gelenek olduğunu söylemek demek, “Bu eskiden de vardı, bugün hâlâ var.” demektir. Tarihe baktığımız zaman bizim ezeli ve ebedi sandığımız birçok şeyin aslında tarihte belirli dönemlerde ortaya çıktığını, ondan sonra bir kısmının yok olduğu bir kısmının devam ettiği falan anlaşılır. Aslında bugün gelenek addettiğimiz birçok şey sanki her zaman vardı gibi bir duyguya kapılıyoruz. Bunun bence güzel bir örneği (bu yaptığınız alıntıyı sanıyorum ebru ile ilgili bir makalemden yaptınız) ebrudur bence. Bugün Türkiye’de Ebru konusu açıldığı zaman bir görüş vardır, “Bu bir gelenektir, Orta Asya’ya gider vs. vs. Ama işin özüne baktığımız zaman ortaya konan modelin gerçekte bağdaşmadığı anlaşılıyor. Edhem Efendi’nin babası Buhâra’dan getirmiştir bunu diyoruz, ama 16. yüzyılda İstanbul’da ebru yapılıyordu. Demek ki Edhem Efendi’nin 19 yüzyılda İstanbul’a gelen babasıyla ebrunun hiçbir alâkası yok. Ebru çok daha	omamak, çok daha karmaşık, belki bir nehir gibi, birçok kolu olmak, değiştirmek, gelen’e ek, devrim, kimlik, geçmişle ilişki, bir takım gayelere araç olmak, geçmişin bir sembolü, gerçekçi olmamak, geçmişe belirli bir bakış

	eski bir şey. Mesela diyoruz ki bu Orta Asya'dan Mustafa Düzgünman'a kadar ve onun talebelerine kadar kesintisiz giden bir gelenek vardır. Bu da doğru değil. Çünkü biliyoruz ki Necmeddin Efendi, Edhem Efendi'ye devam etmeye başladıktan kısa bir süre sonra Edhem Efendi vefat etmiş. Uğur (Derman) Bey'in kendi deyimiyle Necmeddin Efendi kendi istidadı, kendi katkılarıyla bunu sürdürdü diyor. Aslında bunlar kesintisiz gelenekler değil. Bunlar çok daha karmaşık, belki bir nehir gibi birçok kolu olan bir şey. Ve biz sanki bu tekmiş gibi bakıyoruz, benim itiraz ettiğim özellikle odur. Yani gelenek geriye bakıp bu böyle geçmişin karanlıklarından bugüne gelen dümdüz bir yoldur, böyle olmadığı kesin. Dediğiniz gibi gelenek kavramına bakalım o zaman. Geleneğin ne demek olduğuna. Gelenek eğer benim o makalede iddia ettiğim gibi yaşayan, sürekli değişen bir şey ise, o zaman yani şey vardı biliyorsunuz, etimoloji vardı, aslında tabii doğru değil ama, “gelen'e ek” demek... Gerçekten gelenek eğer gelenek geleneğe ek yapılan, sürekli değişen, yaşayan bir şey ise o zaman katılıyorum size, kesinlikle... Evet dediğinize tabii ki de katılıyorum. Ama bu bir noktadan sonra biraz tanım meselesi oluyor. Mesela ne bileyim Şeyh Hamdullah'a baktığımız zaman onun Yâkût'un yazılarını değiştirmesi yahut Yâkût'un İbni ve Bevvâb'ı değiştirmesi yahut Hâfız Osman'ın Şeyh Hamdullah'ı değiştirmesi yahut ne bileyim Şevki Efendi'nin Hâfız Osman'ı değiştirmesi... Yani bütün bunlara baktığımız zaman bu gelenekte birçok önemli dönüm noktası olduğunu görüyoruz. Şimdi bu dönüm noktaları “gelen'e ek” midir, yoksa birer “devrim” midir? Bu konuda bence bunun doğrusu yanlışı yok, bu tanım icabı. Yani nasıl tanımlamak isterseniz öyle tanımlayabilirsiniz. Hat san'atı, bu okuduğunuz yazılarda benim ifâde etmeye çalıştığım hat san'atının san'at olmanın ötesinde birtakım gayelere araç olması. Bu gayelerden bir tanesi kimlik, bir tanesi de geçmişle ilişki. Yani san'at hani güzellik uğruna olabilir, ama başka gayeleri de olabilir san'at yapmanın veya san'at satın almanın. Sizin okuduğunuz bölümde benim ifâde etmek istediğim şeydu; Bugün iktidardaki düşünce özellikle Türkiye'nin geçmişine dönük bir yaklaşım sahibi, yaklaşıma sâhiptir. Bence gerçekçi olmayan bir yaklaşım vardır. Çünkü film geriye alınamıyor, geçmiş tekrar bugün canlandırılmaz. Bugün ancak geçmişten birtakım şeyler alabiliriz ama yine ileriye dönmemiz ileriye bakmamız gerekecektir mutlaka, çünkü zaman	

	geriye doğru akıyor. Benim demek istediğim hat san'atının geçmişin bir çeşit bir sembolü, bir örneği, bir hücceti olduğu. Yani hat san'atından anlamak yahut ve hat san'atını duvarına asmak geçmişle bir ilişkiyi sembolize ediyor. Hani san'at olmanın güzel olmanın ötesinde geçmişe belirli bir bakış simgeliyor, ben onu ifade etmek istedim.	
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	“İnsan hayatı bir araba kullanmaya benzer, sizin dikiz aynasından arada bir arkaya bakmanız lazım. Yani hangi yoldan geldiğiniz? Arada bir arka ile bağınızı koparmamanız gerekir. Ama siz sürekli dikiz aynasına bakarsanız kaza yaparsınız ya da yolunuzu kaybederseniz.” Yani bu kaçınılmaz ya da en kötü ihtimalle hızınız yavaşlar. Yani irtibatı geçmişle koparmamak lazım. Ama gözünüz ileride olması lazım. Şimdi bizde geleneksel san'atlarda maalesef buna dönüştü. Ben geleneğimin peşindeyim, geleneğimi arıyorum, geçmişim benim çok önemliydi. Muhakkak ben bu noktada zerrece bundan başka düşünmüyorum. Fakat bunun güncellemesi ve ileriye matuf bir bakış açısına dönüştürülmesi noktasında çok gerilerde kaldığımızı düşünüyorum. Burada tabii gelenek ve modern kavramlarının iyi tarif edilmesi gerekir. Modernle biz bugünkü çağdaş muasır günümüzde icra edilen san'atı eğer konuşuyorsak konuşmanın en başında söylediğim gibi hat san'atı diğer san'atlar içerisinde en modern san'attır bana göre. Çünkü geçmişi en yakın san'attır. Yazı tarihine baktığınız zaman tabi o piktogramlardan ideogramlardan falan İslâm yazısına geldiğinizde en çağdaşdır, en şekil zenginliği açısından güzeldir... .. Hat san'atında bir reform yapılmalı mı yani hocalarımızın tabiriyle şöyle diyor ihtiyaç varsa yapılmalı. Evet o zaman ihtiyaç yoksa yapılmaz gibi bir şey ortaya çıkıyor. Bizim o zaman suni de olsa ihtiyaçlar oluşturmamız lazım ki günümüz bilgi çağında teknoloji çağında ihtiyaçlar inanılmaz derecede fazla. O yüzden hat san'atının şekil bazında daha da zenginleştirilebileceğini düşünüyorum. Bu kapının açılması gerektiğini, açık olduğunu zaten düşünüyorum.	dikiz aynasından bakmak, güncellemek, gelenek, modern, en modern san'at
Cevad Huran (Hattat)	Gelenekle olan bağı ile ilgili, şimdi bakın zaten işin doğrusunu yapmaya kalkıştığınızda bu sadece hatla ilgili değil, her san'atla ilgili geçerli olabilir, sonuçta bir örneğiniz olması lazım. Ya bir üslup sahibi olacaksınız, bu mümkün değil, ya da bir örneğiniz olacak. Bir örneğin peşine gittiğinizde o yolda birçok şeyle karşılaşıyorsunuz, birçok şeyi görüyorsunuz. Bu	gelenekle bağ, hoca-talebe ilişkisi, modern bir çalışmadan zevk alamamak

	işte etken olan çok önemli şeylerin olduğunu görüyorsunuz. Demin şeyden bahsetmiştik, bu san’atta hoca-talebe ilişkisi çok çok önemlidir. Bu yolda ona göre gidiyorsunuz, eski ustaların talebelerle ilişkileri, o eğitim süreci, bunları gördükten sonra ister istemez doğru olduğuna da inandıktan sonra siz de ona bağlanıyorsunuz zaten otomatik olarak. O bağ oradan geliyor herhalde. Yani onun dışında biraz modernize edeyim biraz farklı bir şey yapayım o sizi hiçbir zaman tatmin etmiyor. Çünkü doğruyu gördüğünüz için ve %100 inandığınız için onun dışına çıkmak istemezsiniz. Bakın klasiğin zevkini, o güzelliğini, o zarafetini, o zorluğunu, o estetiğini gören herhangi bir hattat modern bir çalışmadan zevk alamaz. Belki hoşuna gider ama oradaki zevki alamaz. O bağ belki oradan geliyor diye düşünüyorum.	
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Çünkü XIX. asırda yazdığınız yazının iptidai olmakla beraber, aynı kesafette XVII. asırda XVI. asırda da yazıldığını görüyorsunuz. O gelenekten kopmaya imkân yok. Ama yenilikler getirmek imkânı olmaz mı? Mesela XVI. asırda Ahmet Karahisârî isimli bir hattat çıkıyor ve olmayacak şekiller istifleri denemeye başlıyor. Yegâne hatası diyeceğim, Yâkût yolunu esas alması kendisine. Şeyh yoluna esas alıp ta onda yapsaydı yenilikler bizim XIX. asırda erişeceğimiz nokta belki XVI. asırda yakalanacaktı. O eskiden ilham alıp onu yürütmeye çalışmış dolayısıyla da bir hattat nesli devam etmiş, Karahisârî yolu kapanmış gitmiş. Şeyh yolu sağlam kaidelerle ortaya çıktığı için XX. asra kadar gelmiş. Arada onu da Hâfız Osman gibi biri yenileyecek hareketler getirmiş.	gelenekten kopmaya imkân olmamak
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi zaten yazı artık gelenek hâline gelmiş, artık yazı geleneğini kazanmış. Çünkü netice itibariyle 14 asırdır başlayan bir süreç. Böyle olunca tabi artık hat san’atının da artık bir gelenekli bir san’at, geleneksel bir san’at, geleneğe bağlı bir san’at olduğundan rahatlıkla bahsedebiliriz. Bir defa bu bir gerçek realite. Diğer taraftan hayat sürekli değişiyor. Yani bu değişim kendimizde de var. Dolayısıyla san’atlarda da bir değişim söz konusu ve bunun daha modernize edilmesi, daha modern çalışmaların yapılması vesaire bu işin doğasında var zaten. Ama dikkat ederseniz bütün san’atlarda modern san’at dediğimiz bütün san’atlarda temel klasik eğitimi alma şartı vardır. Çünkü temel klasik san’at eğitimi bu resim olsun, heykel olsun, efendim kavramsal san’at diyelim buna, her ne olursa olsun kendi içerisinde bu klasik eğitimi almadan üzerine modernî koyamazsınız. Hâliyle bu hüsn-i hat	hayatın sürekli değişimi, modernize edilmek

	san'atıyla da böyledir. Hüsni Hat san'atında da eğer modern bir şey yapılacaksa bunu yapacak olan hattatın veya bunu düşünen bu tür çalışmaları olan bir hattatın da ciddi mânâda iyi bir klasik eğitimi alması lazım. Ve modern tasarımlarını gene yaparken klasik ölçüleri muhâfaza ederek yapması lazım, her ne şekilde bir kompozisyon istif yaparsa yapsın veya grafik tasarımlar ne yaparsa yapsın. Burada mutlaka ölçüden veya klasik aldığı eğitimden o formlardan ödün vermemesi lazım. Bunun dışında her şeyi yapabilir. Bir de yapacakları istif her ne ise bir defa o yapılacakları istifle metni doğru seçmeleri lazım. Günümüzde kaybettiğimiz en büyük değerlerinden birisi bu. Önceki eğitimlerde insanlar hâliyle belli bir hayatları dînî eğitimle başlıyordu ve bu dînî eğitimler insanların hayatına yansiyordu. Neyi nereye yazacağını mânâlarını biliyordu mesela. Öyle değil mi? ...Ama şimdi siz eğer karalama tarzında bir kompozisyon hazırlayacaksınız, bir levha yapacaksanız, yapabilirsiniz ama bunu kalkıp da az önce söylediğim gibi ayetleri bölerek veya kutsal metinleri bölerek bunları yapmak adaba aykırıdır. Çünkü her şeyin bir (kuralı var), yani hat san'atı kuralları olan bir san'attır, bir de dinimiz de aynı şekilde...	
Hüseyin Türkmen (Hattat)	Gelenek, tabii geleneğine bağlı bir san'attır. Geçmişten günümüze kadar çeşitli yollardan merhaleden geçmiştir, her zaman yeniliğe açıktır ama eskisini kaybetmeden yenilik peşindedir.	geleneğine bağlı bir san'at, yeniliğe açık
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademisyen)	Zor bir soru bu, neresini gelenekten alalım neresini moderne bağlayalım. Şimdi günümüzde konuşursak bu alana pek ne bileyim yorum yapmak ve girmek mümkün değil benim açımdan. Çünkü bir, toplumumuzda san'at ve san'at eserine bakış yeterince gelişmiş değil, iki bizim geçmişteki san'at anlayışımız ve ortamımız bugün ortada yok. Dolayısıyla o dönemde bir san'ata değer veren toplum bireylerle bugünkü toplumumuzdaki san'at kavramını açıklama zorluğu çıkıyor ortaya. Bir tarafta da medya var, görüntülü medya var, bu medyanın etkileri var. Bir yerde sanki yönlendirmeye giden birtakım ortamlar gibi. Bu topluma da intikal etmiş değil, açıkçası böyle. O bakımdan modern deyince ne anlıyoruz? Neresi modern neresi değil? Bunlar yoruma muhtaç noktalar.	topluma intikal etmemek
Turan Sevgili (Hattat)	Gelenekle olan bağı tamamen kendisi ile ilgili hattın. Neden kendisi ile ilgili? Biz Türk toplumu olarak, müslüman Türk toplumu olarak toplumumuza baktığımızda öteden beri yüzde 90'ın üzerinde	kutsal, gelenek, Kur'ân-ı Kerîm

	müslüman bir kitle var, idarecisinden en köşedeki halkımıza kadar. Yüzde doksanı müslüman olan bir insanın kendi kutsal kitabını öteden beri tanıması var. Bu kutsal kitabın önemini bilmesi var. Bu kutsal kitabın önemine binaen buna yaklaşımı var, yani hürmeti saygısı var. Diğer eserlere de öyle, dînî eserlere de öyle. Hal böyle olunca bu başlı başına bir olaydır hat. Hat şu yazı olarak değil, hat Kur'ân olarak ve diğer neşriyatın günümüze intikali bakımından başlı başına bir olaydır zaten. Yani bir toplumdur bu, toplumu yansıtan bir olaydır. Latin harfleri yoktu, bununla yazılırdı, bununla okunurdu, kitaplar bununla basılırdı kitaplar bununla okunurdu. Kur'ân bununla yazılırdı, hâlâ yazılıyor, bununla çoğaltılırdı. Bu toplumsal bir vakıa olay yani tek başına, öyle söyleyeyim. İşin estetiği yönünden işin mânevî yönü bu, toplumun bakış açısı bu, toplumun üzerindeki sikleti bu hattın, ağırlığı var. Bir de yavaş yavaş paralel olarak san'atsal yönü gelmiş.	
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Biz genetik kodlarımıza koşarak geri döndüğümüzde bulduğumuz değerleri kutsadık, takdis ettik, hatta onları bohçalara sardık, kırk kat bohçalara sardık ve başımızın üzerinde taşıdık hep birlikte. Evet tamam ama o eserleri oluşturan toplumun değerleri nelerdi? Aslında biz burada o dönüşü yaşarken o kodlara dönerken o eserleri oluşturan değer kodlarına dönmeyi unuttuk. Dolayısıyla birbirinin kopyası ruhsuz kadavralar oluşturduk üstadım. Ben bunlara kadavra diyorum. Bütün gelenek adına üretilmiş san'atlarda tekrarla öğrenilen bir san'at olduğu için bir yere kadar evet ama bir noktadan sonra ruhsuz kadavralar üretmeye başladık. Boyalı kağıtlar üretmeye başladık, rastgele çizilmiş çizgiler üretmeye başladık. Hatta geçenlerde bir benzetme yaptı bir arkadaşımız çok hoşuma gitti, ortasına bomba düşmüş gibi tasarımlar yapmaya başladık ve bunları modern zannettik. Çünkü biz o ruhu kaybettik. O genetik kodlarımızda o bizi biz yapan değerleri korumayı düşünmedik ve hâlâ da düşündüğümüzü zannetmiyorum. Bizi biz yapan değerleri düşünürsek o medeniyet yolculuğumuzda yıkılan köprüyü tamir edip yürüme imkânımız var. Aksi takdirde köprü yıkıldı biz bu taraftayız, biz hâlâ geriden gelenlerin bıraktıkları şeylerle o köprünün üzerinde oyalanıyoruz. Biz yeni köprüler kurabilmek istiyorsak o ruhu tekrar kendi bünyemizde tekrar giyinip kuşanıp yolumuza öyle devam etmek zorundayız. Bu da beraberinde tabii ki günümüz şartlarında formların değişmesini getirecek. Başka forumlarda ama aynı ruhta, aynı inançta, aynı ruhta ve aynı özde ki bunu tırnak içinde söylüyorum,	genetik kodlar, toplumun değerleri, ruhsuz kadavralar, formların değişmesi, yeni nesil san'atçılar

	aynı özde eserler üretebilecek yeni nesil san'atçılar yetişmesi gerekiyor.	
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	...her san'at dalı gibi gene hat san'atı da bir gelenek üzerine inşâ edilmekte, geleneksel formlar, ya bu eğitimidir, formlardır ya da malzeme olarak bakabiliriz, gibi ama günümüzde yeni malzemeler, yeni renkler, yeni kalemler, yeni teknolojiler, yeni formlar ortaya çıkıyor. Biz "San'atta Yenilik" adı altında yaptığımız bazı seminerlerde şunu gördük. Örneğin Savaş Çevik Hocamızın son sunumunda bazı eserler bize gösterdi. Baktığımızda izleyicinin ilk yorumu şu idi. İşte bunlar işte modern arayışlar, yeni arayışlar. Ama o eserlerin yapıldığı döneme baktığımızda 700 yıl önce 800 yıl önce yapıldığını görmekteyiz bu eserlerin. Bu arayışlar her zaman olmuştur her zaman olacaktır bunun bu şekilde bakmak lazım.	san'atta yenilik
Mehmed Özçay (Hattat)	Diyelim ki bir Mustafa Râkım, celi sülüs ve tuğrada en büyük inkılabı yapan bu büyük üstadı ele alırsak kendinden önce bir anlayış var, kendisinin getirdiği bir anlayış var. Bir inkılâp yapmış, büyük bir sıçrama gerçekleştirmiş. Eğer tamamen muhâfazakar bir anlayış ile taklitçi bir anlayışı ile devam etseydi bunu yapamazdı. Kendi köklerinden kopmadan tamamen radikal bir çıkış açmış. Ama eskisini yok etmemiş, onu geliştirmiş daha ileriye götürmüş. Şimdi günümüzde de bu tartışılan konulardan biri aslında. Yani hat san'atıyla tamamen klasik gelenekten gelen usûllerle, yöntemlerle ve formlarla devam mı edilmeli? Yoksa yeni şeyler modern anlayışlar da olmalı mı? Ben şahsen şöyle düşünüyorum; klasik usûl ve yöntemler mutlaka korunmalıdır. İşin asaleti bakımından bu zaruridir. Ama bununla iktifa etmemeliyiz. Mutlaka günümüzün ihtiyaçlarına, anlayışına, dünya san'at anlayışına hitap edebilecek yeni versiyonları, yeni san'at eserleri, yeni yorumları üretmemiz gerekir. Bu ne demektir? Bu şu demektir; Biz mesela, bizim tuğlaların binayı oluşturduğumuz malzememiz harflerimizdir ama bu harfler de çok yeni yorumlar eserler ortaya koyabiliriz. Bunu yapmamız gerekir. Mesela eğer tutucu olsaydım ben renkli mürekkep kullanmazdım. Ben ilk defa 98 yılında yanlış hatırlamıyorsam, renkli mürekkep kullanmaya başladım yani klasik usûlde renkli mürekkep yok o sadece renkli mürekkepler mushaflarda, işte evraklarda, vesaireler kitaplarda bazı bölüm başlıkları vesaire de işte işaretlerde kırmızı mürekkep kullanılır. Ama Celi sülüs'de hiç mürekkep, renkli mürekkep kullanılmamıştır yani yoktur öyle bir şey. Ben ilk defa şöyle düşündüm; şimdi hat klasik	inkılâp yapmak, modern anlayışlar, tenkit etmek, yenilikler yapmak, estetik olgunluk, hat heykelleri

	hattan zevk alabilmek için hakkıyla, o san'atın kültürüne vakıf olmak lazım. Bir bilgi gerektirir, altyapı gerektirir. Elbette ki bir san'at zevki olan kişi ondan zevk ve lezzet alabilir ama hattı bilmeyen onun hakkı ile tadına varamaz. Dolayısıyla şunu düşündüm; Acaba daha geniş kitlelere, daha geniş çevrelere hat ile nasıl hitap edebiliriz? Diğer plastik san'atları incelediğimizde resim gibi işte grafik gibi orada hattan farklı olarak ne var? Renk var, gölge var, form var değişik. Form hatta da var ama renk yok, gölge yok mesela. Ben o zaman rengi kullanayım dedim. Renkli mürekkepleri, şeffaf renkli mürekkepleri kullanarak hattın harflerden kalemin hareketlerinin bütün hareketlerini ortaya çıkardı. Bir de renk unsuru da olunca farklı bir boyut ve derinlik kazanmış oldu yazı ve bunun çok olumlu tepkilerini aldım ben. Ben kullandıktan sonra artık bütün İslâm dünyasında, bütün dünyada renkli mürekkepler tamamen yaygınlaştı, yerleşti ve kullanılmaya başlandı. Demek ki doğru bir şey yapmışım. ... Çünkü ben bunu ilk kullandığım zaman beni tenkit edenler oldu. Hâlâ tenkit eden var mı bilmiyorum ama bugün çok doğru bir şey yaptığımı düşünüyorum ben. Nedir? Farklı bir boyut kazandırmış oldum hat san'atına. Farklı bir zenginlik oldu ve daha geniş, yelpazeyi genişlettik biz. Hat san'atından zevk alacak insanların sayısını artırmış olduk. Yani orada âdeta kalemin hareketinin sesini duyuyorsunuz diyelim ki. Bu güzel bir şey hat san'atında yenilik yapılacaksa gelenekten kopmadan bir yenilikler yapmak gerektiğini şahsen düşünüyorum. Bunun dışında harflerle resim yapılabilir ben buna da karşı değilim. O daha tamamen farklı bir boyuttur, o da farklı, o da olmalıdır. Bu aslında bilhassa Arap san'atçılarda o ayrı bir ekol olarak hurufler var yani oda var yani. Orada harflerin artık formu önemli değil onlar rastgele harflerle, bir san'at değeri yok o harfın bizim anladığımız mânâda ama onunla resim yapıyor mesela o ayrı, o resim. O da olmalıdır, ayrı bir husus. Ama biz hattat olarak mesela resmin hitap ettiği kitleye hat ile nasıl hitap edebiliriz? Bu konuda kafa yormamız lazım, bunun yapılması lazım. Biz diyelim ki harflerden taviz vermeden resim zevkine hitap edebilecek o kitleye de hitap edebilecek eserler verebilir miyiz? Tabi ki verebiliriz niye veremeyelim? ...Bir başka boyutu da bunun hat heykelleridir. Mutlaka olması gerekir zaten bir kısım örnekleri var yapılıyor güzel şeyler. Niye olmasın? Olmalıdır, kesinlikle olmalıdır. Hatta benim henüz yapamadım ama proje hâlinde birçok tasavvurlarım var. Olması gerekir yani biz her vesileyi kullanmalıyız, kullanabiliriz, niye kullanmayalım? Yani tutucu olmaya	

	gerek yok. Ama nedir, burada hassas bir nokta, biz harflerin o ulaştığı estetik olgunluktan, o forumdan taviz vermememiz lazım. Yani harfleri deforme etmemek lazım... ...Yani oradaki benim hassas noktam bu yani gelenekten beslenip, o kaynaktan, asıl kaynaktan beslenerek yeni yorumlar, yeni şeyler mutlaka yapmamız lazım. Tabi ki hat heykelleri de onlardan birisidir. Burda tutucu olmaya gerek yok.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Gelenek demek ne demek? Gelen bir şey var ve o gelen şeye gelen o güzelliğe siz kendi içinde bulunduğunuz dönemde bir ek yapabiliyor musunuz? Kendi bulunduğunuz dönemdeki rûhânîyatınızı o dönemin şahitliğini o eserin içerisinde katabiliyor musunuz? Mesele burada. Şimdi bugün Şevki'den daha güzel nesih yazıyı yazan vardır belki san'atçılar ama Şevki gelmiş nesih yazıyı 200 sene 150 sene önce artık olabilecek en üst noktaya taşımıştır. Bugün yazılanlar Şevki gibi yazılıyor. Hasan Rıza gibi yazılıyor, Kazasker gibi yazılıyor. Yani celi'de Râkım'dan daha iyi celî yazı yazan, yani yazanlar da bunlar kadar yazıyor ve aralarında 100 sene 200 sene fark var. Dolayısıyla artık başka bir şey yapmak lazım yani dünyadaki san'at dediğimiz olgu nasıl bir olgu ve nerelere gidiyor? Neler var? Bunları bilmek lazım ve bunun için de şehirli olmak lazım. Yani gidersiniz bir hat hocasına kabiliyetinize göre talebe olursunuz, kimisi üç ayda kimisi üç senede kimisi on senede icâzet alır ve daha sonra işte taklit usûlüyle başlayarak bir şeyle yazarsınız yaparsınız. Yani bu iş böyle gidiyor bizim camiamızda hat camiamızda. Yani icâzet alınca mesele gitmiyor icâzet alınca mesela başlıyor. Bunu bilmiyoruz biz. Şimdi biraz önce söyledik yani yepyeni bir dünyada yaşıyoruz artık XXI. yüzyılda. Kavramsal san'at diye bir şey çikalı 100 sene oldu ya. ...Yani insanlar basit bir hayatta kullanılan basit bir objeyi alıp, Duchamp diye bir adam var biliyorsunuz aldı bir pisuvarı bu benim san'at eserim dedi ve çağdaş san'atın en önemli eserlerinden biri olarak kabul ediliyor. Kaç paradır bugün bir pisuvar klozet neyse, diyelim 50 dolardır 100 dolardır, bugün satılığa çıksa 200 milyon dolara satılır. Ha bunu biz ciddiye alırız almayız o bizim kendi problemimiz yani, severiz sevmeyiz o bizim kendi problemimiz. Yani çağdaş san'at diye bir şey var bunu insan kendi içinde kendi gönlünde kendi fikrinde sever veya sevmez buna saygı duyulur. Yani ben Picasso'nun eserlerini hiç sevmiyorum kardeşim diyebilir bir insan. Hiçbir problem yok. Ama Picasso'nun yaptığı da san'at mıdır kardeşim dediğin zaman o zaman biraz dur bakalım denir insana.	gelenek, rûhânîyat, taklit usûlü, kavramsal san'at, yolun başında olmak, klasiğin çok tekrarı, kendini tekrar, bu işi kamıştan kağıttan kaleminden kurtarmak, san'atçıdan mütefekkir falan yapmak

	Dolayısıyla san'at tarihi diye bütün insanlığın oluşturduğu bir külliyyât da var, o külliyyâtta kübizm diye ana bir dal var ve o akımı başlatan bir adam var, bu senin zevkine uyar uymaz ayrı bir şey... Yani kendi beğenilerinizi kendi zevklerimizi kendi anlayışlarımızı bir san'at anlayışı olarak ve herkesin uyması gereken kabul etmesi gereken bir anlayış olarak ortaya koyamayız. Şu anda benim, bunu da söylemek herhalde birazcık hakkımdır diye düşünüyorum. Dünyanın her bölgesindeki hattatlarla işte İslâm eserleri üreten insanlarla mümkün merteye irtibatı olan birisi olarak konuşuyorum, daha yolun başındayız. Alacak çok büyük yolumuz var mesafemiz var ve her şeyden önce bizim genel san'at anlayışı ile ilgili genel kültürümüzü arttırıp ondan sonra kendi icra ettiğimiz san'ata o genel kültürden neler katabiliyoruz ve o san'atı ve tarihte benzeri olmayan hangi farklılıklarla ortaya koyabiliyoruzun hesabını yapmamız lazım. Bunu yapan da çok az sanatçı var İslâm toplumlarında. Onların da çoğu maalesef bizim ülkemizde değil. ...Dolayısıyla güzel olan şey zaman içerisinde klasik olabilir bunda hiçbir problem yok. Ama klasiğin çok tekrarı da klasiğin ruhunu bozar. O tekrar işi gündeme geldiği andan itibaren san'at ile zanaat dediğimiz farklılıklar da gündeme gelir. Yani zamanında san'at olan bir şey bugün zanaat olmuştur artık. Niye? Çünkü kendini tekrar etmiştir. Mesela çini gibi mesela çini san'atımız var ya. Bu XV. yüzyılın sonunda XVI. yüzyılda İznik çinisi san'attı. Ama bu artık Kütahya ile beraber zanaate, bugün icra edilenlerle beraber de zanaatin artık amelelik kısmı gibi bir hale dönüşmüş oldu... ...Daha soyut işler ortaya çıkmaya gündeme gelmeye başladı. Bütün san'atlar soyutu aramaya anlamaya onu keşfetmeye ve o soyutun üzerine bir mânâ bir hikmet bir renk neyse yükleyerek san'at icra etmeye başladı. ...aslında İslâm San'atları bu işlere en uygun san'atlar öz olarak temel olarak. Yani bir Elif'i binlerce çeşit anlatabilirsin binlerce çeşit yazabilirsin. O Elif'e binlerce mânâ yükleyebilirsin, onu hayatın her noktasında kendisini ifade ettirecek bir mânâyı bir ruha büründürebilirsin. Ama yok. Buna yönelik bir çalışmamız buna yönelik bir gayretimiz yok. ...hat san'atını öğrenirken çok iyi bir sinema izleyicisi olmalı sinema tarihini bilmeli, ressam olsun demiyorum ama mümkünse teknik olarak da resim yapmayı renkleri yağlı boyayı ondan sonra diğer boya çeşitlerini bunların yan yana geldiği zaman hangi renklerin ortaya çıkacağını nasıl sürüldüğünü tuvali buna benzer modern malzemeyi modern san'atın üretildiği malzemeyi de bilmesi lazım diye düşünüyorum. Biraz	

	önce de söyledik ya bu işi kamıştan kağıttan kaleminden kurtarmamız lazım artık. Edebiyat bilmesi lazım, yalnızca kendi eski edebiyatını değil çağdaş edebiyatı da bilmesi lazım yine kendi medeniyetinin kendi ülkesinin insanlarını temel alarak. Biraz müzik bilgisi müzik zevki olması lazım. Bütün bunlarla beraber dünyanın önemli müzelerini mutlaka görmesi lazım gezmesi lazım. Yalnızca kendi icra ettiği san'atı değil o san'atın etrafında dönen diğer san'atları da kendini san'atı kadar olmasa da kendi san'atına nasıl yardımcı olabileceğini bilecek kadar onlarla da ilgi ve irtibat hâlinde olması lazım. Ve bütün bunlarla beraber bir san'at görüşünü bir san'at teorisinin olması lazım. Diyeceksin ki ne oldu yani san'atçıdan mütefekkir falan yaptık kendi çapında mütefekkir olması lazım aslında bir san'at icra eden bir insanın. Yani kendisi belki yeri geldiği zaman, insanın kendisini kendi san'atını anlatması hoş bir şey midir yani gerekiyorsa anlatması lazım, yani hoştur değildir buna da çok bakmadan, kendisinin ne yaptığını ne yapmak istediğini teorik olarak da insanlara diğer san'at disiplinlerinden de haberdar olarak anlatabilmesi lazım.	
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Zaten bir bağı var mı diye sormak fazladan gelen bir şeydir. İslâm san'atlarının en güzellerinden biridir, en zoru en güzeli, en hoşu budur.	en güzeli, en hoşu
Yusuf Sezer (Hattat)	Hattın modernle, şimdi bugünkü ortamda insanların san'ata daha cazip hale getirilmesi için yapılan birtakım çalışmalardır denemelerdir ama ileride nasıl bir alâka görür onu herhalde zaman belirleyecektir. Bugün bu alanda birçok deneme yapan arkadaşlarımız var fakat nacizane biz hocamızdan klasik usûle devam ettiğimiz için bu yolu değiştirmedik.	cazip hale getirmek için denemeler
Menaf Nam (Hattat)	Hat san'atı bizim kadim geleneğimizin en köklü san'atlarından bence. Şimdi eğer hat san'atı için geçmişinkâr edersen sen zaten kendini de inkâr edersin. Klasığı bilmeden geçmişinkâr bilmeden o köklü mâzîyi öğrenmeden sen zaten bir şey yapamazsın. İstedğin kadar ben san'atçıyım de kimse sana îtibar etmez.	geçmişinkâr, geleneğinkâr
Hasan Çelebi (Hattat)	...Mürekkep olur, kalem olur istediğinizi demir kalem kullanırsınız, yeni mürekkep denersiniz, kağıt denersiniz ama yazıyı değiştiremezsiniz. Yazının eski hâli ne ise onun dışına çıkmasına ben taraftar değilim. Birazcık bu hususta ne diyorsunuz ona? Modern hat, ben pek modernci değilim ben klasikçiyim. Yani bunu zayı etmemiz lazım. Modern çalışmalarımız da olabilir	yazıyı değiştirememek, klasığı muhâfaza etmek

	fakat mutlaka bu klasiği muhâfaza etmek lazım.	
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Geleneksel san’atlara şöyle genel bir bakış yaptığımız zaman, geleneksel san’atlar bütün dünyada Muhammet Bey Uzak Doğu, Çin, Japon ama müthiş bir Çin kültürü var biliyorsunuz.1000 yıllara dayanan binlerce yıllara dayanan en az 2000 yıldan söz edebiliriz Çin için. Japonlar ve daha giderek Kore, Hindistan, Orta Doğu ve Batı’ya doğru da gidersek de geleneksel kültür zaman içinde değişiyor değişime uğruyor. ...Çok çok çok taşır, çok çok çok taşır değil taşır elbette. Yani her şeyi ile kıvrımı ile de harfi ile de ama onu bakıp da sadece güzel hat veyahut ne yazıyor diye bakarsan yetmez. Yetmez, nereden geldiğini, yani hattatlarını, o dönemde başka neler yapıldığını, o dönemdeki kişilerin neden bunlara düşkün olduğunu veyahut düşkünler mi? diye sorgulamalı. Yani sual soracaksınız, hiç çekinmeden korkmadan, yanlış mı yapıyorum diye telaşa kapılmadan.	geleneksel kültürün zaman içinde değişime uğraması, hiç çekinmeden korkmadan soru sormak

3.3.2.2. Hat San’atı, Medeniyet Tasavvuru ve Kimlik İnşası

Hat san’atı ve medeniyet tasavvuru ilişkisini ele alan Tablo 3.23’de katılımcıların bu kavramlar arasında güçlü bir bağın varlığı konusunda büyük ölçüde görüş birliğinde oldukları görülmektedir. Katılımcılar her ne kadar medeniyet kavramına farklı anlam yükleseler de hat san’atını İslâm medeniyetinin en önemli ve en özgün san’atı olarak kabul etmektedir. Daha ileri görüşlerde ise hat san’atı İslâm medeniyetini inşâ eden unsurlar arasında en etkili faktörlerden biri olarak gösterilmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu’na göre “*hat san’atı bizim öz san’atımız*” olup “*medeniyetimizin öz ifâdeleri*” olarak nev-i şahsına münhasırdır. Bu san’at o kadar bize has bir san’attır ki “*İslâm medeniyetini başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi*” konumundadır. Dünyada “*İslâmiyetin sembolü olan iki tane şey*” vardır. Bunlardan birincisi “*ezan*”dır. İster Afrika’da ister Amerika’da dünyanın neresinde olursanız olun orada ezan sesi duyduğunuz zaman bu durum “*burada müslümanlar yaşıyor*” anlamına gelmekte, oranın “*İslâm diyarı*” olduğunu düşündürmektedir. İkincisi önemli sembol ise “*hat san’atı*”dır. İslâm harfleri ile bir hat levhası veyahut bir ibare gördüğünüz zaman bu da “*orada müslümanların yaşadığını*” göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında hat san’atı hem inanç, hem san’at, hem de

sembolizm yönü olan “çok yönlü” bir san’attır. Bu sebeple eğer onu icra eden hattat kültür ve ince ruh sahibi biri ise “o medeniyetin sözcüsü” konumundadır.

M. Uğur Derman İslâm medeniyetinin en önde gelen san’atlarının mîmârî ve hat olduğunu belirtmekte, diğer san’atların daha geride kaldıklarını belirtmektedir. Bu sebeple hat hiçbir zaman unutulmamalı ve de ihmal edilmemelidir.

Hilal Kazan hat san’atının “İslâm medeniyeti ile özdeşleşmiş bir san’at” olduğunu düşünmekte, İslâm medeniyeti veya İslâm san’atı dendiğinde “herkesin aklına ilk gelen” san’atın hat olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla hat san’atının “İslâm medeniyetini bir nevi inşâ etmiş bir san’at” olduğunu söylemek mümkündür. İslâm medeniyetinin inşâsında etkili olan pek çok faktör olmakla birlikte “hat san’atı bunlar arasında üst sıralarda belki de ilk sırada” yer almaktadır.

Turan Sevgili’ye göre hat san’atının medeniyetle iki yönlü bir bağı vardır. Bunlardan ilki mîmârî eserlerin tezyinatında yaptığı estetik katkı, ikincisi ise ayet, hadislerle mesaj vererek “insanların daha medenî, daha insanî olmalarını” sağlamasıdır.

Cevad Huran hat san’atı ile medeniyet tasavvurunun “iç içe” olduğunu düşünmektedir. Bizim dinimiz İslâm olduğuna ve bu san’at da bir nevi bu dine hizmet ettiğine göre hat san’atı doğal olarak medeniyetle her zaman iç içe olmuştur.

M. Arif Vural “medeniyetin özünde yazı”nın bulunduğunu ve yazının “bir medeniyetin en öz en esas umdesi” olduğunu belirtmektedir. Ona göre bizim medeniyetimiz Kur’ân medeniyeti, İslâm medeniyeti ise hat san’atı bunları “muhteşem bir surette takdim” etmektedir. Hat san’atının ayet, hadis ve diğer irfan dolu sözlerin insanlara ulaşması noktasında ve de medeniyetin oluşumunda “çok ciddi bir rolü” bulunmaktadır.

Ayten Tiryaki h. 400-500 yılları gibi “inanılmayacak derecede çok erken” bir dönemde taş üzerinde hayranlık uyandıracak güzellikte kûfî ve makili yazılara rastlandığını bu durumun “medeniyet inşâsı açısından” dikkat çekici olduğunu belirtmektedir. Bu mânâda hat san’atı mîmârî ile birlikte “medeniyet inşâ etmiş” âdetâ “başlı başına bir medeniyet” hâline gelmiştir.

Hüseyin Kutlu hat san’atına olan merakının asıl sebebinin “İslâm medeniyeti ile hat san’atının irtibatını kurmak, bu irtibatı anlatmak, bunsuz olmayacağını, bunsuz altyapısız şehir kurmak gibi bir şey olduğunu” göstermek olduğunu ifâde etmektedir. Hat san’atı “neresine dokunsan” medeniyetten bahsetmesine rağmen günümüzde bu

yönü öne çıkmadığı için “yozlaşarak” gelişmiştir. Bugün hat san’atında üretilen yazıların içeriği çoğu zaman ne yazan ne de muhâtap olanlar tarafından bilinmekte, hattatlar mânâyâ bakarak değil istife uygunluğuna bakarak tasarım yapmaktadır. Oysa bu san’at Allah kelâmını, peygamber mesajını vermek için bir vesiledir. Bu hâliyle yapılan iş millete kabuk kemirtmek gibidir. Bugün Türkiye’de ve dünyada gerçekleşen onca hadise karşısında İslâm medeniyetinin ve İslâm san’atlarının bu konulara ışık tutacak, yön verecek mesajı olmalıdır. San’at, dinler, kabileler, ırklar üstü bir dil olduğuna göre bunu “dünyaya bir mesaj vermek için” hat san’atını kullanmak mümkündür. Hüseyin Kutlu bu düşünceler ışığında bir mushaf projesi yürüttüğünü belirtmektedir. Bu proje doğrultusunda İslâm tarihi boyunca bütün İslâm coğrafyasında asr-ı saadetten günümüze kadar, hangi devirde bir medeniyet kurulmuşsa Kur’ân-ı Kerîm çevresinde ortaya çıkan san’at ekolleri incelenmiş ve on ekol tespit edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm sureler îtibariyle on bölüme ayrılmış ve her bölüm o dönemin hat, tezhip, cilt, vb. usûlüne göre üretilmeye başlanmıştır.

Fatih Özkafa’ya göre hat san’atı “köklü bir medeniyetten günümüze miras kalmış bir san’at” olup, bu san’atı “o tasavvurdan kopuk düşünmek mümkün değil”dir. Eğer hat san’atını büyük Türk ve İslâm medeniyetinin çatısı altında görmez ve onun en önemli san’at dallarından biri olduğunu fark edemezsek bu san’atı “doğru idrak” edemeyiz. Medeniyetimizde her şeyin insanı saran bir güzellikle ortaya çıkarılması esas olmuş ve vahdet daima temel kabul edilmiştir. Soyutlama ancak gelişmiş zekâların ve beyinlerin idrak edebileceği bir mevki olup çoğu insan somut olanda eşyanın görünen yüzünde kalırken gelişmiş zihinler eşyanın ötesine görünmeyen yüzüne geçebilmektedir. Hat san’atı baştan îtibaren soyut bir san’attır.

M. Lütfi Şen’e göre bir medeniyet “san’atsız kültürsüz” inşâ edilemez. Hâkim güçler bütün dünyaya zulüm etmelerine rağmen san’atçılara hazırlattıkları bir klipte kendilerini “bambaşka” gösterebilmektedir. Günümüzde dünyada “kültür savaşları” yaşanmakta olup “kendini kurtarmak için san’ata yatırım yapmak zorunda” olduğumuz bir dönemdeyiz. Ticari anlamda başarı elde edebilmek için “san’ata yatırım yapma” zorunluluğu vardır. Çünkü dünya çapında san’atçısı olmayan bir ülkenin satacağı mal ve fiyat sınırlı kalacaktır.

Irvin Cemil Schick ise yazının medeniyetle “her zaman çok yakın bir ilişki içinde” olduğunu ve bunda şüphe olmadığını belirtmektedir. Tarihte “Arap yazısı büyük ölçüde İslâm dîninînin görünür boyutu” olmuştur. Tıpkı “İbrani alfabesi Museviliğin,

Gotik yazı Protestanlığın simgesi olduğu gibi, Arap yazısı da önemli ölçüde İslâm'ın simgesi” olarak görülmüştür. Arap yazısına bakıldığında akla ilk olarak İslâm gelmektedir. Bosna'daki savaş esnasında üstünde Osmanlıca-Arapça kitabe olan bir çeşme Sırplar tarafından “*makinelî tüfek ateşi ile*” hedef alınmış üzerindeki yazı mahvedilmiştir. Bu yazının hedef olmasının sebebi o yazının “*İslâm'ın*” ve “*müslüman Boşnakların simgesi*” olması sebebiyledir. “*Yazının kimliğe katkısı*” böyle bir şeydir.

Fuat Başar ise medeniyetin temelini yazı olduğunu ve toplumdaki güzelliklerin yazı ile yaygınlaştığını vurgulamaktadır. Bir ulusu sürekli ilerlemeye teşvik etmek için “*İki günü birbirine eşit geçen ziyandadır.*” anlamında bir hadisi şerif yazıldığında insanlar onu okumakta ve kendilerini sorgulamaktadır. Böylelikle tek bir hadis-i şerifle “*ulusal bir gayret içerisine*” girilmektedir. Yazının fonksiyonu bu şekilde ortaya çıkmakta muhâtap olan insan “*gözünü güzellikten*” alamadığı gibi beraberinde mealini de öğrenmektedir. San'atla topluma verilecek bütün mesajları rahatlıkla vermek mümkündür ve hat san'atı bu yönden en elverişli san'attır. İstanbul'a gelen gayrimüslim turistler Boğaz Köprüsü'ne değil Topkapı Sarayı'na gitmekte, san'atlı bir şekilde üretilmiş objeleri görmektedirler. Karahisârî'nin Kur'ân-ı Kerîm'ini gördükleri zaman “*ağzı açık*” kalan bu insanlar, müslümanların estetiğe verdikleri önemi anlamakta, insanların uğruna kan döktüğü altını yazıda kullandığına şahit olmakta ve bu insanların ait oldukları medeniyeti merak etmektedir.

Ali Rıza Özcan hat san'atının “*medeniyet tasavvurunda bir mühür*” olduğunu düşünmektedir. İslâm coğrafyasında özellikle dînî ve sivil mîmârîde binalardaki yazılar “*insana sürekli bir mesaj verme kaygısı ile*” yerleştirilmiştir. Kişi kafasını çevirdiği her yerde yazı ile karşılaşmakta ve oranın “*bir İslâm mabedi*” olduğunu anlamaktadır. O yazı gören kişilere “*bak burası bir İslâm mabedi, bir İslâmî yapı*” demektedir. İnsanların bilgi seviyesine göre bu yazıyı okuduklarında aldıkları haz ve edindikleri bilgiler farklı olmakla birlikte en azından şekil olarak onun “*tebliğ ettiği bir mesaj*” muhakkak söz konusudur.

Ali Rıza Özcan'a göre medeniyet tasavvuru açısından hat san'atı insanların bilinçaltında duygu boyutunda çeşitli etkiler yapmaktadır. Sokaktan geçerken bir çeşme üzerinde görülen yazı kişinin gönül dünyasında “*bir rahatlatıcı etki*” doğurmakta, geçmişiyle bağ kurduğunu ve o mekânları kuranların ecdadı olduğunu düşündürmekte, böylelikle kişi kendini güvende hissetmektedir. “*Medeniyet*

tasavvuru noktasında yazı olmazsa olmaz noktalardan biri” olup, hilal, bayrak, ezan, kendi motiflerimiz vb. sembollerden birisidir ve bunlar arasında en çok öne çıkarılır. San’at faaliyetinde san’atkâr ve san’at eseri unsurunun yanında üçüncü ayak olarak bir de o san’at eserinin talibi söz konusudur. Bu üçlü medeniyet tasavvurunda bir bütünü oluşturmaktadır. San’atkâr bir eser ortaya koyduktan sonra o eser zamana bağlı olmaktan çıkmaktadır. Bir kişi III. Ahmet (ö.1149/1736)¹⁶⁹ çeşmesine baktığında “*Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed’e eyle dua*” yazısını okuduğunda besmeleyle musluğu çevirip suyu içmeyi, o çeşmeyi inşâ ettiren Sultan’a dua etmeyi düşünmekte böylelikle bir devamlılık oluşarak “*geçmişle bugün arasında düğümü atan bağlayan bir yapı*” meydana gelmektedir. Bugün Batı toplumlarında “*kalabalıklar arasındaki yalnızlıktan*” şikâyet edilmektedir. Oysa İslâm toplumlarında bir kişinin bir çeşmeden su içerek onu yaptıran ecdadı ile irtibat kurması ve ona dua etmesi kişiyi bu yalnızlıktan kurtaran “*şefkat kollarıyla sarıp sarmalayan bir dünya görüşüne bir tasavvura*” dönüşmektedir. Kişi bir mekâna girdiğinde oradaki mîmârî, harfler, yazılar vb. unsurlarla kendini “*ifâde edilemeyen ama hissedilen ve yaşanan bir duygu*” içinde bulmaktadır. Bu şekilde “*geçmişle bağınızı kuran, o geçmişi bugüne getiren*” aynı zamanda “*bugün de o anı yaşamanıza sebep olan bir güzellik*” meydana gelmektedir. Kişi bu durumun etkisinde kalarak benzer bir hayır yapmak suretiyle “*ecdada lââyık*” olmayı ve kendisine de dua ettirmeyi hedef olarak belirlemektedir. Böylelikle onun da amel defterleri kapanmayacaktır. Yakın geçmişte belki bilinçli, belki de bilinçsiz olarak yazı ile kendi medeniyetimizin bağları “*kopmaya yakın*” bir noktaya gelse de günümüzde hat san’atı İslâm ile ilişkilendirilmekte, insanımız yerde üstünde Arap harfleri olan bir çikolata ambalajı bile görse onu kaldırıp hürmet etmektedir. Bu açıdan hattın bilinir hale gelmesi ve toplumda yaygınlaşması beraberinde “*bir muhabbeti*” getirmektedir.

Savaş Çevik Türklerin X. yüzyılda İslâm dînini kabul edince kullandıkları alfabeyi de bırakarak Arap alfabesine geçtiğini ve 1000 yıl boyunca bu alfabeyi kullandıklarını belirtmektedir. Bu uzun süreçte Arap harfleri Araplara has olmaktan çıkarak Türk ve İslâm yazısı hâline gelmiştir. Müslümanlığı ilk olarak Karahanlı

¹⁶⁹ 1673 yılında doğan ve 1736 yılında vefat eden, 1703-1730 yılları arasında padişahlık yapmış Osmanlı sultanı. Bkz.: M. Münir Aktepe, “Ahmed III”, *TDVİA*, C. II, 34-38.

Türkleri¹⁷⁰ kabul etmiş, ardından Büyük Selçuklular (1040-1308), daha sonra Anadolu Selçukluları (1075-1308) ve en son olarak da Osmanlılar (1300-1922) Arap harflerini kullanmıştır. Türk toplumları söz konusu süreçte “*bu harflerle bütünleşmiş*” ve bu yazı kimliklerinin “*ayrılmaz*” bir parçası hâline gelmiştir. Bu süre zarfında doğal olarak hat san’atı gelişmiş, İslâm san’atı ve İslâm kültürü dendiği zaman İslâm yazısı akla gelmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise İslâm kültürünü oluşturan kitap, belge vb. bütün kaynakların hat san’atıyla üretilmesidir. Bir anlamda hat san’atı İslâm topluluklarında “*bir damga*” hâline gelmiş, “*İslâm kültürlerinin bir amblemi, bir logosu*” olarak algılanmaya başlamıştır. Günümüzde Türk toplumunda halk arasında Kur’ân-ı Kerîm denince akla yazı gelmektedir ve hat san’atı Kur’ân-ı Kerîm’le bütünleşmiştir. Arapça bilmeyen halk yolda sokakta eski yazı gördüğü zaman orada ne yazdığını bilmeden onu bir Kur’ân yazısı gibi algılamakta, öpüp saygı duymakta bir kenara kaldırmaktadır. Bu öyle bir algıdır ki, “*Kur’ân dendiği zaman hat san’atı, hat san’atı dendiği zaman Kur’ân*” akla gelmektedir. Arap harfleri kendi başlarına kutsallığa sâhip olmamasına rağmen Kur’ân yazısı olarak görüldüğü için “*simge*” hâline gelmiş ve kutsallık kazanmıştır. Dolayısıyla artık “*hat san’atı İslâm kültürü ile İslâm medeniyeti ile iç içe olan ve onu simgeleştiren, ondan ayrılmaz bir parça*” konumundadır.

Ahmet Akcan hat san’atının medeniyetimizi oluşturan “*en önemli unsurlardan bir tanesi*” olduğunu belirtmektedir. Ona göre birey ve toplumda medeniyet bilincinin oluşabilmesi için öncelikle “*o medeniyeti var eden gelişim serüveninin iyi bilinmesi*” ve “*temel yapı taşlarının doğru konumlandırılması*” gerekmektedir. Bilim, sanayi, teknik vb. şeylerin yanında medeniyeti oluşturan unsurlar arasında san’at, kültür, toplumsal ve dînî değerler bulunmaktadır. San’at bu noktada son derece önemlidir ve hat san’atı bu noktada başı çekmektedir. Hat san’atında sadece bir estetik bir unsurdan bahsedemeyiz. Bu san’atın “*estetik kaygısı*”nın yanında aynı zamanda “*bir derdi*” bulunmakta ve “*bir mesaj vermek*” istemektedir. Her san’at eseri bir mesaj vermekle birlikte hat san’atı bunu genelde “*doğrudan*” gerçekleştirmesiyle farklılaşmaktadır. “*Yazının resimleşmiş hâli*” olan hat san’atı “*estetik bir değer olarak medeniyet bilincinin oluşmasında önemli bir unsur*” olduğu gibi aynı

¹⁷⁰ Karahanlılar 840-1212 tarihleri arasında Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan’da hüküm süren Türk-İslâm hânedanı kurmuşlardır.

zamanda “verdiği mesajlarla da bu medeniyet bilincinin oluşmasına” katkı yapmaktadır.

Mehmed Özçay hat san’atının medeniyet tasavvurunun oluşumunda çok önemli bir fonksiyonu olduğunu düşünmektedir. Toplumlari ve fertleri birbirine bağlayan hususlar arasında din, milliyet duygusu, ortak zevkler, san’at vb. unsurlar bulunmaktadır. Bu sosyal pratikler fert ve toplumların “kimliğinin oluşmasında” önemli etkiler yapmaktadır. Toplumumuzun “yegâne orijinal san’atı” hat san’atıdır. “Eğer biz hat san’atını lâıyk olduğu mevkiye getirir, toplumda yaygınlaştıırabilirsek toplumumuzun, yeni neslimizin kimliğinin inşâsında önemli bir fonksiyon icra etmiş” oluruz. Hat ve çevresindeki diğer san’atların yaygınlaşmasının “kimliğin inşâsında çok önemli bir yeri” olacaktır. Toplamların kimliğinin oluşmasında ortak zevk ve heyecan etkili olmakta, müşterek kültürün unsurları olan musiki, edebiyat san’at çok önemli rol oynamaktadır. Toplumu ve kimliğini inşâ eden en önemli hususlar din, milliyet, adet, örf, san’at, müzik vb. unsurlardır. Hat san’atı “marka değeri olan yegâne san’atımız” olduğu için ayrı bir hususiyeti bulunmaktadır ve “ihraç edebileceğimiz yegâne san’atımız”dır. Eğer “hat san’atını lâıyk olduğu seviyeye getirebilirsek” yeni neslin ve toplumun “kimliğinin inşâsına olumlu bir katkı” sağlamamız mümkün olacaktır. Ayrıca bu alanda yapacağımız milletlerarası faaliyetlerle hat san’atını bir dünya san’atı hâline getirmemiz mümkün olursa “ülkemin tanıtımına da çok önemli katkılar” yapabiliriz.

Mehmed Özçay’a göre İslâm medeniyeti tarihinde hat san’atının yerini doğru tespit edip, fonksiyonunu belirlemek zorundayız. Hat san’atının siyasi boyutu, hat siyaset ilişkisi araştırılması ve sorgulanması gereken konulardandır. En önemli hattat padişahlardan olan Sultan II. Mahmud’un yapmaya çalıştığı yenilik hareketleriyle adının “gavur padişah” a çıkması üzerine onun bu söylentilere karşı “kendi meşruiyetini te’kid etmek için” çok eser ürettiği, hat eserlerini çoğaltarak her tarafa yaydığı iddia edilmektedir. Aynı şekilde Divan-ı Hümâyun’daki hat çalışmaları, özellikle fermanlar için farklı bir boyutudur. Hattatın İslâm toplumundaki sosyal statüsü, önemli hattatlarımızın padişahların nezdinde iltifat görmesi, II. Mustafa’nın hocası Hâfız Osman yazarken onun hokkasını tutması¹⁷¹, II. Bayezid’in Şeyh

¹⁷¹ Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 74.

Hamdullah'ı İstanbul'a getirip ondan bir ekol oluşturmasını istemesi¹⁷² ve böylelikle Osmanlı hat ekolünün meydana gelmesi, hilye geleneği ile hristiyanlardaki ikonanın benzerliđi¹⁷³ işin incelenmesi gereken farklı yönleridir. Son yıllarda Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı ölkelerin bu san'ata ilgi gösterip büyük organizasyonlar düzenlemesi “meşruiyet meselesi” ile alâkalı olabilir. Bu tür faaliyetler hat san'atının “siyasi boyutu” olduğunu düşündürtmekte ve insanın aklına “meşruiyet arayışı” gibi düşünceleri getirmektedir. Acaba mîmârîdeki hattın fonksiyonu sadece bir tezyini unsur mudur? Yoksa onun dışında başka bir mesajı var mıdır? sorularını soran Mehmed Özçay'a göre bugün Ayasofya'daki Kazasker levhaları san'atın ötesinde bir fonksiyon icra etmekte, o levhalar şu anda “*oranın bir İslâm mabedi olmasının bir nevi tapusu*” konumundadır.

Mehmet Çebi günümüzde “*bir insan tipi ortaya koyacaksanız ve bu insan tipi sizin medeniyetinizin insanı olacaksa*” bu insanın “*gönlünün kalbinin kulağının elinin ayağını gözünün her şeyinin o medeniyetin san'at, edebiyat ve kültür eserleriyle*” dolu olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bugün “*bunu beceremediğimiz için bu hallerde*” olduğumuzu düşünen Mehmet Çebi “*insan tipimizin ne olduğu*”nun belli olmadığını iddia etmektedir.

Eğer biz yeniden İslâm medeniyetinin insanını, İslâmi insanı, insan-ı kâmilî, ahlak timsali olan müslümanı yeniden ihya edip diriltmek istiyorsak bunu “*kendi ruh köklerimize dönerek, kendi kültürümüzle, san'atımızla, medeniyetimizle harmanlayıp onu bugünün anlayışıyla bugünün güzelliği ile bugünün şahitliği ile ortaya koyabilirsek*” başarabiliriz. Dolayısıyla “*san'atla kültürle edebiyatla medeniyetle bu mânâda ne kadar irtibatımız kuvvetli olursa o insanın inşâsında da o kadar başarılı*” oluruz. Cumhurbaşkanımızın da dile getirdiği tespitlere göre “*yol yapmakta başarılı*” olmamıza rağmen aynı başarıyı çocuklarımızı eğitmekte, “*kendi kültür, san'at ve medeniyetimizi yaşamakta ve yaşatmakta*” gösteremedik. Öyleyse bize düşen “*çok süratli şekilde*” doğru adımları atmaktır.

¹⁷² Nefeszâde, *Gözlâr-ı Savâb*, 48. ; Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (İstanbul: Türk Tarih Encümeni Kùllyâtı, 1928), 185-186.

¹⁷³ Cami dekorasyonunda sıklıkla kullanılan yazının dekorasyondan öte bir şey olduğu Hristiyanlığın imgelerden yararlanmasına benzer bir şekilde müslümanlar tarafından 9. yüzyıldan sonra özgün olarak geliştirildiği belirtilmektedir. Oleg Grabar, *The Formation of Islamic Art*, 135.

Aydın Ergün ise vahyin indiği süreçte müslüman erkeklere cihadın tavsiye edildiği halde vahyi yazanların ve ezberleyenlerin bundan muaf tutulmasına dikkat çekmekte ve İslâm'da yazının teşvik edildiğini belirtmektedir.

Hüseyin Öksüz her medeniyetin hukuku, tarihi, mîmârîsi olduğu gibi yazısının da olduğunu belirtmektedir. Ona göre “*Türk İslâm medeniyetinin en büyük san’atı hat san’atı*” olup “*son 1000 yıllık yazısı bu yazı*”dır. Türkler müslüman olduktan sonra bu alfabeyi seçmişler ve 1000 yılı aşkın bir süreden beri bu yazıyı kullanmaktadır. Türklerin tarihinde kitaplar, kitabeler, mektuplar vb. her ne varsa bu yazı ile yazılmıştır. Hem yazı san’atı olarak hem de normal bir yazı olarak her şey bu yazıyla icra edilmiştir.

Yusuf Sezer ise hat san’atının “*ülkenin nüfus kağıdı*” olduğunu belirtmektedir. Ona göre bir ülkenin san’atı o ülkenin tıpkı bayrağı gibi kimlik kartı konumundadır. Hat san’atı tarihten günümüze gelen en güzel belgemiz, kimliğimiz, nüfusumuzdur. Ancak bu san’atla kendimizi tarif edebilir, anlatabiliriz. Mabetler ve içindeki “*o güzelim nefis hat san’atı eserleri, gerek müzeler, gerek mezar taşları, çeşme kitabeleri bizim ülkemizin tapu kayıtlarıdır, tapu senetleri*” konumunda olup hat san’atı da onların içinde o olmadan yaşanılmayan nüfus kağıdı veya pasaportunuz gibidir. Ülkeler ancak medeniyetle ayakta dururlar. Medeniyeti olmayan ülkelerin varlığının uzun sürmeyeceği bir hakikattir. Eğer Osmanlı’dan günümüze miras bırakılmış ve hepimizin sırtına yüklenmiş bu mukaddes muazzam emaneti sürdürebilir ve bu medeniyeti diğer ülkelere aktarabilirsek “*kendi kimlik medeniyetimizi insanlara âdeta resmetmiş şekillendirmiş*” oluruz. Ona göre insan hat eseri karşısında iken ayetlerin kompozisyon ve tasarımlarının farklı güzellikleriyle “*önce gözde bir tesir*” altında kalmaktadır. O eser üzerinde göz temasını devam ettirdiğinde bu sefer harflerle karşılıklı hareketlenme yaşamakta ve konuşmaya başlamaktadır. Gözüyle zevk almaya başlayınca kişinin “*farklı bir dünyası*” oluşmaktadır. Hiç alâkası olmasa bile en azından “*bu san’at ne kadar güzelmiş, ecdadımız ne güzel yapmış, Kur’ân ne kadar insanda feyz bırakıyor, iz bırakıyor, tesir bırakıyor*” şeklinde düşünmektedir.

Hüseyin H. Türkmen’e göre bir medeniyetin san’atsız ilerleyip yükselmesi mümkün değildir. Mîmârî ve güzel san’atlarda hat santı bu anlamda başı çekmektedir. Eskiden binalarımızın cephelerine yerleştirilen yazılar, kezâ camilerdeki kubbe yazıları, kuşak yazıları, kabirdeki mermer taşıdaki yazılar, çeşme yazıları vb. bunların hepsi bir

medeniyet olup milletimiz bu medeniyeti hat san'atı ile anlamıştır. Hat san'atı medeniyetimizin ilk yıllarından itibaren var olmuştur ve var olmaya devam edecektir.

Tahsin Kurt hat san'atının *“İslâm medeniyetinin en önde gözüken, İslâmiyeti ifâde eden, İslâmiyet'in güzelliğini ifâde eden bir medeniyet”* olduğunu ifâde etmektedir. Kişi eğer hat san'atını güzel anlar ve çözerse bu san'at onun kendi kimliğini inşâ etmesinde rol oynayabilir.

İlhan Özkeçeci insanların bu san'atlarla *“bir moda sebebiyle, bir maddî beklenti sebebiyle, bir şöhret sebebiyle”* meşgul oldukları takdirde *“buradan bir meyve çıkma”*yacağını düşünmektedir. Bu durum *“kuru kuru taklitçiliğe”* girecektir. Ona göre bu san'atlardan *“rûhî mânevî psikolojik moral birtakım kazanımlar elde edilebilmesi”* bekleniyor, *“dünya estetik literatüre yeni kavramlar kazandırılmak”* isteniyor ve de *“toplumun güzellik anlayışına farklı katkılar sağlamak”* arzu ediliyorsa burada biraz durmak gerekmektedir. Ancak böylelikle *“medeniyet oluşumu, medeniyet gelişimi, kurumu, kuruluşu şeklinde bir ümitvar yola girdik”* diyebiliriz. Çünkü medeniyet denildiğinde bir defa ilim, ahlak, estetik üçgenini unutmamak gerekmektedir. Bunlardan herhangi birisi eksik olduğu takdirde o medeniyet çökecektir. Medeniyet mîmârîsi, musikisi, edebiyatı diğer plastik ve görsel san'atları, süsleme san'atları ile bir bütündür. Bunlardan bir tanesini ihya etmek diğerlerinin ihya olduğu anlamına gelmez. Medeniyetin bu unsurları *“bir bütün olarak gelişir büyür, bir bütün olarak çöker”*. Bunların arasından *“sadece hattı ele alıp onu ihya edeceğiz diye tek taraflı çalışma yaparsak diğer dinamikleri ihmal etmiş”* oluruz. Bu unsurların bütününde bir ihya gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çok güzel bir atasözünde *“Oturduğumuz ahır sekisi, çağırdığımız İstanbul türküsi.”* denmektedir. Dilimizi kontrol edeceğiz, yaşadığımız çevreye, inşâ ettiğimiz mîmârîye, kurduğumuz binalara baktığımızda durum pek parlak değildir. Bunların hepsi birbirini tamamlayan bütünlerdir.

Hasan Çelebi İslâmi değerlerin hepsinin hat san'atıyla icra edildiğini belirtmektedir. Yazısı güzel olmayan eserler insan dikkatini çekmemektedir. Fakat gayet güzel bir yazı ile yazılmış eserler mevzusu basit de olsa insanın dikkatini çekmektedir. İslâmi değerler de öyledir. Bizim esas kaynağımız Kur'ân-ı Kerîm güzel yazılırsa herkesin rağbetini çekmektedir. Nitekim Kültür Bakanlığı Karahisârî'nin mushafını basmış ve kapış kapış satılmıştır. Aynı şekilde Süleymaniye Kütüphanesi tarafından basılan Hasan Rıza'nın son mushafı müşterisi çok olduğu için fiyatında hiç indirim

yapılmamasına rağmen alıcı bulmaktadır. Diğer pek çok İslâmi kaynak eskiden hattatlar tarafından hat san'atı ile yazılmıştır. Bugün matbaada baskı makinası ile basılan eserler o zevki vermemektedirler.

Raffi Portakal hat san'atının medeniyetle “şüphesiz” bir bağı olduğunu belirtmektedir. Her şeyden evvel bütün dünya için “yazı medeniyettir” ve “ne kadar iyi yazınız varsa ne kadar güzel ve estetikse o, o kadar yüksek bir medeniyetiniz” vardır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın I. Fransuva'ya yazdığı mektup Türkçe bilen bilmeyen herkesi ağlatacak güzelliğindedir.

Irvin Cemil Schick kendisinin “biraz üzücü olan” gözlemine göre günümüzde Türkiye’de çeşitli nedenlerle iki cephe oluştuğunu ve bu cephelerin birbirine yaklaşacağına giderek uzaklaştığını belirtmekte, söz konusu cephelerin kendilerini tanımlamak, kimliklerini ifade etmek için kullandıkları araçlardan bir tanesinin de hat san'atı olduğunu iddia etmektedir. “Hat san'atı araçsallaştırılıyor” düşüncesinde olan Irvin Cemil Schick bu durumun “üzücü” olduğunu düşünmektedir. Çünkü hat san'atı başka bir şeye araç olmaması gereken çok güzel ve de çok büyük bir şeydir. Hat san'atı ve geleneksel denilen san'atlar “muhâfazakar, mütedeyyin cephenin kimliğini ifade eden bir san'at” olarak görülmektedir. Türkiye’de pek az evde hem hat san'atı, hem Batı stilinde çağdaş resim bulmak mümkündür. Aynı evde hat eseri ile beraber bulunabilen resimler de ancak Osmanlı ressamlarına ait eserler olabilmektedir. Oysa bugünkü çağdaş Türk ressamlarının bazıları çok güzel eserler üretmektedir. Bu eserleri hat eserlerinin yanı başında bulmak pek mümkün olmamaktadır. Türkiye’deki insanların çoğu ya hat, tesbih almakta, tezhip yaptırmakta veya çağdaş resim çağdaş san'at, çağdaş müzikle uğraşmaktadır. Bu durum “kültür savaşı” olarak nitelendirdiği şeyin görünür tarafıdır. Hakikatte Türkiye’de “kültürel birikimleri farklı olan” iki grup insan söz konusu olup “bu illaki kötü bir şey” anlamına gelmemektedir. Herkesin aynı düşüncede olması gerekli olmamakla birlikte “bu iki grup insan arasında bir iktidar mücadelesi” bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk döneminde bir grup iktidarda iken şimdi öteki grup iktidardadır. Üzücü olan bu iktidar mücadelesinde san'atın araçsallaştırılmasıdır. Gönül hat san'atının güzelliğine herkesin varabilmesini istemektedir. Bu açıdan “hat san'atı ve genel olarak san'at birleştirici bir unsur” hâline gelmelidir.

Tablo 3.23: Hat San’atı, Medeniyet Tasavvuru ve Kimlik İnşası

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Bu hat san’atı bizim öz san’atımızdır. Bizim medeniyetimizin öz ifâdeleridir ve “unique” tir. Yani nev-i şahsına münhasırdır, başka medeniyetlerde yoktur. ...İslâm medeniyetini başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi bu san’attır. ...İslâmiyetin sembolü olan iki tane şey vardır. Burada müslümanlar var, burası İslâm diyarı. Birincisi ezandır, ezanı bir yerde dinlediğiniz zaman burada müslümanlar yaşıyor (dersiniz), ister Afrika’da olun, ister Amerika’da olun. İkincisi bir yazı gördüğünüz zaman, bir hat levhası gördüğünüz veyahut bir ibare gördüğünüz zaman İslâm harfleri ile Arap harfleri ile bu da orada olduğunuzu, burada müslümanların yaşadığını ve bu müslümanların inançlarını, bedî zevklerini burda bu şekilde yazılarla ifâde ettiklerini anlıyorsunuz. O bakımdan çok tarafı vardır, bir san’at tarafı vardır, bir inanç tarafı vardır, bir sembolizmi vardır, çok yönlü bir şeydir. ...Hattat bir de tabii kültür sahibi ise, ince ruh sahibi ise o medeniyetin sözcüsü demektir.	öz san’atımız, nev-i şahsına münhasır, başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi, İslâmiyetin sembolü, çok yönlü bir şey, medeniyetin sözcüsü
M. Uğur Derman (Hattat/Yazar)	Muhakkak. Muhakkak. İslâm medeniyetinin en önde gelen mîmârî ve hat. Ötekiler sonra kalır, en önde gelen hususlarda hattı hiçbir zaman unutamayız, ihmal edemeyiz.	İslâm medeniyetinde en önde gelmek
Hilal Kazan (Hattat/Akademisyen)	İslâm medeniyeti ile özdeşleşmiş bir san’attır hat san’atı. İslâm medeniyeti dendiğinde, İslâm san’atı dendiğinde herkesin aklına ilk gelen san’at hat san’atıdır. Dolayısıyla İslâm medeniyetini bir nevi inşâ etmiş bir san’at da diyebiliriz. Tabii bunun diğer süslemeleri, diğer faktörleri ve diğer bilim-ilim vesair yan fonksiyonları vardır mutlaka ama hat san’atı bunlar arasında üst sıralarda belki de ilk sırada yer alan durumdur, bir san’attır...	İslâm medeniyeti ile özdeşleşmek, akla ilk gelen san’at
Turan Sevgili (Hattat)	Medeniyetle bir bağı vardır tabii. Medeniyet derken sadece teknik yönden ilerlemeyi algılamıyorsak, bir binayı yapılan herhangi bir inşaatı dikkate alıyorsak, orada onun katkısı vardır. Mesela Selçuklu döneminde ma’kılî dediğimiz yazıyla yapılan binalar süslenmiştir. Onlar o binanın estetiğini, binanın da kendine göre bir mühendislik estetiği var, o bütünleşmiştir. Medeniyete bu yönü etkisi vardır, medeni alana diyelim, medeniyetten kastımız sadece salt görsellikse. Diğer taraftan insanlığa ayetlerle, hadislerle verdiği mesajlarla insanların daha medenî, daha insanî	medeniyetle bağı olmak, daha insani olmalarını sağlamak

	olmalarını sağlamak faktörü vardır. Bu da insanların tabii yaklaşımına bağlıdır.	
Cevad Huran (Hattat)	Sonuçta iç içedir, tabii ki iç içedir... Ve her zaman tabii ki bizim dînimiz İslâm olduğuna göre bu san'atla bir nevi bu dine hizmet ettiğine göre tabii ki medeniyetle her zaman iç içe olmuştur.	medeniyetle iç içe olmak
Arif Vural (Hattat)	Elbette ki yani medeniyetin özünde yazı vardır. Yazı bir medeniyetin en öz en esas umdesidir ve hat san'atı da zaten yazının güzel icrası mânâsına gelir. Bizim medeniyetimiz de Kur'ân medeniyeti ise, bizim medeniyetimiz de İslâm medeniyeti ise, medeniyetin özünde esasında da harf varsa, medeniyetin özünde içinde içeriğinde güzel mânâlar varsa, vahiy varsa, nebevi Kurani vahiy varsa o halde hat san'atı bunu alır insanlara muhteşem bir surette takdim eder. Şimdi Kur'ân medeniyeti İslâm medeniyeti, o zaman zaten hat san'atının çıkış noktası nedir? Mushafı Kur'ân'ı en güzel şekilde yazmak ve o kadar muazzam hatlarla o kadar muazzam farklı farklı şekillerde Kur'ân yazma denemeleri olmuştur ki şu an müzeleri veya çeşitli yani hususi veya resmi olan koleksiyonları gezecek olsak inanın akıl almaz şeyler yapmışlar insanlar. Bir medeniyetin tesisinde az önce bahsettiğim gibi tesisindeki en önemli husus takdimin güzel olması. İşte hat san'atında takdim muazzam mükemmel. Bu noktada hattın aslında içerdiği mânâ içerdiği mânâlar itibarıyla ayetlerin hadislerin ve diğer sözlerin irfanın insanlara ulaşması noktasında çok ciddi rolü olduğunu düşünüyorum. Ve medeniyette de çok ciddi bir rolü olduğunu düşünüyorum.	özünde yazı olmak, Kur'ân medeniyeti, medeniyette çok ciddi rolü olmak
Hüseyin Kutlu (Hattat)	İslâm medeniyeti ile hat san'atının irtibatını kurmak, bu irtibatı anlatmak, bunsuz olmayacağını, bunsuz altyapısız şehir kurmak gibi bir şey olduğunu, kâh dilimizle kâh elimizle bunu anlatmaya çalıştık, çalışıyoruz. Durum bundan ibarettir. Yani benim böyle hat san'atı merakım filan bundan ibarettir. Sadece bir vesile, onun ötesine geçmez. ...Elbette yani neresine dokunsan ondan bahsediyor. Keşke bu yönüyle gelişmiş olsaydı. Maalesef yozlaşarak gelişti. Şimdi bunlar yaramızdır Muhammet Bey. ...Ne yazmış biliyor musun? Hangisi istife iyi gelirse, yani mânâyâ bakmak yok. Ne mesaj veriyorum yok böyle bir şey. Yani ite kendine göre doluluk boşluk ayarlayacak, oldu sana bir levha. Yazan bu. Kimseyi tahkir için söylemiyorum. Peki seyreden, geliyor eli arkasından baktığı şey iyi, renkler oturmuş. Ne yazıyor kardeşim? Okuyan yok, merak eden yok.	İslâm medeniyeti ile hat san'atının irtibatını kurmak

	Yazan da bunun için yazmamış zaten. Kardeşim, bu Allah kelâmını o mesajı vermek içindir, peygamber mesajını vermek içindir. Bu bir vesiledir. Sen şimdi kabuk kemiriyorsun millete, kendin de kabuk kemiriyorsun. Onun içine hiç baktığın yok. Onun için konulu şeyler... Bakın bugün dünyada veya Türkiye’de, İslâm dünyasında hatta bu kadar hadise oluyor değil mi? Bir sürü hadiseler yaşıyoruz. Peki hattatlar, müzehhipler, ebrucular falan. İslâm’ın ve İslâm medeniyetinin, İslâm san’atlarının bu konulara ışık tutacak, yön verecek hiç mesajı yok mu? Böyle bir şey olur mu? San’at, dinler, kabileler, ırklar üstü bir dildir. Peki biz bunu mesaj vermek için, dünyaya bir mesaj vermek için bir gün aklımıza geldi mi? Şimdi biz, hat san’atıyla öyle mesajlar verimiz ki. Şimdi son üzerinde çalıştığım bir mushaf projesi var. Bu da bir mesaj içindir. Nedir bu? Asr-ı saadetten günümüze kadar, İslâm tarihi boyunca ve bütün İslâm coğrafyasında hangi devirde, neresi İslâm coğrafyası olmuşsa ve medeniyet kurulmuşsa bütün bu tarih ve coğrafya hesaba katılarak acaba Allah kelâmı üzerinde hangi san’at ekolleri, eserler ortaya çıkmış? Bunları inceledik. On ekol tespit ettik. Ben de Kur’ân-ı Kerîm’i sureler itibariyle on bölüme ayırdım. Her bir cilt, o dönemin hat, tezhip, cilt, rahle... Yani Kur’ân etrafında neler cereyan etmişse, ona göre gidiyor.	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Muhakkak... Zaten bu köklü bir medeniyetten günümüze miras kalmış bir san’at. Bunu o anlayıştan, o tasavvurdan kopuk düşünmek mümkün değil. Zaten o noktada hat san’atı, hat san’atı olmaktan çıkıyor. Bunu biz, büyük İslâm medeniyetinin, Türk medeniyetinin çatısı altında görmezsek ve onun en önemli san’at dallarından biri olarak görmezsek bu san’atı doğru idrak edemeyiz. Peki, medeniyetimiz deyince neyi anlayacağız? Mîmârî eserler var. Diğer el san’atları ile ilgili eserler var. Bizim medeniyetimizde her şeyin insani ölçekte insanı saran bir güzellikle ortaya çıkarılması esas olmuş ve bu insani nispetlere uymakla birlikte vahdeti soyutlamayı da öne çıkaran bir medeniyettir. Bildiğiniz gibi soyutlama ancak gelişmiş zekâların ve beyinlerin idrak edebileceği bir mevki. Herkes soyutlama becerisine ulaşamıyor. Çoğu insan somut olanda eşyanın görünen yüzünde kalırken gelişmiş zihinler eşyanın ötesine, arka cephesine görünmeyen yüzüne geçebiliyorlar. İfadelerinde somut anlatımlardan soyut anlatımlara geçebiliyorlar. Daha zor kitapları okumaktan zevk almaya başlıyorlar. Soyutlama kültürü geliştiği zaman baktığımız zaman burada hat	medeniyetten günümüze miras, soyut bir san’at

	san'atının ta baştan itibaren soyut bir san'at olduğunu görebiliyoruz.	
Ayten Tiryaki (Hattat)	Yani medeniyet inşâsı açısından işte inanılmayacak derecede çok erken yüzyıllarda yani hicri 400 yıllarında falan hicri 500 yıllarında taş üzerinde yani bu kûfi olarak makili olarak bu san'atı görüyoruz ve şu anda bile hayran kalıyoruz. Üzerinden kaç yüzyıl geçmiş. Biz bugünkü teknolojiyle ve bugünkü bilgilerimizle ya da hat san'atının bugünkü geldiği seviyeden baktığımız halde bile o dönemlere yani o yapılan... Bir de taşta yapılmış yani kâğıda falan da değil. Taşta da ciddi hesaplamalarla halledilmiş o mîmârî. Yani o dehşet bir şey. Mîmârîye yönlendiriyor yani medeniyet inşâ etmiş olunuyor. Bu mânâda başlı başına bir medeniyet gibi sanki.	medeniyet inşâ etmek
M. Lütfi Şen (Küratör)	Bir medeniyet san'atsız kültürsüz inşâ edilebilir mi? Sen ticaret yapıyorsan senin dünya çapında san'atçıların varsa üzerine koyarsın. Onların imajını satarsın dünyaya. Şimdi adamın san'atçısı var. Bütün dünyaya zulüm ediyor, bir klip oynatıyor, bütün dünya o ülkeyi bambaşka bir dile görüyor. Artık dünyada kültür savaşları var. Biraz uyanmak lazım. San'atçılara katkı matkî değil, kendini kurtarmak için san'ata yatırım yapmak zorundasın. Bütün şirketlere bunu söylüyorum. 'Siz, san'atçıların falan elinden tutalım, katkı yapalım, lütfedelim.' falan yok. Siz gelecekte bir Türkiye'ye gelecekte bir dünya düşünüyorsanız san'ata yatırım yapmanız kendi geleceğinizi garanti altına almanız açısından çok önemli. Dünya çapında san'atçısı olmayan bir ülkenin satacağı mal bellidir. Dünya çapında san'atçısı olan ülkenin satacağı mal ve fiyat bellidir.	medeniyeti san'atsız kültürsüz inşâ etmek
Irvin Schick Cemil (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Yazı medeniyetle her zaman çok yakın bir ilişki içinde olmuştur, buna şüphe yok. Arap yazısı büyük ölçüde İslâm dininin görünür boyutu olmuştur. Nasıl ki İbranice Museviliğin görünür boyutu olmuştur. Mesela İbranice, İbrani alfabesi Museviliğin, Gotik yazı Protestanlığın simgesi olduğu gibi, Arap yazısı da önemli ölçüde İslâm'ın simgesidir. Arap yazısına baktığınız zaman akla İslâm geliyor. Hatta yine bunu bir yerde yazmıştım. Bosna'daki savaş esnasında bir çeşmenin fotoğrafını çekmişti bir arkadaşım, savaştan sonra. Çeşmenin üstünde bir Osmanlıca-Arapça kitabe vardı ve Sırlar bunu makineli tüfek ateşi ile hedef alarak yazıyı mahv etmişlerdi. Şimdi bir insan durup dururken neden bir yazıya makineli tüfekle ateş eder. Çünkü o yazı bir şeyin simgesidir, o yazı İslâm'ın	medeniyetle yakın bir ilişki içinde olmak, İslâm'ın simgesi, hat san'atının araçsallaştırılması, mütedeyyin cephenin kimliğini ifade etmek, iktidar mücadelesi ve san'at, birleştirici bir unsur

	simgesidir, müslüman Boşnakların simgesidir, Sırp faşizminin aralarında istemediği bir zümrenin simgesidir. Dolayısıyla onu makineli tüfek ateşine hedef almıştır. Bu bence çok anlamlı bir şey. Arap yazısının İslâm'ı bu şekilde sembolize etmesi. Bence en önemli şey, kimlik dediğimiz zaman budur, yazının kimliğe katkısı budur benim gözümde. ...Benim biraz üzücü olan gözlemim şu, Türkiye'de çeşitli nedenlerle şu anda iki cephe var. Bu cephele birbirine yaklaşacağına uzaklaşıyor ve bu cephelelerin hem kendilerini tanımlamak için, özellikle kimliklerini ifade etmek için kullandıkları birtakım araçlar var. Bu araçlardan bir tanesi de hat san'atı. Yani hat san'atı araçsallaştırılıyor. Bu bence üzücü bir şey bir açıdan. Çünkü hat san'atı çok güzel bir şey, çok büyük bir şey. Başka bir şeye araç olması insanı üzüyor. Ama bu bir yana hat san'atı geleneksel denilen san'atlar belirli bir cephenin, diyelim ki muhafazakar, müteaddiyin cephenin kimliğini ifade eden bir san'at. Bugün eminim ki Türkiye'de pek az evde hem hat san'atı, hem Batı stilinde çağdaş resim bulabilirsiniz. Yani bulsanız bulsanız belki Osmanlı ressamlarını bulursunuz hat san'atının yanında. Ama bugünkü Çağdaş Türk ressamlarının ki bazıları çok güzel ve eserler üretiyorlar. Hat eserlerinin yanı başında pek bulamazsınız. Türkiye'deki insanların çoğu ya hat alıyor, tesbih alıyor, tezhip yaptırıyor, yahuutta çağdaş resim çağdaş san'at, çağdaş müzikle uğraşıyor. Bu bence kültür savaşı dediğim şeyin görünür tarafı. Yani aslında gerçekten kültürel birikimleri farklı olan iki grup insan var. Bu illaki kötü bir şey değil. Neden olmasın? Herkesin aynı olması gerekli değil. Ama bu iki grup insan arasında bir iktidar mücadelesi var. Cumhuriyetin ilk döneminde bir grup iktidarda oldu. Şimdi öteki grup iktidarda. Bu bir iktidar mücadelesi ve san'at (ile kültür) genellikle iktidar mücadelesinde araçsallaştırılıyor. Benim söylemek istediğim o. Gönül ister ki hat san'atının güzelliğine herkes varabilsin. Hat san'atı ve genel olarak san'at birleştirici bir unsur olsun. Neden olmasın? Olabilir aslında. Herkes bunu güzelliğine varıp, herkes gerçekten hani bunun güzelliğine varmada birleşebilir. Ama maalesef şimdilik öyle değil.	
Fuat Başar (Hattat)	Bakın medeniyetin temeli yazıdır çünkü. ...Şimdi bir topluluğu, bir cemiyeti, bir ulusu sürekli ilerlemeye teşvik etmek için oturduk bir hadisi şerif yazdık. Meali 'İki günü birbirine eşit geçen ziyandadır.' Bu	medeniyetin temeli yazı, topluma mesaj vermek,

	yazı yaygınlaştı. Mealini de biliyoruz. Bilmeyenler için günümüz yazısıyla o yazının altına, kenarına bir yere yazdık diyelim. Halkımızın onu okudu ‘Ya ben bugün ne iş yaptın dünden daha beterim. Ama benim peygamberim buyuruyor ki. Yarın daha fazla iş yap.’ Bakın ulusal bir gayret içerisine giriyoruz bir tek hadisi şerifle ve onu güzel bir yazıyla yazılmış olarak insanlara sunuyoruz. Yazının fonksiyonu burada çıkıyor meydana. Gözünü güzellikten alamıyor. Gözü iliyor, mealini de öğreniyor. San’atla topluma verilecek bütün mesajları rahat verirsiniz. Bu yönden başı yazı hüsni hat çeker. ...Bugün birçok müzelerimiz hüsni hattın örnekleriyle dolu. Şimdi şöyle bir şey sorayım, İstanbul’a gelen gayrimüslim gruplar, turistler Allah için gidip Boğaz Köprüsü’nü mü seyrediyor, Topkapı Sarayı’na mı gidiyor? Saray’a gittiğinde ne görüyor? San’atlı bir şekilde üretilmiş her objeyi, nesneyi orada seyrediyor. Hele bir de Karahisârî’nin o Kur’ân-ı Kerîm’ini gördüğünde ağzı açık kalıyor. Ya bu Müslümanlar estetiği ne kadar önem vermişler. İnsanın uğruna kan döktüğü altını bu adamlar almış yazıda kullanmış. Bu nasıl bir medeniyet? Medeniyet telakkisi var bu işin altında ve medeniyetler mutlak suretle ölçüye, edebe, ahlaka dayalı olmak zorunda. Bir medeniyette bunlar yoksa orada asla medeniyet yoktur. İnsanların selamette olmadığı, huzurda olmadığı bir medeniyet barbarlıktan, vahşetten başka bir şey değildir. Biz de esenlik yani selam İslâm medeniyetinin kökü bile odur. Esenlik medeniyetidir. Gönlümüz huzur içinde, kesemiz huzur içinde, sokağımız, evimiz, ülkemiz... Medeniyet budur!	medeniyet telakkisi
Ali Rıza Özcan (Hattat/ Akademisyen)	Bu muhakkak var. Bir medeniyet tasavvuru demin de söylediğim gibi, yazdığınız şeyin bir somut elde örneği var. Ve bunu siz kitaplara yazıyorsunuz. Ayrıca mesela İslâm coğrafyasında özellikle binalar üzerindeki kitabeler, işte dînî ve sivil mîmârîde insana sürekli bir mesaj verme kaygısı ile yapılmış seçilmiş mekânlar ve bunun bir tık ötesinde de Muhammet Bey, yani bizim halkımızın diyelim en alt tabakası anlamasa dahi bak burada İslâmî bir şey var, yani camiye girdiniz kubbeye kafanızı çevirdiniz yukarıda bir yazı var. Yani kaç kişi onu alacak da oradan sıradan okuyacak. Ama kafanızı kaldırıyorsunuz yukarıda İslâmî harflerle yazılmış bir ibare var. Diyorsunuz ki, evet burası bir İslâm mabedi. Yani medeniyet tasavvurunda bir mühür olarak vurulan bir şey o. Oradaki siz o harfleri gördüğünüz zaman onu okumanıza bile gerek yok. O diyor ki bak burası bir	medeniyet tasavvuru, medeniyet tasavvurunda mühür, sembol, medeniyetimizle olan bağların kopmaya yaklaşması, beraberinde muhabbeti getirmek

	İslâm mabedi, bir İslâmi yapı, bina neyse. Tabii o bilgi seviyesine göre onun okuyanın aldığı haz okuyanın edindiği bilgiler farklıdır. Ama en azından şekil noktasında onun size tebliğ ettiği bir mesaj muhakkak vardır. Onun için işte hilal-hac... Efendim yazı noktasında da Latin kaligrafisi ile bizim İslâmi yazılarımızın bir sembolik değer taşıdığını ve bir sembol olduğunu düşünüyorum. Yani siz bir Batılıya gösterdiğiniz de herhangi bir yazıyı hemen derki İslâm. Yani burada siz isterseniz İncil'i yazın. Der ki bu İslâm. Onun için hattın çok önemli bir sembolik değer olduğunu, bir marka olduğunu düşünüyorum ve medeniyet tasavvurunda da insanların o bilinç altında o duygu boyutunda ben bir sokaktan geçerken bir çeşme üzerinde bir yazı gördüğüm zaman onun benim gönül dünyamda bir rahatlatıcı etkisi olduğunu, evet geçmişimle bir bağ kurduğumu ve bana o mekânları sağlayanların benim dedelerim olduğunu ve benim güvende hissetmemizi sağlayan bir artı değer olduğunu düşünüyorum. Bu noktada medeniyet tasavvuru noktasında yazı olmazsa olmaz noktalardan biridir. Bunun gibi kaç tane sembol sayabilirsiniz mesela. İşte hilal diyoruz, bayrak diyoruz, ezan diyoruz. Onun ötesinde işte kendi motiflerimiz evet yani alan aslında çok da geniş değil. Yazı burada çok öne çıkar bana göre. ...Muhakkak olur. Çünkü şöyle bakıyorum hadiseye bu noktada Muhammet Bey. Bir san'atkâr var, san'at eseri var, bir de bunun üçüncü ayağı var. İzleyici ve o toplumu oluşturan o san'at eserinin talibi diyelim. Bu üçlü bu işte medeniyet tasavvurunda bir bütünü oluşturuyorlar. San'atkâr bir eser ortaya koyuyor ve o eser san'atkârdan sonra da yani zamana bağlı değil. Ben şimdi gidiyorum III. Ahmet çeşmesine bakıyorum, "Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle dua" diyor. Yani ben besmeleyle musluğu çevireceğim, suyum içeceğim. Diyor ki bir de bu Sultan'a sen dua edersen o da bundan memnun olur. Yani bir devamlılık, bir süreç ortaya koyuyor. Zamanı bütünleyen geçmişle bugün arasında düğümü atan bağlayan bir yapı var. Sen diyorsun ki evet bunu benim dedem yapmış ve bak iç bu suyu demiş. Oradan da bir nimet olarak bir istifa deniz var. Bir de dua ediyor. Yani bir irtibattan bahsediyor. Ne için dua ediyorsunuz? Bir Müslüman için dua eder? Evet bir hesap günü bak orada bu duadan da bir nasiptar olacak birisi var. Yani sizi gönlünüzü kuşatan toplumda bugün Batı toplumlarında hep konuşuyoruz. Yalnızlık, yalnızlık, işte kalabalıklar arasındaki yalnızlıktan bahsediyoruz. Ondan kurtaran sizi böyle şefkat kollarıyla sarıp sarmalayan bir dünya görüşüne	

	bir tasavvura dönüşüyor. Ve bunu en estetik şekilde yapıyor. Oradaki çizgiler, harfler, işte mîmârî bütün o sebiller, ne bileyim o mescitler giriyorsunuz diyorsunuz ki bende acayip şeyler oluşturdu. Yani ne ki bir mekâna giriyorsunuz, ne oluşturabilir ki, yani bir caminin mescidîn sizde oluşturduğu şey. Demek ki oluşturuyor öyle bir şey var. Telaffuz edilemeyen, ifâde edilemeyen ama hissedilen ve yaşanan bir duygu size yaşatmış o. O yüzden bu tasavvurda sizi geçmişle bağınızı kuran, o geçmişi bugüne getiren diyelim, bugün de o anı yaşamanıza sebep olan bir güzellik oluyor bu. Bu noktada sizin de burada gördüğünüzü ya ben de böyle bir şey yapayım, ben de ecdada lâıyk olayım, ya da böyle bir duaya ben de kavuşayım gibi size yeni bir hedef çiziyor, bir güzellik size oluşturuyor diye düşünüyorum. Bu noktada hadisi şerif yani amel defterlerinin kapanması, kapanmayan defterlerin eser insanlara faydalı yapılar, ibadethaneler olduğu bizim kendi kültürümüze de olan bir şey. Bu noktada bu tasavvurun en azından çerçevesini çizen bir olgu olduğunu düşünüyorum. ...belki bilinçli, belki bilinçsiz o sürecin içerisinde böyle bir yola gelmiştik ve bu bizim yazı ile kendi medeniyetimizde olan bağların iyice artık kopmaya yakın noktasıydı diye düşünüyorum. Hattın bu noktada çok bağlayıcı olabileceği, çünkü demin de söylediğim gibi bir mesaj olarak hat eşittir İslâm. Batı böyle bakıyor da bizim insanımız da böyle bakıyor. Yani yerde bir çikolata parçası, üstünde işte Arap harfleri var. Onu kaldırıp ona hürmet ediyor. Niye çünkü orada bir Arap harfi bir yazı var. O açıdan bunun bilinir hale gelmesi toplumda yaygınlaşması tabii ki beraberinde bir muhabbeti de getiriyor.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Türk toplumu Türk ırkı diyelim İslâm dînini kabul ettiği zaman onuncu yüzyılda kullandıkları alfabeyi de bırakarak Arap alfabesine almışlar ve o andan itibaren de bunu kullanmışlar. 1000 yıl boyunca kullanmışlar. Ve artık bu Arap yazısı aynı zamanda Türk yazısı da olmuş. Dolayısıyla Arap harfleri demek yerine belki İslâm harfleri demek de belki tabiri caizse doğru olabilir. İslâm yazısı hale dönüşmüş Türklerin ilk Müslümanlığı kabul eden Karahanlıların hem de, Karahanlılar değil mi ilk Müslümanlığı kabul eden Türk ırkı, ondan sonra da Büyük Selçuklular Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar geliyor malum. Arap harflerin devamlı kullanarak hat san'atını geliştirmişler ve bir artık bütünleşmiş ayrılmaz bir kimlik olmuş ve İslâm san'atın dendiği zaman da İslâm yazısı akla geliyor. İlk önce benim aklıma gelen	zamanda Türk yazısı olmak, damga hâline gelmek, simgeleştirmek, kutsallık, İslâm medeniyeti ile iç içe olmak

	o. Ya Hattat olduğum için artık yani noktasını bilemiyorum ama... İslâm kültürü dendiği zaman hemen İslâm yazısı, hat san'atı geliyor aklıma. Ve dolayısıyla bu özdeşleşmiş çünkü bütün kaynaklar kitaplar belgeler vesaireler her şey hat san'atıyla bütünleşmiş. Dolayısıyla İslâm topluluklarında bu bir damga hâline gelmiş, hat san'atı. Bundan ayrılmaz bir bütün şeklinde düşünebiliriz. Onun üzerine inşâ edilmiş diğer san'atlar, kurumlar, devlet yapısı vesaire hepsi hat san'atı üzerinde bağdaşmış. Dolayısıyla şöyle diyebiliriz hat san'atı İslâm kültürlerinin bir amblemi, bir logosu hâline dönüşmüş diyebiliriz. Bu açıdan önemli. ...Tabii bizim Türk toplumunda halk arasında Kur'ân-ı Kerîm denince yazı akla geliyor. Yani Arap harfleri hat san'atı yazı kuranla bütünleşmiş. Hatta bilirsiniz Arapça bilmeyen halk yolda sokakta eski yazı gördüğü zaman onu hemen bir Kur'ân yazısı gibi addediliyor. Aklına başka bir şey gelmiyor. Halbuki orada bir belki şiir yazıyor belki de başka bir şey, alâkasız bir şey yazıyor. Hemen onu Kur'ân yazısı diye alır, kaldırır, öper vesaire saygı duyar. Yani öyle bir şey ki, Kur'ân dendiği zaman hat san'atı hat san'atı dendiği zaman Kur'ân akla geliyor özdeşleşmiş bu iyice ve Arap yazısı kutsallaştırılmış âdeta Kur'ân yazısı olduğu için. Yoksa Arap harfleri bir kutsallığı yok. Kutsallık Kur'ân-ı Kerîm'in lafzındadır biliyorsunuz. Dolayısıyla ama o lafzı Arap harfleri simgeleştirdiği için o kutsallığı oradan geliyor almış ve dolayısı ile hat san'atı İslâm kültürleri için ayrılmaz bir bütün ve halkın gözünde de bugünkü toplumumuzda da aynı şekilde, hat san'atı İslâm kültürü ile İslâm medeniyeti ile iç içe olan ve onu simgeleştiren, ondan ayrılmaz bir parça olarak karşımıza çıkıyor. İlgi de biraz oradan geliyor.	
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Hat san'atının yani geleneksel san'atlarımız genelinde de ya da hat san'atı özelinde de elbette ki bizim bir medeniyet tasavvurumuz, yani bir müslüman olarak zaten medeniyet tasavvurumuz bir medeniyet bilincimizin olması gerekiyor. Bir medeniyet bilinci olmayan bir millet hiçbir şeyi yerli yerine oturtamaz, yani çevresi ile ilişki kuramaz, yani hayatındaki olumlu ya da olumsuz şeyleri doğru konumlandıramaz, doğru yorumlayamaz. Dolayısıyla hat san'atı da bizim medeniyeti oluşturan önemli en önemli unsurlardan bir tanesi. Medeniyet bilincinin, bir bireyin ya da bir toplumun medeniyet bilincinin oluşması için o medeniyeti var eden bir kere o medeniyetin gelişim serüvenini iyi bilmesi gerekiyor. İkincisi o medeniyeti oluşturan temel yapı taşlarını	medeniyet tasavvuru, medeniyet bilinci, bizim medeniyeti oluşturan en önemli unsurlardan bir tanesi, estetik kaygısı, derdi olmak, mesaj vermeyi istemek, medeniyet bilincinin oluşmasına katkı

	doğru bilmesi ve doğru konumlandırması gerekiyor. Bunlardan bir tanesi bu unsurlardan bir tanesi yani bilim, sanayi, teknik gibi şeylerin yanında işte san'at ve kültür ve toplumsal değerler ve dînî değerler gibi şeyleri sıralayabiliriz. San'at bu noktada son derece önemli. Hat san'atı zaten bu noktada başı çekiyor. Hat san'atının zaten şeyine baktığımızda sadece bir estetik bir unsurdan bahsedemeyiz hat san'atına baktığımızda. Hat san'atının aynı zamanda bir derdi vardır. Estetik kaygısı vardır ama bir de muhtevası vardır, bir şey anlatmak ister hat san'atı, bir mesaj vermek ister. Aslında her san'at eseri bir mesaj vermek ister ama hat san'atı bunu doğrudan verir genelde. Dolayısıyla hat san'atı işte ya bir âyet-i kerîme ya bir hadisi şerif ya da özlü bir özdeyiş olabilir, bir deyim olabilir ya da bir atasözü olabilir bir mesaj verme kaygısı vardır. Çünkü bir yazıdır zaten adı üstünde. Yazının resimleşmiş hâlidir hat san'atı diyebiliriz. Bu anlamda hat san'atı hem estetik bir değer olarak medeniyet bilincinin oluşmasında önemli bir unsur olduğu gibi verdiği mesajlarla da bu medeniyet bilincinin oluşmasına katkı sunmaktadır.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Ben çok önemli bir fonksiyonu olacağını düşünüyorum. Toplumlari tabi fertleri birbirine bağlayan hususlar var. Mesela din bunlardan birisidir işte milliyet duygusu bunlardan birisidir. Yani ortak zevkler toplumlari birbirlerine, fertleri birbirine bağlayan hususlardır. Onların kimliğinin oluşmasında önemlidir. San'at da bunlardan birisidir. Bizim toplumumuzun yegâne orijinal san'atı da başka san'atlarda var tabii ama en önemlisi hat san'atıdır. Eğer biz hat san'atını lâıyk olduğu mevkiye getirir, toplumda yaygınlaştırabilirsek toplumumuzun, yeni neslimizin kimliğinin inşasında önemli bir fonksiyon icra etmiş olacağız. Yani hat, hattın çevresinde diğer san'atlar bunların yaygınlaşması, kimliğin inşasında çok önemli bir yeri olduğunu, olacağını şahsen düşünüyorum. Çünkü ortak zevk, ortak heyecan bu kimliğin oluşmasında çok önemli bir şeydir. İşte diyelim ki musiki böyledir, edebiyat böyledir. Bunlar müşterek kültürün unsurları. San'at da bunların en önemlisidir. Toplumu inşâ eden, kimliğini inşâ eden en önemli hususlar işte dînîdir, milliyetidir, adetleri, örfleri, san'atı, müziği bunlar. Hat bizim için daha ayrı bir hususiyeti olan bir san'attır çünkü az önce söylediğim gibi marka değeri olan yegâne san'atımız bizim. ...eğer biz hat san'atını lâıyk olduğu seviyeye getirebilirsek hem ülkemizin, ülkemize yeni neslin en azından toplumun kimliğinin inşasına olumlu bir katkı	toplumlari ve fertleri birbirine bağlamak, ortak zevkler, kimliğinin oluşması, toplumumuzun yegâne orijinal san'atı, müşterek kültürün unsurları, toplumu inşâ etmek, kimliğini inşâ etmek, hat siyaset ilişkisi, bir nevi tapu

	sağlayacağız. Sadece bu değil, bu alanda yapacağımız milletlerarası faaliyetlerle hat san'atını bir dünya san'atı, hattı hâline getirme noktasında önemli adımlar atabilirsek ülkemizin tanıtımına da çok önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum. ...Şimdi hattın İslâm tarihinde, medeniyeti tarihinde yerini doğru tespit edip, fonksiyonunu belirlemek lazım. Şimdi hat nerelerde kullanılır? Nasıl fonksiyon icra etmiş? Mîmârîde, kitap san'atlarında, sarayda birçok alanı var. Bunları hakikaten sorgulayıp mesela işin siyasi boyutu nedir hattın? Hat siyaset ilişkisi. Mesela Sultan Mahmud en önemli hattat padişahlardandır. En fazla hat eseri olan sultandır. Şimdi bunun siyaset ilişkisini sorgulamak lazım. Mesela şöyle bir şey duymuştum; İşte Sultan Mahmud “gavur padişah” diye böyle söylentiler çıkmış o da buna mukabil o söylentiye karşı kendi meşruiyetini tekid etmek için çok eser, hat eserini çoğaltmış ve her tarafa yaymış mesela. Bu bir siyasettir, bunun sorgulanması, araştırılması lazım. Siyaset ve Hat. İşte Divan-ı Hümâyûn'da ki hat işin farklı bir boyutudur mesela. Fermanlar diyelim ki onlar san'atlı aynı zamanda. Hattatın İslâm toplumundaki sosyal statüsü diyelim ki önemli hattatlarımız padişahın nezdinde iltifat görüyor mesela. Efendim II. Mustafa hocası Hâfız Osman yazarken hokkasını tutuyor. İşte II. Bayezid Şeyh Hamdullah' ı İstanbul'a getiriyor mesela ve ondan bir ekol oluşturmalarını istiyor ve o isteği üzerine Osmanlı hat ekolü oluşuyor mesela. Bunlar şimdi işin daha farklı boyutları diyelim. Bunların incelenmesi lazım. Bir hilye geleneği var mesela. Hilye geleneği bir Hristiyanlardaki ikona gibi aslında bir noktada. İşin bir sosyal boyutu var yani farklı bir boyutu var burada. Bunların yine incelenmesi lazım, araştırılması lazım. O süreci böyle bir tahlil, mîmârîdeki hattın fonksiyonu nedir? İncelenmesi gerekir sadece bir tezyini unsur mudur? Onun dışında başka bir mesajı var mıdır? Ayasofya'daki Kazasker levhaları san'atın ötesinde bir fonksiyonu var aslında bugün. Orada oranın bir İslâm mabedi olmasının bir nevi tapusu o levhalar şu anda, başka bir şey o levhalar sadece var orada.	
Mehmet Çebi (Galerici/ Koleksiyoner)	Kimlik denilen şey zaten bu dediğin şeyler yapılırsa ortaya çıkan bir şey. Şimdiye kadar bunun yapılmamasını aslında hayretle karşılamak lazım. Yani siz bir insan tipi ortaya koyarsanız ve bu insan tipi sizin medeniyetinizin insanı olacaksa bu, bunun gönlünün kalbinin kulağının elinin ayağını gözünün her şeyinin o medeniyetin san'at, edebiyat ve kültür	insan tipi ortaya koymak, becerememek, İslâm medeniyetinin insanı, kendi ruh köklerimize

	eserleriyle olması lazım. Biz zaten bundan bu hallerdeyiz. Bunu beceremediğimiz için bu hallerdeyiz. Yani insan tipimizin ne olduğu belli değil. Yani biz insanı, yeniden İslâm medeniyetinin insanını, İslâmi insanını, insan-ı kâmilî ahlak timsali olan müslümanı yeniden ihya edip diriltmek istiyorsak bunu kendi ruh köklerimize dönerek kendi kültürümüzle san'atımızla medeniyetimizle harmanlayıp onu bugünün anlayışıyla bugünün güzelliği ile bugünün şahitliği ile ortaya koyabilirsek becereceğiz başaracağız. Dolayısıyla işte san'atla kültürle edebiyatla medeniyetle bu mânâda ne kadar irtibatımız kuvvetli olursa o insanın inşâsında da o kadar başarılı oluruz. Mesele budur? Yani yol yapmakta başarılı olduk ama aynı başarıyı çocuklarımızı eğitmekle gösteremedik. Kendi kültür-san'at ve medeniyetimizi yaşamakta ve yaşatmakta gösteremedik. Bu tespitler de Cumhurbaşkanımızın tespitleridir. İki sene önce öğretmenler gününde yapmış olduğu konuşmadaki ifâdelerdir bunlar. Dolayısıyla bu tespitleri yapmışız hem de Cumhurbaşkanımız tarafından bu tespitler yapılmış. Öyleyse bize düşen biraz önce söylediğimiz gibi doğru adımları çok süratli şekilde icra noktasına koyarak tarihteki o şanlı yerimizin daha güzelini daha mükemmeli içinde bulunduğumuz bu zamanda bizim ortaya koymamız.	dönmek, kendi kültür-san'at ve medeniyetimizi yaşamak ve yaşatmak, tarihteki o şanlı yerimiz
Aydın Ergün (Hattat)	Tabii ki, Resullah Efendimiz malum vahiy geldikten sonra kendisine oku emri geldikten sonra ve Cebrâil aleyhisselam vasıtası ile ayetler indikten sonra yazılması ve tespiti ile başlayan bir süreç ve müslüman erkeklerin cihadı tavsiye edildiği zaman, kalem yazarların ve hafızların ve o dönemdeki katiplerin hattat karşılığı olan kişilerin cihattan muaf tutulması, alimlerin mürekkebi şehitlerin kanından evlâdır sözünden dolayı, Rasulullah Efendimizin verdiği müjdelerden dolayı da cihadı çok isteyen sahabeler o zaman gönüllerinde bir sevinç oluşmuş. Yazmayı teşvik etmiş Rasulullah Efendimiz, hafızlığı da teşvik etmiş,	
Hüseyin Öksüz (Hattat)	...her medeniyetin bir yazısı olur her medeniyetin hukuku olur her medeniyetin bir tarihi olur değil mi? Her medeniyetin mîmârîsi olur san'atları olur. Türk İslâm medeniyetinin en büyük san'atı hat san'atıdır. Yani Türk İslâm medeniyetinin son 1000 yıllık yazısı bu yazıdır. 1000 yıl ecdadımız, 1000 yıldan fazla hatta bu yazıyı kullanmış, Türkler müslüman olduklarından itibaren bu alfabeyi seçmişler ve bütün tarihimiz	

	kitaplarımız kitabelerimiz mektuplarımız yani her ne varsa bu yazı ile yazılmış. Yani hem yazı san'atı olarak yazılmış hem de normal bir yazı olarak yazılmış. Her şey bu yazımızla.	
Yusuf Sezer (Hattat)	Bu san'at bir ülkenin nüfus kağıdıdır. Nasıl bayrağımız var ise ülkenin san'atının ne ise o kimlik kartıdır. Hat san'atı bizim tarihten günümüze gelen en güzel belgemizdir kimliğimizdir nüfusumuzdur. Yani biz bununla ancak kendimizi tarif edebiliriz, anlatabiliriz. Dış dünyadaki insanlar kendi san'atlarında zaten varlıklarını ispat etmişler ama Türkiye coğrafyasında Osmanlı bakiyesindeki bu coğrafyada yaşayan insanların san'atı olarak hat san'atını Osmanlı'dan günümüze gelen hat san'atını görmek için gelmektedirler. İşte mabetler ve mabetlerin içindeki o güzelim nefis hat san'atı eserleri, gerek müzeler gerek mezar taşları çeşme kitabeleri bizim ülkemizin tapu kayıtlarıdır tapu senetleridir bu san'atlar ve hat onların içinde nüfus kağıdıdır. Nüfus kağıdı olmadan yaşanmaz, pasaportunuzdur. Dış ülkelere davet ediliyorsunuz karşınıza gözünüze hayran değiller. San'atınızla davet ediyorlar. Öyleyse bu san'at aynı zamanda ülkesini seven her insanın ülkesini yönetenlerin sorumluluğu kadar hattatların da sorumluluğu vardır bu ülke için derim. ...ülkeler medeniyetle ayakta dururlar. Medeniyeti olmayan ülkelerin varlığı uzun sürmeyecektir bu hakikattir yani biz ülkemizde eğer bu medeniyeti Osmanlı'dan günümüze miras bırakılmış ve hepimizin sırtına yüklenmiş bu mukaddes muazzam emaneti sürdürebilsek bu medeniyeti diğer ülkelere aktarabilirsek işte kendi kimlik medeniyetimizi insanlara âdetâ resmetmiş şekillendirmiş oluruz. ...Gittiği zaman mutlaka görecekleri şudur; Her bir ayetin kompozisyonu her bir levhanın üzerinde yapılmış tasarımların farklı farklı güzellikleriyle önce gözde bir tesir kazanır. O eser üzerinde ziyaretini göz temasını devam ettirdiği zaman bu sefer karşılıklı harflerle hareketlenmeye sözleşmeye başlarlar konuşmaya başlarlar ve bu insan ilk defa bir müzeyi ziyaret etmiş veya bir hat san'atı sergisini ziyaret etmiş veya bir güzelim mabedi ziyarete girmiş ibadet niyetiyle, kubbe baktığı zaman duvarlarındaki o güzelim eserlerini gözüyle zevklenmeye başladığı zaman girişiyile çıkışında farklı bir dünyası oluşur. Hiç alâkası olmadığı halde bu san'at ne kadar güzelmiş, ecdadımız ne güzel yapmış, Kur'ân ne kadar insanda feyz bırakıyor, iz bırakıyor, tesir bırakıyor der en azından.	ülkenin nüfus kağıdı, kendimizi tarif etmek, Osmanlı bakiyesi bu coğrafya, ülkemizin tapu kayıtları, kendi kimlik medeniyetimizi insanlara resmetmek, gözüyle zevklenmek, insanda feyz bırakmak

Hüseyin H. Türkmen (Hattat)	...zaten san'atsız bir medeniyet ilerleyemez yükselemez. Hat ta bunların başında gelir mîmârî ve güzel san'atlarda hat. Şimdi biliyorsunuz eskiden binalarımızın cephelerinde yazılar olurdu. Keza camilerdeki kubbe yazılarımız kuşak yazılarımız kabirdeki mermer taştaki yazılarımız çeşme yazılarımız bunların hepsi bir medeniyettir bu medeniyeti milletimiz hat san'atı ile anlamıştır. Hat san'atı yazı san'atı medeniyetimizin ilk yıllarında var olmuştur ve hâlâ var olacaktır.	medeniyet ilerleyememek
Tahsin Kurt (Hattat)	Evet evet, yani İslâm medeniyetinin en önde gözüken, İslâmiyeti ifâde eden, İslâmiyet'in güzelliğini ifâde eden bir medeniyettir bu hat san'atı. ...Evet oynar, kişilerin hat san'atına bakış açısından kaynaklanan bir şeydir. Yani nasıl bakıyor nasıl görüyor? Onu eğer güzel anlarsa onu çözerse değişir.	bir medeniyet olmak
İlhan Özkeçeci (Hattat/ Akademişyen)	Şimdi burası çok önemli, bu sorunuz sorular arasında ayrı bir öneme sâhip. Yani biz bugün bu kadar uğraşıyoruz da biz ne kazanıyoruz? Veyahut da ne kazandık? Sorusu çıkacak buradan. Ben şunu düşünüyorum, bir defa bu san'atlarla meşguliyet bir moda sebebiyle, bir maddî beklenti sebebiyle, bir şöhret sebebiyle olursa buradan bir meyve çıkmaz. Çünkü bu kuru kuru taklitçiliğe girer. Ama buradan rûhî mânevî psikolojik moral birtakım kazanımlar elde edilebilmesi bekleniyorsa, dünya estetik literatüre yeni kavramlar kazandırılmak isteniyorsa, üçüncüsü toplumun güzellik anlayışına farklı katkılar sağlamak istiyorsa burada biraz durmak lazım. İşte o zaman medeniyet oluşumu medeniyet gelişimi kurumu kuruluşu şeklinde bir ümitvar yola girdik diyebiliriz. Çünkü medeniyet dendiğinde bir defa ilim ahlak estetik üçgeni bir defa unutmamak lazım. Yani bundan birisi eksik olursa o medeniyet olmaz çöker. İlim olacak, ahlak olacak, estetik olacak. Herhangi bir eksik olduğunda olmuyor. Bir de medeniyet mîmârîsi ile, musikisi ile, edebiyatı ile, diğer plastik ve görsel san'atları ile süsleme san'atları ile bir bütündür. Bir tanesini ihya etmek diğerlerinin ihya olduğu anlamına gelmez. Bir bütün olarak gelişir büyür, bir bütün olarak çöker. Medeniyetler bu şekilde olmuştur. Biz bunun sadece hattı ele alıp onu ihya edeceğimiz diye tek taraflı çalışma yaparsak diğer dinamikleri ihmal etmiş oluruz. Bütününde bir gelecek bu, dilimizi kontrol edeceğiz, yaşadığımız mîmârîye, bakın yaşadığımız çevreye bakın, kurduğumuz binalara bakın, o zaman	moda, maddî beklenti, şöhret, ilim ahlak estetik üçgeni

	kaba bir tabir, “Oturduğumuz ahır sekisi, çağırdığımız İstanbul türküsü.” çok güzel bir atasözü. Öyle de yakışıyor yani. Hepsi birbirini tamamlayan bütünler. O zaman ortaya böyle bir şey çıkacak yani tezhibi yapmak da aynı şey, benzer, minyatürü yapmak ta aynı şey. Minyatür bugün niye yapılıyor? Bugünkü yapılan minyatür neyi anlatıyor? Geçmişte ne işe yarıyordu ki bugün ne işe yarıyor? Bunlar hep konuşulacak tartışılacak şeyler. Bugünün minyatürü olamaz mı? Ama bugünün minyatürü olması lazım, bugünü anlatan ifâdeler ve saire.	
Hasan Çelebi (Hattat)	İslâm medeniyetinde bağı, İslâmi değerlerin hepsi bu san’atla icra edilmiştir. Şimdi Anadolu’yu gezdiğiniz zaman birçok kitaplar bulursunuz yazma kitaplar ama bakarsınız yazısı iyi değil kenara koyarsınız. Ama baktınız ki yazısı güzel ister istemez onu dikkatinizi çeker bakarsınız okursunuz alırsınız satılırsa alırsınız ama en kıymetli bir eser olan ki diyelim mesela kozmografya ile ilgili bir eser yazılmış fakat yazısı iyi değil siz onu kenara attınız. Veyahutta tıpla ilgili bir şey, kıymetli bir şey fakat yazısı iyi olmadığı için dikkatinizi çekmiyor. Fakat beriki tarafta basit bir mevzuyu gayet güzel bir yazı ile yazmışsa, şimdi İslâmi değerler de öyle. Ne oluyor? Şimdi Kur’ân-ı Kerîm bizim esas kaynağımız Kur’ân mı? Kur’ân. Peki bu güzel yazılırsa herkesin rağbetini çekiyor. Ne oldu? Kültür Bakanlığı Karahisârî’nin mushafını bastı. Şimdi herkes onu kapış kapış alıyor. Hasan Rıza’nın son mushafını Süleymaniye Kütüphanesi bastı. O satılıyor ve hiç de ikram da etmiyorlar. Çünkü müşterisi çok. Satılmasa mutlaka tenzilat yaparlar yapmıyorlar. Diğer İslâmi kaynakların da eskiden hep bütün hattatlar tarafından yazıldı. Peki bunlar bugün makina ile basılıyor, makina ile basmayla olmaz mı? Olur, olur da o zevki vermez.	İslâmi değerlerin icrası, yazısı güzel olanın dikkat çekmesi, o zevki vermemek
Raffi Portakal (Galeri Sahibi)	Şüphesiz, yazının var bir kere. Yazı medeniyettir, bütün dünya için öyle. Bütün dünya için öyle, unutmayın ki hiyerografiyi XIX. yüzyılda çözebildiler, XVII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılda çözdüler Fransızlar. Yani buradan ne çıkıyor? Yazı, biraz çok geçmişe gittim ama, yazı varsa medeniyet vardır Muhammet Bey. İyi yazı varsa, ne kadar iyi yazınız varsa ne kadar güzel ve estetikse o, o kadar yüksek bir medeniyetiniz vardır. Nereden? Söyleyeyim size, Kanuni Sultan Süleyman’ın I. Fransuva’ya yazdığı mektup var ünlü. Biliyorsunuz değil mi mektubu? Yani ferman mektup. İşte diyor ki ben diyor, buraların sahibiyim, sana diyor bu	yazının medeniyet olması,

	imkânları veriyorum, burayı boş vereyim, falan bu mektubun orijinali nerede Fransa’da. Türk sergisi yapıldı hem Londra’da hem Paris’te. Ben çok şükür gördüm ve o mektubu da gördüm. Size de isterseniz gösteririm, eski Türkçe bil-bilme ağlarsın, hatları görsen. İlave ediyorum şimdi. Hadi bu bizim çok kültürümüz ama ben şahane bir Japon hattı ile karşılaştığımda müthiş duygulanıyorum. Yahut da Gotik bir Avrupa Latin harfini görseniz yani ya bu adam baskı mı diye bakıyorsun ya kitaba. Bu bir baskı olmalı diyorsun, böyle bir ilahi bir el olamaz, bütün a’lar aynı bütün b’ler aynı, bütün aralıklar aynı. Bizim hat san’atı da öyle.	
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Hat san’atını öğrendikçe kendimize ait değerleri daha fazla bulacağımızı düşünüyorum. Bunda hocanın da önemi çok büyük. Burada hocalarımıza da hat meşkini veren hocalarımıza da çok büyük bir vazife düşüyor. O da hat san’atı tarihimizi iyi bilmek ve medeniyetimizin şifrelerini iyi çözmüş olmaları gerekiyor. Eğer bunu başaramazlarsa öğrenciye bize ait bu değerleri aktaramamış olurlar. O zaman herhangi bir yazıyı aynen yazmak gibi bir işlem yapıyoruz ve bu işlemin sonucunda da bir başarı elde etmiş oluyoruz. Ama hat san’atı bu değil ki. Hat san’atı daha derinlemesine bir medeniyeti taşıyor günümüze. O açıdan da hocalarımıza burada çok büyük vazife düştüğünü düşünüyorum açıkçası.	hocanın önemi, bir medeniyeti günümüze taşımak

3.3.2.3. Hat San’atı ve Değişim-Dönüşüm

Araştırma katılımcılarının Tablo 3.24’deki beyânlarına göre hat san’atının gerek bu san’atla bizzat uğraşanlarda gerekse muhâtap olanlar üzerinde bazı değişim-dönüşüm etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu etki bu san’atın bire bir ilişki üzerine kurulu olan eğitim usûlünün yanı sıra, san’atsal formu ve taşıdığı mesaj üzerinden gerçekleşmekte ve kişiden kişiye değişen boyutlarda yaşanmaktadır.

Ayten Tiryaki’ye göre hat san’atında hoca ve talebe arasında kurulan ilişkide bir “*hal alışverişi*” gerçekleşmektedir. Bu durum kendisi ile hocası arasında olduğu gibi şahsı ve öğrencileri arasında da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Bu san’atta öğreten ve öğrenen o kadar çok birlikte olmaktadır ki bir süre sonra hocanız ile “*huyunuz,*

suyunuz, hâliniz, tavrınız, davranışlarınız, bakış açınız karşı taraflara, kişilere gösterdiğiniz tepkiler bile hemen hemen aynı” olmaktadır. Ayten Tiryaki hat san’atı ile uğraşan bazı kişilere baktığında kurduğu cümlelerin bile neredeyse hocasının kurduğu cümlelerle aynı olduğunu hatta tavırlarda bile “bir aynileşme” yaşandığını görmektedir. Bu aynileşme Ayten Tiryaki’ye göre normal bir durum olarak kabul edilmelidir. Böylelikle güzellikler asıl kaynağından alınmaktadır. Hat san’atı hiç kimsenin zorla ve mecburiyetle sürdürebileceği bir uğraşı değildir. Okullardaki eğitim mecburiyeti hat san’atında bulunmamaktadır. Sadece “gönül, istek, arzu, heves ile” katılım gerçekleştiği için bu ortamlar “hep artı enerjilerle, pozitif enerjilerle dolu” olup burada “insanlar birçok yönden değişime” uğramaktadır. İnsan bu eğitimlerle “birçok açıdan yontul”makta varsa “hastalıkları bile tedavi” olmakta, “psikolojik açıdan bir kere tam bir terapi” gerçekleşmektedir. Hat san’atı limanında sükûn bulan insanlar Ayten Tiryaki’ye göre diğer “insanlarla barışık olmayı” öğrenmektedir ve hayatta hiçbir şeyle kavgalı olmamaktadır. En yakındakilerle, evlatlarıyla, eşleriyle ve de Allah Teâlâ ile “barışık” olan bu insanlar bütün kâinat ile sulh içinde olmayı öğrenmektedir. Toplum ve diğer insanlarla barışık kalabilen bu insanın kimseyle alıp veremediği olmamakta, onun nezdinde olayların boyutu olduğu kadarla kalmakta ve büyümemektedir.

Ayten Tiryaki hat san’atının öğrenme periyodunun çok uzun ve de zorlu olduğuna dikkat çekmekte, bu sürecin öğrenciyi ciddi ciddi yonttuğunu ifâde etmektedir. Ayrıca kişiden kişiye farklılıklar göstermekle birlikte hat san’atının insanlar üzerinde maddî ve mânevî değişim etkisi yapabildiğine şahit olduğunu belirten Ayten Tiryaki, 60 yaşında bağırsak kanseri birinin kendisine önerilen kemoterapiyi kabul etmeyerek 12 sene önce hatta başladığını ve bu hastalığı yendiğini aktarmaktadır.

Fatih Özkafa san’atının kişi üzerinde “muhakkak” surette değişime yol açtığını belirtmekte, bu san’atla uğraşan insanın “her işinde estetik bir kaygı gözet”tiğini hatta çabuk yapılması gereken “o kadar elzem olmayan işlerde bile” bu arayışa girdiğini belirtmektedir. Fatih Özkafa bu değişimin sadece günlük hayatla sınırlı kalmayıp bireylerin “düşünce dünyasında da” gerçekleştiğine “çok şahit” olduğunu ifâde etmektedir. “Yaşam tarzı çok farklı olan insanlar” bir şekilde bu san’ata merak salıp başladıklarında ders aldıkça “ister istemez bu işin doğası o kişinin bünyesine sirayet” etmektedir. Hattın “mânevî bir boyutu” olup insan hayatında “olumlu mânâda” değişikliklere yol açabilmektedir. Özellikle hoca öğrencisini “sadece

meşklere bakıp kontrol edip göndermiyor” ve derste “bu işin kültürü, tarihi, felsefesi, İslâm’daki yeri, geçmiş hattatların önemli menkıbeleri” gibi önemli teorik bilgileri de işliyorsa “o öğrencinin bakış açısı çok daha farklı” hale gelmektedir. Bununla birlikte ne yazık ki pek çok kursta meşke bakmanın ötesine geçilememekte, teorik boyut ihmal edilmektedir. Fatih Özkafa’ya göre insanoğlu san’ata ve estetiğe karşı meyilli olarak yaratıldığı için müslüman-gayrimüslim fark etmeden ortada bir güzellik varsa herkes ondan etkilenmektedir. Bu etkilenmenin boyutları bazen çok ileri boyutlara kadar uzanabilmekte, hat san’atından dolayı “din değiştiren” bile olmakta, sırf hat san’atının güzelliğinden etkilenen gayrimüslimler “ihtidâ” edebilmektedir. Bu anlamda hat san’atının “insanı büyüleyici bir gücü” bulunmaktadır. Batı dünyasında hatla uğraşmadığı halde bir hat sergisini gezdikten sonra bu san’atı merak etmeye başlayan bazı insanların bu san’atı araştırdıklarında ilgili kitapları okuyup bazı hattatlarla tanışarak edindikleri bilgiler sonrasında öncelikle “İslâm san’atlarının genel anlayışı”nı öğrendiklerini oradan da “İslâm düşüncesine doğru bir geçiş” yaptıklarını görmekteyiz. Eğer bu kişi kültürlü, entelektüel birikime sâhip bir insan ise söz konusu değişim süreci oldukça hızlı gerçekleşebilmektedir.

M. Lütü Şen hat san’atının estetik rükünlerinin çok güçlü olduğunu ve arkasında “inanılmaz bir gelenek” olduğu için gören herkesi görsel yönüyle son derece etkilediğini belirtmektedir. “Hat san’atının soyut gücü çok yüksektir ve onunla san’atsal ilişkiye giren herkesi maksimum etkiler” görüşünde olan M. Lütü Şen bu etkileşimin olması için “izleyicide onunla san’atsal ilişkiye girebilecek bir san’at paydası altyapısı olması”nın gerektiğini düşünmektedir.

Irvin Cemil Schick hat san’atının insana öncelikle “olağanüstü bir disiplin” verdiğini belirtmektedir. Hattatlar sürekli idman yapmak, sürekli karalama yapmak, sürekli yazı yazmak ve bunları yaparken hat san’atının kurallarına uymak zorunda oldukları için genellikle çok disiplinli insanlar olmaktadır. Irvin Cemil Schick’in iddiasına göre hattatların birçoğu dindar ve mütedeyyin insanlar olmalarına rağmen bu dindarlık onların sanatçı kişiliğini hiçbir şekilde sınırlamamaktadır. Mesela son dönemin önemli tâlik hattatlarından Hulûsi (Yazgan) Efendi (1869-1940) güzel bir levhasında Ziyâ Paşa (1829-1880)’nın, “İç bâde güzel sev” diye başlayan meşhur beyitini yazmıştır. Oysa büyük ihtimalle Hulûsi Efendi hiçbir zaman bâde içmemiş,

nikâhlı eşinden başka hiç de güzel sevmemiş, ama böyle bir şiiri yazabilmiştir.¹⁷⁴ Bununla birlikte tasavvuf kültüründe “bâde içmek” kavramı rüya görerek pîrin elinden âşıklık istidâdı kazanma geleneği olarak oldukça farklı bir anlamda kullanılmıştır.¹⁷⁵

Hat san’atının değişim dönüşüm etkisine en güzel örneklerden birisi de araştırma katılımcılarından olan Irvin Cemil Schick’tir. Bu san’atın da etkisiyle hayatında ciddi değişimler yaşayan Irvin Cemil Schick kendisinin “ihtidâ”sında hat san’atının önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ona göre Çekoslovak kökenli bir Yahudi aileye mensup iken İslâm dînini seçmesinin iki nedeni vardır ve bunlardan “*biri tasavvuf, biri hat*”tır. Önce tasavvufa ilgi duymuş, ardından Osmanlıca ve Arapça öğrenerek yazı san’atıyla tanışmıştır. Irvin Cemil Schick “*Hat san’atının dinle alâkası çok derin olduğu için, hat san’atını İslâm’dan bağımsız olarak ele almak... mümkün olmadığı için giderek daha fazla dine merak saldım ve girdim içine.*” cümleleriyle hat san’atı ve dînî iç içe olduğunu vurgulamaktadır. Irvin Cemil Schick hat san’atının kişiyi kendi kültürüne, kendi birikimine taşıyacak bir potansiyele kendi başına sâhip olmasa da “*bunun bir boyutu*” olabileceğini düşünmektedir. Ona göre zaten hiçbir şeyin tek başına bunu gerçekleştirme imkânı yoktur. Fakat “*özellikle İstanbul gibi eski şehirlerde yaşayan insanlar için*” hat san’atı “*çevreyle insanın gündelik ilişkilerini büyük ölçüde güzelleştirecek ve kolaylaştıracak bir şey*”dir. Nereye gitseniz etrafınızda bir yazı bulunmakta, sokakta yürüyorken, hat san’atı ile karşılaşmaktasınız.

Fuat Başar hat san’atının “*inansın, inanmasın*” insan hayatında “*mutlaka*” değişim yaptığını, hayatına bu san’atla insanların hayatına “*bir mânâ*” katıldığını belirtmekte ve bu konuyla ilgili oldukça ilginç bir hikâye anlatmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi’nde görev yapmış bir Fransız profesör hanım emekli olduktan sonra Paris’e dönmüştür. Aynı üniversiteden başka bir hocanın yolu Paris’e düştüğünde mesai arkadaşını ziyarete gitmiş, o hanım profesör kendisini evinde ağırlamıştır. Misafirine “*Zamanında sizin kültürünüze, san’atınıza ilgi duydum. Sizin o*

¹⁷⁴ Irvin Cemil Schick bu örneği 23 Haziran 2007 tarihinde İSMEK tarafından düzenlenen Türk Kitap Sanatları Sempoyumu’nda da vermiş ve hattatların zaman zaman kendi akidelerine uymayan metinleri de yazdığını belirtmiştir. Bkz.: Schick, “Geçmişten Geleceğe Hat San’atı”, *Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, 19-20.

¹⁷⁵ İrfan Gündüz, “Bâde”, *TDVİA.*, C. 4, 418.

san'atınıza ben aşığım. Sahaflardan zamanında bir tane bir yazı almıştım. Bakın şu. Okumayı bilmiyorum ama o yazı o kadar hoşuma gidiyor ki.” cümleleriyle duygularını dile getirmiş ve aldığı aslında bir sokak tabelası olan levhayı her gün seyrettiğini belirtmiştir. Bunu duyan Türkiye’den giden hoca kahkaha ile gülmeye başlamış kendisine niçin güldüğü sorulduğunda aldığı tabelada *“Helaya gider.”* yazısının yazdığını ifâde etmiştir. Bir Fransız gayrimüsliminin aslında çok san’at barındırmayan bir sokak tabelasına bile âdeta âşık olması, evinde her gün onu seyretmesi Fuat Başar tarafından *“Hayatındaki değişikliğe bak!”* şeklinde hayretle dile getirilmektedir.

Fuat Başar hattın insanlar üzerinde değişim etkisi yaptığını *“Çok kişiden duymuşumdur okumayı bilmeyen özellikle İngilizler gelir, sahaflardan bir levha alır, götürür evine asar. O çizgilere baktığında alır ayrı âlemlere götürür. Adam işinden gelir kahvesini alır geçer yazıyı seyrederek. Gözleri de dinlendiriyor, ruhu da dinlendiriyor. Bu hüsn-i hattın göz terbiyesi üzerinde çok muazzam etkileri var.”* cümleleriyle belirtmektedir. Ona göre hat san’atı *“istisnasız uğraşan, ilgi duyan herkeste olumlu yönde mutlaka değişim”* yapmaktadır. Bu etkinin sebeplerinden birisi *“estetik yönden”* diğeri ise *“her harfin bir rûhânîyeti”*nin olmasıdır. *“Görünmeyen âlemden, o harflere hizmet eden rûhânî varlıklar var”* düşüncesinde olan Fuat Başar bu rûhânî varlıkların diğer ruhlar üzerinde uyandırdığı etkilerin söz konusu olduğunu düşünmektedir. Dua okuduğumuzda okunan harfler vücut bulunca eskiden *“müvekkil”* denilen bazı rûhânî varlıklar o tesiri taşımakta, başka gönüllere işlemektedir. Kötü söz de aynı şekilde harflerin süflî olan müvekkillerinin devreye girmesiyle taşınmaktadır. Kişinin nefisle mücadelesinde san’atın önemli bir yeri bulunmaktadır ve değişim mutlaka vardır. Hattat bir ayet yazarken kendini o kadar kaptırmaktadır ki o anda bir başkasının gıybetini etme şansı yoktur. Böylelikle hat san’atı toplumun ahlak seviyesini de yükselmektedir.

Ali Rıza Özcan kendi hayatında hat san’atının mucize gibi sürprizlere yol açmadığını fakat *“hattı kullanarak kendine çeki düzen vermeye çalışan”* öğrencilerinin olduğunu belirtmektedir. Seramik heykel okumuş bir öğrencisi *“adam olmak için”* hatta başladığını şahsına ifâde etmiş, bu öğrencisini eğitim sürecinde kendi ifâdesiyle hat san’atından *“istifâde”* etmiştir. Hat san’atı *“birleştirici”* özelliği olan ve insanlara *“sabrı”* öğreten bir san’attır.

Savaş Çevik dışarıdan gözlemlediği kadarıyla hat san'atının onu icra eden insanların ev hayatlarını etkilediğini belirtmektedir. Bu san'atla uğraşan insanlar aile ortamlarını hat çalışmalarına göre düzenlemekte âdeta hat san'atı ile evlenmektedir. Kişinin hayatının bir parçası olan bu san'at âdeta “eş gibi” olmakta, onu bırakmak mümkün olmamaktadır. Hat san'atına vakıf olmadığı halde bir vesileyle bu san'at ile ilgilenmeye başlayan bazı insanlar olabilmektedir. O zamana kadar hatla hiç ilgisi olmadığı halde birden bire içine “bir hat zevki ve şevki” doğan bu insanlar hatla ilgilenmeye başlamakta ve “muhteşem bir sevgi bağı ile” bağlanmaktadır. Hat san'atında “mânevî büyü” söz konusu olduğunu düşünen Savaş Çevik “Bir kişinin hiç yeteneği yokken Allah isterse pat diye bir yetenek verir ve o kişi birden bire coşabilir. Bu mümkün. Ben bunu hat san'atında şahit oldum ve müşahade ettim” şeklinde düşüncelerini dile getirmektedir. Bugün oldukça önemli seviyelere gelen bazı hattatlara gerçekten özlü ve samimi istekleri doğrultusunda bu yeteneğin “daha sonra verilmiş” olması mümkündür. Bu insanlar hiçbir art niyet taşımadıkları, para pul düşünmedikleri, ileride büyük sanatçı olma hayali kurmadıkları, meşhur olma arzusu taşımadıkları, toplumda yer edinme gayreti gütmedikleri vb. her türlü dünyevi arzu ve isteklerden uzaklaşarak sadece ve sadece güzel yazı yazmayı amaçladıkları için bu yetenek bir şekilde kendilerine bahşedilmiş olabilir. Öte yandan hat san'atı çok disiplin gerektiren bir san'at dalı olduğu için “büyülediği” insanı “kâmil” hale getirebilmekte ve olgunlaştırmaktadır.

Turan Sevgili hat san'atının insanlar üzerinde “edep yönünden” değişime sebep olduğunu belirtmektedir. Hat san'atı geleneksel bir san'at olduğu için, bu san'atla iştigal eden insanların gerek kişisel olarak gerekse san'at yönünden el vermek suretiyle öteden beri gelen “bir edebi usûlü adabı” bulunmaktadır. Bu adab san'atla beraber sonraki nesillere intikal etmektedir. Hat san'atının eğitimine yeni başlayan kişi tam bu kıvamda olmasa bile zaman içerisinde “onun da kişiliğinde bu olaya yaklaşımında farklılıklar” oluşmaktadır. Zaten olamıyorsa san'at devam etmemekte o kişiyi bırakmaktadır.

Hüseyin Kutlu hat san'atının değişim dönüşüm etkisi konusunda farklı bir noktaya dikkat çekmekte ve bu san'atların tarihte daha çok “tekkeler ve onun etrafında neşvü nema” bulduğunu vurgulamaktadır. Tarihte tekkeler “ilimden ziyâde irfan tahsil edilen yerler” olup “insanların gönüllerini yumuşatma” ve “bu san'atlarla da inceltme” gayesinde olmuşlardır. Bu san'atlar her ne kadar kâğıtları, duvarları

beziyor görünüyorsa ise de asıl hedef “*gönüllerimizi bezemek*”tir. Eğer ruhumuzu nakş edemiyor, gönül dünyamızı tezyin edemiyorsak hilyeyi şöyle veya böyle yazmanın hiçbir değeri yoktur. Çünkü fani olup kalıcı değildir. San’at eseri “*eğer bir şey feyiz taşıyorsa o eğer nadan biri değilse muhatabını, dinleyenini veya seyredenini etki altında bırakır*” düşüncesinde olan Hüseyin Kutlu feyiz denilen şeyin insan ruhundan geçtiğini ve kişiden kişiye yansıdığını iddia etmektedir. Mimar Sinan’ın yaptığı Süleymaniye’nin düz duvarına baktığında çok hoşuna gitmekte, kendisinde bir zevk, mânevî bir duygu oluşmakta fakat başka birinin ürettiği işlemeli bir şeye baktığında tatsız bulmakta herhangi bir şey hissedememektedir. Kadim hattatlarımızın eserlerine baktığımız zaman karşılığının olduğunu ve “*karşılıksız para*” basmadıklarını görmekteyiz.

Cevad Huran öğrencileri arasında bazılarının hat san’atını hayatlarına aksettirdiklerini, bu san’atla yatıp kalktıklarını, zihinlerinde sürekli bununla meşgul olduklarını belirtmektedir. Bazı öğrenciler ise gerçekten sevdikleri için eğitimlere gelse de yeterli potansiyele sâhip değildir, bir diğer grup ise alışkanlık hâline getirdikleri için derslere katılmakta ve o ortamda muhabbet peşinde koşmaktadır. İlk grupta yer alan ve bu san’atla yaşayan kişilerle oturup konuşmaktan kendisi de zevk almaktadır.

M. Uğur Derman zamanımız için bunu söyleyememekle birlikte tarihi kaynaklarda okuduğu bilgilerden hat san’atının “*çok kimselere de müspet tesirler yaptığını ama yapmadığı kimseler de olduğunu*” gördüğünü belirtmektedir.

Ekmeleddin İhsanoğlu’na göre eğer siz “*önünüzdeki levhayı anlıyorsanız, ne mânâya geldiğini, yani ibareyi değil de, o terkinin o harflerin güzelliklerini, orantılarını, yapılan kompozisyonun terkinin zevkini çıkarıyorsanız o zaman bunu idrak etmiş*” olursunuz. Aynı şekilde bir saz eseri, güfte veya şarkı dinlediğiniz zaman anlıyorsanız “*siz o medeniyetin ruhunu kavramış*” olursunuz. Hat san’atı eserlerini insanlar anlamını bilmeseler de grafik yönüyle ve terkihi ile görmekte, harflerin düzenine şahit olmakta bütün bunların bir uyum sağladığını anlamakta ve bu uyumdan etkilenmektedir.

Hilal Kazan hat san’atının kişiyi dönüştürdüğüne şahit olduğu en güzel örneğin hocası Hasan Çelebi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hasan Çelebi “*Fenâ fi’l-hat, hatta yok olmuş. Baktığı gördüğü her şeyde ciddi mânâda hattı gören bir hoca.*”dır.

O gördüğü sıradan şeylerden bile ilham alıp istif oluşturan birisi hâline gelmiştir. Onunla günlük muhabbete başladığınızda o sohbet bir noktadan sonra muhakkak hat san'atına gelmektedir. Hocası geçmiş zamanlardaki müslüman san'atkâr tipinin günümüzdeki numûnesidir. Hiç kimseyi tersleyip geri çevirdiği veya ona kötü muamelede bulunulduğu görülmemiştir. Hilal Kazan bir hat san'atçısının yazı üretirken yaşadığı zorlukların onun üzerinde değişim etkisi yaptığını düşünmektedir. Hattat yazı yazarken tamamen o yazı ile baş başa kalmakta ve zihninde başka bir şey kalmamaktadır. Üretim sürecinde uğraştığı metinlerin daha ziyâde dînî metinler olması sebebiyle bir derinlik kazanmaktadır. Eserler birdenbire ortaya çıkmamakta ve *“bir mücâdele süreci”* yaşanmaktadır. Alınan kağıtla mürekkep veya kalem uymayabilmekte, kağıt çeşitli şekilde terbiye edilmeye çalışmakta, tabiri caizse nasıl yazacağına dair onlarla bir *“cebelleşme”* yaşanmaktadır. Yazıya başlamadan önce usûl üzere bütün hattatların ruhunu üç ihlas bir fatiha ile şâd etmeye çalışılmakla birlikte yaşanan zorlukları aşmak için ayrıca bir sürü dualar okunmaktadır. Bu arada bir şeyi başarmak ortaya koymak için ciddi bir mücadele verilmekte ve belli sıkıntılar çekilmektedir. Hilal Kazan yazı yazarken geçirilen zorlu süreci *“Olmuyor bırakıyorsunuz, sonra tekraren geliyorsunuz, böyle uğraşıyorsunuz uğraşıyorsunuz. Olmuyor, olmuyor, olmuyor. Sonra bir bakıyorsunuz bir gecenin bir vaktinde başlıyorsunuz yazmaya, bir bakıyorsunuz sabah olmuş siz yazıyı bitirmişsiniz. Bu sefer nasıl yazdığınızı bilememişsiniz.”* şeklinde açıklamaktadır. Fakat insan bu zorlu sürecin nihayetinde *“sabrı”* öğrenmekte ve *“hemen her şeyi elde edemeyeceğini”* idrak etmektedir. Böylelikle hattat *“olaylara daha sabır ve daha tevekkülle”* yaklaşmakta ve *“daha bir teslimiyetçi”* hale gelmektedir.

Ömer Faruk Dere'ye göre hat san'atı *“kişinin kimliğini çok ciddi anlamda etkiler”* ve kişiyi *“alır bir noktaya götürür”*. Hat san'atı aslında o san'atla meşgul olan insanları kendi kutsal ve mânevî dünyasında gezdiren bir kılavuzdur. Onun kendine has dünyasına girmezseniz hat san'atı ile ilgilenme imkânınız yoktur. O güzellikler deryasına dalıp o klasik ölçüleri bir kere zihninizde naksettiğiniz takdirde hat san'atı sizi *“estetik zevkin doruklarında”* dolaştıracığı için *“başka hiçbir ölçü ve düzen hiçbir estetik kaide size zevk vermez”* hale gelmektedir. İnsanoğlunun yaratıcısı bir olduğu için din fark etmeden *“herkes ilahi kokuyu”* alabilmektedir. Hat san'atındaki denge *“kâinatta var olan dengenin bizâtihi kendisi”* olması sebebiyle insanlar hat san'atını gördüğü zaman çarpılmaktadır. Hat san'atında *“altın oran”* veya *“ilahi*

denge” de denilebilecek olan *“estetik değerler, gelişmiş oranlar, nispetler insanları kâinatdaki dengeye götür”*mekte ve bu sebeple müslüman olsun olmasın insanlar etkilenmektedir.

Ahmet Akcan bir san’at eserinin kişiden kişiye değişiklik göstermekle birlikte şüphesiz ki insan üzerinde etkisi olduğunu ve her estetik unsurun benzer bir etki potansiyelinin bulunduğunu belirtmektedir. Hat san’atı figüratif olarak bakıldığında bir san’at eseri gücünü zaten taşımakla birlikte *“bizatihi yazı olması ve bir şey anlatıyor olması”* onun *“en etkili gücü”*dür. Bu san’atın üçüncü gücü sayılabilecek yanı ise İslâm’ın kelâmı yani Kur’ân-ı Kerîm’den çıkması sebebiyle *“bir değerler silsilesinin parçası”* olmasıdır. İslâm bir yaşam biçimi, bir değerler silsilesi olarak kabul edilmekte, yaşamın her alanını kuşatan ve yaşayan bir din olarak görülmekte, hat san’atı ise bunu yazıyla anlatmaktadır. Herhangi bir hat eserine bakan kişi öncelikle *“bir figüratif bir eser”* yani *“bir tasarım”* görmekte, ikinci olarak o eserin kendisine açıktan bir *“mesaj”* verdiğini anlamaktadır. Üçüncü olarak da o kişiye İslâm yaşam biçimine dair bir kural hatırlatılmaktadır. Bu çok fonksiyonluluk insanı *“şüphesiz ki”* etkilemektedir. Hat san’atı bir estetik bir form olarak bakıldığında zaten insanı etkileyen bir tarafa sâhiptir. Fakat bu san’atın verdiği mesaj bazen *“bir hayat felsefesini tek bir kelimede”* anlatma potansiyeli taşımaktadır.

M. Arif Vural ruh dünyasında bazı problemler yaşayan biraz farklı bir talebesi olduğunu ve bu öğrencinin hat san’atı ile tanıştıktan sonra ciddi değişime uğradığını ifade etmektedir. Çizgiye ve resme çok meraklı olan bu öğrenci hat san’atına başlayınca hocası ile arasında muhabbet oluşmuş, bir süre sonra bu san’atı çok sevmiş ve sınırlı yeteneğe sâhip olmasına rağmen azmi sayesinde *“inanılmaz bir noktaya”* gelmiştir. Hayattan vazgeçmiş bunalıma girmiş bir talebenin hat san’atı ile hayata tekrar gözlerini açtığına bizzat şahit olmuştur.

Mehmed Özçay kendisinin hat san’atına gönül verdikten sonra ciddi değişime uğrayan çarpıcı bir örnek hatırlamadığını, çünkü genelde hat san’atına intisap eden gençlerin *“daha çok muhâfazakar kesimden ve bunların çoğu da kahir ekseriyeti de dindar insanlardan”* oluştuğunu belirtmektedir. Fakat ahlaki noktada ciddi bir değişiklik olmasa da bu insanlar hat san’atıyla tanıştıktan sonra zevkleri geliştikçe daha hassas olmakta, daha entelektüel bir boyut kazanmakta ve *“rafine”* hale gelmektedir.

Hüseyin Öksüz hat san'atının “*insanları terbiye eden bir mürebbiye*” olduğunu ve insanlara “*sabrı, tutumluluğu, tertibi, düzeni*” öğreterek onları elbette değiştirdiğini belirtmektedir. Şu an görev yaptığı Güzel San'atlar Fakültesi'ne san'at hukuku dersine dışarıdan Hukuk Fakültesi'nden gelen hocalar öğrencilerinin nazik davranışlarının, hocalarına karşı tutumlarının diğerler öğrencilerden farklı olduğunu hemen fark etmektedir. Daha talebe iken bu san'atların öğrencilerinin üzerinde yaptığı değişiklikler dikkat çekmektedir.

Yusuf Sezer hat san'atının öğrencilerini “*çok*” değiştirdiğini, eğitimlere katılan öğrencilerin yazıya olan hürmetlerinin arttığını, aile yapılarında ve konuşma adabında bir düzenlilik oluştuğunu, üsluplu ahenkli mâneviyatlı konuşmaya başladıklarını belirtmektedir. Yusuf Sezer hat san'atının insanlar üzerinde yaptığı değişikliğe kendi eseri üzerinden güzel bir örnek anlatmaktadır. 1994 yılında Dağıstan¹⁷⁶ Muhaçkale Camii'nin yazılarını yazmış, sadece Fetih Suresi 103 metre uzunluğunda 50 santim eninde yazılmış, dış kapı, iç kapı yazıları ve kubbesi ile beraber toplam yazı 250 metretülü¹⁷⁷ bulmuştur. Camiinin imamı Ahmet Coşkun Bey'in Türkiye dönüşü Yusuf Sezer'e anlattığına göre, camii ibadete açıldıktan sonra Kremlin Sarayı'nın ressamlarından olan çok ileri yaşta bir şahıs camiye görmeye gelmiş, kendisini gezdiren imama “*Dostum siz bu yazılara bakıyor musunuz?*” sorusunu birkaç defa sormuş ve yazıların anlamını öğrenmek istemiştir. İmamın yazı içeriklerini aktarmasının ardından “*belki ömrümün sonu, bana ne olur şu Kur'ân hattını gördükten sonra Allah benden bir şey istiyor, bunun için gelmişim ben buraya. İslâm'ı anlatır mısın?*” demiş ve ardından İslâm'ı seçmiştir. Dönüş saati geldiğinde uçağın içine adım atar atmaz oracıkta vefat etmiş, hristiyan olarak geldiği camiden müslüman olarak ahirete irtihal eylemiştir.

Hüseyin H. Türkmen yazdığı bazı yazıların anlamları dolayısıyla kendisini etkileyebildiğini, hattın “*mânevî*” ve “*insanları çeken, büyüleyen bir havası*”nın olduğunu belirtmektedir.

Tahsin Kurt kendisinin eğitimlerinde hat san'atının mânevî boyutu ve insana kazandırdıklarını anlattığını, bunların neticesinde öğrencilerinin insanlara bakışında, giyiminde, kuşamında, beşeri münasebetlerinde değişiklikler yaşandığını, kaba iken

¹⁷⁶ Kafkasya'da Hazar Denizi kıyısında yer alan Rusya'ya bağlı, özerk bir cumhuriyet.

¹⁷⁷ İki boyutlu malzemenin tek boyutu standart alınarak yapılan hesaplama birimi.

daha “zarif” ve “naif” hale geldiklerini gördüğünü belirtmektedir. San’ata girdikten sonra talebelerinin “mizacı bile” değişmektedir.

İlhan Özkeçeci kişiden kişiye göre değişmekle birlikte hat san’atıyla meşgul olan kişide ilk planda “tertip, düzen, nizam, ahenk” gibi farklılıklarının oluştuğunu belirtmektedir. Kültürümüzde insanın ruhen olgunlaşması için bir tasavvuf yolu bulunmakta, bu yolda “nefsi tezkiye ruhu tasfiye” mealinde “ruhu saflaştırmak ruhu olgunlaştırmak” mânâsında kavramlar yer almaktadır. İnsanın yapısı ruh ve beden olmak üzere iki ana unsurdan oluşmaktadır. San’atkârın hat san’atı ile meşguliyeti onu “bir olgunluğa doğru” götürmektedir.

Menaf Nam san’atın öğrencilerinin günlük hayatında “çok ciddi değişimlere sebep” olduğunu, kişinin üzerinde “hem maddî hem mânevî çok ciddi etkiler, çok ciddi değişimler” yaptığını belirtmektedir. “Hat bilmek, had bilmek” yani haddini bilmeyi öğrenmektir. Bu san’at kişiyi “farklı bir kalıba” sokmakta, günlük hayatında “daha farklı hareket etmeye” yöneltmektedir. Toplum o kişiyi farklı bir yere koyduğu için hal ve hareketlerine dikkat etmeye başlamaktadır.

Hasan Çelebi hat san’atı “mânevî bir değer” taşıyorsa insanın bu kadar mesaisini sarf edip de bunun üzerinde gece-gündüz çalışamayacağını düşünmektedir. Ona göre hat san’atı “insanın ruhunu terbiye” etmekte, “birçok fazlalıklarını” götürmekte, insanları “birbirleriyle imtizâca” zorlamaktadır. Bir Fransız kadın 1993 yılında kendisinden bir buçuk ay ders almış, bu gayretinin sebebini sorduğunda hat san’atıyla sinir hastalıklarını “rehabilitate” edeceğini belirtmiştir. Yine üniversitede rehabilitasyon dersleri veren bir Alman profesör bu san’atı rehabilitasyonda kullanmak için kendisinden iki buçuk ay eğitim almıştır. Yabancılar hat san’atından anlamasa da güzelliğine doyamamaktadır. Bir Picasso resmi karşısında nasıl ki biz içindeki güzellikleri anlamasak da “bunda çok büyük bir şey” vardır düşüncesine kapılıyorsak, hat san’atı da aynı şekilde anlamayan gayrimüslimleri bile cezbetmektedir. Hasan Çelebi’ye göre dünyada kalp taşıyan insan ve hayvanlar dâhil bütün canlılar kalbin vuruşu ile “Allah Allah Allah” demektedir. Gayrimüslim, müslüman, hayvan fark etmeden kim olursa olsun kalbin vuruşunda bu durum söz konusu olup âdeta Cenab-ı Hakk’ın yaratmış olduğu mahlûkun üzerindeki mührüdür. Hat san’atı da İslâmî değerleri temsil ettiği için her ne kadar inanmıyorsa da gayrimüslimlerin içerisinde olan Allah’a bağlılıkları onları hat san’atından zevk

almaya yönlendirmektedir. Kendisi rastlamamakla birlikte bu san’atla İslâm’ı seçenlerin olduğunu duymuştur.

Hilal Kazan *“Bu kadar ince kuralları olan bir yazıya veya bir san’ata gönlünü vermiş bir insan gerçekten hayatı boyunca çok ciddi mânâda evrimlerden ve dönüşümlerden geçer”* düşüncesindedir. Ona göre kişi kendisini hat san’atına adar, *“herhangi bir menfaat beklemeksizin gerçekten bu san’ata hizmet etmek”* gayesini taşırsa *“ciddi mânâda çile döneminden”* geçmektedir. Çünkü hat san’atı gerçekten sabır isteyen bir san’attır ve çok ince kuralları ölçüleri bulunmaktadır. Öğrencinin bu san’atta yol alması ciddi zaman almakta, en az 4-5 yıl boyunca yazısını daha ileriye götürmek için çaba göstermesi gerekmektedir. Bu süreç kendisinden de bildiği üzere kişiyi dönüşümden geçirerek *“insanlara karşı daha hoşgörülü”* yapmakta, *“her şeyi daha normal kabul eder hale”* getirmektedir. Hat san’atı kişiyi yönlendirmekte ve bu noktaya itmektedir.

Turan Sevgili ise hat san’atının *“daha çok tanınması”* hâlinde insanda *“dine yaklaşıma yardım”* edeceğini, *“insanların dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olurlarsa onların muhtevasıyla da giderek haşır neşir olmaya”* başlayacağını belirtmektedir. Fakat bunun için yapan ve satın alanda *“samimiyet”* olması esastır. Aksi takdirde *“yarın bir gün sadece müzelerde görülecek bir san’at eserinden öte”* gidilemeyecektir. Ona göre *“her şeyi de dozunda yapmalıdır”*. Vitamin doktorun verdiği gibi dozunda alınırsa faydası olacak eğer fazla alınırsa mide fesadına yol açacaktır. *“Aman gidiyor”* anlayışıyla pek çok şey yapıp topluma bir şeyler verme adına gereksiz bir gayret içerisinde olursak dozu aşmış oluruz.

Tablo 3.24: Hat San’atı ve Değişim-Dönüşüm

KATILIMCI	SÖYLEMLER	TEMALAR
Ayten Tiryaki (Hattat)	Böylece hal alışverişi oluyor. Bu sizin talebelerinizle de sizin aranızda aynı şey oluyor. Bir etkileşim oluyor. Yani huyunuz, suyunuz, hâliniz, tavrınız, davranışlarınız, bakış açınız karşı taraflara, kişilere gösterdiğiniz tepkiler bile hemen hemen aynı oluyor. Yani ben bakıyorum bazı kişilere söylediği cümle neredeyse hocasının kurduğu cümleler aynı, tavırlar aynı o	hal alışverişi, aynileşme, birçok yönden değişime uğramak, yontulmak, insanlarla

	kadar bir aynileşme oluyor ki ve bu normal ve olması gerekiyor. Böylece güzellikler hep aslında alınıyor. Çünkü bu iş, yani hat san'atı hiç kimsenin zorla ve mecburiyetle devam ettireceği bir şey değil. Yani bir okula mesela mecburen gidiyor çocuklar istese de gidiyor istemese de gidiyor. Okul okumak zorunda. Anne, baba diyor ki 'Burayı okuyacaksın. Şu diplomayı alacaksın.' Ama hat san'atı için böyle bir şey yok. Yani kurslarımıza ya da İSMEK'in kurslarına hiç kimse zoraki gelmiyor. Bir mecburiyetleri de yok. Sadece gönül, istek, arzu ile heves ile... O yüzden de gönülden katıldığı için o ortamlar hep artı enerjilerle, pozitif enerjilerle dolu oluyor ve orada insanlar birçok yönden değişime uğruyor. Aslında birçok açıdan yontuluyor aslında. Varsa hastalıkları bile tedavi oluyor. Yani psikolojik açıdan bir kere tam bir terapi oluyor. Öylece bu yolculuk sürüyor yani. ...Ama hat san'atı limanında dinlenen insanlar, sükûn bulan insanlar, insanlarla barışık olmayı bir kere öğreniyorlar ve kavgalı olmuyorlar bulundukları hayatta hiçbir şeyle hiçbir kavgalı olmuyorlar, insanlarla kavgalı olmuyorlar, en yakındakilerle kavgalı olmuyorlar, evlatları ile eşleriyle de barışık oluyorlar ve Allah Teâlâ ile barışık oluyorlar. Daha doğrusu bütün kâinat ile barışık oluyorlar. Böyle şeyler yani... ..Barışık oluyor. Toplumla barışık oluyor, insanlarla barışık oluyor. Yani kimseyle kavgası yok, alıp veremediği yok, hani durduk yerde olay çıkaran bir tip olmuyorsunuz. Olaylar sadece olduğu kadar oluyor. Sizin yanınızda ne çok büyüyor ne çok küçülüyor. Yani o olay olduğu kadarla çözülüyor daha fazla büyütme hiçbir şeyiniz yok böyle bir ihtiyacınız ve mecalinizde yok, sizin bir derdiniz var. ...insanlar her alanda veya başka herhangi bir şeyde başlıyorlar bir süre sonra öğreniyorlar ve bir süre sonra bitiriyorlar. Ama hat, hiç onlara benzemiyor, hiç bunlara benzemiyor. Dikiş kursuna gidiyorlar bir sene, iki sene sonra bitiriyor. Nakış kursuna gidiyorlar bir sene, iki sene sonra bitiyor ya da işte ahşap kursuna, başka bir kurslara da gidiyorlar, hepsi bitiyor. Hat hariç! ...Yani ciddi ciddi onları yontuyor. ...Bir kere kişilerden kişilere de bu değişim gösteriyor. Birisi ile karşılaştım. Doğrusu şu anda ismini çıkaramayacağım. '60 yaşındayım. Bağırsak kanseri ve kemoterapi alacaktım. Sonra çocuklarıma, kendimi	barışık olmak

	düşündüm. Bu eziyeti yapmayayım. Git gel bir sürü tedavi süreci. Allah’a yalvardım daha güzel bir şey çıkar karşıma. Ben terapi yani kemoterapi kabul etmedim ama bir uğraş istedim ve hatta başladım. 12 sene oldu bu hastalığı da yendim.’ dedi. Yani bunu kendisi anlattı ve ben de şahit oldum. Yani bu somut bir örnek.	
Fatih Özkafa (Hattat/ Akademisyen)	Muhakkak. İşte her işinde estetik bir kaygı gözetiyor. Belki o kadar elzem olmayan işlerde bile çabuk yapılması gereken işlerde bile. ...Düşünce dünyasında da olabiliyor. Buna çok şahit olduk. Yaşam tarzı çok farklı olan insanlar, bir şekilde bu san’ata merak salıp başlıyorlar. Çeşitli kurumlardan ders alabiliyor, hocalardan alabiliyor ve sonra ister istemez bu işin doğası o kişinin bünyesine sirayet ediyor. Yani mânevî bir boyutu var. İnsan hayatında değişikliklere yol açabiliyor olumlu mânâda. Hele hele hoca derse bir takım teorik bilgiler ile destek veriyorsa yani sadece meşklere bakıp kontrol edip göndermiyorsa bu işin kültürü, tarihi, felsefesi, İslâm’daki yeri, geçmiş hattatların önemli menkıbeleri, hatıraları bunları da hoca anlatıyorsa o öğrencinin bakış açısı çok daha farklı olur. Fakat ne yazık ki gözlemlediğim kadarıyla birçok kursta meşk bakmanın ötesine geçilmiyor. Teorik boyut yok. ...Şimdi zaten İnsanoğlu san’ata karşı, estetiğe karşı meyilli olarak yaratılmış. Bunun müslümanı gayrimüslimi olmaz. Ortada bir güzellik varsa ne olursa olsun o kişi ondan etkilenir. Tabii mânâsını bilmediği için idrak edemeyebilir. Bilse bile bunu takbik edemeyebilir. O başka bir mevzu veya katılmaz orada belirtilen hüküm, ifâde onu bağlamaz, etkilemez. Fakat şekil itibariyle etkiler. Bundan dolayı din değiştiren oluyor mu? Bu bile oluyor. Sırf hat san’atına bakıyor, onun güzelliğinden etkilenerek bir gayrimüslim ihtidâ edebiliyor. Demek ki san’atın burada insanı büyüleyici bir gücü var ve bunun dünyada pek çok örneğini görüyoruz. Bakıyoruz bazen Batı’daki bir sanatçı, hatla uğraşmıyor ama bir sergi geziyor ve o sergiden sonra merak etmeye başlıyor. Bu nasıl bir san’at? Bununla ilgili kitaplar okuyor vs. bazı hattatlarla tanışıyor, birtakım bilgiler ediniyor sonra oradan yavaş yavaş İslâm san’atlarının genel anlayışı, felsefesi ve oradan İslâm	her işinde estetik bir kaygı gözetmek, düşünce dünyasında değişim, ihtidâ, insanı büyüleyici bir güç

	düşüncesine doğru bir geçiş oluyor. Yani kültürlü, entelektüel bir insansa bu zaten çok daha hızlı oluyor.	
M. Lütfi Şen (Küratör)	...hat san'atının estetik rükünleri çok güçlü, inanılmaz bir gelenek var arkasında. Din ile değil, gören herkesi görsel bir san'at olduğu için son derece etkiler. ...gerçekten hat san'atının soyut gücü çok yüksektir ve onunla san'atsal ilişkiye giren herkesi maksimum etkiler. Ama tabii ki izleyici de onunla san'atsal ilişkiye girebilecek bir san'at paydası altyapısı olması gerekiyor...	soyut gücü yüksek, maksimum etkileme
Irvin Cemil Schick (Araştırmacı-Yazar-Koleksiyoner)	Bence hat en başta olağanüstü bir disiplin veriyor insana. Çünkü biliyorsunuz bir gün, iki gün yazı yazmazsanız yazınız bozuluyor. Yani sürekli idman yapmak, sürekli karalama yapmak, sürekli yazı yazmak gerekiyor. Yazının özellikle Türkiye'de icra edilebildiği şekli ile hat san'atının önemli bazı kuralları var. Bu kurallara uymak lazım. Dolayısıyla hattatlar genellikle çok disiplinli insanlar olabiliyor, bu birincisi. İkincisi tabii hattatların birçoğu dindar insanlar, mütebedeyyin insanlar. Ama bu dindarlık onların sanatçı kişiliğini hiçbir şekilde engellemiyor veya sınırlamıyor. Bir örnek vereyim, mesela Hulûsi Efendi vardır son dönemin önemli Tâlik hattatlarından. O'nun güzel bir levhası vardır; Ziya Paşa'nın, "İç bâde güzel sev, diye başlayan meşhur beyiti. Şimdi eminim ki Hulûsi Efendi hiçbir zaman bâde içmemiştir. Herhalde de nikâhlı eşinden başka hiç de güzel sevmemiştir. Ama böyle bir şiir yazmıştır yine de. Dolayısıyla bağınazlık hiçbir şekilde olmamıştır. ...Ama bunun ötesinde benim bu konuya girişime bakılırsa, işte önce tasavvuf, ondan sonra oradan Osmanlıca-Arapça, oradan yazı. Yani kültürel bir bütünlük diye düşünüyorum ben. ...Kesinlikle tabii. Bu konuya iyice girmemin nedeni, iki nedeni var işte; biri tasavvuf, biri hat. Yani ben bu yoldan girdim buna. Her zaman için hani hat san'atının dinle alâkası çok derin olduğu için, hat san'atını İslâm'dan bağımsız olarak ele almak az önce de konuştuğumuz gibi mümkün olmadığı için giderek daha fazla dine merak saldım ve girdim içine. ...Hat san'atı kendi başına bunu gerçekleştiremez ama bunun bir boyutu olabilir. Evet tabii ama hiçbir şey tek başına bunu	olağan üstü disiplin, ihtidâ, tasavvuf, kişiyi kendi kültürüne, kendi birikimine taşımak

	gerçekleştiremez. Fakat bence hat san'atı yani özellikle İstanbul gibi eski şehirlerde yaşayan insanlar için bunu söyleyebilirim. Belki Ankara için aynı şekilde geçerli olmayabilir ama, İstanbul gibi yerlerde yaşayanlar için hat san'atı çevreyle insanın gündelik ilişkilerini büyük ölçüde güzelleştirecek ve kolaylaştıracak bir şeydir. Çünkü dediğim gibi az önce nereye gitseniz etrafınızda yazı var, sokakta yürüyorsunuz, hat san'atı görüyorsunuz.	
Fuat Başar (Hattat)	Mutlaka yapıyor. İnansın, inanmasın mutlaka yapıyor. Hayatına daha bir mânâ katıldığını itiraf edenleri gördüm. Hatta dahası bizim Boğaziçi Üniversitesi'nde görev yapmış Fransız profesör bir hanım, emekli olduktan sonra dönmüş Paris'e. Boğaziçi Üniversitesi'nden ayrı bir hoca yolu Paris'e düştüğünde mesai arkadaşı nihayet, ziyarete gitmiş. O hanım profesör, evinde ağırlamış. Demiş ki 'Zamanında sizin kültürünüze, san'atınıza ilgi duydum. Sizin o san'atınıza ben aşığım. Sahaflardan zamanında bir tane bir yazı almıştım. Bakın şu. Okumayı bilmiyorum ama o yazı o kadar hoşuma gidiyor ki.' Aldığı bir sokak tabelası. Vurulmuş 'Her gün seyrederim.' diyor. Sokak tabelalarında çok fazla bir san'at olmaz. Bizim hoca okuyor, kahkaha ile gülmeye başlıyor. 'Niye güldünüz, ne yazıyor burada?' Cevap 'Helaya gider.' Bakın buna bile âşık olmuş Fransız gayrimüslim. Hayatındaki değişikliğe bak. Evinde her gün onu seyreder. Çok kişiden duymuşumdur okumayı bilmeyen özellikle İngilizler gelir, sahaflardan bir levha alır, götürür evine asar. O çizgilere baktığında alır ayrı âlemlere götürür. Adam işinden gelir kahvesini alır geçer yazıyı seyreder. Gözleri de dinlendiriyor, ruhu da dinlendiriyor. Bu hüsn-i hattın göz terbiyesi üzerinde çok muazzam etkileri var. O sayede, mesafeleri, nispetleri çok rahat seçebiliyorsunuz. Şimdi bu özellik insanların hayatını değiştirmez mi? Haydi haydi değiştirir. İstisnasız uğraşan, ilgi duyan herkeste olumlu yönde mutlaka değişim görmüşsündür mutlaka ama. ...Valla şu var yazı olması hasebiyle İslâm inancında şu vardır. Bir estetik yönden etkiliyor, mutlaka etkisi var. İkincisi her harfin bir rûhânîyeti var. Burası çok önemli! Görünmeyen âlemden, o harflere hizmet eden rûhânî varlıklar var. Onların diğer ruhlar üzerinde uyandırdığı etkiler var. Şimdi biz, bir	değişim, mânâ katmak, ruhu dinlendirmek, göz terbiyesi, görünmeyen âlemden harflere hizmet eden rûhânî varlıklar, her harfin bir rûhânîyetinin olması, toplumun ahlak seviyesini yükseltmek,

	dua okuruz virdimiz zikrimiz olur, birisine gıyaben dua ederiz o dua nasıl tesir eder? Okunan harfler vücut bulduğunda eski tabirle ‘müvekkil’ diye tabir ederler o rûhânî varlıkları, müvekkiller o tesiri taşıyor. Başka gönüllere işliyor. Kötü söz de öyledir. Harflerin süfli olan müvekkilleri de vardır. Kötü söz söylendiğinde de onlar devreye girer. ...Değişim mutlaka var. Bir çiçeğe baktığımızda gözümüz, gönlümüz açılıyor. Bir kaktüse baktığımızda aynı şeyi hissetmiyoruz. Acep neden? Psikolojik yönü çok derin bu işin. İnsan fitrat olarak hep güzellik arayan iyi davranış arayan bir yaratıktır. Ah nefisler, bir de o güzelliği örtüp insanlığı azdırmasa... Şimdi san’at orada devreye giriyor. Kişinin nefisle mücadelesinde önemli bir yeri var san’atın. Kişi san’atla uğraşırken nefisini bir kenara bırakıyor. Kendimden pay biçeyim, oturdum bir ayet yazarken kendimi o kadar kaptırıyorum ki o anda bir başkasının gıybetini etme şansım yok. Yapamıyorum, konuşamam, aklımdan geçiremem. Yaptığım işten dikkatim dağılır. Hele bir de yaptığım işte yazdığım bir âyet-i kerîme ise, gıybeti yasaklandığına dair ayeti yazıyorsam. Düşünebilir miyim öyle bir şey? Bakın toplumun ahlak seviyesini de yükseltiyor...	
Ali Rıza Özcan (Hattat)	Yani hat böyle işte bir mucize gibi işte çok sürprizler olan bir şey olmadı benim hayatımda. Ama öğrencilerim açısından, çünkü farklı san’at merkezlerinde ve okulda da yazı öğretiyorum. Hattı kullanarak kendine çeki düzen vermeye çalışan talebelerimiz oldu. Hatta şunu anlatayım, bir öğrencimiz geldi dedi ki hocam ben soruyorum niçin hattı seçtiniz? Niçin tercih ettiniz? gibi. Seramik heykel okumuş bir talebe idi bu. Marmara Üniversitesi’nde okulu bitirmiş ve hatta yüksek lisans yapıyordu. Ayrıca daha hat okumaya gelmiş, dedi ki hocam hattı seçme sebebim “Adam olmak için geldim” dedi buraya. Dedim ki “Hattın insanları adam eder gibi bir iddiası yok, bizim öyle bir iddiamız yok. Ama bundan çok istifâde edebileceğini düşünüyorum.” Zaman içerisinde yani kendi ifâdeleriyle de bundan çok istifâde ettiğini söylemiş bir öğrencim var. Bunun haricinde tabii toplumda o kurslara gelen insanların birbirleriyle olan muhabbetlerinden de anlıyorum ki hat bir birleştirici özelliği olan, insanlara sabrı çünkü herkes hat için şöyle	hattı kullanarak kendine çeki düzen vermeye çalışmak, adam olmak, birleştiricilik, sabrı öğretmek

	diyor, hat sabır işi. Yani evet yaklaşım tarzı evet ben bu işi giriyorsam bir kere sabrım çok olmalı. Az da olsa onu çoğaltmayı öğrenmeliyim gibi bir pozitif yaptırıcı gücü olduğunu düşünüyorum hattın.	
Savaş Çevik (Hattat/ Akademisyen)	Ama dışarıdan gözlemlediğim kadarıyla hat san'atıyla uğraşan gerek erkek gerekse bayanlarda ki son zamanlarda son dört beş yıldan beri, 10 yıldan beri kadın arkadaşların da hat san'atına ilgi duyduğu ve bayağı önemli hatalarımızın temayüz ettiğini de şahit oluyoruz. Ev hayatlarında insanların, ev hayatlarını etkileyen bir san'at dalı olduğunu gördüm. Bana gelen öğrencilerinin yaptıkları anlatımlar veya sohbetlerimizde eşleri ile olan ilişkilerini bile hat san'atı çalışmalarının içerisinde, yani aile düzenlerini hat çalışmaları ile birlikte düzenledikleri ve organize ettikleri, onunda önemi, çocuk yani çocuk bakımı neyse ev yemek işi neyse ev temizliği vesaire hat çalışması da aynı planda önemli bir iş olarak organize ettiklerini şahit oldum. Bu da onların artık hayatlarını bu hat san'atına aldıklarını, onunla âdeta hemhal olduklarını, evlendiklerini göstermiş oluyor. Hat san'atı ile gerçekten evleniliyor. Çünkü eş gibi oluyor. Onu bırakamıyorsunuz, mümkün değil. Hayatınızın bir parçası. Onu hayatınızın önemli bir yerinde organize etmek zorunda kalıyorsunuz. Ben buna şahit müsait oldum. ...Evet, buna şahit olduğum birkaç vaka var. Şu var; mesela hat san'atına vakıf olmayan, hayatının uzun bir döneminde daha sonra tesadüfen veya ilgi duyarak bir vesileyle hat san'atı ile ilgilenmeye başlayan gerek koleksiyoner olarak gerekse onun toplayıcısı veya seyredicisi olarak bazı insanlara rastlıyoruz. O zamana kadar hatla hiç ilgisi olmadığı halde birden bire bir hat zevki ve şevki doğuyor içinde, aşkı doğuyor ve hatla ilgilenme başlıyor. Ve hatla ilgilenince daha sonra eğer varlık durumu, ekonomik durumu da müsaitse buna hat toplamaya başlıyor. Yani küçük bir koleksiyonerlikten başlıyor. Giderek geliştirebiliyor ve muhteşem bir sevgi bağı ile bağlanıyor... ...Hat san'atındaki mânevî büyü diyebiliriz buna. Ben öyle düşünüyorum... ...Bir kişinin hiç yeteneği yokken Allah isterse pat diye bir yetenek verir ve o kişi birden bire coşabilir. Bu mümkün. Ben bunu Hat san'atında	ev hayatlarını etkilemek, eş gibi olmak, bırakmak mümkün olmamak, yeteneğin daha sonra verilmesi, yeteneğin bir şekilde bahşedilmesi

	şahit oldum ve müşahade ettim. ... Ama yetenek sonradan hat san'atı için geçerli belki bu verilebiliyor. Çok insan, arkadaşımız bugün bayağı önemli seviyelere gelmiş hattat olmuş, isim yapmış sanatçı arkadaşlarımızdan bazılarının da bu yetenek daha sonra verilmiş olabileceğini inanıyorum ben. O gerçekten özlü ve samimi istekleri doğrultusunda. Hiçbir art niyet yok. Ne para pul düşünüyor ne ben ileride büyük sanatçı olurum, meşhur olurum, herkes beni tanır, toplumda yerim olur falan. Böyle bir dünyevi arzuları ve istekleri olmazsa eğer sadece ve sadece güzel yazı yazmak amaçları olduğu zaman o yetenek bir şekilde kendilerine bahşediliyor. ...hat çok disiplin gerektiren bir san'at dalı ve büyülediği zamanda insanı kâmil hale getiriyor; olgunlaştırıyor.	
Turan Sevgili (Hattat)	Oluyor, şöyle söyleyeyim, edep yönünden oluyor. Yani hatta başlayan bir insan, geleneksel bir san'at olduğu için, el vermek suretiyle, öteden beri gelen, bu san'atta iştigal eden insanların gerek kişisel olarak gerekse san'at yönünden bir edebi usûlü adabı var. Bu adab san'atla beraber intikal ediyor. San'atla beraber intikal edince bu san'ata başlayan, tam bu kıvamda olmasa bile zaman içerisinde bunu görerek, duyarak, onun da kişiliğinde bu olaya yaklaşımında farklılıklar oluyor tabii. Zaten olamıyorsa san'at devam etmiyor bırakıyor. Bu işin bir de edebi var. Bu olmazsa san'at sizi bırakır bir yerde. ...Daha çok tanınması, daha çok hizmet edilmesi dine yaklaşıma yardım eder. Yani insanlar dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olurlarsa onların muhtevasıyla da giderek haşır neşir olmaya başlar. Bu faydası olabilir ama bu arada dediğim gibi samimiyet esastır. Yapanın ve alanın. Yoksa yarın bir gün sadece müzelerde görülecek bir san'at eserinden öte gidemez. Sonra her şeyi de dozunda yapmalıdır. Vitamin dozunda alınırsa doktorun verdiği gibi faydası olur, fazla alırsan mide fesadına gidersin. Bunlarda da, "Aman gidiyor, aman biz şunları yapalım, şöyle yapalım, topluma şunları da verelim." diye gereksiz gayret içerisinde olursak, dozu aşarsak o da olmaz. Her şey dozunda olmalı, yerinde olmalı.	edep yönünden değişim, sonraki nesillere intikal etmek, dine yaklaşım
Hüseyin Kutlu (Hattat)	Bu san'atlarımız, bizim, tarihte daha çok tekkeler ve onun etrafında neşvü nema bulmuş. Tekkede ne yapar insanlar? Tabii bugün	tekkeler ve etrafında neşvü nema

	zannedildiği gibi değil yani tekkeler. Şimdiki hâli gibi de değil malum. Şimdi tuhaf avam-ı nasın meşgalesi hâline geldi Allah yardımcımız olsun. Şimdi ilimden ziyâde irfan tahsil edilen yerler. Şu dersi okuyalım, bu ders okuyalım değil. Daha çok sohbetle dayanıyor. Zikir, sohbet ve musiki ile insanların gönüllerini yumuşatmak ve bu san'atlarla da inceltmek... Değilse, dervişin ne işi var hatla, tezhiple? Otur tesbihini çek kardeşim. Ama öyle değil. Onun için bizim devamlı talebelerimize telkin ettiğiniz şey şudur, bakınız hat olsun, tezhip olsun, ebru olsun her neyse... Bunlarla biz, her ne kadar kâğıtları, duvarları beziyor görünüyor ise de aslında asıl hedefimiz gönüllerimizi bezemek olmalıdır. Eğer ruhumuzu nakş edemiyorsak, gönül dünyamızı tezyin edemiyorsak 'hilyeyi şöyle yazdım' (demenin) hiçbir değeri yoktur. Çünkü kalıcı değildir, çünkü fanidir. Yok olacak. Fakat senin ruhuna işlediğin şey huzura çıkacak, o bir işe yarayacak. Dolayısıyla biz bununla kendimizi yetiştirmeye çalışmayı hedef ediniyoruz. Bununla sabrı öğrenmek, dikkatli olmak nasıl olur? Ayrıntıları görmek yani görüşünü derinleştirmek, basireti, görüş-bakış derinliği kazanmak, azimli olmak... Yani ahlaki değerler. Bunları kazanabiliyorsak 'çok güzel şeyler yaptım' falan seni methediyorlar. Şımardın, bitti işin yazık oldu. O yaptığın şey, sana fayda değil zarar verdi. Çünkü Allah Teâlâ şımaranları sevmez. Bitti ne işe yaradı ki... Benim kanaatim şudur, bir eser, gerek söz olsun, gerek name olsun, gerekse hat olsun veya tezhip olsun her neyse. Eğer bir şey feyiz taşıyorsa o eğer nadan biri değilse muhatabını, dinleyenini veya seyredenini etki altında bırakır. Şimdi bunları şuna benzetiyorum. Bir tohum düşünün şimdi bu tohumun şekli ya bir musiki namesidir ya bir şiir sözüdür ya bir hat eseridir ya bir tezyini unsurdur... Önemli olan, bunun içindeki o tohumun sırrı. O tohumu tohum yapan şey, çürümemiş olması içinin boş olmaması. Efendim bir kayısı çekirdeği, bir ceviz içerisi boş, çürümüş ama kabuğu falan yerinde. At toprağa, bekle yeşermez. Ama içi doluysa yeşerir. Şimdi bakıyorsunuz günümüzde vardır böyle şablondan yazı yazanlar. Her şey keskin, gayet güzel ama tat yok. Neye benziyor? Yapma çiçeklere benziyor. Aa müthiş ya, renkleri müthiş yani aslından daha iyi neredeyse. Çiçek	bulmak, insanların gönüllerini yumuşatmak, inceltmek, sabrı öğrenmek, gönüllerimizi bezemek, feyiz taşımak, karşılıksız para basmamak

	ya şunu bir koklayayım, koku yok. Meğer yapmamış, sahteymiş. Avize aman efendim kristal camlı, süslü püslü, hava kararmaya başladı hadi şunu yakalım, ışık yok. Bitti. Şimdi feyiz denilen şey, insan ruhundan geçer. O, ona yansır. Söz de böyle. Eğer söz söyleyen kişi, söylediği sözün sahibi ise ne demek sahibi ise? Yani o sözü söyleme yetkisinde ise, o ne demek? Yani hâliyle söylüyorsa, o sözün karşılığı hal olarak kendisinde var ise. Tıpkı sahte para gibi, karşılığı var mı hazinede? Yok, ama para yani görünüyor. Her şey tamam. Ama karşılığı yok. Sözde böyledir. Hal olarak kendinde olanı eğer konuşuyorsa ve karşı taraf nadan değilse muhakkak yeşerir. Ama efendim konuşuyor peki hal olarak mı konuşuyor, sahibi olarak mı konuşuyor? Yok, duyduyuyla konuşuyor. Tesiri olmaz. Nitekim bakın, her Cuma doksan küsür bin camide, hutbeler okunur, vaazlar verilir. Hatta televizyonlar, radyolar, sosyal medyada neler neler... Yeşermiyor. Niye? İçi boş. Bu da böyle yani bu da böyledir. Sinan'ın ben şimdi Süleymaniye'nin mesela düz duvarına bakıyorum, çok hoşuma gidiyor. Bir zevk, mânevî bir şey geliyor bana. Ama işlemeli (bir şeye) bakıyorum. Tatsız, bir şey hissedemiyorum. Bizim bu kadim hattatlarımızın mesela eserlerine baktığımız zaman yani karşılığı var, karşılıksız para basmamışlar.	
Cevad Huran (Hattat)	Oluyor şöyle ki tabii öğrencilerim arasında bazıları daha ciddi. Hatta bir iki kişi hayatına aks ettirmiş bu san'atı, yani bu san'atla yaşıyor, yatıp kalkıyor, sürekli zihinde budur bu var. Bunu görebiliyorum. Bazıları da seviyorlar, gerçekten seviyorlar ama tabii herkesin sonuçta potansiyeli farklıdır. O kadar yapabiliyorlar. Bazıları da alışkanlık hâline gelmiş, cumartesi günleri benim derse gitmem lazım, o ortamda gidip muhabbet etmem lazım. Üçü de vardır ama ilk grup bu san'atla yaşayan birkaç kişi var ki onlara baktığımızda işte onlarla oturup konuştuğumuzda o konuşmaktan ben de zevk alıyorsam demek ki o da bu san'atın birçok yerinden nasibini almıştır.	hayatlarına aks ettirmek, sürekli bununla meşgul olmak, sevmek, alışkanlık, zevk almak
M. Uğur Derman	Zamanımız için bunu söyleyemeyeceğim ama tarihi kaynaklarda okuduğumuz şeylerden çok	müspet tesirler yapmak

(Hattat/Yazar)	kimselere de müspet tesirler yaptığını ama yapmadığı kimseler de olduğunu görüyoruz.	
Ekmeleddin İhsanoğlu (IRCICA Kurucu Direktörü)	Tabii yani siz eğer önünüzdeki levhayı anlıyorsanız, ne mânâya geldiğini, yani ibareyi değil de, o terkinin o harflerin güzelliğini, orantılarını, yapılan kompozisyonun terkinin zevkini çıkarıyorsanız o zaman bunu idrak etmiş oluyorsunuz. Yani musiki, bir saz eseri veya bir güfte, şarkı dinlediğiniz zaman anlıyorsanız siz o medeniyetin ruhunu kavramış olursunuz. Oradaki san'at boyutu kişileri etkiliyor deniliyor. ...Gayet tabii grafik yönüyle görüyor, terkihi ile görüyor, harflerin düzeni ile görüyor ve bunlar tabii bir uyum sağlıyor. Gayet tabii.	idrak etmek, medeniyetin ruhunu kavramak, etkilenmek
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Hasan Hocamı gördüm. Fena fi'l-hat, hatta yok olmuş. Baktığı gördüğü her şeyde ciddi mânâda hattı gören bir hoca. Yani o baktığı şeylerden kendisine ilham gelip istif oluşturan bir hocamız. Hoca ile başlarsınız günlük muhabbete sohbete ama o sohbet netice hatla son bulur. Yani mutlaka bir noktadan hat san'atına gelir ve ahlak itibariyle de geçmiş zamanlardaki sanatçı algısı, müslüman sanatçı tipi olarak günümüzde hocamız halen daha bir timsal olarak, bir numûne olarak Allah başımızdan eksik etmesin sıhhat afiyet versin, hocamız halen daha bu özelliğini sürdürmektedir. Yani hiç kimseyi terslediği veya geri çevirdiği veya ona kötü muamelede bulunulduğu görülmemiştir. Her kim gelirse onun bulunduğ meclise sohbete bir yazı getirir önüne koyarsa, "Sen benim talebem değilsin" mesela diyelim ki hani "Ben senin dersine bakmam" gibi bir yaklaşımı asla olmaz. Yine bunun yanında biz de tabii hocamızdan bu usûlü gördüğümüz için biz de kapımıza gelen kimseyi ne yapmıyoruz, çevirmiyoruz. ...Bir defa yazı yazarken tamamen o yazı ile baş başa oluyorsunuz yani o esnada zihninizde başka bir şey olmuyor, bir başka düşünce zihnimize gelmiyor. Aniden gelen. İkinci böyle bir rahatlama ya da bir deşarj olma mı diyelim tabir edelim. İkisi bir defa uğraştığınız metinler daha ziyâde dînî metinler. Eğer merakınız varsa bilmiyorsanız işte ayetse, hadisse vesaire neyse onun bir mânâsı da bakıyorsunuz. Bir defa böyle bir derinliğiniz olabiliyor. İkinci birdenbire tabii eser ortaya çıkmıyor, bir mücadele süreci diyeceğim ama bunu olumlu mânâda	fena fi'l-hat, hatta yok olmak, müslüman sanatçı tipi, mücadele süreci" yaşanması, cebelleşme, hemen her şeyi elde edememek, daha bir teslimiyetçi olmak

	söylüyorum, aldığınız kağıt elinizde hazır olarak aldığınız kağıtla mürekkep uymuyor, kalem uymuyor. Onlarla bir cebelleşme tabir caizse, nasıl yazarız, kağıdı çeşitli şekilde terbiye etmeye çalışıyorsunuz. O arada bir sürü dualar okuyorsunuz. Efendim tabii zaten unuttum başlamadan önce yazıya usûl üzere üç ihlas bir fatiha ile bütün hatlara bir defa onların ruhunu şad etmeye çalışıyorsunuz. Dolayısı ile bu böyle bir süreç ve bu arada dediğim gibi bir şeyi başarmak için, bir şeyi ortaya koymak için ciddi bir mücadele ve belli bir sıkıntılar, belli bir sabır. Olmuyor bırakıyorsunuz, sonra tekraren geliyorsunuz, böyle uğraşıyorsunuz uğraşıyorsunuz. Olmuyor, olmuyor olmuyor. Sonra bir bakıyorsunuz bir gecenin bir vaktinde başlıyorsunuz yazmaya, bir bakıyorsunuz sabah olmuş siz yazıyı bitirmişsiniz. Bu sefer nasıl yazdığınızı bilememişsiniz. Böyle bir süreç oluyor ama insan sabrı öğreniyor ve hemen her şeyi elde edemeyeceğini öğreniyor. Dolayısıyla olaylara daha sabır ve daha tevekkülle yaklaşıyorsunuz daha bir teslimiyetçi oluyorsunuz.	
Ömer Faruk Dere (Hattat)	Şimdi hat san'atı sizi alır bir noktaya götürür. Hat san'atı aslında bir kılavuzdur, o san'atla meşgul olan insanları kendi dünyasında gezdirir. O dünya da kutsal ve mânevî bir dünyadır. Bu açıdan da hat san'atı, hat san'atının kendine has dünyasına girmezseniz hat san'atı ile ilgilenemezsiniz. Bu yönden de kişinin kimliğini kişiliğini çok ciddi anlamda etkiler. Çünkü bir güzellikler deryasıdır, o güzellikler deryasına daldınız mı o klasik ölçüleri bir kere zihninizde nakşettiniz mi başka hiçbir ölçü ve düzen hiçbir estetik kaide size zevk vermez olur. Çünkü hat san'atı sizi estetik zevkin doruklarında dolaştırır. ...Tabii ki. Bu ilahi kokuyu mutlaka alıyor insanoğlu. Yaratıcımız bir olduğuna göre din fark etmez, hepimizi Cenabı Hak yarattı. Ama bundan da öte hat san'atındaki denge, hat san'atındaki denge kâinatta var olan dengenin bizatihi kendisi. O yüzden insanlar çarpılıyor hat san'atını gördüğü zaman. Kâinatta ne denge var ise birebir hat san'atıyla uyuyor. O açıdan da buna altın oran da diyebilirsiniz, ilahi denge de diyebilirsiniz, ne dersiniz deyin ama hat san'atındaki o gelişmiş estetik değerler, gelişmiş oranlar, nispetler insanları kâinattaki dengeye	kişinin kimliğini etkilemek, estetik zevkin doruklarında dolaşmak, ilahi kokuyu almak, kâinatta var olan denge

	götürüyor. O açıdan da insanlar etkileniyorlar bence.	
Ahmet Akcan (Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı)	Şimdi şüphesiz önce şöyle bakmak lazım, bir san'at eserinin şüphesiz ki insan üzerinde etkisi vardır. Bu kişiden kişiye değişiklik gösterebilecek nitelikte tabii ki. Bakan kişiye göre değişmekle birlikte yani her estetik unsurun eserin insan üzerinde mutlak surette bir etkisi vardır. Bir mîmârî eserin olduğu gibi, bir resimin bir heykelin olduğu gibi. ...Bir ikinci konuda şu, hat san'atının belki benim açımdan daha büyük katkısı şu yönde, hat san'atının bizatihi yazı olması ve bir şey anlatıyor olması bence onun en etkili gücü oluyor. Yani hat san'atı figüratif olarak bakıldığında bir san'at eseri gücünü zaten taşıyor tasarım açısından bakıldığında zaten taşıyor. Ama buna ilaveten bir de bir şey anlattığı için buradan ikinci bir güç ortaya çıkıyor. Bir üçüncü güçten bahsedebiliriz belki. O da şu, hat san'atı İslâm'ın kelamı yani Kur'ân-ı Kerîm'den çıktığı için, bir değerler silsilesinin parçası olduğu için, yani İslâm malumunuz bir yaşam biçimi, bir değerler silsilesi olarak kabul ediyoruz biz bunu. Bizim yaşamımızın her alanını kuşatan bir din, yaşayan bir din. Dolayısıyla bunu da işte yazıyla anlatmıştır ve hat san'atı burada devreye giriyor... Onun için hat san'atına bakan bir kişinin benim şahsi kanaatim bir figüratif bir eser görür orada bir tasarım görür. İkincisi o hat san'atı eserinin kendisine açıktan bir mesajı olduğunu görür. Bir üçüncüsü de bir yaşam biçimine ilişkin bir yaşam biçimine ilişkin yani o da müslüman İslâm yaşam biçiminden bahsediyorum, bir kuralı insana hatırlatır. Bu açıdan bakıldığında çok fonksiyonlu farklı yönü olduğunu kişisel tecrübelerinden ifade edebilirim. ...Şüphesiz ki etkiler. Yani hat san'atının bir estetik bir form olarak bakıldığında zaten insanı etkileyen bir tarafı var, farklı formların insanlar üzerinde. Örnek veriyorum ben şahsi olarak en çok etkilendiğim yazı türü kûfi yazıdır, günümüze çok yazılmayan bir kûfi yazı. Ama ben çok seviyorum benim üzerinde çok etkisi vardır bunun. Bu yönü etkiler insanları ama daha çok bence müslüman olmayanlar üzerindeki etkisinde de olduğu gibi verdiği mesaj bence orda önemli. Neyi anlatıyor olduğu bence	bizatihi yazı olması, değerler silsilesinin parçası, bir hayat felsefesini tek bir kelimedede anlatmak

	önemli. Örnek veriyorum işte mesela işte ayet değil, hadis değil ama “hoşgör” yazısı vardır. Hoşgör bir hayat felsefesini tek bir kelimedede anlatan, belki hatta işte İslâm’ı en önemli ayırt edici özelliklerinden biri olarak anlatan, ya da bu Anadolu topraklarını zengin farklı kültürlerden oluşan Anadolu topraklarını en iyi ifâde eden bir tek bir hecelik ya da tek bir kelimelik diyelim iki kelimelik bir yazıdır aslında...	
M. Arif Vural (Hattat)	Benim bir talebem var. Benim talebem okulda hat talebem, okuldan da talebem. Bu öğrenci biraz farklı. Hani kaynaştırma öğrencisidir deriz ya. Fakat kaynaştırma öğrencisi de değil, gayet her şeyi yerli yerinde. Fakat biraz o tanı teşhis konulmuş filan. Problemlili yani ruh dünyası problemlili. Ve çizgiye resme hatta böyle silah tabanca çizimine çok meraklı birisi. Ben tabii bana dediler ki böyle böyle. İsmi Ömer, hatla ilgisi olabilir mi? dediler yanlış hatırlamayayım geçmiş tabi. Çocuk bana geldi, Hocam dedi, “Siz hat dersi veriyormuşsunuz. Ben de katılabilir miyim?” Tabii Ömer katılabilirsin. O ara bir başlangıç yaptık. Yeni yeni tanıyor, kâğıt nedir? Kalem nedir? Kağıt nedir? Hat nedir? bilmiyor. O ara yine tabii bunalımda. Ailesi ile de görüştük. Sonra bir haber aldım, çocuk böyle bunalımdan dolayı haplar içmiş ve intihara kalkışmış. Sonrasında ben elinden sıkı sıkı tuttum, her hafta gelmesini sağlayacak şekilde. Kendisi de şevkle gelmeye başladı. Aramızda muhabbetler sohbetler devam etti. Aradan biraz zaman geçti ve inanır mısınız çocuk aynen şu itiraflarda bulundu, “Hocam ben bu hat san’atını çok sevdim. Asla ben bırakmak istemiyorum.” Şimdi diyeceksiniz ki yeteneği ne kadar? Yeteneği o kadar çok ileri boyutta değil ama şu anda gelin görün öyle bir noktaya geldi ki inanılmaz bir noktaya geldi. Azimle şimdi yazarken kirletiyor böyle kir pas içerisinde eli mürekkepler böyle her tarafı batırıyor filan. İlk zamanlar böyle. O kadar ki bir de yani dayanılmaz bir de aramızda şeyler oluyor böyle. Yani şunu şöyle yap diyorum olmuyor, böyle yap falan ama biz tabii şimdi onu yeter ki bağlansın, yeter ki bizimle beraber olsun. Bu hat san’atını sevsin. Aman nefret etmesin diyerek hassasiyet gösterme neticesinde ben bu öğrencimin hat san’atı ile hayata bağlandığını gördüm Muhammet Bey. Gözümle gördüğüm	hastalıklarda terapi etkisi

	bizzat yaşadığım hat san'atı ile hayata bağlanan bir talebemdir benim ve mutluluğu saadeti hat san'atında buldu. Ve şu anda da bir hayli yol aldı. Diyorum, “Ömer sen bu işi yapacaksın. Sen hakikaten hattat mı olacaksın? yoksa diye böyle bazen takılıyorum. Ve şu anda hâlâ devam ediyor. Allah şevkini bozmasın. Böyle öğrencilerimiz var. Yani hayattan vazgeçmiş bunalıma girmiş bir talebenin hat san'atı ile hayata tekrar gözlerini açtığını görmüş bizzat gözlerimizle görmüş olduk.	
Mehmed Özçay (Hattat)	Yani böyle çarpıcı bir değişim önceden böyleydi de hat san'atına gönül verdikten sonra şimdi şöyle oldu diyecek çok çarpıcı örnek ben şimdi hatırlamıyorum. Çünkü genelde hat san'atına intisab eden gençler, nesiller baktığımız zaman daha çok muhafazakar kesimden ve bunların çoğu da kahir ekseriyeti de dindar insanlardan. Dolayısıyla ahlaki noktada ciddi bir değişiklik değil ama onları rafine ediyor, bunu hissediyorsunuz. Yani zevki arttıkça, geliştikçe daha hassas oluyor ne bileyim daha entelektüel bir boyut kazanıyor yani o noktada. Bunu hissediyorsunuz, bunu görüyorsunuz.	rafine hale gelmek.
Hüseyin Öksüz (Hattat)	Hat san'atı bir mürebbiye, insanları terbiye eden bir mürebbiye. Sabrı tutumluluğu tertibi düzeni insanlara sağlayan bir terbiye edici unsur mesela san'at böyle. ...Elbette değiştiriyor, dedim ya demin mürebbiyedir mürebbidir diye. Şimdi mesela fakülteden örnek verecek olursam diğer bölümlerden bazen dışarıdan bir hoca gelir mesela, san'at hukuku dersimiz var, Hukuk Fakültesi'nden hoca derse gelir mesela burada. San'at tarihi derslerimiz var san'at tarihi bölümünden hocalar gelir mesela. Bize söyledikleri “Ya hocam sizinkilerin hâli başka ya.” diyorlar. Yani bizim öğrencilerin nezaketi davranışı davranışları efendim hocalarına karşı tutumları farklı, diğerlerinden farklı, ilgileri farklı. Yani bu hemen fark ediliyor bu cevabı alıyoruz. Daha talebe iken üzerlerinde bu değişiklik görülüyor üzerlerinde.	mürebbi olmak
Yusuf Sezer (Hattat)	Çok. Gerçekten mânevî olarak ahlak olarak saygınlık olarak ve yazıya olan hürmet olarak, önce çantayı normal okul talebesi gibi taşıırken sonra belli bir mesafeye yükselterek yazdıklarını taşıma gayretini görüyorum ki bunu asla söylememiş olduğum halde yaşantılarına	hürmeti artmak, aile yapılarında ve konuşma adabında

	aksediyor. Sonra aile yapısında bir düzenlik var, konuşma adabında bir düzenlilik var. Yani üsluplu ahenkli mâneviyatlı konuşmalara başlıyorlar. Burada talebe cep telefonu ile meşgul olamaz, oradan çıkartıyorum, kitaplara yönlendiriyorum. Hat san'atını diyorum, tanıyın. Biz yazarken harflerin yapılışını kalem hareketlerini takip edersiniz tarif ederiz anlatırız ama bu işin tarihçesini san'atkârların hayat hikâyelerini kitaplardan okumak durumundayız. Hattat cahil olmamalıdır diyorum ve her birinde bir kitap okumayı tavsiye edip oradan da soruyorum, anlat bakayım diyorum Hasan Rıza Efendi nasıl Kur'ân-ı Kerîmler yazıyormuş? Hasan Rıza Efendi hangi dönemde yaşamış? Hem bilgilendirme hem o bilgi hazmetmeyi de yazıyla de beraber öğretmeye çalışıyoruz. ...1994 yılında Dağıstan Muhaçkale caminin yazılarını bize yazdırdılar, 250 metre tül yazıdır. Sadece Fetih Suresi 103 metre uzunluğundadır, 50 santim eninde bu duvara nakıştı, dış kapı iç kapı yazıları ile beraber kubbesi 250 metre. Camii ibadete açıldıktan sonra vâki olan yaşanan bir olayı nakledeyim. Madem ki bu soruya cevap olsun. Camiinin imamı Ahmet Coşkun Bey, oradaki hani Diyanet'in yurtdışı görevlileri oluyor, görevi bittikten sonra geldiği zaman, mutlaka demiş ben Yusuf Sezer'i bulacağım. Hattat Yusuf Sezer'e beni götürün, anlatacağım var, mutlaka ona uğramam lazım. Bir arkadaş vasıtasıyla geldiler, önce tanıştık. Anlattığı hadise şu; Yaz sıcakta diyor şadırvan etrafında çocuklara abdest nasıl alınır? Uygulamalı yapıyorduk efendim. Çok ileri yaşta bir şahıs cami kapısından girdi, elinde bir küçük çantası böyle koltuğun altına tutarak yavaş yavaş caminin ana kapısına doğru ilerlemeye başladı. Biz din görevlisi olarak dıştan gelen misafire refakat etmemiz lazım. Yanaştım camii tabii ki yerden Fatih Camii gibi merdivenle caminin içine giriliyor yüksekçe. Efendim merdivenlerde baktım ki zorlanıyor koluna girdim destek oldum yavaş yavaş çıktık camiye girdi. Tanıştık kendisi Moskova'dan geldiğini Kremlin Sarayı'nın da ressamı olduğunu anlattı ve bu camii de çok methettiler burayı ziyarete geldim diye söylemiş. Şimdi sağdan itibaren kuşak yazılarını ziyaret ediyor. Ben de yanında takipteyim, bir sütün arası 7 buçuk metredir, bir sütün bitti, bana döndü, "Dostum siz bu yazılara	düzenlilik, İslâm'ı seçmek

	bakıyor musunuz?” Garip bir soru, “Evet efendim ben imamıym bu camiinin, beş vakit sürekli yazılarla yüz yüzeyim.” Tabii niçin sorduğunu kapalı bir soru anlamadım. İkinci sütun arası da 7 buçuk metre, orayı da bittikten sonra “Allah aşkına yazılara dikkatli bakıyor musunuz?” “Efendim bakıyorum.” Biraz da tabii memleket havası olduğu için hemen celallenmeye de başladım diyor. İmam bunu kendisi anlatıyor. “Acaba ne için sordunuz? Anlayamadım.” “Siz yazılara bakıyor musunuz” tekrar etti. Tabii canım sıkıldı. Kapalı bir soru. Tam mihrabın sağ tarafına vardık, minberin arkasındaki yazıları inceledi, sağ taraf ta 8 buçuk metredir mihrap ile minber arası boşluk. “O yazılara da bakarken müsaadenizle oturacağım, oturarak bakmak zorundayım yoruldum.” Yaşı da ileri olduğu için. Hay hay. Oturdu, “Dostum, lütfen söyler misiniz? Bu yazılar size ne söylüyor?” Bir anda şartellerim düştü diyor. Adam mânâyı soruyor benden. Sonra yavaş yavaş anlatmaya başladım, anlatırken arada bir tasdik ediyor, tabii oranın dili ile anlatıyorum diyor. Tasdik eder gibi kafasını salladı filan sonra sağ dirseğini dikti, kafasını elinin avucuna aldı, kubbedeki yazıyı incelemeye başladı. Kubbede “Kul euzü birabbın nas” suresi vardır. Harflerin boyu 80 santimdir, 6 metre çapındadır, kubbenin hattı. Bittikten sonra cami içerisinde belki ömrümün sonu, bana ne olur şu Kur’ân hattını gördükten sonra Allah benden bir şey istiyor, bunun için gelmişim ben buraya. İslâm’ı anlatır mısın? demeye başladı diyor. O zaman benim bütün sinirlerim mahcubiyete dönüştü, gevşedi. Anlattım önce İslâm’a girmek için boy abdestinin alınması, usûlüne uygun. Zaten teşkilatlarımız hazır, hemen arkadaşlara yönlendirdik. Çağırdım hizmet ettiler artık kardeş olduk. Kur’ân hediye ettim, diz dize kelime-i şهادeti beraber okuduk. Efendim güzel kaynaştık, müsafahâlâştık, Allah ne verdiyse izzet ikramımızı da yaptık. Bir ara saatine baktı, benim uçağa binme saati, ben gideyim, olmaz artık din kardeşiyiz, sizi uçağa kadar benim bırakmam gerekiyor, görev benim. Beraber gittik ama artık adımları iyice sıkışmaya başladı. Adım atmakta güçlük çekmesi artıyor. Uçağa da merdivenle çıkılıyor, merdivende kolundan tuttum, uçağın kapısına	

	kadar hosteslerin kendisine yardım etmesini rica ederek elinden tutmasını sağladım. Halen tabii uçağın kapısı kapanmadı, bakıyorum. Uçağın içine ayağını attı, sendeledi yuvarlandı ve oracıkta vefat etti diyor. Bir efendim hristiyan olarak gelip müslüman olarak gidişi Kur’ân hattının bereketiyle. Camide şunu söylemiş eğer bu yazıları yazan hattat öldüyse benim için git kabrinde dua oku, şayet hayattaysa git benim için elini öp. Ben ressamın ama bu eserleri görünce benim ressamlığım sıfıra indi. Hocam dedi, Ne olur elini öpeyim, yok dedim, yaşınız ileri, hocam lütfen. Müsafahâlâştık. Yani canlı anlatılan vakıa bu. Bunu daha sonra Seyit Ahmet Olgun hocam da anlattı çünkü cami açılışına gitmişlerdi. Biz gidemedik yazılarımızın olduğu cami bir daha kısmet olmadı. Ve o hatta kameraya da çekilmiş o sahne kameraya çekilmiş. Bu hattın ulviyeti daha bunun gibi Batılı ressamların diğer efendim Avrupalı ünlü gezginlerin seyyahların çok ilgisini çekmiştir bu hat san’atı. Bununla birçok örnekler var kitaplarda tekrarlanan bir faydası olmaz şimdi.	
Hüseyin H. Türkmen (Hattat)	Geçenlerde bir yazı yazayım dedim, Kur’ân-ı Kerîm’i açtım, biraz şey karıştırdım ve bir ayet buldum. O ayet de diyordu ki, “Allah her şeyi bilen ve işitendir, yerlerin ve göklerin sahibidir.” Çok hoşuma gitti ve bu sözden etkilendim ve oturdum bu yazı üzerine şu anda çalışmalar yapıyorum. E tabii bazı yazılar bazı anlamları dolayısıyla insanları etkileyebiliyor. Mânevî bir havası var hattın, insanları çeken büyüleyen bir havası var. Etkiler yani.	insanları çeken büyüleyen bir havası olmak
Tahsin Kurt (Hattat)	Yaşıyorlar evet. ...Yani en azından şöyle diyeyim, ben kendim de hat san’atını verirken hat san’atının mânevî boyutunu da veriyorum. Mânevî boyutunu da verirken hat san’atı, çünkü hat san’atına sâhip çıkmak ona ömrümüzün ahirine yani ömrünüzün son dakikalarına kadar ona hasr etmeniz için ona müthiş bir muhabbet bağlamamız gerekiyor ki o devam etsin. O da ancak mâneviyatla olur, maddîyatla olmaz bu. Mâneviyatı anlatırken işte hat san’atının insana kazandırdıklarını anlatırız bir takım bu gibi mânevî duyguları anlatınca karşıdaki insanlarda işte insanlara bakışı, giyiminde, kuşamından, beşeri münasebetlerde böyle değişiklikler	zarif ve naif hale gelmek, mizacı değişmek

	görüyoruz biz ve hatta böyle zarif oluyorlar, naif oluyorlar önce kaba iken. Yani san'ata girdikten sonra mizacı bile değişiyor insanın. Talebelerin mizacının değiştiğini gördüm ben yani.	
İlhan Özkeçeci (Hattat)	Şüphesiz yani yapmaması mümkün değil. Bu kişiden kişiye göre değişebilir. Tabi bu açıklamamız bir genelleme olacak, bir laboratuvar ortamında filan kişinin hatla uğraşmadığı zamanla uğraştığı zaman arasındaki deneyleri yaptık da bunu çıkardık diyecek durumumuz yok. Ama bakıldığında yine söylüyorum tertip düzen nizam ahenktir ilk planda kazandırılan çalışana hatla meşgul olana kazandırılan farklılıklar. ...Şimdi insanın ruhen olgunlaşması için kültürümüzde bir tasavvuf yolu vardır. Tasavvuf yolunda nefsi tezkiye ruhu tasfiye mealinde kavramlar vardır yani burada ruhu saflaştırmak ruhu olgunlaştırmak mânâsında. İnsanın yapısı iki ana maddeden iki ana unsurdan oluşuyor, ruh ve madde, ruh ve beden. Bunların güçlenmesi birbiriyle ilişkili ruhu güçlenince beden zaafa uğrar yahut biraz geride kalır beden güçlenince ruh zayıflar gibi şeyler kullanılabilir. Hatta da san'atkârın o san'atla meşguliyeti onda bir olgunluğa doğru götürüyor.	tertip, düzen, nizam, ahenk kazanmak, nefsi tezkiye ruhu tasfiye, ruhu saflaştırmak ruhu olgunlaştırmak
Menaf Nam (Hattat)	Bir san'at eserine bakarken daha farklı şekilde yorumlayabiliyor öğrenci. Günlük hayatında çok ciddi değişimlere sebep oluyor yani san'at. ...Burada hat san'atı kişinin üzerinde hem maddî hem mânevî çok ciddi etkiler çok ciddi değişimler bırakıyor. Mesela mânevî olarak eskilerin kullandığı tabirler çok fazla. Yani hat bilmek had bilmektir yani haddini bilmeyi öğreniyorsun. Seni daha farklı bir kalıba sokuyor, daha böyle günlük hayatında daha farklı hareket etmeye başlıyorsun. Hal ve hareketlerine daha çok dikkat etmeye başlıyorsun. Çünkü artık toplumda sen, toplum seni farklı bir yere koyuyor.	değişimlere sebep olmak, maddî mânevî etkilemek, hat bilmek, had bilmek, farklı bir kalıba sokmak
Hasan Çelebi (Hattat)	Tabii elbette var. Mânevî bir değer olmazsa insan bu kadar mesaisini sarf edip de bunun üzerinde gece-gündüz çalışmaz. İnsanın ruhunu terbiye ediyor, insanı birçok fazlalıklarını götürüyor, insanlarla nasıl ki harfler birbiriyle imtizaç ediyor, insanı da birbirleriyle imtizaca zorluyor. ...Tabii, tabii hatta bana bir Fransız	insanın ruhunu terbiye etmek, fazlalıklarını götürmek, birbirleriyle imtizaca zorlamak

	geldi, bir buçuk ay ders aldı benden, sene 1993. Dedim sen bu şeyi ne yapacaksın? Bir kadın. Geldi dedi ki biz bununla dedi sinir hastalıklarında olanları rehabilite edeceğiz dedi. ...Bir Alman profesör geldi, iki buçuk ayda o kaldı. O da öğrendi. O da üniversitede dedi bu rehabilitasyon dersleri veriyorum. Ben de bunu öğreteceğim dedi. Yani bunlar böyle müsellimdir yani. ...Tesiri var, var, tesiri var. Anlamıyor ama o güzelliğine doyamıyor. Bir Picasso resmini siz şimdi anlamadan nasıl bakıyorsunuz? Ne geliyor aklınıza? Picasso'nun resmi bunda çok büyük bir şey vardır ama resmin içerisindeki incelikleri pek anlamıyoruz ama diye yine bakıyorsunuz. Hat san'atı da öyle. Anlamayanları gayrimüslimleri bile cezbediyor. ...San'atsal boyutu ile beraber ilahi bir şeydir o. Ben oraya veriyorum çünkü benim yaptığım tespitte bir şey var onu da söyleyeyim burada, şimdi dünyadaki yaratılan kalp taşıyan, bak hayvanlar dâhil insanlar dâhil, kalbin vuruşu, dinleyebilirsiniz, Allah Allah Allah der. Gayrimüslim olsun, müslim olsun, hayvan olsun kim olursa olsun kalbin vuruşunda o vardır. Yaratmış olduğu mahlûkun üzerinde Cenab-ı Hakk'ın mührüdür o. Şimdi onu oraya yerleştigiğine göre bu da İslâmi değerleri temsil ettiği için her ne kadar da inanmıyorsa da içerisindeki olan o Allah'a olan bağlılığı bunu oraya çekiyor. ...Var öyle olanları duyduk ama rastlamadım ben. Öyle olanları duyduk.	
Hilal Kazan (Hattat/ Akademisyen)	Şimdi bu kadar ince kuralları olan bir yazıya veya bir san'ata gönlünü vermiş bir insan gerçekten hayatı boyunca çok ciddi mânâda evrimlerden ve dönüşümlerden geçer. Eğer gerçekten kendisine bu san'ata adanmışsa, gerçekten herhangi bir menfaat beklemeksizin gerçekten bu san'ata hizmet etmek için bu san'atı daha ileri noktalara taşıma ve gelecek nesillere taşıma endişesini taşıyan öyle bir amacı olan öyle bir hedefi olan kişi ciddi mânâda çile döneminden geçer. Çünkü bu san'at sabır isteyen bir san'at. Nasıl sabır istiyor? Az önce bahsettiğim gibi bir kıl ölçüsü, efendim bir pirenin bacağı, bir pirenin ciğeri. Ne kadar görebiliyoruz bunları? Bu ölçülere dikkat etmek için el, beyin, göz, beyin ve el mutlaka bir şey içerisinde uyum içerisinde çalışması lazım. Bir defa göz beyni doldurmalı. Dolayısıyla beyin	evrim, dönüşüm, çile, sabır

	ondan sonra ele hüküm etmeli ve bu san'atı icra etmeye başlamalı. Bunlar da ciddi mânâda zamana ihtiyaç var. Dolayısıyla burda bir sabır ve sebat söz konusu. Yani diyelim ki bir ebru san'atında, küçümsemiyorum, her san'atın kendine göre zorlukları vardır, ilk örneklerini birkaç ay sonucunda almaya başlayabilirsiniz. Ama hat san'atında bu ciddi mânâda zaman alır. Sizin en azından 4-5 yılınızın geçmesi lazım bir defa diploma almanız, yani icâzet almanız için. İcazet almak demek de zaten, ben oldum bittim yandım kül oldum mânâsına gelmiyor. Esas bu kapıların açıldığı bahçeye girdiğiniz noktadır. İşte o bahçeyi ekip biçmek eserlerinizle hattata bağlı. Bu da kolay bir iş değil, işte yeni istifler yapacaksınız, yeni deneyimler yapacaksınız. Efendim bu yazıyı daha ileriye götürmek için bir sürü eskizler, bir sürü istifler meydana getirmeniz gerekir ki diğerleri arasından sıyrılmanız. Bu da tabii tamamen bir sabır ve gönül işidir. Bu noktada daha sabırlı oluyorsunuz. Sonuç itibariyle nasıl bir dönüşüm, kendimden biliyorum çok sabırsız olan kendimden biliyorum. Nasıl bir insanlara karşı daha hoşgörülü, efendim daha anlayışlı demeyeyim de her şeyi daha normal kabul eder hale geliyorsunuz. Çünkü bu san'at sizi yönlendiriyor, o sizi bu noktaya itiyor. Siz kendinizden o noktaya gelmiyorsunuz, zaten gelemediyseniz bu işi yarıda bırakıyorsunuz.	

Tablo 3.3.2: Hat San’atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi Konu Özeti

	<i>Adı</i>	3.3.2.1.Hat San’atında Gelenek ve Modernlik	3.3.2.2.Hat San’atı, Medeniyet Tasavvuru ve Kimlik İnşası	3.3.2.3.Hat San’atı ve Değişim-Dönüşüm
1	Akcan A.	her sanat dalı gibi gene hat sanatı da bir gelenek üzerine inşa edilmekte... günümüzde yeni malzemeler, yeni renkler, kalemler, yeni teknolojiler, yeni formlar ortaya çıkıyor.	verdiği mesajlarla da bu medeniyet bilincinin oluşmasına katkı/hat san’atı da bizim medeniyeti oluşturan önemli unsurlardan bir tanesi	bir değerler silsilesinin parçası/ bizatihi yazı olması ve bir şey anlatıyor olması” onun “en etkili gücü”dür.
2	Başar F.	modern kelimesine artık kızar oldum./Bu modern dediğimiz şeyde, allama pullama, kakalama, uydurma hevasından hevesinden, alabildiğine saçmalama hürriyeti anlaşıyor	Bu nasıl bir medeniyet? Medeniyet telakkisi var bu işin altında ve medeniyetler mutlak suretle ölçüye, edebe, ahlaka dayalı olmak zorunda. Bir medeniyette bunlar yoksa orada asla medeniyet yoktur	İnansın, inanmasın mutlaka yapıyor/hat san’atı “istisnasız uğraşan, ilgi duyan herkeste olumlu yönde mutlaka değişim” yapmaktadır./ Değişim mutlaka Var.
3	Çebi M.	artık bu işi kamyandan kağıttan kalemde kurtarmamız lazım	bir insan tipi ortaya koyarsanız ve bu insan tipi sizin medeniyetinizin insanı olursa” bu insanın “gönlünün kalbinin kulağının elinin ayağının gözünün her şeyinin o medeniyetin san’at, edebiyat ve kültür eserleriyle” dolu olması	-
4	Çelebi H.	Modern çalışmalarımız da olabilir fakat mutlaka bu klasiği muhafaza etmek lazım.	İslâm medeniyetinde bağı, İslâmi değerlerin hepsi bu san’atla icra edilmiştir.	İnsanın ruhunu terbiye ediyor, insanı birçok fazlalıklarını götürüyor, insanlarla nasıl ki harfler birbiriyle imtizaç ediyor, insanı da birbirleriyle imtizaca zorluyor.
5	Çevik S.	hat san’atı yeni doğuşlara gebe/Niye olmasın, tabii ki olabilir. Bütün san’at dallarında farklı çizgiler	hat san’atı İslâm kültürü ile İslâm medeniyeti ile iç içe olan ve onu simgeleştiren, ondan	Hat san’atı ile gerçekten evleniliyor. Çünkü eş gibi oluyor/hat çok disiplin gerektiren bir san’at

		oluyor da hat san'atında niye olmasın?	ayrılmaz bir parça	dalı ve büyülediği zamanda insanı kâmil hale getiriyor; olgunlaştırıyor.
6	Dere Ö.	birbirinin kopyası ruhsuz kadvralar	Hat san'atını öğrendikçe kendimize ait değerleri daha fazla bulacağımızı düşünüyorum	kişinin kimliğini çok ciddi anlamda etkiler” ve kişiyi “alır bir noktaya götürür/estetik değerler, gelişmiş oranlar, nispetler insanları kâinattaki dengeye götür
7	Derman U.	O gelenekten kopmaya imkân yok. Ama yenilikler getirmek imkânı olmaz mı?	İslâm medeniyetinin en önde gelen mîmârî ve hat	çok kimselere de müspet tesirler yaptığını ama yapmadığı kimseler de olduğunu
8	Ergün A.	İslam geleneği ile tabii bir bağı var./ Eğer geleneksel bir yapısı gelenekli bir yapısı zaten olmasaydı bu yüzyıla kadar gelmezdi.	kalem yazarların ve hafızların ve o dönemdeki katiplerin hattat karşılığı olan kişilerin cihattan muaf tutulması	-
9	Huran C.	Bakın klasiğin zevkini, o güzelliğini, o zarafetini, o zorluğunu, o estetiğini gören herhangi bir hattat modern bir çalışmadan zevk alamaz.	Sonuçta iç içedir, tabii ki iç içedir	öğrencilerim arasında bazıları daha ciddi. Hatta bir iki kişi hayatına aks ettirmiş bu sanatı, yani bu sanatla yaşıyor, yatıp kalkıyor, sürekli zihinde budur
10	İhsanoğlu E.	-	Bu hat san'atı bizim öz san'atımızdır. Bizim medeniyetimizin öz ifâdeleridir ve “unique” tir. Yani nev-i şahsına münhasırdır, başka medeniyetlerde yoktur./İslâm medeniyetini başkalarından ayıran tezâhürlerden bir tanesi bu san'attır.	siz eğer önünüzdeki levhayı anlıyorsanız, ne manaya geldiğini, yani ibareyi değil de, o terkinin o harflerin güzelliğini, orantılarını, yapılan kompozisyonun terkinin zevkini çıkarıyorsanız o zaman bunu idrak etmiş oluyorsunuz/ siz o medeniyetin ruhunu kavramış olursunuz.
11	Kazan H.	gelenekli bir san'at, geleneksel bir san'at, geleneğe bağlı bir san'at olduğundan	İslâm medeniyeti ile özdeşleşmiş bir san'at/İslâm medeniyetini bir nevi	Bu kadar ince kuralları olan bir yazıya veya bir san'ata gönlünü vermiş bir insan gerçekten hayatı boyunca çok ciddi

		rahatlıkla bahsedebiliriz.	inşâ etmiş bir san'at/ İslâm medeniyeti dendiğinde, İslâm san'atı dendiğinde herkesin aklına ilk gelen san'at hat san'atıdır.	mânâda evrimlerden ve dönüşümlerden geçer
12	Kurt T.	gelenekle “kopmaz bir bağ/ o sizin rehberinizdir	İslâm medeniyetinin en önde gözüken, İslâmiyeti ifâde eden, İslâmiyet'in güzelliğini ifâde eden bir medeniyettir bu hat san'atı.	insanlara bakışı, giyiminde, kuşamından, beşeri münasebetlerde böyle değişiklikler görüyoruz biz ve hatta böyle zarif oluyorlar, naif oluyorlar önce kaba iken. Yani sanata girdikten sonra mizacı bile değişiyor insanın. Talebelerin mizacının değiştiğini gördüm ben
13	Kutlu H.	Şu modern lafına ne diyeyim ben. Moderni tarif eden olmuş mu, ne bu modern denilen şey? Bu ideolojik bir şey.	İslâm medeniyeti ile hat san'atının irtibatını kurmak, bu irtibatı anlatmak, bunsuz olmayacağını, bunsuz altyapısız şehir kurmak gibi bir şey olduğunu, kâh dilimizle kâh elimizle bunu anlatmaya çalıştık, çalışıyoruz.	Bir de fitrata dönüş dedim. İnsanların hoşuna gidiyor
14	Nam M.	kadim geleneğimizin en k san'atlarından		çok ciddi değişimlere sebep
15	Öksüz H.	bir bağı var mı diye sormak fazladan gelen bir şeydir.	Türk İslâm medeniyetinin en büyük san'atı hat san'atıdır. Türk İslâm medeniyetinin son 1000 yıllık yazısı bu yazıdır.	insanları terbiye eden bir mürebbiye” olduğunu ve insanlara “sabır, tutumluluğu, tertibi, düzeni” öğreterek onları elbette değiştir...
16	Özcan A. R.	hat san'atı diğer san'atlar içerisinde en modern san'attır/ geçmişi en yakın san'at/ geçmişle irtibatı koparmamak lazım	medeniyet tasavvurunda bir mühür/ Medeniyet tasavvuru noktasında yazı olmazsa olmaz noktalardan biri	Hattı kullanarak kendine çeki düzen vermeye çalışan talebelerimiz oldu.
17	Özçay M.	hat san'atında yenilik yapılacaksa gelenekten kopmadan/yeni	Eğer biz hat san'atını lâıyk olduğu mevkiye getirir, toplumda	onları rafine ediyor, bunu hissediyorsunuz. Yani zevki arttıkça,

		san'at eserleri, yeni yorumlar üretilmeli	yaygınlaştırabilirsek toplumumuzun, yeni neslimizin kimliğinin inşasında önemli bir fonksiyon icra etmiş olacağız.	geliştikçe daha hassas oluyor ne bileyim daha entelektüel bir boyut kazanıyor
18	Özkafa F.	gelenekle çok sıkı bağ içerisinde	köklü bir medeniyetten günümüze miras kalmış bir san'at	her işinde estetik bir kaygı gözetiyor/Düşünce dünyasında da olabiliyor/ hatla uğraşmıyor ama bir sergi geziyor ve o sergiden sonra merak etmeye başlıyor. Bu nasıl bir san'at? Bununla ilgili kitaplar okuyor vs. bazı hattatlarla tanışıyor, birtakım bilgiler ediniyor sonra oradan yavaş yavaş İslâm san'atlarının genel anlayışı, felsefesi ve oradan İslâm düşüncesine doğru bir geçiş oluyor.
19	Özkeçeci İ.	modern deyince ne anlıyoruz? Neresi modern neresi değil? Bunlar yoruma muhtaç noktalar.	medeniyet oluşumu, medeniyet gelişimi, kurumu, kuruluşu şeklinde bir ümitvar yola girdik	nefsi tezkiye ruhu tasfiye” mealinde “ruhu saflaştırmak ruhu olgunlaştırmak
20	Portakal R.	geleneksel kültür zaman içinde değişiyor, değişime uğruyor	yazı medeniyettir” ve “ne kadar iyi yazınız varsa ne kadar güzel ve estetikse o, o kadar yüksek bir medeniyetiniz” vardır.	Geçmişin izlerini günümüzden geriye doğru bakabileceğin gibi günümüzden ileriye nereye gideceği hakkında kendine sualler sormalısın.
21	Schick I. C.	Kesinlikle bunların geleneği vardır. Benim sadece itiraz ettiğim bu san'atlarda gelenek olmasının öteki san'atlardan farklı olduğunun düşünülmesi.	“muhâfazakar, mütedeyyin cephenin kimliğini ifâde eden bir san'at”/Arap yazısı büyük ölçüde İslâm dînin görünür boyutu olmuştur.	Hat san'atının dinle alâkası çok derin olduğu için, hat san'atını İslâm'dan bağımsız olarak ele almak... mümkün olmadığı için giderek daha fazla dine merak saldım ve girdim içine.
22	Sevgili T.	hat Kur'ân olarak ve diğer neşriyatın günümüze intikali bakımından başlı başına	ayetlerle, hadislerle verdiği mesajlarla insanların daha medenî, daha insanî	Bu adab san'atla beraber intikal ediyor...bu san'ata başlayan, tam bu kıvamda olmasa bile

		bir olaydır zaten. Yani bir toplumdur bu, toplumu yansıtan bir olaydır.	olmalarını sağlamak faktörü vardır.	zaman içerisinde bunu görerek, duyarak, onun da kişiliğinde bu olaya yaklaşımında farklılıklar oluyor/insanlar dînî sembollerle ne kadar haşır neşir olurlarsa onların muhtevasıyla da giderek haşır neşir olmaya
23	Sezer Y.	nacizane biz hocamızdan usûle devam ettiğimiz için bu yolu değiştirmedik	Bu san’at bir ülkenin nüfus kağıdıdır. Nasıl bayrağımız var ise ülkenin san’atının ne ise o kimlik kartıdır.	Çok. Gerçekten manevi olarak ahlak olarak saygınlık olarak ve yazıya olan hürmet olarak
24	Şen M. L.	geleneğe sıkı sıkıya bağlı	Bir medeniyet san’atsız kültürsüz inşâ edilebilir mi?	Hat san’atının soyut gücü çok yüksektir ve onunla san’atsal ilişkiye giren herkesi maksimum etkiler
25	Tiryaki A.	modern san’at olarak da bence görülebilir.	başlı başına bir medeniyet gibi sanki	Böylece hal alışverişi oluyor. Bu sizin talebelerinizle de sizin aranızda aynı şey oluyor. Bir etkileşim oluyor. Yani huyunuz, suyunuz, hâliniz, tavrınız, davranışlarınız, bakış açınız karşı taraflara, kişilere gösterdiğiniz tepkiler bile hemen hemen aynı oluyor.
26	Türkmen H.	geleneğine bağlı bir san’at	san’atsız bir medeniyet ilerleyemez yükselemez	mânevî” ve “insanları çeken, büyüleyen bir havası
27	Vural M. A.	hattın kendi geleneğini devam ettirmek bu birinci yönü, ikinci yönü de bizim geleneğimiz ve medeniyetimiz hat san’atının vesilesiyle nesillere aktarılabilir.	“medeniyet inşâ etmiş” âdeta “başlı başına bir medeniyet” hâline gelmiştir	hat sanatı ile hayata bağlandığını gördüm

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMALAR

4.1. Hat San’atında Temel Dinamikler

4.1.1. Kavramsal Kurgu

Türkiye’de 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen süre zarfında hat sanatının toplumsal yansımalarını¹ ele alan bu araştırmanın katılımcılarının san’at kavramını daha çok “güzel” terimi etrafında algıladığını görmekteyiz. Konuyla doğrudan ilgilenen alan profesyonellerinden oluşan katılımcıların beyânlarından anlaşıldığı üzere san’at, “insanın iç dünyasında ve kâinatta var olan güzelliklerin kendisine yaratılıştaki ihsan edilen yeteneklerin² yardımıyla, belirli malzemeleri kullanarak, yoğun bir çalışma sonucunda, başkalarının kolaylıkla yapamayacağı estetik bir biçimde, görenlerin beğenisini kazanacak şekilde dışa vurumu” olarak tanımlanmaktadır.³ Bu bölümde araştırmada elde edilen bulguların ilgili literatür çerçevesinde tartışılması gerçekleştirilecektir. Metinde tırnak içerisinde kullanılmasına rağmen dipnot verilmeyen alıntılar III. Bölümde yer alan araştırma bulgularından alınmıştır.

San’at öncelikle insana ait bir eylem olarak kabul edilmekte,⁴ bu anlayışın temelinde insanın yaratıcının yeryüzündeki halifesi olduğu inancı bulunmaktadır. Buna göre Allah insana çeşitli kabiliyetler lütfederek onu evrendeki “güzel”i kavramaya en lâyık canlı haline getirdiği için⁵ insanın ruhunda güzel olana karşı sürekli bir ilgi

¹ Cumhuriyet dönemindeki Türk hat san’atı hakkında bilgi için bkz.: Derman, *Ömrümün Bereketi*: 2, 181-191. ; Fatih Özkafa, “Cumhuriyet Döneminde Türk Hat Sanatı”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 159-179.

² Nitekim İbn Haldun’a göre sanat amelî ve fikrî melekelerden ibarettir. San’at beden ile gerçekleştirilmekte, hisler ile de idrâk edilmektedir. Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, 722.

³ Benzer tariflere ilgili literatürde de sıklıkla rastlanmaktadır. Bkz.: Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 5-6. ; Nusret Çam, *İslâm’da Sanat Sanatta İslâm*, 6. bs. (Ankara: 2016), 19.

⁴ İbn Haldun benzer şekilde insanı hayvandan ayıran farkın yazı olduğunu belirtmektedir. Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, 742-743.

⁵ Muhammed Kutup, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, (İstanbul: Fikir Yayınları, 1979), 182.

meydana gelmektedir.⁶ Bu ilginin kaynağı ise yaratıcının kendisinin güzel olması ve güzel olanı sevmesidir.⁷ Güzellik yeryüzünde bulunan herşeyden yansıyan ilâhi bir sıfat olduğu için san’at güzeli arama yolculuğu olarak nitelendirilebilir. Buna göre sanat insanı yaratıcıya yönelten hadise, bilgi, mahâret ve beceriler topluluğudur.

Hat san’atı çevrelerinin san’at kavramına yaklaşımında daha çok ruhun ön plana çıkıp⁸ fikrin biraz geride kalmasına çok şaşırmamak gerekmektedir. İslâm san’atının ruhun “*mutlak*” olana açılan pencerelerinin aydınlığında geliştiği⁹ düşünülürse, büyük oranda dindar olan katılımcıların san’at algısının dînî duygu yoğunluklu olması anlaşılır bir durumdur. Bununla birlikte bazı katılımcıların ısrarla vurguladığı üzere günümüz dünyasında neredeyse her alanda yaşanan değişimler neticesinde san’at kavramına farklı anlamlar yüklenmektedir. Nitekim araştırmada ortaya çıkan bir başka bulguya göre san’at XIX. yüzyıla kadar güzelle irtibâtı olan, insanda estetik bir zevk uyandırıp muhatabının kalbine hitap eden bir güzellikler manzumesi olarak görüldüğü halde zamanla bu anlayışta değişimler gerçekleşmiş, XX. yüzyılın ortalarından itibaren kavramsal san’at anlayışı ile güzellikle olan irtibatını büyük ölçüde koparmıştır.¹⁰ Bu yeni anlayışta, kendini farklı arayışlarla sürekli yenileyen san’at, yerleşik bütün algılara meydan okumakta, tekrara düşmeden özgün şeyler

⁶ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 12-13.

⁷ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 216.

⁸ Hegel’in benzer bir şekilde san’atı, “*ruhun madde içinde görünüşü*” olarak nitelendirdiği belirtilmektedir. Bkz.: Hegel, *Estetik*, Özetleyerek çev. Suad Kemal Yetkin, (İstanbul: Vakıf Gazete-Matbaa Kütüphanesi, 1936), 3.

⁹ Koç, *İslâm Estetiği*, 20.

¹⁰ “Fikir san’atı” olarak da bilinen “kavramsal sanat” (*conceptual art*) anlayışının Sovyetler Birliği’nin çökmesi ve alt kültürlerin yaygınlaşması ile Marksist düşüncenin itibar kaybetmesi neticesinde aydın duruşunun tekdüzelikten kurtulması sayesinde doğduğu düşünülmektedir. Özellikle 1960’lardan sonra ortaya çıkan kavramsal sanatçılar alışılmış sanat anlayışından farklı olarak san’at eserinin üretilmiş şeklinin güzelliğini, malzeme ve üretim biçimlerini önemsememiş, bunun yerine daha çok gönderme yaptığı kavramsal düşünceye değer vermişlerdir. Kavramsal Sanat anlayışı toplumsal eleştiri dozu yüksek olmasına rağmen, estetik duygusundan ve haz vermekten yoksun olmakla ve güzel ile yüce olanı aramayı ihmal etmekle suçlanmaktadır. Bkz.: Gündüz Vassaf, *Medeniyet, Kültür, Sanat*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 278-279.

ortaya koyma iddiasıyla âdeta insan zihnine saldırmakta ve onu düşünmeye zorlamaktadır.

Araştırma katılımcılarının san'at algısı konusunda ifâde ettikleri görüşler sadece kavramsal bir tartışmadan ibaret değildir. Günümüzde san'at her şeyi sorgulayan ve anlam yükleyen karakteri ile insanlığın bir ifâde biçimi hâline gelmiştir. Bazı katılımcılara göre kavramsal san'attan bahsedilen bir çağda san'atı sadece güzel olanla sınırlandırmak hat san'atının bir dünya san'atı hâline gelmesini engellemektedir. Nitekim kimi sanat tarihi uzmanları hattatlarının da aralarında bulunduğu günümüz san'atkârlarını *“bir dünya toplumu üyeleri olarak çağımıza özgü endişelerden kurtulmak için eski (geleneksel) sanata büyük bir sadakatle”* sarılmakla itham etmektedir.¹¹ Buna göre *“din sanat ilişkilerinin iyice yoğunlaştığı bir çevrenin tam ortasında”* bulunduğumuz bir dönemde *“kentleşme batıllaşma ve benzeri olgular yok saymakla yok edilemezler.”* İslâm sanatçıları bazı konuları sanat dışı sayarak etraflarındaki insanların temel dinamiklerinden sıyrılmaya çabalasalar da sanatın *“politik eksenini”* nin bulunduğu unutulmamalıdır.

Hiç şüphesiz kullanılan malzeme ve üretim şekli ne olursa olsun¹² san'at ait olduğu toplumların duygu, düşünce ve değerlerini yansıtan bir sosyal olgudur. Bu yüzden toplumların sanat serüveni aynı zamanda onların düşünce dünyasının gelişim ve değişimini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla bir toplumun san'atlarını tanımak o toplumu da tanımak anlamına gelmektedir. Türk toplumunun san'atla olan bağını ve san'at anlayışını doğru anlayabilmek için öncelikle bu toplumu oluşturan değerlerin anlaşılması gerekmektedir. Bu araştırmanın katılımcıları doğal olarak san'atı yakın oldukları değerler çerçevesinden algılamaktadır. Değerlerin kökenini oluşturan İslâm medeniyetinde sanatın temel olarak *“tevhid”* kaynaklı olduğu ve *“ilahi birlik”*in tefekküründen ortaya çıktığına inanılmaktadır.¹³ Bu açıdan bakıldığında İslâm san'atı *“İslâm mâneviyatı ve dünya görüşünün biçimler dünyasında ortaya konmuş bir dili”*

¹¹ Selçuk Mülayim, *İslam ve Sanat*, 2. bs. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 198.

¹² İnsanlar tarafından üretilen bütün san'atların madde, ses- söz ve insan hareketine biçim verilerek gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bkz.: Ahmet Şişman, *Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş*, (İstanbul: Yaz Yayınları, 2005), 15.

¹³ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 230, Burckhardt, *Doğu'da ve Batı'da Kutsal San'at*, 13. ; Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 11. ; Çam, *İslâm'da Sanat Sanatta İslâm*, 101.

olarak¹⁴ nitelendirilmektedir. Bu sebeple İslâm toplumlarının ve mâneviyatının hakkıyla anlaşılmasının en kolay yollarından biri İslâm san'atlarını yakından tanımaktan geçmektedir.¹⁵

Medeniyetlerin sanat algısında tarihte muhtelif etkilerle çeşitli değişimlerin yaşandığını görmekteyiz. Nitekim Ortaçağ Hristiyan san'atı büyük oranda İseviyetin sanatı iken, Rönesans sanatı pagan Antik Yunan'a dayanmıştır. Yine aynı şekilde bir toplumda farklı medeniyet tasavvurları bulunduğu toplumsal eylemler de farklılaşmakta, bazen aynı toplumda birbirine zıt eğilimlere göre değerlendirmeler gerçekleşmektedir.¹⁶ Bununla birlikte farklı çevrelerdeki birbiriyle uyuşmadığı düşünülen san'at anlayışlarının hepsinin ait oldukları medeniyetin izlerini taşıdıkları görülmektedir. Nitekim İspanya'dan Endenozya'ya, Orta Asya'dan Büyük Sahra'nın içlerine kadar birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan müslümanlar farklı san'at tezâhürleri ortaya koymasına rağmen bütün bu farklı anlayışların İslâm'ın ruhu ile uyum içerisinde olduğunu görmekteyiz.¹⁷ Müslümanlar tarafından ortaya konan eserler Kordoba'da cami, Semerkant'ta medrese, Fas'ta evliya mezarı, Çin Türkistanı'nda bir türbe de olsa “*sanki hepsinden aynı ışıık saçılmakta*”dır.¹⁸ Bütün bu mekânlarda kullanılan yerel malzeme ve yapısal teknik farklılıklarına rağmen insanlar kendilerini “*aynı san'atsal ve manevî evrende*”¹⁹ hissetmektedir.

Katılımcılar san'atkârı üstün yetenekleri ile bir şeyin fonksiyonel boyutunu aşır²⁰ estetik boyutuna bakabilen, içindeki duyguları dışı vurabilen, bilgi ve duygusunu bir eserde bir araya getirebilen, toplumların dert çile sevinç ve mutluluklarını kendi

¹⁴ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 51.

¹⁵ Koç, *İslâm Estetiği*, 34.

¹⁶ Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 99.

¹⁷ Koç, *İslâm Estetiği*, 146-147.

¹⁸ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 219.

¹⁹ Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 11.

²⁰ Bir eserde fonksiyonel boyut öne çıkarsa o eserin zanaat eseri olduğu, simgesel yönü öne çıkarsa sanat eseri özelliği kazandığı belirtilmektedir. İşlevsel boyut bazı sanat objelerinde hiç bulunmayabilmektedir. Bkz.: Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 147. Öte yandan fonksiyonel eylemler insana fayda sağlarken simgesel eylemler ise iç huzuru ve ruh zenginliği sağlamaktadır. Bkz.: Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 27.

bünyesinde yaşayan ve topluma ufuk açan kişi olarak görmektedir.²¹ Görüldüğü üzere katılımcıların bireyden çok toplumu ve değerlerini önemseyen muhâfazakâr bir san'atkâr algısına sâhip oldukları görülmektedir.

Bazı katılımcıların da belirttiği üzere İslâm medeniyetinin en “özgün” sanatı hat san'atıdır. Bu durumda hattat²² ise “İslâm medeniyetinin sözcüsü” konumundadır.²³ Hat san'atı İslâm vahyinden doğduğu gibi aynı zamanda İslâm toplumlarının ruhunun ilahî mesajı verdiği cevabı da yansıtmaktadır.²⁴

Hat san'atının araştırma bulgularımızda ilgili literatürde de çok sık görüldüğü üzere “*cismâni aletlerle yapılan rûhânî bir hendese*” şeklinde tarif edilmesi²⁵ bu san'atın

²¹ San'atkârın ufuk açıcılığı “*büyük ve güçlü bir ruh sahibi*” kişi olarak bedelini düşünmeden başkalarının cesaret edemediği sorular sorabilmesinin ve onları yanıtlayabilmesinin eseridir. Bkz.: Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 66.

²² Bir kişiye hattat denilebilmesi için; “*istîdâd ve kaabiliyet sahibi olmak, meşk ve tâlim görmek, harîs olmak, doğru anlayışlı olmak, kibirsiz ve azimli olmak, iyi ve bol malzeme kullanmak, çok yazmak, çok yazı mütâlea etmek ve icazetli olmak*” gerektiği belirtilmiştir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 144-152. Bir hattatta aranan vasıflar ise; “*bir hocadan icazet almış olmak, estetik değeri bulunan muayyen bir veya birkaç yazı ile uğraşmayı âdet edinmiş olmak, kalemini kötü şeylere âlet edinmemek. Rûhâniyetini öldüren maddî ve manevî süfliyetlerden uzak bulunmak. Kendisinden yazı tahsîl etmek isteyenlere şefkatli, edebli, sabırlı ve cömert olmak, hakem mevkiinde bulunduğu zaman hakkı söylemekten çekinmemek, kendisine tevdi' edilen bir sırrı fâş etmemek, ne medihlerden gurura, ne de tenkidlerden inkisara kapılmayıp hak ise kabul, değilse affetmek, sözüne sâdık, ahbine vefakâr olmak*” şeklinde ifâde edilmiş ve bunlar yapıldığı takdirde feyz alınabileceği iddia edilmiştir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 156.

²³ İslâm san'atları içerisinde hat san'atı doğrudan doğruya İslâm'ın kendisinin ibdâ ettiği bir san'at olarak görülmektedir. Bkz.: Koç, *Zamanın Gözleri Sanat , Dil, Hakikat*, 26-27. ; Koç, *İslâm Estetiği*, 156.

²⁴ Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 28.

²⁵ Benzer kullanımlar için bkz.: Derman, *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017), 21. ; Serin, *Hat Sanatımız*, 18. ; Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 9, 16. Özkeçeci, Benzer bir tarif yapan Yâkût-el Musta'simî 'nin hat sanatını “*maddî aletlerle ortaya çıkan ruhî bir geometri*” olarak nitelendirdiği belirtilmiştir. Nihat Boydaş, *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994), 11.

ulvileştirme gayretinin ürünü gibi gözükmetedir. Cismâni alet ve materyallerle san'at icrası sadece hat san'atına ait bir özellik olmadığı için bu yaklaşım kendi içinde çok tutarlı değildir. Neredeyse bütün san'atlar benzer bir şekilde insan ruhuna etki yapmayı kendine hedef olarak belirlemiştir.

Katılımcılar “hat” kelimesinin ince, uzun doğru yol, çizgi vb. anlamlara geldiğini, hat san'atının ise İslâm medeniyetini içeren metinlerin estetik kurallar dâhilinde güzel ve ölçülü bir şekilde yazılması olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşıma ilgili literatürde sıklıkla rastlanmaktadır.²⁶ Hat sanatı başlangıçta uygulama alanı olarak Kur'ân-ı Kerim yazımında kullanılmış, daha sonra hadis-i şerif, kelâmı kibâr vb. İslâm kültürü ile ilgili unsurlar²⁷ bu san'atla icrâ edilmiştir.

San'atı güzel olanla irtibatlandırma gayretleri hat san'atına bakış açısını da etkilemiş, hattın bu kavramlar etrafında açıklanmasına ve başına “hüsn” kelimesi eklenip “hüsn-i hat” olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Oldukça yaygın olan bu kullanımın hat san'atının diğer san'atlardan ayrılarak ona bir ayrıcalık tanınma gayretinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. “Hüsn” kelimesi ile hat san'atına kutsiyet kazandırılmak istenmekte, “güzel yazı” nitelendirmesi ile “güzele ait olan yazı” vurgusu yapılmaktadır. Fakat bu kavramın diğer san'atların başında “güzel heykel”, “güzel resim”, “güzel şiir” vb. şekillerdeki kullanımına rastlanmamaktadır.

Bu alanda var olan üst kavram kargaşasının hat san'atının ve etrafında gelişen diğer san'atların “ötekileştirilmesinin” ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre hat ve onun etrafında gelişen bazı san'atlar farklı bir çatı altında isimlendirilerek ayrıştırılmaktadır.²⁸ Hat san'atı çevrelerinin önemli bir kısmı oryantalistlere ait olduğu iddia edilen bu yaklaşımı kendilerine ait bir alan olduğu zannıyla kabullenmiş gözükmetedir. Azınlıkta olan bir kesim ise bu nitelendirmeye itiraz etmekle birlikte seslerinin nispeten cılız çıktığı görülmektedir. Kullanılan bütün üst

²⁶ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 17. ; Koç, *İslâm Estetiği*, 154-155. ; Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 134. ; Can, Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm San'atları ve Estetiği*, 294. ; Gülgen, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Tarihi*, 85.

²⁷ Can ve Gün, *Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, 21.

²⁸ Bu tür bir ayrımın kendi ürettiklerinin dışındakileri “ikinci sınıf” görüp küçümseyen Batı müzelerindeki tasnife bakılarak yapıldığı belirtilmektedir. Bkz.: Aziz Doğanay, “Geleneksel Sanatlarda Gelenek ve Gelecek”, *Prof. Dr. Selçuk Mülayim Armağanı*, editör: Aziz Doğanay, (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2015), 288.

kavramların bu san'atla uyuşan yanları olmakla birlikte neredeyse hepsinin eksik tarafları da bulunmaktadır. Nitekim gelenek bu san'atlar açısından çok önemli bir husus olmasına rağmen sıklıkla yapıldığı üzere “geleneksel-gelenekli san'atlar” şeklinde kavramsallaştırıldığında bütün san'atların bir geleneği olduğu için bu kullanım ciddi eleştirilere mâruz kalmaktadır. Aynı şekilde hat san'atının İslâm ile irtibatı belki de en temel vasfı olmakla birlikte, bu san'atı “İslâm san'atı” olarak nitelediğimizde bir dine ait san'atın varlığından bahsetmek gibi tuhaf bir durum söz konusu olmaktadır. Dinler her ne kadar mensuplarına “bir yaşam biçimi” önererek hayatlarını büyük ölçüde şekillendirse de başlı başına bir san'at önermemektedir. Hele bunun başına bir de millet adı eklendiğinde durum daha da içinden çıkılmaz hal almaktadır. Çünkü hem san'at tek bir millete indirgenmeyecek kadar geniş ve de geçişken yapıdaki bir geçmiş birikimin ürünüdür hem de Türk milleti dendiğinde sadece Türk ırkı akla gelmemekte, Osmanlı'da gördüğümüz üzere bu potada erimiş diğer milletler de bu şemsiyeye dâhil olmaktadır. Bu sıkıntıların farkında olduğu anlaşılan Suut Kemal Yetkin'in “*müslüman ülkelerde san'at*” kavramının kullanılması önerisi²⁹ eleştirilerin önemli bir kısmını boşa çıkarmakla birlikte bu kavram da bir üst başlıktan öteye yapılan işin tarifi izlenimi vermektedir. Bu alanda daha uzun süre devam etmesi muhtemel olan bu tartışmalarda her türlü ayrışmayı redderek hiçbir üst başlık arayışına girilmemesinin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte illâ bir üst kavram kullanılacaksa “İslâm Medeniyeti San'atları” kavramı üzerinde düşünülebilir. Böylelikle bu san'atların hem dînî arka planı vurgulanacak hem de dînî bizâtihi kendisinin değil, o dine mensup insanların sâhip olduğu bütün birikimlerin yansıması oldukları anlaşılabacaktır.

Araştırma bulgularında öne çıkan bir başka yaklaşımda hat san'atının daha çok Kur'ân yazısı, Kur'ân-ı Kerîm'in resmi, Kur'ân medeniyetinin temel taşı vb. ifâdelerle Kur'ân-ı Kerîm ile irtibatlandırılması söz konusudur. Nitekim bu san'atın Allah kelâmının görsel olarak algılanmasına ve onun şânına yakışacak bir biçimde göze hitap edecek şekilde somutlaşmasına imkân sağladığı için geliştiği düşünülmektedir.³⁰ Buna göre hat sanatının hızlı bir gelişme göstermesinin sebebi Kur'ân'a duyulan saygıdır. Her ne kadar hat san'atını Kur'ân'dan

²⁹ Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, 10. ; Hilmi Ziya Ülken ise benzer bir yaklaşımla “*İslâm milletleri sanatı*” kavramını kullanmıştır. Bkz.: Ülken, *İslam Sanatı*, III.

³⁰ Koç, *İslâm Estetiği*, 154-155, 161, 220.

bağımsızlaştırmaya yönelik çabalar son yıllarda dikkat çekse de araştırma katılımcılarının hat san'atının doğuşunu İslâm dîninin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'le irtibatlandırması gayet doğal gözükmemektedir. Müslümanlar önceleri yazıyı inen vahyin kayıt altına alınması için kullanmış fakat daha sonraları doğrudan Allah'ın lafzı³¹ olarak gördükleri Kur'ân-ı Kerim'e gösterdikleri özen sebebiyle bu sözleri en iyi ve en güzel şekilde yazma gayretine girmiş ve böylelikle yazı zamanla bir san'at hâline gelmiştir. Nitekim hat san'atının Kur'ân-ı Kerim'in en iyi şekilde yazılması çabasıyla doğduğu ve “*üsluplaştırılmış yazı*” haline geldiği ifade edilmektedir.³² Gerek bu san'atın doğuşu, gerek onu geliştiren temel unsurlar düşünüldüğünde bu yaklaşımın büyük ölçüde haklılık payının olduğu söylenebilir. Günümüzde hat san'atının estetik boyutunu sanatsal açıdan yücelten fakat Kur'ân ile olan bağı ve taşıdığı mesajı tâli bir unsur gibi gören Oliver Leaman vb. çevrelerin yaklaşımlarının³³ bu san'atın İslâm medeniyeti ile olan bağı zayıflatma (en azından görmezden gelme) gayreti taşıdığı anlaşılmaktadır. Yazı san'atının temelinde dînî heyecan bulunmakta, hat san'atı mîmârî eserlerde kullanılan salt tezyinî bir unsurdan çok daha ötede belki de çok daha önemli olan sembolik anlamlar taşımaktadır. Hattı yaslandığı ve dile getirdiği mesajı görmezden gelerek sadece görsel bir boyuta indirgemek “*aşırı modernist ve dışarıdan*” bir yaklaşım³⁴ olarak nitelendirilmektedir. Hat san'atı bu açıdan bakıldığında “*bir mânâ dünyasının yansıması olup*”³⁵ bu mânâdan koparılması mümkün değildir.

Bununla birlikte bu yaklaşımın eksik yönü olarak belirtilebilecek husus hat san'atıyla sadece Kur'ân-ı Kerîm metnlerinin yazılmadığı gerçeğidir. Hiç şüphesiz hat sanatıyla Kur'ân dışında da bazı içerikler kullanılmıştır. Fakat din dışı metinler hat san'atında ikinci derece önemdeki metinler olmuş³⁶ ve bu san'atta üretilen içeriklerin çok büyük bir çoğunluğu İslâm medeniyetinin mesajını taşıyan metinlerden oluşmuştur.

³¹ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 35-48. 55.

³² Ömer Lekesiz, *Çizgi Sanatında Dil ve Mesaj*, (İstanbul: Yedigece Kitapları, 1995), 19.

³³ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 1-3,24.

³⁴ Koç, *İslâm Estetiği*, 158-160.

³⁵ Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 9.

³⁶ Soysal, *Hüsnühat*, 31.

Katılımcıların önemli bir kısmı hat san'atını İslâm medeniyetine ait yegâne özgün san'at olarak görmektedir. Hat san'atını özellikle Batı san'atlarından ayıran temel fark ise İslâm dîni ile olan irtibatı ve arka planda barındırdığı oldukça güçlü olan mânevî yönüdür.³⁷ Bu temel fark İslâm san'atkârı ile Batı san'atçısının hayata, canlı ve cansız varlıklara bakış açısını da şekillendirmektedir. Modern Batı san'atı merkeze insanı alırken İslâm san'atında merkezde ilahî olan bulunmaktadır.³⁸ Günümüz modern dünyasının san'atçısı ben merkezli bakış açısı ile giderek toplumdan uzaklaşmakta, kendini tanrılaştırmakta, yerleşik her türlü değeri sorgulamakta ve bunu yaparken herhangi bir sınır tanımamaktadır.³⁹ Batı medeniyetinin çağdaş san'atçısı egosunu tatmin etme gayreti ile Tanrı'ya “Çekil yolumdan” diyerek kendini ondan üstün görmektedir.⁴⁰ İslâm san'atında ise insan yaratıcının halifesi olarak görüldüğü için tanrı olarak kabul edilmemekte, ona “eş ve benzer olma isteği” bulunmamaktadır.⁴¹ İslâm san'atkârı görünenden ziyâde görünmeyene ulaşma gayretindedir. İslâm medeniyetinin sözcüsü konumunda olan hat san'atkârı ise her türlü bireysel düşüncelerden uzaklaşarak ulvi değerlere hizmet ederek yaratıcının rızasını kazanma peşindedir. Nitekim hat san'atkârları yazdıkları yazıların altına attığı imzalarda kendileri için “*fakîr, hakîr, günahkâr, âciz*” vb. mütevâzı ifâdeler kullanmış, hayatları boyunca alçak gönüllüğü elden bırakmamışlardır.⁴² İslâm san'atkârı gerçek san'atkârın Allah olduğunun, kendisinin ise ancak onun yarattıklarını taklit ettiğinin bilincindedir.⁴³ İslâm medeniyetinin san'atkârı ürettiği eserin Allah tarafından lutfedilen cemâl tecellisinin bir yansıması olduğuna inanmaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte araştırma bulgularında bazı hattatların

³⁷ Bu konuda ilgili literatürde büyük ölçüde benzer görüşlere rastlanıldığı söylenebilir. Bu anlayışın temelinde tasavvuf İslâm'ın kalbini temsil etmekte, ondan doğan İslâm san'atı da tasavvuf merkeze alınarak açıklanmaktadır. Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 19. ; Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 70.

³⁸ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 29.

³⁹ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 29. ; Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 69.

⁴⁰ Ökten, *Aslında Bir San'at Var*, 103, 265.

⁴¹ Kutup, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, 249.

⁴² M. Şinasi Acar, *Türk Hat Sanatı, Araç, Gereç ve Formlar*, (İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 1999), 22.

⁴³ Mutluel, *Güzelin Dile Geldiği Alan İslâm Sanatı*, 63.

⁴⁴ Ökten, *Aslında Bir San'at Var*, 265.

içlerindeki kimi kişileri bu kutsal amaçlardan uzaklaşarak hat san'atı üzerinden bireysel kazanımlar elde etmeye çalışmakla suçladığını da görmekteyiz. Bu durumun çağımızın temel sıkıntılarının toplumda en az etkilenmesi beklenen kesimleri bile etkisi altına aldığı şeklinde yorumlanması mümkün gözükmemektedir. Kapitalizmin her şeyi metâlaştırdığı, bireyleri faydacı yaptığı bir dönemde hat san'atının ve san'atkârının bundan ayrı kalmasını beklemek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu tür bir amaç sapması bizlere hat san'atının kendi iç dinamiklerinde bazı sıkıntıların oluşmaya başladığını da düşündürmektedir.

Öte yandan katılımcıların toplumun “*ham sofu*” kesiminin hat san'atına karşı olduğunu belirtmesi dikkat çekici bir bulgudur. Her ne kadar tarihte müslüman san'atkârların ortaya koyduğu sayısız san'at eserlerine rastlansa da İslâm dünyasında bazı çevrelerin üç temel gerekçe ile san'ata karşı çıktığını görmekteyiz. Buna göre san'at ilk olarak “*yaratıcı görsel aklın zorlanmasına*” sebep olmakta, ikinci olarak “*görsel olan üzerine yoğunlaşmak şeylerin gerçek mâhiyetini görmeyi*” engellemekte, üçüncü ve son olarak da Hz. Peygamber “*putperestliği*” kınamaktadır.”⁴⁵ Muhammed b. Abdülvehhâb⁴⁶ (ö.1206/1792) gibi san'ata karşı olan kişiler onu “*yoldan çıkarıcı, kafa karıştırıcı ve ilâhi otoriteyi sorgulamaya yol açıcı*” bulmaktadır.⁴⁷ Bu bakışa göre san'at, İslâm ile hiç ilgisi olmayan pek çok şeyi gündemimize sokarak onları önemsememize ve putperestliğe yol açabilir. Müslümanlar inançlarını san'at vasıtasıyla yorumlamaya başlayabilir, estetik konuları dînî görevlerinden daha önemser hale gelebilirler. Görüldüğü üzere san'ata karşı olan bu yaklaşım İslâm san'atına özellikle karşıdır. İnsanın duygu boyutunun farkında olmadığı anlaşılan bu yaklaşımların İslâm dünyasında çok fazla karşılık bulmaması sevindiricidir.

Katılımcılar tarafından dile getirilen hat san'atının zorluğunu onu diğer san'atlardan ayıran bir özellik olarak görme düşüncesi oldukça anlamsızdır çünkü zorluk sadece bu san'ata ait bir vasıf değildir. Aynı şekilde bu san'atın görünmeyeni görünür

⁴⁵ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 57-61.

⁴⁶ Suudi Arabistan'ın kuruluşunda pay sahibi olan vehhabiliğin kurucusu, Muhammed b. Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Michael Cook, “Muhammed B. Abdülvehhâb”, *TDVİA.*, C: XXX, 491-492.

⁴⁷ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 62-63.

kılarak⁴⁸ ona iman imkânı sağlamasının onu diğer san’atlardan ayırtıran bir özelliği olduğu fikri de çok yerinde bir tespit gibi gözükmemektedir. Hiç şüphesiz bu durumun başka san’atlar için de aynı şekilde geçerli olduğunu düşünmek mümkündür.

Hat san’atının soyut boyutunun soyut bir yaratıcı anlayışına sâhip olan Türklerle örtüştüğü ve bu yüzden bu san’atın Türkler tarafından çok fazla benimsendiği yaklaşımı ilgi çekici olmakla birlikte bu tespitin bazı eksiklikleri söz konusudur. Türklerin İslâm öncesinde sâhip oldukları tek tanrı inancının çeşitli etkilerle biraz farklılaştığı mâlumdur.⁴⁹ Aynı zamanda soyutluk başka san’atlar için de geçerli olabilecek bir kavramdır. Dolayısıyla bu san’atın soyut olmasının onu diğer san’atlardan ayıran ve Türkler tarafından ileri düzeyde sâhiplenilmesine yol açan bir özellik olduğunu iddia etmek çok tutarlı gözükmemektedir. Üstelik hat san’atının soyutluğu ile günümüz san’atının soyutluk anlayışının farklar içerdiği⁵⁰ de ortadadır. Öte yandan Türklerin İslâmiyeti kabul etmeden önce alfabe konusunda sürekli bir arayış içinde oldukları ve yaklaşık beş yüzyıllık zaman diliminde dokuz ayrı yazıyı kullandıkları veya denedikleri belirtilmektedir.⁵¹ Üstelik Arap alfabesinin Türkçeye “*taban tabana zıt olduğu*” ve Türk dilindeki bazı sesleri karşılamakta yetersiz

⁴⁸ Nitekim hat san’atının “*mânânın yazıyla görünür kılındığı*” görsel bir san’at olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Schick, “Geçmişten Geleceğe Hat San’atı”, *Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, 21.

⁴⁹ Türklerin “Gök tanrı” inancı her ne kadar tek tanrı anlayışı olsa da bu anlayışın özellikle zamandan ve mekândan münezzeh olma yönünden İslâmiyetle arasında bazı farklar bulunmaktadır. Üstelik ilişkide bulunan diğer inançlarla gerçekleşen etkileşimlerle bu inancın zaman zaman tek tanrı merkezli çok tanrıcılık olan “henoteizme” kaydığı düşünülmektedir. Bkz.: Fatma Ahsen Turan, “Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 3, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), 320 -325. ; Hikmet Tanyu, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, (Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 132.

⁵⁰ İslam sanatlarındaki soyutluk anlayışının modern anlamdaki “*bilinç itkilerinin dışa vurumu değil, gözetdiği tevhit ve tenzih ilkesinin bir ifâdesi olması*”ndan kaynaklandığı belirtilmelidir. Bkz.: Koç, *İslâm Estetiği*, 22.

⁵¹ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 3.

kaldığı iddia edilmektedir.⁵² Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Arap yazısının rağbet görmesini sadece soyutluğuyla açıklamak yeterli gözükmemektedir.

Aynı şekilde hat san'atının mesajı olan bir san'at olması onu diğerler san'atlardan ayıran bir fark değildir. Çünkü güçlü veya zayıf da olsa mesaj barındıran pek çok san'at bulunmaktadır.

Bu araştırma hat sanatı tarihi ile doğrudan ilgilenmemektedir. Bununla birlikte katılımcıların beyânlarına göre bu san'atın geçmişinde yaşanan önemli değişim ve dönüşümler araştırma konumuzla ilgili boyutlar içermektedir.

4.1.2. Köken ve Tarihsel Süreç

Arap yazısının kökeni hakkında farklı rivayetler bulunmakla birlikte⁵³ genel olarak bu yazının İslâm'dan önce fazla gelişmemiş haldeki Süryanî ya da Nabati alfabeden alındığı kabul edilmektedir. MÖ. V. asırda Filistin'in güneyine yerleştikleri bilinen Nabati kavminin yazısının kökeni olarak MÖ. 1050 yılında ortaya çıkan, ticârî faaliyetleri ve denizcilikleri ile tanınan Fenikelilerin alfabesine dayandığı⁵⁴ düşünülmektedir.

Hz. Peygambere inen vahiy sayıları yirmi kişiyi geçmeyen bir avuç insan tarafından o dönemde Hicaz'da kullanılan Ma'kılî (dik ve köşeli) ve Şâmî (yuvarlak) yazılar

⁵² Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 5. ; M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 11. ; Tahsin Yücel , *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000), 21

⁵³ Bazı tarihçiler bu yazının Arab Yarımadası'nın güneyinde yer alan Himyerlilerin dik ve köşeli yazısından alındığını düşünmekte, bazıları ise kuzeydeki Nabatlıların yuvarlak yazısından doğduğunun kesin olarak anlaşıldığını ileri sürmektedir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 60.

⁵⁴ Burckhardt, *Burckhardt, Art of Islam Language and Meaning*, 54. ; Yahyâ El-Cubûri, *El-Hat ve'l-Kitâbe*, (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1994), 20-24, Y. H. Safadi, *Islamic Calligraphy*, (Hampshire, Thames & Hudson, 1987), 7. ; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 15. ; Derman, *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, 22. ; Derman, "İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi", *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı*, haz. Uğur Derman, (İstanbul: IRCICA, 1992) 14. ; Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 20. ; Mülayim, "Kutsal Yazılar", *Hat ve Tezhip Sanatı*, 24.

arasından Ma’kılî olanı ile kayıt altına alınmış,⁵⁵ Hz. Osman devrinde Kur’ân-ı Kerîm ihtiyaç üzerine bu yazı ile çoğaltılmıştır.⁵⁶ Başlangıçta oldukça ibtidâî olan yazı İslamiyetle birlikte değişim ve gelişime uğramış⁵⁷, Hz. Peygamber’in hicretinden sonraki yüzyılda muhteşem bir ilerleme kaydetmiştir.⁵⁸ Arap yazısının ümmet yazısı haline gelmesi ise kolay olmamış “uzun bir arınma merhalesi” geçirilmiştir.⁵⁹ Arap yazısının bu çarpıcı değişiminde hızla yayılan İslâmiyeti benimseyen yeni unsurlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer bugünkü anlamda bir yazı san’atından bahsediyorsak bunun İbn-i Mukle (886-940) ile başladığı genel olarak kabul edilmektedir.⁶⁰ Yazının ana ölçülerini tespit eden İbn-i Mukle⁶¹ harflerin nizam ve âhengini kurallara bağlayarak (hendesetü’l-hurûf) aklâm-ı sittenin usûllerini belirlemiş ve yazıda büyük bir reform gerçekleştirmiştir.⁶² Hat san’atı tarihinde dikkat çeken bir diğer isim aklâm-ı sittenin

⁵⁵ Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 66-67. Bu sayı hakkında farklı rivayetler olup 40’dan fazla olduğu da belirtilmektedir. Bkz.: Çetin, “İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi”, *İslâm Kültür Mirâsında Hat San’atı*, 15.

⁵⁶ İslâm dünyasında müslümanlar tarafından ilk defa kitap haline getirilen metin Kur’an-ı Kerîm olmuştur. Bkz.: Çetin, “İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi”, *İslâm Kültür Mirâsında Hat San’atı*, 16.

⁵⁷ El-Cubûri, *El-Hat ve’l-Kitâbe*, 41. ; Boydaş, *Ta’lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, 5. Nitekim Arap yazısının İslâm sayesinde gelişim gösterdiği, aksi takdirde Arap yarımadası ile sınırlı kalacağı belirtilmektedir. Bkz.: Hayrettin Cete, *Besmele İslamiyetin Doğuşundan Bugüne Dek*, 2.

⁵⁸ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 23.

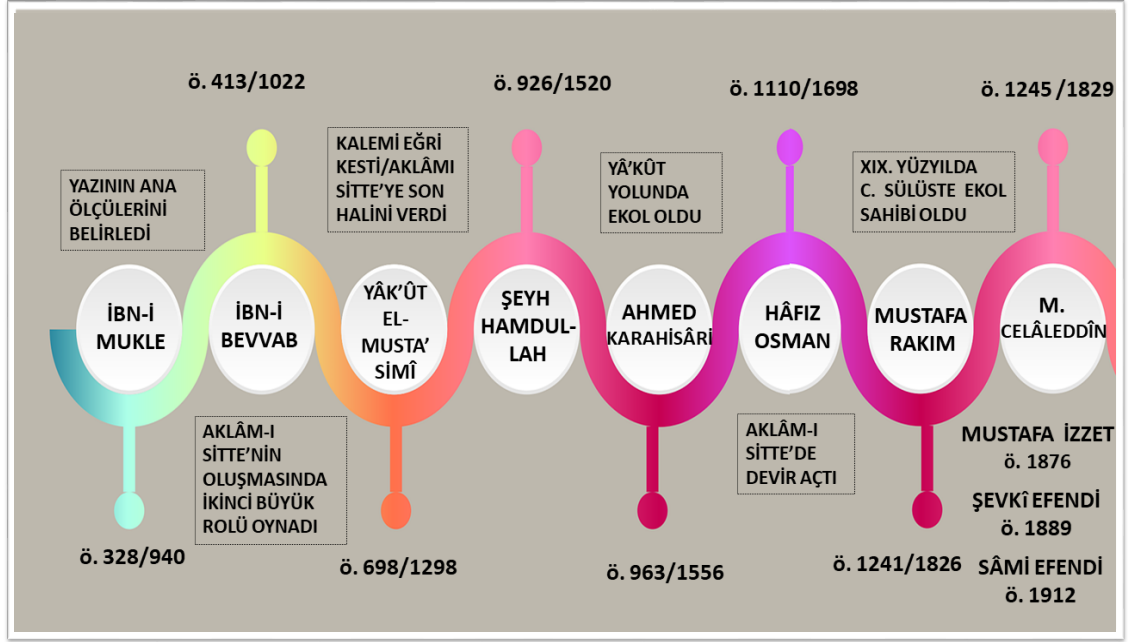
⁵⁹ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 18-19. ; Derman, *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, 22.

⁶⁰ İbn Haldun, Vezir Ebu Ali b. Mükle’nin Bağdat’ta yazının bayrağını yükseklerde dalgalandırdığını, ardından İbn Bevvâb diye tanınan Kâtib Ali b. Hilâl’in geldiğini, daha sonra ise Yâkût-el Musta’sımî ile gelişmenin devam ettiğini belirtmektedir. Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, 747.

⁶¹ İbn-i Mukle harflerin güzelliğini sağlayabilmek için “nokta”, “elif” ve “daire”yi standart bir ölçü olarak belirlemiştir. Ali Alparslan, “İslam Yazıları”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 30. ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 22. ; Safadi, *Islamic Calligraphy*, 17.

⁶² Schimmel, *Islamic Calligraphy*, 7. ; Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 32.

Şekil 4.1: Hat San'atında Önemli İsimler

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

meydana gelmesinde İbn Mukle'den sonra en önemli katkıyı yapan kişi olarak görülen İbnü'l-Bevvâb'tır.⁶³ Yazdığı mushaflar ve diğer yazıları h. V. yy.'da akranlarını ve kendinden sonra gelenleri etkilemiştir.⁶⁴ O'nun ardından Türk olduğu kabul edilen Yâkût el-Musta'simi (ö.698/1298) yazıda üçüncü defa önemli değişiklikler yaparak, aklâm-ı sitte denilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhâni, tevkî ve rik'a yazı çeşitlerine son halini vermiştir.⁶⁵ Daha sonra bütün İslâm dünyası için hat san'atının rönesansını gerçekleştirdiği ileri sürülen⁶⁶ Şeyh Hamdullah yazıda Osmanlı ekolünü⁶⁷ oluşturmuştur. Bu ekolde Hâfız Osman ve İsmail Zühdi

⁶³ Schimmel, *Islamic Calligraphy*, 7.

⁶⁴ Özkeçeci, *Doğu Işığı*, 291.

⁶⁵ Welch, *Calligraphy in the Art of Muslim World*, (Austin USA: The Asia Society, New York University of Texas Press, 1979), 29. ; Özkeçeci, *Doğu Işığı*, 292. ; Alparslan, "İslam Yazıları", *Hat ve Tezhip Sanatı*, 33.

⁶⁶ Ahmet Soysal, *Hüsnühat*, (İstanbul: Norgunk Yayınları: 2004), 12.

⁶⁷ Safadi, *Islamic Calligraphy*, 29-30. ; Aslanapa, *Türk Sanatı*, 389. Bununla birlikte Osmanlı'da hat san'atındaki gelişmelerin Fatih Sultan Mehmed döneminde başladığı, özellikle Yahya Sûfî ve oğlu Ali b. Yahya Sûfî'nin "istenen olgunluğa erişemeseler de" bu anlamda önemli isimler olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Süleyman Berk, *Hat San'atı Tarihçe Malzeme Örnekler*, 19. ; Soysal, *Hüsnühat*, 43, Suyolcuzâde, *Devhatü'l-Küttâb*, 83.

(ö.1806)'nin⁶⁸ ardından Mustafa Râkım, Mahmud Celâleddin (ö.1829)⁶⁹ ve Sâmi Efendi ve Şevkî Efendi diğer önemli isimler olmuştur.⁷⁰ XVI. asırda kendisine Yâkût yolunu esas alan Karahisârî yazıya yenilikler getirse de yolu bir nesil sonra kapanıp gitmiştir. Şeyh yolunu esas alıp yenilikler yapsaydı XIX. asırda erişilen noktaya XVI. asırda ulaşılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir. Genel kanaate göre Şeyh yolu sağlam kaidelerle ortaya çıktığı için XX. asra kadar gelmiş, arada onu da ikinci merhaleyi yapan⁷¹ Hâfız Osman gibi biri yenilemiştir.⁷²

Yâkût el-Musta'sımî'nin İbnü'l-Bevvâb'ın⁷³, Şeyh Hamdullah'ın Yâkût'un,⁷⁴ Hâfız Osman'ın Şeyh Hamdullah'ın, Şevkî Efendi'nin Hâfız Osman'ın yazısını değiştirmesi bize gelenekte önemli dönüm noktaları olabildiğini göstermektedir. Görüldüğü üzere hat san'atında gelenek kendini sürekli bir şekilde yenileyebilmiştir.

Öte yandan hat san'atına Türklerin yaptığı katkı gerçekten de yadsınamaz boyutlarda olduğu⁷⁵ bu san'ata en büyük hizmeti Türklerin yaptığı⁷⁶, yazının Türklerle tekâmül

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derman, Ömrümün Bereketi: 1, 439-453.

⁶⁹ Sert mizacı yüzünden hoca bulmakta zorlanmış fakat Şeyh Hamdullah'ın ve Hâfız Osman'ın eserlerine bakarak kendi gayretiyle sanatını geliştirmiş ve üstat seviyesine çıkmış Osmanlı hattatı. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 183-188. ; Derman, “Mahmud Celâleddin Efendi”, *TDVİA.*, C. XXVII, 359

⁷⁰ Bernard Quaritch, *The Quran and Calligraphy*, (London: Bernard Quaritch Ltd., 1995), 38.

⁷¹ Soysal, *Hüsnühat*, 13.

⁷² Aslanapa, *Türk Sanatı*, 390.

⁷³ Son Abbasî Halifesi Müsta'sım Billâh'ın kölesi olduğu söylenen Yâkût-el Müsta'sımî'nin yazıda yaptığı en büyük değişikliğin o güne kadar düz kesilen kalem ucunu eğri kesmek olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 143.

⁷⁴ Şeyh Hamdullah'ın kendi ekolünü Yâkût'un en güzel yazılarını alarak oluşturduğu belirtilmektedir. Bkz.: Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, 28. Bununla birlikte bazı kaynaklarda Şeyh Hamdullah'ın bu yazıyı geliştirirken çok zorluk çektiği ve Hızır (as)'ın yardımının kendisine ihsân edildiği belirtilmektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 186. Nitekim bu hikayenin Şeyh Hamdullah'a yazının “ilâhi bir lütuf ve vergi” ile ihsan edildiğini gösterdiği düşünülmektedir. Bkz.: Celâl, *Şeyh Hamdullah*, 7.

⁷⁵ İbnülemin, *Son Hattatlar*, 2. ; Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 135-136.

ettiği⁷⁷ iddia edilmektedir. Türkler estetik olarak “*tabiilik, sadelik ve özgünlük*” sahibi oldukları için çeşitli sanat dallarının yanı sıra yazı sanatında da “*üstünlük*” elde etmişlerdir.⁷⁸ Araplar gibi göçebe orjinli olan Türklerin “*totaliter ruh haliyle güçlü bir sentez yetisi*” taşıdığı ve Arapların yoksun olduğu plastik becerilere sâhip oldukları belirtilmektedir. Bu sebeple İslâm san’atının genel çerçevesi içerisinde bir “*Türk dehâsı*” oluşmuş,⁷⁹ san’at yönünden Türkler İslâm medeniyetini etkilemiş ve üstün nitelikli san’at eserleri meydana getirmişlerdir.⁸⁰ Türkler X. yüzyılda İslâm dînini kabul edince Arap alfabesine geçmiş ve yaklaşık 1000 yıl boyunca bu alfabeği kullanmışlardır. Araştırma katılımcılarına göre Emevilerin ardından Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlı bu san’atta öne çıkmış, yaklaşık 1400 yıllık hat san’atı tarihinde ilk 500 yıllık dönemden sonrası Türklerin ve Osmanlı’nın elinde şekillenmiştir. Hat san’atının gelişiminin “*İslâm’ın fetih seferleriyle atbaşı*” gittiği belirtilmektedir. Osmanlı’nın yükselme döneminde özellikle II. Bayezid zamanında Şeyh Hamdullah’ın büyük çabasıyla İstanbul yalnız Türkler ve İslâm âlemi için değil, bütün insanlık için “*güzel yazı meşheri, yüksek bir estetik üniversitesi*” olmuştur.⁸¹ Bu uzun süreçte Arap harfleri Araplara has olmaktan çıkarak âdeta Türk ve İslâm yazısı hâline gelmiştir. Bizzat hatla meşgul olan padişahların varlığı,⁸²

⁷⁶ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 15. Türklerin İslâmiyet öncesi kültürlerinde kitâbe ve kitap yazılarında tecrübe sahibi olmalarının hat san’atının çeşitli üslûplar kazanmasında tarihi rol oynadığı düşünülmektedir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 35.

⁷⁷ Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, 6.

⁷⁸ Ziya Gökalp, *Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, (Konya: Gençlik Kitabevi Yayınları, 2013), 36.

⁷⁹ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 243.

⁸⁰ Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 34. ; Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987), 3.

⁸¹ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 68.

⁸² Osmanlı padişahlarından II. Murad (1404/1451), Kânûnî Sultan Süleyman (1494/1566), III. Murad (ö. 1546/1595), II. Bayezid, IV. Murad (1612-1640), I. Süleyman (1642/1691), II. Mustafa, (1664-1703), III. Ahmed (1673-1736), II. Mahmud, Sultan Abdülmecid (1823-1861) ve Sultan Reşad (1844-1918)’ın bizzat hat sanatını icrâ ettiği belirtilmektedir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C. 1, 187. ; Yılmaz Can, Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, (İstanbul: Din ve Bilim Kitapları, 2005), 249. ; İbnülemin, *Son Hattatlar*, 35-38, 189-194,

devlet erkânının hattatlar yazı yazarken malzemelerini elleriyle tutarak onlara yardım edecek ölçüde yazı san'atkârlarına hürmet göstermesi, onları sürekli desteklemesi, san'atta yenilik yapmalarını talep etmeleri bu san'atı diri tutmuş ve geliştirmiş gözükmektedir. Bu sebeple İstanbul'un yazı sanatının Kâbesi olduğu iddiası⁸³ dikat çekicidir.

Araştırma katılımcıları ilgili literatürle uyumlu bir şekilde hat san'atının İstanbul'un fethinden sonra XVII. yüzyılda canlanmaya başladığını, özellikle XVIII.'ın yüzyılın sonlarından itibaren XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın başlarına kadar sarkan dönemde pek çok yazı çeşidinde parlak eserlerin verildiğini⁸⁴ belirtmektedir. XVIII. yüzyılda Batı etkisi ile mimârî, musiki, tezhip, cilt minyatür gibi san'atlarda “büyük bir durgunluk ve gerileme” yaşanmasına rağmen hat san'atında tam tersine en güzel eserlerin verildiği bir dönem yaşanmıştır.⁸⁵ XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Mustafa Râkım'ın yanı sıra, Yesârîzâde Mustafa İzzet (ö.1849), Kadiasker Mustafa İzzet Efendi ve Sâmi Efendi gibi çok değerli hattatlar birbirinden güzel eserler vermiştir.⁸⁶ Genel kanaat bu san'atın “*estetğin zirvesini XIX-XX. yüzyıllarda*” bulduğudur.⁸⁷

Bununla birlikte katılımcılardan Uğur Derman tarafından dile getirilen Osmanlı'da XX. yüzyılın henüz başlarında bu san'atın durgunluğa girdiği ve bu sebeple okul açarak canlandırılmaya çalışıldığı iddiası⁸⁸ üzerinde durulması gereken önemli bir iddiadır. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarında zamanın değişmesi ile diğer pek çok milli sanayide olduğu gibi hat san'atında da üretimde düşüşe geçildiği, matbaanın yaygınlaşması ile el yazısına olan ihtiyacın azaldığı, böylelikle hattatların geçimlerini sadece yazı ile sağlamalarının güçleştiği belirtilmiştir. Divân-ı Hümayûn'da Ahmed

⁸³ İsmet Gülnihal, *Hokka Gibi*, (İstanbul: L&M Yayınları, 2004), 95-96.

⁸⁴ Bkz.: Demirel, “Bir Mushaf Kitâbetinin Serancâmı”, Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 158.

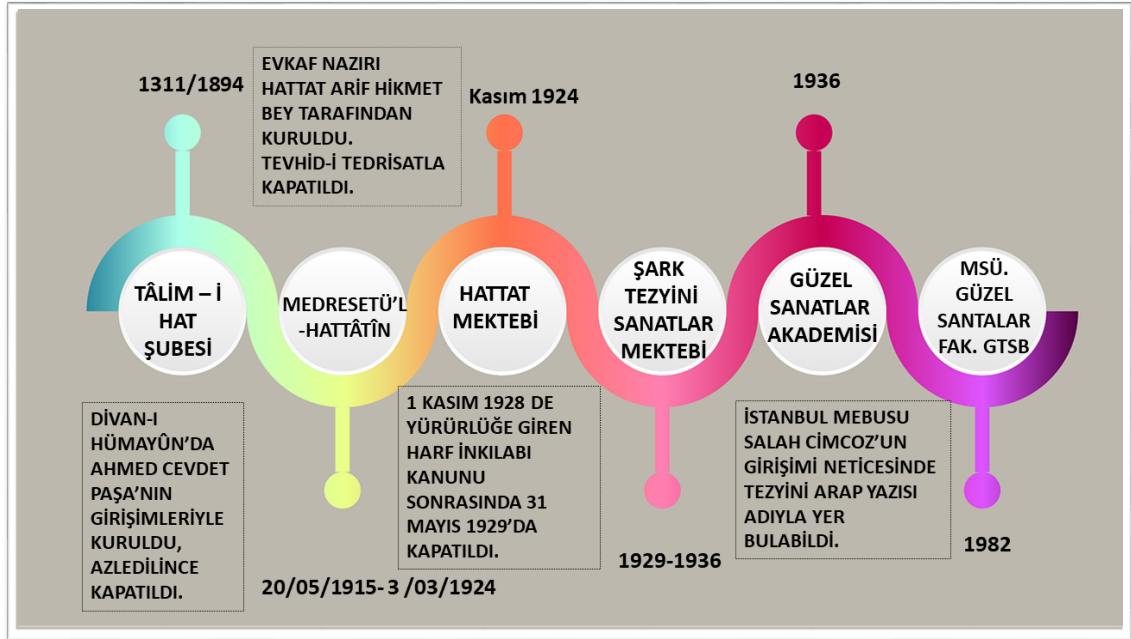
⁸⁵ Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 47.

⁸⁶ Nitekim Türklerin bu alanda ulaştığı seviye meşhur bir söz de “*Kur'an Mekke'de indi, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı.*” şeklinde ifade edilmektedir. Bkz.: Koç, *İslâm Estetiği*, 155. ; Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 48.

⁸⁷ Derman, *Osmanlı İstanbulu'nda Hat Sanatı*, 493.

⁸⁸ Bu dönemde Batılışmanın etkisiyle hat san'atına gösterilen ilginin azaldığı bazı kaynaklarda da belirtilmektedir. Bkz.: Özkeçeci, *Hat San'atını Tanımak*, 49.

Şekil 4.2: Hat San'atında Okullaşma Süreci

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

Cevdet Paşa'nın girişimleriyle kurulan Ta'lim-i Hat Şubesi'ne (1311/1894) Sâmî Efendi hoca olarak tâyin edilmiş,⁸⁹ fakat çok geçmeden 1895'de Paşa azledilince kapatılmıştır. Söz konusu dönemde toplumda okuma yazma oranı yüksek olmamakla birlikte yazı san'atında yakalanan san'atsal seviye oldukça yukarılardadır. Buna rağmen ülkenin yaşadığı değişim ve dönüşümlerin etkisiyle yirmi bir yıl içerisinde üç kere ismi değiştirilecek olan⁹⁰ Medreset'ül-Hattâtîn adında bir okulun açılması gerçekten de dikkat çekici bir gelişmedir. Böyle bir okulun açılması iddia edildiği gibi sadece hat san'atının durgunluğa girmesinden dolayı değil, araştırma katılımcılarından Irvin Cemil Schick'in de belirttiği üzere Batılılaşma çabasının bir yansıması olarak hat san'atının eğitime kitlesel boyutlar kazandırmaya yönelik olması daha anlamlı gözükmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizin ilk san'at okulu⁹¹ konumunda olan Medreset'ül-Hattâtîn, Batı ile Osmanlı arasında oluşan farkı kapatmak maksadıyla başlatılan genel okullaşma gayretinin bir sonucu olarak

⁸⁹ A.g.e., 3-4. ; Derman, *Medresetü'l Hattâtîn Yüz Yaşında*, 11.

⁹⁰ A.g.e., 216.

⁹¹ Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 49.

görülebılır.⁹² Dolayısıyla Osmanlı'nın son yıllarında neredeyse her alanda hissedilen “yenilik” arayışından hat san'atının da nasibini aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu okulda geleneksel metotlarla modern usûller birleştirilmeye çalışılmış, klasikten oldukça farklı olan, tezyîni unsurlardan olabildiğince arındırılmış ve diplomaya benzeyen icâzetler verilmiştir. (Bkz.: *Resim 7*) İşin ilginç yanı en azından eğitim şekli olarak batılılaşma çabasının izlerini taşıyan bu okulun 1924'e gelindiğinde sırf adındaki medrese kelimesinden dolayı batılılaşmaya çalışan bir kadro tarafından kapatılmasıdır.⁹³ Medreset'ül-Hattâtîn bazı özel gayretlerle “Hattat Mektebi” adıyla 8 ay sonra hanım öğrencileri de kabul ederek tekrar açılrsa da 1 Kasım 1928'deki Harf Devrimi ile yeniden kapatılmıştır. Okul yaklaşık dört ay kadar sonra Şark Tezyîni San'atlar Mektebi adı ile tekrar açılmış, fakat eğitim müfredatından hat san'atı tamamen çıkarılmıştır. Medreset'ül-Hattâtîn 1936 yılına kadar aynı binada hizmetlerini sürdürmüş ardından Fındıklı'daki Güzel San'atlar Akademisi'ne bağlanmıştır. O sırada İstanbul meb'ûsu olan Salah Cimcoz (1875-1947)'un⁹⁴ bizzat kendisinin Necmeddin Okyay'a aktardığı üzere Çankaya'daki özel sohbetlerinde Mustafa Kemal Atatürk'e bu san'atın kıymetini anlatması, önu kesildiği takdirde Avrupa'da mütehassısını bulamayacağını belirtmesi bu konuda yeni gelişmelere yol açmış ve hat eğitimleri Akademi'de ilginç bir isimle (Tezyîni Arap Yazısı) yeniden başlamıştır.⁹⁵

⁹² Osmanlı'da san'at eğitimi, Enderûn-ı Hümâyûn, Dîvân-ı Hümâyûn, Galata Sarayı, Muzıka-yi Hümâyûn gibi resmi kurumlarda verilmekle birlikte, II. Meşrutiyetin ilanından (23-24 Temmuz 1908) sonra günümüzdeki anlamda okul ihtiyacı hissedilince 1 Mayıs 1914 tarihinde Medreset'ül-Hattâtîn açılmıştır. Bkz.: Selim Özcan, “Osmanlı Devletinde; Hattatlık, Müstensihlik (Nasih, Nessah) ve Darü'ttîbaa (İlk Matbaa)'nın Kuruluşunun Gecikmesinde Hattatların Etkisi, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 427.

⁹³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, 5.

⁹⁴ 1930'ların benzersiz sanat koleksiyoncusu olarak nitelendirilen Salah Cimcoz hukuk öğrenimi görmüş, Cumhuriyet öncesinde Meclis-i Mebusan'a seçilmiş, Cumhuriyet döneminde dört dönem İstanbul milletvekilliği yapmış, CHP Parti Genel Kurulu Sanat Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Raffi Portakal, “Cimcoz Koleksiyonunda Bedri Rahmi Resimleri”, *P Dergisi*, S.33, Bahar, (2004): 136-145.

⁹⁵ Derman, *Medresetü'l Hattâtîn Yüz Yaşında*, 65.

Hat san'atının okullaşma süreci incelendiğinde Türkiye'deki batılışma gayretleriyle bir eş zamanlılık dikkat çekmektedir. Anlaşıldığı üzere sanayi devrimi sonrasında Avrupa'nın pekçok alanda elde ettiği başarılar Osmanlı'da beraberinde önce sorgulamayı ardından da yenilik arayışlarını getirmiştir. Fransız Devrimi'nin⁹⁶ ardından özellikle genç bürokratlar ve seçkinler sınıfında askeri alanda alınan yenilgiler neticesinde tıpkı Batı'daki gibi karşılaşılan problemlere akla dayanan çözümler arama eğilimi yaygınlaşmıştır.⁹⁷ Bir sonraki aşama ise geleneksel değerleri inkâr ve bu değerlere ait yaşam biçiminden kopuş olmuştur.

Araştırma katılımcıların büyük çoğunluğuna göre 1 Kasım 1928'de gerçekleşen Harf Devrimi⁹⁸ hat san'atını büyük ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir.⁹⁹ Pek çok örnekten anlaşıldığı üzere toplumda yaşanan bu ani değişim neticesinde eski yazının toptan terk edilmesi beraberinde ciddi sıkıntılar getirmiştir.¹⁰⁰ Harf Devrimi sonrası hattatlardan Şeyh Aziz Rifâî (1871-1934) ve Kâmil Akdik uzun yıllarını Mısır'da, Mâcid Ayrıl Irak'ta geçirmek zorunda kalmış, Nûri Korman Kastamonu civarında bir köye yerleşmiş, Halim Özyazıcı Tepebağ'da bağcılık yapmaya başlamış, kısa bir süre sonra bağından dönerken geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Hulûsi Yazgan yoksulluk içinde kalmış, Türbeler Bekçiliği yaparak kıt kanaat geçinmiş, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer boştaki kalmış, mahkemelerde bilirkişilik

⁹⁶ Fransa'da özgürlük (*liberté*), eşitlik (*égalité*), kardeşlik (*fraternité*) kavramları etrafında 1789-1799 tarihleri arasında gerçekleşen ve çok ciddi sosyal değişimlere yol açan monarşiden Cumhuriyet'e geçişin gerçekleştiği devrim. Bkz.: William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. Alâeddin Şenel, 16. bs. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2015), 598-604.

⁹⁷ Zürcher, *Turkey A Modern History*, New edition (New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2004), 25-26.

⁹⁸ "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" her ne kadar 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmişse de o tarihe kadar yolun yarısının zaten geçildiği belirtilmektedir. 10 Ağustos 1928 gecesi İstanbul'da Gülhane parkında düzenlenen bir konserde Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Yeni Türk harflerini kabul ediyoruz.*" sözüyle oldukça hızlı bir şekilde yazıda dönüşümün başladığı ifade edilmektedir. Bkz.: Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, XV.

⁹⁹ Can ve Gün, *Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, 300.

¹⁰⁰ Harf Devrimi sonrasında "*inkılabın kök salması düşüncesi ile dinî ve millî eserlerimiz(in) çuvallara koyulup yakıldı*"ğı belirtilmektedir. Bkz.: Ahmet Efe, *Güzeli Bulmak (Hattatların Hali)*, 7.

yapmıştır. Hâmid Aytaç, Cağaloğlu'nda matbaacılık yapmaya çalışmış, sefalet içinde yaşayıp ölmüştür.¹⁰¹

Harf Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler sadece hattatların ve hat san'atının ortadan kalkması ile sınırlı kalmamış, kurulduğu iddia edilen siyâsi, adlî ve medya baskıları neticesinde toplumda bu san'ata olan ilgi ve sevgi yok edildiği gibi aynı zamanda onunla meşgul olanlara yönelik muhabbet de ortadan kaldırmıştır.¹⁰² Bir İmparatorluğun dağılarak ulus devlet hâline gelişi sırasında yaşananlar¹⁰³ bir alfabe değişikliğinin çok ötesinde sonuçlar doğurmuş, eskiye ait olan mirasın toptan reddilişine hatta bütün bu birikime düşman olunmasına yol açmıştır. Arap yazısının öğrenilmesi ve kullanılması zor olan, dünya ile uyumsuz ve köhne bir yazı olarak görülmesi bu alfabeyi bazı kesimlerde tartışmalı hale getirmiş,¹⁰⁴ yaşandığı iddia edilen imlâ sorunlarından dolayı çeşitli arayışlara girilmiştir.¹⁰⁵ Bunun neticesinde de doğal olarak bazı bedeller ödenmiştir. Nitekim tarihte İslam'ın yayıldığı bütün toplumlarda Arap harfleri çok güçlü bir bağ olmasına rağmen, bu harfleri reddeden “Atatürk'ün Türkiye'si”nde olduğu gibi, bu bağ sekteye uğramış, toplumda ayrışmalar ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

Araştırma katılımcıları Türkiye'de kullanılan alfabenin değiştirilmesiyle büyük bir kopuşun gerçekleştiğini ve çok ciddi bir kırılmanın yaşandığını ifâde etmekte, bununla birlikte bazı katılımcılar Cumhuriyet ve Harf Devrimi'nin bu durumun sorumlusu olmadığını, toplumun kendini var eden dinamikleri kaybetmesi sebebiyle

¹⁰¹ Schick, “Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları”, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, 28-29.

¹⁰² Demirel, “Bir Mushaf Kitâbetinin Serancâmı”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, 159.

¹⁰³ Türkiye için XX. yüzyılın gerçek anlamda 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başladığı iddia edilmektedir. Bu dönemde dışa kapalı bir toplum açılmaya başlamış, insanların hayatları tahminlerinin ötesinde değişmiş, Batı'dan pek çok şey alınarak toplum yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bkz.: Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 51.

¹⁰⁴ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, XI-XX.

¹⁰⁵ Sami. N. Özerdim, *Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979), 2.

¹⁰⁶ Schimmel, *Deciphering The Signs of God, A Phenomenological Approach to İslam*, (Albany: State University of New York Press, 1994), 153.

kaçınılmaz olarak bir değişimin yaşandığını iddia etmektedir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında Osmanlı insanı kendi kimliğinden ve onu oluşturan temel değerlerden farkında olmadan kuşkuya düşmüş, bazı aydınlarda kendi değerlerine *karşı* “*red ve inkâr*” duygusu oluşmuştur.¹⁰⁷ Nitekim bu dönem yakından incelendiğinde sadece hatta yönelik değil, bütün mânevî değerlere ve geçmiş kültüre karşı bir antipatinin duyulduğu, buna karşılık Batı kültürüne karşı büyük bir sempati oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumun yüzlerce yılın mahsulü olan benzer düşüncelerle toplumun kendi dinamiğini kaybetmesinden kaynaklandığı araştırmada belirtilen bulgular arasındadır. Anlaşıldığı üzere uzun bir süredir devam eden değişim arayışları söz konusu olup bu doğrultuda bir değişimin meydana gelmesi zaten beklenmektedir. Fakat bu değişimin toptan bir terkedişle gerçekleşmesi bazı sıkıntılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte yeni harflerin kabulünün yumuşak bir geçiş yerine oldukça sert bir şekilde yapılması beraberinde bazı çevrelerde günümüze kadar devam eden bir “*kabullenmeme durumu*” doğurmuş gözükmektedir.¹⁰⁸

Bazı katılımcılar bu dönemde yaşananlarla Moğol istilaları sırasında kütüphanelerin yakılıp yıkılarak İslâm kültür mirasının yok edildiği hazin olaylar arasında benzerlik kurmaktadır. Özellikle 28 Mayıs 1927 tarihinde çıkartılan kanundan¹⁰⁹ sonra harflerin gündelik hayattan kaldırılması ile yetinilmeyip, bu harflerle tezyin edilmiş san’at eserlerinin de yok edilmesi toplumda oldukça ciddi tepkilere yol açmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 42.

¹⁰⁸ Nitekim Türkiye’de de harf inkılâbına çeşitli çevrelerden “*ciddi tepkiler*” geldiği, bu tepkilerin ana gerekçesinin ise, “*genç kuşakların Osmanlı Devleti’nden kalan kültürel, siyasal mirastan kopacağı ve toplumda bir düalizm yaşanabileceği endişesi*” olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 200.

¹⁰⁹ 1057 numaralı “Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebani-i Resmîyye ve Milliyye Üzerindeki Tuğra ve Medhiyyelerin Kaldırılması Hakkında(ki) Kanun” 28 Mayıs 1927 tarihinde kabul edilmiştir.

¹¹⁰ İnkılaplar döneminde bu şekilde bulundukları yerlerden kazınan yazılardan olan İstanbul’da Kapalıçarşı’nın Nuruosmaniye kapısının üzerindeki Sâmi Efendi’ye ait celî ta’lik yazı Uğur Derman’ın öncülüğünde birkaç kişinin gayretleriyle yenilenmiştir. Yenileme işinin maliyetinin karşılanması için araya konan gazeteci Refi Cevat Ulunay başlangıçta

Kentleri ve kasabaları bir sarmaşık gibi sardığı iddiâ edilen eski yazının kökünü kazıyabilmek kolay olmamış, özellikle bazı esnafın yeni harflere geçiş işini ağırdan alması kimi çevreleri sabırsızlandırmıştır. 19 Ekim 1928 gecesı İstanbul’da bir olay gerçekleşmiş, sabah kalkıldığında işyeri tabelalarındaki eski yazıların siyah boya ile boyandığı görülmüştür. Gazetelerde bu eylemin işi ağırdan alanlara “*bir tavsiye*” olduğu yazılmıştır.¹¹¹

Muhtemelen gerçekleştirenlerin bile yaptıkları işin farkında olmadıkları bu üzüntü verici süreçte çok büyük kopmalar gerçekleşmiş, hattatlık bir meslek olmaktan çıkmış, halk korkutulduğu için sinmiş, toplumsal hayattan tamamen dışlanan hat san’atının önü bıçak gibi kesilmiştir. Uzun yıllar boyunca hat san’atı üzerinde de ciddi baskı oluşturulmuş, insanlar bu san’atla uğraşmaya korkmuştur. Nitekim bu tarihlerden epey sonra 1964’te hat san’atı eğitimi almaya başlayan Hasan Çelebi o dönemde bile hatla uğraştıklarını gizlediklerini ve hattat olduklarını söylemeye korktuklarını belirtmektedir.

Bazı araştırma katılımcıları bütün bu faaliyetlerin nedeninin insanları dinden koparmak, Batı’ya benzemek ve Batı ile bütünleşmek olduğunu iddia etmektedir. Aynı şekilde her ne kadar harf devrimini haklı göstermek için Arap harflerinin eğitim ve kültürün yayılmasına engel olduğuna dair çeşitli gerekçeler öne sürülmüşse de alfabe değişikliğinin aslı gayesinin “*pratik ve pedagojik nedenlerden çok, toplumsal ve kültürel nedenlere*” dayandığı iddia edilmiştir. Gerçekleştiren bu değişimle “*geleceğe bir kapı*” açılırken “*geçmişe bir kapı*” kapanmış, geçmişle ve Doğu’yla ilişki kat’i bir şekilde kesilmeye çalışılmıştır.¹¹²

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı sonrasında benimsenen Fransız usûlü laiklik anlayışının ürünü olarak eskiye ait her şeyin hayattan kazınması yoluna gidildiği ve toplumun “*muasırlaşmak*” adına değişime zorlandığı iddia edilmektedir. Bu süreçte sosyal hayatın merkezinde olan yazı Osmanlı’nın Batı’yı yakalayamama sebeplerinden biri olarak gösterilmiş ve çağın seviyesine ulaşmak için bu ilkel

masrafları karşılama sözü veren dönemin Belediye başkanlarının sözlerinde durmamaları üzerine zor duruma düşmüş, kendi hâlini Milliyet’teki köşesinde latifeli bir üslupla anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Samiha Uluant Ataman (Der.), *Gurbetnâme Süheyl Ünver Uğur Derman Mektuplaşmaları*, (İstanbul: Kubbealtı, 2018), 81-82, 155-163.

¹¹¹ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 232-233.

¹¹² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 277-278.

yazıdan kurtulunması gerektiği dile getirilmiştir.¹¹³ Yeni Türk harflerine karşı oluşan direncin kırılması ve bu harflerin öğrenim ve öğretilmesinin kolaylaştırabilmesi için her yol denemiş, toplumsal kabulün sağlanabilmesi gayesiyle “Harfler Marşı” yazılmış, bestesi ise İstiklal Marşının bestekârı Riyaseti Cumhur Orkestra Şefi Zeki Üngör’e yaptırılmıştır.¹¹⁴

Arap alfabesinin okunması ve yazılmasının zor olduğu bu sebeple toplumun geri kaldığı iddialarına sıkça rastlanmasına rağmen¹¹⁵ yeni harflerin kabulünden sonra ilk yıllarda elde edilen okuma yazma oranındaki artış¹¹⁶ daha sonra korunamamıştır.¹¹⁷ Buna göre 1927 nüfus sayımına göre okuryazar oranı %19 civarında iken yeni harflerin kabulünün ardından 8 yıl sonra 1935 yılında bu rakam %25’e yükselmiş fakat daha sonra bu artış giderek yavaşlamıştır.¹¹⁸

Öte yandan katılımcılardan Raffi Portakal’ın da dile getirdiği üzere Harf Devrimi sonrasında kültürel bir kopuşun yaşandığı genel olarak kabul edilmekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923’te kurulduğunda sâhip olduğu 12 milyon nüfusun sadece % 8’inin okuma yazma bildiği, dolayısıyla o günkü toplum için hat san’atının çok büyük bir karşılığının olmadığı görüşü sık karşılaşılan bir iddiadır. Fakat

¹¹³ Nitekim haftalık yayın yapan *Halk Dergisi*’nin 11 Şubat 1929 tarihli ilk sayısında çıkan bir makalede padişahlar ve etraflarındaki yordakçılar milleti cehaletten kurtarmayı akıllarına bile getirememekle suçlanmış, Osmanlı’nın maarifte bu sebeple geri kaldığı iddia edilmiştir. Ayrıca hoca ve şeyhlerin halkın okuyup yazarak dünya işlerinden haber olmalarını istemediği, eski Arap harflerini öğrenmenin çok zor olduğu ve padişahların kötü idaresi yüzünden nefes alamayan halkın okumaya vakit bulamadığı iddia edilmiştir. Bkz.: Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, 68.

¹¹⁴ Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, 71-73. Bu marşın erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=RnSQKpu3_Lw [24.05.2020].

¹¹⁵ A.g.e., 28.

¹¹⁶ Yücel, *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*, 21.

¹¹⁷ Kocabaşoğlu, “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamına Etkisi”, *“Harf Devrimi’nin 50. Yılı Sempozyumu*, 114-115.

¹¹⁸ Türkiye’de 1936 yılına gelindiğinde toplam 1 milyon 200 bin kişiye okuma yazma öğretilmesine rağmen 1980’lerin başında ülkede okuma yazma bilmeyen kişi sayısı 13 milyona ulaşmıştır. Bkz.: Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, 205.

unutulmaması gerekir ki Türk toplumunda hat sadece okunan bir şey değildir.¹¹⁹ İslam yazısı bu toplum için “*resimdir, biçimdir, fikirdir.*” dahası müziktir.¹²⁰ Hat ne yazdığı okunamasa bile bir sembol olarak¹²¹ ne ifade ettiği ve ne için orada olduğu bilinen bir şeydir. Uzun yıllardır benimsenen değerler sisteminin birkaç görünen yansımasından biri olan hat san’atı ezan gibi, bayrak gibi toplumda sembol olan¹²², değerler dünyasında karşılığı olduğu için hürmet gösterilen bir toplumsal hafıza unsuru konumundadır. Zaten bu özelliğinden dolayı bir san’at eseri olarak toplumdaki görünürlüğüne dayanılamamış, resmi binalarda yok edilmesi yoluna gidilmiştir.

Aktarıldığına göre İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee Türkiye’de alfabe değiştirmenin aynı zamanda “*kaynak değiştirme*” anlamı taşıdığını, Harf Devrimi’nin ardından Türkçeye Batı kaynaklı kelime ve fikirlerin gireceğini¹²³ belirtmiştir. Nitekim daha sonraki yıllarda yaşananlar bu iddianın doğruluğunu göstermiştir.

Bir toplumun sanat eserlerini yok etmek o toplumun hafızasını silerek geçmişini ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Tarihte toplumsal kimlikler yok edilirken ilk başvurulacak yol o toplumun sanat eserlerinin yok edilmesi olmuştur.¹²⁴ Bununla birlikte kültürel miras bakiyelerinin tarihsel doğasını silmeye yönelik bütün girişimlerin kısa vadede sonuç alsalar da uzun vadede başarısız olduğunu görmekteyiz.

¹¹⁹ Edhem Eldem, “19. yy.da Modernlik Aracı Olarak Hat”, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Sohbetleri Bölüm 1, [20.05.2020].

https://www.youtube.com/watch?v=tf_eM58tevM , 07:46-07:55.

¹²⁰ Nurullah Berk, “İslâm Yazısında Plastik ve İfade”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S.1, (1955): 52.

¹²¹ Günümüzde bazı yazılar tıpkı Osmanlı’daki gibi klasik kullanımlarının dışında belli mekânları sembolize etmek için kullanılmaktadır. Nitekim İZÜ kampüsünde yeni yapılan kütüphanenin giriş kapısının üstüne “fihâ kütübün kayyimeh” (orada kıymetli kitaplar var) yazılmıştır. Kur’an-ı Kerim’deki kullanımı çok farklı olmasına rağmen bu tâbir İslam toplumlarında artık kütüphanelerin sembolü haine gelmiştir. Bkz.: Resim 8-9-10.

¹²² Boydaş, *Ta’lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, 5.

¹²³ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 259

¹²⁴ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 11.

Hat san'atının Harf Devrimi sonrasında yaşadığı bu sıkıntılı süreçte gündelik hayattan çekilmesi neticesinde “*zengin kültür mirasımıza onarılmaz darbeler*” vurulduğu ifade edilirken¹²⁵ san'atsal boyutunun yükseldiği iddiası teyide muhtaçtır. Katılımcı Irvın Cemil Schick tarafından dile getirilen Harf Devrimi sonrasında bu san'atın diğer İslâm ülkelerindeki gibi gündelik çirkinliklere alet olmadığı için san'at seviyesinin yükseldiği iddiası kendi içinde tutarlı gözükmemektedir. Hat san'atı söz konusu tarihlerde pek çok yazı çeşidinde zaten üst düzey bir seviyeye ulaşmış durumdadır. Bunun için terk edilip yasaklanmasına ve hayattan dışlanmasına gerek yoktur. Üstelik bazı katılımcıların da belirttiği üzere, kaybedilen bu zaman diliminde hat san'atının daha ileri boyutlara ulaşmasının engellenmesi söz konusudur. Nitekim katılımcılardan Mehmed Özçay bu dönemde hayatta olan Osmanlı hat san'atının bazı önemli temsilcilerinin hat san'atından uzaklaşması sebebiyle kimi yazı çeşitlerinde üst düzey bir seviye yakalanmış olmasına rağmen yeteri kadar istif üretilemediğini dolayısıyla yeterli örnek yazı oluşmadığını belirtmektedir. Bu sebeple hat san'atının gelişiminde önemli bir zaman kaybı yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hat san'atında eğer san'atsal seviye artışı ve olumlu gelişmeler gerçekleşmişse bunun sebeplerini Harf Devrimi'nden ve bu harflerin gündelik hayattan dışlanmasından başka yerlerde aramak gerekmektedir.

Araştırma bulgularına göre hat san'atının Harf Devrimi sonrasında yaklaşık yarım yüzyıl boyunca ciddi sorunlar yaşadığı ve neredeyse unutulmaya yüz tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte bu san'atın yok olmayışı ve her geçen gün daha fazla ilgi çekmeye başlamasının sebebinin “*İslâmî ruhu en iyi ifâde eden sanat*” oluşundan kaynaklandığı düşünülmektedir.¹²⁶ Katılımcılara göre hat san'atının içine düştüğü bu sıkıntılı durumdan kurtulması için bu sanatın “*ayaklı hafızaları*” olan¹²⁷ bir avuç insan büyük gayret göstermiştir. Yaşanan bütün baskı ve zorluklara rağmen ciddi fedakârlıklarla Osmanlı birikiminin Cumhuriyet dönemine aktarılmasını sağladıkları belirtilen hattatlardan Hâmid Aytaç ismi öne çıkmaktadır. Nitekim Hâmid Aytaç hat san'atının “*son Osmanlı san'atkârı*” olarak XX. yüzyıla damgasını vurmuş “dâhi”

¹²⁵ Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 49.

¹²⁶ Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, 135.

¹²⁷ Schick, “Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları”, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, 18.

bir san'atkâr olarak gösterilmektedir.¹²⁸ Katılımcıların hat san'atına çok önemli katkılar yaptıklarını belirttikleri diğer isimler arasında Halim Özyazıcı, Kemal Batanay, Hüseyin Mâcid Ayral, Necmeddin Okyay, Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer, Necmeddin Okyay, Nûri Korman, Hulûsi Yazgan vb. isimler yer almaktadır. Ayrıca Emin Barın, Ali Alparslan, Ali Rüştü Oran, Bekir Pekten, Muhittin Serin ve M. Uğur Derman araştırmada hat san'atına önemli katkılar yaptığı belirtilen diğer isimler arasındadır. Hâmid Aytaç'ın talebelerinden Hasan Çelebi¹²⁹, Hüseyin Kutlu, Fuat Başar, Turan Sevgili, Hüseyin Gündüz, Savaş Çevik, Hüsrev Subaşı, Muhsin Demirel, İsmail Yazıcı bu san'atın önemli isimleri olarak gösterilmektedir. Ayrıca katılımcıların kendilerinden bahsettikleri diğer isimler arasında günümüzün önemli hattatları Mehmed Özçay, Ali Toy ve Davut Bektaş bulunmaktadır.¹³⁰

Araştırmada elde edilen bulgulara göre bu isimlerin her birinin gayret, aşk ve emekleri çok fazla olmakla birlikte çile çekme, öğrenci yetiştirme, uzun ömür bakımından ibretlik bir kabiliyet olan Hâmid Aytaç farklı bir konumdadır. Asıl adı Şeyh Musa Azmî olan Hattat Hâmid bazı yazılarında “Azmî” imzasını da kullanmış fakat daha çok “Hâmid” takma adı ile tanınmıştır.¹³¹ Hâmid Aytaç hat sanatının “yirminci asırdaki Mimar Sinan'ı” olarak gösterilmesine rağmen sağlığında kıymeti bilinmemiş, sıkıntı içinde yaşamış, koltuğunun altına aldığı yazıları Cağaloğlu'ndaki dükkânları dolaşıp satarak günlük yemek parasını çıkarmaya çalışmıştır.¹³² Zamanın zorlu şartlarında atölyesini kapatmayıp âdeta bir bayraktar gibi yazı yazmaya devam eden Hâmid Aytaç'ın günümüzde bu san'atın ustaları kabul edilen ve araştırmamıza da önemli katkılarda bulunan hattatların neredeyse tamamının hocası olduğunu

¹²⁸ Eriş, *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, 118.

¹²⁹ Hasan Çelebi'nin tıpkı hocası Hâmid Aytaç gibi hat sanatına önemli katkılar yaptığı ve “*gelenegin izinde geleceğe emin adımlarla ilerleyen uluslararası bir okul*” olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Hilal Kazan, *Noktalar ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2013), 21. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kolektif, *Hattın Çelebisi Hasan Çelebi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 1-104.

¹³⁰ Bu isimlerin tespitinde tarafımızdan bir müdahalede bulunulmamış, sadece katılımcılar tarafından dile getirilen isimlere yer verilmiştir.

¹³¹ Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, 40.

¹³² Mehmed Şevket Eygi, “Merhum Hattat Hâmid Bey”, *Milli Gazete*, 14 Şubat 2019, 2.

görmekteyiz.¹³³ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e âdeta bir hat san'atı köprüsü olan ve san'atsal yönü çok kuvvetli olan Hâmid Aytaç üstün kabiliyetine rağmen yokluk içinde dapdaracak bir yerde yaşamış, yangın tehlikeleri atlatmış, başından bir sürü hüznü macera geçmiş, ufak çaplı matbaacılık yaparak hayatını sürdürmeye çalışmış, parasızlıktan üç gün aç kaldığı günler olmuştur. Yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen Hâmid Aytaç kendisini “vazifeli” olarak görmüş¹³⁴ ve bu san'ata büyük bir aşkla hizmet etmeye devam etmiştir.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise XX. yüzyılın en büyük hattatının Mustafa Halim Özyazıcı olduğu ve onun tarihin gelmiş geçmiş en önemli üç beş hattatından bir tanesi olarak gösterildiğidir. Bir dâhi olduğu kabul edilmesine rağmen o dönemde hat san'atının alıcısı olmadığı için Halim Efendi Güzel San'atlar Akademisi'nde hocalık yaptığı yıllarda kendisine öğrenci bulamamış, bir bağ satın alarak orada tarımla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ömrünün kısa olması onun bu san'atta yapabileceği çok değerli katkıları engellemiştir.

Bu dönemde hat san'atının geçmiş birikiminin sonraki kuşaklara aktarılmasında unutulmaması gereken bir diğer ismin Necmeddin Okyay olduğunu görmekteyiz. Necmeddin Okyay'ın bu san'attaki önemi değerli bir icrâcı olmasının yanında Ali Alparslan ve M. Uğur Derman'a kendi koleksiyonundan hareketle hat san'atının teorik bilgilerini şifâhi olarak aktarması, böylelikle hat san'atında ekollerin belirlenmesi, tarihi vb. konularda çok değerli katkılar gerçekleştirmesidir.

¹³³ Demirel, “Bir Mushaf Kitâbetinin Serancâmı”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, 159.

¹³⁴ Hâmid Aytaç'ın kendisini vazifeli olarak görmesinde 1906 yılında henüz 15 yaşında taşralı bir genç olarak geldiği İstanbul'da yaşadıklarının etkili olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Hâmid Aytaç 93 yıllık ömründe 31 Mart Vak'ası, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi, Sultan Reşat ve Sultan Vahdettin'in tahta çıkışı, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Harbi, Sevr Anlaşması, Anadolu İşgali, İstiklal Savaşı, Lozan Görüşmeleri, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması, tek parti iktidarı, Harf Devrimi, II. Dünya Harbi, çok partili hayata geçiş ve 1960, 1972, 1980 olmak üzere üç ihtilal görmüştür. Bütün bu fırtınalar içerisinde yetiştiği kültürün dejenere olmasına şahit olan Hâmid Aytaç'ın bundan ruhen etkilendiği ve bu sebeple san'atının yaşaması için büyük bir gayret gösterdiği belirtilmektedir. Bkz. Eriş, *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, 117.

Araştırmada hat san'atı tarihinden daha ziyâde bu süreçte yaşanan toplumsal yansımalarla yoğunlaştığı için bu san'ata katkı yapan değerli isimler hakkında bu kadar değerlendirmeyi yeterli görmekteyiz. Günümüzde bu san'atkârlar hakkında Batı ile kıyaslandığında olması gerekene göre sayıları oldukça çok az olmakla birlikte, özellikle son yıllardaki te'liflerle ilgi duyanların merâkını giderecek ölçüde kaynak bulmak mümkündür.

Anlaşıldığı üzere Türkiye'de bir dönem eskiye ait olan her şeyden vazgeçildiği gibi onu hatırlatan sanatlardan da uzaklaşmıştır. Bir süre bu konuda başarılı olunduğu gözükse de, birkaç on yıllık bir süre geçmesinin ardından Türk halkının modernitenin isyan anlayışı üzerine kurulmuş sanatını reddettiği iddia edilmektedir.¹³⁵ Buna göre aradan geçen zaman neticesinde “*Batılı boya*” ile iyece örtüldüğü zannedilen geleneğin sanat perdesi, için için kımıldamakta ve bu sanatın tanımladığı kimlik günümüzde bilemediğimiz bir güçte yaşamakta, üstelik giderek ağırlığını hissettirmektedir. Bu iddia göz ardı edilmeyecek derecede önem taşıyan bir iddiadır. Bununla birlikte anlaşıldığı üzere kadim geleneğin sanatı eski toplumun bir ürünü olduğu için bugünün toplumunu yansıtan “*yeni ve bizim olan*” bir sanatın üretilmesi¹³⁶ zorlu bir süreci gerektirmektedir.

¹³⁵ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 126-127.

¹³⁶ A.g.e, 128.

4.2. Hat San'atının Konum ve Durumu

4.2.1. Hat San'atının Konumu

Araştırma bulgularına göre Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle Harf Devrimi'nin ardından büyük sıkıntılar yaşayan, sosyal hayatta görünürlüğü kalmayan, fiili ve hukuki yasaklamalarla meşruiyetini kaybeden, ekonomik karşılığını yitiren ve de neredeyse toplum hafızasından silinme noktasına gelen hat san'atına karşı günümüzde önemli bir ilgi artışının yaşandığı anlaşılmaktadır.¹³⁷ Katılımcıların büyük çoğunluğu farklı seviyelerde de olsa bu san'ata karşı bir ilgi artışı olduğunu kabul etmekte fakat söz konusu artışın ne şekilde gerçekleştiği konusunda Şekil 4.3'de belirtildiği üzere farklı görüşler bulunmaktadır. Neredeyse unutulmuş hat san'atının yeniden eski itibarını yakalamasında ülke içinde ve ülke dışında yaşanan kimi gelişmelerin yanı sıra bazı kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Shelia S. Blair'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakip modernleşme programının bir parçası olarak Arap harfleri yasaklanmış, hattatlar özellikle dînî bir gayretle geleneksel yazıyı devam ettirmeye çalışsalar da bu harfler giderek günlük hayattan silinmiştir. Aradan çok fazla süre geçmemesine rağmen yüzyılın sonuna gelindiğinde hatta olan ilgi geri dönmüş ve modern zamanlarda Türkiye yeniden İslam yazısının ana merkezi haline gelmiştir.¹³⁸

Türkiye'de hat san'atına yönelik ilginin yeniden canlanmasında¹³⁹ araştırma bulgularına göre sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen birkaç hat san'atkârının özverili çabalarının yanında özellikle İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi (İSMEK) kurum olarak etkili olmuştur. Bu kurumlardan IRCICA düzenlediği

¹³⁷ Benzer tespitler için bkz.: Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 16. ; Fatih Özkafa, “Cumhuriyet Döneminde Türk Hat Sanatı”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 178. ; Süleyman Berk, *Hat San'atı Tarihçe Malzeme Örnekler*, (İstanbul: İSMEK Yayınları, 2006), 8.

¹³⁸ Blair, *Islamic Calligraphy*, , 519.

¹³⁹ San'atın umrana tabi olduğunu düşünen İbn Haldun'a göre bir bölgede hattın iyileşebilmesi için o bölgedeki umranın gelişmiş olması gerekmektedir. Umran kelimesini medeniyet kavramına oldukça yakın kullanan İbn Haldun, “*ic̣tima (sosyal teşkilat), umran ve kemâl (lüks) nevinden olan hususlarda ilerleme ve bununla ilgili olan talep nispetinde bir şehirdeki hat (calligraphy) iyileşir.*” görüşündedir. Bkz.:İbn Haldun, *Mukaddime*, 743.

Şekil 4.3: Hat Sanatına Yönelik İlgiyi Etkileyen Faktörler

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

yarışma ve faaliyetlerle hattatları bu alanda üretmeye teşvik etmiş, İSMEK ise İstanbul'da halka bu san'atları tanıtarak yaygınlaştırmış ayrıca diğer yerel yönetimlere örneklik teşkil etmiştir.

Hat sanatına ilgiyi artıran üçüncü önemli etki ise oldukça farklı bir boyutta gerçekleşmiş gözükmemektedir. Başlangıçta pek de istekli olmamakla birlikte danışmanları Prof. Dr. Memduh Yaşa ile Raffi Portakal'ın ısrarlı öneri ve yönlendirmeleriyle iş adamı Sakıp Sabancı'nın hat san'atı eserlerinden bir koleksiyon oluşturarak Amerika ve Avrupa'da prestijli mekânlarda sergilemesi Türkiye'nin elit kesimlerinin üzerlerindeki korkuyu atarak hat san'atına ilgi duymasına önemli katkılar yapmış gözükmemektedir. O güne kadar bu san'attan çekinen ve uzak duran ülkenin gelir düzeyi yüksek insanları bu sergilerin düzenleyene itibar kazandırdığını görünce benzer bir çabanın içine girerek koleksiyon oluşturmaya başlamış, böylelikle sermaye sâhipleri arasında hat san'atının üzerindeki şüphe bulutları dağıldığı gibi ekonomik anlamda bir hareketlilik sağlanmıştır. Her ne kadar katılımcılardan Hasan Çelebi Sabancı'nın sınırlı sayıda eser satın aldığını belirtse de özellikle diğer sermaye sahiplerine örneklik teşkil etmesinin önemli bir hareketlenmeye yol açtığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.1: IRCICA Milletlerarası Hat Yarışmaları

<i>Sayı</i>	<i>Yıl</i>	<i>Kimin Adına Düzenlendi</i>
1	1986	Hâmid Aytaç (ö.1891-1982)
2	1989	Yâkût el-Mustasimî (ö.698/1298)
3	1992	İbnü'l-Bevvâb (ö.413/1022)
4	1997	Şeyh Hamdullah (833-926/1429-1520)
5	2000	Seyyid Ibrahim (1897-1994)
6	2003	Mîr Imâd el-Hasenî (961-1024/1554-1615)
7	2006	Haşim Muhammed el-Bagdadî (1335-1393/1917-1973)
8	2010	Muhammed Bedevî el-Dirânî (1312-1387/1894-1967)
9	2013	Ekmeleddin Ihsanoglu (1943-...)
10	2016	Hâfız Osman (1051-1110 /1642-1698)
11	2019	Mehmed Şevkî Efendi (1245-1304/1829- 1887)

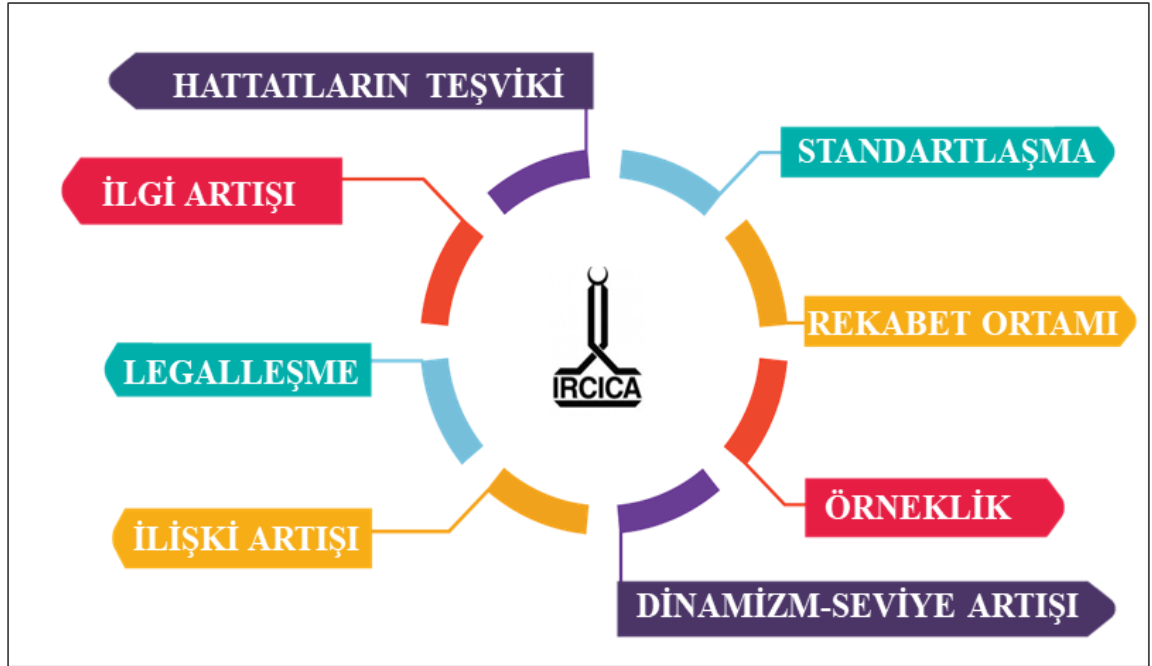
Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

Bütün bunların yanında bazı sivil toplum kuruluşları, medya, siyasiler ve de özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın “*derin köklerimiz en önemli damarı, geleceğimizin de en mühim dallarından biri*” olarak gördüğü hat san'atını desteklemesinin¹⁴⁰ bu san'atın tanınırlık ve bilinirliğini artırdığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'de hat san'atı üzerinde kurulan baskılar 1965-1970 yıllarından sonra yavaş yavaş gevşemiş, özellikle IRCICA tarafından 1986'da Hâmid Aytaç adına bir hat yarışmasının düzenlenmesi ile artık kanuni bir engelin olmadığı düşünülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte 1980'li yıllarda hat san'atı eserleri o kadar bol ve kıymetsizdir ki sahaflar kıymetli bir kitap sattıkları zaman onu berata sararak

¹⁴⁰ Cumhurbaşkanı Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ın hat san'atına olan ilgi ve desteği katılımcıların önemli bir bölümü tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Farklı zaman ve mekânlarda yaptığı konuşmalarda hat san'atı hakkındaki görüşlerini ifade eden Recep Tayyip Erdoğan yukarıdaki görüşlerinin yanında hat san'atının yurt içinde tanınması için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde kurucusu olduğu İSMEK'te bu san'ata ağırlık verdiklerini ifade etmiştir. (*Uluslararası Kadın Hattatlar Sempozyumu ve İcazet Töreni*, 5.06.210) Ayrıca Erdoğan hat san'atının yurt dışında tanınması için Vladimir Putin (03.12.2012) ve Barrack Obama (17.05.2013) gibi liderlere isimlerinin yazılı olduğu hat tabloları (Resim 5-6) hediye etmiştir. Bkz.: Sefa Koyuncu, *San'atda Muhâfazakâr Yapılanma*, (İstanbul: Acta Medya Yayınları, 2014) 62-63.

Şekil 4.4: IRCICA’nın Hat San’atına Katkıları

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

vermekte veya o beratı yanında hediye etmektedir. Bugün binlerce dolara satılan eserler o günlerde 50-100 dolara zar zor alıcı bulmaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamının ortak beyânına göre IRCICA’nın gerçekleştirdiği faaliyetler ve de özellikle listesi Tablo 4.1’de verilen milletlerarası hat müsabakaları Şekil: 4’de belirtildiği üzere pek çok açıdan hat san’atına önemli katkılar yapmış gözükmektedir. IRCICA tarafından ilki Hâmid Aytaç adına düzenlenen ve bugüne kadar üç yılda bir tertip edilmeye devam edilen hat san’atı yarışmaları âdeta bir kıvılcım etkisi yapmıştır. Hat san’atına dinamizm kazandıran, san’atsal seviyenin yükselmesini sağlayan, ilgi artışı gerçekleştiren, hattatları teşvik eden, yazı icrasında standartlaşmayı meydana getiren, rekabet ortamı oluşturan, örneklik teşkil eden, legalleşmesine katkı yapan ve hat çevrelerinin biribiri ile olan ilişkisini artıran bu yarışmalar görüldüğü üzere çok ciddi faydalar doğurmuştur.¹⁴¹

¹⁴¹ IRCICA öncesi hat san’atının Osmanlı’dan kalan safvetini kaybettiği, “ihtiyarlamış, yürümekte zorluk çeken bir insan misali bitti bitecek bir durumda” olduğu, Ekmeleddin İhsanoğlu’nun çok büyük gayret ve yorucu çalışmalarıyla tekrar milletlerarası düzeye yükseldiği, kendisinin “bu çorbanın tuzcubaşısı” olduğu iddia edilmektedir. Bkz. Hasan Çelebi, “İhsanoğlu ve Hat Sanatına Hizmetleri”, *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*:

IRCICA'nın faaliyetleri bir kurumun bir ülke hatta bütün dünya genelinde bir san'atı nasıl geliştirebileceğini göstermesi bakımından gerçekten de dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında kurumun kurucu direktörü Ekmeleddin İhsanoğlu İstanbul'u hat san'atının başkenti hâline getirme amacına ulaşmış gözükmektedir. Neredeyse yarım yüzyılı bulan kültürel kopuştan sonra 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından bu başarının elde edilmesinin kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Yaşanması muhtemel sıkıntıları Ekmeleddin İhsanoğlu'nun bireysel vizyonunun yanı sıra IRCICA'nın uluslararası bir kurum olmasının engellediği görülmektedir.

Öte yandan araştırmada elde edilen bir başka bulguya göre 1970'li yıllarda dünyada yayılmaya başlayan postmodern anlayış¹⁴² neticesinde, aydınlanmadan¹⁴³ beri devam kalkınma-ilerleme fetişizmine olan inanç sarsılmaya başlamış, insanlar bazı şeyleri sorgular hale gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişmelerin kendilerine mutluluk getirmediğini, kaynakları tüketip çevreye zarar verdiğini, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açtığını gören insanlar çağdaşlaşma peşindeki modernist yaklaşıma ciddi şekilde tepki duymaya başlamıştır. Endüstri devriminin ardından *“toplumlardaki tek düzeleştirilmiş ve yalnızlaşmış bireyler, dünyanın var oluş amacının sadece gözle görünür basit imgelere indirgendiğini gördükleri için”* ümitsizliğe düşerek *“güzellik hissiyle anlam biliminin ta kendisi”* olan hayal güçlerinden vaz geçmişlerdir.¹⁴⁴ Avrupa'da 1960'lı yıllar sonrasında iletişim imkânlarında ortaya çıkan dönüşüm sayesinde bilginin ve sanatın üretim-dolaşım süreci değişmiş, dünyada o güne kadar sessiz yığınları teşkil eden kesimlerin sesi çıkmaya başlamıştır.

Biography, bibliography and recollections about İhsanoğlu, V. 2, Mustafa Kaçar, at al.(ed.:) (İstanbul: Research Centre for Islamic History, Art, and Culture, 2006), 153-155.

¹⁴² Postmodernizmin ne zaman başladığı konusunda farklı fikirler mevcut olmakla birlikte doğuş yerinin Amerika olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Bkz.: Mehmet Yılmaz, *Modernizmden Postmodernizme Sanat*, (Ankara, Ütopya Yay., 2006), 12.

¹⁴³ Geleneksel formları terk ederek, aşkın inanç biçimleri yerine eleştirisel aklı koyan, seküler ve hümanist temellere dayanan anlayış. Bkz: İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018),103.

¹⁴⁴ Hashim Cabrera, *İslam ve Çağdaş Sanat*, çev. İbrahim Ayberk, (Ankara, Hece Yayınları, 2017), 19.

Araştırma katılımcılarından Irvin Cemil Schick'in hem bu araştırmada hem de daha önceki bir makalesinde belirttiği üzere 1970'li yılların ortalarından itibaren Türkiye postmodernlik anlayışının artması neticesinde “*çağdaşlaşma üst-anlatısına karşı keskinleşen güvensizlik, ana-akım dışı ve alt kültürlerle artan merak, kimlik politikalarının ve öz arayışlarının yükselişi, mâneviyata ve cemaat merkezliliğe dönüş*” yaşanmıştır. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbe ve beraberinde gelen Turgut Özal iktidarı ile “*nisbeten apolitik, kültür açısından muhâfazakâr, iktisadî açıdan ise gelir dağılımının genişlediği, sınıf yapısının farklılaştığı, zirvedekilerin görülmemiş şekilde zenginleştiği ve kısmen de kimlik değiştirdiği bir ortam*” meydana gelmiştir.¹⁴⁵ Böyle bir ortamda hat sanatını icra eden ve destekleyenler çoğalmış, gençlerde hat, tezhib, ebru vb. sanatlara ilgi artmıştır. Yeni koleksiyonerler oluşmuş ve bu alanda yayın ihtiyacı duyulunca yayınların sayısı hızla artmaya başlamıştır.

Türkiye'de 1960'lı yıllar gerçekten de hızlı değişimlerin yaşanmaya başladığı yıllar olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde yavaş yavaş da olsa gelişmeye başlayan ulaşım ve iletişim imkanları sayesinde insanlar fiziki ve sosyal olarak daha hareketli hale gelmiş, öğrenci kitlesi çoğalmış, sanayi proletaryası oluşmaya başlamış, ülkedeki sağ ve sol partilerde memnun olmayan kesimlerden yeni hareketler doğmuş, milliyetçi ve dindar ağırlıklı yeni partiler oluşmaya başlamıştır.¹⁴⁶ 1970'li yıllardan sonra kültürel, politik ve ekonomik faaliyetlerde köklü dönüşümler gerçekleşmiş, mekân ve zaman anlayışı yeni biçimleri doğurmuştur. Böylelikle sanayi toplumu ile ortaya çıkan kapitalizm geride bırakılmış ve postmodern anlayışın hâkim olduğu bir döneme geçilmiştir.¹⁴⁷

İnsanlığın bir zamanlar kutsadığı modern hayatın sonrasında ortaya çıkan ve var olan hiçbir kuralı tanımayan postmodernizm, “*bütün bu kurallara, zenginliklere, düz yollara, tek düze hayata, belli kurallar çerçevesinde dizayn edilmiş bahçelere, resimlere ve heykellere karşı bir tepki*” olarak görülmüştür. Buna göre postmodernizm modernite sonrasında insanın “*sonsuzluk arzusundan gelen bir*

¹⁴⁵ Schick, “Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İhtikalinin Bazı Boyutları”, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, 32.

¹⁴⁶ Zürcher, *Turkey A Modern History*, 253-254.

¹⁴⁷ Zeki Çoşkun, *21. Yüzyılda Sanat..? Kurumlar İletişim ve Yönetim*, (İstanbul: İkaros Yayınları, 2019) 12.

feryattır. Bir itirazdır, kural tanımamaktır. Sonsuzluk arzulayan ruhun isyanıdır. Sonsuz olan duyguların bir feryadıdır. Hiçbir şeyi mutlak olarak kabul etmemeye karşı bir sorgulama”dır.¹⁴⁸ Bununla birlikte postmodern kültür sâhip olması gereken ahlâki-ruhânî varlık, kimlik gibi amaçlarından elde edilebilen ve sadece maddîyata bağlı olmayan “*huzuru sağlama yeteneğini*” yitirmekle suçlanmıştır.¹⁴⁹

Anlaşıldığı üzere Batı’nın vadettiklerini sunamadığını gören insanlık hayal kırıklığına uğramış¹⁵⁰ ve kültürel boyutta arayışa geçmiştir. Her şeyin Batı olmadığını gören bu insanlar tarihe, geleneklere ve inançlara ilgi duymaya başlamış, kendi geçmişlerinde işlerine yarayacağını düşündükleri güzel şeylere yönelmiştir. Bu postmodern yönelişi bir anlamda Batı’da o zamana kadar hâkim olan pozitivist bilimselci anlayışa bir isyan olarak da nitelendirmek mümkün gözükmektedir. Nitekim araştırma katılımcılarından birinin hat san’atını “protest” bir san’at olarak nitelendirmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Söz konusu isyanın bir boyutunun da dinlere yönelik bir ilgi artışının yaşanması olduğu iddia edilmektedir. Bu dönemde Batı’da ve de özellikle Amerika’da kiliseye giden kişilerin sayısı artmış, buna paralel olarak Türkiye’de İslâm’a olan ilgi çoğalmıştır.

Pozitivist yaklaşımdan ve Batı kültüründen şüphe duyularak yeni arayışlara yönelmesi Türkiye’de liberal politikaların benimsendiği Turgut Özal döneminde¹⁵¹ (1983-1993) belirginleşmiş gözükmektedir. O zamana kadar var olan askeri baskıların yavaş yavaş ortadan kalkması ile birlikte ülkede tedrici bir liberalleşme

¹⁴⁸ Kemal Timur, “Kural Tanımayan Bir İdeoloji: Postmodernizm”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Y.3, S. Gelenek ve Postmodernizm Özel sayısı (2017): 7-8.

¹⁴⁹ Postmodernizmin bu haliyle bir kültür gibi davranmaktan çok uzak olup âdeta “*Kültürler Tarihi Müzesi*” görünümünde olduğu iddia edilmiştir. Bkz.: Cabrera, *İslam ve Çağdaş Sanat*, 19.

¹⁵⁰ Özellikle 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından “*simgesel karşılıklar*” oluştuğu ve 2000’li yıllardan sonra dünyada özgürleşme-dönüşme beklentilerinin öne çıktığı belirtilmektedir. Bu yıllardaki milenyum söylemlerine rağmen küreselleşmenin insanların hayatına “*çatışma-ayrışma, güvenlik*”, “*çevre*” ve “*ekonomi*” vb. alanlarda iç içe geçmiş birbirini büyüten krizler doğurduğu ifade edilmektedir. Çoşkun, *21. Yüzyılda Sanat..? Kurumlar İletişim ve Yönetim*, 14-15.

¹⁵¹ Turgut Özal 1983 Türkiye genel seçimlerinde Başbakan seçilmiş, 1987 yılında Cumhurbaşkanı olmuş ve 1993 yılında vefat etmiştir.

başlayarak¹⁵² bazı şeyler değişmeye başlamış, baskıcı merkezin dağılmasıyla çok seslilik oluşmuş, çevrecilik, feminizm, İslâmcılık vb. akımlar görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra 2000'li yıllara gelindiğinde sermayenin el değiştirmesi neticesinde yeni bir ekonomik kesim doğmuş, muhâfazakar çevrenin sosyal ve ekonomik seviyesi yükselmiştir. Bu yeni zenginler sermaye birikimi elde edince tıpkı eski burjuvazinin resim koleksiyonu yapması gibi hat eseri satın almaya başlamıştır.

Bu dönemde hat san'atına olan ilgi artışının ülkede gerçekleşen diğer toplumsal olaylardan bağımsız şekilde meydana geldiği hiç şüphesiz düşünülemez. Nitekim Sibel Bozdoğan Türkiye'de mîmârî açıdan 1990'lara baktığında gördüklerini oldukça etkileyici bir şekilde belirtmektedir:

“1930'ların toplum mühendisliği misyonunun, Türkiye'yi modern, laik ve bütünüyle Batılılaşmış bir toplum kalıbına sokma çabalarının çarpıcı bir biçimde başarısız olduğu sonucuna varmak güç değildir. Toplumda İslam'ın mevcudiyeti ve Osmanlı kültürüne duyulan ilgi artmaktadır. Kemalist cumhuriyetin resmi kültürü, sesi gittikçe yükselen ve görünürlüğü gittikçe artan bir sivil toplumun özimgesini, beğenilerini ve özlemlerini ifâde etmekten acizdir. Batı'nın kendisi de, Kemalist Batılılaşmanın kültürel üretimini (ki buna mîmârîsi de dâhildir), birçok Kemalist Türk'ün umduğu kadar takdir ediyor gibi görünmemektedir. Avrupa ve ABD'deki mimarlık öğrencileri, İstanbul'daki klasik Osmanlı mîmârîsini görmek için Türkiye'ye koşarken, Ankara'daki “Yeni Mîmârî” tur programlarındaki sıkıcı bir dipnottan ibaret kalmaktadır. Klasik Osmanlı müziği ve Sufî tekkelerinin gösterileri önemli Batı şehirlerinde büyük seyirci toplarken, Batı klasik müziğinin normlarını izleyen erken cumhuriyet dönemi Türk bestecilerinin eserleri çoğu Batılı tarafından bilinmemektedir.”¹⁵³

Katılımcıların beyânına göre 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Özal'la başlayan dönemde Türkiye'de pek çok açıdan değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde yerel yönetimlerin güçlenmesi, halkla yakın diyalog içerisinde olan bu

¹⁵² Zürcher, *Turkey A Modern History*, 283.

¹⁵³ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nde Mimari Kültür*,

yapıların halktan gelen talepleri dikkate almasına yol açmıştır. Bazı katılımcılar ise Türkiye’de yaşanan bu dönüşümün daha yakın tarihte 2000’li yıllarla birlikte gerçekleşmeye başladığını, demokrasinin yavaş yavaş yerleşmesi, sivil iradenin ve yerel yönetimlerin güçlenmesi neticesinde doğal olarak halkın taleplerinin daha çok dikkate alındığını düşünmektedir. Bu dönemde gelişen ekonomik ve sosyal imkânlar sayesinde toplumun diğer isteklerinin yanında eğitim, estetik ve san’at konularındaki talepleri de karşılanmaya çalışılmıştır. Nitekim Türkiye’de muhâfazakar kesimin bir zamanlar “*kentsel yaşama tutunma*” gayretinde iken zamanla “*dikey sosyal hareketlilik*” elde ettiği, çok geçmeden dayanışma ağlarının ürettiği sinerji ile “*güç ve iktidar alanlarına yerleşim*” motivasyonu kazandığı belirtilmektedir.¹⁵⁴ Buna iktidar gücü de eklendiğinde artık küresel kentte tutunma gayreti geride kalmış, “*kentli muhâfazakârlar için sosyal yaşamda yukarı yönde bir mobilizasyon*” fırsatı oluşmuş, hatta “*yükselme ve sıçrama*” imkânı doğmuştur.¹⁵⁵

Türkiye’de İslâm’a ve onu temsil eden kurumlara yönelik olarak yaşanan ilgi artışı¹⁵⁶ doğal olarak müesses nizamla gerginlilik oluşturmuş, 28 Şubat 1997’de yaşanan krizin başörtüsü üzerinde şiddetli bir çatışma alanı oluşturması üzerine, kılık kıyafetleri sebebiyle üniversite yolu kapanan genç kızlar üniversitelerden uzaklaştırılmıştır.

Araştırma bulguları bu genç kızların kendilerine yeni bir sosyal alan açarak yeni yerel yönetim anlayışının düzenlediği kurslarda hat san’atının da aralarında bulunduğu İslam Medeniyeti sanatlarına yöneldiğini göstermektedir. Anlaşıldığı üzere Türkiye’de 27 Mart 1994 tarihinde yapılan yerel yönetim seçimleri sonrasında yaşanan iktidar değişikliği beraberinde bazı yenilikçi uygulamaları getirmiştir. Yasal altyapısı olmamasına rağmen 1996 yılında belediyeler halkın eğitim taleplerine cevap vererek eğitimler düzenlemeye başlamıştır. Bu tür eğitimleri Türkiye’de 1996 yılında ilk defa başlatan yerel yönetim kurumu İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi İSMEK olmuştur. Bu eğitimler İstanbullular tarafından

¹⁵⁴ İrfan Özet, *Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*, (Yayınlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2018), 276.

¹⁵⁵ A.g.e., 276.

¹⁵⁶ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Aldoğan, 306-309.

büyük ilgiyle karşılanmış ve özellikle geleneksel san'atlarda dikkat çekici oranda talep patlaması yaşanmıştır.¹⁵⁷

İstanbul dışındaki yerel yönetimler de tıpkı İSMEK gibi benzer eğitimler düzenlemeye başlamıştır. Alanda yaşanan yetmişmiş san'atkâr eksikliği sebebiyle İSMEK eğitmenleri Kocaeli, Bursa, Sakarya vb. illere gününbirlik giderek eğitimler vermiştir.

Nitekim bu araştırmanı elde ettiği bulgularda hat san'atı alanında gerçekleştirdiği faaliyetlerle dikkat çeken bir diğer önemli kurumun

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu

Öğrenme Merkezi (İSMEK) olduğunu görmekteyiz. Kurulduğu 1996 yılından beri İstanbullulara ücretsiz san'at ve meslek eğitimi veren ve 3 milyon 459 bin öğrenci sayısına ulaşan İSMEK, hat san'atı alanında şimdiye kadar 15 bin 625 kursiyer sayısına ulaşmıştır. Bu rakam bazı katılımcıların beyânına göre Türkiye genelinde hat eğitimi alanların yaklaşık %40'ına tekâbül etmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu İSMEK'in hat san'atına önemli katkılar yaptığını ve bugünlere gelmesinde pay sahibi olduğunu iddia etmektedir. İSMEK'in eğitimlere katılanlar öncelikle bu san'atın seveni olmakta, ardından müşterisi hâline gelmekte

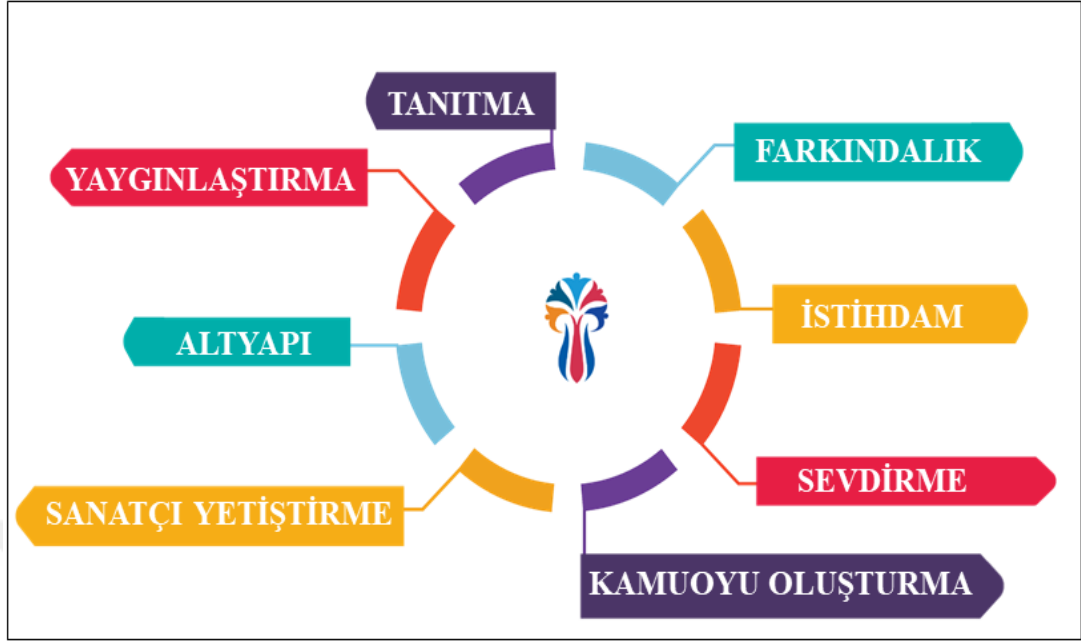
Tablo 4.2: İSMEK Hat Sanatı Kursiyerleri

<i>Dönem</i>	<i>Başvuru</i>	<i>Kesin Kayıt</i>	<i>Karş. Oranı</i>
2005-2006	1186	847	%71,4
2006-2007	2109	1198	%56,8
2007-2008	2648	1287	%48,6
2008-2009	2942	1205	%40,9
2009-2010	2325	1155	%49,6
2010-2011	2252	1246	%55,3
2011-2012	2277	1121	%49,2
2012-2013	2319	1342	%57,8
2013-2014	1988	1053	%52,9
2014-2015	2394	1020	%42,6
2015-2016	2483	840	%33,8
2016-2017	2,990	1017	%34
2017-2018	3038	1066	%35
2018-2019	2515	1021	%40,5
2019-2020	513	207	%40
TOPLAM	33.979	15.625	%45,9
TOPLAM	33.979	15.625	%45,9

Kaynak: ProİSMEK Veritabanı

¹⁵⁷ Tablo 4.2'de görülebileceği üzere 15 binin üzerinde İstanbulluya hat san'atı eğitimi veren İSMEK taleplerin ancak %45,9'unu karşılayabilmiştir.

Şekil 4.5: İSMEK'in Hat San'atına Yaptığı Katkılar

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

ve nadiren de olsa san'atkâr olmaktadır. Bazı katılımcılara göre pek çok fayda üreten İSMEK hat san'atını yaygınlaştırmakta, tanıtmakta, farkındalık sağlamakta, sevdirmekte, kamuoyu oluşturmakta, san'atçıları istihdam etmekte, yetenekleri keşfetmekte, atölyeler kurmakta, pazar teşkil etmekte, eğitici yetiştirmekte, altyapı sağlamakta ve de san'atkâr yetiştirmektedir.

Öte yandan İSMEK özellikle eğitim süresinin kısalığı, eğitimler neticesinde verdiği sertifikanın icâzet olarak algılandığı, eğitmenlerinin yeterli kalitede olmadığı, eğitim metodolojisinin bu san'atlara uymadığı, öğrencilerinin kendini san'atkâr zannettiği, san'atkârları gelir kaybına uğrattığı iddialarıyla ciddi şekilde eleştirilmektedir.

İSMEK'e yapılan eleştirilerin bir kısmının yapıyı çok yakından tamınamaktan kaynaklandığı görülmekle birlikte kurumun özellikle ilk yıllarındaki eğitim kadrosunun ve eğitim içeriklerinin yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Birçok katılımcının beyânına göre daha sonraki yıllarda bu konularda bir düzelmenin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Eğitim süresinin kısalığı meselesi önemli bir eleştiri olmakla birlikte bu durumun yeni başlayanlar için geçerli olduğu, bu san'atlarda ilerlemek isteyenler için ihtisas merkezlerinde çok daha uzun süreli eğitimlerin

Şekil 4.6: İSMEK’e Yöneltilen Eleştiriler

Kaynak: Derleme/M. Altıntaş

gerçekleştirildiği görülmektedir.¹⁵⁸ Yasal zorunluluk olarak verilen sertifika veya katılım belgelerinin bir icâzet gibi algılanması ve öğrencilerin kendilerini san’atkâr olarak görmeleri hususlarının kurumsal olarak İSMEK’in sorumluluğundan ziyâde bu alandaki kültürün henüz yerleşmemesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bazı katılımcılar tarafından büyük takdir gören İSMEK, kimi katılımcılar tarafından ağır bir şekilde eleştirilerek hat san’atını dejenere etmekle itham edilmektedir. İlk bakışta büyük bir tezat gibi duran bu durumun ülkemizde hat san’atı çevrelerinin san’ata ve topluma bakışıyla doğrudan alâkası olduğu anlaşılmaktadır.

İSMEK’e yöneltilen eleştirilerden arka planı ve tartışma potansiyeli yüksek olan husus çok sayıda insanın herhangi bir san’atla uğraştığı takdirde o san’atın ayağa düşüp düşmeyeceği konusudur. Acaba san’at sadece belli çevrelerin icra edeceği diğer kesimlerin ona ancak müşteri olabileceği bir özel alan mıdır? Yoksa toplumun her kesiminden insanların ilgi gösterebileceği bir uğraşı mıdır? Çok sayıda insanın bir san’atla uğraşması o san’atı kendi dinamiklerinden koparıp dejenere mi eder? Yoksa tanınırlığını ve bilinirliğini artırıp zamanla toplum gündemine dâhil olmasını

¹⁵⁸ Nitekim İSMEK yayınları arasında 2006 yılında çıkan hat san’atı ile ilgili kitabın önsöz yazısında o dönemde kurumda hat branşı zümre başkanlığı yapan Süleyman Berk de bu durumu doğrulamaktadır. Bkz.: Süleyman Berk, *Hat San’atı Tarihçe Malzeme Örnekler*, 8.

mı sağlar? İSMEK'e yöneltilen bu yöndeki eleştirilerde usûlüne uyulmadan hat sana'atı eğitimlerini yaygınlaştırmanın âdeta bir cinâyet olacağı ve bu san'atın köküne kibrit suyu dökülmesi anlamına geleceği iddia edilmektedir. Bu yaklaşımda hat san'atını koruma refleksinin yanında, san'atı belli kesimlere has gören seçkinci bir yaklaşımın izlerinin de gözüktüğü söylenebilir. Yine araştırma katılımcıları tarafından da belirtildiği üzere Batı'da toplum genelinde pek çok insan resim san'atıyla uğraştığı halde bu san'atın ayağa düştüğü şeklinde yorumlar yapılmamakta, bu tür eğitimleri gerçekleştiren kurumlar üst düzey san'atkâr çıkaramadıkları için suçlanmamaktadır. Dolayısıyla iyiyle kötüyü, san'atla zanaati zamanın belirlemesi muhtemel gözükmemektedir.

Hat san'atına geniş kitlelerin ilgi duyabileceğini göstermesi açısından İSMEK önemli bir örnektir. İSMEK istatistikleri incelendiğinde şimdiye kadar 33.979 kişinin hat san'atı eğitimi almak için başvurduğunu fakat kurumun talebi karşılamakta zorlanarak bu talebin %45.9'una karşılık gelen 15.625 kişiye eğitim verebildiği görülmekte, uzun yıllardan beri devam eden eğitime yönelik talep azalmamakta ve süreklilik arz etmektedir. Bununla birlikte 2019 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde yaşanan iktidar değişikliği sonrasında hat san'atı eğitimlerinin büyük oranda azaldığı görülmektedir.¹⁵⁹

4.2.2. Hat San'atının Durumu

Araştırma katılımcılarından elde edilen bulgulara göre günümüzde hat san'atına daha çok kendi kültür değerlerine bağlı muhâfazakâr kesim olmak üzere dindar insanların yanı sıra, müslüman olmayanlar dâhil her kesimden insanlar ilgi göstermektedir. Bununla birlikte bazı "*ham sofular*" hat san'atına vakit harcamayı caiz görmedikleri için bu san'attan uzak durmaktadır. Hat san'atıyla ilgilenen insanlar arasında sosyolojik veya ekonomik olarak çok büyük bir fark bulunmamakta, ekonomik seviyesi yüksek insanlar daha çok seyirci ve koleksiyoner olurken, varlıksız, dar

¹⁵⁹ İSMEK ProİSMEK verilerine 2018-2019 eğitim öğretim dönemi sonunda Haziran ayında kurumda 19 olan hat san'atı eğitmen sayısı İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde yönetim değişikliği yaşanmasının ardından 2019-2020 eğitim öğretim döneminin sonunda 1'e, 1021 olan kursiyer sayısı ise 207'ye düşmüştür.

gelirli veya orta gelirli insanlar ise daha çok icracı olarak bu san'ata ilgi duymaktadır. Bu san'ata ilgi duyanlar arasında cinsiyet ayrımı bulunmamakla birlikte hat san'atı son yıllarda kadınların daha çok ilgisini çekmekte, eğitimlere katılanların %80-90'ı kadınlardan oluşmaktadır. Bu durumun hat san'atının maddi getirisinin uzun vadede gerçekleşmesi sebebiyle¹⁶⁰ erkeklerin kendilerine daha çabuk meslek edinebilecekleri alanlara yönelmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bununla birlikte hat san'atı öğrenciliğinin oldukça uzun sürmesi, devamlılık istemesi, ara vermeyi kabul etmemesi vb. sebeplerle kadınların önemli bir bölümünün eğitimlerini yarıda bıraktığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan Avrupa Latin yazısının temeli din adamlarına dayanmasına rağmen Türkiye'de hat san'atının önemli insanların genelde dindar olmakla birlikte din adamı olmadığını görmekteyiz. Bu durumun İslâm dininde ruhban sınıfının bulunmayışı ile alakalı olduğu düşünülebilir.

Hat san'atına ilgi duyan çevrelerde günümüzde bu san'atta ulaşılan san'atsal seviye konusunda sık rastlanan bir tartışma yaşanmaktadır. Tıpkı araştırmamızda elde ettiğimiz bulgularda olduğu gibi bazı çevreler kimi yazı çeşitlerinde Osmanlı döneminde yakalanan seviyeye ulaşıldığını hatta geçildiğini iddia etmektedir. Buna şiddetle itiraz eden bir diğer kesim ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmektedir. Bu durumun ancak zamanla netleşeceği anlaşılmakla birlikte başlı başına bu tartışma bile bize hat san'atının iyi bir yolda olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan özellikle Mehmet Çebi tarafından ısrarla dile getirilen bir iddiaya göre günümüzde İslâm San'atları kendini yenileyip geliştiremediği için dünya san'atseverlerinin zevklerine hitap edecek konumdan uzaktır ve yapılan işin kendisi san'at hüviyeti taşımakla birlikte ortaya konan eserlerin büyük çoğunluğu san'at eseri değildir. Bu iddianın anlatmaya çalıştığı dünya san'atları ile hat san'atının ortak bir dil yakalaması gerektiği hususunun hat san'atı çevrelerinde bu san'atı koruma refleksiyle genelde göz ardı edildiği görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda bazı

¹⁶⁰ Bilindiği üzere pek çok katılımcı tarafından da dile getirildiği gibi her hangi bir kişinin hattat olabilmesi için uzun bir eğitimden geçmesi, bir usta ile mezun olana kadar çalışarak ondan icazet alması gerekmektedir. Ancak bu şekilde çalışmalarına kendi adıyla veya lakabıyla imza atma yetkisi verilmektedir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 36.

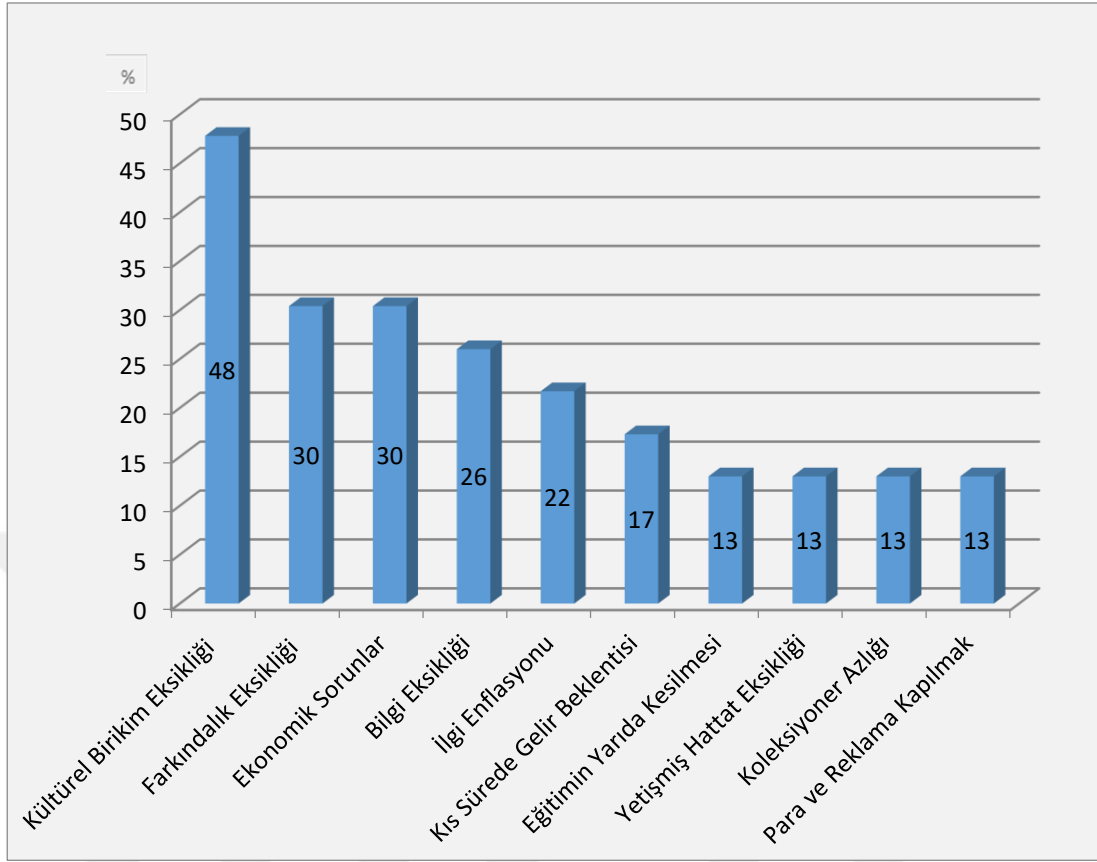
Tablo 4.3: Hat San'atının Sorunları¹⁶¹

GÖRÜŞLER	KATILIMCILAR																							f	%
	Uğur Derman	Mehmed Özçay	Hüseyin Kutlu	Tahsin Kurt	Aydın Ergün	Mehmet Çebi	Yusuf Sezer	Ahmet Akcan	Hüseyin Oksüz	Turan Sevgili	Fuat Başar	Fatih Özkafa	M. Lütfi Şen	İrvin C. Schick	Savaş Çevik	Cevad Huran	Hasan Çelebi	İlhan Özkeçeci	Raffi Portakal	Ömer F. Dere	Hilal Kazan	Ali Rıza Özcan	Ayten Tiryaki	23	100
Kültürel Birik.Eks.	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1		1	1	1	0	0	0	1	0	11	47,8
Farkındalık Eksikliği	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	7	30,4
Ekonomi	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	7	30,4
Bilgi Eksikliği	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	6	26,0
İlgi Enflasyonu	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	21,7
Eksiyi Taklit	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	5	21,7
Kısa Sürede Gelir	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	4	17,3
Eğitimin Yarıda Kesilmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	3	13,0
Yetişmiş Hattat Eksikliği	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	13,0
Koleksiyoner Azlığı	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0		0	0	3	13,0
Para ve Reklama Kapılmak	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	13,0
Akademisyen Azlığı	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8,6
Hattatların Altyapı Eksikliği	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	8,6
Tasavvuftan Uzaklaşmak	0	0	1	0	0		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8,6
Günc. Olaylara	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	8,6

¹⁶¹ Tablo 4.3’de katılımcıların konu başlıkları hakkında fikir beyan etmeleri “1” etmemeleri “0” koduyla belirtilmiştir. Tablodaki yüzdeler, ilgili konu başlığına cevap verenlerin sayısı toplam katılımcı sayısı olan 23’e bölünerek hesaplanmıştır.

Duyarsızlık																									
Zevk-i Selimin Kaybolması	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Meşruiyet	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Talep Azlığı	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Eğitim Kurumu Eksikliği	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	4,3
Yayın Azlığı	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Eleştirmen Yokluğu	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Galeri-Fuar Eksikliği	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Strateji Yokluğu	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Koordinasyonsuzluk	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Eleştiri Kültürünün Yokl.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Devletin Hâmîliği	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Okumanın Bilinmemesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
İmza Hastalığı	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Malzemede Hazırcılık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Hattatlar Arası Gruplaşma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Satış Kanalları ve İşlemleri	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
İlgi Eksilmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
Siyasal Otoritenin Yaklaşımı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4,3
İsraf ve İstismar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	4,3

Şekil 4.7: Hat San'atının Öne Çıkan Sorunları

genç hattatların hat san'atını eskiyi en iyi şekilde tekrardan ibaret saymayarak yeni arayışlara girdiği görülmektedir. Bu tür arayışların hat çevrelerinde biraz küçümsendiği gözlemlenmekte ve böyle bir çabaya girenlerin öncelikle klasik usûllerde hat icrasını en güzel şekilde icra edebilmeleri gerektiği ısrarla vurgulanmaktadır.

Hat san'atı açısından günümüzde ciddi bir ilgi artışının yaşandığı araştırmamızda elde ettiğimiz en önemli bulgulardan biri olmakla birlikte Tablo 4.3'de görüleceği üzere aynı zamanda aşılması gereken pek çok sorunun da var olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunlardan en çok dile getirilenler arasında kültürel birikim eksikliği (%47,8), farkındalık eksikliği (%30,4), ekonomik sorunlar (%30,4), bilgi eksikliği (%26), ilgi enflasyonu (%21,7), eskiyi taklit (%21,7), kısa sürede gelir beklentisi (%17,3), eğitimin yarıda kesilmesi (%13), yetişmiş hattat eksikliği (%13), koleksiyoner azlığı (%13), para ve reklama kapılmak (%13) bulunmaktadır.

Şekil 4.7'de yer alan bu tabloda dikkat çekici olan katılımcıların bu alandaki kültürel birikim, farkındalık ve bilgi eksikliğinden bahsederken aynı zamanda bir ilgi

enflasyonundan da şikâyet etmeleridir. Bu tezat Türk halkının yeteri kadar bilgi, birikim ve farkındalık sahibi olmadan bir san'ata ilgi gösterdiği şeklinde yorumlanabileceği gibi, hat san'atı çevrelerinin halkın bu san'atta müşteri olmaktan öteye geçerek yaygın olarak icrâcî olmasını istemedikleri şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim katılımcılarla yapılan görüşmelerde bu iki veriyi de destekleyen görüşlerin dile getirildiği görülmüştür.

Öte yandan bazı katılımcılar tarafından hat san'atına siyasi iktidarın çok büyük katkılar yaptığı kabul edilmesine rağmen aynı siyasi otoritenin hat san'atına siyâseten yaklaşmakla suçlanması dikkat çeken bir diğer çelişkidir. Her ne kadar bu eleştiri tek kalmış gözükmese de siyasi otoritenin hat san'atına sadece ilişkisi olduğu çevreler üzerinden yaklaşıp yaklaşmadığını, bu alanda günü birlik bir ilgiden öteye uzun vadeli düzenlemeleri gündeme alıp almadığını değerlendirmesinde fayda gözükmektedir.

Sadece bir katılımcı tarafından dile getirilmesine rağmen araştırmada hat san'atının sorunlarına dair ilginç sayılabilecek bulgulardan birisi ise bu san'atta günümüzde “*imza hastalığı*”nın yaşandığı iddiasıdır. Hattatların bu san'ata başlarken kalemlerini kabrine gömmeyi adet haline getirdikleri Şeyh Hamdullah'ın mezarının yeri belli olmaması için mezar taşı konmasını istemediği, çok büyük san'atkarların bile eserlerine imza atarken tevâzu cümleleri kullandığı¹⁶² düşünülürse geline nokta oldukça düşündürücü gözükmektedir.

Araştırma verilerine göre hat san'atının geleceği konusunda katılımcıların çok büyük kısmının iyimser oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte geline nokta ideal olarak görülmemekte, bu san'atın daha iyi bir konuma gelebilmesi için yapılması gereken pek çok işin olduğu düşünülmektedir. Hat sanatı ile ilgilenen alan profesyonelleri devletten bazı adımlar atarak bu alanda düzenleme yapmasını beklemektedir. Bu anlamda ileri sürülen teklifler arasında bu alanda siyaset üstü bir kurumun kurulması, bu kurumun sanatı ve san'atkârı yurt içinde ve yurt dışında eğitimlerle, ürün satın alımı ve pazarlaması yoluyla desteklemesi bulunmaktadır.

Hat san'atı ile keyif almak için uğraşıldığı takdirde ortaya piposunu tüttüren, bu işten keyif alan, para kazanan insanlardan oluşan çarpık bir tablonun çıkacağı iddiası anlaşıldığı üzere özünde bu san'atın kendi değerlerinden uzaklaşıldığında arzu

¹⁶² Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 16.

edilmeyen sonuçların doğacağı endişesini barındırmaktadır. Bununla birlikte san'atın keyif almak için yapılamayacağı düşüncesi kabul edilebilir gözükmemektedir. İnsanların san'atla uğraştıklarında duygusal tatmin elde etmeleri oldukça normaldir. Bu tatminin ulvi değerlerle veya estetik odaklı san'atsal hazlarla gerçekleşmesi pekâla mümkündür. Bununla birlikte araştırma bulgularına göre hat san'atının insanlara görsellikten öte bir şeyler verebilmesi için işin görseli ile uğraşmak yerine muhteva ve ruhunun da anlaşılması gerekmektedir.

Katılımcıların hat sanatının geleceği konusunda endişeye sevkeden unsurlardan bir tanesi de dindar kesimin bile bu san'atın kültüründen uzak olması ve bunun neticesi olarak elektronik dizgili Kur'ân-ı Kerîm okumaktan çekinmemesidir. Zevk-i selimin kaybolması neticesinde oluşan bu durumun uzun vadede çok farklı sıkıntıları beraberinde getirebileceği düşünülmektedir. Nitekim Şeyh Hamdullah'ın veya Hâfız Osman'ın yazdığı bir Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında kelimelerin birbirinden kopuk olmayıp saf tutmuş cemaat gibi sıralandığı görülmekte fakat bilgisayar ortamında yazılmış mushaflarda kelimelerin birbirinden oldukça kopuk olduğu görülmektedir. Böylelikle günümüzde farkında olmadan gelenekten uzaklaşılırken Kur'ân-ı Kerîm'in yazımında bile tevhid fikrinden kopmalar gerçekleştiği iddia edilmektedir.¹⁶³

Günümüzde san'at eserlerinin san'attan anlayan, san'atı takdir edenler tarafından değil, parası olanlar tarafından satın alındığı, son dönemde hat eserlerini müslüman burjuvazinin “yatırım nesnesi” ve “statü sembolü” olarak görüldüğü ve bu eserlerin “sermayenin yatırıldığı bir nesne” hâline geldiği iddiaları¹⁶⁴ oldukça önemlidir. Hiç şüphesiz san'atın sermaye ile tarih boyunca yakın bir ilişki içinde olmuş, geçmişte hâmîlerle ayakta kalan bu kurum günümüzde piyasanın hâmîliği ile ayakta kalmaya çalışmaktadır. Fakat bu san'at eserlerinin yatırım aracı olarak algılanmasının yaygınlaşması onu kapitalizmin sermaye hareketliliği için kullandığı bir obje olmaktan öteye gidilememesi sonucunu doğuracak riskler barındırabilir. Yeni burjuvazinin hat eseri almasının önemli bir getirisinin ise Cumhuriyet dönemindeki

¹⁶³ Doğanay, “Geleneksel Sanatlarda Gelenek ve Gelecek”, *Prof. Dr. Selçuk Mülayim Armağanı*, 291-292.

¹⁶⁴ Schick, “Hat San'atının “Altın Çağ”ından Bahsedilebilir mi?”, *Sabah Ülkesi*, 77.

“irrasyonel düşmanlığın bir nebze hafiflemesi” ve halkta hat san’atına karşı “yüzeysel de olsa” bir ilgi uyanması olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁵

Öte yandan her ne kadar değişik form şekil ve icatlar yoluyla bazı yeni arayışlar olsa da hat san’atının zirve noktasını yakaladığı ve tekâmül ettiği fikri de tartışmalı bir fikir olarak gözükmektedir. Nitekim üretilen eserlerin çoğunun günümüz san’at anlayışına göre san’at eseri bile olmadığı iddia edilmektedir. Sürekli değişimin yaşandığı bir dünyada insanların beğenilerinin ve san’at anlayışlarının bundan etkilenmeyeceğini düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Dünya san’atları ile kendi san’atlarımızı bütünleştirebilmek için icâzet almış hattatları dünya san’atçısı yapmak gayesiyle yurtdışına çeşitli ülkelere gönderme fikri akla Osmanlı’da¹⁶⁶ ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında benzer şekilde gerçekleştirilen uygulamaları getirmektedir.¹⁶⁷ Farklı san’at dallarında olmakla birlikte çoğu ressam olan bu isimlerin Avrupa tecrübelerinden sonra kendi san’atlarında bir canlılık oluşturamadıkları, ne Doğulu ne de Batılı olamayarak kendi yollarını bulmakta zorlandıkları görülmüştür. Hat san’atının kendi iç dinamiklerinin çok güçlü olması sebebiyle Batı’dan etkilenmeyen tek san’atımız olduğu, hatta Batı’yı etkilediği genel kabul gören bir yaklaşım olmakla birlikte aksi yönde de yaklaşımlar da söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında hattatların Batı san’atını tanınması için yurt dışına gönderilmesi fikri oldukça dikkat çekici sonuçlar doğurabilir.

Öte yandan ileriki yıllarda alışılmışın dışında etkisi, derinliği ve gerçekliği artmış farklı boyutlarda hat san’atı eserleri ile bir nevi hat heykellerle karşılaşacağımız fikrinin gerçekleşebilmesi için öncelikle bu san’atın görünürlüğünün ve toplumsal kabul oranının çok daha fazla artması gerekmektedir. Nitekim Emin Barın’ın şimdiki adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü’nde Avrupa Yakası’ndan Anadolu Yakası’na

¹⁶⁵ A.g.m., 77.

¹⁶⁶ Avrupa’ya ilk defa 1827’de küçük bir öğrenci topluluğu eğitime gönderilmiştir. Bkz.: Zürcher, *Turkey A Modern History*, 44.

¹⁶⁷ 1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan resim yarışmasını kazanan Refik Epikman, Cevat Dereli, Mahmut Cuda, Muhittin Sebati, Zeki Kocamemi, Şeref Akdik, Ali Avni Çelebi, Hale Asaf gibi sanatçılar özellikle Paris’e gönderilmiştir. Bkz.: Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, 525.

geçildiğinde, sağ tarafa yerleştirilen üç boyutlu “maşallah” hat heykeli¹⁶⁸ ne hikmetse görünür kılınamamış, arayanların bile zor ulaştığı bir noktada âdetâ gözlerden saklanmıştır. (Bkz. Resim 1)

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular hiçbir san’at olayının sosyolojik gelişmelerden bağımsız düşünülmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Katılımcıların da belirttiği üzere bir ülkenin ayakta durması için gerekli olan üç sac ayağından ilki “askeri ve siyasi ayak yani güç kuvvet ayağı”, ikincisi “bilim ve teknoloji ayağı, üretim ayağı” üçüncüsü ise “san’at ve kültür ayağı”dır. Bu üç alandaki gelişmeler birbirini desteklemediği takdirde toplumlar varlıklarını uzun süre devam ettirememektedir. Türkiye’de askeri ve siyâsi alanda elde edilen güç yavaş yavaş bilim ve teknoloji alanında üretime çevrilmektedir; fakat san’at ve kültür ayağında (Türk televizyon dizilerini saymazsak) henüz bir atılıma geçilememiştir.

4.3. Hat San’atında Birey ve Dönüşüm

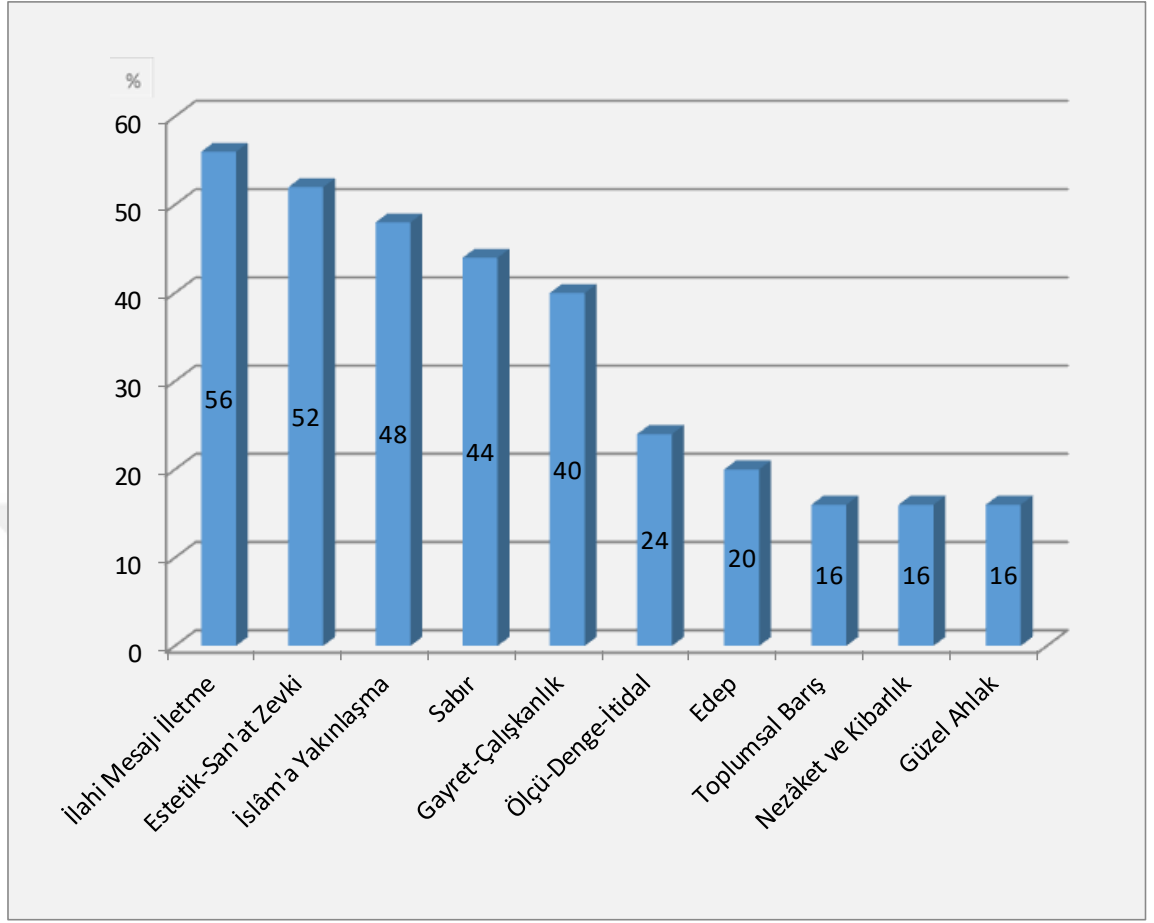
4.3.1. Hat San’atı ve Birey

Araştırma katılımcılarının tamamı hat san’atının birey ve toplum bazında pek çok açıdan fayda sağladığını düşünmekte ve oldukça geniş bir yelpazede gerçekleştiğini düşündükleri bu kazanımların önemine dikkat çekmektedir. Hat san’atkârları büyük çoğunlukla bu san’atın kendilerine maddî-mânevî çok şey kazandırdığını¹⁶⁹ ve kaybettirdiği önemli hiç bir şeyin olmadığını beyân etmektedir. Hat san’atıyla uğraşmaktan pişman olan bir hattat görülmediği gibi bu san’atın kişiler üzerinde

¹⁶⁸ Bu eserin köprüye yerleştirilmesi hakkında iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Bir rivayete göre iş adamı Vehbi Koç’un eşi Sadberk Koç köprüyü gezip çok beğenmiş fakat bir “maşallah” yazısı konulmamasını eleştirmiş, bunun üzerine yazı hazırlanmıştır. Bir diğer rivayette ise yazı MSP-CHP koalisyonu sırasında 1974 yılında muhâfazakar gelenekten gelen dönemin karayolları genel müdürü Orhan Batı tarafından yaptırılmıştır. Emin Barın’ın oğlu Tevfik Barın ve talebesi Savaş Çevik ilk rivayetin doğru olduğunu belirtmektedir. Buna göre Emin Barın tarafından 1973’te yazılan bu eser Vehbi Koç tarafından Sedat Hakkı Eldem’e yaptırılmış ve ilgili bakanlığın izniyle köprüye yerleştirilmiştir.

¹⁶⁹ Âlî Mustafa Menakıb-ı Hünerveran isimli eserinde “yazı güzelliği sâhiplerine minnetsiz şeref ve üstünlük veren bir üstünlük vasfı” olup yazı erbabına kötü huyları olmadıkları takdirde “yükselmesine ve değerlenmesine sebep olan parlak bir şöhret yolu” sağladığını belirtmektedir. Bkz.: Gelibolulu, *Menakıb-ı Hünerveran*, 81.

Şekil 4.8: Hat San'atının Öne Çıkan Fayda ve Kazanımları

gerçekleştirdiği değişimler büyük oranda müspet olarak değerlendirilmektedir. Katılımcıların beyan ettikleri fikirlerden anladığımız üzere Tablo 4.4'de hat san'atının bireylere pek çok açıdan sağladığı muhtelif fayda ve kazanımların bulunduğunu¹⁷⁰ görmekteyiz. Bununla birlikte Şekil 4.8'de görüldüğü üzere bu san'atın özellikle ilahi mesajı iletme, İslâm'a yakınlaşma, estetik ve san'at zevki, sabır, gayret, çalışkanlık ve disiplin, toplumsal barış, ölçü, denge, itidal, nezâket ve kibarlık, güzel ahlak, ekonomik kazanım, edep, toplumsal barış, nezâket ve kibarlık, güzel ahlak, ekonomik kazanım ve kimlik inşası gibi faydaları öne çıkmaktadır.

Hattatların hat san'atıyla tanışma hikâyeleri incelendiğinde katılımcıların önemli bir kısmının bu san'ata karşı duyduğu ilgiyi doğuştan gelen bir merakla bağladığı

¹⁷⁰ Hat yazısının “devlet adamı için güzellik, zengin için olgunluk, fakir için mal” olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Boydaş, *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, 11.

Tablo 4.4: Hat San’atının Ürettiği Fayda ve Kazanımlar¹⁷¹

GÖRÜŞLER	KATILIMCILAR																								f	%	
	Huseyin	M.Arif Vural	M. Ugur	Mehmed Özcaay	Hüseyin Kutlu	Tahsin Kurt	Avdın Ergün	Mehmet Cebi	Yusuf Sezer	Ahmet Akcan	Hüseyin Öksüz	Turan Sevgili	Fuat Basar	Fatih Özkafa	Menaf Nam	Irvin C. Schick	Savas Cevik	Cevad Huran	İlhan Özkececi	Raffi Portakal	Ömer F. Dere	Hilal Kazan	Ali Rıza Özcan	Avten Tırvaki	E. İhsanoğlu	25	
İlahi Mesajı İletme	0	1	0	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	0	14	56
Estetik, San’at Zevki	0	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	13	52
İslâm’a Yakınlaşma	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	12	48
Sabır	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1		11	44
Gayret, Çalışkanlık	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	10	40
Ölçü, Denge, İtidal	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6	24
Edep	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	20
Toplumsal Barış	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	16
Nezaket ve Kibarlık	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	4	16
Güzel Ahlak	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4	16
Ekonomik Kazanım	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	12
Kimlik İnşası	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0		3	12
Kültürünü Anlama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2	8
Mücadele Bilinci	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	8
Huzur ve Tatmin	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8
Özgüven	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8
Kültürel Seviye Artışı	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	8
Geçmiş Birikimle Bağ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0		2	8

¹⁷¹ Tablo 4.4’de katılımcıların konu başlıkları hakkında fikir beyan etmeleri “1” etmemeleri “0” koduyla belirtilmiştir. Tablodaki yüzdeler, ilgili konu başlığına cevap verenlerin sayısı toplam katılımcı sayısı olan 25’e bölünerek hesaplanmıştır.

Negatiflikten Kurtulma	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8	
Tarih Anlayışı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Keşmekeşten Kurtulma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Geçmişle Bağ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Yanlış Yönlere Kaymama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Sükûnet ve Huzur	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Estetik Silah	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4
Emniyet Duygusu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4
Medenileşme, İlerleme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4
Ülke Tanıtımına Katkı	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Yavaşlık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Dikkat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4
Tanınma, Bilinme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Bereket	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Nizam, Düzen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	4

görülmektedir. Araştırmada dikkat çekici bir diğer bulgu hat san'atkârlarının çoğunun küçüklüklerinde resim san'atına karşı ilgi duymasıdır. Hattatların önemli bir kısmının gençliklerinde güzel resim yaptıkları için çevrelerindeki bazı insanların onları yönlendirmesi ile hat san'atına başladığını görmekteyiz. Bazıları ise hiç daha önce hiç tanımadıkları bu san'atı kitap dergi vb. yayınlarda görünce etkilenmiş ve hat san'atına yönelmişlerdir. Bu bilgiler ışığında san'atkârların keşfedilebilmesi için yetenekli olmanın yanı sıra bu yeteneklerin fark edileceği ve doğru şekilde yönlendirileceği bir ortamın bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hattatların bir kısmı bu san'ata nasıl başladıklarını bazen kendileri bile anlamamakta ve hat san'atıyla kurdukları irtibatın ilahi bir yönlendirme sebebiyle gerçekleştiğini düşünmektedir.

İslam medeniyetinde kılıç erbabından daha üstün görülen kalem sâhiplerinin¹⁷² hat san'atını icra ederken duygularının daha çok “mânevî haz” ve “estetik zevk” çevresinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Nitekim kutsal kitap Kur'ân-ı Kerîm'e hizmet etmenin hazzını yaşayan hattatların en büyük hedefi de bir Kur'ân-ı Kerim yazabilmek olmuştur. Aynı şekilde bazı hattatlar yazı yazarken aldıkları hazzı dünyadaki hiçbir zevkle değişmeyeceklerini beyân etmektedir.

Hattatların sırat-ı mustakim çizgisinin dışına çıkmaması gerektiğini düşünen kimi katılımcılar bu san'atın kişiyi zaptu rabta altına alan bir elbise gibi olduğunu, kişiye sürekli bu yönde duygu ve düşünceler empoze ettiğini belirtmektedir.¹⁷³ Hat san'atının hattatı kuşatan, onu sürekli kendisiyle olmaya zorlayan, uzak kaldığında kendisini suçlu hissettirerek mutsuz kılan bir yönünün bulunduğu ifâde edilmesi dikkat çekici bir diğer bulgudur.

Bu san'atla ilgilenen kişiler sadece estetik eserler üretmemekte aynı zamanda her şeyde estetiği arar hale gelmektedir. Bu arayış birçok şeyin estetik değerlerden hızla uzaklaştığı günümüzde hat san'atkârını çok fazla rahatsız edebilmektedir. Bazı hattatların bu san'atla çok yakın duygusal alışverişe girdiği, âdeta onunla konuşup dertleştiği, nerdeyse aşk yaşadığı görülmektedir. Gönül dünyası oldukça zengin olan bu insanların hat san'atını kişiyi yaratıcısına ulaştıran bir disiplin olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim genelde İslâm san'atının özelde hat san'atının tasavvufla olan bağı ilgili literatürde sıklıkla dile getirilen bir yönüdür.¹⁷⁴ Mutasavvıfların çoğu, harflere özel anlamlar yüklemiş, alfabenin ilk harfi olan elifi çoğunlukla sevgilinin ince uzun endamına benzetmişlerdir.¹⁷⁵ Bu durum onların harfleri ilahi sevgi ile özdeşleştirmelerine yol açmıştır. Mukaddes metinlerle meşgul olan hattatlar duygu

¹⁷² Gelibolulu, *Menakıb-ı Hünerveran*, 56.

¹⁷³ Nitekim san'atın toplumdaki “duygu ve düşünce birliği”ni sağladığı belirtilmektedir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 16.

¹⁷⁴ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 70. Koç, *İslâm Estetiği*, 161. ; Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 22.

¹⁷⁵ Schimmel, *Islamic Calligraphy*, 13. ; Schimmel, *Mystical Dimensions Of Islam*, 417. Aynı şekilde bazı gizemci müslümanların harfler ve sayılar arasında yer değiştirebilme imkanı dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm'i yorumlarken ve de çoğunlukla şiirde ebcedi kullanarak oldukça ince işlemler yaptığı belirtilmektedir. Bkz.: Annemarie Schimmel, *The Mystery Of Numbers*, (New York: Oxford University Press, 1993), 18-19.

dünyalarında genellikle bir dînî ve tasavvufî boyut hissetmekte¹⁷⁶ ve büyük bir kısmı san'atlarını bir ibadet bilinci ile icra etmektedir. Bu durum hattatlar için tasavvufî ve dînî bir arka plan oluşturmaktadır. Mânevî âlemde ruhuna bir feyiz verildiğini düşünen hattat hat san'atına karşı hiç bitmeyen bir muhabbet duymaktadır. Bazı hattatlar eğer o aşk olmazsa hat san'atının devam etmediğine inanmakta, hat san'atıyla karşılıklı aşk yaşayabildikleri takdirde san'atını icra ederken üretimde zorlandıkları anlarda rûhî destek alacaklarına inanmaktadır.¹⁷⁷ Nitekim hattatların istenilen seviyeye gelebilmesi için “*ruhî bir kemâle*” ermeleri gerektiği aksi takdirde yazısına yaşadığı her türlü ruhî buhran, nefsânî duygu ve tatminsizliklerinin yansyacağı belirtilmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte İslâm san'atının aslen tasavvufî olduğu düşüncesine karşı da çıkılmıştır.¹⁷⁹

Araştırmada elde eden bir diğer bulguda hat san'atında hoca talebe ilişkisinin çok önemli olduğu, meşk usûlü olarak nitelendirilen bu eğitim metodu ile hem san'atın kendine ait bir geleneğinin olduğu hem de sâhip olunan tarihi birikimin sonraki nesillere aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte meşk geleneği hat sanatında standartlaşmaya yol açarak yaratıcılığa engel olduğu yönünde eleştirilmektedir.¹⁸⁰ Bu sanatın tarihinde önemli değişiklikler yaparak çığır açan hattatların da bu metotla

¹⁷⁶ Katılımcılardan Uğur Derman'ın belirttiği üzere hattatlar arasında intisâb etmeyen neredeyse yok gibidir. Osmanlı hat san'atının kurucusu kabul edilen Şeyh Hamdullah Zeyniye (Halvetiye) tarikatında seyr ü sülûkünü tamamlamış, aynı zamanda babası olan şeyhinin vefâtı üzerine Nakşibendiye yolunun sohbetlerine devam etmiştir. Bkz. Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, 30-31. ; Quaritch, *The Quran and Calligraphy*, 33. Aynı zamanda hattatların şeyhi olarak görülen Şeyh Hamdullah'ın zaman zaman vecde gelip yazmayı terkettiği Alemdağ ve Akbaba'da ailesinden uzakta günlerce vahdet vecdinde ibadete daldığı belirtilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 94.

¹⁷⁷ Hattatların mânevî yardımlar aldıkları kimi kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim Mehmed Şevkî Efendi'nin “*Yazıyı bana âlemi rû'yada talim ettiler.*” dediği ve bu tarihten sonra yazısındaki kusurların ortadan kalktığı iddia edilmiştir. Bkz.: İbnülemin, *Son Hattatlar*, 397.

¹⁷⁸ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 28. ;

¹⁷⁹ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 8-11.

¹⁸⁰ Mehmet Memiş, “Osmanlıda Hat Sanatını Zirveye Çıkaran Eğitim Yöntemi: Meşk ve İcazet Geleneği”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2/3, (2018): 73.

yetiştigi düşünülürse bu eleştirilerin haklı görülmesi mümkün gözükmemektedir. San'atkâr her ne kadar duygusal yönden güçlü ve zengin yetenek sahibi biri olsa da belli bir eğitim sürecine ihtiyaç duymaktadır.¹⁸¹ San'atkârın eğitiminin tek boyutlu olmayıp yetenek, duygusal alan ve kalp-ruh alanında eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerektiğine inanılmaktadır.¹⁸² Bu sebeple hat san'atını öğrenmek isteyen kişi bir ustaya kapılandığında¹⁸³ ona bu san'atı öğretecek üstâdı ile oldukça uzun süren bir yolculuğa çıkmakta, bu süreçteki birlikteliği ister istemez karşılıklı bir etkileşim doğurmakta ve öğrenci ile hoca aynileşerek birbirinin hâli ile hallenmektedir. Bir anlamda hoca öğrencisine kendi libâsını giydirmekte, onu kendi boyası ile boyamaktadır.¹⁸⁴ Buraya kadarki durum pek çok san'at ve zanaatte hoca-talebe ilişkisinde yaşanabilmektedir. Fakat hat san'atında hattatla öğrencisi arasında önce bir insani bağ meydana geldiği, sonra gönülden kurulan bir diğer bağ ile hocadan talebeye, talebeden hocaya feyz denilen ve pozitif bilim mantığı ile açıklanması zor olan rûhî bir akış gerçekleştiği iddia edilmektedir. Hoca ile talebe mürit-mürşit gibi olmakta, baba-oğul gibi yakınlaşarak aralarında bir sevgi bağı meydana gelmektedir. Bâtını mânâda muhabbet libâsına bürünülmekte böylelikle cemâl tecellilerine ulaşılmaktadır.¹⁸⁵ Bu açıdan hat san'atının insanın terbiyesi ve olgunlaşmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.¹⁸⁶ Bu metod sayesinde hat san'atına ait usûl ve bilgileri kapsayan bütün birikim sonraki nesillere aktarıldığı gibi özellikle öğrencinin değişimine zemin hazırlandığı belirtilmektedir. Nitekim bazı katılımcılara göre hat san'atı aynı zamanda bir terbiye unsuru olup müntesiplerini ciddi bir sürece sokarak onlara sabrı, tahammülü öğretmekte ve aslında bir nevi tasavvufî terbiyeden geçirmektedir. Hattatların pek çoğunun tasavvufla ilgilenmesi “sofi meşrep ve deryadil” kişiler olmaları,¹⁸⁷ dünyaya değer vermemeleri gerçekten

¹⁸¹ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 121.

¹⁸² Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 84-85.

¹⁸³ Bir ustadan meşk usulü ile ders almaya başlamak, rahle-i tedrisinden geçmek.

¹⁸⁴ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 82.

¹⁸⁵ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 82.

¹⁸⁶ Nitekim san'atın en büyük mürebbî olduğu iddia edilmiş, ecdadımızın gençleri kötü alışkanlıklardan korumak ve bir hayat disiplini kazandırmak amacıyla mûsikî ve hat san'atıyla meşgul ettiği belirtilmiştir. Bkz.: Serin, *Hat Sanatımız*, 14.

¹⁸⁷ Acar, *Türk Hat Sanatı, Araç, Gereç ve Formlar*, 22.

dikkat çekicidir. Anlaşıldığı üzere bu san’atta öncelikle sükûnet gerekmede, katılımcıların da belirttiği gibi “*sabır, sebat, sevgi*” formülü bulunmaktadır.

4.3.2. Hat San’atı ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi

Bazı katılımcılar gelenek kavramını bu san’atın kendi iç dinamiklerinde eskiden beri süregelen usûl ve yöntemler olarak algılamak kimi katılımcılar ise bu kavrama daha geniş bir anlam yükleyerek toplumun mensubu olduğu medeniyetin diğer nesillere aktarımında¹⁸⁸ geleneği önemli bir unsur olarak görmektedir. Bununla birlikte gelenekle kurulan bağ kimi bazı hattatları rahatsız etmekte ve kendilerini zanaat ehli gibi hissetmelerine yol açmaktadır. Hat san’atının en güçlü olduğu bir alanda bu tür bir algı uyandırması geleneğin sâhip olduğu fonksiyonların bu çevrelerde tam olarak anlaşılmadığını düşündürmektedir.

Öte yandan araştırma bulgularında ortaya konulduğu üzere hat san’atı bünyesinde iki yönlü geleneği barındırmaktadır. Bunlardan ilki iç dinamiklerini gelecek nesillere ulaştırması noktasında hattın kendi usûl ve yöntemlerinin devam ettirilmesi iken, ikinci boyut ise âit olunan medeniyet değerlerinin diğer nesillere aktarılmasıdır. Hat san’atının gelenekle kopmaz bir bağı olup, bu birikim hat san’atçısına tıpkı zifiri karanlıkta hiçbir yeri görmeyen bir insana elindeki fenerin yol göstermesi gibi rehberlik etmektedir. Hattat ait olduğu gelenekten koptuğu anda nereye gideceği belli olmayacak, yolunu kaybedecek ve üretimi güçleşecektir. Eğer hat san’atçısı bir şeyler üretmek istiyor, bir yere gelmeyi arzu ediyorsa muhakkak surette geleneği temel alarak onun üzerine bir şeyler inşa etmelidir.

Araştırma katılımcılarına göre günümüzde hat san’atı gelenekten süzülüp gelen özel bir eğitime sâhip olduğu için geleneğe sıkı sıkıya bağlı olarak devam etmektedir. Hat san’atında XIX. asırda yazılan yazının iptidai olmakla beraber, benzer özelliklerde XVI. ve XVII. asırda da yazıldığı görülmüştür. Gelenekten kopmaya imkân olmadığını göstermektedir. Her ne kadar 14 asırdır devam eden süreçte hat san’atı kendi geleneğini kazansa da hayatın sürekli değişmesi sebebiyle san’atlarda da değişim kaçınılmazdır. Katılımcılardan Ali Rıza Özcan’ın tespitine göre insan hayatı tıpkı araba kullanmaya benzemektedir. Arada bir hangi yoldan geldiğinizi kontrol etmek için dikiz aynasından arkaya baksanız da sürekli dikiz aynasına baktığınız

¹⁸⁸ Nitekim san’atın toplum hayatında geçmişten geleceğe köprü kuran bir işlevi olduğu belirtilmiştir. Bkz.: Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 11.

takdirde kaza yapmanız veya yolunuzu kaybetmeniz kaçınılmaz olacak, en iyi ihtimalle hızınız yavaşlayacaktır. Dolayısıyla geçmişle irtibatı koparmamak gerekli olsa da gözünüzün sürekli ileride olması lazımdır. Geleneksel san’atlarda geleneğin peşinde olmak, geleneği aramak, geçmişin önemini vurgulamak yaygın bir anlayıştır. Bu temelde doğru bir yaklaşım olmakla birlikte bu yaklaşımın güncellemesi ve ileriye yönelik bir bakış açısına dönüştürülmesi gerekmektedir.

Hat san’atının modern ve modernlik ile ilgisi daha çok bu san’attaki yenileşme çabaları olarak nispeten dar bir çerçevede algılanmaktadır. Nitekim bazı hattatlara göre talep üzerine müşterilerin mobilyalarına uyması için tezhibi daha az ve grafik olarak görseiliği ön planda olan sâde renklerde ürettikleri eserler modernliğe de uyum sağlamaktadır.

Eskinin klasik olarak görülüp başka şeylere benzemeyen yeninin ise modern olarak kabul edilmesine¹⁸⁹ hat san’atı çevreleri karşı çıkmakta ve bu san’atta yeni denemeler yapanların öncelikle klasik usûllerde yazdıkları yazıların genel kabul görmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Modern denilen çalışmalardan alabildiğine saçmalama hürriyeti anlaşılmamalıdır. Bununla birlikte hat san’atı ve klasik san’atlarımızın bundan sonraki yıllarda yepyeni san’atları doğuracak bir altyapıya sâhip olduğu düşünülmektedir.

Gelenek adına üretilmiş san’atların tekrarla öğrenilmesi kimi katılımcılara göre bir yere kadar anlaşılabilir olmakla birlikte o eserleri oluşturan toplumun değerlerinin neler olduğu unutulduğu için gelenek adına birbirinin kopyası ruhsuz kadvralar oluşturulmaya başlanmıştır. Hat san’atı eserlerini pek de rastlanılmayan bir şekilde ruhsuz kadvralara benzeten bu iddiaya göre genetik kodlarımızdaki bizi biz yapan

¹⁸⁹ Klasik hat eserlerinin muhataplarını belli bir ideal güzelliğe yönelttiği, fakat modern hat eserlerinin kişiyi içinde bulunduğu gerçekleri farklı açılardan görmeye teşvik ettiği belirtilmektedir. Klasik hat yazıları eserde harflerin güzelliğini ortaya çıkarırken modern üslûptaki çalışmalar tablonun tamamına yayılmış bir kurgu sunmaktadır. Böylece çalışmaya muhatap olan kişinin kendisi bir anlamlandırma çabasına girmektedir. Klasik hat eseri güzellik ve anlamı bize taşmakta ve bizi varmak istediği yere taşımakta, modern çalışmalarda ise arayıp bulmamız gereken birçok anlamlılık oluşmaktadır. Bkz.: Burhanettin Tatar, “Hat Sanatı Hakkında Bazı Felsefi Notlar”, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 822-823.

değerler korunabilirse medeniyet yolculuğumuzda yıkılan köprüyü tamir ederek yol almamız mümkün olacak aksi takdirde o köprünün üzerinde daha öncekilerin bıraktıkları şeylerle oyalandığımızı anlamamız mümkün olmayacaktır. Eğer medeniyet yolculuğunda yeni köprüler kurabilmek isteniyorsa öncelikle o ruhu tekrar kuşanmak ve değişen formlar karşısında aynı ruhta eser üretebilecek yeni nesil san'atçılar yetiştirmek gerekmektedir. Nitekim mâziye bugünden bakılarak yapılan sanatın bu alanındaki boşluğu doldurmakta yetersiz kalacağı ifade edilmektedir. Günümüz insanı her ne kadar mazinin sanatına büyük bir hayranlık duysa da *“mazinin derinliklerinden beslenen fakat bugünkü hayatını yansıtan”* kendi öz sanatını¹⁹⁰ üretmek zorundadır.

Eskiye tekrarın önemli bir tehlikeyi barındırdığı iddia edilmektedir. Buna göre *“kimliği sağlam, irade ve eylem gücü yerinde olan toplumlar”* diğer toplumların ürettiği sanatları alıp kendilerine uyarlayarak *“çok zengin ve renkli bir sanat külliyatı”* oluşturabilirler. Fakat toplumsal yapı *“diri ve bilinçli”* olmadığı takdirde *“kimlik muğlak ve karmaşık”* hale gelmekte, arka planındaki temel değerler manzumesi açıklığını ve sağlamlığını yitirmektedir. Bu tür toplumlarda irade gücü zayıfladığı veya hiç olmadığı için san'at ihtiyacını gidermek amacıyla eskiye tekrar yoluna başvurulmaktadır. Ayrıca yabancı san'at ürünleri bu toplumlara değişime uğramadan kolaylıkla girebilmektedir. Eskilerle yetinildiği ve yabancı etkilere karşı korunmasız olduğu için bu tür toplumlarda *“ortak toplumsal duygudaşlık”* meydana gelmemektedir.¹⁹¹ Bu sebeple hat sanatındaki klasik usûl ve üretimlerin korunmasının önemli olduğu kadar, bu san'atı günümüz insanının idrakine sunacak yenilik arayışların da önemsenmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bazı katılımcılara göre hat san'atı yazı tarihine bakıldığında geçmişi en yakın san'at olduğu için en modern ve en çağdaş san'at durumundadır. Hat san'atında eğer ihtiyaç varsa reform yapılması mümkündür. Hat san'atının şekil bazında daha da zenginleştirilebilmesi için reform kapısı açık olmalıdır ve halen açıktır. Bu san'attaki modern denemeler günümüz insanlarına hattın daha cazip hale getirilmesi için yapılmakla birlikte ileride bunların nasıl bir alâka göreceğini zamanın belirleyecektir. Bununla birlikte günümüzde hat san'atı dışındaki sanatların gelenekle olan bağının çok zayıfladığı, hat sanatında da gelenekten uzaklaşma eğilimi gösteren çalışmaların

¹⁹⁰ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 96.

¹⁹¹ Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 190-191.

arttığı, tedbir alınmazsa bu san'atın da sonunun diğerleri gibi olacağı belirtilmektedir.¹⁹² Buna göre geleneksel sanatlarda yenilik hareketlerinin bu san'atların öz benliğini yitirip değersizleşmesine ve başka mecralara kaymasına yol açma tehlikesi söz konudur. Öte yandan insanların yaşamadığı geçmişin duygu ve düşünceleri ile geçmişin güzelliklerini üretmeye çalışması sonuç vermemekte, geleneksel san'atlarda yaşanan sekülerleşme, dejenerasyonu daha da hızlandırmaktadır.

Geleneği yeniliğin karşısında algılayan yaklaşımlar bazı katılımcılar tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir. Onlara göre hiç şüphesiz her san'at dalı gibi hat san'atı da geleneksel form, eğitim ve malzeme ile bir gelenek üzerine inşâ edilmektedir. Fakat son yıllarda pek çok açıdan yenilikler ortaya çıktığı için yenilik zaruridir. Günümüzde bazı hattatlar Râkım'dan daha iyi celî yazılar yazsa de aradan bunca zaman geçtikten sonra artık dünyanın ilgisini çekebilmek için başka bir şey yapmak gerekmektedir. XVI. yüzyılda İznik çinisi san'at iken bugün Kütahya ile zanaat haline gelmiştir. Günümüzde artık san'at olarak görülmemekte ve zanaat olarak kabul edilmektedir. Nitekim bugünün dünyasında bütün san'atlar soyutu aramaya, anlamaya ve keşfetmeye çalışmakta, san'atçılar soyutun peşine düşerek onun üzerine bir şeyler yüklemek suretiyle san'at icra etmektedirler. Artık san'atçılar Duchamp'ın bir pisuvarı kullanması gibi¹⁹³ günlük hayatta kullanılan basit bir objeyi alarak bununla san'at yapabilmekte, 100 dolar etmeyecek bir obje bugün satılığa çıksa 200 milyon dolara alıcı bulabilmektedir. İslâm medeniyeti san'atları soyut ifadeye çok yatkın san'atlar olmasına rağmen bu yönde yeterli birikim ve çaba bulunmamaktadır.

Mehmet Çebi'nin hat san'atını dünya san'atı hâline getirebilmek için onun kamış ve kağıttan kurtarılması gerektiğini iddia etmesi oldukça iddialı bir çıkıştır. Bu yaklaşımın kendi içerisinde tutarlı bir anlayışa sâhip olduğunu söylemek mümkünse de pek çok çevreyi de aşırı derecede tedirgin edeceği açıktır. Hiç şüphesiz hattatların modern san'at tekniklerini bilmesi ve bu tür malzeme ve tekniklerle eser üretmesi ilgi çekici eserleri ortaya çıkacaktır. Fakat iddia sahibinin de kabul ettiği üzere bu tür bir san'atın artık hat san'atı olarak nitelendirilmesi de kolay gözükmemektedir. Bu

¹⁹²Doğanay, "Geleneksel Sanatlarda Gelenek ve Gelecek", *Prof. Dr. Selçuk Mülâyim Armağanı*, 301.

¹⁹³ Zolberg, *Constructing A Sociology of The Arts*, 23. ; Noël Carroll, *Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*, çev. Güliz Korkmaz Türkeş, (Ankara: Ütopya Yayınları 2012), 46-48.

tartışmanın bizlere sağlayacağı en önemli kazanım hat camiasında icâzet alınca meselenin bitmediğini asıl o zaman başladığını göstermesi olacaktır. Öte yandan hat san'atında yenilik arayışlarının bazı san'atçılar tarafından kelime ve harflerle tamamen keyfi bir şekilde oynamaktan ibaret sanıldığı, bu tür çalışmaların dünya medeniyetinin basmakalıp ifâdelerinden oluşan “barış”, “savaş”, “mutluluk” vb. banal, rüküş dolayısıyla kiç (kitsch) olduğu iddia edilmektedir.¹⁹⁴

Katılımcılar tarafından dile getirilen hususlardan tartışma potansiyeli oldukça yüksek olan bir diğer iddiaya göre Türkiye’de çeşitli nedenlerle hat san’atı konusunda giderek birbirinden uzaklaşan iki cephenin oluşmuştur. Bu iddiaya göre bazı kesimler kendilerini tanımlamak ve kimliklerini ifâde etmek için hat san’atını kullanmaktadır. Hat san’atı ve geleneksel denilen san’atlar muhâfazakar cephenin kimliğini ifâde eden san’atlar olarak görülmektedir. Nitekim Türkiye’de pek az evde hat san’atı ile birlikte Batı stilinde çağdaş resim bulunmaktadır. Bazı katılımcılara göre bu durum Türkiye’de bir kültür savaşı yaşandığını göstermekte, kültürel birikimleri farklı olan iki grup arasında iktidar mücadelesi yaşandığını ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında bir grup iktidarda iken şimdi diğer grup iktidardadır. “İktidar mücadelesinde san’atın araçsallaştırılması” üzücü olup, gönül hat san’atının güzelliğine herkesin varabilmesini istemekte, bu san’atı ayrıştırıcı değil birleştirici bir unsur olarak görmeyi dilemektedir. Bu araştırmaya değerli katkılarda bulunan Irvin Cemil Schick tarafından dile getirilen yukarıdaki iddialar üzerinde düşünülmeyi hak etmektedir. Türkiye’de “*kültürel ötekileştirilme*” yaşandığı ve bunlar arasında ciddi mesafeler olduğu pek çok defa dile getirilmiştir.¹⁹⁵ Fakat bu iddiada bir yandan çok güzel temenniler dile getirilirken öte yandan hat san’atının bazı kesimler tarafından kendilerini tanımlamak ve kimliklerini ifâde etmek için kullanıldığı öne sürülmektedir. Bunun nasıl gerçekleştirildiği belirtilmediği gibi bu durumun kötü bir şey olduğu imâ edilmektedir. Aynı şekilde hat san’atının iktidar mücadelesinde nasıl araçsallaştırıldığına dair bilgi verilmemektedir. Öte yandan evine modern resim asmayanlardan şikâyet edilirken hat eseri asmayanlardan hiç bahsedilmemektedir.

¹⁹⁴ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 33-34.

¹⁹⁵ Nitekim Türk modernleşmesinin “İslami habitus” ve “*laik-seküler*” şeklinde iki kadim kutba sâhip olduğu ve bu iki kesim arasında demografik ve kültürel varlıklar açısından mücadele bulunduğu belirtilmektedir. Bkz.: Özet, *Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*, 270.

Günümüzde bazı çevrelerin hat san'atını san'at olmanın ötesinde "kimlik", "geçmişle ilişki" vb. gayelere araç olarak gördüğü iddiası bu araştırmanın peşinde olduğu bulgularla doğrudan ilgilidir. Bu iddiaya göre hat san'atı araçsallaştırılarak geçmişin bir sembolü olarak görülmekte, bu san'attan anlamak, bu eserleri duvarına asmak geçmişle bir ilişkiyi sembolize etmekte, san'at olmanın ve güzel olmanın ötesinde geçmişe belirli bir bakışı simgelemektedir. Dahası bugün iktidardaki düşünce gerçekçi olmayan bir tavırla Türkiye'nin geçmişine dönük bir yaklaşım peşindedir. Oysa film geriye alınamamakta, geçmiş bugün tekrar canlandırılmamaktadır. Günümüzde geçmişten birtakım şeyler alınması mümkün olmakla birlikte yönümüzü ileriye dönmemiz zorunludur. Irwin Cemil Schick kaleme aldığı başka bir makalesinde de, *"hat eserleri, kaybedilen kültürel (ve sosyo-ekonomik) devamlılığın yerine geçecek şekilde kullanıma sokularak, unutulmuş gerçekliklerin ve kendisinden kopulmuş olan geçmişin mecazları haline getirildiler. Bir yandan yeni zengin tabakalar, hat eserlerinde (ve daha genel olarak Osmanlı antikalarında) parayla satın alabildikleri bir köklülük simgesi bulurlarken, diğer yandan da kültürel programları, toplumdaki bu gibi kopmaları reddetmeyi gerektiren bazı siyasi akımlar, hat sanatında bir otantiklik, geri dönülmesi gereken bir öz aradılar."*¹⁹⁶ şeklinde benzer görüşler dile getirmiştir. Bu iddia da kanaatimizce kendi içerisinde sorunlu bir yaklaşımı barındırmaktadır. Şöyleki bir bireyin veya toplumun geçmişini ve geçmişteki bazı değerlerini özlemesi, bunu bazı objelerde sembolize etmesi her zaman kötü bir şey değildir. Nitekim dünyada ilerlemeci anlayışın toplumlara mutluluk getirmediğinin görülmesi ile¹⁹⁷ postmodern yaklaşımların öne çıktığına, bireylerin böylelikle geçmişinde var olan değerlerine yöneldiğine daha önce değinmiştik. İlerlemeci anlayışın bir yansıması olduğu izlenimi veren *"yönümüzü ileriye dönmemiz"*in geçmişten bir takım şeyleri almamıza engel olmayacağı iddia sahibince de kabul edilmektedir. Filmin geriye alınamayacağı, geçmişin bugün tekrar canlandırılmayacağı hiç şüphesiz doğrudur. Fakat benzer malzeme, oyuncu ve temalarla aynı film olmasa da aynı ruhu yansıtan modern filmler çekilebilir, san'at

¹⁹⁶ Schick, "Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İhtikalinin Bazı Boyutları", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, 19.

¹⁹⁷ İnsan ruhunun rasyonalitenin sınırlarını belirlediği akli dünyanın dar çerçevesi içerisine hapsedilemeyeceği ve bu sıkışmışlık sebebiyle kendisine *"sığımlacak bir liman"* arayacağı iddia edilmektedir. Bkz.: Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 12.

yoluyla benzer duyguların aktarımı sağlanabilir. Ayrıca iktidarın “*Türkiye’nin geçmişine dönük bir yaklaşım*” peşinde olduğu ve bunu hat san’atı ile sembolize ettiği iddiası da ayrıca teyide muhtaçtır. Nitekim araştırma katılımcılarının bazıları daha önce değinildiği üzere iktidarın hat san’atına çok önemli katkılar yaptığını ileri sürerken bir kısmı da yeterince ilgi göstermediği yönünde eleştiride bulunmaktadır.

Araştırma katılımcılarının neredeyse tamamının hat san’atı ve medeniyet tasavvuru arasında güçlü bir bağın varlığı konusunda büyük ölçüde görüş birliğinde oldukları görülmektedir.¹⁹⁸ Katılımcılar her ne kadar medeniyet kavramına farklı anlam yükleseler de¹⁹⁹ hat san’atını İslâm medeniyetinin en önemli ve en özgün san’atı olarak kabul etmektedir.²⁰⁰ İslâm medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran tezâhürlerden biri olarak görülen hat san’atı aynı zamanda İslâm medeniyetini inşâ eden unsurlar arasında en etkili faktörlerden biri olarak gösterilmektedir. İslâm medeniyeti ile özdeşleşmiş olan hat san’atı²⁰¹ ezanla birlikte İslâm dininin güçlü iki sembolünden birisidir.

¹⁹⁸ Bu konuda hat san’atının ele aldığı konuların İslâm dini ile olan irtibatının yanı sıra, medeniyetin bir toplumun her türlü çaba ve tasarımlarının “*düşünce, davranış ve sanat boyutunda somutlaşması*” olarak görülmesinin de payı bulunmaktadır. Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 80.

¹⁹⁹ Bu farklı anlamlandırma oldukça anlaşılır bir durumdur. Nitekim literatürde de “medeniyet” kavramı çok farklı şekillerde anlaşılmış, zaman zaman başka terimlerle çok yakın anlamlarda kullanılmıştır. Ziya Gökalp medeniyeti “*bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına bağlayan kurumlar*” olarak görürken, kültürün (hars) ise “*insan toplumlarının bütün fertlerini birbirine bağlayan, yani kişiler arasındaki uyumu sağlayan hars kurumları*” olduğunu belirtmektedir. Aralarındaki fark medeniyetin milletlerarası olup kişisel iradeyle gerçekleşmesi, kültürün ise yerli olması ve insanların istekleri dışında meydana gelmesidir. Batı medeniyeti içerisinde birbirinden ayrı ve bağımsız olarak İngiliz, Fransız, Alman kültürleri mevcuttur. Bkz.: Gökalp, *Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 17, 26.

²⁰⁰ Nitekim hat san’atının “*İslâm medeniyetinin en orijinal ve en canlı san’at şubelerinden biri*” olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Çetin, “İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi”, *İslâm Kültür Mirâsında Hat San’atı*, 30.

²⁰¹ İslâm san’atı İslâm medeniyetinin meydana getirdiği bir eser olarak görülmekte ve onun doğrudan bir ifâdesi olarak kabul edilmektedir. Bkz.: Koç, *İslâm Estetiği*, 151.

Köklü bir medeniyetten günümüze miras kalan hat san'atını medeniyet tasavvurundan kopuk düşünmenin mümkün olmadığını düşünen araştırma katılımcıları bu san'atın İslâm kültür ve medeniyeti ile iç içe olan ve onu simgeleştiren bir amblem konumunda olduğunu düşünmektedir.²⁰² Kendi başlarına kutsallığa sâhip olmayan Arap harfleri Kur'ân yazısı olarak görüldüğü için İslâm medeniyet anlayışında kutsallık kazanmıştır. İslâm coğrafyasında özellikle dînî ve sivil mîmârîde binalardaki yazılar âdetâ bir mühür olup oranın bir İslâm mabedi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda hat san'atının ülkenin nüfus kağıdı, tapu seneti olduğu belirtmektedir.

Katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer önemli iddiaya göre hat san'atı layık olduğu mevkiye getirilip toplumda yaygınlaştırabildiği takdirde yeni neslin kimliğinin inşâsında faydalı olacaktır. Toplumların kimliğinin oluşmasında müşterek kültürün unsurları olan duygu, zevk ve heyecanların etkili olduğu düşünülmektedir. Buna göre insan bir hat eseri ile karşılaştığında ayetlerin tasarımlarından oluşan güzelliklerle önce gözde bir tesir altında kalmakta, göz teması devam ettirildiğinde ardından harflerle karşılıklı hareketlenme meydana gelmekte ve âdetâ onlarla konuşur hale gelmektedir. Yazının resimleşmiş hali olan bu san'atın estetik güzelliğinin yanında aynı zamanda verdiği bir mesaj²⁰³ bulunmaktadır.

Dünyada geleneksel kültürlerin zayıfladığı bir dönemde san'at eserlerinin insanları geçmişten bugüne bağladığı, bireye kendi kökleri ile bağ kurma imkânı sağladığı ifade edilmektedir. İnsan, zihnindeki mânâyı karşısındakine söz ile anlatmakta, gıyâbındakilere yazı ile aktarmaktadır. Söz, mâna ve yazı birbirinden farklı unsurlar olup, harfler mânaya delâlet eden işaretler konumunda olduğu için²⁰⁴ yazı bizi anlama götürecektir. Buna göre hat san'atı medeniyet tasavvuru açısından insanların bilinçaltında duygu boyutunda çeşitli etkiler yapmaktadır. Sokaktaki bir çeşme

²⁰² Nitekim hat san'atının Türk ve İslâm Medeniyeti'ni temsil eden en müşahhas örneklerin başında geldiği, İslâm medeniyetinin yazıya başlı başına sanat vasfı kazandırdığı belirtilmektedir. Bkz.: Fatih Özkafa, "Bir Medeniyet Sembolü Olarak Hat Sanatı", *Hece Dergisi İslâm Medeniyeti Özel Sayısı*, y. 17, S.198-199-120, (2013): 593.

²⁰³ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 15. Nitekim Hat san'atının "büyülü bir resim sanatı" olduğu iddia edilmiştir. Bkz.: Ahmet Akcan (editör), *Miras Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi Koleksiyonu'ndan Seçmeler*, (İstanbul: 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı), 14.

²⁰⁴ Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, 4.

üzerinde yazı gören bir insan bu mekânları kuranların ecdadı olduğunu düşünerek kendini güvende hissetmektedir. Böylelikle geçmişiyle bağ kuran bu kişinin gönül dünyasında rahatlatıcı bir etki oluşmaktadır. III. Ahmet çeşmesinde “*Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed’e eyle dua*” yazısını okuyan bir insan kendi geçmişi ile bugün arasında bağ kurmakta, yapılan bir hayır karşısında dua edildiğini öğrenmekte, bu durumun etkisinde kalarak ecdada layık olmak ve amel defterlerini açık tutmak amacıyla benzer bir hayır yapmayı istemektedir. Böylelikle kültürel devamlılık sağlanmakta, toplumların değerleri sonraki nesillere aktarılmaktadır. Benzer bir durum câmi ve mezarlıklar için de geçerlidir. Nitekim Yahya Kemal meşhur Kocamustâpaşa şiirinde;

*“Dört asırdır inerek câmie nûr üstüne nûr
Yerde bulmuş yaşıyanlar da, ölenler de huzûr.
Ona hâlâ gidilirken geçilir bir yoldan,
Göze çarpar ölüm âyetleri sağdan soldan,
Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar karışık;
Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışıık
Bu mezarlıkta siyah toprağı aydınlatıyor;
Belli, kabrinde, O, bir nûra sarılmış yatıyor.”*

demektedir.²⁰⁵ Anlaşıldığı üzere hat san’atının medeniyetle olan bağı çok yönlü olup bunlardan ilki mîmârî eserlerin tezyinatı, ikincisi taşıdığı mesajla insanları daha medenî ve insanî hâle getirmesidir. Belki de bütün bunlardan çok daha önemlisi Yahya Kemal’in şiirinde olduğu gibi toplumsal hafızada unutulmaya başlanan değerleri görünür kılması ve ebedileştirmesidir. Yukarıdaki dizeleri okuyan bir kişi, Sümbül Efendi’den geçerken orayı sadece bir mezarlık olarak görmeyecek, bir hattatın orada yattığını hatırlayacak, hangi nedenlerle oraya defnedilmeyi istediğini düşünecek ve İslâm medeniyetindeki fonksiyonunu hissedecektir.

Öte yandan hat san’atı bütün yönleriyle medeniyetten bahsetmesine rağmen katılımcılara göre günümüzde üretilen yazıların içeriği çoğu zaman ne yazan ne de

²⁰⁵ Annemarie Schimmel, Yahya Kemal’in hattat Hâfız Osman’ı âdeta bir peygambere benzeterek övdüğünü belirtmiştir. Bkz.: Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 74.

muhatap olanlar tarafından yeterince bilinmediği için bu kültürden bir kopuş yaşanmaktadır. Nitekim bazı hattatlar kendilerinin hat san'atına ilgi duyma nedeninin İslâm medeniyeti ile hat san'atının kopan irtibatını yeniden kurmak olduğunu belirtmekte, bu bağ kurulmadan yapılan icraların âdeta altyapı olmadan şehir inşâ etmeye benzeyeceğini iddia etmektedir. Toplumların kültürel sermayesi olarak sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler vb. hususlar²⁰⁶ gösterilmiştir. Kültürel sermayenin ekonomik sermaye kadar istikrarlı olmadığı, eleştiri ya da kuşku nedeniyle birikimin altının oyulabileceği belirtilmekte, böyle bir durumda aileler ve bireyler açısından kültürel sermayenin kuşaklara aktarımında ekonomik sermayeye kıyasla daha yüksek bir risk altında olduğu²⁰⁷ kabul edilmektedir. Günümüzde dünyada kültür savaşlarının yaşandığını düşünen katılımcılar bir medeniyeti san'at ve kültür olmadan inşâ etmenin mümkün olmadığına inanmaktadır. Medeniyeti oluşturan unsurlar arasında hiç şüphesiz bilim, sanayi, teknik, askeri güç vb. hususlar olmakla birlikte, san'at ve kültür bu noktada en önemli unsurlar arasındadır. Sanat eserlerinin “kimlik belirleyici ve inşâ edici bir gücü” olduğu²⁰⁸ belirtilmektedir. Buna göre birey ve toplumun sanat eserleri ile kurduğu ilişki sonrasında gerçekleştirdiği değerlendirme ve eylemler kimliğini belirlemede etkili olmaktadır. Birey sanat eserinin kendisinde bıraktığı iz ile kendi aidiyetini tanımlamaktadır. Birey sanat eserinden haz duymakta, soyut olan değerleri sezilir hale gelmekte ve kişi söz konusu eseri sevince onu üreten değerlere ait ve sâhip olduğunu ifade etmektedir. Bu ifade ya da itiraf pasif bir kimlik belirleme anlamına gelmektedir. Nitekim san'at ürünlerinin toplumu oluşturan bireylerde mensubiyet duygusunun oluşumu, güçlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında önemli katkıları olduğu belirtilmektedir.²⁰⁹

Katılımcılara göre yeni bir medeniyet inşâsı için öncelikle “ilim, ahlak, estetik” üçgenini unutmamak gerekmekte, bunlardan herhangi birisi eksik olduğu takdirde o medeniyetin çökeceği düşünülmektedir. Medeniyetler nihâi anlamda belli bir hakikat duyarlılığına dayanan varoluş tarzının tarihsel bütününün²¹⁰ tezâhürü olup, bu

²⁰⁶ Swartz, *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, 75.

²⁰⁷ A.g.e., 80.

²⁰⁸ Ökten, *Aslında Bir Sanat Var*, 133.

²⁰⁹ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 11.

²¹⁰ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 123.

bütünün her hangi bir parçasının ihyası diğerlerinin de ihya olacağı anlamına gelmemektedir. Günümüzde kendi medeniyetimize ait bir insan tipi ortaya koyabilmek için bu insanın kalbinin ait olduğu medeniyetin san'at, edebiyat ve kültür eserleriyle dolu olması gerekli görülmektedir. Bugün yaşadığımız sıkıntıların kaynağında kendi medeniyetimizin insan tipini yetiştiremememiz yatmaktadır. Eğer İslâm medeniyetinin ahlak timsali olan insan-ı kâmil müslüman insan tipini yeniden oluşturmak istiyorsak bunu ancak kendi ruh köklerimize dönüp, kendi kültür, san'at ve medeniyetimizle harmanlayarak onu bugünün anlayışıyla ortaya koyabildiğimiz takdirde gerçekleştirebiliriz. Dolayısıyla kendi kültür ve medeniyetimizle kurduğumuz irtibat kuvvetli olursa o insanın yeniden inşasında da başarılı olabiliriz. Nitekim kendi kültür, san'at ve medeniyetimizi yaşamakta ve yaşatmakta yeterince başarılı olmadığımız Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da açıkça dile getirilmiştir.²¹¹

San'at eserleri tarihte sosyal statü, güç ve otoriteyi görünür kılmış, inşâ edilen eserlere konulan kitabelerde kişiler bazen hak etmedikleri derecede övülmüş, bazen de siyasi rakiplere meydan okunmuştur. Hat san'atı nadiren de olsa İsfahan Cuma Mescidi giriş kapısı kitabesinde olduğu gibi rakiplerle “*siyasal kavga aracı olarak*” da kullanılmıştır.²¹² Kimi zaman ise sanat eserleri taşıdıkları sembolik değerlerden dolayı hedef olmuştur. Nitekim Nureddin Zengi tarafından Kudüs'ü fethettiğinde Mescid-i Aksa'ya konulmak üzere yaptırılan ve fetihten sonra Selahaddin-i Eyyubi tarafından yerine konulan ahşap minber yaklaşık bin yıl sonra 21 Ağustos 1969'da siyonist bir Yahudi fanatik tarafından yakılmıştır. Paha biçilemeyecek değerdeki künde-kârî minberin Türkiye'den giden ağaç ve ustalarla yenilenmesi²¹³ sırasında üzerindeki yazıların içeriğine müdahale edilerek sponsor olan Ürdün kralını öven cümleler eklenmiştir. (Bkz.: Resim 11)

²¹¹ İlk defa 26.09.2017 tarihinde Beştepe Millet Kültür ve Kongre Merkezi'nde 2017-2018 Akademik Yılı Açılış Töreni'nde dile getirilen bu husus daha sonra muhtelif defalar tekrar edilmiştir.

²¹² Kemal Özkurt, “Cami Mimarisinde Yazının Üç Hâli: İtikat, Siyaset, Tezyinat”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 592.

²¹³ Ömer Vefa, “Kudüs'ün Hazineleleri Bizi Çağırıyor!”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, S. 21, (2016): 92-101.

Öte yandan hat san'atının siyâsi boyutu ele alınırken dile getirilen hususlardan bir tanesi de hat san'atının siyâsiler için bir meşruiyet unsuru olarak görüldüğü iddiasıdır. Bu kapsamda tarihte Sultan Mahmud'un giriştiği yenilik hareketleri neticesinde adının “*gavur padişah*”a çıkması üzerine²¹⁴ kendi meşruiyetini sağlamak amacıyla bu san'ata ilgi gösterdiği belirtilirken günümüzde Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı devlet yönetimlerinin bu san'ata benzer sebeplerle ilgi duyduğu ifâde edilmektedir.

Bu araştırmanın önemli sonuçlarından birisi de hat san'atının gerek bu san'atla bizzat uğraşanlarda gerekse muhâtap olanlar üzerinde bir değişim-dönüşüm etkisi yaptığını ortaya koyan bulgular sağlamasıdır. Katılımcıların beyânına göre hat san'atının bu etkisi bire bir ilişki üzerine kurulu olan eğitim metodolojisinin yanı sıra, san'atsal zenginliği ve taşıdığı mesaj yoluyla oluşmakta ve kişiden kişiye farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. İslâm yazısı “*yalnız din ve fikri yaymakla kalmamış, bir süs ve plastik ifâde elemanı olarak pek çok yere girmiştir: Elbiseler üzerine işlenmiş, çinilere dökülmüş, mezar taşlarına kazınmış, tabutlara örtü olmuş, abidelerin cephelerine biçim yardımcısı olarak yer almıştır.*” Müsümanlar bu yazıyı seyrederken anlamından çok biçim, ritim ve üslûbundan doğan bir zevk duymuşlardır.²¹⁵

Hat san'atının insanlar üzerinde yaptığı pek çok değişim dönüşüm etkisinden bahsedilmektedir. Buna göre hat san'atı insanları sabırlı, tertipli, düzenli, disiplinli, tutumlu, hoşgörülü, edepli, kibar, zarîf, nâîf yapmakta, diğer insanlarla barışık olmayı ve istediği her şeyi hemen elde edemeyeceğini öğretmekte, hastalıklarını tedavi edip psikolojik açıdan terapi gerçekleştirmekte, her işinde estetik bir boyut arar hale getirmekte, daha teslimiyetçi yapmakta, tevekkül ehli kılmakta, birçok açıdan yontarak terbiye etmekte, fazlalıklarını törpülemekte, insanlara bakışından beşeri münasebetlerine kadar değiştirmekte, insanları birbirleriyle imtizaca zorlamakta, rafineleştirmekte düşünce dünyasında farklılıklar meydana getirmekte ve

²¹⁴ II. Mahmud döneminde “*garplılaşmaya hakikaten yarayacak*” tedbirlerin alındığı, sonraki nesillerin yenilikçi fikirlerin taraftarı olacak nesillerin yetiştirecek okulların açıldığı belirtilmektedir. Bkz.: Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2015), 125.

²¹⁵ Berk, “İslâm Yazısında Plastik ve İfade”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49.

de dindarlaştırmaktadır. Bu değişim bazen bireyin kendisi ile sınırlı kalmayıp aile çevresine de sirâyet etmektedir.

Söz konusu değişimin nasıl gerçekleştiği konusu oldukça ilginç tespitler içermektedir. Hat san'atındaki temel öğretim metodu olan meşk usûlünde hoca ve talebe arasında kurulan ilişkide bir hal alışverişinin gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu metod gereğince uzun yıllar boyunca devam eden birliktelik sebebiyle öğreten ve öğrenen arasında pek çok alanda aynileşme gerçekleşmektedir. Bahsedilen süreçte sürekli beraber olan hoca ile talebenin tavır ve hareketleri zamanla birbirine benzemekte, hatta kurdukları cümleler bile birbirini andırmaktadır.

San'at eserinin insan üzerinde yaptığı etki günümüzde kabul görmekte ve kişinin özellikle duygu boyutunda çok önemli değişiklikler yaptığı ifade edilmektedir. Nitekim hat san'atının estetik rükünlerinin çok güçlü olması ve arkasında oldukça kuvvetli bir gelenek bulunması sebebiyle soyut gücü ile onunla san'atsal ilişkiye giren insanları maksimum düzeyde etkilediği ifade edilmektedir. Fakat bu etkileşimin gerçekleşebilmesi için izleyicide bir san'at altyapısının bulunması gerekli görülmektedir. Figüratif olarak bakıldığında san'at yönü son derece güçlü olan hat san'atı başlı başına yazı olduğu için bir mesaj taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında hat san'atı bir yaşam biçimi ve bir değerler silsilesi olarak kabul edilen İslâm'ı yazıyla anlatmaktadır. Herhangi bir hat eserine bakan kişi öncelikle bir figüratif bir tasarım görmekte, ikinci olarak o eserin kendisine bir mesaj verdiğini anlamakta, üçüncü olarak bu mesajın İslâm yaşam biçimine dair bir kural olduğunu anlamaktadır. Dolayısıyla hat san'atının çok fonksiyonlu bir etkiye sâhip olduğu ve bir hayat felsefesini bazen tek bir kelimedede bile anlatabildiği görülmektedir.

San'at faaliyetlerinin ve san'at eserlerinin kişiyi yaratıcıyı tefekkür etmeye yönelttiği fikrine bazı düşünürler karşı çıkmaktadır. Buna göre üzerinde dinî içerikli bir yazı yer alan cam mataradan su içen bir kişinin bunu yaparken Kur'ân-ı Kerîm'i veya tanrıyı düşünmesi beklenemez.²¹⁶ “*Biçimlerden hareket edip sonsuzluğa ve sınırsızlığa giden bir yol*” bulunmadığını iddia eden bu yaklaşım İslâm san'atının bize tanrıyı hatırlatmada “*ayrıcaklı bir tarafı*” olmadığını, hat san'atının insanı tanrı hakkına düşünmeye sevk edebileceğini fakat bizzat bu tasarımların böylesi bir

²¹⁶ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 66-67.

sonuca yol açma gücünün bulunmadığını öne sürmektedir.²¹⁷ Oliver Leaman'ın bu söylemi acaba hat ile benzer fonksiyonları olduğu belirtilen “haç” ikonu için geçerli midir? Acaba hristiyan olsun olmasın haçı gören insanlarda benzer duyguların oluşmadığı konusunda herkes aynı fikirde midir? Bu söylemin kendi içinde barındırdığı tezatı çok fazla önemsemeden burada dikkat edilmesi gereken şey söz konusu yaratıcıyı düşünme eyleminin ne şekilde gerçekleştiğidir.

Hat san'atının insanlar üzerinde yaptığı etkilerin nasıl gerçekleştiği konusu farklı şekillerde izah edilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımlardan birinde hat san'atında insanları etkileyen hususun anlam bilinmemesine rağmen harfler arasındaki düzen ve uyumdan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Buna göre hat san'atındaki var olan denge²¹⁸ kâinatta var olan dengenin bizatihi kendisine benzemekte, insanlar hat san'atını gördükleri zaman bu benzerlik sebebiyle âdeta çarpılmaktadır. Altın oran veya ilahi denge de denilebilecek olan bu estetik unsurlar insanları kâinattaki dengeye götürmekte ve bu sebeple müslüman olsun olmasın herkesi etkilemektedir. Nitekim Mahmud Yazır'ın 1. Dünya Savaşı'nda askerlik sebebiyle tanıştığı Macaristanlı bir ressam ve subay arkadaşının kendisine Sultan Ahmed Câmîi'ni gezerken söyledikleri gerçekten dikkat çekicidir:

*“Dostum! Bu sizin yazılarda bir hâl var. Çok dikkat ediyorum, ilk bakışta sâde bir renk, geometrik bir sessizlik, baktıkça harekete geliyor, canlanıyor, cilveleniyor. Önce bir tatlı bakış, arkasından yavaş yavaş içe süzülen canlı bir akış, sessiz bir armoni içinde ruhu oynatan metafizik bir mûsikî var. Lâkin ondaki ahengi kulaklar duymuyor, içler dinliyor, dinledikçe bir başka âleme yükseliyor. Bakarken ne oluyor anlamıyorum, içimi içine çeken büyüleyici bir çehre, bir güzellik denizi, sevimli titreşmelerle gönlümü ferahlatan bir hava, derken bir melek sesi ve nefesi kadar gizli ve ılık bir okşayış ve sarılış içinde kalıyorum; o, ben; ben o oluyoruz gibi bir şeyler oluyor, sizde de böyle şeyler olur mu?”*²¹⁹

Öte yandan bazı katılımcılar hat san'atında mânevî bir büyü söz konusu olduğunu düşünmektedir. Hat san'atının göz terbiyesi üzerinde çok muazzam etkileri olduğu,

²¹⁷ A.g.e., 68-69.

²¹⁸ Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 73.

²¹⁹ A.g.e., 96.

istisnasız uğraşan ve ilgi duyan herkeste olumlu yönde mutlaka değişim gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Katılımcılardan Fuad Başar'ın iddia ettiğine göre bu etkinin sebeplerinden birisi estetik yönden olup diğeri ise her harfın bir rûhânîyetinin olmasıdır. Buna göre görünmeyen âlemden Arap harflerine hizmet eden rûhânî varlıklar var olup bunların diğeri ruhlar üzerinde uyandırdığı etkiler söz konusudur. Bu etkinin bir benzeri dua edildiğinde gerçekleşmekte, okunan harfler vücut bulunca eski tabirle “müvekkil” denilen rûhânî varlıklar o tesiri taşımaktadır.²²⁰ Aynı şekilde kötü söz söylendiğinde harflerin süfli olan müvekkillerinin devreye girmesiyle etkinin taşınması gerçekleşmektedir. Bu tür bir etkinin varlığını bugünkü pozitif bilimsel metotlarla ispatlamaya imkân olmamakla birlikte günümüzde Batı dünyasında pek çok postmodern yaklaşımda harflere rûhânî anlamlar yüklenmekte, özellikle sûfî gelenekten gelen düşünürlerde benzer yorumlara sıklıkla rastlanmaktadır

İslâm san'atının bâtinîlikle ilişkilendirilmesine Oliver Leaman itiraz etmekte, ona göre herhangi bir şeye uzun süre dikkatli bir şekilde bakıldığında, o şey kişinin gözünde farklı bir hal almaya başlamakta, eşyanın mahiyeti üzerine yoğunlaşıldığında kişide onun aşkınlığına dair bir hisse yol açmaktadır.²²¹ Bununla birlikte araştırma katılımcılarının tıpkı ilgili literatürdeki gibi İslâm san'atlarının tasavvufla olan bağına dikkat çekici düzeyde vurgu yaptıklarını görmekteyiz. İslâm san'atkârının tasavvufla olan bağının onun meydana getirdiği eserinin insanları etkileme gücünü artırdığı iddia edilmekte bunun nasıl gerçekleştiği hususunda özgün yaklaşımlar sergilenmektedir. Buna göre nesne ve olguların işlevsel ve simgesel olmak üzere iki boyutu bulunmakta, işlevsel boyuta ait zanaat ürünleri bireylere yeryüzünde fayda sağlarken, simgesel boyuta sâhip sanat eserleri aklın ötesine uzanarak insanın duygu dünyasına hitap etmekte ve onda bir heyecan uyandırmaktadır. Bireyler üzerinde böyle bir heyecanı uyandırabilmek için eylem sahibinin herhangi bir işin tekniğini öğrenmekten ibaret olan zanaatkârlıktan öteye

²²⁰ Nitekim sûfî ve felsefeci Sâinüddîn Ali b. Muhammed Türke, harf ve kelimelerin bulunduğumuz dünyaya manevî âlemden indiklerini ve fizik âleminin elbisesini giymelerine rağmen, “*içsel bir manevî öze*” sâhip olduklarını belirtmektedir. O'na göre her bir harfin kulağa gelen, göze görünen ve kalbde zuhur eden biçimleri vardır. Bkz.: Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 49.

²²¹ Leaman, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, 59.

geçerek kendi duygusal alanını oluşturan iç dünyasını zenginleştirerek san'atkâr olabilmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir san'atkârın ürettiği sanat eserinin muhâtap olan kişileri “*o eser üzerinde mânevî bir haz yolculuğuna*” çıkarabildiği belirtilmektedir.²²² Dolayısıyla sanat eserinin sihir ve cazibesi san'atkârının “*duygu dünyasının zenginleşmesinden, arınmasından ve durulaşmasından*” kaynaklanmakta, İslâm medeniyet tasavvuruna mensup bir san'atkârın gerçek mânâda sanat eseri ortaya koyabilmesi için “*mutlaka ve mutlaka*” mânevî terbiyeden geçirerek kalbini temizlemesi gerekmektedir.²²³ Bunu yapabildiği takdirde kalbine “*Allah'ın ilahi güzelliklerinin tecelli ettiği cemâl bahçelerinden yansımalar*” düşecektir.²²⁴ Nitekim hat san'atındaki yazı güzelliği, eserlerdeki yüksek feyiz ve etkileme gücünün “*dînin verdiği yüksek kültürün, bununla sağlanan husûsî tekâmülün san'at ruhuna kazandırdığı keskin görüşlü ve ince duyuşlu rûhâniyetin muvazeneli ve ahenkli tesirlerinden*” kaynaklandığı²²⁵ belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere bu yaklaşımda gerçek anlamda İslâm sanatına ait olan eserlerin meydana gelebilmesi için İslâm san'atkârının ruhen sâfiyet kazanması zorunlu görülmektedir. Ancak bu şekilde üretilen bir esere muhâtap olan herkes eserin “*simgesel yani duygu dünyasına hitap eden boyutundan*” etkilenecektir. Bir diğer ifade ile İslâm san'atındaki “*eserin sihri ve cazibesi cemâl tecellîlerinin görünür hale gelmesinden*” kaynaklanmaktadır.²²⁶ İslâm san'atının ve san'atkârının özgün kimliği de buradan kaynaklanmaktadır. Katılımcılardan Hüseyin Kutlu'nun ısrarla vurgu yaptığı “*karşılıksız para basmama*” dan kastedilenin bu durum olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür bir san'atkârın ürettiği eserler insanları nasıl olduklarını anlamadan etkilemekte ve bu eserlerden haz duymalarını sağlamaktadır. Bu hazzın

²²² Ökten, “İslâm Medeniyet Tasavvurunda Sanat Eseri Üzerine Bir Deneme”, *Din ve Hayat Dergisi*, S.37 (2019): 124-125.

²²³ Nitekim hat san'atının malzemeleri sayılırken kalem, kağıt, mürekkebin yanı sıra “*iyi terbiyeli bir ruh*” da belirtilmektedir. Bkz.: Hasan Çelebi, “Sanatın Manevi Hayata Tesirleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, (Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 48.

²²⁴ Ökten, “İslâm Medeniyet Tasavvurunda Sanat Eseri Üzerine Bir Deneme”, *Din ve Hayat Dergisi*, 126.

²²⁵ Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 73.

²²⁶ Ökten, “İslâm Medeniyet Tasavvurunda Sanat Eseri Üzerine Bir Deneme”, *Din ve Hayat Dergisi*, 126.

oluşmasında insanların ruhen bu tecellilere ezelden aşına olmalarının da rolü bulunmaktadır.

Katılımcılar yaşam tarzı çok farklı olan insanların hat san'atına ilgi gösterdiğini, meşke başladıklarında ister istemez bu işin doğasının o kişilerin bünyesine de sirayet ettiğini belirtmektedir. Bu sirayet kimi zaman o kadar güçlü olmaktadır ki hat san'atının güzelliğinden etkilenen bazı gayrimüslimler ihtidâ edebilmektedir. Buna göre bir vesileyle hat san'atıyla tanışan gayri müslim insanlar bu san'atı merak etmekte, araştırmaya başlayınca ilgili kitapları okuyup, bazı hattatlarla görüşmekte, böylelikle İslâm düşüncesi ile tanışmakta, entelektüel birikime sâhip olanlar oldukça hızlı bir değişim yaşayabilmektedir. Hat san'atının bu anlamda insanı büyüleyici bir gücü olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim araştırma kapsamında kendisiyle görüştüğümüz Irvin Cemil Schick benzer bir süreçten geçmiştir. Kendi beyânına göre Çekoslovak kökenli bir Yahudi aileye mensup iken İslâm dînini seçmesinde tasavvufun yanı sıra hat san'atı oldukça etkili olmuştur.

Hat san'atının değişim dönüşüm etkisi konusunda dikkat çekilen önemli bir husus ise bu san'atların tarihte daha çok tekkeler etrafında gelişmesi dolayısıyla tasavvufla olan yakın bağıdır.²²⁷ Nitekim Türkiye'de hat san'atının gelişiminde başta Mevlevîye²²⁸ olmak üzere Nakşibendiye, Şâbaniye, Kâdiriye, Sünbüliye, Halvetiye, Celvetiye, tarikatlerine mensup hattatların çok önemli rol oynadığı belirtilmektedir.²²⁹ İlimden ziyâde irfanın öğretildiği yerler olan tekkelerde insanların gönüllerini yumuşatmak amacıyla bu san'atlar kullanılmış, böylelikle insanların inceltilmesi hedeflenmiştir. Nitekim tasavvuf tarihinde insanların nefisle mücadelesinde san'at önemli bir yer teşkil etmiş,²³⁰ İslâm Medeniyeti san'atkârının

²²⁷ Nasr, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, 112. ; Mahmud Erol Kılıç, *Sufî ve Sanat*, 2.baskı, (İstanbul: Sufî Kitap,2017), 16. ; Derman, *Ömrümün Bereketi*: 2, 209-231.

²²⁸ Gönülleri Hz. Mevlâna aşkıyla yanan hattatların kamış kalemleriyle “*Yâ Hazret-i Mevlâna*” yazarak bir nebze ona yaklaşmak istediği, bu ibareyi, değişik yazı çeşitleri ve istiflerle yazmayan Mevlevî hattatın olmadığı belirtilmektedir. Bkz.: Fatih Özkafa, “Hz. Mevlâna'nın Hat Sanatına Yansımaları” *SÜMAM Yayınları*: 5, S. Bildiriler Serisi: 2 (2010): 335.

²²⁹ Schimmel, *Calligraphy And Islamic Culture*, 48. ; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, 325, 425.

²³⁰ Kılıç *Sufî ve Sanat*, 29-36.

rûhî yapısı tasavvufla yakınlık ve uyum içerisinde olmuştur.²³¹ Bu san'atlarla her ne kadar kâğıt ve duvarlar bezense de varılmak istenen asıl hedef ruhu disipline ederek²³² gönülleri bezemektir. Hüseyin Kutlu'nun da aralarında bulunduğu bazı araştırma katılımcıları hat san'atının tasavvufla olan bağına çok önemsemekte ancak bu tür bir san'atkâr tarafından üretilen eserlerin feyiz taşıyabileceğini ve muhatabını, etki altında bırakabileceğini iddia etmektedir. Buna göre Süleymaniye'nin düz duvarına bakıldığında zevk alınmasına rağmen bazı çok süslü tasarımların insana tatsız gelmesi bu yüzdendir. Zaten "*hat bilmek, had bilmek*" olarak görülmüştür. Bu san'at kişiyi bir kalıba sokmakta, günlük hayatında daha farklı hareket etmeye yöneltmekte, toplum o kişiyi farklı bir yere koyduğu için hattat hal ve hareketlerine dikkat etmek zorunda kalmaktadır. Hat san'atı tarihine bakıldığında tanınmış pek çok hattattın tasavvufla ilişkisi olduğu görülmekle birlikte, Uğur Derman intisâb etmeyen yok gibi olsa da tasavvufun bir zorunluluk olmadığını ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere hat san'atının bireyler üzerinde iki açıdan değişim-dönüşüm etkisi gerçekleştirmektedir. Bunlardan ilki bu san'atı icra edenler üzerinde gerçekleşen etki iken ikincisi ise bu san'atın muhâtap olanlar üzerinde yaptığı tesirdir. Hat san'atını icra edenler hat san'atının eğitim metodonun gereği olarak hocaları ile yakın bir bağ kurmakta ve zamanla aralarında karşılıklı hal transferi gerçekleşmektedir. Bu tür bir etkinin bu san'ata mahsus olmadığı, benzer süreçlere sâhip san'at ve zanaatlerde benzer bir etkileşimin gerçekleştiği hiç şüphesiz doğru olmakla birlikte hat san'atındaki ilişkinin oldukça uzun sürdüğü ve değişim etkisinin taşıdığı değerler istikametinde gerçekleştiği unutulmamalıdır. İslâm medeniyetinin bütün san'atları için benzer bir etki söz konusu olmakla birlikte hat san'atında bu etkinin yoğunluğunun çok daha fazla olduğu görülmektedir. Öte yandan hat eserinin ikinci etki alanı olan muhâtapları üzerindeki tesiri de yine iki ayrı şekilde gerçekleşmektedir. Bunların ilki bu eserin bir san'at eseri olması hasebiyle çok güçlü bir estetik güce sâhip olması ve görenlere san'atsal zevk vermesidir ki bu pek çok san'at için geçerli olan bir husustur. Diğerisi ise doğrudan mesaj vererek muhatabını etkilemesidir ki bu etki de pek çok san'at için geçerlidir. Fakat bu iki etkiyi bu yoğunlukta ve de aynı anda taşıyan san'at oldukça azdır.

²³¹ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 70.

²³² Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, 52.

Medeniyetler bir anda doğmadıkları gibi bir anda da yok olmamakta, yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmektedir. Tarih boyunca bir medeniyetin çöküp bir diğerinin ortaya çıkması sırasında toplumlar, insanlık tarihinin yapı taşlarını oluşturan “ateş, tekerlek, lisanlar, yazı, bazı zanaatlar ve aletler, aile, çiftçilik, ahlâki normlar ve devlet” vb. unsurlara sarılmaktadır.²³³ Önceki neslin kültürü sonraki nesillere “ancak öğrenmeyle” aktarabilmekte, bu aktarım birkaç asır kesintiye uğradığı takdirde kültürler yok olup insanlar yabanileşmektedir.

Modern dünyada küreselleşme bir anlamda “kendine ait olmayan medeniyet kalıbında kaybolmanın bir diğer adı”dır.²³⁴ Günümüzde “toplumlarını ayakta tutmak isteyen erkler, o toplumu kendi değerler sistemini koruyarak yeni biçimler üretecek yetilere kavuşturmak zorundadır. Aksi takdirde kendileri olmaktan” çıkma tehlikesi²³⁵ söz konusudur. Nitekim kendi san’atlarını üretemeyen toplumların özgürlük ve bağımsızlıklarını korumasının mümkün olmayacağı belirtilmektedir.²³⁶

San’atı bu kadar önemli kılan gücünü ait olduğu toplum ve kültürle kurduğu anlamlı ilişkiden almasıdır. İslâm san’atı “görünende görünmeyi, değişende değişmeyi yakalama ve gösterme” gayretinde olduğundan tabiatı olduğu gibi yansıtmak yerine onu soyutlamıştır.²³⁷ Aynı şekilde hat san’atını kıymetli kılan ait olduğu değerleri biçime dönüştürmesidir. Nitekim İslâm san’atı kişiye rûhânî alemi açan ve Allah’la buluşturan bir rahmet kanalı²³⁸ olarak görülmekte, yazının “fizik ötesi alemle iletişim sağlayan bir vasıta” olduğu²³⁹ düşünülmektedir. Bu sana’atın bünyesinde taşıdığı düşünülen değerlerin görünür kılınması²⁴⁰ yeni bir kimlik inşâ edebilmenin ön

²³³ Ariel-Will Durant, *Târih Üzerine*, çev. Hüseyin Zamantılı, (Ankara: Hülbe Basım ve Yayın, 1983), 119.

²³⁴ Muhammet Altıntaş, “Büyük Öz, Gelenek ve Sanat”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, S. 23, (2017): 71.

²³⁵ A.g.m.,71.

²³⁶ Can ve Gün, *İslâm Sanatına Giriş*, 10.

²³⁷ Koç, *İslâm Estetiği*, 27.

²³⁸ Koç, *İslâm Estetiği*, 146.

²³⁹ Fatih Cam, “Türk Hat Sanatının Felsefî Arka Planı”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2016) 57.

²⁴⁰ Söz konusu görünür kılmanın en yaygın şekli ibadethaneler vb. büyük ve topluma mâl olmuş yapıların iç ve dış cephelerindeki celî yazılarla gerçekleşmiş, İslâm Medeniyetinin

şartıdır. Nitekim günümüz dünyasında “bugüne ait olan ve yaşanan zamana bir şeyler söyleyebilen bir kimlik inşâ edebilmek için mazinin derinliklerine, uzun meşakkatli ve sabırlı bir yolculuk yapılması gerektiği” ancak “buralardan süzülerek elde edilen değerlerin halihazırda bir kimlik inşâ edebilmek için sağlam ve ciddi bir temel taşı teşkil edeceği”²⁴¹ belirtilmektedir. Buna göre bireyler eğer kendi medeniyetlerine ait temel değerlerle tanışabilir, bunları hayatının aslî düsturları haline getirebilir, yeniden yorumlayarak bugüne taşıyabilirse ancak bu şekilde gelecekte de geçerli olabilecek kendilerine ait yeni bir medeniyet yorumunun kurucusu olabilir.²⁴²

İnsanın güzel olana meyilli olarak yaratılması ve bu tür ortamlarda öğrenmenin daha kolay gerçekleşmesi sebebiyle san’atın “hem bir dînî tecrübe ve ifâde biçimi, hem de bir tanıtım, tebliğ, hatta propoganda aracı” olarak görüldüğü²⁴³ ifâde edilmektedir. Nitekim sanat, “dünyayı değiştirebilecek bir özgürleşme aracı” olarak görülmektedir. San’at’ın Batı tarihinde bir zamanlar “dinsel işlev” görürken Rönesans’la “sanatsal bir işlev” edindiği, XIX. yy.’da fotoğrafın, XX. yy.’da da sinemanın ortaya çıkmasıyla “politik işlev” kazandığı belirtilmektedir.²⁴⁴

Yaşadığımız hayata dair yeni bir biçim üretebilmenin yolunun medeniyet tasavvurunu oluşturan değerler sisteminin “yeni bir yorumla sanatsal bir hayatiyet” kazanmasından²⁴⁵ geçtiği belirtilmektedir. Sâhip ve ait olduğumuz medeniyetin eski dinamizmine ulaşabilmesi için “mânevî yolda yeni bir duyarlılıkla donanmış; bilim edebiyat ve sanat alanında yeni bir yoğuruş ve yoğruluş” gerçekleştirmek gerekmektedir.²⁴⁶ Buna göre mâzîden beslenen özgün bir medeniyet yorumu oluşturabilmek için öncelikli olarak estetik alanda yapılması gerekenler bulunmaktadır.

insanlığın sorduğu sorulara verdiği yanıtlar böylelikle toplumun dikkatine sunulmuştur. Bkz.: Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 73.

²⁴¹ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 47.

²⁴² A.g.e., 52-53.

²⁴³ Çam, *İslâm’da Sanat Sanatta İslâm*, 23.

²⁴⁴ Bourse, Yücel, *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, 196.

²⁴⁵ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 160.

²⁴⁶ Koç, *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, 90.

San'at insanı ruhen beslemekte, eğitip yüceltmektedir.²⁴⁷ İnsana pek çok açıdan fayda üretilip değer katan san'at, aynı zamanda toplumu duygu ve düşünce birliği sağlayarak²⁴⁸ bir arada tutan sarsılmaz bir perçin konumundadır. Günümüz toplumlarında san'at toplumu oluşturan bireyler arasında “*bir paylaşma ya da katılma aracı*” haline gelmiş,²⁴⁹ bu sebeple “sanat sosyolojisi”²⁵⁰ adıyla başlı başına bir bilim alanı oluşmuştur. San'at eseri ve san'atçının toplumla olan ilişkisi üzerine yoğunlaşan bu sosyal bilim dalı,²⁵¹ bu alandaki etkileşimlerin doğru bir şekilde anlaşılmasına gayret etmektedir. Toplumun bireylerden oluştuğu düşünülürse “*sanat olgusu ile ilgili tutum ve davranışları inceleyen*” “sanat psikolojisi” bilim dalının ortaya çıkması²⁵² da kaçınılmaz olmuştur.

Öte yandan san'at, geçici, izole ve belirsiz bir üretim olmayıp “*insan ruhunun geliştirilmesi ve arındırılması için*” kullanılabilecek bir güce sâhiptir. Bu açıdan bakıldığında san'at insan için madde dünyasının sıkıcılığından kaçmak, hakikatle bağ kurabilmek, ruhu güzellikle beslemek için bir varoluş alanıdır.²⁵³ Sanatın yerini tutabilecek başka bir güç bulunmamaktadır.²⁵⁴ İnsan tutumlarının bilinçli veya bilinçsiz gerçekleştirmelerinde etkili olan fiziki ve sosyal güdülerde güzele karşı bir meyil olduğu düşünülmektedir.²⁵⁵ San'at eserleri insanlarda “*ruhsal bir atmosfer yaratacak güce sâhip*” olduğu için²⁵⁶ mâziden beslenen sanatlarımızın kişinin bakışını kendine döndürecek bir etki yapması mümkündür.²⁵⁷ Bu san'atın temelinde var olan nokta “*hayal ve hakikat dünyasına geçişin kapısı olabilmekte*”, hat sanatı

²⁴⁷ Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, 25.

²⁴⁸ Serin, *Hat Sanatımız*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1982), 13.

²⁴⁹ Koç, *İslâm Estetiği*, 35.

²⁵⁰ Sanat kavramına toplumsal bakışla yaklaşan bilim dalı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mahmut Tezcan, *Sanat Sosyolojisi Giriş*, 3. bs. (Ankara, Anı yayıncılık, 2018), 1-168. ; Heinich, *Sanat Sosyolojisi*, 1-160.

²⁵¹ Selçuk Mülayim, *Sanata Giriş*, 2. bs. (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994), 42.

²⁵² Sıtkı M. Erinç, *Sanat Psikolojisi'ne Giriş*, (Ankara: AyraçYayınevi, 1998), 3.

²⁵³ Cam, “Türk Hat Sanatının Felsefi Arka Planı”, 8.

²⁵⁴ Kandinsky, *Concerning the Spiritual in Art*, 110.

²⁵⁵ Erinç, *Sanat Psikolojisi'ne Giriş*, 19.

²⁵⁶ Kandinsky, *Concerning the Spiritual in Art*, 109.

²⁵⁷ Ökten, *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*, 98-99.

“duvarın ötesine” pecere açıp kapı aralayabilmektedir.²⁵⁸ Hat sanatı’nın “gözden ruha ulaşabilme imkânı, gücü ve güzelliği” bulunduğu²⁵⁹ belirtilmektedir. Hiç şüphesiz herkesin san’atkâr olması beklenemez fakat toplumu oluşturan bütün bireyler sanat eğitimi alabilir, sanat ile tanışabilir, böylelikle “kendi kültürel kodlarına doğru yolculuğa” çıkabilir.²⁶⁰ Bu faaliyet onların duygu dünyasının kapılarının açılmasına, yalnızlıktan kurtulmalarına ve kendi kültürel kökleriyle tanışmasına yol açacaktır. “İslâm san’atı çalışması bütün İslâm kültürünün mânevî köklerine yaklaşmanın bir yolu”²⁶¹ olduğuna göre İslam san’atı üzerine yapılacak çalışmalar toplumları kendi medeniyetlerinin temelinde yatan rûhânî gerçeklere götürecektir.²⁶²

Hat san’atının kimlikle olan bağının son yıllarda dünyadaki akademik çevrelerin de ilgisini çekmeye başladığını görmekteyiz. Nitekim bu araştırmaya benzer bir metodoloji ile Finlandiya’da yaşayan Koreli araştırmacı Hee Sook Lee-Niinioja tarafından “İslam Hattı ve Müslüman Kimliği” (*Islamic Calligraphy & Muslim Identity*) başlığı ile Kuveytte gerçekleştirilen ve kitap olarak da yayınlanan durum çalışmasında elde edilen sonuçlar oldukça ilgi çekicidir. ABD’deki Syracuse Üniversitesi’nde MBA (yüksek lisans) çalışması olarak nitel araştırma tekniği ile “durum çalışması” olarak gerçekleştirilen araştırmada 20 Kuveytli san’atkâr ve hattat ile görüşülmüştür. Elde edilen bulgulardan Arap hattının Kuveyt’teki dînî sanatlara “müslüman kimliğini korumak için tanımlayıcı bir araç olarak büyük ölçüde uygulan”dığı, hattın “Kuveyt’in kimliğini güçlendirdiği ve güzelliği sayesinde Allah ile müslüman olan olmayan Kuveytliler arasında güçlü bir ilişki sağlayan değerli bir armağan” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁶³

²⁵⁸ Cam, “Türk Hat Sanatının Felsefi Arka Planı”, 109.

²⁵⁹ A.g.e., 2.

²⁶⁰ Altıntaş, “Büyük Öz, Gelenek ve Sanat”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, 71.

²⁶¹ Burckhardt, *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, 217.

²⁶² Burckhardt, *Art of Islam Language and Meaning*, XV.

²⁶³ Hee Sook Lee-Niinioja, *Islamic Calligraphy & Muslim Identity A Case study of Kuwait*, (Helsinki: Novel&Noble Communications, 2018), 71.

SONUÇ

Toplumların ortaya koydukları en önemli sosyal pratiklerden olan san’at asla “sadece san’at” değildir. San’at eserleri okunmayı bekleyen bir kitap gibi muhâtaplarına sessiz sedasız pek çok şey anlatmaktadır. Zengin ve çok yönlü fonksiyonlara sahip olan san’at toplumların temel değerleri, kültürel tutum ve sosyal gerçekleştirmeleri ile ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.

İnsanoğlunun en önemli iletişim araçlarından birisi olan yazı da aynı şekilde “sadece yazı” değildir. İslam toplumlarında kutsaldan beslenen hat san’atında her şey Kabe’ye benzetilen nokta ile başlatılmakta ve sonsuzluğa uzanan bir yol inşâ edilmektedir. Görünmeyeni görünür kılan hat yazısı bir mesaj taşıdığı gibi aynı zamanda sahip olduğu benzersiz formu ile insanı etkileyerek onda estetik bir haz oluşturmaktadır. Tarihte İslâm dininin en önemli sembollerinden biri olan bu yazı pek çok bireysel ve toplumsal fonksiyona sahiptir. Her ne kadar Oliver Leaman örneğinde olduğu gibi bazı çevreler onu Kur’an’dan ve onun anlam çerçevesinden uzaklaştırmaya çalışsa da bu araştırma bize göstermiştir ki Kur’an-ı Kerîm hem hat san’atını doğuran güç, hem geliştiren ana sâik, hem de onun en önemli malzemesidir. Dolayısıyla birbirlerinden ayrılmalarına imkân yoktur.

Bu araştırmada peşinde olunan beş temel soruya aşağıdaki cevaplar bulmuştur:

1. Hat san’atı Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra yaşanan gelişmeler neticesinde parlak günlerini hızla kaybetmiştir. Osmanlı bâkiyesi hattatların büyük bir çoğunluğu toplumsal meşrûiyet ve talep neredeyse yok olduğu için san’atlarını icra edemez hale gelmiş, farklı mesleklere yönelmek zorunda kalmış ve oldukça zor durumlarla karşılaşmışlardır. Bazıları deha olarak nitelendirilen bu insanlar önemli yeteneklerine rağmen büyük bedeller ödemiştir. Zamanla sadece meraklıların takip ettiği bir san’at konumuna düşen hat san’atı yaklaşık yarım yüzyıl süren bu dönemde bir avuç insanın gösterdiği büyük özveri sayesinde unutulmaktan zor kurtulmuştur.

2. Türkiye’de özellikle 1980’li yıllarda İslâm Medeniyeti San’atlarına ve hat san’atına yönelik bir ilgi artışı başlamış, 1990’lı yılların ortalarından itibaren bu artış hızlanmıştır. Bir zamanlar çıkarılan kanunla resmi kurumlardan ve tarihi eserlerden kazınan hat yazıları dayandığı değerler dünyası terk edilmesine rağmen tekrar toplumsal talep görmeye başlamıştır. Hat san’atı ile meşgul olanların “gerici” suçlamasına mâruz kaldığı günlerden ülke elitlerine “îtibar” kazandırdığı günlere

gelmıştır. Bu çarpıcı değişimin arkasında yatan sebepler arasında dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerin yanı sıra bu san’atın önceleri yerel yönetimler, daha sonraları merkezi otorite tarafından desteklenmesi, bazı kişi ve kurumların düzenlediği uluslararası yarışma, sergi, yayın vb. etkenler bulunmaktadır.

3. Türkiye’de hat san’atının gelişiminde başta Hâmid Aytaç olmak üzere Osmanlı mirasını Cumhuriyet nesillerine sessiz sedasız aktararak köprü vazifesi gören birkaç san’atkârın çok önemli etkileri olmuştur. Aynı şekilde IRCICA tarafından ilki Hâmid Aytaç adına düzenlenen uluslararası hat san’atı yarışmaları hat san’atına dinamizm kazandırmış ve pek çok faydanın oluşmasını sağlamıştır. Türkiye’de ilk defa kurumsal olarak hat san’atı eğitimleri düzenleyen İSMEK ise bu san’atı yaygınlaştırarak tanıtmış ve toplumda farkındalık oluşturmıştır. Hat san’atına çok önemli bir katkıyı da belki farkında bile olmadan iş adamı Sakıp Sabancı yapmıştır. Sakıp Sabancı’nın hat san’atı eserlerinden bir koleksiyon oluşturarak dünyanın prestijli mekânlarında sergilemesi Türkiye’nin sermaye sahibi kesimlerinin üzerlerindeki korkuyu atarak hat san’atına ilgi duymasını sağlamış, böylelikle hat san’atının üzerindeki şüphe bulutları dağıldığı gibi ekonomik anlamda bir hareketlilik meydana gelmiştir. Bütün bunların yanında dünyada 1960’lardan sonra Batı medeniyetinin vadettiklerini karşılayamadığını gören insanlar arasında gelişmeye başlayan postmodernizm akımının Türkiye’ye 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Turgut Özal döneminde geliştiği ile ülkede tek kutupluluk yok olmaya başlamış, kimlik arayışları yaygınlaşmış, tarihe ve mânevîyata yönelik ilgi artmıştır.

4. Kutsala tezâhür alanı sağlayan hat san’atı bazı açılardan toplumsal değişimde rol oynayabilecek güce sahiptir. Hat san’atı, icra eden bireyler ve muhâtap olanlar üzerinde değişim-dönüşüm etkisi yapabilmektedir. Bu san’atı icra edenler hat san’atının eğitim metodunun gereği olarak hocaları ile yakın bir bağ kurmakta ve zamanla aralarında karşılıklı “hal transferi” gerçekleşmektedir. Öte yandan hat eserinin çok güçlü bir estetik güce sâhip olması görenlere san’atsal zevk vermekte aynı zamanda içerdiği mesajı muhatabını etkilemektedir.

5. Hat san’atı kimlik inşâ edici özelliğe sâhiptir. İnsan tutumlarını etkileyen fiziki ve sosyal güdülerde güzele karşı bir meyil olduğu için san’at eserleri insanlarda ruhsal bir atmosfer oluşturabilmektedir. Hat san’atı ruhu besleyip arındırarak insana madde aleminden duygu dünyasına geçiş imkânı sunmaktadır. Birey ve toplumun sanat eserleri ile kurduğu ilişki sonrasında gerçekleştirdiği değerlendirme ve eylemler

kimliğini belirlemede etkili olmakta, bireyler sanat eserinin kendilerinde bıraktığı iz ile aidiyetlerini tanımlamaktadır. Böylelikle san'at ürünleri toplumu meydana getiren bireylerde mensubiyet duygusunun oluşumu, güçlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında önemli katkılar yapmaktadır. Hat sana'atının bünyesinde taşıdığı değerleri görünür kılmayı, günümüz dünyasında yaşanan zamana dair bir şeyler söyleyebilen yeni bir kimlik inşa edebilme gayretinde faydalı olmaktadır. Hat san'atının bireyleri kendi kültürel kökleriyle tanıştıracak, İslâm kültürünün mânevî köklerine yaklaşmasını sağlayacak bir potansiyele sahip olduğu gözükmemektedir. Hiç şüphesiz herkesin san'atkâr olmasını beklemek mümkün değildir. Fakat toplumu oluşturan bireylerin sanat eğitimi alarak ve san'atla ilişki kurarak kendi kültürel kodlarına doğru yolculuğa çıkabilmesi mümkündür. Bu yolculuk kişiyi kendi medeniyetinin temelinde yatan rûhânî gerçeklere götürebilir. Kültürel alanda sosyal değişim araçlarının oldukça kısıtlı olduğu düşünülürse kendi toplumlarının ait oldukları medeniyet tasavvuru ile bağını güçlendirmek isteyen irâdeler bu san'attan istifâde edebilirler, daha doğrusu etmek zorundadırlar.

Bununla birlikte hat san'atının bazı önemli sorunlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Hat san'atı açısından en yaygın olarak ifade edilen sorunlar arasında halkın ve icra edenlerin bilgi, birikim ve farkındalık eksikliği, ekonomik sıkıntılar, ilgi enflasyonu, kendini yenileyememe, kısa sürede gelir arzusu, eğitimin yarıda bırakılması, eğitmenlik yapacak yetişmiş hattat azlığı, koleksiyoner sayısının yetersizliği, para ve reklam peşine düşmek vb. hususlar bulunmaktadır. Burada dikkat çekici olan husus Türk halkının yeteri kadar bilgi, birikim ve farkındalık sahibi olmadan hat san'atına ilgi gösterdiği iddiasıdır. Nitekim katılımcılardan M. Arif Vural'ın bu san'ata olan ilgiyi doğal bir artıştan ziyâde, çeşitli vakıf dernek belediye vb. kurumlar tarafından desteklenen “bir kampanya”ya dayandırması önemli bir uyarıdır.

Yine benzer bir şekilde Irvin Cemil Schick'in Turgut Özal döneminde zenginleşmeye başladığını düşündüğü yeni kırsal muhâfazakar burjuvazinin çocuklarının artık zengin sınıfına yükseldikleri için babaları gibi paşa resmi, tombak, hat tablosu vb. satın alma ihtiyacı gütmedikleri, bunun yerine lüks tüketim objeleri satın aldıkları iddiası da dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında araştırma katılımcılarının önemli bir kısmı hat san'atının geleceği hakkında oldukça iyimser olmasına rağmen hat san'atına olan ilginin geleceği tehdit altında gözükmemektedir.

Hat san'atını icra eden özellikle belli yaşın üzerindeki hattatların bu san'atı korumak adına yenilik arayışlarına çok sıcak bakmadıkları görölmektedir. Fakat yaşı daha genç olan bazı hattatların, bu san'atla ilgilenen kimi akademisyenlerin, ticaretini yapan galeri sahiplerinin hat san'atındaki yenilik arayışlarını çok önemsedikleri anlaşılmaktadır. Hatta hat san'tına çok değerli katkılarda bulunduğu anlaşılan galeri sahibi Mehmet Çebi'nin bu san'atı artık kağıt kaleminden kurtarmamız gerektiği, üretilen eserlerin neredeyse tamamının günümüzde san'at değeri taşımadığı iddiası oldukça dikkat çekicidir. Benzer düşüncede olanların Batı kültürü ile daha yakın temas içinde bulundukları ve Batı san'atı karşısında hat san'atı ile bir şeyler söyleme ihtiyacı hissettikleri gözlemlenmektedir.

Hat san'atında yeni arayış sahiplerinin öncelikle geleneksel icrada başarılı olmaları, ondan sonra yeni arayışlara girebilecekleri inancı hat çevrelerinde sıklıkla dile getirilmektedir. Bu tavrın hat san'atının dejenere olmasını engellemeye yönelik olduğu açıktır. Bu çevrelerin hat san'atını korumak gayesiyle yenilik arayışlarına karşı çıkması ise kabul edilebilir gözükmemektedir. Nitekim Uğur Derman'ın yaptığı değerli bir tespite göre hat san'atı yaklaşık 150 yılda bir kendisini yenilemiştir. Değişimin zorunlu olduğu açık olmakta birlikte dejenerasyon endişesi ile özellikle bazı genç hattatların Arap ölkelerinde yaygın olan yeni denemelerine Türkiye'de sıcak bakılmadığı anlaşılmaktadır.

Kavramsal san'attan bahsettiğimiz bir dünyada bazı hat çevrelerinin bu san'atının bir dünya san'atı hâline gelmesine engel olduğu düşünölmektedir. Selçuk Mülayim tarafından yapılan uyarı bu sebeple çok kıymetlidir. Buna göre bazı çevreler geleneksel san'ata büyük bir sadakatle sarılmaktadır. Oysa din-san'at ilişkilerinin iyice yoğunlaştığı bir dönemde kentleşme Batılılaşma ve benzeri olguları yok saymakla yok edemeyiz. Kimi İslâm sanatkârları bazı konuları sanat dışı sayarak çevrelerindeki insanların temel dinamiklerinden sıyrılmaya çabalasalar da san'atın politik ekseninin bulunduğu unutulmamalıdır.

Nitekim bu araştırmada da gördüğümüz üzere Türkiye'de benzer bir düşünce ile hat san'atının icrasının topluma yayılmasına özellikle tecrübeli hattatların karşı çıktığını görmekteyiz. Bu açıdan Irvin Cemil Schick ve Savaş Çevik'in Batı'da pek çok insanın amatörce de olsa resim san'atını icra etmesinin bu san'atı dejenere etmediği tespiti yerinde bir tespittir. İSMEK ve benzeri kurumların bu san'atla ilgili gerçekleştirdikleri faaliyetlerin nadiren de olsa san'atkâr yetiştirmekle birlikte

öncelikle toplumdaki san'atsever sayısını artırdığı, toplumsal yaygınlaştırma ve tanıtım sağladığı, böylelikle farkındalık oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu faaliyetlerle toplumda söz konusu san'atlar sevilmekte, kamuoyu oluşmakta, san'atçılar istihdam edilmekte, yetenekleri keşfedilmekte, ekonomik imkanlar artırılmakta, eğitici yetiştirilmekte, altyapı sağlamaktadır. İSMEK vb. benzeri kurumlara yöneltilen eleştirilerde temel bir algı probleminin bulunduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere bu ve benzeri kurumların asli fonksiyonu san'atçı yetiştirmek değildir.

Hat san'atına IRCICA'nın yaptığı katkılar hat camiasında olumlu görülmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır. Düzenlenen yarışmaların özellikle hattatların bu san'atı devam ettirmesinde ve geliştirmesinde son derece etkili olduğu görülmektedir. Bu yarışmalarla hat san'atının önce Türkiye içinde, daha sonra dünya genelinde san'atsal seviyesinin yükseldiği, ilgi artışı yaşandığı, hattatların teşvik edildiği, yazı icrasında standartlaşma sağlandığı, rekabet ortamının oluştuğu, örneklik teşkil ettiği, yasal sıkıntıların aşılmasında katkı yaptığı, hat çevrelerinin birbiri ile olan ilişkisini artırdığı anlaşılmaktadır.

Araştırma katılımcılarının bir ülkenin ayakta durması için öncelikle askeri ve siyasi gücünün bulunması gerektiği, daha sonra bilim ve teknolojisinin yani üretim ayağının güçlü olmasının zorunlu olduğu, son olarak san'at ve kültür alanının ihmal edilmemesi gerektiğine yönelik tespitleri son derece önemlidir. Bu ayaklardan herhangi birinin eksik kalması o ülkenin geleceğini ve varlığını tehdit altına sokmaktadır. Bir alandaki ilerleme diğer alanlarla desteklenmediği takdirde arzu edilen gelişmeler sağlanamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de son yıllarda askeri ve siyasi alanda sağlanan gelişmelerin, üretim alanındaki kısmi hareketlenmenin san'at ve kültür alanına da yayılması gerektiği, aksi takdirde hedeflenen başarının yakalanamayacağı söylenebilir.

Hat san'atı katılımcıların büyük çoğunluğuna göre İslam medeniyetinin kendine has ve çok önemli bir san'atıdır. Hat san'atı bizzat uğraşanlar ve muhâtap olanlar üzerinde bir değişim-dönüşüm etkisi yapabilmektedir. Katılımcıların beyânına göre hat san'atının bu etkisi bire bir ilişki üzerine kurulu olan eğitim metodolojisinin yanı sıra, san'atsal zenginliği ve taşıdığı mesaj yoluyla oluşmaktadır. İslam toplumlarında sosyal hayatın her alanında yer alan bu yazı ortak kültürün hem sembolü hem de taşıyıcısıdır. Bu açıdan bakıldığında son derece etkili bir sosyal araç konumundadır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Şinasi. *Türk Hat Sanatı, Araç, Gereç ve Formlar*, İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 1999.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev.Yavuz Aldoğan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Akcan Ahmet. (editör) *Miras Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi Koleksiyonu'ndan Seçmeler*, İstanbul: 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 2010.
- Akün, Ömer Faruk. "ATSIZ, Hüseyin Nihal", *TDVİA.*, C. IV, 501-503.
- Akpınar, Ali. "Hat Levhalarındaki Mesajlar", *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 487-524.
- Aksu, Hüsamettin. "Hurûfilik", *TDVİA.*, C.XVIII, 408-412.
- Aktepe, M. Münir. "Ahmed III", *TDVİA.*, C. II, 34-38.
- Alatlı, Alev. *Beyaz Türkler Küstüler*, 1-5. bs. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Alparslan, Ali. "İslam Yazıları", *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015, 27-45.
- , *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 5. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- , "Habib Efendi", *TDVİA.*, C. XIV, 370-371.
- Altıntaş, Muhammet. "Büyük Öz, Gelenek ve Sanat", *İSMEK El Sanatları Dergisi*, S. 23, (2017): 68-71.
- Altundağ, Hasan. "Hat Koleksiyonculuğu Deyince Albaraka Türk Hatırlanıyorsa Ümit Ettiğimiz Noktaya Yaklaşmışız Demektir", *Derin Tarih Dergisi*, S. Özel Sayı 13 (2018): 140-145.
- Aslanapa, Oktay *Türk Sanatı*, 16. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- Aslanoğlu, İbrahim. *Türk-İslâm Medeniyetinin Temelleri*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.
- Ataman Samiha Uluant. (Der.), *Gurbetnâme Süheyl Ünver Uğur Derman Mektuplaşmaları*, İstanbul: Kubbealtı, 2018, 81-82, 155-163.

- Ayvazoğlu, Beşir. *Aşk Estetiği*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- ."İlmü'l Cemâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul: 2000. 146-148.
- Barkçin, Savaş Ş. *Medeniyet Aklı*, 3. bs. İstanbul: Mostar, 2019.
- Batur, Enis. *Raffi Portakal Portakal'ın Yüzyılı*, İstanbul: Doğan Kitap P Kitaplığı, 2015.
- Berk, Nurullah. "İslâm Yazısında Plastik ve İfade", *A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S.1, (1955): 49-57.
- Berk, Süleyman. *Hat San'atı Tarihçe Malzeme Örnekler*, İstanbul: İSMEK Yayınları, 2006.
- Binark, İsmet. *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ankara: Kazan Türkleri Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1975.
- Blair, Shelia S. *Islamic Calligraphy*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Brend, Barbara *Islamic Art*, Cambridge, Massachusetts: Harward University, 1991.
- Boydaş, Nihat. *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, 3. bs. (İstanbul; Metis Yayınları, 2012.
- Bulut, Ali Haydar. *Açıklamalı Hüsn-i Hat Biblografiyası Yazmalar-Kitaplar-Makaleler-Kitaplarda Hatla İlgili Bölümler- Dış Ülkelerdeki Yayınlar*, (İstanbul: IRCICA, 2002), 1-416.
- Burckhardt, Titus. *Mirror of the Intellect, Essays on Triditional Science & Sacred Art*, tr. William Stoddart. Albany NY: State University of New York Press, 1987.
- ." *Art of Islam Language and Meaning*, Commemorative Edition, Indiana: World Wisdom, Inc., 2009.
- ." *Doğu'da ve Batı'da Kutsal Sanat*, çev. Tahir Uluç. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

- Büyüköztürk, Şener vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 25. Baskı, Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Berger, John. *Sanatla Direniş*, çev. Aslı Biçen. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Berk, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Bourse, Michel ve Halime Yücel. *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, çev. Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Cabrera, Hashim. *İslam ve Çağdaş Sanat*, çev. İbrahim Ayberk, Ankara, Hece Yayınları, 2017.
- Cam, Fatih. “Türk Hat Sanatının Felsefi Arka Planı”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2016.
- Can Yılmaz ve Recep Gün. *İslâm Sanatına Giriş*, 3. bs. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- , *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul: Kayihan Yayınları, 2017.
- Carroll, Noël. *Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*, çev. Güliz Korkmaz Türkes, Ankara: Ütopya Yayınları 2012.
- Celâl, Melek. *Şeyh Hamdullah*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.
- Cook, Michael. “Muhammed B. Abdülvehhâb”, *TDVİA.*, C: XXX, 491-492.
- Coomaraswamy, Ananda K. *Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım*, çev. Nejat Özdemiroğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- , “Hristiyan, Doğulu veya Geçek Sanat Felsefesi”, *Her İnsan Bir Sanatçıdır*, haz: Brian Keeble, çev. Tahir Uluç. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Çoşkun, Zeki. *21. Yüzyılda Sanat..? Kurumlar İletişim ve Yönetim*, İstanbul: İkaros Yayınları, 2019.
- Creswell, John W. *Qualitative Inquiry& Research Design Choosing Among Five Approaches*, Second Edition, California: Sage Publications, 2007.
- El-Cubûri, Yahyâ. *El- Hat ve 'l-Kitâbe*, Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmi, 1994.

- Çağman Filiz ve Aksoy, Şule. *Osmanlı Sanatında Hat*, Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1998.
- Çam, Nusret. *İslâm 'da Sanat Sanatta İslâm*, 6. bs. Ankara: 2016.
- Çelebi, Hasan. “Sanatın Manevi Hayata Tesirleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 47-52.
- . “İhsanoğlu ve Hat Sanatına Hizmetleri”, *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu: Biography, bibliography and recollections about İhsanoğlu*, V. 2, Mustafa Kaçar, at al.(ed.:) (İstanbul: Research Centre for Islamic History, Art, and Culture, 2006), 153-155.
- Çetin, Nihat M. “İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi”, *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı*, haz. Uğur Derman, İstanbul: IRCICA, 1992.
- Çetin, Mahmut. *İslâm Sanatı'nın Özellikleri*, Ankara, Biyografi Net Yayıncılık, 2018.
- Dellaloğlu, Besim. F. *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*, 6. bs. İstanbul 2018.
- Demirel, Muhsin. “Bir Mushaf Kitâbetinin Serancâmı”, *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013. 149-174.
- Dere, Ömer Faruk. *Hattat Hâfız Osman Efendi*, İstanbul: Korpus, 2009.
- Derman, Uğur. *Osmanlı Hat Sanatı*, New York: Guggenheim Museum Publications 2001.
- . *Medresetü'l Hattatîn Yüz Yaşında*, 2. bs. İstanbul: Kubbealtı, 2016.
- . *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- . *Ömrümün Bereketi*: 1, 4. bs. İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2017.
- . *Ömrümün Bereketi*: 2, İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2019.
- . “Mehmed Nazif Bey”, *TDVİA.*, C. XXVIII, 502-503. 555
- . “Tuhfe-i Hattâtîn”, *TDVİA.*, C. XLI, 351-353.
- . “İZ, Abdullah Mahir”, *TDVİA.*, C. XXIII, 501-503.

-----. “Bayezid II”, *TDVİA.*, C. XLIII, 357-358.

-----. “Mahmud Celâleddin Efendi”, *TDVİA.*, C. XXVII, 359.

-----.“Edhem Efendi, Hezarfen”, *TDVİA.*, C. X., 416-417.

Doğanay, Aziz. “Geleneksel Sanatlarda Gelenek ve Gelecek”, *Prof. Dr. Selçuk Mülayim Armağanı*, editör: Aziz Doğanay, (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2015), 285-307.

Durant, Ariel-Will. *Târih Üzerine*, çev. Hüseyin Zamantılı, Ankara: Hülbe Basım ve Yayın, 1983.

Efe, Ahmet. *Güzeli Bulmak (Hattatların Hali)*, Konya: Esra Sanat Yayınları, 1994.

Eldem, Edhem. “19. yy.da Modernlik Aracı Olarak Hat”, *Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Sohbetleri Bölüm 1*, [20.04.2020].

https://www.youtube.com/watch?v=tf_eM58tevM

Erinç, Sıtkı M. *Sanat Psikolojisi'ne Giriş*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998.

Eriş, Muin N. *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, İstanbul: Kültür A.Ş., 2011.

Eygi, Mehmed Şevket. “Merhum Hattat Hâmid Bey”, *Milli Gazete*, 14 Şubat 2019.

Faruki, İsmail Râci ve Faruki, Luis Lâmia. *İslâm Kültür Atlası*, çev: Mustafa Okan Kibaroglu ve Zerrin Kibaroglu. 4. baskı, İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2014.

Febvre, Lucien. *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

Garaudy, Roger. *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, çev. Cemal Aydın. 7. bs. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2015.

Gelibolulu, Âlî Mustafa. *Menakıb-ı Hünerveran*, Haz: Müjgan Cumhur, 2. bs. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012.

George, Alain. *The Rise of Islamic Calligraphy*, London: Saqi Books, 2010.

Grabar, Oleg. *The Formation of Islamic Art*, 3th. edition New Haven and London, Yale University Press.

Gülgen, Hicabi. *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Tarihi*, 6. bs. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Gündüz, İrfan “Bâde”, *TDVİA.*, C. 4, 418.

Gombrich, E. H. *The Story Of Art*, New York: Phaidon Publishers Inc., 1951.

Gökalp, Ziya *Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Konya: Gençlik Kitabevi Yayınları, 2013.

Habib, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1305.

Hamidullah, Muhammet. *İslâma Giriş*, 2. bs. Ankara; Nur Yayınları, 1965.

Harrison, Charles ve Paul Wood., *Sanat ve Kuram 1900-2000 Değişen Fikirler Antolojisi*, çev. Sabri Gürses. 2. bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Hegel, *Estetik*, özetleyerek çev. Suad Kemal Yetkin, İstanbul: Vakıf Gazete-Matbaa Kütüphanesi, 1936.

-----, *Estetik Seçilmiş Metinler*, çev. Nejat Bozkurt. İstanbul: Say Yayınları, 1982.

Heidegger, Martin. *Sanat Eserinin Kökeni*, çev. Fatih Tepebaşı, Ankara: De Ki Basım Yayın, 2011.

Heinich, Nathalie. *Sanat Sosyolojisi*, çev. Turgut Arnas, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.

İbn Haldun. *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, 11. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal. *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

Quaritch. *The Quran and Calligraphy*, London: Bernard Quaritch Ltd., 1995.

Kalın, İbrahim. *Barbar Modern Medeni*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.

Kandinsky, Wassily. *Concerning the Spiritual in Art*, 22en. Auckland, New Zealand: The Floating Press, 2008.

Kahraman, Âlim. “Kurucu, Ali Ulvi”, *TDVİA.*, C. XXVI, 457-458.

Kazan, Hilal. *Noktalar ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2013.

Kılıç, Mahmud Erol. *Sufi ve Sanat*, 2.baskı, İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

- Kocabaşoğlu, Uygur “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamına Etkisi”, “Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Koç, Turan. *Zamanın Gözleri Sanat, Dil, Hakikat*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- , *İslâm Estetiği*, 6. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- , “Medeniyetin Dili”, Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı, Y. 16, S.186-187-188, (2012): 82-87.
- Kolektif. *Hattın Çelebisi Hasan Çelebi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Koyuncu, Sefa *San’atda Muhâfazakâr Yapılanma*, İstanbul: Acta Medya Yayınları, 2014.
- Kurucu, Ali Ulvi *Hatıralar 4*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Kutluer, İlhan. “Pozitivizm”, *TDVİA.*, C. XXXIV., 335-339.
- Kutup, Muhammed. *İslâm Düşüncesinde Sanat*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1979.
- Küçük, Cevdet “Abdülaziz”, *TDVİA.*, C. I, 179-185.
- Leaman, Oliver. *Islamic Aesthetics: an Introduction*, Indiana: University of Notre Dome Press, 2004.
- Lekesiz, Ömer. *Çizgi Sanatında Dil ve Mesaj*, İstanbul: Yedigece Kitapları, 1995.
- , *Sanat Bizim Neyimize*, İstanbul: Profil Yayınları, 2013.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 5. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Mason, Jennifer. *Qualitative Researching*, Second Edition, London: SAGE Publications, 2002.
- McNeill, William H. *Dünya Tarihi*, çev. Alâeddin Şenel, 16. bs. İstanbul: İmge Kitabevi, 2015.
- Memiş, Mehmet. “Osmanlıda Hat Sanatını Zirveye Çıkaran Eğitim Yöntemi: Meşk ve İcazet Geleneği”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2/3, (2018): 53-75.
- Merriam, Sharan B. *Qualitative Research A Guide to Design and Implementation*, San Francisco: John Wiley & Sons, Inc., 2009.

- Messick, Brinkley. *Yazı Devleti Müslüman Bir Toplumda Metinsel Tahakküm ve Tarih*, çev. M. Fatih Karakaya ve Emir Karakaya, İstanbul: Açılım Kitap, 2016.
- Mutluel, Osman. *Güzelin Dile Geldiği Alan İslâm Sanatı*, Ankara: Otto, 2017.
- Mülayim, Selçuk. *Sanat Tarihi Metodu*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1983.
- , *Sanata Giriş*, 2. bs. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994.
- , “Kutsal Yazılar”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015, 17-25.
- Müstakîmzâde, Süleyman Sâdeddin. *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul: Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, 1928.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan. 2. bs. İstanbul: İnsan Yayınları 2017.
- Nefeszâde İbrahim Efendi. *Gülzâr-ı Savâb*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı: 1939.
- Neuman, W. Lawrence. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, new international edition, London: Pearson, 2014.
- Niinioja, Hee Sook Lee. *Islamic Calligraphy & Muslim Identity A Case study of Kuwait*, Helsinki: Novel&Noble Communications, 2018.
- Nuhoğlu Hidayet Yavuz. “Menâkıb-ı Hünerverân”, TDVİA., C. XXIX, 110-111.
- , “Gülzâr-ı Savâb”, TDVİA., C. XIV, 260.
- Ökten, Sadettin. *Gelenek Sanat ve Medeniyet*, İstanbul: Sufi Kitap, 2015.
- , *Aslında Bir Sanat Var*, İstanbul: Tuti Kitap, 2019.
- Özcan, Selim. “Osmanlı Devletinde; Hattatlık, Müstensihlik (Nasih, Nessah) ve Darüttıbaa (İlk Matbaa)’nın Kuruluşunun Gecikmesinde Hattatların Etkisi, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 423-442.
- Özerdim, Sami. N. *Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979.

- Özet, İrfan. *Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*, Yayınlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2018.
- Özkafa, Fatih. “Cumhuriyet Döneminde Türk Hat Sanatı”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Editör: Ali Rıza Özcan, 3. bs. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015, 159-179.
- , “Bir Medeniyet Sembolü Olarak Hat Sanatı”, *Hece Dergisi İslam Medeniyeti Özel Sayısı*, y. 17, S.198-199-120, (2013): 588-593.
- , “Hz. Mevlâna’nın Hat Sanatına Yansımaları” *SÜMAM Yayınları: 5*, S. Bildiriler Serisi: 2 (2010):331-342.
- Özkeçeci, İlhan. *Doğu Işığı*, İstanbul: Yazıgen Yayınevi, 2006.
- , *Hat Sanatını Tanımak*, İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2017.
- Özkurt, Kemal “Cami Mimarisinde Yazının Üç Hâli: İtikat, Siyaset, Tezyinat”, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 587-608.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Resarch&Evulation Methods*, third tdition, California: Sage Publications, 2002.
- Pickthall, Muhammad Marmaduke. *İslâm Medeniyetinin Dinamikleri*, çev. Yusuf Kaplan. 2. bs. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2014.
- Portakal, Raffi. “Cimcoz Koleksiyonunda Bedri Rahmi Resimleri”, *P Dergisi*, S.33, Bahar, (2004): 136-145.
- Sayrâfi, Abdullâh-ı. *Hat İlmi Kitabı*, çev. Mehmet Kanar. Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.
- Serin, Muhittin. *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San’at Vakfı, 1992.
- , *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 2. bs. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003.
- , *Hattat Şeyh Hamdullah*, 2. bs. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007.
- , *Hat Sanatı Tarihi*, C.1, İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2019.
- , *Hat Sanatı Tarihi*, C.2, İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2019.

-----, “İbnü’l-Bevvâb”, *TDVİA.*, C. XX, 534-535.

Schimmel, Annemarie. *Islamic Calligraphy*, Leiden: Institute of Religious Iconography State University Groningen, 1970.

-----, *Mystical Dimensions Of Islam*, North Carolina: The University of North Carolina Press, 1975.

-----, *Calligraphy And Islamic Culture*, London: I.B. Tauris & Co Ltd Publishers, 1990.

-----, *The Mystery Of Numbers*, (York: Oxford University Press, 1993.

-----, *Deciphering The Signs of God, A Phenomenological Approach to İslam*, Albany: State University of New York Press, 1994..

Schick, Irvin Cemil. “Geçmişten Geleceğe Hat San’atı”, Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri, ed. Muhammet Altıntaş. İstanbul: İSMEK Yayınları, 2007, 12-31.

-----, “Türkçe Matbu Hüsn-i Hat Literatürüne Toplu Bir Bakış”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.8, S.14, (2009): 249-273.

-----, “Estetik mi Epistemoloji mi? Yahut Hüsn-i Hat Sanatı mıdır İlim mi?”, *Sabah Ülkesi*, S.54 (2017): 4-7.

-----, “Hat San’atının “Altın Çağ”ından Bahsedilebilir mi?”, *Sabah Ülkesi*, S.54 2015, 74-77.

-----, “Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları”, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*, Leyla Neyzi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, 18.

Safadi Y. H. *Islamic Calligraphy*, Hampshire, Thames & Hudson, 1987.

Subaşı, M. Hüsrev. “AYRAL, Macit”, *TDVİA.*, C. IV., 284, 211-212.

Sunar, Lütfi. *Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari*, 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Suyolcuzade Mehmed Necib, *Devhatü’l-Küttâb*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı:1942.

- Swartz, David. *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, London: University of Chicago Press, 1997.
- Şeriatî, Ali. *Sanat*, çev. Ejder Okumuş, Sait Okumuş ve Şamil Öcal, 4. bs. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Şimşir, Bilal N. *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Şişman, Ahmet. *Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş*, İstanbul: Yaz Yayınları, 2005.
- Tansuğ, Sezer. *Sanatın Dili*, İstanbul: Koza Yayınları, 1976.
- Tanyu, Hikmet. *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Tatar, Burhanettin “Hat Sanatı Hakkında Bazı Felsefi Notlar”, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat*, Sempozyum Bildiri Metinleri, Amasya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 517-825.
- Tezcan, Mahmut *Sanat Sosyolojisi Giriş*, 3. bs. Ankara, Anı yayıncılık, 2018.
- Timur, Kemal. “Kural Tanımayan Bir İdeoloji: Postmodernizm”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Y.3, S. Gelenek ve Postmodernizm Özel sayısı (2017): 1-9.
- Tracy, Sarah J. *Qualitative Research Methods Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*, West Sussex UK: John Wiley & Sons Ltd., 2013.
- Turan, Fatma Ahsen. “Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002.
- Turan, Şerafettin. “Bayezid II”, *TDVİA.*, C. V, 234-238.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Ankara: Altınordu Yayınları, 2015.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. “Osmanlı Sanatının Oluşumunda Yazı”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, 59-73.
- Uluskan, Seda Bayındır. *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

- Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Sanatı*, İstanbul: TC. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1948.
- Ülker, Muammer. *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987.
- Ünver, A. Süheyl. *Hattat Ahmet Karahisarî*, İstanbul: Afyon Turizm Derneği, 1964.
- , *Hattat Ali bin Hilâl Hayatı ve Yazıları*, İstanbul: Yeni Laboratuvar Yayınları, 1958.
- Welch, Antony. *Calligraphy in the Art of Muslim World*, Austin USA: The Assia Society, New York University of Texas Press, 1979.
- Vassaf, Gündüz. *Medeniyet, Kültür, Sanat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Vefa, Ömer. “Kudüs'ün Hazineleeri Bizi Çağırıyor!”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, S. 21, (2016): 92-101.
- Yazır, Mahmud Bedreddin. *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, C.1, Yayına haz. Uğur Derman. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972.
- , *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, İstanbul: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1974.
- Yeğın, Abdullah vd., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul: Türdav Yayınları, 1990.
- Yetkin, Suut Kemal. *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara: Güven Basımevi, 1942.
- , *İslâm-Türk Sanatı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1963.
- , *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.
- Yılmaz, Nuh. “Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat”, *Binyılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Müdahalenin Güncesi*, ed. Abdurrahman Babacan, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 211-237.
- Yılmaz, Mehmet. *Modernizmden Postmodernizme Sanat*, Ankara, Ütopya Yay., 2006.

Yılmaz, M. Ahmet. “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *TDVİA.*, C. XXXII, 113-115.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.

Zürcher, Erik J. *Turkey A Modern History*, New edition New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2004.

Zolberg, Vera L. *Constructing A Sociology of The Arts*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

EKLER

EK 1

ARAŞTIRMA GÖRÜŞME SORULARI

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda yürütülmekte olan, Türkiye'de ***Hat San'atının Toplumsal Yansımaları*** (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze) konulu araştırmamız görüşme usulüyle gerçekleştirilecek ve görüntülü olarak kaydedilecektir. Görüşme süremiz 60-90 dakika olarak planlanmıştır. Sorulardan dilediklerinize cevap verebilir, istemedikleriniz atlayabilir, dilerseniz konu çerçevesindeki farklı hususlara değinebilirsiniz.

Bu araştırmanın cevabını aradığı beş temel sorusu bulunmaktadır:

1. Cumhuriyet'in ilanından sonraki gelişmelerin ve de özellikle Harf Devrimi'nin hat san'atı üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?
2. Türkiye'de günümüzde hat san'atına yönelik olarak nasıl bir ilgi vardır? Bunun sebepleri nelerdir?
3. Türkiye'de hat san'atına olan ilgiyi etkileyen kişi ve kurumlar var mıdır? Nasıl bir etki söz konusudur?
4. Hat san'atının toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?
5. Hat san'atının medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı bakımından herhangi bir etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?

Yukarıdaki sorular katılımcıların ilgi alanına göre değiştirilmiş, görüşme akışına göre farklı sorular da sorulmuştur. Katılımcıların yukarıdaki sorulara tam olarak cevap vermelerini sağlamak üzere aşağıda yer alan yaklaşık 30 detay soru hazırlanmış ve yeri geldiğinde başka ek sorular da yöneltilmiştir. Ayrıca görüşme sonunda her katılımcıya konuyla ilgili söylemek istediği her hangi bir şey olup olmadığı açık uçlu olarak sorulmuş böylelikle her türlü düşüncenin ifâde edilmesine imkân sağlanmıştır.

Katılımcılara yukarıdaki temel soruları karşılamak üzere aşağıdaki sorular sorulmuştur.

Kavramsal Çerçeve İçin:

1. Sizce san'at, sanatkâr nedir? Sanatkâr ne gibi özelliklere sahiptir?
2. Geleneksel İslam sanatları genel olarak size neleri ifâde ediyor? Bu kapsama giren sanatlar sizce nelerdir?
3. Hat san'atını nasıl tarif edersiniz?
4. Hattat kimdir? Ne iş yapar? Nasıl yapar?
5. Hat san'atını başka sanatlardan ayıran nedir? Onu yegâne yapan bir şey var mıdır? Hat san'atkârını diğer sanatçılardan ayrı görmek mümkün olabilir mi?

“1. Cumhuriyet'in ilanından sonraki gelişmelerin ve de özellikle Harf Devrimi'nin hat san'atı üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?” sorusu için:

1. Sizce hat san'atı açısından Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen süre zarfında herhangi bir kırılma noktası var mıdır?
2. Cumhuriyetin ilanından sonraki gelişmelerin hat san'atı üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?
3. Hat san'atı ne gibi aşamalardan geçmiştir?
4. Bu dönemde toplumda hat san'atına nasıl bir ilgi olmuştur?
5. Sizce Cumhuriyet döneminin en önemli hattatı kimdir, en önemli hat eseri hangisidir?

“2. Türkiye'de günümüzde hat san'atına yönelik olarak nasıl bir ilgi vardır? Bunun sebepleri nelerdir” sorusu için:

1. Ülkemizde son yıllarda hat sanatına nasıl bir ilgi vardır? Sizce bunun sebepleri nelerdir.
2. Türk halkının hat sanatına bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce bunun sebepleri nelerdir?

3. Bu ilgi sosyal bir grupla/sınıfla eşleştirilebilir mi?
4. Cinsiyet/yaş grubu açısından fark var mıdır?

“3. Türkiye’de hat san’atına olan ilgiyi etkileyen kişi ve kurumlar var mıdır? Nasıl bir etki söz konusudur?” sorusu için:

1. Belli bir eser bir kişi/grup/çevre/hat okulunu etkilemiş midir?
2. Hat eğitimi veren kurumlara nasıl bakıyorsunuz? Tasvip ettikleriniz ve eleştirdikleriniz var mı? Neden?
3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi İSMEK’in geleneksel Türk-İslam san’atları ve hat sanatı hususundaki çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Yerel yönetimlerin ve kamunun bu sanatlardaki eğitimleri sizce nasıl sonuçlar doğurdu?
5. Hat sanatının geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz?

“4. Hat san’atının toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?” sorusu için:

1. Hat san’atına ilgi duymanızın sebepleri nelerdir?
2. Hat san’atı ile ilgilenirken ne tür duygular hissediyorsunuz?
3. Hat san’atının bu san’atla ilgilenenler üzerinde ne gibi etkilerini gözlemliyorsunuz?
4. Hat san’atı sizin üzerinizde ne gibi etkiler yaptı? Size neler kazandırdı, neler kaybettirdi?
5. Hat san’atının kişilerin hayatında herhangi bir değişim-dönüşüm etkisine rastladınız mı?

“5. Hat san’atının medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı bakımından herhangi bir etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?” sorusu için:

1. Hat san’atının gelenekle nasıl bir bağı vardır? Modernle nasıl bir bağı vardır?
2. Hat san’atının medeniyet tasavvuru ve kimlik inşâsı açısından ne gibi tesirlerinden bahsedilebilir? Bir hayat inşâsı açısından ne gibi tesirleri olabilir?

3. Toplumda bu san'atın daha çok tanınması ve icra edilmesi sizce anlamlı olur mu? Neden?
4. Toplumda bu san'atın daha çok tanınması ve icra edilmesi nasıl mümkün olur ve ne tür etkileri olur?
5. Hat san'atının içinde bulunduğumuz topluma ne gibi fayda veya zararları olabilir?

Son olarak:

Ekleme istediğiniz diğer görüşleriniz nelerdir?

EK 2

MUVAFFAKATNÂMELER

09/03/2019

MUVAFFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Hüseyin KUTLU

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Hüseyin KUTLU'ya verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

HÜSEYİN KUTLU

14/03/2019

MUVAFFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Fatih Özkafa

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Fatih Özkafa'ya verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

FATİH ÖZKafa

22/03/2019

MUVAFFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

M. Lütfi ŞEN

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Lütfi ŞEN 'e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

M. LÜTFİ ŞEN

25/03/2019

MUVAFFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Ayten TIRYAKI

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Ayten TIRYAKI'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

AYTEN TIRYAKI

30/03/2019

MUVAFAKATNAME

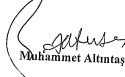
Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Savaş ÇEVİK

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Savaş ÇEVİK'e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

SAVAŞ ÇEVİK

09/04/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Fuat BAŞAR

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Fuat BAŞAR'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

FUAT BAŞAR

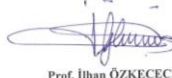
15/04/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Prof. İlhan ÖZKEÇECİ

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sn. Prof. İlhan ÖZKEÇECİ'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

İLHAN ÖZKEÇECİ

16/04/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Ahmet AKCAN

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Ahmet AKCAN'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

AHMET AKCAN

19/04/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve ISMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Ali Rıza ÖZCAN

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Ali Rıza ÖZCAN'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

ALİ RIZA ÖZCAN

30/04/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve ISMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Raffi Portakal

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Raffi PORTAKAL'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

RAFFİ PORTAKAL

04/05/2019

MUVAFAKATNAME

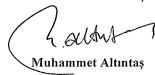
Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve ISMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Mehmet Özçay

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Mehmet Özçay'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

MEHMET ÖZÇAY

07/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve ISMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Turan SEVGİLİ

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Turan SEVGİLİ'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

TURAN SEVGİLİ

08/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahısla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgin dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Yusuf SEZER

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Yusuf SEZER**'e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

YUSUF SEZER

09/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahısla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgin dahilinde sesli /görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Menaf NAM

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Menaf NAM**'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

MENAF NAM

09/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahısla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgin dahilinde sesli /görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Ömer Faruk DERE

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Ömer Faruk DERE**'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

ÖMER FARUK DERE

10/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahısla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgin dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Arif VURAL

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Arif VURAL**'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

M. ARİF VURAL

14/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

M. Uğur DERMAN

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin M. Uğur DERMAN'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

M . UĞUR DERMAN

15/5/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Cevat HURAN

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin C. HURAN'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

CEVAT HURAN

15/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Tahsin Kurt

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Tahsin Kurt'a verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

TAHSİN KURT

18/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Sayın Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU'na verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

EKMELEDDİN İHSANOĞLU

21/5/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Hüseyin Hüseyin Türkmen

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **H. Hüseyin Türkmen** tarafından verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

21/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli / görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Irvin Cemil Schick

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Irvin Cemil Schick**' e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

H. HÜSEYİN TÜRKMEN

IRVIN CEMIL SCHICK

30/05/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Mehmet ÇEBİ

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Sn. Mehmet ÇEBİ**'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

27/06/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Aydın Ergün

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Sn. Aydın Ergün**'e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

MEHMET ÇEBİ

AYDIN ERGÜN

29/06/2019

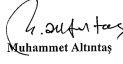
MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Hasan ÇELEBİ

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin **Sn. Hasan ÇELEBİ**'ye verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

8/8/2019

MUVAFAKATNAME

Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Programı'nda **Muhammet Altıntaş** tarafından yürütülmekte olan, *Hat Sanatının Toplumsal Yansımaları ve İSMEK Örneği (Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze)* konulu doktora tezi kapsamında şahsımla yapılan görüşme rızam dahilinde gerçekleşmiş, bilgim dahilinde sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiştir.

Bu görüşmenin doktora tezinde yer alması, yazılı, sesli ve görsel mecralarda kullanılmasına tarafımdan izin verilmiştir.

Hüseyin ÖKSÜZ

Not: Araştırmanın şeffaf bir şekilde yürütüleceği, etik kurallara uyulacağı ve görüşme kaydının bir örneğinin Hüseyin ÖKSÜZ'e verileceği araştırmacı **Muhammet Altıntaş** tarafından taahhüt edilmiştir.

Muhammet Altıntaş

HASAN ÇELEBİ

HÜSEYİN ÖKSÜZ

RESİMLER

Resim 1: M. Emin Barın tarafından tasarlanan Boğaziçi Köprüsü Anadolu yakası girişindeki gözlerden uzak üç boyutlu maşaallah. (Kaynak: M. Altıntaş Arşivi)

Resim 2: Cumhuriyet tarihinin en önemli yazısı olarak gösterilen Hâmid Aytaç'ın Şişli Camii giriş kapısı üzerindeki müsennâ celî sülûs aynalı istifî. (Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah'tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler./Tevbe Sûresi, 18. Âyet)

Resim 3: Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Hillary Clinton'a Hâmid Aytaç imzalı hat tablosu hediye etmesi. (1996)

Resim 4: Barrack Obama tarafından Suud Kırallığı'na 2009 yılında hediye edilen ABD'li hattat Muhammed Zekeriya imzalı Hucurat Suresi'nin 13. ayet-i kerimesinin yer aldığı tablo.

Kaynak: Anadolu Ajansı

Resim 5: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin'e adının yazıldığı hat tablosu hediye edilmesi. (03.12.2012) (Kaynak: Anadolu Ajansı)

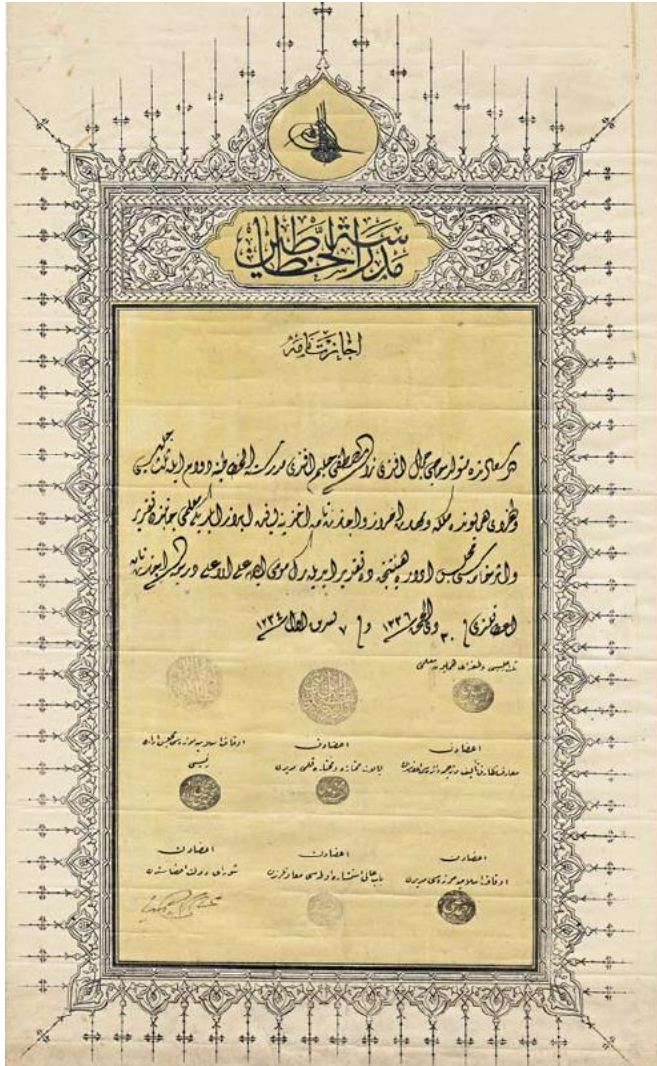

Resim 6: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Huseyin Barrack Obama'ya adının yazıldığı hat tablosu hediye edilmesi. (17.05.2013) (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Resim 8-9-10: İZÜ Merkez Kampüs Kütüphanesi giriş kapısının hattat Ferhat Kurlu tarafından yazılan yazısı.

(Kaynak: M. Altıntaş Arşivi)

Resim 12: Helaya Gider!

Resim 7: Hattat Mustafa Halim Özyazıcı'nın Medresetü'l-Hattâtîn'den 1918'de aldığı, dîvânî hattıyla yazılmış kurumsal icâzetnâme (Kaynak: Mehmed Özçay koleksiyonu).

Resim 11: Mescid-i Aksa'nın minberi ve yenileme sırasında üzerindeki yazılara müdahalede bulunularak Ürdün kralı Hüseyin'e övgüde bulunulan bölüm.
(Kaynak: M. Altıntaş Arşivi)

ÖZGEÇMİŞ

MUHAMMET ALTINTAS

Başakşehir, İstanbul

Email: altintasm@hotmail.com

A. EĞİTİM

Doktora: İZÜ, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, 2020, İstanbul

Yüksek Lisans: M.Ü., Felsefe ve Din Bilimleri Din Felsefesi, 1998, İstanbul

Lisans: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, 1993, İstanbul

B. İŞ DENEYİMİ

Uzun yıllar yayıncılık, reklam ajansı yöneticiliği yaptı. Sayıları 300'den fazla dergi, kitap, albüm, katalog vb. yayın çıkarttı. Çeşitli vesilelerle şu ana kadar Avrupa'dan Uzakdoğu'ya uzanan geniş bir yelpazede 27 ülkede gezi, inceleme, sempozyum, araştırma, temsil, sunum vb. etkinliğe katıldı. Son olarak 17 yıldır yöneticilik yaptığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi İSMEK'te Büyükşehir Belediyesi'ndeki yönetim değişikliği sonrasında iş akti fesh edildi. Evli ve iki çocuk babası. İngilizce ve Arapça biliyor.

C. İLGİ ALANLARI

Basın-Yayın, Yetişkin Eğitimi, Eğitim, Sivil Toplum, Medeniyet Araştırmaları ile ilgileniyor. Soru sormayı çok seviyor!

D. YAYINLAR

Yeni Dünya Dergisi (66 sayı) İSMEK El Sanatları Dergisi (25 sayı) İSMEK El Sanatları Albümü (13 sayı) İSMEK Haber Bülteni (22 sayı) ... (Toplam editöryal yayın: 300'den fazla).